

APPENDIX

TOMI SECUNDI * OPERUM S. BASILII MAGNI,

COMPLECTENS

OPERA QUÆDAM, QUÆ, UT NOBIS QUIDEM VIDETUR, EI FALSO ASCRIPTA SUNT *

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ,

Ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας,

ΟΜΙΛΙΑ (74) ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ.

Ὁ βαπτιζόμενος εἰς Τριάδα βαπτίζεται εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα · οὔτε εἰς ἀρχάς, οὔτε εἰς δυνάμεις, οὔτε εἰς τὰ ἐξῆς ἐν κτίσμασι. Δῆλον οὖν αὐτῷ ἔστω, ὅτι ἡ Τριάς ὑπὲρ τὴν κτίσιν ἐστὶ · καὶ μηδὲν τῆς Τριάδος εἰς κτίσιν κατάγειν ἐπιχειρεῖτω. Μενήσθω δὲ καὶ τοῦ Κυρίου, Πνεῦμα ἅγιον ἐμφυσήσαντος, καὶ δείξαντος διὰ τῆς ἐμφυσήσεως, ὅτι τὸ Πνεῦμα τῆς θεϊκῆς οὐσίας ἐστὶ, καὶ οὐ τῆς κτιστῆς φύσεως. Δοκιμῆσθω δὲ καὶ τὴν ἀποστολικὴν ἐξήγησιν περὶ Τριάδος, ἐν ἣ μίαν ἐνέργειαν ὁρῶμεν Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος · ὡς οὐκ ὄντος κτιστοῦ ἢ καὶ ποιητοῦ τὴν φύσιν οὔτε τοῦ Υἱοῦ οὔτε τοῦ Πνεύματος. Ὅτι μὴν τῆς ἑαυτοῦ κτίσεως ὁ Θεὸς ἐπιδεικνύεται (75) πρὸς τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν ἀποδιδόναι. Λέγει δὲ ὁ Ἀπόστολος · « Διαιρέσεις χαρισμάτων εἰσὶ, καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσὶ, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος. Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάσιν. » Οὐκοῦν ἃ ἐνεργεῖ Θεός, ταῦτα τὸ Πνεῦμα ἐνεργεῖ. « Πάντα ἐνεργεῖ, φησὶ, τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. » Μηδὲ εἰς δουλείαν (76) καταγέτω τὸ Πνεῦμα, ἀκούων, ὅτι καθὼς βούλεται πάντα ἐνεργεῖ τὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλιν · « Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Οὐ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. » Καὶ γὰρ εἰ μὴ θεότητα λέγει κατοικεῖν ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ Πνεύματος κατοικοῦντος, λέγοντος τοῦ Ἰωάννου, « Ἐν τούτῳ γνωσκόμεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστὶν, ἐκ τοῦ Πνεύματος οὗ ἔδωκεν (77) ἡμῖν, » πᾶσαν ἀπολεῖ τὴν ἐλπίδα. Εἰ γὰρ μὴ Θεὸς ἐν ἡμῖν, οὔτε ζωῆς οὔτε ἀγαθῶν αἰωίων τευξόμεθα. Λέγει δὲ καὶ πάλιν ὁ Παῦλος · « Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν ; » καὶ πάλιν · « Τὰ

A

583 SANCTI PATRIS NOSTRI
BASILII,Cæsareæ Cappadociæ archiepiscopi,
HOMILIA DE SPIRITU SANCTO.

B

C

Qui baptizatur, in Trinitatem baptizatur, in Patrem et Filium et Spiritum sanctum⁸⁸, non in principatus, neque in virtutes, neque in reliquas creaturas. Itaque perspectum ei sit Trinitatem supra creaturam esse ; nec quidquam de Trinitate supra creaturam deprimere aggrediatur. Memor sit etiam Domini, qui Spiritum sanctum insufflavit⁸⁹, illaque insufflatione ostendit Spiritum essentiæ divinæ, non naturæ creatæ esse. Reputet etiam secum apostolicam de Trinitate expositionem, in qua unam operationem videmus Patris et Filii et Spiritus sancti, sic ut neque Filius, neque Spiritus creatus sit, aut factus secundum naturam. Non enim Deus sua ipsius creatura indiget ad suam operam edendam. Dicit autem Apostolus : « Divisiones donorum sunt, et idem Spiritus. Et divisiones ministratio- num sunt, et idem Dominus. Et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus⁹⁰. » Itaque quæ operatur Deus, ea operatur Spiritus. « Omnia, inquit, operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult⁹¹. » Neque in servitute abducat Spiritum, cum audit eum, prout vult, omnia quæ dei sunt operari. Ac rursus : « Dominus autem Spiritus est. Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas⁹². » Etenim nisi dicat divinitatem in nobis inhabitantem Spiritum⁹³, dicente Joanne : « In hoc cognoscimus quod in nobis est, ex Spiritu quem dedit nobis⁹⁴, » spem omnem e medio tollet. Nisi enim Deus in nobis fuerit, neque vitam, neque bona æterna consequemur. Dicit autem iterum Paulus : « An nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis⁹⁵? » Et rursus : « Corpora vestra templum

⁸⁸ Matth. xxxviii, 19. ⁸⁹ Joan. xx, 22. ⁹⁰ I Cor. xii, 4-6. ⁹¹ ibid. 11. ⁹² II Cor. iii, 17. ⁹³ Rom. viii, 11. ⁹⁴ I Joann. iv, 13. ⁹⁵ I Cor. iii, 16.

* Nunc tertii.

(74) Utraque editio ὁμιλία εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα, homilia in sanctum baptisma. Antiqui duo libri ὁμιλία περὶ ἁγίου Πνεύματος, homilia de sancto Spiritu.

(75) Codex Combef. ἐπιδέεται.

(76) Editio Basil. et duo mss. μηδὲ εἰς δουλείαν, qui baptizatur, nequaquam Spiritum in servitu-

tem abducat. Editio Paris. μηδεὶς δουλείαν, quod liquet ex eo evenisse, quod typographi pro μηδὲ εἰς conjunctim ediderint μηδεὶς. Codex quidam Combef. μηδεὶς εἰς δουλείαν, etc., nemo Spiritum in servitute vilem sortem redigat. Ibidem unus ms. καταγαγέτω.

(77) Antiqui duo libri δέδωκεν. Alius et editi. ἔδωκεν.

sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo⁹⁶. » Et creaturæ quidem, ut cognoscat quæ Dei sunt, opus est revelatione: sed Spiritus hæc revelat. « Nobis, inquit, Deus revelavit per Spiritum suum⁹⁷. » Quin et causa nostra scrutatur, quod in eos nos scrutamur. « Spiritus, inquit, scrutatur etiam profunda Dei^{97*}. » Sed secundum se cognoscit sicut et noster spiritus. « Quis enim, inquit, hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus, qui in ipso est? Ita et quæ Dei sunt nemo cognovit nisi Spiritus Dei⁹⁸. » Atque, ut vivificat Deus; ait enim Paulus: « Præcipio coram Deo, qui vivificat omnia⁹⁹: » ita dat vitam Christus, qui dicit: « Oves meæ vocem meam audiunt, et ego vitam æternam do eis¹. » Vivificamur autem per Spiritum, uti Paulus ait: « Qui suscitavit Christum ex mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per ipsius Spiritum inhabitantem in vobis². » Vivificaris igitur a Deo per Christum, in Spiritu. Et quoniam omnis operatio Filii per Spiritum manifestatur, ideo Spiritus vocatur Dominus, Domini nomine; et Christus, nomine Christi ut modo dicebamus: « Dominus autem Spiritus est³. » Dictum quoque est: « Vos non estis in carne, sed in spiritu: siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus⁴. » Exinde subjungit: « Si autem Christus in vobis est⁵, » cum consequenter debuisset dicere: Si autem Spiritus in vobis est. Nec est vox ulla divina, quæ Spiritum factum esse doceat. Illud enim, « Omnia per ipsum facta sunt⁶, » spectat ad creaturarum multitudinem: Spiritus autem non comprehenditur in multitudine: sed cum dualitate Trinitatem complet, estque a creatura extraneus, et maxime supereminet, cum sanctificet creaturam, vivificetque, et unctio existat in nobis, imo et in ipsa Domini carne. Non autem Dominus noster Jesus Christus per creaturam sanctificatur, quemadmodum dicit Petrus: « Jesum a Nazareth: quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute⁷. » Neque per creaturam potens est; ait enim: « In Spiritu Dei ejicio dæmonia⁸. » Neque a creatura ducitur, scriptum namque est: « Agebatur per Spiritum in desertum⁹. » Prophetæ veteres Dei dignitatem majestatemque conclamarunt: « Hæc dicit Dominus. » At vero novi prophetæ: « Hæc dicit Spiritus sanctus. Et apostoli: « Visum est Spiritui sancto et nobis¹⁰. » Quapropter etiam Apostolus, ut ostendat se divina verba loqui, modo quidem ait: « An experimentum quæritis loquentis in me Christi¹¹? »

A σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ. » Καὶ κτίσις μὲν ἀποκαλύψεως δεῖται πρὸς τὸ εἰδέναι τὰ Θεοῦ· τὸ Πνεῦμα δὲ ἀποκαλύπτει. « Ἡμῖν (78), φησὶν, ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. » Καὶ καθ' ἡμᾶς μὲν ἐρευνᾷ, ὅτι ἐν αὐτῷ τὴν ἐρευναν ποιούμεθα (79). « Τὸ Πνεῦμα, φησὶν, ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. » καθ' ἑαυτὸ δὲ γινώσκει, ὡς περ τὸ ἡμέτερον πνεῦμα. « Τίς γὰρ οἶδε, φησὶν, ἀνθρώπων τὰ του ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ του Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα του Θεοῦ. » Καὶ ζωογονεῖ μὲν Θεός· λέγει γὰρ ὁ Παῦλος· « Παραγγέλλω ἐνώπιον του Θεοῦ του ζωογονουντος τὰ πάντα. » ζωὴν δὲ δίδωσι Χριστὸς, ὁ λέγων· « Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει, καὶ γὰρ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς. » Ζωοποιούμεθα δὲ διὰ του Πνεύματος, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος· « Ὁ ἐγείρας Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ του ἐνοικουντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. » Ζωογονῆ (80) ταῖντων ὑπὸ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν Πνεύματι. Καὶ διὰ τουτο, ἐπεὶ πᾶσα ἡ ἐνέργεια του Υἱοῦ διὰ του Πνεύματος φανεροῦται, Κύριος ὀνομάζεται τὸ Πνεῦμα τῷ του Κυρίου ὀνόματι· καὶ Χριστὸς τῷ του Χριστοῦ, ὡς ἄρτι μὲν ἐλέγομεν· « Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. » Εἴρηται δὲ καὶ τὸ, « Ὑμεῖς (81) οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν Πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. » Εἶτα ἐπάγει· « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, » ἀντὶ του λέγειν, ὅπερ ἀκόλουθον ἦν· Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα ἐν ὑμῖν. Οὐδὲ ἐστὶ φωνὴ θεῖα ποιητὸν τὸ Πνεῦμα εἶναι διδάσκουσα. Τὸ γὰρ, « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » περὶ του πλήθους τῶν κτισμάτων ἐστὶ. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐκ ἐν τῷ πλήθει, ἀλλὰ μετὰ τῆς δυνάμεως Τριάδα πληροῖ, καὶ κτίσεως ἀπηλλοτριῶται, καὶ πλείστον ὑπερέχει, ἅτε δὴ ἁγιάζον τὴν κτίσιν καὶ ζωοποιουν, καὶ χρίσμα ἐφ' ἡμῖν ὄν, ἥδη δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ του Κυρίου σαρκί. Οὐ δὴπου δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ κτίσματος ἁγιάζεται, ὡς λέγει ὁ Πέτρος· « Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρεθ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει. » Οὐδὲ διὰ κτίσματος δύναται· λέγει δὲ· « Ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. » Οὐδὲ ὑπὸ κτίσματος ἄγεται· γέγραπται γὰρ, ὅτι « Ἦγετο ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον. » Ἀξίωμα μὲν του Θεοῦ προφητῶν παλαιοῖ κερράγασι· « Τάδε λέγει Κύριος· » οἱ δὲ νέοι προφητῶν· « Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· » καὶ οἱ ἀπόστολοι· « Ἐδοξε τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν. » Διόπερ καὶ ὁ Ἀπόστολος, δεικνύων, ὅτι θεῖα ῥήματα φθέγγεται, ποτὲ μὲν λέγει· « Ἡ δοκιμὴν ζητεῖτε του ἐν ἐμοὶ λαλουντος Χριστοῦ; » ποτὲ δὲ, « Δοκῶ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. » Πλήρης δὲ καὶ ἡ παλαιὰ Γραφή τῆς του Πνεύματος

⁹⁶ I Cor. vi, 19. ⁹⁷ I Cor. ii, 10. ^{97*} ibid. ⁹⁸ ibid. 11. ⁹⁹ I Tim. vi, 13. ¹ Joan. x, 27, 28. ² Rom. viii, 11. ³ II Cor. iii, 17. ⁴ Rom. viii, 9. ⁵ ibid. 10. ⁶ Joan. i, 3. ⁷ Act. x, 38. ⁸ Matth. iii, 28. ⁹ Luc. iv, 1. ¹⁰ Act. 28. ¹¹ II Cor. xiii, 3.

(78) Utraque editio ὑμῖν. At mss. ἡμῖν.

(79) Καὶ καθ' ἡμᾶς μὲν ἐρευνᾷ, ὅτι ἐν αὐτῷ τὴν ἐρευναν ποιούμεθα. Verte: *Quin et secundum nos, id est, more nostro, scrutari dicitur Spiritus, quia in eo*

nos scrutamur. MARAN.

(80) Editio Basil. et Reg. secundus ζωογονῆ. Editio Paris et duo mss. ζωογονεῖ, male.

(81) Antiqui tres libri Εἴρηται δὲ· Καίτοι ὑμεῖς.

δοξολογίας. « Τῷ λόγῳ Κυρίου, φησὶν ὁ Ψαλμωδός, οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » Καὶ ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰωβ γέγραπται. « Πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ ποιῆσάν με. » Ὅσπερ δὲ Λόγον ἕτερον παρὰ τὸν Υἱὸν οὐκ ἔστιν ὑποθέσθαι, ὥ ἐγένοντο οἱ οὐρανοὶ (ἢ γὰρ ἂν οὐκέτι διὰ τοῦ Κυρίου γεγονότες εἶεν, εἴπερ δι' ἑτέρου λόγου γέγονασιν)· οὕτως οὐδὲ Πνεῦμα ἕτερον (82) ἔστιν ὑποθέσθαι, τὸ μετὰ τοῦ Λόγου στερεοῦν τὰς δυνάμεις τῶν οὐρανῶν. Πνεῦμα δὲ στόματος ἀκούοντες, οὐκ ἀνθρωπίνως ἀκούομεν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ Θεοῦ πρέπον ἔστιν, ὡσπερ καὶ τὸν Λόγον. Οὔτε γὰρ ὁ Λόγος ῥῆμα διαλυόμενον, ἀλλ' ὡς ὁ ψαλμωδός φησιν· « Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ Λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ. » Οὔτε τὸ Πνεῦμα διαχεομένη τις ἔστι πνοή, ἀλλ' ἐστῶσα καὶ μένουσα. « Ποῦ γὰρ παρευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου; » φησὶν ὁ Δαβὶδ, ὄντος δηλαδὴ, καὶ πεπληρωκότος τὰ σύμπαντα, καὶ ἐν ἀξίᾳ θεϊκῇ καθεστῶτος. Ὅπερ γὰρ εἶπε περὶ τοῦ Πνεύματος, τοῦτο καὶ περὶ προσώπου λέγει Θεοῦ, καὶ περὶ δεξιᾶς αὐτοῦ φάσκων ἐξῆς· « Καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρει· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου. » Καὶ φωνὴ Θεοῦ περὶ ἑαυτοῦ τε καὶ Πνεύματος τοῦτο λέγει (83)· « Ἐγὼ εἶμι ἐν ὑμῖν, φησὶ Κύριος, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐφέστηκε ἐν μέσῳ ὑμῶν. » Οὔτε οὖν ἀλλότριον τῆς τοῦ Θεοῦ δοξῆς τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ ἀρρήτου στόματος ἀρρήτως ἐκπεφηνός· οὔτε αὐτός ὁ Θεὸς ἄνευ Πνεύματος, ἀλλὰ Θεοῦ (84) Πνεῦμα, καὶ παρὰ Θεῶ, ἀποστελλόμενον δὲ παρὰ Θεοῦ, καὶ διὰ Υἱοῦ χορηγούμενον· ὡς λέγεται μὲν ἐκ τοῦ πατρικοῦ προσώπου· « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ ἔστι ἐπὶ σοί· » λέγεται δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὅτι « Παράκλητον πέμψω ὑμῖν· » ὃν δὲ καὶ καλεῖ « τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. » Ἐνα μὲν οὖν Πατέρα, ἓνα δὲ Υἱόν, ἐν δὲ καὶ Πνεῦμα κατὰ τὴν θεῖαν παράδοσιν ὁμολογητέον, καὶ οὔτε δύο πατέρας, οὔτε δύο υἱούς· διόπερ τὸ Πνεῦμα Υἱός οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ὀνομάζεται. Οὐ γὰρ παρὰ τοῦ Πνεύματος τινος λαμβάνομεν ὡσπερ παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' αὐτὸ προσιόν (85) ἡμῖν καὶ ἀγιάζον ὑποδεχόμεθα· θεότητος κοινωνίαν, καὶ υἰότητος μετουσίαν, καὶ τῆς αἰωνίου κληρονομίας ἀρραβῶνα, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀπαρχήν. Μηδέ τις ἐκτὸς τῶν εἰρημένων ἱερῶν ὀνομάτων περιεργαζέσθω· μηδὲ Υἱοῦ προσηγορίαν ἐπὶ Πνεύματος τιθέναι βιαζέσθω, μηδὲ γέννησιν· ἀλλ' ἀρχεισθω τῇ

A modo vero: « Puto quod Spiritum Dei habeam¹². » Quin et Scriptura vetus Spiritus glorificatione plena est. « Verbo Domini, inquit, Psaltes, cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum¹³. » Et in libro Job scriptum est: « Divinus autem Spiritus qui fecit me¹⁴. » Ut autem præter Filium Verbum aliud quo cœli facti sint, supponi non potest (alioqui enim non essent per Dominum Jesum facti, si per aliud verbum facti fuissent): ita neque Spiritus alius qui cum Verbo virtutes cœlorum firmet, **585** potest supponi. Cum autem Spiritum oris audimus, non humano more accipimus, sed ut Deum decet, quemadmodum et Verbum intelligi oportet. Neque enim Verbum vox est quæ dissolvatur: sed, ut Psaltes ait, B « In æternum, Domine, Verbum tuum permanet in cœlo¹⁵. » Neque Spiritus flatus quidam est, qui diffundatur: sed flatus est qui consistit, permanetque. « Quo enim ibo a Spiritu tuo¹⁶? » inquit David, cum sit ubique, impleatque omnia, et in dignitate divina existat. Quod enim de Spiritu dixit, id et de facie Dei dicit, deque illius dextera, cum subjungit: « Et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, tu illic es: si descendero in infernum, ades: si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris: etenim illic manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua¹⁷. » Et vox Dei de se simul et de Spiritu dicit illud: « Ego sum in vobis, inquit Dominus, et Spiritus meus stetit in medio vestrum¹⁸. » Neque igitur alienus est a Dei gloria Spiritus, ut qui ex ore C ineffabili prodeat ineffabili modo: neque Deus ipse absque Spiritu est: sed Dei Spiritus, et apud Deum est, missus a Deo, perque Filium suppeditatus. Quemadmodum dicitur ex Patris persona: « Spiritus meus, qui est in te¹⁹. » Dicitur vero a Domino, « Paraclitum mittam vobis: » quem utique vocat etiam « Spiritum veritatis²⁰. » Unum itaque Patrem, unum Filium, et unum Spiritum secundum traditionem divinam confiteamur oportet, non patres duos, non duos filios: quandoquidem Spiritus Filius non est, neque nominatur. Non enim a Spiritu quempiam accipimus quemadmodum a Filio Spiritum: sed ipsum ad nos accedentem, nosque sanctificantem, suscipimus, deitatis videlicet communionem, adoptionis participationem, æternæ hereditatis arrhabonem, et futurorum bonorum primitias. Nec quisquam extra sacra hæc nomina curiosius investiget; neque Filii appellationem, neque

¹² I Cor. vii, 40. ¹³ Psal. xxxii, 6. ¹⁴ Job xxxiii, 4. ¹⁵ Psal. cxviii, 89. ¹⁶ Psal. cxxxviii, 7. ¹⁷ ibid. 7-10. ¹⁸ Agg. ii 5, 6. ¹⁹ Isa. liv, 24. ²⁰ Joan. xv, 26.

(82) Utraque editio et Colb. primus ἑτέρως. Reg. secundus ἕτερον, bene. Mox codex Combef. οὐρανῶν αὐτῶν.

(83) Editio Paris. τοῦτο λέγει. Editio Basil. et tres mss. λέγουσα. Reg. secundus pro τοῦτο habet οὕτω.

(84) Utraque editio et tres saltem mss. οὔτε

αὐτός ὁ Θεός, ἀλλὰ Θεοῦ, quibus in verbis vitii aliquid inesse suspicor. Nec enim video, ad quid vox αὐτός referatur, cum ad vocem πνεῦμα, quæ neutrius generis est, referri non queat. Codex quidam Combef. uti in contextu.

(85) Editi ἀλλὰ προσιόν. Unus ms. ἀλλ' αὐτῷ τὸ προσιόν. Alius ἀλλ' αὐτὸ προσιόν.

generationem violenter ad Spiritum detorqueat, sed Spiritus appellatione contentus sit atque similitudine. Sed enim ex Dei optimi gratia, recordatione verborum unigeniti Filii Dei viventis, et sanctorum ejus evangelistarum et apostolorum et prophetarum, qui ejus quod secundum Evangelium Domini nostri Jesu Christi est baptismatis doctrinam satis nobis explanarunt, edocti sumus baptismum illud quod in igne fit, ut ad malitiam arguendam, ita ad Christi justitiam recipiendam idoneum esse, sic ut simul militiæ odium et virtutis desiderium pariat: item per fidem sanguine Christi ab omni peccato purgari, atque in aqua baptizatos nos in mortem Domini, quasi confessionem scriptam deposuisse, qua profiteamur mortuos non esse peccato et mundo, vivificari vero justitiæ, et ita demum in nomine sancti Spiritus baptizatos, denuo generatos fuisse, generatos vero et baptizatos in nomine Filii, Christum induisse, indutos autem homine novo, **586** qui secundum Deum creatus est, in nomine Patris baptizatos fuisse, Deique filios appellatos. Opus est igitur nutrirī nos deinceps esca vitæ æternæ: quam nobis rursus dedit idem unigenitus Filius Dei viventis dicens: « Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod egreditur per os Dei²¹. » Et quomodo id fiat, docuit ipse, cum dixit: « Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me, Patris²². » Et rursus: « Amen amen dico vobis. » Hoc iterum proponens ad ea quæ sequuntur confirmanda et ad auditores convincendos, ait: « Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habetis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die. Caro enim mea vere est cibus: et sanguis meus vere est potus. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo²³. » Et paulo post scriptum est: « Multi ergo ex discipulis ejus audientes sermonem dixerunt: Durus est hic sermo. Quis potest eum audire? Sciens autem Jesus apud semetipsum, quod murmurarent de hoc discipuli ejus, dixit eis: Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem eo ubi erat prius? Spiritus est qui vivificat: caro non prodest quidquam. Verba mea spiritus et vita sunt. Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt. Noverat enim ab initio Jesus, qui essent credentes, et quis traditurus esset ipsum. Et dicebat: Propterea dixi vobis, quod nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo²⁴. » Et postremo: « Cum ergo accepisset Jesus panem, et gratias egisset, fregit, deditque discipulis, et dixit: Accipite et comedite: hoc est corpus meum, quod

A κατὰ τὸ Πνεῦμα προσηγορία καὶ ὁμοιώσει (86). Ἐπεὶ δὲ Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ χάριτι, τῇ μνήμῃ τῶν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ῥημάτων, καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ εὐαγγελιστῶν τε καὶ ἀποστόλων καὶ προφητῶν, αὐτάρκως ἡμῖν σαφηνισάντων τὸτ περὶ τοῦ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βαπτίσματος λόγον, ἐπαιδεύθημεν, ὅτι τὸ μὲν ἐν τῷ πυρὶ βάπτισμα ἐλεγκτικὸν μὲν ἐστὶ πάσης κακίας, δεκτικὸν δὲ τῆς κατὰ Χριστὸν δικαιοσύνης, μῖσος μὲν ἐμποιοῦν τῆς κακίας, ἐπιθυμίαν δὲ τῆς ἀρετῆς· διὰ δὲ τῆς πίστεως ὑπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐκαθαρίσθημεν ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας, ἐν δὲ τῷ ὕδατι βαπτισθέντες εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου, ὡσπερ ἐγγραφὸν ὁμολογίαν κατεθέμεθα· νεκρῶσθαι μὲν τῇ ἀμαρτίᾳ καὶ τῷ κόσμῳ, ἐζωοποιεῖσθαι δὲ τῇ δικαιοσύνῃ, καὶ οὕτως ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Πνεύματος βαπτισθέντες, ἄνωθεν ἐγεννήθημεν· γεννηθέντες δὲ καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ βαπτισθέντες, τὸν Χριστὸν ἐνεδυσάμεθα· ἐνδυσάμενοι δὲ τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἐβαπτίσθημεν καὶ τέκνα Θεοῦ ἀπήγορεύθημεν. Χρεία οὖν λοιπὸν τρέφεσθαι ἡμᾶς τροφὴν ζωῆς αἰωνίου, ἣντινα παρέδωκεν ἡμῖν πάλιν ὁ αὐτὸς μονογενὴς Υἱὸς τοῦ ζῶντος Θεοῦ, εἰπὼν· « Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. » Καὶ πῶς τοῦτο γένηται, ἐδίδαξεν ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ἐμὸν βρῶμά ἐστὶν ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς· » καὶ πάλιν· « Ἀμήν ἀμήν λέγω ὑμῖν. » Πρὸς βεβαίωσιν τῶν ἐπιφερομένων καὶ πληροφορίαν τῶν ἀκούοντων, ἐκ δευτέρου τοῦτο προθεῖς, φησὶν, ὅτι· « Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σὰρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. Ὁ τρώγων μου τὴν σὰρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰωνίου, καὶ γὰρ ἀναπαύσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Ἡ γὰρ σὰρξ μου ἀληθὴς ἐστὶ βρῶσις· καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθὴς ἐστὶ πόσις. Ὁ πρῶγων μου τὴν σὰρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ. » Καὶ μετ' ὀλίγα γέγραπται· « Πολλοὶ οὖν, ἀκούσαντες τὸν λόγον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἶπον· Σκληρὸς ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος. Τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν; Εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐν ἑαυτῷ, ὅτι γογγύζουσι περὶ τοῦτου οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς· Τοῦτο ὑμᾶς scandalalίζει; Ἐὰν οὖν ἴδητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα ὅπου ἦν τὸ πρότερον; Τὸ Πνεῦμά ἐστὶ τὸ ζωοποιοῦν· ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. Τὰ ῥήματά μου πνεῦμά ἐστὶ καὶ ζωὴ ἐστὶν. Ἀλλ' εἰσὶ τινες ἐξ ὑμῶν, οἳ οὐ πιστεύουσιν. Ἴδτε γὰρ ὁ Ἰησοῦς ἐξ ἀρχῆς, τινες εἰσὶν οἳ πιστεύοντες, καὶ τίς ἐστὶν ὁ παραδώσων αὐτόν. Καὶ ἔλεγεν· Διὰ τοῦτο εἶρηκα ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς με, ἐὰν μὴ ἦ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς μου. » Καὶ πρὸς τῷ τέλει· « Λαβὼν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας, ἐκλασε, καὶ ἐδίδου

²¹ Matth. iv, 4. ²² Joan. iv, 34. ²³ Joan. vi, 54-57. ²⁴ ibid. 61-66.

(86) Reg. unus καὶ ὁμοιώσει, ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Quoniam eum decet gloria in sæcula, amen: contra, post vocem, ὁμοιώσει,

totum illud in Regio secundo additum invenitur, Ἐπεὶ δὲ Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ, etc., ad finem usque.

τοῖς μαθηταῖς, καὶ εἶπε· Λάβετε, φάγετε· τοῦτο ἄσπι
 ἔστι τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλωμένον· τοῦτο
 ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Καὶ λαβὼν ποτή-
 ριον, εὐχαριστήσας, ἔδωκεν αὐτοῖς εἰπὼν· Πίετε ἐξ
 αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς
 Καινῆς Διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς
 ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος· Ὅσακις γὰρ
 ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον πίνητε,
 τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε. » Τί οὖν τὰ
 ῥήματα ταῦτα, καὶ τί τὸ παρ' αὐτῶν ὄφελος; Ἴνα,
 ἐσθιοντές τε καὶ πίνοντες, αἰὲ μνημονεύωμεν τοῦ
 ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος καὶ ἐγερθέντος, καὶ οὕτω
 παιδευθῶμεν ἀναγκαίως φυλάξαι τὸ ἀποστολικὸν
 ἐκεῖνο τὸ ἡμῖν δεδομένον παράγγελμα, τὸ φάσκον·
 « Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναν-
 τας τοῦτο, ὅτι, εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ
 πάντες ἀπέθανον· καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ
 ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν
 ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι. » Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πί-
 νων, δηλονότι εἰς ἀναξάλειπτον τῆς μέχρι θανάτου
 ὑπακοῆς μνήμην τοῦ Δεσπότου καὶ πλάστου, καὶ
 δι' ἐμὲ ὅπερ ἦν τὸ πλασθὲν γεγονότος. Ἄλλ' οὐχ
 ἀπλῶς ἐσθίειν προστέταχται, ἀλλὰ καὶ διακρίνειν τὸ
 τοιοῦτον τοῦ Κυρίου παρακελευόμεθα σῶμα· δηλονότι
 σαρκὸς μολυσμὸν καὶ πνεύματος ἀποθεμένους, καὶ
 δοχεῖον τοῦ πνευματικοῦ μύρου παρασκευάσαντας,
 οὕτως τῇ καθαρᾷ προσεγγίσει θυσία, ἐν Χριστῷ
 Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν
 καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

(87) OMILIA PHΘEISA EN LAKIZOIS.

1. Ἀνταγωνίζεται ὁ ἐχθρὸς, φιλονεικῶν τῷ ἔξωθεν
 θορύβῳ τὸν ἡμέτερον λόγον ὑπερηχῆσαι· ἀλλ' ἡμεῖς,
 αὐτοῦ τὰ νοήματα μὴ ἀγνοοῦντες, τρέψωμεν τὰς
 ἀκοὰς καὶ τὰς διανοίας τοῖς ἐνταυθα λεγομένοις,
 οἰκτείροντες τοὺς τοὺς ἀπολειπομένους τῆς ἀκροάσεως,
 μὴ συναπερχόμενοι τοῖς ἔξω τῇ διανοίᾳ· ἀλλ' ὅπου
 τοῖς σώμασιν ἔσμεν, ὦμεν καὶ ταῖς καρδίαις. Ἀνα-
 λέξασθέ μοι τὰς μνήμας τῶν ἐξ ἰωθινοῦ παρανα-
 γνωσθέντων ὑμῖν λογίων πνευματικῶν, διδασκαλίας
 ψυχοφελεῖς, θεραπείας ψυχῶν. Μνήσθητε τῶν ψαλ-
 μικῶν διδαγμάτων· συναγάγετέ μοι τὰς παροιμιῶ-
 θεις ὑποθήκας· ἐρευνήσατε τῶν ἱστοριῶν τὸ κάλλος·
 πρόσθετε τούτοις τὰς ἀποστολικὰς παραινέσεις. Ἐπ-
 ᾗσιν οἴονεῖ κορωνίδα ἐπίθετε τῶν εὐαγγελικῶν ῥη-
 μάτων τὴν μνήμην, ἵνα διὰ πάντων λαβόντες τι κέρ-
 ὸς ἐπανέλθητε, ἕκαστος πρὸς ὃ τυγχάνει ἀσμένως
 διακείμενος, πρὸς τοῦτο λαβὼν τὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος
 ὠφέλειαν. Πάντως (88) οὕτως ἐν πολυπροσώπῳ ἐκκλησίᾳ,
 ὅσαι τῶν προσώπων διαφοραὶ, τοσαῦται καὶ τῶν γνω-
 μῶν· ὅσαι τῶν ἡλικιῶν, τοσαῦται καὶ τῶν ἁμαρτιῶν.
 Πολυειθεῖς δὲ εἰσι καὶ πολύτροποι αἱ τοῦ διαβόλου
 ἐπίνοιαι· ἄλλον ἄλλως ὑπάγεται· πρὸς ὅπερ ἂν ἴδῃ
 ἐπιρροεπέστερον, πρὸς ἐκεῖνο κέχρηται τοῖς ἰδίαις δε-
 λείσμασιν.

²⁵ Matth. xxvi, 26-28; Luc. xxii, 19, 20. ²⁶ I Cor. xi, 26, ²⁷ II Cor. v, 14, 15.

(87) Hæc oratio bis reperitur in Reg. secundo. Hunc autem titulum habet primo loco, περὶ κρίσεως, καὶ περὶ θυμοῦ, καὶ ἀγάπης, καὶ πλεονεξίας, καὶ

pro vobis frangitur. Hoc facite in meam commemorationem. Et accepto calice, gratis actis, dedit ipsis dicens: Bibite ex hoc omnes: hic est enim sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum²⁵. » Et Apostolus: « Quotiescunque enim comederitis panem hunc, et calicem biberitis, mortem Domini annuntiabit²⁶. » Quid igitur verba hæc, sunt, et quis eorum fructus? Ut et comedentes et bibentes, semper memores simus ejus qui pro nobis mortuus est, et resurrexit, sicque edoceamur necessario servare debere apostolicum illud mandatum, quod nobis traditum est, quo dicitur: « Caritas enim Christi constringit nos, judicantes illud, quod si unus pro omnibus mortuus fuit, ergo omnes mortui fuerunt: et pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, non amplius sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit²⁷. » Qui enim edit et bibit, utique id facit ad servandam indelebilem memoriam obedientiæ Domini et plastæ, quæ ad mortem usque facta est, qui mea causa factus est id quod eram figmentum. Neque vero simpliciter edere jussus est, verum etiam tale Domini corpus jubemur judicare, deposito scilicet carnis ac spiritus inquinamento; et cum effecerimus nos ceu spiritualis unguenti receptaculum, ita demum ad purum sacrificium accedere, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

587 HOMILIA DICTA IN LACIZIS.

1. Pugnat inimicus, et externo tumultu concitato, sonitum sermone nostro majore edere conatur; sed nos consiliorum ejus haud ignari, aures ac mentem ad ea quæ hic leguntur, convertamus, eorum qui ab hoc auditorio obsunt miserti, non una cum iis qui foris sunt abeuntes mente: at ubi corpore sumus, simus illic et animis. Revocate, quæso, in memoriam spiritualia oracula quæ vobis mane lecta sunt, doctrinam animabus utilem, animarum medelam. Memineritis documentorum in Psalmis contentorum: colligite mihi desumpta e Proverbiis præcepta: perscrutamini historiarum pulchritudinem: admonitiones apostolicas his adjungite. In primis velut coronidem adhibete evangelicorum verborum memoriam, ut capto ex omnibus fructu aliquo, domum revertamini, quisque ad id quod cupit, utilitatem ex Spiritu percipiendam consecutus. Sic omnino res se habet in frequentissima ecclesia: quot sunt vultuum differentiæ, tot et animorum; quot ætatum, tot et peccatorum. Diversa autem et varia sunt artificia diaboli; alium aliter seducit: ad quod unumquemque conspexerit proclivior, ad id illecebris suis utitur.

φθόνου, ῥηθεισα ἐν Λακιζοῖς: De judicio, et de ira, et charitate, et avaritia, et invidia, dicta in Lacizis. (88) Colb. tertius διὰ παντός.

2. Astat hic unus aliquis cujus animus invidia A labore? Utinam autem nullus esset, idque jure, mihi in votis est! Sed quia in hominum natura difficile est vitium nullum esse, neque parvum, neque magnum, quisque quod sibi profuturum est, id ex iis quæ recitata sunt seligat. Invidus es? Accipe medelam. Iracundus es? Proposita tibi est sanitas. Dissertitur enim de his omnibus. Atque, si fieri potest, pauca dicemus, ex singulis quæ memora- vimus nonnihil decerpentes. Avarus es? Habes hic remedium. Superbus es? Hic domabis fastum: hic, si voles, animi reprimes elationem. Omnia sententiarum spiritualium bona quasi e fonte scaturiente haurias: et ita demum ubi tibi ipse abunde hauseris, domum revertere. Dictus est primus sermo in Paræmiis in modum proverbii, adjecta quadam ob- scuritate, ad mentem nostram exercendam: « Qui videt levia, misericordiam consequetur. » Appre- hendistine per teipsum hujus dicti intelligentiam, an inquiris, cum sis diligens auditor, quomodo qui levia videt, is sit laudibus ornandus? Nam quæ a voluntate pendent, merentur laudem. Videmus au- tem nos homines non qualia volumus, sed qualis est natura eorum quæ videntur. Quare, si quid asperum fuerit in superficie; quale natura exsi- stit, tale videre datur. Si vero in res leves oculos conjecerimus, unde laus tribuetur leviam conspicien- ti? Leviam sunt quæ **588** superficiem planam ha- bent: asperum vero, quod primo intuitu inæqua- liter compactum est. Cum igitur eorum quæ viden- tur, inæqualis sit natura; qui fit ut eum qui leviam videt, præter alterum qui aspera conspicit, laudet Scriptura? Ita condemnat videntem montes, et sco- pulos, et barathra, et nemora densa, et germina inter se cohærentia quæ superficiem asperam præ se ferunt, aut etiam mare sæpe a ventis exaspera- tum, aut etiam terram aratro conscissam, et in partes asperas levitatis loco dissectam. Num qui hæc videt, condemnabitur? Et ubi, quæso, justum Dei judicium, si ob ea quæ nobis invitis contin- gun- condemnatur? Si videro terram aliquam quæ natura inæqualis sit (qualis enim condita est, talis conspicitur): num ego propterea condemnor? Sed illud: « Qui videt leviam, » velim sensu altiore intelligas. Adsunt coram te fratres diversæ sortis: pauper, alius dives: alius hospes, alius domesti- cus, qui aut te iudice judicandi sunt, aut qui tuis largitionibus indigent. Sed sederis iudex, ne videas inæqualia, ne videas divitem sublimem, aut pau-

(89) Paulo ante habent quidem et editi et veteres libri omnes ἐλεηθήσεται · sed hoc loco ita variant, ut in editione Paris. et Colb. secundo legatur quo- que ἐλεηθήσεται, misericordiam consequetur, editio vero Basil. et Colb. tert. et Coisl. et tres Regii ha- beant ἐπαινεθήσεται. Hic autem locus non occurrit in Proverbiis, nisi quis dicat versiculum esse 25 cap. iv: Οἱ ὀφθαλμοί σου ὀρθὰ βλέπέτωσαν, οὐλοὶ τῆς ῥέκτας ἴδωσαν. Neque vero quidquam in Hexaplis invenitur, quod nos ullo modo juvet. Aquilas et

2. Ἐστηκέ τις ἐνταῦθα φθονῶ τὴν ψυχὴν κεκακω- μένην ἔχων; Εἴη μὲν οὖν μηδένα εἶναι · καὶ τοῦτο ἐμοὶ εὐχὴ ἔστι πρέπουσα. Ἄλλ' ἐπειδὴ δύσκολον ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει μὴ εἶναι ἐν τι τῶν παθῶν μικρὸν ἢ μείζον, ἕκαστος ἐκ τῶν εἰρημένων ἐκλεγέσθω τὴν ὠφέλειαν. Βάσκανος εἶ; λάβε τὴν θεραπείαν · θυμώ- δης εἶ; πρόκειται σοι ἡ ἴασις. Διαλέγεται γὰρ περὶ τούτων πάντων. Καὶ, εἰ δυνατόν, ἐροῦμεν βραχέα ἀπ' ἐκάστου τῶν εἰρημένων ἀπανθιζόμενοι. Πλεο- νέκτης εἶ; ἐνταῦθα ἡ ἴασις. Ὑπερήφανος εἶ; ὧδε θα- μάσεις τὴν ὑπερηφανίαν · ὧδε κολάσεις τῆς ψυχῆς τὸ ὕψος, εἴαν θελήσης. Πάντα, ὡς περὶ πηγῆς βρυούσης, ἀρῶμενος τὰ ἀγαθὰ τῶν λόγων τῶν πνευματικῶν, οὕτω πλουσίως σεαυτῷ ἐπαντήσας ἐπάνηθι. Εἴρηται πρῶτος λόγος ἐν Παραίμασι, κατὰ τὸ εἶδος τὸ παροι- μιακόν, πρὸς γυμνασίαν τοῦ νοῦ τοῦ ἡμετέρου τῆς ἀσαφείας ἐπιτεθείσης, ὅτι « Ὁ βλέπων λεῖα ἐλεηθή- σεται. » Ἄρα αὐτόθεν ἤρπασας τὴν διάνοιαν τοῦ ῥήματος, ἢ ἐπιζητεῖς, ὄγε φιλόπονος ἀκροατῆς, πῶς ὁ λεῖα βλέπων ἐπαινεθήσεται (89); Ἐπαινετὰ γὰρ ἔστι τὰ κατὰ προαίρεσιν. Ὁρῶμεν δὲ οἱ ἀνθρώποι οὐχ ὅποια βουλόμεθα (90), ἀλλ' ὅποια ἡ φύσις τῶν ὀρωμένων ἐστίν. Ὡστε εἴαν μὲν τι τραχὺ ἢ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, οἷον ὑπάρχει τῇ φύσει, τοιοῦτόν ἐστιν ὀραθῆναι · εἴαν δὲ τοῖς λεῖοις ἐπιβάλλωμεν τὰς ὄψεις τῶν ὀρωμένων, πόθεν ὁ ἐπαινος τῷ ὀρῶντι τὰ λεῖα; Λεῖά ἐστιν, ἃ τὴν ἐπιφάνειαν ὠμαλισμένην ἔχει · τραχὺ δὲ ἐστίν, ὃ ἀνωμάλως σύγκειται κατὰ τὴν πρώτην ὄψιν. Ἐπεὶ τοίνυν ἀνώμαλός ἐστι τῶν ὀρωμένων ἡ φύσις, πῶς ἐπαινεῖ ἡ Γραφή τὸν βλέ- ποντα λεῖα ὑπὲρ τὸν τὰ τραχέα; Καὶ κατακρίνει τὸν ὀρη (91), καὶ σκοπέλους, καὶ φάραγγας, καὶ ὕλης πυκνότητα, καὶ γεννήματος συνέχειαν τραχύνουσαν τὴν ἐπιφάνειαν, ἢ καὶ θάλασσαν πολλάκις ὑπὸ ἀνέ- μων τραχυνομένην, ἢ καὶ γῆν ὑπὸ ἀρότρου σχιζο- μένην, καὶ ἀντὶ τῆς λειότητος εἰς τραχέα διακοπτο- μένην. Ἄρα ὁ ταῦτα βλέπων κατακριθήσεται; Καὶ ποῦ ἡ δικαιοκρασία τοῦ Θεοῦ, εἰ ἃ ἀκουσίως πάσχο- μεν, ἐπὶ τούτοις καταδικάζομεθα; Ἐάν ἴδω τὴν φύσιν τῆς γῆς ἀνωμάλως ἔχουσαν (ἐπειδὴ γὰρ οἷα ἐκτίσθη, τοιαύτη ὀράται), ἐγὼ τούτοις ἐφ' ὧ καταδι- κάζομαι; Ἀλλὰ νόει μοι ὑψηλῶς, « Ὁ βλέπων λεῖα. » Παρεστήκασι σοι ἀδελφῶν διαφοραὶ · ὁ μὲν πένης, ὁ δὲ πλούσιος · ὁ μὲν ξένος, ὁ δὲ οἰκεῖος, ἢ δικάζοντι σοι κρινόμενοι, ἢ μεταδιδόντι σοι χρήζοντες (92). Ἐάν κάθῃ κρινῶν, μὴ βλέπε ἀνώμαλα, μὴ τὸν πλού- σιον ὑψηλόν, τὸν δὲ πένητα ταπεινόν. Ἐάν παραστῇ τῇ θύρᾳ σου ὁ τὴν χρεῖαν αὐτοῦ ἐπανορθωθῆναι ζη- τῶν, μὴδὲ οὕτως ἀνώμαλα ἴδῃς. Μὴ εἰπῆς. Οὗτος

Theodotio ita interpretati sunt, Οἱ ὀφθαλμοί σου εὐθυνέσθωσαν κατεναντίον · Oculi tui dirigantur ex adverso. Symmachus, Οἱ ὀφθαλμοί σου εἰς τὸ εὐθύ βλέπέτωσαν · Oculi tui in rectum aspiciant.

(90) Antiqui duo libri οὐχ οἷα βουλόμεθα.

(91) Hic ellipsis est. Etenim post verbum κατα- κρίνει supplenda est vox βλέποντα · sic damnat eum, qui videt montes, etc.

(92) Veteres duo libri μεταδιδόντι οἱ χρήζοντες. Statim Colb. primus μὴ τὸν μὲν.

φίλος, οὗτος συγγενής, οὗτος εὐεργέτης· ἐκεῖνος ἄλλοτριος, ἀλλότριος, ἀγνωστος· Ἄνωμαλα βλέπων, οὐκ ἐλεηθήσῃ· λεία βλέπε. Φύσις μία, ἄνθρωπος καὶ οὗτος κάκεινος. Χρεία μία, ἐνδεια ἐν ἀμφοτέροις ἢ αὐτῇ. Δὸς τῷ ἀδελφῷ καὶ τῷ ξένῳ. Μῆτε τὸν ἀδελφὸν ἀποστραφῆς, καὶ τὸν ξένον ἀδελφὸν οἰκεῖον ποιῆσαι. Λεία οὖν χρῆ βλέπειν. Μῆ πρόκρινε τὸν φίλον ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου, τὴν χρεῖαν ἑαυτοῦ ἐπανορθούμενον (93). Βούλεται σε παραμυθητικὸν εἶναι τῶν δεομένων, οὐ προσωπολήπτην, οὐ τῷ συγγενεῖ διδόντα, τὸν δὲ ξένον ἀπωθούμενον. Πάντες συγγενεῖς, πάντες ἀδελφοὶ, ἐνὸς πατρὸς ἔχγονοι πάντες· Ἐὰν τὸν πνευματικὸν ζητῆς πατέρα, ὁ οὐράνιος (94)· ἐὰν τὰ γήινα ζητῆς, μήτηρ ἢ γῆ, καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ διηρτίσμεθα πάντες. Ὡστε ἀδελφὴ ἢ φύσις κατὰ σάρκα, ἀδελφὴ ἢ γένεσις ἢ κατὰ πνεῦμα. Τὸ αὐτὸ σοι αἷμα φορεῖ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου· τὴν αὐτὴν σοι χάριν ἔλαβε παρὰ τοῦ Δεσπότου. Βλέπε οὖν λεία, ἵνα ἐλεηθῆς. Μῆ εἶπης· Οὗτος πλούσιος, καὶ τιμῆς ἀξίος· ἐκεῖνος πένης, καὶ φαυλίζω τὸν πένητα· μηδὲ ταῖς ὑπεροχαῖς (95) ταύταις ἀνωμάλως διάνεμε τὰς τιμὰς. Ἔστι γὰρ ὁ πλούσιος ψεύστης, ὁ πλούσιος ἄρπαξ, ὁ πλούσιος πόρνος, ὁ πένης δίκαιος. Μῆ τοίνυν τῇ ἔξωθεν ἐπιφανείᾳ πρόσεχε, ἀλλ' εἰς τὸ κρυπτὸν εἰσερχόμενος, ἐκεῖ τὰς διαφορὰς διάνεμε. Τίμα τὸν τὰ τίμια κεκτημένον. Τί τιμιώτερον, ἀρετὴ ἢ πλοῦτος; Τί ἐκ τῶν ἔξωθεν δοκιμάξεις, τὰ κρύφια μὴ διερευνώμενος; Ὁρᾷς, ὅτι ὁ Βῆλ ἔξωθεν μὲν εἶχε χαλκόν, ἐνδοθεν δὲ πηλὸν τῷ περιαστράπτουσι χαλκῷ ὑποκρυπτόμενον. Ἐὰν ἴδῃς τοὺς ἐν τῷ βίῳ περιφανεῖς, γίνωσκε, ὅτι χαλκὸς αὐτοῖς περιλάμπει, ἐνδοθεν δὲ πηλὸς εἰσι, τοῦ χαλκοῦ τὸ σαθρὸν ὑπερείδοντος· Πολλοὶ μὲν χρυσὸν ἔχουσιν ἐνδοθεν, ὄστρακον δὲ ἔξωθεν περικείμενον. Οὗτος ὁ θησαυρὸς ὁ ἐν ὄστρακίνῳ σκεύει κεκαλυμμένος. Οὗτος σωφρονεῖ, κάκεινος πορνεύει. Τίς πλουσιώτερος, ὁ τὴν σωφροσύνην ἔχων, ἢ ὁ τὰ χρήματα ἐξ ἀδικίας συνειλεγμένα; Τοῦτου τὸ μνημόσυνον ἀναφαρίτεον· ἐκεῖνου ὁ πλοῦτος πρόσκαιρος. Τοῦτο κλέπτης οὐ διορύσσει· ἐκεῖνο σήμερον (96) ἀνθεῖ, αὐριον δὲ ἀπομαραίνεται. Ὡστε βλέπε λεία, ὁμοτίμως κατὰ τὸ αὐτὸ· τὴν μέντοι διάκρισιν τῶν τιμιῶν μὴ ἀφανίσῃς. ἵνα ἦς ἡλεημένος.

habet pecunias inique collectas? Illius indelebilis est memoria: hujus divitiæ temporariæ sunt. Hoc fur non perfodit, illud hodie floret, cras marcescit. Proinde vide levia ex æquo, una eademque ratione, sed tamen eorum quæ honore digna sunt discretionem e medio ne sustuleris, misericordiam ut nanciscare.

3. « Καὶ ἀνδρὶ θυμῷδει μὴ συναυλίζου. » (97) Εἰπέ

²⁸ Dan. xiv, 6. ²⁹ Prov. xxii, 24.

(93) Editio Paris. αὐτοῦ ἐπανορθούμενος. Reg. tertius ἑαυτοῦ ἐπανορθούμενος. Editio Basil., duo Colb., Coisl. et Reg. secundus ἑαυτοῦ ἐπανορθούμενον, quam scripturam sequimur, non quod multum nobis arrideat, sed quod ita comparati simus, ut a multis codicibus inter se consentientibus ægre discedamus.

(94) Utraque editio et Reg. tertius πατήρ, ὁ οὐράνιος. At Colbertini duo πατέρα, ὁ οὐράνιος· ubi notari potest pro ζητῆς in Colb. tertio legi εἶπης.

(95) Illud, ταῖς ὑπεροχαῖς, etc., sic verterat interpret vetus: *Noli in distribuendis honoribus respe-*

perem humilem. Si foribus tuis astiterit qui penuriae suæ quærat levamen, ne sic quidem videas inæqualia. Ne dixeris: Hic amicus est, hic consanguineus, hic auctor est collati in me beneficii, ille peregrinus, alienus, ignotus. Inæqualia si videas, non consequere misericordiam; levia vide. Natura est una: tum hic tum ille homo est. Penuria una egestas in utroque eadem: fratri da, et peregrino, et cave fratrem averseris: peregrinum autem pro fratre habe. Itaque levia videre operæ pretium est. Amicum egestati suæ consulentem alieno ne præponas. Vult Deus te indigentibus solatium afferre, nullam personarum rationem habere, non propinquo dare, peregrinum vero repellere. Omnes propinqui, omnes fratres, unius patris filii omnes.

B Spiritualem patrem si quæris, ille cælestis est: terrena si quæris, mater est terra, atque ex eodem luto conflati sumus omnes. Quare natura, quæ est secundum carnem, germana est: germana quoque est ea, quæ secundum spiritum est generatio. Eundem sanguinem a primo homine habet, quem tu: eandem a Domino gratiam accepit, quam tu. Vide igitur levia, ut misericordiam consequare. Ne dixeris: Hic dives est, et honore dignus: ille pauper, sed pauperem parvi facio: neque his vitæ conditionibus quibus alter alteri præstat inæqualiter honores distribuas. Est enim dives mendax, dives rapax, dives scortator, pauper justus. Itaque ne attende externæ speciei: sed occulta penitioraque ingressus, illic differentias distribue, honora qui quæ honore digna sunt possidet. Utrum magis honorandum, virtus an divitiæ? Quid ex iis quæ externa sunt probas hominem, ea vero quæ abdita sunt, non scrutaris²⁸? 589 Vides Bel extrinsecus quidem æs habuisse, intrinsecus vero lutum sub fulgente ære absconditum. Si videris eos qui in mundo illustres sunt, scias eos ære circumfulgere, intus vero lutum esse, ære quod patre est suffulciente. Multi quidem aurum intus habent, testam vero forinsecus circumpositam. Hic est thesaurus in testaceo vase reconditus. Hic pudicam vitam agit, ille scortatur. Uter ditior, qui pudicitiam colit, an qui

3. « Et ne habites una cum viro iracundo. »

ctus habere inæquales. Sed quoniam voces ταῖς ὑπεροχαῖς expressæ non fuerant, maluit ita interpretari Combefisius: *neque his excessibus inæqualiter honores distribuas*; quorum verborum sententiam si non sumus consecuti, at consequi tamen conati sumus.

(96) Antiqui duo libri Coisl. et Colb. tertius ἐκεῖνος σήμερον. Editi et alii mss. ἐκεῖνο. Si legas ἐκεῖνος, supple vocem πλοῦτος· sin autem legere malueris ἐκεῖνο, supple vocem πρᾶγμα.

(97) Illud, Εἰπέ δὲ, ὅτι, etc., ita Latine reddidit vetus interpret: *Dic, age, estne inter vos quisquam*

Es autem dicturus: Est inter nos qui sit gloriæ cupidus, qui tamen iracundus non sit. Gloriæ cupidus es? Non vides levia. Iracundus es? « Et ne habites una cum viro iracundo. » Vides quam paucis verbis peccata corrigantur, nisi forte aures vestras duntaxat per vocem pulsemus, in cor vero dictorum intelligentiam non transmittamus. Sed sic tecum reputa: ubinam lectum est quod ad me spectat? Quæ de iracundis lecta sunt, agnosce tu qui iracundus es. Dicitur: Hic meus est morbus, meam agnosco infirmitatem, accipe medelam. Quod si adeas medicum, et videris pretiosa medicamenta in variis tabulis collocata, considerabis quid morbo tuo conveniat. Non qui pedem offendit, quærit oculi curationem: sed qui oculum male affectum habet remedium morbi hujus proprium conquirat. Sumat igitur quisque ex Scriptura, ea quæ morbo suo sunt agnata. Iracundus es? Cohibe iracundiam. « Vir enim, inquit, iracundus est inhonestus ³⁰. » Disce a Scriptura. Sit faciei tuæ speculum Scriptura. Ibi disce. Quoniam enim impia ratiocinatio, tenebris inductis, quantum peccatum ira sit, reputare te non sinit, Scriptura dicit tibi: « Inhonestus est vir iracundus. » Quomodo inhonestus est qui iracundus est? Exiit habitum humanum, bellinum habitum induit. Finge tibi animo iratum, efferbuit in ipso ira, et oculi mutati sunt: non sunt iidem oculi, ignescunt: excurrit ipsius sanguis, circum cor ebullit, tunicas subit oculorum: suffunditur sanguine, dum morbo succumbit; alterat oculos suos. « Vir iracundus est inhonestus. » Si videris iratum dentes acuentem, cogita hominem ejusmodi similem esse apro, ut qui iracundiam internam dentium affricu indicet. Si videris iratum spumantem: si videris indistincta in corde balbutientem: si videris iratum patris obliviscentem, non agnoscentem corpus filii, gerentem se in omnibus inconsulte ut **590** impetui suo satisfaciat, intueris ipsam rei turpitudinem. In alieno malo te ipsum cura, ne et tu illius contrahas deformitatem. « Vir iracundus est inhonestus. » Et, « Ne habites una cum viro iracundo. » Mala res, cum cane colligari, ac perpetuum latratum ferre. « Vir iracundus est inhonestus. » Fuge congressum ejus atque consuetudinem, alioqui necesse tibi est aliquid varium ipsius addiscere. Dixit rem contume-

³⁰ Prov. xi, 25, juxta LXX.

*inanis gloriæ cupidus; qui non sit iracundus? Nec multo aliter Combefisius, cujus hæc sunt: Sicne aliquis inter nos gloriæ cupidus, et non iracundus? Sed neuter, nisi valde fallor, sententiam hujus loci expressit. Puto igitur interrogationem penitus tollendam esse, cum ejusmodi notæ vestigium neque in editis neque in veteribus libris reperitur ullum. In eo autem peccaverunt ii quos dixi interpretes, quod vocem *ειπέ* per imperativum reddiderint, quæ erat reddenda per futurum, hoc fere modo: *Es autem dicturus, Est inter nos qui gloriæ cupidus est, qui tamen iracundus non sit.* Hoc est fortasse fateri te non pudebit, quosdam esse, qui gloriæ cu-*

A δὲ ὅτι Ἔστι τις ἐν ἡμῖν φιλόδοξος, καὶ οὐ θυμικός. Φιλόδοξος εἶ; οὐ βλέπεις λεῖα. Θυμώδης εἶ; « Καὶ ἀνδρὶ θυμώδει μὴ συναυλίζου. » Εἶδες πῶς ἐν βραχυλογία ἢ διόρθωσις τῶν ἀμαρτημάτων δίδεται, εἴαν μὴ ἄρα τὰ μὲν ὠτα κρουώμεθα διὰ τῆς φωνῆς, ἐπὶ δὲ τὴν καρδίαν τὴν ἐννοίαν τῶν λαλουμένων οὐ παραπέμπωμεν. Ἄλλ' ἐξέταξε μὲν, ποῦ τὸ ἐμὸν ἀνεγνώσθη; Τὰ περὶ τῶν θυμικῶν ἐπίγνωθι, ὁ θυμικός. Εἰπέ. Τοῦτο ἐμὸν τὸ πάθος· γνωρίζω τὸ ἀρρώστημά μου· λάβε τὴν θεραπείαν. Ἐὰν παραστῆς τῷ ἱατρῷ, καὶ ἴδῃς τὴν πολυτέλειαν τῶν φαρμάκων ἐν ταῖς πολυπτύχοις ἀποκειμένην δέλτοις, περισκόπει τί οἰκεῖον ἀπόκειται τῷ σώματι. Οὐχ ὁ τὸν πόδα προσπταίσας ἐπιζητεῖ τὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἴαμα· ἀλλ' ὁ τὸν ὀφθαλμὸν κεκακωμένον ἔχων ζητεῖ τὸ οἰκεῖον τῷ πάθει βοήθημα. Οὐκοῦν ἕκαστος ἐκ τῆς Γραφῆς λαμβανέτω τὰ συγγενῆ τῷ ἰδίῳ πάθει. Θυμώδης εἶ; κατάστειλον τὸν θυμὸν (98). « Θυμώδης γάρ, φησὶν, ἀνὴρ οὐκ εὐσχήμων. » Μάθε παρὰ τῆς Γραφῆς. Κάτοπτρον γενέσθω τοῦ προσώπου τοῦ σου ἡ Γραφή. Ἐκεῖ μάθε. Ἐπειδὴ ὁ ἀσεβῆς λογισμὸς σκοτώσας οὐκ εἶα λογιῶσθαι σε ἡλίχον (99) ἀμαρτημὰ ἐστὶν ὁ θυμὸς, ἡ Γραφή σοι λέγει· « Οὐκ εὐσχήμων ἀνὴρ θυμώδης. » Πῶς ἀσχημονεῖ ὁ θυμώδης; Ἀποτίθεται τὸ σχῆμα τὸ ἀνθρώπινον, θηρίου σχῆμα μεταλαμβάνει. Ἐνόησον τὸν θυμούμενον. Ἐπέζεσεν αὐτῷ ὁ θυμὸς, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ὑπηλλάγησαν· οὐκ εἰσὶν οἱ αὐτοὶ ὀφθαλμοί, πῦρ βλέπει, ἀνέδραμεν αὐτῷ τὸ αἷμα, περιέζεσε τὴν καρδίαν, περιέδραμε τοὺς χιτῶνας τῶν ὀφθαλμῶν, ἐγένετο ὑφαιμὸς ἐκχωρῶν τῷ πάθει, ἡλλοίωσεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς. « Ἀνὴρ θυμώδης οὐκ εὐσχήμων, » Ἐὰν ἴδῃς τὸν θυμούμενον τοὺς ὀδόντας παραθήγοντα, ἐνθυμήθητι, ὅτι σὺ εἶοικεν ὁ τοιοῦτος, τὸν ἐνδοθεν θυμὸν διὰ τῆς τῶν ὀδόντων παρατρίψεως ὑπεκφαίνων. Ἐὰν ἴδῃς τὸν θυμούμενον ἀφρίζοντα· εἴαν ἴδῃς ἄσθημα φθεγγόμενον ἐν τῇ καρδίᾳ, εἴαν ἴδῃς τὸν θυμούμενον πατὴρ μὲν ἐπιλανθανόμενον, παιδὸς δὲ ἀγνοοῦντα σῶμα, διὰ πάντων ἀφειδῶς χωροῦντα, εἴνα πληροφορήσῃ αὐτοῦ τὴν ὁρμὴν, βλέπεις τὴν ἀσχημοσύνην τοῦ πράγματος. Ἐν ἄλλοτριῳ κακῷ σεαυτὸν θεράπευσον, εἴνα μὴ τὴν ἐκείνου ἀσχημοσύνην καὶ αὐτὸς λάβῃς. « Ἀνὴρ θυμώδης οὐκ εὐσχήμων. » Καὶ, « Ἀνδρὶ θυμώδει μὴ συναυλίζου. » Κακὸν πρᾶγμα κυνὶ συνδεδέσθαι, καὶ διηνεχοῦς ὑλακῆς ἀπολαύειν. « Ἀνὴρ θυμώδης οὐκ εὐσχήμων. »

D pidi sint, quod gloriæ amor videatur vitium esse minus indecorum: sed non ita facile fateberis iracundus esse, quod vitium iræ sit per se turpissimum. Imperativum autem reddi aliquando debere per futurum, exemplis multis probare cum possim, unum proferam non longe quæsitum. Ubi enim haud multo post ita legitur, Ἐὰν παραστῆς τῷ ἱατρῷ καὶ ἴδῃς.... περισκόπει. Ibi imperandi modus περισκόπει sic debet verti, *considerabis, expendes.* Infra codices tres δίδεται. Editi δέδοται.

(98) Unus Colb. κατάστειλον τὸ θυμικόν.

(99) Antiqui tres libri σε ἡλίχον. Editi et unus ms. πηλίχον. Vocula σε in uno mss. deest.

Φεύγε τὰς μετ' αὐτοῦ διατριβὰς· ἀνάγκη γὰρ σε μαθεῖν τι τῶν (1) ἐκείνου ὁδῶν. Εἶπέ τι ὑβριστικόν, ἐκίνησε καὶ τὸν ἐν σοὶ θυμόν. Ὡσπερ κυνὸς ὕλακῆ προκαλεῖται ἑτέρου κυνὸς θόρυβον, καὶ τὸν ἐν σοὶ θυμόν τέως κοιμώμενον καὶ ἡσυχάζοντα ἢ ἐκείνου γωνὴ διήγειρε, καὶ γεγόνατε ἀλλήλοις ἀνθυλακτοῦντες, εἶτα ἀντικαταστάντες ἀλλήλοις, ὡσπερ σφενδόνας ἀφίστε τῶν ῥημάτων τῆς ἀσχημοσύνης. Εἶπέ τι ὑβριστικόν ἐκεῖνος, ἀντέδωκας σὺ μείζονι ὑπερβολῇ, τὸν προλαβόντα μιμούμενος. Λαθῶν ἐκεῖνος τὴν ἐκ τοῦ λόγου τοῦ ὑβριστικοῦ ἀντίδοσιν, οὐκ ἔστι τῆς ὀρμῆς, ἀλλ' ἐστράφη καὶ ἐκορύφωσε τὴν ἑαυτοῦ ἀμαρτίαν. Μείζων ἐβουλήθη γενέσθαι ἐκ τοῦ εἰπεῖν τι χαλεπώτερον. Σὺ δὲ, δεξάμενος πάλιν, ὑπερυψώθης· καὶ γέγονε κακῶν φιλονεικία. Ὁ δὲ ἐν κακῶν ἀμίλλαις νικῶν, οὗτος ἀθλιώτερός ἐστιν (2). « Ἄνθρωπος θυμώδης οὐκ εὐσχήμων » καὶ, « Ἄνθρωποι θυμώδει μὴ συναυλίζου. »

4. « Μὴ δὲ συνδείπνει ἀνδρὶ βασκάνῳ. » Ἐτερον πάθος ἐμπολιτευόμενον τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων, καὶ αἰεὶ προσπεφυκὸς ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, καὶ μᾶλλον δαπανῶν τὴν καρδίαν ἢ ὁ ἰὸς τὸν σίδηρον, ἡ βασκανία ἐστίν, ἐν ἣ πολλὰ μὲν ἐστὶ κακά, ἐν δὲ χρήσιμον, ὅτι κακόν ἐστὶν αὐτῷ τῷ κεκτημένῳ. Ὁ γὰρ βασκανὸς αὐτὸν μὲν τὸν βασκαινόμενον ὀλίγα βλάπτει, ἑαυτὸν δὲ δαπανᾷ τῇ λύπῃ καὶ τῷ στεναγμαῷ ἐπὶ τῇ εὐημερίᾳ τοῦ πλησίον· καὶ τὴν μὲν χώραν τοῦ γείτονος οὐκ ἠλάττωσεν, ἑαυτὸν δὲ κατεδαπάνησε τῇ βασκανίᾳ.

5. « Μὴ μέταιρε ὄρια αἰώνια· εἰς δὲ κτῆμα ὀρφανῶν μὴ εἰσέλθῃς. » Μὴ εἰσέλθῃς εἰς τὸ τῶν ὀρφανῶν κτῆμα, ἵνα εἰσέλθῃς εἰς τὸ σὸν κτῆμα. Σὸν δὲ ἐστὶ κτῆμα ἢ ἡτοιμασμένη βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ὅρια πατέρων μὴ κινήσῃς. Μὴ ἐπιθυμήσῃς τῆς τοῦ πλησίον χώρας. Μὴ, αὐλακα αὐλακι προστιθείς, κατὰ μικρὸν αὐξάνῃς τὴν σὴν· Ὅσον γὰρ πλατύνεις ἐκ τῆς ἀλλοτρίας προσθήκης τὴν γῆν, τοσοῦτω (3) μακροτέραν σοὶ τὴν ἀμαρτίαν κατασκευάζεις. Καὶ ἢ μὲν γῆ ἐνταῦθα παραμένει, κατὰ μικρὸν σοὶ προσχωρηθεῖσα, καὶ διὰ τῆς πλεονεξίας γενομένη, οὐκέτι σὴ, ἀλλὰ τῶν μετὰ σέ, καὶ ἀφίης ἀδικῶν τῷ διαδεχομένῳ τὸν βίον· « Ἡ γῆ ἔστηκεν (4) εἰς τὸν αἰῶνα, » ἢ δὲ ἀμαρτία ἀκολουθήσει σοὶ, ὡς σκιά παρεπομένη (5) τῇ ψυχῇ. Ὡσπερ γὰρ ἡ σκιά τῷ σώματι ἔπεται, οὕτω καὶ ἡ ἀμαρτία τῇ ψυχῇ συμπέφυκε. Μὴ ἴσθι σεαυτῷ πληθύνων τὴν ἀμαρτίαν. Οὐδαμοῦ γὰρ ἴσταται τῆς πλεονεξίας ἡ νόσος, ἀλλ' ὁμοία ἐστὶ τῇ τοῦ πυρὸς φύσει· καὶ γὰρ τὸ πῦρ ἐπειδὴν καταπρήσεως ἀψήγεται, σπεύδει πᾶσαν ἐπινεμηθῆναι τὴν ὕλην, καὶ οὐδεὶς αὐτὸ στῆσαι δύναται, πρὶν ἂν ἐπιλείπῃ (6) ἡ ὕλη. Τὸν δὲ πλεονέ-

A liosam, commovit et animum tuum. Quemadmodum canis latratus provocat canis alterius tumultum : ita quoque animum tuum prius sopitum ac quiescentem vox ejus ad iram concitavit, et alter alterum allatrastis, et ita demum alter alteri ad versantes ignominiosa verba velut fundas intorquetis. Dixit ille aliquid injuriosum : tu longe injuriosius respondisti, auspicantem atque aggredientem imitatus. Ille contumeliosi verbi receptis vicibus, commoveri non destitit : sed conversus peccatum suum adauxit. Superior evadere voluit verborum acerbitate. Tu rursus his auditis, supra modum attolleris, sicque malorum fit contentio. Qui autem in malorum certamine vincit, is magis miser est. « Vir iracundus est inhonestus. » Et B « Ne habites una cum viro iracundo. »

4. « Neque cœnes una cum viro invido ³¹. » Vitium aliud quod in hominum vita diversatur, jugiterque animis nostris adhæret, et exedit cor magis quam rubigo ferrum, invidia est : in qua quidem sunt mala multa, sed unum utile est, quod malum sit possidenti. Enimvero invidus invidioso nocet parum ; sed se ipse mœrore gemituque ob proximi felicitatem absumit, nec imminuit agrum vicini, sed se ipse consumpsit per invidiam.

5. « Ne transfer terminos æternos ³². In possessionem orphanorum ne ingrediaris ³³. » Ne ingrediaris in possessionem orphanorum, ut ingrediaris in possessionem tuam. Est autem tua possessio paratum regnum cœlorum. Terminos patrum ne moveris. Ne concupiscas agros proximi ³⁴. Ne sulcum sulco, adjiciens, agrum tuum paulatim adaugeas. Quantum enim ex aliena accessione terram dilataveris, tanto majus peccatum tibi accersis. Et terra quidem quæ tibi paulatim accesserat, et per avaritiam parta fuerat, hic remanet, nec amplius tua est, sed hæredum, ac iniquas opes relinquis successoribus : « Terra in æternum stat ³⁵, » peccatum vero quæ sequetur, cum animam instar umbræ comitetur. Quemadmodum enim umbra sequitur corpus, ita et peccatum animæ cohæret. Tibi ne multiplices peccatum. Nusquam enim conquiescit avaritiæ morbus, sed ad ignis naturam similitudine accedit. Ignis enim postquam accensus est, festinat materiam omnem depascere : nec quisquam priusquam materia deficiat, eum sistere potest. Similiter quid potest avarum cohibere? Igne ipso est

³¹ Prov. xxiii, 6. ³² Prov. xxii, 28. ³³ Prov. xxiii, 10. ³⁴ Deut. v, 21. ³⁵ Eccle. i, 4.

(1) Editio utraque μαθεῖν τι τῶν. Veteres quinque libri μαθεῖν τῶν.

(2) Editi ἔσται. At mss. tres ἐστίν.

(3) Editi et Reg tertius τοσοῦτον. Alii duo mss. τοσοῦτω. Nec ita multo post mss. tres καὶ διά. Vocula καὶ deest in vulgatis.

(4) Editi γῆ δ' ἔστηκεν. At mss. multi, γῆ

ἔστηκεν.

(5) Editi ὡς σκιά πᾶσι παρεπομένη· sed vox πᾶσι non legitur neque in duobus Colb. neque in Reg. secundo, nec dubito quin melius absit.

(6) Antiqui tres libri ἐπιλείπη. Alius ms. et editi ἐπιλείπη.

asperior, omnia continenter depascens. Usurpavit quæ proximi sunt; successit vicinus alius, ejus quoque bona sibi assumpsit. Non attendit iis quæ prius parta fuerunt, quod multa sunt: **591** sed iis qui desunt, quod vicinos habet. Non lætatur possessis: sed de iis qui desunt, dolet: neque attendit congestorum possessioni, sed opum ampliorum desiderio absumit semetipsum. Deinde hinc vigiliæ, curæ, sollicitudines. Quantum augescunt divitiæ, tantum affertur curarum mundanarum. Judex exspectatur, et avarus circumspectat ne ad iudicium pertrahatur; ne orphanus lacrymas suas in foro notas efficiat. Deliberat noctu, quos amarulentos patronos subornet, quemadmodum testimonia falsa mercede conducat; quomodo eum qui desolatus est expugnet, huncque, vel in ipso iudicio occultata veritate, opprimat potentia, quomodo denique et iudicem fallens, et pupillum bonis spoliens utrumque voret. Hæ curæ avari animam consumunt. Latrat canis, et dives furem esse existimat. Auditur muris strepitus; et salit cor divitis; servum suspectum habet, sunt ei suspecta omnia; filios jam grandes velut insidiatores conspicit, quod eorum ætas successionem urget. Avari alio etiam morbo laborant. Victum suum in digitis ponit avarus; alias pecunias profert in medium, alias defossas habet, ad spes incertas seponens, ad spes, inquam, quæ spes nequaquam sunt. Etenim si ad spes reconderentur, apparatus earum pro spe æterna fuisset factus. Nunc autem sublecto divitias incertas abscondit, venturum damnum avertere se ratus. Sed an ventura sit unquam utendi necessitas, incertum: contra veniet tempus, in quo pecunias nos dispensasse pœnitebit. Hoc certum est, et indubitatum, et ego sponsor sum. Est enim necesse mihi vos commonere, deque vitiis omnibus disserere: vobis vero, animum attendere, et ex verbis meis utilitatem capere, ut quilibet peccatum velut serpentis spoliolum exuens ita demum nudatus, atque justitiam efflorescentem indutus revertatur, alius ex alio factus. Hoc enim conventus est. Eam ob causam patres nostri hoc cœtus constituerunt, ut quæ diebus singulis ediscere non valemus, ob docentium commonentiumque penuriam, ea, singulis annis coacti, in communi conventu suspiciamus, posteaque viaticum custodiamus ad subsequens tempus et singula quasi in memoria adhuc insonantia retinentes, fugiamus peccatum, justitiæ vero opus persequamur.

εξῆς χρόνον, καὶ ἑναυλα ἔχοντες τῇ μνήμῃ τὰ καθ' ἕκαστον φύγομεν τὴν ἁμαρτίαν, διώξωμεν δὲ τὸ ἔργον τῆς δικαιοσύνης.

(7) Codices tres δάκρυον αὐτοῦ. Aliquanto post duo mss. ἀμφοτέρους τε. Hoc ipso in loco Reg. primus πῶς ἐκπολιορκήσῃ.... καταδυναστεύσῃ..... ἀνελώσῃ.

(8) Reg. primus Αὐται δὲ αἱ.

(9) Loci hujus Τὸν βίον, etc, hæc videtur esse sententia: Pecunias suas satis habet digitis suis numerare, nec eis utituo ad vitæ necessitates.

κτὴν τί δύναται ἐπισχεῖν; Πυρός ἐστὶ χαλεπώτερος πάντα διὰ συνεχείας νεμόμενος. Ἐλαβε τὰ τοῦ πλησίον· ἄλλος ἀνεφάνη γείτων· καὶ τὰ ἐκείνου ἐξειδιοποιήσατο. Οὐ τοῖς κατοπιν προσέξει, ὅτι πολλά· ἀλλὰ τοῖς λείπουσιν, ὅτι γείτονας κέκτηται. Οὐκ εὐφραίνει τὰ κτηθέντα, ἀλλὰ λυπεῖ τὰ λειπούμενα· οὐ τῇ ἀπολαύσει τῶν συναχθέντων προσέχει, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκδαπανᾷ τῇ ἐπιθυμίᾳ τῆς τοῦ πλείονος κτήσεως. Εἶτα ἀγρυπνίαι ἐντευθεν, αἱ μέριμναι, αἱ φροντίδες. Ὅσον αὔξει ὁ πλοῦτος, τοσοῦτον φέρει τοῦ βίου τὸ μεριμνητικόν. Δικαστὴς προσδοκᾶται, καὶ ὁ πλεονέκτης περισκοπεῖ μὴ εἰς δικαστήρια παρασυρῆ· μὴ ὄρφανός τὸ δάκρυον ἑαυτοῦ (7) ἐπὶ δικαστηρίου δημοσιεύσῃ. Βουλευέται ἐν νυκτί, τίνας τῶν πικρῶν συνηγῶρων παρασκευάσει, ἵνα ψευδεῖς μαρτυρίας ἐκμισθώσῃται· πῶς ἐκπολιορκήσῃ τὸν ἐν τῇ ἐρημίᾳ, καταδυναστεύσει, δὲ τούτου, καὶ ἐν δικαστηρίῳ τὴν ἀλήθειαν κλέψας· ἀμφοτέρους δὲ ἀνελώσει, καὶ τὸν δικαστὴν παρακρουσάμενος, καὶ τὸν νήπιον πλεονεκτήσας· Αὐται αἱ (8) μέριμναι δαπανῶσι τοῦ πλεονέκτου τὴν ψυχὴν. Κύων ὑλακτεῖ, καὶ ὁ πλούσιος νομίζει κλέπτην εἶναι. Μυὸς ψόφος, καὶ τοῦ πλουσίου ἡ καρδία πηδᾷ· τὸν παῖδα ὑποπτέυει, πάντα δι' ὑποψίας ἔχει· υἱοὺς αὐξανομένους ὥσπερ ἐπιβούλους ὄρα, ὅτι ἡ ἡλικία αὐτῶν τὴν διαδοχὴν κατεπειγεί. Τοῖς πλεονέκταις καὶ ἑτέρα ἐστὶ νόσος. Τὸν βίον (9) αὐτοῦ ἐπὶ δακτύλων τίθησι· τὸν μὲν δημοσιεύει, τὸν δὲ κατορωρυγμένον ἔχει πρὸς ἐλπίδας τὰς ἀδήλους ἀποτιθέμενος· ἐλπίδας τὰς οὐκ ἐλπίδας. Εἰ γὰρ πρὸς ἐλπίδας ἦν ἡ ἀπόθεσις, πρὸς τὴν αἰωνίαν ἐλπίδα ἐγένετο ἂν ἡ παρασκευὴ. Νῦν δὲ ὑποκρύπτει τῇ κλίνῃ τὸν πλοῦτον τὸν ἀδελον, τὴν ἐπερχομένην ζημίαν ἀποστρέφειν οἰόμενος. Ἄλλ' εἰ μὲν ἤξει ποτὲ ἡ χρεία, ἀδελον· ἤξει μέντοι καιρὸς, ἐν ᾧ μεταμεληθήσῃ, μὴ οἰκονομήσας τὸν πλοῦτον. Τοῦτο πρόδηλον, καὶ γὰρ εἰμι ὁ ἐγγυώμενος. Ανάγκη μὲν γὰρ (10) περὶ πάντων τῶν παθῶν διαλέγεσθαι, ὑπομιμνήσκοντα ὑμᾶς· ὑμᾶς δὲ προσέχοντας λαμβάνειν τὴν ἐκ τῶν λόγων ὠφέλειαν, ἵνα, ἀποδυσάμενος ἕκαστος, ὥσπερ γῆρας ὄφειος, τὴν ἁμαρτίαν, οὕτως ἐπανέλθαι γεγυμνωμένος (11), καὶ ἔχων τὴν δικαιοσύνην αὐτῶ ἐπανθούσαν, ἕτερος ἐξ ἑτέρου γενόμενος. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ σύννοθος· Διὰ τοῦτο οἱ πατέρες ἡμῶν τοὺς συλλόγους τούτους ἐπέγνωσαν, ἵνα ἅ καθ' ἕκαστὴν ἡμέραν μαθεῖν οὐ δύναμεθα, τῇ τῶν διδασκόντων καὶ ὑπομιμνησκόντων ἐνδείᾳ, ταῦτα δι' ἔτους συνιόντες, ἐν κοινῇ πανηγύρει ὑποδεξώμεθα· εἶτα φυλάξωμεν ἐφόδια πρὸς τὸν ἐφ' δεξώμεθα.

(10) Veteres quatuor libri Ἀνάγκη μὲν γὰρ. Editi Ἀνάγκη με γὰρ.

(11) Regii duo codices et Colb. tertius γεγυμνωμένος male. At Reg. secundus et Coisl et editi γεγυμνωμένος, recte. Aliquanto post editio Paris. τούτους ἐπενόησαν. Editio Basil. et veteres quinque libri ἐπέγνωσαν.

6. « Μὴ μεταίρεις ὄρια αἰώνια. Εἰς δὲ κτῆμα ὀρφανῶν μὴ εἰσέλθῃς. » Μὴ προφασίζου τοὺς παῖδας, ὁ τλεονέκτητης. Παῖδες εἰσι; θησαυρίζεις (12) αὐτοῖς θησαυρὸν αἰώνιον. Θησαυρός δὲ ἐστὶν ἡ εὐσέβεια (13) χρημάτων. Κατάλειπε παισὶν ἀγαθὴν μνήμην ἢ πλοῦτον πολὺν. Πάντας ποιῆσαι τοῦ παιδὸς τοῦ σου πατέρας διὰ τῆς εὐποιίας (14). Ἀνάγκη σὲ ποτε ἀπελθεῖν τοῦ βίου· εἶτα τὸν σὸν παῖδα ἐν τῇ ἀφελικίᾳ καταλείψεις, τῶν προεστώτων θεόμενον. Ἐάν μὲν γὰρ καλὸς καὶ ἀγαθὸς ᾦς, ἕκαστος τὸν σὸν ἔκγονον ὡσπερ ἴδιον ἐκτρέφει· μεινῆσεται γὰρ, ὅτι καὶ σὺ ὀρφανῶν πατὴρ ἐγένου· ἔάν δὲ ἐν πονηρίᾳ ζήσῃς καὶ πολλοὺς λυπήσῃς, καὶ παντὸς θηρίου χαλεπώτερος γενόμενος τοῖς συντυγχάνουσιν, εἶτα ὑπεξέλθῃς τοῦ βίου, κατέλιπες τὸν σὸν ἔκγονον κοινὸν ἐχθρὸν τῶν ζώντων. Ὡσπερ γὰρ τέκνον σκορπίου ὁ θεασάμενος φοβεῖται, μὴ ποτε εἰς ἡλικίαν ἔλθῃν μιμῆσται τὸν πατέρα· οὕτω καὶ τὰ σὰ ἔκγονα πονηρίας πατρικῆς ὄντα κληρονόμα, πρὶν εἰς ἡλικίαν ἔλθειν, παρὰ πάντων ἐπιβουλεύθησεται. Τί οὖν πολλοὺς ἐπιβούλους καὶ ἐχθροὺς συνάγεις τοῖς ἑαυτοῦ τέκνοις; Καίτοι, εἰ καὶ πάντα τὸν χρόνον ἔζης, ἔδει σε μᾶλλον τῶν πολλῶν τῆν εὐνοίαν ἔχειν συνεργόν. Ἐπειδὴ δὲ ἀδύλον τὸ κατὰ σέ, κατέλιπε διὰ τῆς εὐποιίας πολλοὺς τοὺς προϊσταμένους· μὴ ποτέ σου ὑπεξέλθόντος, εἶτα τοῦ πλοῦτου, ὃν συνάγεις, εἰς ὄνησιν μὴ θνηθέντος διαδεχθῆναι (15), ἕκαστος κινήσῃ τῆν κεφαλὴν, καὶ εἴπῃ· Ἦως τὰ κακῶς κτηθέντα εἰς ἔκγονους καὶ παῖδας οὐ παρεπέμφθη! Ταῦτά σοι λέγω ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων λόγων· τὰ μέντοι παρὰ τοῦ Κυρίου, οἷά σοι ἔρει τὸ Εὐαγγέλιον, οἶδας.

humano loquendi modo: quæ vero dicantur a Domino (talìa autem sunt qualia tibi Evangelium nuntiabit), haud ignoras.

7. Μὴ προφασίζου τοὺς παῖδας. Τί ὑποτίθῃ ἀφορμὴν εὐπροσωπον εἰς τὴν ἀμαρτίαν; Ὁ τὸν παῖδα ποιήσας, καὶ σὲ ἐποίησεν. Ὁ σοὶ τὰς ἀφορμὰς παρεχόμενος, καὶ τῷ παιδί παρέξει τὰς τοῦ βίου διεξαγωγὰς. Ἐκαστος τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς λόγον δώσει τῷ Κυρίῳ. Τί οἶδας τίνι θησαυρίζεις; « Θησαυρίζεις (16), καὶ οὐκ οἶδες τίνι συνάξῃς αὐτά. » Πολλάκις ὁ παῖς ἐστὶν ὑπόθεσις τῶν θησαυριζομένων. Ἐγένετο δὲ ἡ ληστοῦ διάρπαγμα, ἡ συκοφάντου πλοκαῖν ἄλωμα, ἡ πολεμίων αἰχμαλωτεύματα τὰ ὑπὸ σου συνηθέντα, ἡ λοιμοῦ (17) ἐγκατασκήψαντος. Πολλὰ γὰρ ἀφανισμοὶ τοῦ βίου. Εἰπέ μοι ὅτε ἤτεις παρὰ τοῦ Θεοῦ τοὺς παῖδας, ὅτε ἐβούλου γενέσθαι τέκνων πα-

6. « Ne transfer terminos æternos³⁶. In possessionem orphanorum ne ingrediaris³⁷. » Ne causeris liberos, o avare. Liberi sunt? colliget ipsis thesaurum æternum. Est enim thesaurus usus pius pecuniarum. Relinque liberis recordationem bonam magis quam divitias multas. Fac bene faciendo, ut omnes sint loco patrum filio tuo. **592** Aliquando de vita decedas necesse est: deinde filium tuum in imatura ætate relinques adhuc tutoribus egentem. Quod si honestus fueris et bonus, unusquisque filium tuum ut suum enutriet; nam eis in mentem veniet fuisse te quoque orphanorum patrem; sin autem posteaquam in malitia vixeris, multosque affeceris mœrore, et in eos qui tecum congregiuntur fera omni fueris acerbior, ita demum migras de vita; filium tuum reliquisti communem viventium hostem. Quemadmodum enim qui scorpium natum conspexerit, timet ne quando ætate provector imitetur patrem: ita etiam tuis liberis paternæ nequitiae hæredibus, priusquam ad ætatem pervenerint, struentur ab omnibus insidiæ. Quid igitur multos insidiatores liberis tuis et inimicos para? Et vero etiamsi semper victurus esses, par magis fuerat te multorum benevolentiam adiutricem habere. Sed cum res tuæ incertæ sint, ita beneficias, ut relinquas patronos ac curatores multos: ne quando te vita functo, posteaque divitiis, quas congesseris, ad hæredes successione utili transire non valentibus, unusquisque caput moveat, ac dicat: Quomodo male parta ad nepotes ac liberos transmissa non sunt? Hæc dico tibi ex

7. Liberos ne præendas. Cur speciosam peccandi causam profers? Qui enim condidit filium, te quoque condidit. Qui tibi tribuit unde victitare possis, etiam filio vitæ subsidia præbebit. Redditurus est suæ quisque vitæ rationem Domino. Num nosti cui thesaurum pares? « Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea³⁸. » Filius plerumque causa est colligendarum opum. Sed quæ coacervasti, aut rapta sunt a prædone, aut a sycophanta consumpta, aut capta ab hostibus, aut peste grassante evanuerunt. Nam modis multis evolvant e conspectu divitiæ. Dic, quæso, cum peteres a Deo liberos, cum cuperes filiorum pater fieri; num hoc precibus addi-

³⁶ Prov. xxii, 28. ³⁷ Prov. xxiii, 10. ³⁸ Psal. xxxviii, 7.

(12) Unus codex Colb. θησαυρίζον. Ibidem Reg. primus θησαυρὸν οὐράνιον, thesaurum caelestem: sed in hujus libri ora legitur αἰώνιον.

(13) Editio utraque ἡ εὐσέβεια. Articulus in veteribus quinque libris desideratur. Quod autem hoc loco ait Combefisius, vderi post nomen χρημάτων deesse vocem προτιμότερος, id mihi non parum placeret, si huic conjecturæ vel unus liber vetus faveret: sed nullum ejus vocis vestigium in nostris codicibus exstat. Fortasse vox εὐσέβεια ita hic accipienda est, ut pium divitiarum usum significet. Ibidem mss. duo κατάλειπες. Editi κατάλιπε.

(14) Veteres aliquot libri et editi διὰ τῆς εὐ-

νοίας, per benevolentiam. At Reg. tertius optimæ codex, cui favet Reg. secundus eadem manu emendatus, διὰ τῆς εὐποιίας, per beneficentiam, rectius. Et ita quoque paulo post legi oportet. Mox editi κατάλειψες. Veteres quinque libri κατολείψεις.

(14) Hic in Reg. primo legitur θνηθέντος διαδεχθῆναι, diffundi. Alii mss. cum editis διαδεχθῆναι.

(16) Editi θησαυρίζεις, φησί, καί· sed verbum φησί in veteribus libris deest. Ibidem editi συνάξεις. At mss. plerique omnes συνάξει.

(17) Pro λοιμοῦ legitur in Colb. tertio λιμοῦ aut fame grassante.

disti. Da mihi liberos, ut avarus factus liberorum obtentu gehennæ tradar? Da mihi liberos, ut ne conficiam mandata? Da mihi liberos, ut Evangelium contemnam? Non hæc erant quæ tunc dicebas: sed liberos efflagitabas qui tibi vitæ essent adjuutores. Accepisti adjuutores ac socios; fac eos doceas et sermonibus bonis et exemplis utilibus, quales esse oporteat in iis quæ ad Deum affinent, cujusmodi sæpe vidisti. Nam hæc divitiæ pecuniis multis sunt pretiosiores. Hæc est bona hereditas, a patre ad filios transmissa. « In possessionem ergo orphanorum ne ingrediaris. »

8. Et, « Ne cœnes unâ cum viro invido³⁹. » Dicitum jam est de invidia. Sed quo magis id mali caveatur, addamus invidiam vitium quoddam esse diaboli proprium. Nec enim statim diabolus conditus est diabolus: sed angeli potestate accepta conversus est in dæmonis naturam. Ita qui hæc **593** pravitate erat infectus, atque a sua cum Deo conjunctione abalienatus, et ad defectionis partem conversus, tandem effectus est pravus dæmon, cum hominem animal exiguum conspexit ante omnem creaturam honoratum. Nimirum, homine antiquior cum esset, vidit natalitia omnia verbo fuisse condita. Ait enim, « Producant aquæ reptilia animalium viventium⁴⁰. » Verbo fecit, cete, quæ in mari Atlantico versantur. Verbo fecit terrestria. Hæc Dei mandato producta sunt. Mandato conditæ sunt elephantorum proceritates et camelorum. Equi bovesque et animalia omnia magnitudine ac robore præstantia, præcepto uno gregatim procreata sunt: et quod magis mirere, præcepto cælum, præcepto sol, præcepto herba, præcepto aquarum natura, tum quæ super cælum et super terram strata erat, tum quæ effusa fuerat in cava, omnia præcepto; homo vero manibus formatus est. Vidit honorem homini delatum, invidit diabolus. Vidit eum soli prælatum. Hic quidem prodiit per præceptum in rerum naturam: ille vero Dei manibus conformatus est. Rursus hic fuit conditus propter hominem, homo vero propter Deum; homo, ut Deus gloria afficiatur; sol, ut inserviat hominibus Intellexit honorem homini datum. Vidit res alias fuisse prius creatas, hominem vero posterius, quod ei quasi patrifamilias præparasset domum plenam. Neque enim primum condidit hominem, ut ne pau-

³⁹ Prov. xxiii, 6. ⁴⁰ Gen. i, 20.

(18) Editio Paris *κοινωνούς του βίου*. Sed illud, *του βίου*, in libris antiquis non invenitur. Statim editio Paris. *ὁποῖου προσῆκεν*. Editio Basil. et quinque mss. *ὁποῖον qualiter*. Denique Colb. secundus eadem manu emendatus *ὁποῖους προσῆκεν εἶναι τὰ πρὸς Θεόν*: quam emendationem seculi sumus.

(19) Unus Codex Colb. *Εἴρηται καὶ τὰ*.

(20) Editi ὑπὲρ τῶν οὐρανῶν. At Reg. secundus et Colb. tertius cum Coisl. ὑπὲρ τῶν οὐρανῶν. Ibidem editi et Reg. tertius *καὶ ὑπὸ τῆν γῆν*. Sed præpositio ὑπὸ abest a Regiis duobus libris et a Colb.

A τῆρ, *τί προσετίθεις τῇ εὐχῇ*; Δός μοι παιδας, ἵνα, πλεονέκτης γεόμενος, τῇ προφάσει τῶν παιδῶν τῇ γεένῃ παραδοθῶ; Δός μοι παιδας, ἵνα μὴ ποιήσω τὰς ἐντολάς; Δός μοι παιδας, ἵνα τοῦ Εὐαγγελίου καταφρονήσω; Οὐ ταῦτα ἦν ἃ τότε εἶλεγες, ἀλλὰ παιδας ἐζήτεις συνεργούς του βίου. "Ελαβες συνεργούς, κοινωνούς του βίου (18). διδάσκει καὶ λόγοις ἀγαθοῖς, καὶ ὑποδείγμασι χρηστοῖς, ὁποῖους προσῆκεν εἶναι τὰ πρὸς τὸν Θεόν, ὁποῖους πολλακις εἶδες. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ πλοῦτος πολλῶν χρημάτων τιμιώτερος. Αὕτη ἡ κληρονομία ἀγαθῆ, παρὰ πατρός εἰς παιδας παραπεμπομένη. « Εἰς δὲ κτῆμα ὀρφανῶν μὴ εἰσέλθῃς. »

8. Καὶ, « Μὴ συνδείπναι ἀνδρὶ βασκάνῳ. » Εἴρηται καὶ περὶ τῆς βασκανίας (19). Προσκεισθῶ δὲ εἰς πλείονα φυλακὴν τοῦ κακοῦ, ὅτι ἰδίον τι πάθος ἐστὶ τοῦ διαβόλου ἢ βασκανία. Οὐ γὰρ εὐθύς διάβολος ἐκτίσθη ὁ διάβολος, ἀλλ' ἀγγέλου ἐξουσίαν λαβὼν, κατεστράφη εἰς τὴν τοῦ δαίμονος φύσιν. Καὶ ἐγένετο πονηρὸς δαίμων ὁ ταύτη τῇ πονηρίᾳ χαρακτηρισθεὶς, καὶ ἀπαλλοτριωθεὶς τῆς πρὸς τὸν Θεόν οικιότητος, ἀποστραφεὶς δὲ πρὸς τὰ μέσος τῆς ἀποστασίας, ἐπειδὴ εἶδε τὸν ἀνθρώπον μικρὸν μὲν ζῶον, παρὰ πῆσαν δὲ τὴν κτίσιν τιμιώτερον. Ποσειδύτερος ὢν τοῦ ἀνθρώπου, εἶδεν, ὅτι τὰ νηκτὰ πάντα λόγῳ ἐδραμιουργήθη. « Ἐξαγκυρέτω » γὰρ, φησὶ, « τὰ ὕδατα ἐρπετα ψυχῶν ζῴων. » Λόγῳ ἐποίησε τὰ κήτη τὰ κατὰ τὸ πέλαγος τὸ Ἀτλαντικὸν ἐνδιαιωμένα. Λόγῳ ἐποίησε τὰ χερσαῖα. Προστάγματι Θεοῦ εἰς τὸ εἶναι παρήχθη. Προστάγματι γέγονε τὰ τῶν ἐλευφάντων μεγέθη, τὰ τῶν καμῆλων ἵπποι, καὶ βόες, καὶ ὅσα μεγέθει διαφέροντα καὶ ἰσχυρὰ ζῶα, κατὰ ἀγέλας ἐκτίσθη ἐνὶ προσταύγματι καὶ τὸ ἐπιθουμασιώτερον, προσταύγματι οὐρανός, προσταύγματι ἥλιος, προσταύγματι βοτάνη, προσταύγματι ἡ τῶν ὑδάτων φύσις, ἡ τε ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν (20) καὶ τὴν γῆν ἐστορεσμένη, καὶ ταῖς κοιότησιν ἐκκεχυμένη, πάντα προσταύγματι ὁ δὲ ἀνθρώπος χερσὶ διεπλάσθη. Εἶδε τὴν περὶ τὸν ἀνθρώπον τιμὴν, ἐβάσκηεν ὁ διάβολος. Εἶδεν, ὅτι ἥλιος προτιμότερος. Ὁ μὲν γὰρ προσταύγματι εἰς τὸ εἶναι παρήλθεν (21). ὁ δὲ χερσὶ Θεοῦ διεπλάσθη. Καὶ ὁ μὲν ἐκτίσθη διὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἀνθρώπος δὲ διὰ Θεοῦ, ἀνθρώπος, ἵνα Θεὸς δοξασθῇ ὁ ἥλιος, ἵνα ἀνθρώποις ὑπηρετῇ. Κατέμαθε τὴν περὶ τὸν ἀνθρώπον τιμὴν. Εἶδεν, ὅτι πρώτη ἡ κτίσις, τελευταῖος δὲ ὁ ἀνθρώπος, ὅτι παρεσκεύασεν αὐτῷ ὡσπερ οἰκοδεσπότη οἴκου πεπληρωμένον. Οὐ γὰρ πρῶτον ἐποίησεν ἀνθρώπον, ἵνα μὴ πτωχός (22)

tertio et a codice Coisliniano: quam præpositionem re ipsa exprimi non debere putamus. Etenim aquæ non erant subter terram, sed super eam expandebantur. Ibidem pro ἐστορεσμένη legitur in aliquibus codicibus ἐκκεχυμένη.

(21) Editi παρήχθη. At mss. sex παρήλθεν. Aliquanto ante ita legitur, λόγῳ ἐποίησε τὰ χερσαῖα, προσταύγματι Θεοῦ εἰς τὸ εἶναι παρήχθη: sed ultima hæc verba, τῷ προσταύγματι Θεοῦ, etc., illuc e margine inepte translata fuisse suspicamur.

(22) Editio Paris. ἵνα μὴ πτωχός. Editio Basil. et

κτισθῆ ἀλλ' ἐποίησεν οὐρανόν, σκέπην αὐτοφυῆ κτί-
 σας, ὑπεστόρεσε τὴν γῆν, ἰσχυρόν ἔδαφος τοῖς ποσὶ
 προετοιμάζων τοῖς τοῦ ἀνθρώπου. Θάλλειν αὐτὴν
 ἐποίησε βοτανῶν καὶ καρπῶν παντοίαις φοραῖς.
 Πάντα εὐτρεπῆ τῷ ἀνθρώπῳ· τὰ ὑποζύγια εὐτρε-
 πίσθη κατὰ ἀγέλας· ἐκτίσθη ἡ κτίσις. Τὰ μὲν σύν-
 νομα παρεσκευάσθη· τὰ δὲ ἄγρια πρὸς γυμνασίαν
 τοῦ σώματος. Τὰ μὲν πόνοι κτητὰ, ἵνα φιλητὰ
 γένηται· τὰ δὲ ἐτοιμῶς παρόντα, ἵνα αὐτόθεν τῇ
 κτίσει ὑπηρετῆται. Εἶδεν, ὅτι αὐτομάτως ἡ γῆ τὸν
 καρπὸν αὐτοῖς παρεσκεύασε. Πᾶσα ἡ κτίσις ἐξεδέ-
 χετο τοὺς ἀπολαύοντας, καὶ εἰς ἐστίασιν παρήχθη
 ὁ ἄνθρωπος. Εἶδεν, ὅτι οὐκ ἠρκέσθη ὁ φιλόνητος
 Θεὸς τῇ τῆς γῆς ἀπολαύσει· ἀλλ' ἐξαίρετον ἐνδιαί-
 τημα, τὸ ἴδιον ἐγκαλλώπισμα, τὸν ἄνθρωπον ἐαυ-
 τοῦ βουλούμενος, ἐκεῖ κατέστησεν ἐν τῷ παραδεί-
 σω (23). Ἐπονηρεύσατο ὁ διάβολος ὁρῶν πολλὴν
 ἀπόλαυσιν περιόρουσαν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀγγέλους
 παιδαγωγούς παρεδρεύοντας αὐτῷ· Θεὸν ὁμογλωσ-
 στον γενόμενον (24) τοῖς ἀνθρώποις, διαλεγόμενον ἀπὸ
 ἰδίας φωνῆς, πανταχόθεν τὸν παῖδα τὸν νήπιον παι-
 δευόμενον, ἵνα εἰς Θεοῦ ὁμοιότητα ἀναδράμη· ἐπειδὴ
 κατέμαθε τὸν ἄνθρωπον, ἐπειδὴ εἶδεν, ὅτι τὸ μικρὸν
 τοῦτο ζῶον πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων ὁμοτιμίαν ὁ Κύ-
 ριος προεκαλεῖτο· διὰ τῆς ἀρετῆς ἀνάγων αὐτὸν, καὶ
 διὰ σωφροσύνης τῶν κατὰ τὸν βίον ἐπὶ τὴν τελείω-
 σιν τῆς ψυχῆς. Ἔως γὰρ μόνος (25) ἦν ὁ ἄνθρωπος,
 οὐκ εἶχε λαβὴν ὁ διάβολος, ἐπὶ δὲ ἐκτίσθη ἡ γυνή,
 ἀπαλὸν ζῶον, ἀναγκαίως τοῦ Δημιουργοῦ τὴν ἀπα-
 λότητα φυσικὴν ἐμποιήσαντος, ἵνα ὑπὸ τοῦ φιλαν-
 θρώπου εὐμαρῶς τραφῆ τὰ νήπια. Εἰ γὰρ αὐστηρὰ
 ἦν ἡ γυνή, οὐκ ἂν ἀποκλαιόμενον τὸ νήπιον τοῖς
 στήθεσιν ἐνηγαλίετο· οὐκ ἂν τῆς ἰδίας τροφῆς
 ἡμέλει, τὸν δὲ μαζὸν ἐπέιχε πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ὑπο-
 μαζίου παιδίου. Νῦν μέντοι μητέρων εὐσπλαγχνίαι
 τὸν ὕπνον πολλάκις τῶν βλεφάρων ἀποδιώκουσιν,
 ἐπειδὴν μικρὸν παρενοχληθῆ τὸ νήπιον. Ἴνα τοίνυν
 ἐκτρέφηται νήπιον, ἀπαλὴ ἡ φύσις ἡ γυναικεία παρ-
 ἤχθη, ἀπαλὴ καὶ φιλόνητος. Τῷ οὐκ ἀπαλῷ καὶ
 τῷ (26) εἰκτικῷ προσχῶν ὁ διάβολος, τὴν εὐκολίαν
 τὴν πρὸς ἀρετὴν, εὐκολίαν εἰς κακίαν ἐποιήσατο.
 Τοῦτο οὖν ἐστὶν ἴδιον τὸ κακὸν τοῦ διαβόλου, ὁ φθό-
 νος· φθόνος ὁ ἐκλαληθῆναι μὴ δυνάμενος, ὁ ἰατρῆσαν
 οὐκ ἐπιδεχόμενος. Ὁ κεφαλὴν ἀλγῶν λέγει τῷ ἰατρῷ

nostri sex mss. ἵνα πτωχός. Mihi quidem dubium
 non est quin typographi Parisienses voculam μὴ D
 de suo addiderint sine ulla veterum librorum
 auctoritate: quoniam tamen negans particula
 μὴ videtur esse necesse, nihil in contextu mutan-
 dum censuimus.

(23) Variant hoc loco libri tum typis excusi tum
 manu exarati. Editio Paris.: ἀλλ' εἰς ἐξαίρετον ἐν-
 διαίτημα, τὸ ἴδιον ἐγκαλλώπισμα, τὸν ἄνθρωπον ἐαυ-
 τοῦ βουλούμενος εἶναι, κατέστησεν εἰς τὸν παράδεισον.
 Editio Basil.: ἀλλ' εἰς ἐξαίρετον ἐνδιαίτημα... βουλό-
 μενος, ἐκεῖ κατέστησεν ἐν τῷ παραδείσῳ. Antiqui
 tres libri: ἀλλ' ἐξαίρετον ἐνδιαίτημα... βουλούμενος ἐκεῖ
 καταστῆσαι ἐν τῷ παραδείσῳ: cætera vero ut edi-
 tio Paris., Reg. secundus et Coisl. εἰς τὸ ἴδιον, etc.,
 uti in tribus illis quos dixi codicibus legitur. Reg.
 primus κατέστησεν: qui codex in cæteris quoque
 consentit cum antiquis tribus libris, quos primum

A naturale conderet; substravit terram, ut hominis
 pedibus præpararet validum pavementum. Illam
 omni herbarum ac fructuum genere atque copia
 florere voluit. Omnia homini parata: jumenta gre-
 gatim sunt instructa: condita fuit quælibet crea-
 tura. Animantes productæ sunt, partim communi-
 bus pascuis utentes, partim agrestes ad corporis
 exercitationem. Aliæ erant labore comparendæ, quo
 gratiores fierent: aliæ aderant prompte et sine ne-
 gotio, ut confestim homini creando subservirent.
 Vidit terram eis sponte fructum parasse. Crea-
 tura omnis exspectabat qui fruerentur; tum de-
 mum productus est homo ad epulandum. Vidit
 benignissimum Deum terræ deliciis contentum non
 fuisse: cum vellet hominem suum ipsius ornamen-
 tum esse, eum in eximio habitaculo collocasse, in
 paradiso scilicet. Maligne se gessit diabolus, cum
 vidit multum homini affluere voluptatis, angelos
 pædagagos ei assidere, Deum eadem atque homines
 lingua utentem, propria voce loqui, erudire omni-
 bus modis puerum parvulum, ut ad Dei similitudi-
 nem pertingeret; rursus, postquam consideravit
 hominem, postquam vidit exiguum hoc animal
 594 a Domino ad angelorum æqualitatem advocari,
 ut qui ipsum per virtutem ac rerum mundanarum
 moderatum usum eveheret ad animæ perfectionem.
 Etenim, quandiu solus fuit homo, ansam non habe-
 bat diabolus. Sed istuc contigit, postquam condita
 est mulier, tenerum illud animal, cui conditor ne-
 cessario teneritudinem naturalem indidit, ut ob
 benignitatem pueros propense educaret. Etenim, si
 austera esset mulier, non sane plorantem infan-
 tem ulnis complexa in sinu foveret, neque alimento
 suo neglecto, mammam ad lactentis pueri commo-
 dum præberet. Nunc vero materna illa charitas
 somnum e palpebris non raro fugat, ubi incommo-
 dum leve infanti acciderit. Ut igitur infans educa-
 retur, muliebris sexus tener conditus est, tener,
 inquam, et humanus. Quamobrem teneræ ac molli
 indoli intentus diabolus, mores qui ad virtutem
 prони erant, pronos ad vitium effecit. Est itaque
 diaboli proprium hoc malum, invidia, invidia quæ
 nec potest verbis explicari, nec medelam admittit.
 Cui caput dolet, is medico declarat capitis dolorem;

nominaui. Regium codicem primum sequimur.

(24) Codices multi γενόμενον. Editi γινόμενον. Nec
 ita multo post antiqui duo libri προεκαλεῖτο. Editi
 et mss. nonnulli προεκαλεῖτο.

(25) Editio Paris. ψυχῆς· λείπει ἔως μὲν μόνος: sed
 in antiquis omnibus libris verbum λείπει deside-
 ratur. Puto autem id verbum hoc loco a typogra-
 phis fuisse positum, ut moneremur deesse hic ali-
 quid librorum oscitantia. Sed, nisi valde fallor,
 nihil deest, cum illud, ἐπειδὴ κατέμαθε, etc., pos-
 sit referri ad id quod præcedit: ἐπονηρεύσατο ὁ διά-
 βολος, Diabolus inique se gessit, postquam conside-
 ravit hominem, postquam vidit parvulum hoc ani-
 mal, etc. Hoc ipso in loco pro μὲν ex quinque mss.
 edendam curavimus voculam γάρ.

(26) Codices non pauci καὶ τῷ. Deerat articulus
 in vulgatis.

qui invidiæ morbo laborat, ecquid dixerit? Exhibent mihi molestiam fratris bona? Verum id est: at dicere unumquemque pudet. Quid doles? tuumne ipsius malum, an alienum bonum? Canes quidem nutriendo reddimus mansuetos: sed invidum conferendis beneficiis efficimus morosiores. Nec enim iis quibus donatur bonis gaudet: sed opulentia tua mæret, quod suppetat tibi facultas, unde illius suppleatur egestas. Ne igitur collabare in fraudem diaboli: invidit tibi, invidit, ejecit te e paradiso. Propter illum spinæ, propter illum sudor: propter illum exsili loci, in quem delapsus patriæ antiquæ ne obliviscare. Memineris nobilitatis tuæ; memineris patriæ, unde pulsus es; memor sis ejus qui malis tantis te affecit. Ne paciscaris cum eo, neque unquam cum ipso venias in colloquutionem. Nam intulit injurias duas, et ab initio depulit, et nunc reditum intercipit. Invidit tibi prima bona per mulierem: ac rursus artificibus per mulierem utens, impedit quominus in pristinum statum restituare. Excogitavit scortationem, ut ne ingrediaris in paradysum. Non satis habuit damnum primum intulisse, te videlicet subvertisse: sed alteras fraudes artesque commiscitur, cursum nostrum inhibiturus. Decipit mendacio atque circumvenit: si quidem iter in paradysum facientibus quidam murus est mendacium.

9. Innumeræ sunt illius artes. Illius germina sunt crudelitas, asperitas, avaritia, convicium: omnia quæcunque sermo veritatis odit, ea opus sunt diaboli. Osor hominum est, cum et Dei sit hostis. Deum prius odio habuit, rebellavit adversus Deum omnipotentem, sprevit Dominum, abalienatus est a Deo. Postquam autem vidit hominem ad imaginem ac similitudinem Dei factum, cum non posset Deum impetere, in imaginem Dei malignitatem **595** suam effudit; velut si quis homo iratus imaginem lapidibus petat, cum regem non possit, lignum effigie ipsius insignitum percutiens. Vidi ego non raro in stadiis infestissima homini animalia, aut vidi, aut audivi: tutus enim sit nobis sermo. Ut ut est, pantheris ipsis insita est naturalis quædam in hominem ira, et maxime solent hominibus in oculos involare. Itaque belluæ furorem ridere qui volunt imaginem velut hominem ei in charta ponunt ob oculos. Illa autem præ nimio impetu nihil cogitans, chartam velut hominem dilaniat, illicque suum in homines odium ostendit. Sic etiam diabolus suum in Deum odium patefacit in imagine, cum attingere Deum non possit. Sic ex illato nobis bello liquet malignum illum Dei hostem esse, ac primum Domino ipsi bellum gerere. Ille hominem ab Jerusalem in Jericho abduxit, ab altis ad cava. Nimirum Jerusalem

A τὴν κεφαλαιώδικον ὁ φθόνον νοσῶν τί εἶπε; Λυπεῖ με τὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἀγαθὰ; Ἡ μὲν ἀλήθεια αὕτη ὅτι ῥήματα ἕκαστος ἐπαισχυνεται. Τί στεναῖεις; ἴδιον κακόν, ἢ ἀλλότριον ἀγαθόν; Τοὺς μὲν γὰρ κύνες τρέφοντες ἡμεροῦμεν τὸν δὲ βλάσκωναν εὐεργετοῦντες χαλεπώτερον ἀπεργαζόμεθα. Οὐ γὰρ χαίρει ἐφ' οἷς ἂν πάθῃ χρηστοῖς ἄλλὰ λυπεῖται τῇ σῆ εὐπορίᾳ, ὅτι ἔχεις ὕλην, ὅθεν τὴν χρείαν αὐτῇ πληρώσεις. Μὴ τοίνυν συνευπέσης εἰς τὴν ἀπάτην τοῦ διαβόλου ἑβάσκηνέ σοι, ἐβάσκηεν ἑξῶριστέ σε τοῦ παραδείσου. Δι' ἐκεῖνον ἀκαυθαί, δι' ἐκεῖνον ἰδρώς, δι' ἐκεῖνον ὁ τόπος τῆς ἐξορίας, εἰς ὃν ἐκπεσῶν, μὴ ἐπιλάθῃ τῆς πατρίδος τῆς ἀρχαίας. Μέννησο τῆς εὐγενείας τῆς σεαυτοῦ ἢ μένησο τῆς πατρίδος ὅθεν ἐξῶρισθης. Μέννησο τοῦ τὰ τηλικαυτὰ (27) σε ζημιώσαντος ἢ μὴ σπείσῃ πρὸς αὐτόν, μηδέ ποτε τὴν πρὸς αὐτόν ὀμιλίαν καταδέξῃ. Δύο γὰρ ἠδίκησε, καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐξέβαλε, καὶ νῦν τὴν ἐπάνοδον διακόπτει. Ἐβάσκηνέ σοι τῶν πρώτων ἀγαθῶν διὰ γυναϊκός, καὶ πάλιν ἐπινοίας ταῖς κατὰ τὴν γυναϊκα εἰς τὴν ἀποκατάστασιν κωλύει. Πορνείαν (28) ἐπενόησεν, ἵνα μὴ εἰσελθῆς εἰς παράδεισον. Οὐκ ἤροκσεν αὐτῷ ἢ πρώτη ζῆμια, ὅτι κατέστρεψεν ἢ ἀλλὰ δευτέρας μεθοδείας ἐπινοεῖ (29), τὸ δρόμον ἡμῖν ἐπέχων. Κλέπτει διὰ τοῦ ψεύδους, ἐπειδὴ τείχος ἐστὶ τοῖς ὁδεύουσιν εἰς παράδεισον τὸ ψεῦδος.

9. Τὰ ἐκεῖνου ἐπιτηδεύματα μυρία. Τὰ ἐκεῖνου βλαστήματα, ὠμότης, τραχύτης, πλεονεξία, λοιδορία ἢ πάντα ὅσα μισεῖ ὁ λόγος τῆς ἀληθείας, ταῦτα τοῦ διαβόλου ἐστί. Μισάνθρωπος, ἐπειδὴ καὶ θεομάχος. Ἐμίσησε πρότερον, ἐτραχηλίασε κατὰ Θεοῦ παντοκράτορος, κατεφρόνησε τοῦ Δεσπότη, ἠλλοτριώθη τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ εἶδε τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, μὴ δυνάμενος εἰς Θεὸν τραπήναι, εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τὴν ἑαυτοῦ πονηρίαν ἐκένωσεν ἢ ὡσπερ εἴ τις ἄνθρωπος ὀργισθεὶς τὴν εἰκόνα λιθάξῃ, ἐπειδὴ τὸν βασιλέα οὐ δύναται, τὸ ξύλον τύπτων, τὸ τὴν μίμησιν ἔχον. Εἶδον ἐγὼ τὰ μισανθρωπότατα τῶν ζώων ἐν τοῖς σταδίοις πολλάκις (30), ἢ εἶδον, ἢ ἤκουσα ἢ ἀτραλῆς γὰρ ἔστω ὁ λόγος. Πλὴν ὅτι αὐταὶ αἰ παρθέλεις φυσικὴν τινα ἔχουσι πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὀργὴν, καὶ πεφύκασι μάλιστα τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐφάλλεσθαι. Οἱ τοίνυν καταπαίζοντες τῆς μαυρίας τοῦ θηρίου ἐν χάριτι εἰκόνα προδεικνύουσιν ὡς ἄνθρωπον. Ἡ δὲ ὑπὸ τῆς ἀγαν ὀργῆς μὴ λογιζομένη, ὡς ἄνθρωπον, σπαράσσει τὸν χάριτην, καὶ οὕτως δαίμων τὸ μισάνθρωπον. Οὕτω καὶ ὁ διάβολος ἐν τῇ εἰκόνι τὸ μισοθεῖον ἔδειξεν, ἐπειδὴ Θεοῦ προσάψασθαι οὐκ εἶδύνατο. Οὕτως ὁ εἰς ἡμᾶς πόλεμος ἀπόδειξεν ἔχει τοῦ θεομάχου εἶναι τὸν πονηρόν, καὶ πρῶτον πολεμεῖν τῷ Δεσπότη. Ἐκεῖνος κατήγαγεν ἀπὸ Ἰερουσαλήμ εἰς Ἰεριχώ τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν ἐπὶ τὴν κοῖλα. Ἐπὶ τῆς ὀρεινῆς ἢ

(27) Editi Μέννησο τοῦ ταυτα καὶ τηλ. At mss. tres ut in mss. contextu.

(28) Editio Paris. Πορνείαν γὰρ. Vocula γὰρ in nostris mss. deest.

(29) Editio Basil. et Reg. primus cum Colb. tertio ἐπέχων κλέπτειν. Ἐπειδὴ. Editio Paris. ἐπέχων τῷ

ψεύδεσθαι. Ἐπειδὴ. Antiqui tres libri ἐπέχων κλέπτει. Ἐπειδὴ. Codex Coisl. ut in contextu.

(30) Editio Paris. πολλάκις παρθέλεις. Vox ultima neque in editione Basil. neque in nostris sex mss. invenitur.

Ἱερουσαλήμ· ἡ δὲ Ἱεριχώ κάτω ἐν τῇ ἄλμυρῇ θαλάσσῃ. Αἰ in montana regione sita est; Jericho vero in depresso ac humili loco ad salsum mare. Si quis vestrum vidit locum, quæ dicuntur, ea vera esse novit, Jericho videlicet et in Palæstinæ cavis locari, Jerusalem vero summo in loco sitam esse, montis ejus, qui per totam illam regionem assurgit, cacumen occupantem. Itaque ab altis ad inferna descendit homo, ut incidere in latrones. Egressus est e firmo Jerosolymorum præsidio, ut commorantibus in deserto prædonibus fieret facilis captus: qui inflictis plagis eum denudarunt. Plagæ prius, tum demum denudatio. Plaga animæ peccatum est, denudatio animæ est indumenta incorruptibilitatis abjicere. Peccatum autem gratiam nobis per regenerationis lavacrum collatam abolet. B Scortatio plaga. adulterium plaga ali, plaga invidia. Plaga unumquodque horum, plaga vitales ipsas partes consaucians, imposita a prædonibus plaga, a dæmonibus videlicet, qui sunt nobis adjutores ad peccata. Post plagas exutus est qui fuerat percussus. Si corporeum quiddam esset quod dicitur, prius exuissent, ut parcerent vesti, et tunc plagas incussissent. Aut ubi exuissent, inflixissent plagas, ut et servaretur vestis, et percussus vulneraretur. Nunc vero plagæ præcedunt vestium detractionem, ut discas peccatum doni ejus amissioni anteire, quod fuerat tibi per Domini benignitatem traditum. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Ἱερουσαλήμ· ἡ δὲ Ἱεριχώ κάτω ἐν τῇ ἄλμυρῇ θαλάσσῃ. Εἴ τις ὑμῶν οἶδε τὸν τόπον, οἶδε τῶν λεγομένων τῶν ἀλήθειαν, ὅτι Ἱεριχώ μὲν ἔχει τὰ κοίλα τῆς Παλαιστίνης, Ἱερουσαλήμ δὲ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐρύρευσται, τὴν ἄκραν κατέχουσα τοῦ ὄρους τοῦ διὰ πάσης ἐκείνης τῆς χώρας ἀνεστηκότος. Ἀπὸ τοίνυν τῶν ὑψηλῶν ἐπὶ τὰ κάτω ἦλθεν ὁ ἄνθρωπος, ἵνα τοῖς λησταῖς περιπέσῃ· τῆς ἀσφαλείας ἐξέλθων (31) τῆς κατὰ Ἱερουσαλήμ, ἵνα εὐάλωτος γένηται τοῖς κατὰ τὴν ἐρημίαν λησταῖς, οἱ πλῆγὰς ἐπέθηκαν, καὶ ἐξέδυσαν. Πρῶτον πλῆγαί, καὶ τότε γύμνωσις. Πλῆγὴ ψυχῆς ἁμαρτία· γύμνωσις ψυχῆς ἀποθεσις τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀφθαρσίας. Ἡ δὲ ἁμαρτία ἀφαιστικὴ τῆς χάριτος τῆς δεδομένης ἡμῖν διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς πάλμυρναςίας. Πονεῖα, πλῆγὴ, μοιχεία, ἄλλη πλῆγὴ, πλῆγὴ ὁ φθόνος, πλῆγὴ ἕκαστον τούτων, πλῆγὴ αὐτὰ τὰ καίρια τύπτουσα, πλῆγὴ παρὰ ληστῶν ἐμβαλλομένη, παρὰ δαιμόνων τῶν συνεργούντων ἡμῖν πρὸς τὰς ἁμαρτίας. Μετὰ τὰς πλῆγὰς ἐξέδύθη ὁ τετυμμένος (32). Εἰ σωματικὸν ἦν τὸ λεγόμενον, πρῶτον ἐξέδυσον φειδῶ τοῦ ἱματίου, καὶ τότε πλῆγὰς ἐπέθεσαν. Ἡ ἐκδύσαντες ὄν, πλῆγὰς ἐπέθηκαν, ἵνα καὶ τὸ ἱμάτιον διεσώθη, καὶ ὁ τυπηθεὶς ἐπλήγη. Νῦν μὲν τοὶ πλῆγαί τῆς ἐκδύσεως προηγούνται, ἵνα μάθῃς, ὅτι ἁμαρτία προηγείται τῆς ἀποθέσεως τοῦ χαρίσματος, τοῦ δεδομένου σοι διὰ τῆς τοῦ Κυρίου φιλανθρωπίας. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA EIS THIN AGIAN TOY XPISTOU GENNΗΣΙΝ.

1. Χριστοῦ γεννήσις ἡ μὲν οἰκεία καὶ πρώτη καὶ ἰδία (33) αὐτῷ τῆς θεότητος σιωπῇ τιμάσθω· μᾶλλον δὲ καὶ ταῖς ἐνοσίαις ἡμῶν μὴ ζητεῖν ἐκεῖνα μᾶθὲ πολυπραγμανεῖν ἐπιτάξωμεν. Ὅπου γὰρ οὐ χρόνος, οὐκ αἶων ἐμεσίτευσεν, οὐ τρόπος ἐπιενόηται, οὐ θεατῆς παρῆν, οὐχ ὁ διεηγούμενος ἐστὶ (34), πῶς φαντασθῆ ὁ νοῦς; πῶς δὲ ὑπηρετήσῃ ταῖς διανοίαις ἡ γλώσσα; Ἀλλὰ Πατὴρ ἦν, καὶ Υἱὸς ἐγεννήθη (35). Μὴ εἶπῃς, Πότε; ἀλλὰ παράδοξα μὲν τὸ ἐπερώτημα. Μὴ ἐπιζητήσῃς, Πῶς; ἀδύνατος γὰρ ἡ ἀπόκρισις. Τὸ μὲν γὰρ, πότε, χρονικόν· τὸ δὲ, πῶς, ὀλισθῶν ἐμποιεῖ πρὸς τοὺς σωματικοὺς τῆς γεννήσεως τρόπους. Ἐχω εἰπεῖν ἀπὸ τῆς Γραφῆς, ὅτι ὡς ἀπαύγασμα ἀπὸ τῆς δόξης, καὶ ὡς εἰκὼν ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου. Ἀλλ' ὁμῶς ἐπειδὴ οὐχ ἴσθησί σου τὴν πολυπραγμοσύνην τῶν λογισμῶν ὁ τοιοῦτος λόγος τῆς ἀποκρίσεως (36), ἐπὶ τὸ ἀόρητον καταφεύγω τῆς δόξης, καὶ ὁμολογῶ ἀνεπινοήτου εἶναι λογισμοῖς

⁴¹ Hebr., 1, 3.

(31) Unus codex Colb. ἐξέλθων. Mox utraque editio λησταῖς οἱ. Vocula οἱ in nostris mss. non legitur. Subinde quatuor mss. πρῶτον πλῆγῃ. At Reg. tertius et editi. πρῶτον πλῆγαί.

(32) Editi ὁ τετυμμένος. Veteres quatuor libri ὁ τετυπημένος.

(33) Combefisiani quidam codices πρώτη καὶ ἰδία, prima et sempiterna. Editi et nostri quatuor mss. πρώτη καὶ ἰδία. Notandum præterea, hanc homiliam et in Colb. primo et in Reg. secundo deesse.

(34) Colb. tertius οὐχ ὀδηγούμενος. Codices Combefisiani ὁ διεηγούμενος ἦν.

HOMILIA IN SANCTAM CHRISTI GENERATIONEM.

1. Christi generatio, germana illa primaque et divinitatis ejus propria, colatur silentio: imo vero cogitationibus nostris imperemus, ne hæc inquirent, neque curiose scrutentur. Ubi enim nec tempus nec sæculum intercessit, nec modus excogitatus est, nec spectator adfuit, nec est qui enarret, quomodo quidquam sibi mens finget? Quomodo etiam lingua ipsa rei intelligendæ inserviet? Atqui **596** Pater erat, et Filius genitus est. Ne dicas: Quando? sed prætereas hanc quæstionem. Ne quæras: Quomodo? dari namque responsum nullum potest. Nam *quando*, temporale quiddam sonat: Illud vero, *quomodo*, efficit ut in generationis corporeos modos labamur. Dicere habeo ex Scriptura ⁴¹ esse eum velut splendorem ex gloria, et velut imaginem ex exemplari. Quoniam tamen hæc respondendi ratio animi tui non sistit curiositatem, ad majestatis arcanum confugio,

(34) Colb. tertius οὐχ ὀδηγούμενος. Codices Combefisiani ὁ διεηγούμενος ἦν.

(35) Codices Combefisiani Πότε; Ἀπορον γὰρ τὸ ἐπερώτημα, Nam perplexa interrogatio est, et insolubilis. Editi et Colb. tertius ut in contextu. Nec ita multo post editi et Reg. tertius σωματικοὺς τῆς γεννήσεως τρόπους.

(36) Codices Combefisiani et alii duo πολυπραγμοσύνην ὁ λογισμὸς τοῖς τοιοῦτοις λόγοις τῆς. Editi et Reg. tertius ut in contextu.

fateorque non posse divinæ generationis modum A
 ratiocinationibus ullis excogitari, neque ullis hu-
 manis verbis exponi. Cave dicas : Si genitus est,
 non erat : neque vaftris verbis sententiam ineptam
 arripas, ita ut exemplis humanis veritatem cor-
 rumpas, coinquinesque theologiam. Dixi : *Genitus*
est, ejus ut principium causamque exhibeam, non
 ut Unigenitum tempore posteriorem ostendam.
 Neque vero mens tua inania meditetur, transgre-
 diens sæcula Filio antiquiora, quæ neque existunt
 neque exstiterē. Qui enim fieri potest ut quæ con-
 dita sunt, conditore ipso sint antiquiora? Sed quod
 refugiebam, in id imprudens ex sermonis serie
 casu incidi. Omittamus igitur de sempiterna illa
 et arcana generatione loqui, illud cogitantes, men-
 tem nostram intelligendis rebus esse imparem : B
 sermonem rursus imbecilliozem, quam ut possit
 intellecta exprimere.

2. Considerare igitur oportet quantus sit a veri-
 tate ad sermonem lapsus. Enimvero mens non po-
 test ad rerum incomprehensibilium naturam per-
 tingere : neque tanta sermonis vis potest inveniri,
 ut ea quæ qualicunque tandem modo cogitata sunt,
 exæquet. Deus in terra, Deus inter homines, non
 ferens legem per ignem et tubam et montem fu-
 mantem, aut caliginem, et procellam animas au-
 dientium perterrefacientem ; sed per corpus man-
 suete ac blande cum iis qui eandem atque ipse
 naturam habent, colloquens. Deus in carne, non
 intervallo operans velut in prophetis, sed insitam
 sibi et conjunctam humanitatem consecutus, atque C
 per suam carnem nobis cognatam omne hominum
 genus reducens ad semetipsum. Quomodo igitur
 per unum, inquit, in omnes splendor devenit?
 Quonam modo divinitas est in carne? Velut ignis
 in ferro ; non transitu, sed communicatione. Non
 enim ignis excurrit in ferrum, sed manens in loco,
 suam ei virtutem impartit : neque hac communi-
 catione minuitur, sed quidquid suiipsius particeps
 est, omne id replet. Sic igitur et Deus Verbum,
 neque emotus est ex seipso. « Et tamen habitavit
 in nobis⁴² : » neque fuit mutationi obnoxius, « Et
 tamen Verbum caro factum est⁴³ : » neque cælum
 destitutum fuit eo qui illud continebat, sed tamen

597 suscepit terra in suo sinu cœlestem. Noli

⁴² Joan. 1. 14. ⁴³ ibid.

(37) Editi καὶ ἄφατον ῥήμασιν, *verbis inaccessum*.
 Combefisiani libri et alii duo καὶ ἄφραστον. Reg.
 tertius καὶ ἄφατον. Haud multo post Reg. primus
 et Colb. tertius συνάρπαξε κακουργίαν ῥημάτων
 διανοίας ἀπειροκάλου. Editi et Reg. tertius ita ut
 edidimus Subinde. Colb. tertius et alter διαλυόμε-
 νος τὴν ἀλήθειαν, *evertens veritatem*.

(38) Editi et Reg. tertius οὔτε ὄντας, οὔτε ἔσομέ-
 νους, *neque sunt, neque erunt*. Codices Combefi-
 siani οὔτε γενομένους, *neque exstiterunt*.

(39) Editi καταλείπωμεν. Antiqui duo libri κατα-
 λείπωμεν. Statim duo mss. ἐκεῖνα ἐνθ.

(40) Editi et Colb. tertius εὐρεῖν παρισταζομένην.
 Codices Combefisiani et Reg. tertius παρισουμένην.

καὶ ἄφατον ῥήμασιν (37) ἀνθρωπίνους τὸν τρόπον τῆς
 θείας γεννήσεως. Μὴ λέγε· Εἰ ἐγεννήθη, οὐκ ἔν-
 μηδὲ συνάρπαξε κακουργίαν ῥημάτων διανοίας ἀπει-
 ροκάλου, ἐκ τῶν ὧδε παραδειγμάτων διαλυομένου-
 μενος τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὴν θεολογίαν καταρρύπαί-
 νων. Ἐγεννήθη, εἶπον, ἵνα τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ
 τὸν αἴτιον ἀποδείξω, οὐχ ἵνα χρόνον ὕστερον τὸν
 Μουσεγενῆ ἀπελέγξω. Σοῦ δὲ μὴ κενεμβατεύω ὁ νοῦς,
 εἰς αἰῶνας ὑπερβαίνων πρεσβυτέρους τοῦ Υἱοῦ, τοὺς
 οὔτε ὄντας, οὔτε γενομένους (38). Πῶς γὰρ πρεσβύ-
 τερα δύναται εἶναι τὰ ποιήματα τοῦ πεποιηκότος
 αὐτά; Ἀλλὰ γὰρ ἔλαθον, ὁ ἀπέφυγον, εἰς τοῦτο αὐ-
 τομάτως ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἀκόλουθίας συνενεχθεῖς.
 Καταλείπωμεν (39) οὖν τοὺς λόγους τοὺς περὶ τῆς
 αἰδέου ἐκείνης καὶ ἀρρήτου γεννήσεως, ἐκεῖνο ἐν-
 θυμηθέντες, ὅτι ὁ μὲν νοῦς τῶν πραγμάτων ἐλάτ-
 των, ὁ δὲ λόγος τῶν νοουμένων πάλιν καταδείστερος.

2. Σκοπεῖν οὖν χρὴ ὅποσον τι ἐστὶ τὸ ἀπὸ τῆς ἀλη-
 θείας ἐπὶ τὸν λόγον ἀπόπτωμα· εἶπερ ὁ μὲν νοῦς
 προσθῆναι τῇ φύσει τῶν ἀκαταλήπτων ἀδυνατεῖ,
 λό, οῦ δὲ φύσει τοῖς ὁπωσοῦν νοθεῖσιν εὐρεῖν παρ-
 ισουμένην ἀμήχανον (40). Θεὸς ἐπὶ γῆς, Θεὸς ἐν ἀν-
 θρώποις, οὐ διὰ πυρός καὶ σάλπιγγος καὶ ὄρους
 καπνίζομένου, ἢ γνόφου, καὶ θυέλλης ἐκδειματούσης
 τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροωμένων νομοθετῶν, ἀλλὰ διὰ
 σώματος ἡμέρους καὶ προσηνῶς τοῖς ὁμογενέσι δια-
 λεγόμενος. Θεὸς ἐν σαρκί· οὐκ ἐκ διαλειματῶν
 ἐνεργῶν ὡς ἐν τοῖς προφήταις, ἀλλὰ συμφυῆ
 ἐαυτῷ (41) τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἠνωμένην κατακτη-
 σάμενος, καὶ διὰ τῆς συγγενοῦς ἡμῶν σαρκὸς αὐτοῦ
 πρὸς ἑαυτὸν ἐπανάγων πᾶσαν τὴν ἀνθρωπότητα.
 Πῶς οὖν δι' ἑνός, φησὶν, εἰς πάντας ἦλθε τὸ λαμ-
 πτήριον (42); Τίνα τρόπον ἐν σαρκὶ ἡ θεότης; Ὡς
 τὸ πῦρ ἐν σιδήρῳ· οὐ μεταβατικῶς, ἀλλὰ μεταδοτι-
 κῶς. Οὐ γὰρ ἐκτρέχει τὸ πῦρ πρὸς τὸν σίδηρον,
 μένον δὲ κατὰ χώραν, μεταδίδωσιν αὐτῷ τῆς οικείας
 δυνάμεως, ὅπερ οὔτε ἐλαττοῦται τῇ μεταδόσει, καὶ
 ὄλον πληροὶ ἑαυτοῦ τὸ μετέχον. Κατὰ τοῦτο δὴ καὶ
 ὁ Θεὸς Λόγος οὔτε ἐκινήθη ἐξ ἑαυτοῦ. « Καὶ ἐσκήνω-
 σεν ἐν ἡμῖν » οὔτε τροπὴν ὑπέμεινε, « Καὶ ὁ Λόγος
 σὰρξ ἐγένετο » οὔτε ὁ οὐρανὸς ἔρημος ἦν τοῦ συν-
 ἔχοντος, καὶ ἡ γῆ ἐν ταῖς ἰδίαις κόλποις τὸν οὐράνιον
 ὑπεδέχετο. Μὴ κατάπτωσιν τῆς θεότητος ἐννοήσης·
 οὐ γὰρ μεταβαίνει ἐκ τόπου εἰς τόπον ὡς τὰ σώματα·
 μηδὲ φαντασθῆς ἡλλοιωθῆαι τὴν θεότητα μεταβλη-

Haud longe unus codex Θεὸς ἐπὶ γῆς, Θεὸς ἐν οὐ-
 ρανοῖς, *Deus in cælis*. Subinde editi et Reg. ter-
 tius γνόφου καὶ ζόφου. Illud, καὶ γνόφου, in aliis
 mss. non legitur.

(41) Antiqui duo mss. συμφυῆ αὐτῷ. Mox iidem
 mss. ἠνωμένην καταστησάμενος. Haud procal mss.
 plerique omnes ἐπανάγων πᾶσαν τὴν. Vox πᾶσαν
 in editis desideratur.

(42) Unus codex Combef. τὸ λαμπτήριον, ὅτι καὶ
 ἐξ ἀρχῆς ἐνός παραπεσόντος εἰς πάντας ἦλθε τὸ βλα-
 βερὸν, *quia scilicet etiam a principio lapsu unius*
in omnes noxa transiit. Nec ita multo post an-
 tiqui tres libri σαρκί, φησὶν, ἡ.

θεῖσαν εἰς σάρκα· ἀτρεπτον γὰρ τὸ ἀθάνατον (43). Πῶς οὖν, φησί, τῆς σωματικῆς ἀσθενείας ὁ Θεὸς Λόγος οὐκ ἀνεπλήσθη; Φαμέν, ὡς οὐδὲ τὸ πῦρ τῶν τοῦ σιδήρου ἰδιωμάτων μεταλαμβάνει. Μέλαις ὁ σίδηρος καὶ ψυχρὸς· ἀλλ' ὁμοίως πυρακτωθεὶς τὴν τοῦ πυρὸς μορφήν ὑποδέχεται, αὐτὸς λαμπρυνόμενος, οὐχὶ μελαίνων τὸ πῦρ, καὶ αὐτὸς ἐκφλογσόμενος, οὐ καταψύχων (44) τὴν φλόγα. Οὕτω καὶ ἡ ἀνθρωπίνη τοῦ Κυρίου σὰρξ, αὐτὴ μετέσχε τῆς θεότητος, οὐ τῆ θεότητι μετέδωκε τῆς οἰκείας ἀσθενείας. Ἡ οὐδὲ τῷ αἰσθητῷ τούτῳ (45) πυρὶ ἴσον θείως ἐνεργεῖν τὴν θεότητα, ἀλλὰ πάθος περὶ τὸν ἀπαθῆ ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας φαντάσσει, καὶ ἀπορεῖς πῶς ἡ φθαρτὴ φύσις τῆ πρὸς θεὸν κοινωνία ἔσχε τὸ ἀκέραιον (46); Μάθε δὴ τὸ μυστήριον· Διὰ τοῦτο θεὸς ἐν σαρκί, ἐν ἐναποκτείνῃ τὸν ἐμφωλεύοντα (47) θάνατον. Ὡς γὰρ τῶν φαρμάκων τὰ ἀλεξήτῃρια κατακρατεῖ τῶν φθαρτικῶν, οἰκειωθέντα τῷ σώματι, καὶ ὡς τὸ ἐνυπάρχον τῷ οἴκῳ σκότος τῆ ἐπεισαγωγῆ τοῦ φωτὸς λύεται· οὕτως ὁ ἐνδυναστεύων τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει (48) θάνατος τῆ παρουσίας τῆς θεότητος ἠφανίσθη. Καὶ ὡς ἐν ὕδατι πάχος, ὅσον μὲν χρόνον νύξ ἐστὶ καὶ σκιά, κατακρατεῖ τῶν ὑγρῶν, ἡλίου δὲ βάλποντος ὑποθήκεται τῆ ἀκτίνι· οὕτως ἐβασίλευσε μὲν ὁ θάνατος μέχρι παρουσίας Χριστοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἐφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος, καὶ ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νύκτος, τῆς ἀληθινῆς ζωῆς τὴν ἐπιδημίαν οὐκ ἐνεγκών. Ὡς βλάβος ἀγαθοτήτος καὶ φιλανθρωπίας Θεοῦ! Δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας πρὸς τὴν δουλείαν (49) ἀφημιάζομεν. Διὰ τί Θεὸς ἐν ἀνθρώποις, τὸν λόγον ἐπιζητοῦσιν ἀνθρώποι, θεὸν προσκυνεῖν τὴν χρηστότητα.

præsentiam. O altitudinem bonitatis amorisque Dei in homines! Servitutem excutimus magnitudine benignitatis. Rationem cur Deus inter homines sit, homines requirunt, cum adoratam oportuisset bonitatem.

3. Τί σοι ποιήσομεν, ἄνθρωπε; Μένοντα ἐν τῷ ὕψει τὸν Θεὸν οὐκ ἐπεζητήσας, συγκαταβαίοντά σοι καὶ διὰ σαρκὸς ὁμιλοῦντα οὐχ ὑποδέχῃ· ἀλλὰ

lapsus cogitare divinitatis. Non enim transit e loco ad locum velut corpora. Neque divinitatem in carnem transmutatam putaveris alteratam fuisse. Nam quod immortale est, id immutabile est. Quomodo igitur, inquis, Deus Verbum infirmitate corporali repletus non est? Hoc dicimus, ne ignem quidem proprietatum ferri participem fieri. Ferrum nigrum est et frigidum, sed tamen ignitum ac candens, ignis formam induit; splendidum efficitur, non ignem denigrat; inflammatur, non refrigerat flammam. Hunc ad modum et humana Domini caro cum divinitatis effecta est pariceps, suam ipsius infirmitatem nequaquam contulit divinitati. An divinitatem non concedis similiter sensibili huic igni operari, sed affectionem in eo qui cujuscunque affectionis expers est, ex humana imbecillitate tibi animo fingis, dubitasque quomodo fieri potuerit, ut obnoxia corruptioni natura ex ea quam cum Deo habuit communionem incorruptibilitatem obtinuerit? Disce igitur mysterium. Propterea Deus in carne est, ut latitantem in ea mortem enecet. Ut enim si medicamenta venenis expellendis idonea corpori misceantur, causas corruptionis expugnant, utque tenebræ in domo residentes adveniente luce dissolvuntur: sic mors, quæ in natura humana dominabatur, divinitatis præsentia abolita est. Et sicut glacies in aqua, dum quidem nox est et umbra, humori dominatur, sed solis calefacientis radio colliquescit: sic mors ad Christi usque adventum regnavit; sed, posteaquam apparuit gratia Dei salutaris⁴⁴, et ortus est sol justitiæ⁴⁵, absorpta est mors in victoriam⁴⁶, vitæ veræ non sustinens

3. Quid faciemus tibi, o homo? Manentem in supernis Deum non inquisivisti, demittentem se ad te, atque per carnem conversantem non suscipis:

3. Quid faciemus tibi, o homo? Manentem in supernis Deum non inquisivisti, demittentem se ad te, atque per carnem conversantem non suscipis:

⁴⁴ Tit. II, 1. ⁴⁵ Mal. IV, 22. ⁴⁶ I Cor. XV, 54.

(43) Codices Combefisiani ἀτρεπτος γὰρ καὶ ἀθάνατος. Editi et Reg. tertius ut in contextu. Ibidem codices Combefisiani ἀσθενείας ἐκτὸς ὁ Θεὸς Λόγος: quod ita interpretatur Combefisius, *expers est corporalis infirmitatis?* Editi et Reg. tertius ita ut in contextu legitur. Ibidem unus codex Combef. ἐνεπλήσθη. Hoc ipso in loco Colb. tertius, Φαμέν, ὅτι οὕτε.

(44) Editi et Colb. tertius ἀποψύχων. At mss. multi καταψύχων. Ibidem editi, Οὕτω δὲ. Vocula δὲ in nostris mss. non invenitur.

(45) Codices Combefisiani οὐδὲ τῷ αἰσθητῷ τούτῳ Editi mss. nonnulli τῷ θνητῷ τούτῳ. Hoc ipso in loco editi ἴσως. Libri veteres ἴσον.

(46) Sic Reg. primus et Colb. tertius. Editio Paris. et Reg. tertius fusius: πῶς ἡ εὐφθαρτος φύσις τῆ πρὸς Θεὸν κοινωνία ἐδύνατο τὸ ἀκέραιον διασώσασθαι; καὶ ταῦτα ὁρῶν τὸ πῦρ (ἔτι γὰρ ἔχομαι τῆς εἰκόνας) τῷ ἰῶ τοῦ σιδήρου μὴ διαπανώμενον; Μάθε. Hunc locum corruptum esse cum videret Combefisius, sic eum de suo emendare conatus est, πῶς ἡ ἀφθαρτος φύσις τῆ πρὸς ἀνθρώπου κοινωνία ἠδύνατο ἀκέραιον διασώσασθαι; Quibus emendatis, sic interpretatur vir doctus: *Quomodo natura incorruptibilis, commercio cum homine, incorruptionem*

servare potuit? idque adeo cum videas ignem (adhuc enim in similitudine hæreo) a ferri rubigine non absumi.

(57) Codex unus Combef. τὸν ἐμφωλεύσαντα. Ibidem codices Combefisiani: κατέπιεν ὁ θάνατος ἀγνοῶν, κατέπιεν ζωὴν· κατεπόθη ὑπὸ τῆς ζωῆς· κατέπιεν ἕνα μετὰ πάντων, ἀπόλωσε διὰ τὸν ἕνα πάντας. Ὡς γὰρ. *Absorpsit mors inscens, absorpsit vitam: absorpta est a vita. Absorpsit unum cum omnibus: omnes unius gratia amisit.*

(48) Sic mss. nostri. Vox φύσει abest a vulgatis. Monere libet, libros veteres ita inter se discrepare, ut si has omnes variantes lectiones exscribere vellem, tempus male locare mihi viderer. Quare, ne tempus inaniter teram, majorem earum partem deinceps silentio præteribo. Attamen, si quem diversarum lectionum copia delectat· ei auctor sum ut legat Combefisii *Basilium recensitum*, in quo, opinor, plus satis inveniet.

(49) Codices non pauci ἀπὸ τῆς δουλείας. Editi et Reg. tertius πρὸς τὴν δουλείαν. Ibidem καὶ διὰ. Vocula καὶ in nostris mss. non legitur. Verba, quæ in prius editis sequuntur, μὴ πολυπραγμονεῖν τὴν θεότητα, delevimus, fidem librorum antiquorum secuti.

sed cur necessitudinem cum Deo inieris, causam A
 exposcis. Condiscito. Ideirco Deus in carne est,
 quia hanc carnem exsecratam oportebat sanctifica-
 ri, debilem corroborari, e Deo ab alienatam cum eo
 conjungi, delapsam a paradiso in cœlos reduci.
 Quænam vero est hujusce dispensationis officina?
 Virginis sanctæ corpus. Quænam autem generatio-
 nis principia? Spiritus sanctus, et virtus Altissimi
 obumbrans. Imo potius ipsa Evangelii verba audi.
 « Cum enim esset, inquit, desponsata mater 598
 ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa
 est in utero habens de Spiritu sancto ^V. » Et virgo,
 et viro desponsata, habita est idonea ad hujus dis-
 pensationis ministerium, ut et virginitas honori es-
 set et matrimonium non contemneretur. Virginitas
 enim ut ad sanctimoniam apta, selecta est: per de-
 sponsationem vero comprehensa sunt initia nuptia-
 rum. Simul autem, ut et Joseph puritatis Mariæ
 esset testis domesticus, et ne foret calumniis ob-
 noxia, quasi virginitatem contaminasset, sponsum
 habebat vitæ custodem. Possum et aliam quamdam
 rationem proferre, nihilo his quas protulimus vi-
 liorem, quod videlicet idoneum ad Incarnationem
 Domini tempus olim præfinitum, et ante conditum
 orbem prædestinatum, tunc instaret, in quo Spi-
 ritum sanctum et Altissimi virtutem oportebat car-
 nem illam Dei gestatricem conformare. Quoniam
 vero illa hominum ætas nihil puritati Mariæ æquan-
 dum habebat, sic ut Spiritus sancti susciperet ope-
 rationem, occupata autem jam erat per desponsa-
 tionem, electa est beata Virgo, nihil ex desponsa-
 tione virginitate læsa. Allata est alia ratio a quodam
 ex antiquis, videlicet excogitatam fuisse Josephi
 desponsationem, ut Mariæ virginitas mundi hujus
 principem lateret. Nam in Virgine adhibitus est de-
 sponsationis apparatus, quasi quædam hæsitandi
 occasio daretur maligno illi, qui jam pridem vir-
 gines observabat, ex quo audierat prophetam di-
 centem: « Ecce virgo concipiet, et pariet filium¹⁷ »
 Deceptus igitur est per desponsationem virginitatis
 insidiator ille. Noverat enim imperium suum per
 Domini apparitionem, quæ in carne futura erat
 destructum iri.

4. « Antequam convenirent, inventa est in utero
 habens de Spiritu sancto. » Utrumque invenit Jo-
 seph, tum graviditatem, tum causam, quod scilicet
 esset ex Spiritu sancto. Quapropter veritus talis mu-
 lieris vir appellari. « Voluit occulte dimittere eam¹⁹, »
 non ausus quæ in ea contigerant, patefacere. Cum
 autem justus esset, mysteriorum assecutus est re-

¹⁷ Matth. i, 18. ¹⁸ Isa. vii, 14. ¹⁹ Matth. i, 19.

(50) Sic. mss. nonnulli. Editi παρθένος ἔν... καὶ ἐπιτηδεῖα.

(51) Ita veteres libri. Editi ἀγιασμόν. ἐξελέχθη. Illud, quod mox sequitur, ὁ Ἰωσήφ, in nostris mss. non invenitur.

πῶς οἰκτιρωθῆς τῷ Θεῷ ἐπιζητεῖς τὴν αἰτίαν. Μάν-
 θανα, ὅτι διὰ τοῦτο Θεὸς ἐν σαρκὶ, ἐπειδὴ εἶδε τὴν
 καταραθεῖσαν σάρκα ταύτην ἀγιασθῆναι, τὴν ἀσθε-
 νήσασαν ἐνδυναμωθῆναι, τὴν ἀλλοτριωθεῖσαν Θεοῦ,
 ταύτην οἰκτιρωθῆναι αὐτῷ, τὴν ἐκπεσοῦσαν τοῦ πα-
 ραδείσου, ταύτην εἰς οὐρανοὺς ἀναχθῆναι. Καὶ τί
 τὸ ἐργαστήριον τῆς οἰκονομίας ταύτης; Παρθένου
 ἁγίας σῶμα. Τίνες δὲ ἀρχαὶ τῆς γεννήσεως; Πνεῦμα
 ἅγιον, καὶ θύναμις Ἰησοῦ ἐπισκιάζουσα. Μαλλόν
 δὲ αὐτῶν ἄκουε τῶν τοῦ Εὐαγγελίου ῥημάτων.
 « Μνηστευθεῖσας γὰρ, φησί, τῆς μητρὸς αὐτοῦ
 Μαρίας τῷ Ἰωσήφ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτούς, εὐ-
 ρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. » Καὶ
 παρθένος (50), καὶ μεμνηστευμένη ἀνδρὶ, ἐπιτηδεῖα
 πρὸς τὴν τῆς οἰκονομίας διακονίαν ἐκρίθη, ἵνα καὶ
 ἡ παρθενία τιμηθῆ, καὶ ὁ γάμος μὴ φαλισθῆ. Ἡ
 παρθενία μὲν γὰρ ὡς ἐπιτηδεῖα πρὸς ἀγιασμόν ἐξ-
 ἐλέγη (51). διὰ δὲ τῆς μνηστείας αἱ ἀρχαὶ τοῦ γάμου
 συμπαρελήφθησαν. Ομοῦ δὲ, ἵνα καὶ μάρτυς οἰκείος
 ἢ τῆς καθαρότητος Μαρίας ὁ Ἰωσήφ, καὶ μὴ ἐκδοτος
 εἴη τοῖς συκοφάνταις ὡς τὴν παρθενίαν βεβηλώσασα,
 μνηστῆρα εἶχε τοῦ βίου φύλακα. Ἐχω τιναὶ καὶ ἄλ-
 λον λόγον εἶπεν οὐδὲν ἀτιμότερον τῶν εἰρημένων,
 ὅτι ὁ ἐπιτηδεῖος πρὸς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου
 καιρὸς, πάλαι προωρισμένος καὶ προδιατεταγμένος
 πρὸ καταβολῆς (52) κόσμου, τότε ἐνεστήκει, καθ'
 ὄν εἶδε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὴν θύναμιν τοῦ
 Ἰησοῦ τὴν θεοφόρον ἐκείνην συστήσασθαι σάρκα.
 Ἐπειδὴ δὲ ὁμοτίμου τῆς καθαρότητος Μαρίας οὐκ
 εἶχεν ἢ κατ' ἐκείνην γενεὰ τῶν ἀνθρώπων, ὥστε
 ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος ὑποδέξασθαι, προκατε-
 ληπτο δὲ διὰ τῆς μνηστείας, ἐξελέγη ἡ μακαρία
 Παρθένος, οὐδὲν τῆς παρθενίας ἐκ τῆς μνηστείας
 παραβλαβείσης. Εἴρηται δὲ τῶν παλαιῶν τιμὴ καὶ
 ἕτερος λόγος, ὅτι ὑπὲρ τοῦ λαθεῖν τὸν ἀρχοντα τοῦ
 αἰῶνος τούτου τὴν παρθενίαν τῆς Μαρίας ἢ τοῦ Ἰω-
 σήφ ἐπενοήθη μνηστεία. Οἶονε γὰρ μεταωρισμὸς
 τῷ πονηρῷ τὸ σχῆμα τῆς μνηστείας περὶ τὴν Παρ-
 θένον ἐπενοήθη πάλαι ἐπιτηροῦντι τὰς παρθένους,
 ἄρ' οὐ ἤκουσε τοῦ προφήτου λέγοντος: « Ἴδοὺ ἡ
 παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν. »
 Ἀπεβουκόληθη οὖν διὰ τῆς μνηστείας ὁ ἐπίβουλος
 τῆς παρθενίας. Ἦδει γὰρ κατάλυσιν τῆς ἰδίας ἀρ-
 χῆς τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου γενησο-
 μένην.

4. « Πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτούς, εὐρέθη ἐν γαστρὶ
 ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. » Ἀμφότερα εὗρεν ὁ
 Ἰωσήφ, καὶ τὴν κύρσιν, καὶ τὴν αἰτίαν, ὅτι ἐκ
 Πνεύματος ἁγίου. Διὸ, φοβηθεὶς τοιαύτης γυναικὸς
 ἀνὴρ ὀνομάζεσθαι, « Ἦκουλήθη λάθρα ἀπολύσαι αὐ-
 τήν. » μὴ πολυήσας δημοσιεῦσαι τὰ κατ' αὐτήν.
 Δίκαιος δὲ ὢν, ἔτυχε τῆς ἀποκαλύψεως τῶν μυστη-

(52) Editi et aliquot mss. ἀπὸ καταβολῆς. At unus
 codex Combef. πρὸ καταβολῆς. Statim editi et mss.
 aliquot τὴν θεοφόρον. Alii duo mss. τὴν χοριστοφό-
 ρον. Lege Ducæum. Subinde codices Combefisia-
 ni ὡς ἐνέργειαν.

ρίων. « Ταῦτα γὰρ αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος, ἄγγελος Κυρίου ἐφάνη αὐτῷ κατ' ὄναρ, λέγων· Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου. » Μὴ δ' ἐκεῖνο ἐνθυμηθῆς, ὅτι ὑπονοίαις ἀτόποις συσκιασεις τὸ ἀμάρτημα. Δίκαιος γὰρ προσηγορεύθης· οὐ πρὸς δικαίου δὲ ἀνδρὸς σιωπῇ τὰς παρανομίας ἐπικαλύπτειν. « Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου. » Ἐδειξεν, ὅτι οὐκ ἠγανάκτει, οὐδὲ ἐδδελύσσετο, ἀλλ' ἐροθεῖτο αὐτὴν ὡς Πνεύματος ἁγίου πεπληρωμένην. « Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου. » Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι οὐ κατὰ τὴν κοινὴν φύσιν τῆς σαρκὸς ἢ σύστασις ἐγένετο τῷ Κυρίῳ. Εὐθύς γὰρ τέλειον ἦν τῇ σαρκὶ τὸ κυρορούμενον, οὐ ταῖς κατὰ μικρὸν διαπλάσσει μορφωθὲν, ὡς κηλοῖ τὰ ῥήματα. Οὐ γὰρ εἶρηται, Τὸ κυτθὲν, ἀλλὰ, « Τὸ γεννηθὲν. » Ἐξ ἀγνωσύνης οὖν ἡ σὰρξ συμπαγεῖσα, ἀζία ἦν τῇ θεότητι τοῦ Μονογενοῦς ἐνωθῆναι. « Τέξεται δὲ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. » Τετηρήκαμεν, ὅτι οἷς ἐξεπίτηδες τίθενται τὰ ὀνόματα, ἐνδειξεν ἔχει τῆς ὑποκειμένης φύσεως (53), ὡς τῷ Ἀβραάμ, καὶ τῷ Ἰσαὰκ, καὶ τῷ Ἰσραὴλ. Τούτων γὰρ ἐκάστου ἡ προσηγορία οὐ μᾶλλον τὸν τοῦ σώματος χαρακτήρα ἢ τὸ ἰδίωμα τῆς κατορθουμένης ὑπ' αὐτῶν ἀρετῆς παρεδήλου. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν Ἰησοῦς προσηγορεύεται τουτέστι « Σωτηρία λαοῦ. » Ἡ δὲ καὶ τὸ πρὸ αἰώνων διαταγμένον μυστήριον, καὶ πάλαι διὰ τῶν προφητῶν κηρυχθὲν, τὴν ἐκθασιν εἶχεν. « Ἴδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ· ὃ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Πάλαι κάκεινη (54) ἡ προσηγορία τοῦ παντὸς μυστηρίου τὴν δῆλωσιν ἔχει, ὅτι Θεὸς ἐν ἀνθρώποις, ἐπειδὴ ἐρμηνεύεται, φησὶ, τὸ Ἐμμανουὴλ « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Καὶ μηδαίς περιτρεπέσθω ταῖς Ἰουδαϊκαῖς ἐπηρειαῖς, οἱ φασιν οὐχὶ παρθένου, ἀλλὰ νεάνι, εἰρησθαι παρὰ τοῦ προφήτου. « Ἴδοὺ γὰρ, φησὶν, ἡ νεάνις ἐν γαστρὶ λήψεται. » Πρῶτον μὲν γὰρ πάντων ἐστὶν ἀλογώτατον τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου ἀντὶ σημείου δοθῆναι, τοῦτο κοινὸν ὄν καὶ ὑπὸ πάσης τῆς φύσεως ὁμολογούμενον εἶναι δοκεῖν. Τί γὰρ φησὶν ὁ προφήτης; « Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι τῷ Ἀχαζ, λέγων· Αἰτήσαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος. Καὶ εἶπεν Ἀχαζ· Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδ' οὐ (55) μὴ πειράσω Κύριον. » Εἶτα μετ' ὀλίγα φησὶν· « Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον. Ἴδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται. » Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔτησε τὸ εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος σημεῖον ὁ Ἀχαζ, ἵνα μάθῃς, ὅτι ὁ καταβάς εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς, αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ ἀναβάς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, αὐτὸς ὁ Κύριος ἔδωκε σημεῖον· σημεῖον δὲ παράδοξόν τι καὶ τεραστικόν, καὶ παρὰ πολὺ τῆς κοινῆς παρεκπλαγμένον φύσεως. Ἡ αὐτὴ γυνὴ καὶ

relationem. « Hæc enim eo cogitante, angelus Domini apparuit ei in somnis, dicens : Noli timere accipere Mariam conjugem tuam ⁵⁰. » Neque illud cogitaveris, obumbraturum te peccatum absonis quibusdam commentis. Nam vocatus es justus; non est autem viri justis, silentio scelera contegere. « Noli timere accipere Mariam conjugem tuam. Ostendit se indignatum ei non fuisse, neque ipsam aversatum, sed veritum esse se eam tanquam Spiritu sancto repletam. « Quod enim in ea generatum est, de Spiritu sancto est ⁵¹. » Et inde compertum est, non secundum communem carnis naturam fuisse Domini compagem. Statim enim carne perfectum erat quod utero gestabatur, non, ut indicant verba, per conformationes paulatim formam accepit. Non enim dictum est : Quod conceptum est, sed, « Quod generatum est. » Caro igitur ex sanctitate compacta, digna erat, quæ Unigeniti conjungeretur divinitati. « Pariet autem **599** filium, et vocabis nomen ejus Jesum ⁵². » Observavimus, quibus de industria nomina imponuntur, in his per ea naturam subjectam ostendi, ut Abrahamo, Isaaco, Israeli. Horum enim appellatio non corporis characterem magis quam virtutis ab eis excultæ proprietatem significabat. Idcirco etiam nunc Jesus vocatur, hoc est, « Salus populi. » Jam vero mysterium et ante sæcula ordinatum, et olim per prophetas nuntiatum, exitum habuit. « Ecce virgo in utero suscipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel; quod est interpretatum, Nobiscum Deus ⁵³. » Atque hæc appellatio jam a longo tempore mysterium totum declarat, fore videlicet, ut Deus inter homines versaretur, quandoquidem, inquit, vocem Emmanuel si interpreteris, sonat « Nobiscum Deus » Nec quisquam Judaicis fraudibus pervertatur, qui aiunt, non virginem, sed puellam dictam esse a propheta. « Ecce enim, inquit, puella in utero suscipiet ⁵⁴. » Primum enim res est omnium absurdissima, quod a Domino pro signo traditum est, id existimare commune esse, et omnis naturæ confessione notum. Eequid enim, ait propheta? « Et adjecit Dominus loqui ad Achaz, dicens : Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum, sive in excelsum. Et dixit Achaz : Non petam, et non tentabo Dominum ⁵⁵. » Mox paucis interjectis subjungit : « Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce Virgo in utero suscipiet ⁵⁶. » Quoniam enim non petivit Achaz signum, neque in profundum, neque in excelsum, ut disceres eum qui in inferiores terræ partes descendit, eundem esse qui et ascendit super cælos omnes ⁵⁷, idcirco Dominus ipse signum dedit; signum autem inauditum, et

⁵⁰ Matth. i, 20. ⁵¹ ibid. ⁵² ibid. 21. ⁵³ ibid. ⁵⁴ Ephes. iv, 9.

(53) Editi φύσεως τὰ σύμβολα, ὡς. Libri veteres φύσεως, ὡς.

(54) Sic mss. Combefisiani et Reg. primus.

Editi Πάλαι κάκεινη.

(55) Ita veteres libri. At editi οὐδὲ μή.

prodigiosum, et valde a communi natura alienum. Eadem mulier et virgo et mater, et in virginitatis sanctimonia manens, et gignendæ prolis benedictionem sortita. Quod si nonnulli ex his qui Hebraicam vocem interpretati sunt pro virgine puellam reddidere, tamen nihil vitiatur sententia. Invenimus enim id in more Scripturæ positum, ut puella pro virgine sæpe usurpetur, velut ait in Deuteronomio: « Si quis invenerit puellam virginem, quæ desponsata non sit, et vim faciens dormierit cum ea, et deprehensus fuerit, dabit homo, qui dormivit cum ea, patri puellæ quinquaginta didrachmata ⁵⁸. »

5. « Et expergefactus accepit uxorem suam ⁵⁹. » Quanquam et affectu, et amore, et omni studio conjugibus convenienti uxorem suam esse rebatur, tamen a nuptialibus operibus abstinuit. « Non enim, inquit, cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum ⁶⁰. » Jam autem hinc oritur suspicio, Mariam posteaquam generationi Domini per Spiritum sanctum factæ pure inservivit, tum demum consueta nuptiarum opera non denegasse. Nos autem, etiamsi hoc pietatis doctrinam nihil lædat, **600** (siquidem ad dispensationis usque ministerium necessaria erat virginitas: quod vero postea evenit, id ratio mysterii curiosius inquirere non cogit), cum tamen Christi amantes audire non sustineant quod Deipara aliquando desierit esse virgo, testimonia illa sufficere arbitramur. Quod quidem attinet ad illud: « Non cognoscebat eam, donec peperit filium suum ⁶¹, » respondemus videri illud, « donec, » multis locis aliquod quidem tempus definitum indicare, sed tamen indefinitum vere significat. Quale est quod dictum est a Domino: « Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi ⁶². » Non enim futurum erat, ut Dominus post hoc sæculum non amplius cum sanctis versaretur: sed promissio præsentis denotat perpetuitatem, non rescindit futurum. Eodem igitur modo hic etiam illud, « donec, » acceptum fuisse dicimus. Cum autem dictum est, « Primogenitum, » non continuo primogenitus habet comparisonem ad succedentes: sed qui primum aperit uterum, primogenitus appellatur. Declarat autem et Zachariæ historia Mariam perpetuo virginem permansisse. Ferunt enim, et id ex traditione ad nos usque pervenit, Zachariam, cum Mariam in virginum loco post Domini partum posuisset, templum inter et aram occisum a Judæis fuisse, videlicet accusatum a populo, quod hac ratione confirmaret admirabile illud et perquam decantatum signum, virginem

A παρθένος καὶ μήτηρ, καὶ ἐν τῷ ἁγιασμῷ τῆς παρθενίας μένουσα, καὶ τὴν τῆς τεκνογονίας εὐλογίαν κληρονομοῦσα. Εἰ δὲ τινες τῶν ἐρμηνευσάντων τὴν Ἑβραϊκὰ φωνὴν ἀντὶ τῆς παρθένου τὴν νεάνην ἐκδέδωκασι, οὐδὲν τῷ λόγῳ διαλυμαίνεται (56). Εὐρήκαμεν γὰρ ἐν τῇ συνηθείᾳ τῆς Γραφῆς ἀντὶ τῆς παρθένου τὴν νεάνην παραλαμβάνομένην πολλάκις, ὡς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ φησὶν· « Ἐάν τις εὐρῆ τὴν παῖδα τὴν παρθένον, ἣτις οὐ μεμνήσεται, καὶ βιασάμενος κοιμηθῆ μετ' αὐτῆς, καὶ εὐρεθῆ, δώσει ὁ ἄνθρωπος ὁ κοιμηθεὶς μετ' αὐτῆς τῷ πατρὶ τῆς νεάνιδος πενήτηκοντα δίδραχμα. »

59. « Καὶ ἐγεργεῖς παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. » Καὶ διαθήσει, καὶ στοργῇ, καὶ πάσῃ τῇ ἐπιβαλλούσῃ τοῖς συνοικοῦσιν ἐπιμελείᾳ γυναῖκα ἡγούμενος, τῶν γαμικῶν ἔργων ἀπείχετο. « Οὐκ ἐγίνωσκε γὰρ αὐτὴν, φησὶν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. » Τοῦτο δὲ ἤδη ὑπόνοιαν παρέχει, ὅτι (57) μετὰ τὸ καθαρῶς ὑπηρετήσασθαι τῇ γεννήσει τοῦ Κυρίου τῇ ἐπιτελεσθείσῃ διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, τὰ νενομισμένα τοῦ γάμου ἔργα μὴ ἀπαρνησαμένης τῆς Μαρίας. Ἡμεῖς δὲ, εἰ καὶ μηδὲν τῷ τῆς εὐσεβείας παραλυμαίνεται λόγῳ (μέχρι γὰρ τῆς κατὰ τὴν οἰκονομίαν ὑπηρεσίας ἀναγκαῖα ἡ παρθενία, τὸ δ' ἐφεξῆς ἀπολυπραγμότητον τῷ λόγῳ τοῦ μυστηρίου), ὅμως διὰ τὸ μὴ καταδέχεσθαι (58) τῶν φιλοχρίστων τὴν ἀκοήν, ὅτι ποτὲ ἐπαύσατο εἶναι παρθένος ἡ Θεοτόκος, ἐκείνας ἡγούμεθα τὰς μαρτυρίας αὐτάρχεις. Πρὸς μὲν τὸ, ὅτι « Οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς, » ὅτι τὸ, « ἕως, » πολλαχοῦ χρόνου μὲν τινα δοκεῖ περιορισμὸν ὑποφαίνειν, κατὰ δὲ τὴν ἀλήθειαν τὸ ἀόριστον δείκνυσιν. Ὅποιόν ἐστι τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου λεχθέν τὸ, « Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Οὐ γὰρ δήπου μετὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον οὐκ ἔμελλε συνέσσεσθαι τοῖς ἁγίοις ὁ Κύριος· ἀλλ' ἡ ἐπαγγελία τοῦ παρόντος τὸ διηνεκὲς σημαίνει, οὐκ ἔστιν ἀποκοπὴ τοῦ μέλλοντος. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον φάμεν κἀνταῦθα παρεἰληφθαι τὸ, « ἕως. » Ἐπειδὴ δὲ εἴρηται, « Πρωτότοκον, » οὐ πάντως ὁ πρωτότοκος πρὸς τοὺς ἐπιγινόμενους ἔχει τὴν σύγκρισιν, ἀλλ' ὁ πρῶτον διανοίγων μήτραν πρωτότοκος ὀνομάζεται. Διηλοῖ δὲ καὶ ἡ κατὰ τὸν Ζαχαριαν ἱστορία, ὅτι μέχρι παντὸς παρθένος ἡ Μαρία. Λόγος γὰρ τις ἐστὶ, καὶ οὗτος ἐκ παραδόσεως εἰς ἡμᾶς ἀφιγμένος, ὅτι ὁ Ζαχαρίας, ἐν τῇ τῶν παρθένων χώρᾳ τὴν Μαρίαν κατατάξας μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου κύησιν, ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων κατεφρονεῦθη μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ἐγκληθεὶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς διὰ τούτου κατασκευάζων τὸ παράδοξον ἐκεῖνο καὶ πολυῦμητον

⁵⁸ Deut. xii. 28, 29. ⁵⁹ Matth. i, 24. ⁶⁰ ibid. 25. ⁶¹ ibid. 26. ⁶² Matth. xxviii, 20.

(56) Unus ms. cum Colbertino tertio διαλυμαίνονται. Editi et unus codex διαλυμαίνεται.

(57) Combefisiani quidam codices παρεἰχέτισιν, ὅτι. Alius παρέχει τισιν ὡς, id in causa cur suspicati sint nonnulli. Multa docte et sapienter scripsit Ducæus in hunc locum: sed, ut verum fatear, hæc

oratio mihi videtur aut Basilii non esse, aut si ejus esse dicatur, ita tamen corrupta est varian-tium lectionum copia atque multitudine, ut aliquid esse momenti vix possit.

(58) Editi μυστηρίου καταλείψωμεν. Vox ultima in mss. nostris deest.

σημείον, παρθένσον γεννήσασαν καὶ τὴν παρθενίαν μὴ διαφθείρασαν. «Τοῦ δὲ Ἰησοῦ (59) γεννηθέντος, φησὶν, ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως, ἰδοὺ μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα, λέγοντες· Ποῦ ἔστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων;» Ἔθνος Περσικὸν οἱ μάγοι, μαντείας καὶ ἐπαοιδίαις καὶ ρυσικαῖς τισὶν ἀντιπαθείαις προσέχοντες, καὶ περὶ τὴν τήρησιν τῶν μεταρσίων ἐσχολακότες. Ταύτης δὲ τῆς (60) μαντείας ἔοικε εἶναι καὶ Βαλαάμ, ὁ μεταπεμφθεὶς παρὰ τοῦ Βαλάκ, ὥστε διὰ τινῶν τελετῶν καταράσασθαι τὸν Ἰσραήλ· ὃς καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ αὐτοῦ παραβολῇ τοιαῦτα λέγει περὶ τοῦ Κυρίου· «Ἄνθρωπος ὄρων, φησὶν, ἀκούων λόγια Θεοῦ, ἐπιστάμενος γνῶσιν Ὑψίστου, καὶ ὄρασιν Θεοῦ ἰδὼν ἐν ὕπνῳ· ἀποκεκαλυμμένοι οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ. Δείξω αὐτῷ, καὶ οὐχὶ νῦν, μακαρίζω, καὶ οὐκ ἐγγίξει. Ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραήλ.» Διὰ τοῦτο ἐπιζητήσαντες τὸν τόπον τῆς Ἰουδαίας, κατὰ μνῆμην τῆς παλαιᾶς προφητείας, ἦλθον μαθεῖν ποῦ ἔστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Τάχα δὲ καὶ ἀντικειμένης δυνάμεως τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου ἀτουωτέρας λοιπὸν γενομένης, αἰσθανόμενοι καταργουμένης τῆς ἐνεργείας αὐτῶν, μεγάλην δύναμιν τῷ τεχθέντι προσεμαρτύρουν. Διὰ τοῦτο εὐρόντες τὸ παιδίον προσεκύνησαν αὐτῷ ἐν δώροις. Μάγοι, τὸ ἀπηλλοτριωμένον τοῦ Θεοῦ καὶ ξένον τῶν διαθηκῶν ἔθνος, πρῶτοι τῆς προσκυνήσεως ἠξιώθησαν, διότι αἱ παρὰ τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαι ἀξιολογώτεραί εἰσιν. Εἰ γὰρ Ἰουδαῖοι προσεκύνησαν πρῶτοι, ἐνομίσθησαν ἂν τὴν ἑαυτῶν σέμνυνειν συγγένειαν· νῦν δὲ οἱ μηδὲν προσήκοντες ὡς τῷ Θεῷ προσκυνούσιν, ἴν' οἱ οἰκεῖοι κατακριθῶσι, τοῦτον σταυρώσαντες, ὃν οἱ ἄλλόφυλοι προσεκύνησαν. Ἐπεὶ μέντοι προσέκειντο ταῖς τῶν οὐρανίων κινήσεσιν, οὐκ ἀργῶς ἐθεώρουν τὸ παράδοξον τῶν κατ' οὐρανὸν θεαμάτων, ἄστέρων καινῶν καὶ ἀσυνήθη τῇ γεννήσει τοῦ Κυρίου ἐπανατείλαντα.

6. Καὶ μηδεὶς ἐλκέτω τὴν τῆς ἀστρολογίας κατασκευὴν εἰς τὴν τοῦ ἀστέρος ἀνατολήν. Οἱ μὲν γὰρ τὴν γένεσιν παρεισάγοντες ἐκ τῶν ἤδη ὄντων ἀστέρων, τῶν τούτων τοιούδε (61) σχηματισμὸν αἴτιον εἶναι τῶν κατὰ τὸν βίον συμπτωμάτων ἐκάστῳ τίθενται· ἐνταῦθα δὲ οὐδεὶς τῶν ὄντων ἀστέρων τὴν βασιλικὴν γέννησιν ἐσήμαινεν, οὐδ' αὐτὸς τῶν συνήθων ἦν. Οἱ γὰρ τῇ κτίσει συγκαταβληθέντες ἐξ ἀρχῆς ἦτοι ἀκίνητοί εἰσι διὰ παντός, ἢ τὴν κίνησιν ἀπαυστον ἔχοντες· ὁ δὲ φανείς οὗτος ἀμφοτέρω φαίνεται ἔχων, καὶ κινούμενος καὶ ἰστάμενος. Καὶ ἐν μὲν τοῖς ἤδη ὄσιν οἱ μὲν κατεστηριγμένοι οὐδέποτε κινούνται, οἱ δὲ πλανῆται οὐδέποτε ἰστανται· ὁ δὲ ἀμφοτέρω ἔχων ἐν αὐτῷ, καὶ κίνησιν καὶ στάσιν, δῆλός ἐστιν οὐδετέροις προσήκων. Ἐκινήθη μὲν γὰρ ἀπὸ ἀνατολῶν μέχρι Βηθλεὲμ· ἔστη δὲ ἐπάνω οὗ ἦν τὸ

peperisse, nec virginitatem violasse. «Cum autem natus esset Jesus, inquit, in Bethleem Judææ, in diebus Herodis regis: ecce magi ab Oriente venerunt Jerosolymam dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum⁶³?» Genus Persicum magi, vaticinationibus incantationibusque et naturalibus rerum affectionibus inter se oppositis intenti, ac rerum sublimium contemplationi vacantes. Videtur autem hujus vaticinationis particeps fuisse et Balaam, qui accersitus est a Balac, ut quibusdam ritibus dira Israeli precaretur: qui et in sua parabola quarta talia de Domino dicit: «Homo videns, inquit, audiens eloquia Dei, sciens scientiam Altissimi, ac Dei visionem in somnis videns: revelati oculi ejus. Ostendam ei, et non nunc, beatum prædico, et non appropinquat. Orietur stella ex Jacob, et consurget homo ex Israel⁶⁴.» Quamobrem locum Judææ cum inquirerent, recordati vaticinii veteris, accesserunt ut dicerent ubi esset qui natus erat rex Judæorum. Fortasse autem et adversa potestate per Domini adventum jam debiliore effecta, vim agendi suam destrui sentientes, potentiam magnam nato tribuebant. Quare inventum puerum muneribus oblatis adoravere. Magi, gens aliena a Deo, et peregrina a testamento ac fœdere, primi habiti sunt digni qui adorarent, quod inimicorum testimonia sint fide digniora. Etenim, si Judæi adorassent primi, suum ipsorum genus exornare visi fuissent: nunc vero qui eam cognatione nulla attingunt, idem velut Deum adorant, ut hi, qui ei affines sunt condemnentur, quod crucifigant **601** quem alienigenæ adoraverunt. Sed cum animum appellerent ad cœlestium motus, non oscitanter mirum illud cœli spectaculum contemplabantur, stellam scilicet novam atque insolitam, quæ in Domini natali exorta fuerat.

6. Nec quisquam apparatus astrologiæ trahat ad exortum stellæ explicandum. Qui enim sidus natalitium in numero stellarum quæ jam exstant, reponunt, harum hanc vel illam figuram putant causam esse rerum, quæ cuique in vita accidunt; hic vero nulla ex stellis quæ jam erant, nativitatem regiam designavit, neque ipsa ex consuetarum numero fuit. Quæ enim ab initio conditæ sunt, aut omnino immobiles sunt, aut motum irrequietum habent; stella vero quæ tunc apparuit, utrumque habuisse videtur, cum et moveretur, et staret. Et inter eas quidem, quæ jam sunt, fixæ nunquam moventur, errantes vero nunquam conquiescunt: hanc autem, cum in se ipsa utrumque complectatur, et motum et quietem, ad neutras pertinere liquet. Nam mota est quidem ex

⁶³ Matth. II, 1. ⁶⁴ Num. xxiv, 15-17.

(59) Editi Ἰησοῦ Χριστοῦ. Vocem ultimam in veteribus libris non invenimus.

(60) Codices Combesisiani Ταύτης δὲ τῆς. Editi

Ταύτης τῆς.

(61) Editi τὸν τοιούδε. Codices Combesisiani τῶν τούτων.

Oriente usque ad Bethleem: sed stetit supra locum ubi erat puer. Quapropter profecti magi ab Oriente, et ductum stellæ secuti, cum pervenissent in Hierosolyma, ut civitatem omnem adventu suo conturbarent, ita regi Judæorum timorem incusserunt. Itaque cum invenissent quem quærebant, muneribus cohonestarunt, auro, thure et myrrha. Fortasse hic quoque prophetiam Balaam secuti sunt, qui de Christo talia protulit: « Recumbens requievit ut leo, et ut catulus. Quis suscitabit eum? Qui benedicunt te, benedicti sunt: et qui maledicunt te, maledicti sunt⁶⁵. » Quoniam igitur dignitatem regiam Scriptura indicat per leonem, per recubitum passionem, per facultatem vero benedicendi, divinitatem, magi vaticinio adhærentes, velut regi aurum, velut morituro myrrham, velut Deo thus obtulerunt. Neque vero iis qui curiose exponunt quæ ad partum attinent, illud dicere licet, stellam fuisse cometis consimilem, qui maxime ad significandas regum successiones videntur in cælo consistere. Et hi enim fere immobiles sunt, in circumscripto loco facta inflammatione. Comete enim sive trabes sive scrobes fuerint, diversæ figuræ sunt, et nomina peculiariora figuris imponuntur. Omnium autem eadem est origo. Cum enim aer redundat circum terram, diffunditurque in æthereum locum, et cum quidquid crassum est ac turbidum in hac exhalatione, id veluti materiam igni præbet, ita tum stellæ conspectum manifestum reddit. Quæ autem stella in Oriente apparuit, et magos ad eum qui natus erat quærendum excitavit, rursus non videbatur; donec ipsis consilii inopibus dedit se iterum in Judæa conspiciendam, ut dicerent ejus stella esset, cuique inserviret, et propter quem esset oborta. Veniens enim stetit supra locum ubi erat puer⁶⁶. Quamobrem etiam cum vidissent stellam magi, gavisii sunt gaudio magno⁶⁷. Suscipiamus igitur et nos in nostris cordibus magnum illud gaudium. Hoc enim gaudium annuntiant angeli pastoribus⁶⁸. **602** Adoremus cum magis, una cum pastoribus demus gloriam, tripudiemus cum angelis. « Quia natus est hodie Salvator, qui est Christus Dominus⁶⁹. Deus Dominus, et illuxit nobis⁷⁰, » non in forma Dei, ne quod debile erat, id perterrefaceret, sed in forma servi, ut quod servituti addictum erat, id libertate donaret. Quis est animo ita torpenti, quis ita ingratus, qui non gaudeat, non exsultet, non oblectetur præsentibus? Festum illud creaturæ omni commune est: largitur cœlestia mundo archangelos ad Zachariam mittit et ad Mariam, atque choros angelorum instituit, qui dicunt: « Glo-

A παιδίον. Διὰ τοῦτο κινήθητε οἱ μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν τῆ ὁδηγία ἀστέρου ἐπόμενοι, ἐπιστάντες τοῖς Ἱεροσολύμοις, πᾶσαν μὲν ἐπόραξαν τῆ ἐαυτῶν ἐπιδημία τὴν πόλιν, φόβον δὲ τῷ βασιλεῖ τῶν Ἰουδαίων ἐπέλασαν. Εὐρόντες οὖν ὃν ἐζήτησαν, δώροις ἐτίμησαν, χρυσῶ, καὶ λίθων, καὶ σμύρνης· τόχα πρὸς τῆ προφητεία τοῦ Βαλαάμ ἀκολουθοῦντες καὶ ἐνταῦθα, ὅς περὶ τοῦ Χριστοῦ τοιαῦτα εἶπε· « Κατακλιθεὶς ἀνεπαύσατο ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος (62). Τίς ἀναστήσει αὐτόν; Οἱ εὐλογοῦντές σε εὐλόγηται, καὶ οἱ καταρώμενοί σε κεκατήραται. » Ἐπεὶ οὖν διὰ μὲν τοῦ λέοντος τὸ βασιλικὸν ὁ λόγος ἐνδείκνυται, διὰ δὲ τῆς κατακλίσεως τὸ πάθος, διὰ δὲ τῆς τοῦ εὐλογεῖν θυνάμεως τὴν θεότητα, ἀκολουθοῦντες τῆ προφητεία οἱ μάγοι, ὡς μὲν βασιλεῖ τὸν χρυσόν, ὡς δὲ τεθνηξομένῳ τὴν σμύρναν προσήνεγκαν, ὡς δὲ Θεῷ τὸν λίθων. Οὐ μὲν οὐδ' ἐκείνο τοῖς περιέργως τὰ κατὰ τὸν τόκον (63) ἐκλαμβάνουσιν εἶκεῖν ὑπάρχει, ὅτι ὁ ἀστὴρ τοῖς κομήταις παραπλήσιος ἦν, οἵπερ μάλιστα δοκοῦσι βασιλέων διαδοχὰς δηλοῦντες κατ' οὐρανὸν ἵστασθαι. Ἀκίνητοι γὰρ καὶ οὗτοι ὡς (64) ἐπίπαν εἰσιν, ἐν περιγραπτῇ τόπῳ τῆς ἐκκαύσεως γινομένης. Κομήται γὰρ καὶ δοκίδες καὶ βόθυνοι διάφορα σχήματα, καὶ προσηγορίαι οἰκειαὶ τοῖς σχήμασι. Πάντων δὲ γένεσις ἡ αὐτή. Ὅταν γὰρ πλημμύρη (65) ὁ περὶ τὴν γῆν ἄηρ, καὶ εἰς τὸν αἰθέριον τόπον ὑπερχυθῆ, καὶ οἶονεὶ ὕλην τῷ πυρὶ παρασχόμενος τὸ παχὺ καὶ τεθλωμένον τῆς ἐντεῦθεν ἀναφορᾶς, ἀστέρου ἐναργῆ φαντασίαν παρέχεται. Ὁ μὲντοι φανείς ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς, κινήσας τοὺς μάγους πρὸς τὴν ζήτησιν τοῦ γεννηθέντος, πάλιν ἀφανῆς ἦν ἕως οὗ ἀπορουμένοις αὐτοῖς ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας δεῦτερον ἐξεφάνη, ὥστε ἀκούσαι τίνος ἦν, καὶ τίνοι ὑπουργεῖ, καὶ διὰ τίνα γεγονέναι. Ἐλθὼν γὰρ ἔστη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον. Διὸ καὶ ἰδόντες οἱ μάγοι ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην. Δεξώμεθα τοίνυν καὶ ἡμεῖς ταύτην τὴν μεγάλην χαρὰν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ταύταν γὰρ εὐαγγελίζονται τὴν χαρὰν τοῖς ποιμέσιν οἱ ἄγγελοι. Μετὰ μάγων προσκυνήσωμεν, μετὰ ποιμένων δοξάσωμεν, μετὰ ἀγγέλων χορεύσωμεν, « Ὅτι ἐτέχθη ἡμῖν σήμερον Σωτὴρ, ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος. Θεὸς Κύριος (66), καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν, » οὐκ ἐν μορφῇ Θεοῦ, ἵνα μὴ διαπτοῆσθαι τὸ ἀσθενεῖν, ἀλλ' ἐν μορφῇ δούλου, ἵνα ἐλευθερώσθαι τὸ δουλωθέν. Τίς οὕτως νοθερὸς τὴν ψυχὴν, τίς οὕτως ἀχάριστος, ὡς μὴ χαίρειν καὶ ἀγαλλιάσθαι καὶ φαιδρύνεσθαι ἐπὶ τοῖς παροῦσι; D Κοινὴ ἑορτὴ πάσης τῆς κτίσεως· αὐτῇ τῷ κόσμῳ δωροεῖται τὰ ὑπερκόσμια τοῖς ἀρχαγγέλοις πέμπειν πρὸς τὸν Ζαχαρίαν, καὶ πρὸς τὴν Μαρίαν· καὶ χοροὺς ἀγγέλων ἵστησι τοὺς λέγοντας· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. » Ἄστεις διατρέχουσιν ἐξ οὐρανοῦ· μάγοι

⁶⁵ Num. xxiv, 9. ⁶⁶ Matth. ii, 9. ⁶⁷ ibid. 10. ⁶⁸ Luc. ii, 10. ⁶⁹ ibid. 11. ⁷⁰ Psal. cxvii, 27.

(62) Editi σκύμνος λέοντος. Vox ultima in mss. deest.

(63) Sic Colbertini secundus et tertius. Editi κατὰ τὸν τόπον.

(64) Ita codices Combesisiani et alii. Editi οὗτοι

τόκον ὡς.

(65) Libri veteres πλημμύρη... ἄηρ καὶ εἰς. Editi πλημμύρας... ἄηρ εἰς.

(66) Sic unus codex Combes. Editi ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστὸς Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν.

κινούται ἐκ τῶν ἐθνῶν· γῆ ὑποδέχεται ἐν σπηλαίῳ· οὐδεὶς κσυντελής, οὐδεὶς ἀχάριστος. Φθεγγόμεθα τινὰ καὶ ἡμεῖς (67) φωνὴν ἀγαλλιάσεως· ὄνομα θώμεθα τῇ ἐορτῇ ἡμῶν Θεοφάνια· ἐορτάσωμεν τὰ σωτήρια του κόσμου, τὴν γενέθλιον ἡμέραν τῆς ἀνθρωπότητος. Σήμερον ἐλύθη ἡ καταδικα του Ἀδάμ. Οὐκέτι, « Γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπέλευση· » ἀλλὰ τῷ οὐρανίῳ συναφθεὶς πρὸς οὐρανὸν ἀναληφθήσῃ. Οὐκέτι « Ἐν λύπαις τέξῃ τέσσα· » μακαρία γὰρ ἡ ὠθίνασσα τὸν Ἐμμανουήλ, καὶ μαστοὶ οἱ ἐκθρέψαντες. Διὰ τοῦτο « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ του ὄμου αὐτοῦ. » Θάλλει μου ἡ καρδία, καὶ πηγάζει μου ὁ νοῦς· ἀλλὰ βραχεῖα ἡ γλώσσα καὶ ἀμυδρὸς ὁ λόγος, ὥστε τοσούτον χαρᾶς μέγεθος ἐξαγγεῖλαι. Νόει μοι θεοπροπέως τὴν ἐνανθρώπησιν του Κυρίου. Ἄχραντὸν μοι νόει καὶ ἀόρόπωτον τὴν θεότητα (68)· καὶ ἐν ὑλικῇ φύσει γένηται. Τὸ ἐμπαθὲς διορθοῦται, οὐκ αὐτῇ του πάθους ἐμπίπλῃται· Οὐχ ὄρας τουτονὶ τὸν ἥλιον καὶ ἐν βορβόρῳ γινόμενον, καὶ μηδὲν μολυνόμενον, καὶ ῥυπαροῖς ἐπιλάμποντα, καὶ θυσωθίας μὴ ἀπολαύοντα; Τουναντίον μὲν οὖν οἷς ἀν διαρκῶς ἀμικλήσῃ τὰς σηπεδύνας ἀναζηραίνει. Τί οὖν φοβῆ περι τῆς ἀπαθους καὶ ἀκηράτου φύσεως, μὴ τινὰ κηλίδα παρ' ἡμῶν ἀναμάξῃται; Διὰ τουτο ἐτέχθη, ἵνα σὺ καθαρῆς διὰ του συγγενους· Διὰ τουτο ἀξάνεται, ἵνα σὺ διὰ τῆς συνηθείας οἰκειωθῆς. Ὡ βάλθος ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας Θεοῦ! Δι' ὑπερβολὴν δωρεῶν ἀπιστοῦμεν τῷ εὐεργέτῃ· διὰ τὴν μεγάλην του Δεσπότου φιλανθρωπίαν πρὸς τὴν δουλείαν ἀνηκιάζομεν. Ὡ τῆς ἀτόπου ταύτης καὶ πονηρᾶς ἀγνωμοσύνης! Μάγοι προσκυνουσι, καὶ Χριστιανοὶ συζητοῦσι, πῶς ἐν σαρκὶ Θεός, καὶ ποταπῇ σαρκὶ· καὶ εἰ τέλειος ἄνθρωπος ἢ ἀτελής ὁ προσληφθεὶς. Συγασθω τὰ περιττὰ ἐν Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ· δοξαζέσθω τὰ πεπιστευμένα· μὴ περιεργαζέσθω τὰ σιωπώμενα. Ἐκείνοις σεαυτὸν ἀνάμιξον τοῖς μετὰ χαρᾶς ἐξ οὐρανῶν ὑποδεξαμένοις τὸν Κύριον. Ἐνοήσον ποιμένας σοφιζομένους, ἱερεῖς προφητεύοντας, γυναῖκας εὐφραινομένας, ὅτε (69) Μαρία χαιρεῖν ἐδιδάσκετο παρὰ του Γαβριήλ, ὅτε Ἐλισάβετ ἐπ' αὐτῶν εἶχε τῶν σπλάγγων σκιερῶντα τὸν Ἰωάννην. Ἄννα εὐηγγελίζετο, Συμεὼν ἐνηγαλίζετο, ἐν μικρῷ βρέφει τὸν μέγαν Θεὸν προσκυνουντες· οὗ του ὀρωμένου καταφρονουτες, ἀλλὰ τῆς θεότητος αὐτοῦ τὴν μεγαλωσύνην δοξολογουντες. Ἐφαίνετο γὰρ, ὡσπερ φῶς δι' ὑελίνων ὑμένων, διὰ του ἀνθρωπίνου σώματος ἡ θεία δύναμις, διασπάζουσα τοῖς ἔχουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας κεκαθαρμένους· μεθ' ὧν καὶ ἡμεῖς εὐρεθείημεν ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, ἵνα καὶ αὐτοὶ μεταμορφωθῶμεν ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν χάριτι καὶ φιλανθρωπία του

aria in allissimis Deo, et in terra pax, in hominibus bona voluntas⁷¹. » Excurrunt stellæ e cælo, magi proficiscuntur ex gentibus, terra excipit in spelunca. Nemo sit qui non conferat aliquid, nemo sit homo ingratus. Eloquamur et nos vocem aliquam exsultationis. Festum nostrum appellemus Theophaniam, celebremus salutaria mundi, natalem humanæ naturæ diem. Hodie soluta est Adami multa. Jam dici non potest, « Terra es, et in terram reverteris⁷²; » sed cælesti conjunctus, admitteris in cælum. Jam non audietur amplius : « In doloribus paries filios⁷³. » Beata est enim quæ peperit Emmanuelem, et ubera, quæ nutrivere. Eam ob causam « Puer natus est nobis, et filius datus est nobis, ejus imperium super humerum ejus⁷⁴. » Efflorescit cor meum, et mens fontis in morem seaturit; sed exigua lingua et sermo hebes ad tantam gaudii magnitudinem annuntiandam. Cogita mihi, ut Deum decet, incarnationem Domini. Cogita mihi divinitatem intemeratam omnisque labis puram, etsi in terrena natura inhabitat. Emendat quod vitiosum est, non ipsa vitio impletur. Non vides hunc solem etiam in cæno versari, et tamen nihil accipere inquinamenti, itemque sordidis affulgere, et tamen graveolentiæ participem non esse? Imo vero eorum quibus diu immoratus fuerit putredinem exsiccat. Quid igitur naturæ ei quæ omni affectione ac corruptione vocat, times, ne quam ex nobis maculam contrahat? Propterea natus est, ut tu per id quod tibi affine est, expurgeris. Propterea adolescit, ut tu consuetudine atque necessitudine efficiare ei familiaris. O altitudinem bonitatis et amoris Dei in homines! Ob donorum magnitudinem fidem non habemus beneficienti; ob ingentem heri benignitatem, servi ejus esse nolumus. O ingrati animi vitium insulsum et pravum. Adorant magi, et Christiani inquirunt quomodo Deus in carne sit, et quali carne, et utrum assumptus sit homo perfectus an imperfectus. Prætermittantur silentio superflua in Ecclesia Dei, sentiamus quæ jam fidem obtinuerunt, ne curiosius investigentur quæ silentio præterita sunt. Adjunge temet iis qui Dominum cum gaudio ex cælis suscepere. Cogita pastores sapientia imbutos, pontifices prophetiæ dono ornatos, mulieres lætitia perfusas, tum, cum Maria a Gabriele edoceret gaudere⁷⁵, Elisabethque exsipientem in ipsis visceribus Joannem haberet⁷⁶. Anna declarabat **603** nuntium bonum⁷⁷, Simeon in ulnas suscipiebat⁷⁸, in parvo infante magnum Deum adorantes, non quod videbant contemnentem, sed divinitatis ipsius majestatem collaudantes. Nam virtus

⁷¹ Luc. ii, 14. ⁷² Gen, iii, 19. ⁷³ ibid. 16. ⁷⁴ Isa. ix, 6. ⁷⁵ Luc. i, 28. ⁷⁶ ibid. 44. ⁷⁷ Luc. ii, 38. ⁷⁸ ibid. 28.

(67) Sic mss. Combefisiani. Editi Φθεγγόμεθα οὖν καὶ τινὰ καὶ ἡμεῖς.

(68) Ita libri Combefisiani. Editi Κυρίου ἄχραν-

του, καὶ νόει μοι τὴν θεότητα ἀόρόπωτον.

(69) Sic antiqui duo libri præter Combefisianos. In vulgatis ὅτι bis legitur pro ὅτι.

divina per humanum corpus quasi lux per vitreas membranas apparebat, iis qui oculos cordis expurgatos habebant affulgens : cum quibus utinam nos quoque inveniamur, relecta facie gloriam Domini quasi in speculo contuentes, ut et ipsi transformemur a gloria in gloriam⁷⁹, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA DE PŒNITENTIA.

1. Arrogantiam eorum qui pœnitentiam e medio tollere audent, non ferens frater observantia omni dignissimus, alterum nobis mandatum dedit, ubi hac superbia conspecta prudentem dextram fratris ad pœnitentiam porrexit. Hic autem sermo hominibus utilissimus est. Nemo enim homo sine peccato est. Nam de uno testimonium affertur, quod peccatum non fecerit⁸⁰. Dicemus igitur de pœnitentia cum ex Veteri tum ex Novo Testamento. Hi enim thesauri sunt Ecclesiæ. Commendamus autem pœnitentiam, non quod peccatum fratris promoveamus (siquidem nolumus peccatorem in peccatum spe pœnitentiæ ruere), sed quod lapsum studeamus erigere. Desperatio enim quæ ab adversariis introducit eum qui semel lapsus est eo impellit, ut se in peccatis volutet; pœnitentiæ vero expectatio hominem lapsum ad surgendum et ad amplius non peccandum instigat. Qui vero nos sumus, ut Deo legem imponamus? Vult Deus dimittere; ecquis est qui prohibeat? Nos dicimus, non quid illi ausint, sed quod Deus præcipiat. « Nunquid qui cadit, non resurgit⁸¹? » Contradicunt Deo. Qui cadit, non resurgit. Non adduxit te tenui verbo ad fidem adhibendam, adducet te ad credendum, exemplo claro. Quid enim ita lautu difficile est ut coccinum? quid vero album apud nos ut nix, aut ut lana munda? Dicit tamen qui hæc condidit: Si fuerint peccata vestra velut colores, qui elui non possunt, si modo lave-
mini, in nivis puritatem transibunt⁸². At post baptismum non est hæc remissio. Dixit enim, inquit, « Lavamini, mundi estote⁸³. » Atqui hoc maxime, si a nobis petissetis, poteramus ex Scriptura ostendere, veniam scilicet ac remissionem esse post baptismum. Non enim oportet ita contradicere, ut facilia seligamus: sed adversus ea quæ valida videntur, contrario sermone est insurgendum. Dum enim obsistentia ab animo non amoventur, curari æger non potest.

2. Sed, quoniam rebus salsugine imbutis non datur dulcescendi locus, nosque nunc verba proferimus ex Veteri Testamento; referamus quid opponant adversus ea quæ ex Veteri dicuntur. Aiunt enim quod si ante Servatoris passionem, priusquam sacer ille sanguis pro nobis effunderetur, quidpiam ex Veteri Testamento; **604** de pœnitentia nobis legitis, dicimus in Veteri Testamento fuisse peccata remissa, sed in Novo propter passionem veniam non futuram. Si vero ex Novo ostenderimus et post baptismum et Spiritus participationem, qui peccave-

A Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ.

1. Τῶν τὴν μετάνοιαν ἀναιρεῖν τολμώντων τὴν ἀλαζονεῖαν μὴ ἐνεγκῶν ὁ τιμιώτατος ἀδελφός, δεύτερον ἡμῖν ἐπίταγμα προσέταξε, τοῦτο τὸ ὑπερήφανον βλέπων, σώφρονα δὲ τοῖς ἀδελφοῖς δεξιὰν ὀρέζων εἰς μετάνοιαν. Χρησιμώτατος δὲ ὁ λόγος ἀνθρώποις ἐστίν. Ἀνθρώπων γὰρ οὐδεὶς ἀναμάρτητος. Ἐνὶ γὰρ μαρτυρεῖται, ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησε. Λέξομεν οὖν περὶ μετάνοιας ἐκ Παλαιᾶς τε καὶ Καινῆς. Οὗτοι γὰρ τῆς Ἐκκλησίας θησαυροί. Συνιστῶμεν δὲ μετάνοιαν, οὐχ ἁμαρτίαν ἀδελφοῦ προτροπέμενοι (οὐ γὰρ ἐπ' ἐλπίδι μετάνοιας βουλόμεθα ἐφ' ἁμαρτίας εἶναι τὸν ἁμαρτήσαντα, ἀλλ' ἀναστῆσαι τὸν πεσόντα σπεύδοντες. Ἡ γὰρ παρὰ τῶν ἐναντίων εἰσαγομένη ἀελπιστία τὸν ἀπαξ πεσόντα συνειλεῖσθαι τοῖς ἁμαρτήμασι προτρέπεται· ἡ δὲ προσδοκία τῆς μετάνοιας τὸν πεσόντα ἀναστῆσαι καὶ μηκέτι ἁμαρτάνειν προτρέπεται. Τινες δὲ ἐσμεν τῷ Θεῷ νομοθετοῦντες; Βούλεται ὁ Θεὸς ἀριεῖναι· καὶ τίς ὁ κωλύων; Ὅτι ἡμεῖς λέγομεν (70) οὐ τί ἐκεῖνοι τολμῶσιν, ἀλλὰ τι ὁ Θεὸς προστάσσει. » Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται; » Ἀντιφθέγγονται τῷ Θεῷ. Ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται. Οὐκ ἐπεισέ σε ψιλῶ ῥήματι, πείσει σε δι' ὑποδείγματος ἐναργούς. Τί γὰρ οὕτως ἀπλυτον ὡς κόκκινον; τί δὲ λευκὸν παρ' ἡμῖν ὡς χιών, ἢ ὡς ἔριον καθαρὸν; Φησὶν ὁ ταῦτα πλάσας, ὅτι Ἐὰν γένωνται αἱ ἁμαρτιαὶ ὑμῶν ὡς τὰ ἀπλυτα χρώματα, εἰ λούσοισθε μεταπίπτει εἰς καθαρότητα χιόνος. Ἀλλ' οὐ μετὰ τὸ βάπτισμά ἐστὶν αὕτη ἡ ἡφesis. Εἶπε γὰρ, φησὶ, « Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε. » Τοῦτο δὲ μάλιστα, παρ' ἡμῶν εἰ ἠτήσασθε, ἠδυνᾶμεθα ἀπὸ Γραφῆς δεῖξαι, ὅτι μετὰ τὸ βάπτισμά ἐστι συγχώρησις. Οὐ γὰρ τὰ εὐκόλα δεῖ ἐκλεγομένους ἀντιλέγειν, ἀλλὰ πρὸς αὐτὰ τὰ δοκοῦντα ἰσχυρὰ ἐν τῷ ἐναντίῳ λόγῳ διανίστασθαι. Ἐφ' ὅσον γὰρ τὰ ἀντιπίπτοντα οὐκ αἴρεται ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ἀνιάτος ἐστὶν ὁ κάμνων.

valida videntur, contrario sermone est insurgendum.

D 2. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔχει χώραν γλυκαίνεσθαι τὰ ἄλμυρά, λέγομεν δὲ καὶ ἡμεῖς νῦν ἀπὸ Παλαιᾶς· εἰπώμεν τί ἀντιλέγουσι πρὸς τὰ ἐν τῆς Παλαιᾶς λεγόμενα. Λέγουσι γὰρ, ὅτι πρὸ τοῦ πάθους Σωτῆρος, πρὸ τοῦ το αἷμα τὸ ἅγιον ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχυθῆναι, ἐὰν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς ἀναγῶτε ἡμῖν περὶ μετάνοιας λέγομεν, ὅτι ἐν τῇ Παλαιᾷ συγχωρῆται· ἐν δὲ τῇ Καινῇ διὰ τὸ πάθος οὐκ ἔσται συγχώρησις. Ἐὰν δὲ ἀπὸ τῆς Καινῆς δεῖξωμεν, ὅτι καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα καὶ μετὰ τὴν τοῦ Πνεύματος ἁμαρτήσας τις ἀνακαλεῖται διὰ μετάνοιας τὸ χάρισμα, δῆλον, ὅτι ἐστὶ μετάνοια.

⁷⁹ II Cor. III, 18. ⁸⁰ Isa. LIII, 9. ⁸¹ Jerem. VIII, 4. ⁸² Isa. I, 18. ⁸³ ibid. 16.

(70) Combefisius putat potius legendum esse Διότι ἡμεῖς, *quapropter diximus nos, etc.*

νοια τοῖς παραπεσοῦσι καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα · καὶ τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἔσται ὑπὲρ τῆς μετανοίας κύρια. Ὡς προσέχουσι δὲ λέγω · ὄθεν καὶ βιουτέρων ἄπτομαι, ἵνα, εὐέλπιδες γενόμενοι, μὴ ἀπαξ πετόντες ἐπιμένωμεν τῷ πτώματι. Οὐκ ἐπίσθησεν αὐτῷ δι' ὑποδείγματος παριστῶντι, ὄρκω πείσθητι τοῦ Θεοῦ. Λέγει ὁ Θεός · « Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος. » Τοῦτο δὲ ὄρκος Θεῷ πρέπων. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ εἶχε μείζονα ἑαυτοῦ, ὁμυσι δὲ διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν τὴν μετάνοιαν ἀναρρούντων, « Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, » [καὶ οὐδεὶς φοβείτω,] ὅτι « οὐ θέλω τὸν θάνατον τὸν τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλ' ἢ ἐπιστρέψαι αὐτὸν καὶ ζῆν. » Ὁ ζῶν, ζῆσαι θέλει. Οὐδὲ ὅτε ὁμυσι Θεός ἀξιόπιστος; Οὔτε λόγῳ, οὔτε ὑποδείγματι, οὔτε ὄρκῳ πείθη; Ἔργοις πείσθητι. Οὐ κατεστράφη Νινεὺς · μετενόησε γὰρ. Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ προφήτου, ὅτι οὐ κατεστράφη · ἀνεφύη κολόκυνθα. Ἀπολογεῖται σοι, ἵνα μνησθῆς, ὅτι ἔστιν ἀγαθός. Δέδοικα δὲ μὴ ἀκούσης παρ' αὐτοῦ · « Εἰ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρός ἐστίν, ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι; » Τίς ἀσεβέστερος ἀναγέγραπται τοῦ Ἀχαάβ; Ὡς ἀναγινώσκουσι λέγω. Ἦρπασε πρὸς ταῖς ἄλλαις ἀρπαγαῖς ἀμπελώνα, φονεύσας τὸν θεσπότην · κατῆλθε κληρονομησαὶ · κατῆλθε χαίρων. Ἀπήνησεν ὁ λυπὸν, ὁ ἐλέγχων προφήτης · οὐχὶ ἐχθρός, ἀλλ' ὡς φειδόμενος ἀπεφῆνατο οὐ τὴν ἑαυτοῦ ἀπόφασιν, ἀλλὰ τὴν τοῦ Θεοῦ. Μετὰ τὴν ἀπόφασιν ἐνεδύσατο σάκκον, καὶ ἀποδύεται τὴν δεσποτείαν. Γέγραπται γὰρ, ὅτι αὐτὸς ὁ προφήτης, ὁ ἀποσταλεὶς ἐπὶ τὴν ἀπόφασιν, ἤκουσε παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι Ἐπειδὴ ἐδεήθη Ἀχαάβ, τὴν ἀπειλὴν φοβούμενος, οὐκ ἔσται ἄ εἶπον ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ. Ἀναγκάζομαι ἐπιθυμῆσαι καλοῦ φαρμακίου. Δαβὶδ ὁ ὀσιος, καὶ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ὀσιος, τῶν δέκα ἐντολῶν ἐν μιᾷ ὑποθέσει τρεῖς παρέβη. Ἐπειδὴ ὑμῖν λαλοῦμεν, εἰπόμεν καὶ σαφέστερον. Γέγονε μοιχεία, καὶ φόνος, καὶ ἐπιθυμία ἀλλοτρίας γυναικός. Ἠμαρτεν ὁ δίκαιος ἄνθρωπος, καὶ ὁ Θεός κριτὴν αὐτὸν ἐποίησε τῆς ἰδίας ἁμαρτίας. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ βλέπομεν δοκὸν ἐν ὀφθαλμῷ, ἡμῶν, κάρφος δὲ ἐν ἀλλοτρίῳ, εἰσάγει αὐτῷ τὴν δίκην αὐτοῦ ὡς ἀλλοτρίαν, καὶ φησιν, ὅτι « Δύο ἄνδρες ἦσαν ἐν πόλει μιᾷ, ὁ μὲν πλούσιος, ὁ δὲ πέννης. Τῷ πλουσίῳ ὑπῆρχε πολλά · τῷ δὲ πέννητι ἀμνὰς μία, ἣ καὶ ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ ἐκάλυψε (τοῦτο δὲ γυναικὸς μυστήριον), μετ' αὐτοῦ ἤσθη, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ ἔπιεν. Ἦλθε, φησι, ξένος τῷ πλουσίῳ · » καλῶς δὲ ὅτι « ξένος · » οὐ γὰρ ἐν τούτοις εἶχε συνήθειαν ὁ Δαβὶδ. « Ἦλθεν οὖν οὗτῳ ξένος. Ἐλάσας, φησὶ, τῷ ξένῳ ἀφ' ὧν εἶχε θυσαί, τὴν μίαν ἀμνάδα, φησὶ, τοῦ πέννητος ἀπαρκάσας θύει. » Ὅσον ἂν πέσῃ ὁ ἰσχυρός, ταχεῖαν ἔχει τὴν ἀνάστασιν. Ἀγανακτεῖ ὁ Δαβὶδ · ἦν γὰρ Δαβὶδ καὶ πεσών. « Ζῆ Κύριος, ἀξιὸς θανάτου ἐστὶν ὁ ποιήσας τοῦτο. » Ἀπεφῆνατο αὐτὸς καθ' ἑαυτοῦ. Ὡς ἀπεφῆνατο, ἐφανέρωσεν ὁ προφήτης τίς ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος. Εὐθύς ἐπὶ τὸ φάρμακον ἐλήλυθεν · εἶδε τὸ τραῦμα · προσέφυγε τῷ ἰατρῷ. « Ἠμαρταν, » φησὶ, καὶ εὐθύς ἡ ἴασις. « Καὶ ὁ Κύριος παρένεγκέ σου τὸ ἁμαρτη-

rit, eum poenitentiae beneficio revocari, palam est lapsis poenitentiae locum esse etiam post baptismum, sicque ea quae in Veteri leguntur, robor auctoritatemque ad astruendam poenitentiam habebunt. Alloquor velut attentos : unde et graviora attingo, ut semel lapsi, concepta spe bona, haudquamquam in peccato permaneamus. Non credidisti ei per exemplum probanti, Dei crede juramento. Dicit Deus : « Vivo ego, dicit Dominus ⁸⁴. » Convenit autem Deo hoc jurandum. Quoniam enim non habebat majorem semetipso, jurat autem propter incredulitatem eorum qui poenitentiam abolent, « Vivo ego, dicit Dominus, » sed nemo absterreatur, quoniam « nolo mortem peccatoris, sed magis ut convertatur et vivat ⁸⁵. » Qui vivit, vivere te vult. Itane etiam cum Deus jurat, indignus est cui credatur? Neque verbo, neque exemplo, neque juramento credis? Crede factis. Ninive eversa non est : egit enim poenitentiam ⁸⁶. Eversam eam non fuisse indigne ferebat propheta : enata est cucurbita ⁸⁷. Excusat se tibi, ut memineris eum esse bonum. Vereor autem ne audias ab ipso : « An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum ⁸⁸? » Quis magis impius quam Achaab descriptus est? Velut legentibus loquor. Vineam praeter reliquas praedas, domino occiso, rapuit ⁸⁹ : descendit ad haeridium capiendum : descendit gaudens. Obviam venit qui tristitiam inferret, qui eum redargueret, propheta videlicet, non inimicus, sed velut parcens pronuntiavit non suam, sed Dei sententiam. Lata sententia, induit saccum, exiit dominium. Scriptum est enim quod ipse propheta, qui ad sententiam dicendam missus fuerat, audierit a Deo. Quoniam precatus est Achaab, veritus minas, non in ipsius diebus erunt quae dixi ⁹⁰. Cogor remedium bonum exoptare. Sanctus ille David, vel post peccatum sanctus, ex decem praecipit tria in una causa transgressus est. Quoniam alloquimur vos, loquamur jam clarius. Factum est adulterium, et caedes, et concupiscentia alienae uxoris ⁹¹. Peccavit justus homo, et Deus ipsum proprii peccati constituit judicem. Et quoniam in nostro oculo trabem non videmus, videmus vero festucam in alieno ⁹², crimen ejus tanquam alienum ei proponit, et dicit ⁹³ : « Viri duo erant in civitate una, unus dives, alter pauper. Diviti erant multa : pauperi vero agna una : quae et in sinu ejus dormiebat » (hoc autem uxoris erat mysterium), « manducabat cum ipso, et de poculo ejus bibebat. Venit, inquit, hospes ad divitem ; » recte vero dicitur « hospes ; » David videlicet his non assueverat. « Venit igitur ad eum hospes : Parcens ille, inquit, hospiti mactare de his quae habebat, unam illam, inquit, pauperis agnam abreptam mactat. » Quantumvis sane cadat fortis, cito resurgit. Rem moleste fert David, erat enim David et in

⁸⁴ Ezech. xxxiii, 11. ⁸⁵ ibid. ⁸⁶ Joan. iii, 10. ⁸⁷ Joan. iv, 6. ⁸⁸ Matth. xx, 15. ⁸⁹ III Reg. xxi, 16 seqq. ⁹⁰ ibid. 29. ⁹¹ II Reg. xi, 25 seqq. ⁹² Matth. vii, 3. ⁹³ II Reg. xii, 1-4.

⁸⁷ Joan. iv, 6. ⁸⁸ Matth. xx, 15. ⁸⁹ III Reg. xxi, 16 seqq. ⁹⁰ ibid. 29. ⁹¹ II Reg. xi, 25 seqq. ⁹² Matth. vii, 3. ⁹³ II Reg. xii, 1-4.

lapsu. « Vivit Dominus, dignus est morte qui fecit hoc ⁹⁴. » Sententiam in se ipso tulit. Hanc ubi tulit, declaravit propheta quis esset homo ille. Statim David accessit ad remedium : vidit vulnus, **605** ad medicum confugit. « Peccavi, » inquit, et statim adest medela ; « Et Dominus transtulit peccatum tuum ⁹⁵. » Quid enim vis, unumne peccatum imputari sanctis, an justitiam multam ? Fecit peccatum, at fecit etiam justitias multas. Quid justum est apud justum Deum, paucorumne meminisse, an multorum oblivisci ? Sit statera, et qua mensura mensi fuerimus, admetientur nobis ⁹⁶. Si peccata plura sunt, sit peccator : justitiæ plures, sit justus. Unus et unus. Nam omnia nostra ex abundantiori judicantur. Et res una alba albore superatur ab altera ; et dulci, si compares aliquid aliud, dulcius est. Sic etiam justus sumus tanquam homines, non quod peccatum justitia sit. Unde Filius Dei justitia vocatur : nos vero participatione justitiæ justus sumus. Et Moyses aliquid lingua locutus est ⁹⁷, quod tamen non comprehensum est historia. Et Abraham invenitur fidelis fuisse ⁹⁸, et tamen fuit tempus cum esset incredulus ⁹⁹. Non accuso justos, sed Deum gloria afficio. Non invito quemquam ut peccemus. Placuit Enoch Deo, inquit, Scriptura ¹, postquam genuisset filium. Si postea placuit, potest placere qui non placuit.

3. Sed veniamus ad Novum Testamentum, licet occurrant adhuc nobis plura e Veteri. Nam et Manasses qui idola quadruplicem faciem habentia in templo Dei collocarat, ut undecunque quis ingrederetur, idola adoraret, acta pœnitentia revocatus est ex captivitate. Transeamus ad Novum. Ex illo namque, unde potissimum excludere volunt pœnitentiam, pœnitentia potissimum prædicatur. Interrogemus Servatorem, Cur venisti ? et respondet : « Non veni, ut justos salvos faciam, sed peccatores, inquit ², ob pœnitentiam. » Sciscitemur ex ipso. Quid gestas in humeris ? Ovem, inquit, perditam. Super quo gaudium fit in cœlo ? Super aliquo peccatore, inquit ³, pœnitentiam agente. Angeli gaudent, et tu invides ? Deus gaudens suscipit, et tu prohibes ? Confugiamus ad Deum bonum alacritate majore. Duo, inquit ⁴, erant, ambo filii (dicere mihi non potes pœnitentiam illam gentilium fuisse : sed ambo erant filii qui sua ex æquo diviserant). Junior quod habebat consumit : justus cum esset, excidit. At consumptis omnibus venit ad pœnitentiam, et ad patrem properat, et patri occursurus, cogitat quid sit ei dicturus. « Peccavi, inquit, in te, et coram cœlo ⁵. » Hæc apud se statuit, nec latuit

μα. » (71) Τί γὰρ βούλει, ἐν ἀμάρτημα λογισθῆναι ὅσις, ἢ πολλὴν δικαιοσύνην ; Ἐποίησεν ἀμαρτιᾶν, ἀλλ' ἐποίησε καὶ πολλὰς δικαιοσύνας. Τί δίκαιον παρὰ δίκαιῳ Θεῷ, τῶν ὀλίγων μνημονεῦσαι, ἢ τῶν πολλῶν ἐπιλανθάνεσθαι ; Ἔστω ζυγός, καὶ ὧ μετροῦμεν, μετρηθήσεται ἡμῖν. Εἰ πλείονα τὰ ἀμαρτήματα, ἔστω ἀμαρτωλός· εἰ δὲ πλείονα τὰ δικαιώματα, ἔστω δίκαιος. Ἐὶς καὶ εἶς. Τὰ γὰρ παρ' ἡμῖν πάντα ἐκ τοῦ πλείονος λέγεται. Καὶ τοῦ λευκοῦ ἔστι λευκότερον, καὶ τοῦ γλυκέος εἰς σύγκρισιν ἄλλο γλυκύτερον. Οὕτως καὶ οἱ δίκαιοι ἔσμεν ὡς ἄνθρωποι, οὐχ ὡς ἡ ἀμαρτία δικαιοσύνη. Ὅθεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη ἀκούει· ἡμεῖς δὲ μεταλήψαι δικαιοσύνης δίκαιοι. Καὶ Μωϋσῆς ἐλάλησέ τι τῇ γλώττῃ, ἀλλ' οὐκ ἀπελάφη τῇ ἱστορίᾳ. Καὶ Ἀβραάμ εὐρίσκειται πιστὸς καὶ ἔστιν ὅπου ἠπίστησεν. Οὐ τῶν δικαίων κατηγοροῦ ἀλλὰ τὸν Θεὸν δοξάζω. Οὐ προτρέπομαι, ἵνα ἀμαρτήσωμεν. Ἦρπεν Ἐνωχ τῷ Θεῷ, λέγει ἡ Γραφή, μετὰ τὸ γεννηθῆναι τὸν υἱόν. Εἰ μετὰ ταῦτα ἤρπεν, ἔστιν ἀρέσαι μὴ ἀρεσκόμενον.

historia. Et Abraham invenitur fidelis fuisse ⁹⁸, et tamen fuit tempus cum esset incredulus ⁹⁹. Non accuso justos, sed Deum gloria afficio. Non invito quemquam ut peccemus. Placuit Enoch Deo, inquit, Scriptura ¹, postquam genuisset filium. Si postea placuit, potest placere qui non placuit.

3. Ἄλλ' ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν Καινὴν, ἐτι πλείονα ἔχοντες ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς. Καὶ γὰρ Μανασσῆς ὁ τετραπρόσωπα (72) εἰδῶλα ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ θεῖς, ἐν ὅθεν ἄν τις εἰσέλθῃ τοῖς εἰδώλοις προσκυνήσῃ, μετανοήσας ἀνεκλήθη ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας. Ἐλθωμεν ἐπὶ τὴν Καινὴν. Ἀφ' ἧς γὰρ μάλιστα θέλουσιν ἀποκλῆσαι τὴν μετάνοιαν, ἀπ' αὐτῆς μάλιστα κηρύττεται ἡ μετάνοια. Πυθανώμεθα τοῦ Σωτῆρος, Τί ἤλθεις ; καὶ ἀποκρίνεται. « Οὐκ ἔλθον δικαίους σῶσαι (73) ἀλλὰ ἀμαρτωλούς, φησὶν, εἰς μετάνοιαν. » Ἐξετάσωμεν αὐτόν, Τί βαστάζεις ἐπ' ὤμων ; Ἀπολωλός, λέγει, πρόβατον. Ἐπὶ τίνος γίνεται χαρὰ ἐν οὐρανοῖς ; λέγει, Ἐπὶ τίνος ἀμαρτωλοῦ μετανοοῦντος. Ἄγγελοι χαίρουσι, καὶ σὺ βασκαίνεις ; Ὁ Θεὸς χαίρων δέχεται, καὶ σὺ κολύεις ; Σφοδρότερον προσφευξώμεθα ἀγαθῷ Θεῷ. Δύο, φησὶν, ἦσαν, ἀμφοτέροι υἱοὶ (οὐ δύνασαι μοι εἰπεῖν, ὅτι ἡ ἀπὸ Ἑλλήνων ἔστιν ἡ ὠδὲ μετάνοια, ἀλλ' ἀμφοτέροι υἱοὶ, ἐξ ἴσου μερίσαντες). Ἀναλίσκει ὁ εἶχεν ὁ νεώτερος· δίκαιος ὢν, ἐκπίπτει. Ἀναλώσας δὲ πάντα, ἦλθεν ἐπὶ μετάνοιαν, καὶ σπεύδει (74) πρὸς τὸν πατέρα, καὶ μελετᾷ πατρὶ ἀπαντήσων, τί εἶποι. « Ἠμαρτον, εἶπεν, ἐπὶ σοὶ, καὶ ἔμπροσθεν τοῦ οὐρανοῦ. » Ταῦτα ἐβουλεύσατο, οὐκ ἔλαθε τὸν ἀγαθὸν πατέρα. Ἦλθεν ἀπολογῆσθαι, ἀπάντησεν ὁ αἰσχυρόμενος (75). Μόνον θέλησον, καὶ αὐτὸς

⁹⁴ II Reg. xii, 3. ⁹⁵ ibid. 13. ⁹⁶ Matth. vii, 2. ⁹⁷ Exod. iv, 13, 14. ⁹⁸ Gen. xv, 6. ⁹⁹ Gen. xvii, 17. ¹ Gen. v, 22. ² Matth. ix, 13. ³ Luc. xv, 3-7. ⁴ Luc. xv, 11. ⁵ ibid. xxi.

(71) Quæ hoc loco traditur doctrina ut sanæ theologiæ, ita veritati prorsus est contraria ; nec satis mirari queo Combefisium, qui, ut ejus verbis utar, eam cum aliis Basilianis conciliare conatur. Certe si ex nulla alia re, at ex perversitate doctrinæ tam novæ quam Basilio indignæ discere ei licebat, orationem ejusmodi Basilio Magno tribui nec debere, nec posse.

(72) Legas velim Ducei eruditissimam notam in illud, ὁ τετραπρόσωπα.

(73) Σῶσαι, si credamus Combefisio, hoc loco est καλέσαι, non veni, ut vocem justos, sed peccatores ad pœnitentiam.

(74) Editi καὶ εἰ σπεύδει. Voculam εἰ delevimus, exemplum Combefisii secuti.

(75) Illud, ἀπάντησεν ὁ αἰσχυρόμενος, ita inter-

προσπαυτῆ. Ἀρχεται λέγειν, καὶ ὁ πατήρ προσλαμ-
βάνεται. Κατανόει τὰ σπλήγγνα, καὶ μὴ ἀποκόψῃς
τὴν ἐλπίδα. Ἐδέξατο, καὶ φησὶ Θύσατε ταύρου, καὶ
στολὴν ἐξενέγκατε, καὶ ταύτην ἀρχαίαν, καὶ δακτύ-
λιον ἐν τῇ χειρὶ. Ταῦτα πάντα παρερμηνεύεται μὲν,
δηλοῖ δὲ συντόμως τὴν προτροπὴν τὴν ἀγαθὴν τοῦ
ὑποδεξαμένου, οὐ πρὸς ἃ θέλω, ἀλλὰ πρὸς ἃ λέγει. Εἰ
δὲ ἀγανακτεῖς, ὅτι δέχεται μετὰ τὸ βοσκῆσαι χοίρους,
μετὰ τὸ ἀναλῶσαι πάντα, ἠγανακτῆτε καὶ ὁ ἀδελφός,
ἀλλ' οὖν ἐδέξατο ὁ αἰσχυρόμενος.

pavit porcos, posteaquam absumpsit omnia, indigne fers, indigne tulit et frater : contra ille hono-
rifice excepit.

4. Καὶ συκῆ γεωργομένη, καὶ ἐν τρισὶν ἔτεσι
μὴ δοῦσα καρπὸν, ἀφείθη, καὶ οὐκ ἐξετημήθη ἐπ'
ἐλπίδι τοῦ δοῦναι. Δεσπότης χαρίζεται, καὶ σὺ
αντερεῖς; Μὴ γὰρ ἴδια πράγματα τις ἐαυτῷ ἀρκά-
ζει; Εἰ δὲ χαρίζεται ὁ Θεός, τίς ὁ ἀντιλέγων; Ἐπεὶ
διδασκῶμεν εὐχεσθαι « Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα
ἡμῶν, διότι ἀφήκαμεν καὶ ἡμεῖς. » Σὺ ἀφίης, Θεός
οὐκ ἀφίης; Σὺ ἐποίησεν ἰατρὸν σεαυτοῦ. Ὡ μέρω
ἀντιμετρήης, ἀντιμετρηθήσεται σοι. Ἄφίης, ἀφίησί
σοι. Ἀλλὰ σὺ ὁ πονηρὸς χρηστεύης, ὁ ἀγαθὸς οὐ πολὺ
μᾶλλον; Μετὰ ἀμαρτωλῶν (76) Ἰησοῦς, μετὰ νο-
σοῦντων ὁ ἰατρός. Ἀγανακτοῦσι Φαρισαῖοι, οἱ πα-
τερες τῶν νῦν ἀγανακτοῦντων· οὐκ ἀποστρέφεται ὁ
ἐλεήμων. Εἰσῆλθεν εἰς οἶκον Φαρισαίου κληθεὶς· ἐπεισ-
ῆλθεν αὐτῷ ἀμαρτωλὸς γυνὴ μὴ κληθεῖσα. Εἶδε τὴν
ἀμαρτίαν, προσῆλθε τῇ δικαιοσύνῃ· εἶδε τὴν νόσον,
ἀπῆλθεν ἔπου ὁ ἰατρός. Προσῆλθεν οὐ πρὸς προσ-
ώπῳ, οὐ γὰρ εἶχε παρρησίαν· οὐκ ἐκράτησεν αὐτοῦ
χεῖρα, οὐ γὰρ ἐτόλμα· ἀλλ' ἐπὶ τοὺς πόδας, οὗς τοῖς
δάκρυσιν ἐπλυνεν, ἐξέβαλε τὰς τρίχας τότε μόνου
καλῶς, τὰς πολλάκις κακῶς φανείσας τότε καλῶς
ἐγύμνωσεν. Ὑπεγράφη σοι τὸ προσφυγεῖν τοῖς
ποσὶ τοῦ Ἰησοῦ. Ἀνῆλθε πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλὰ
φησιν « Ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι. » Ὅποτε θέλεις,
πρόσφυγε θαρρόων, βρέξου πόδας, ἐγγίζων ἐστί. Καὶ
ῆλθε παρῶν, καὶ ἀπῆλθε παρῶν. Ταῦτα ἀπὸ Καινῆς
ἀδελφὰ τῶν ἐν Παλαιᾷ. Τί κηρύττει ὁ Ἰωάννης;
Βάπτισμα μετανοίας. Καὶ διδάσκει ἐν παραβολαῖς,
οὐχ ἄπαξ, οὐ θίς, ἵνα πολλάκις διδασκόμενος μάθης.
Πέτρος τοῖς ἀπαρνείται, καὶ κεῖται ἐν θεμελίῳ. Παῦ-
λος ἀπὸ διωκτῶν κῆρυξ. Ἀλλ' ἐνταυθὰ ἐστὶ ζήτημα.
Ἀλλὰ τί λέγει αὐτός; « Ἰησοῦς Χριστὸς ἦλθεν εἰς
τὸν κόσμον, ἀμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτος εἰμι
ἐγώ. » Τὸ ἴδιον ἐλάττωμα φανεροί, ἵνα δείξῃ τὸ μέγε-
θος τῆς χάριτος. Ἀλλὰ Πέτρος εἰπὼν καὶ εὐλογη-
θεὶς, εἰπὼν, ὅτι « Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ » τοῦ ὑψίστου,
καὶ ἀκούσας, ὅτι « Πέτρα εἶ, » ἐνεγκωμιασθῆ. Εἰ γὰρ
καὶ πέτρα, οὐχ ὡς Χριστὸς πέτρα ὡς Πέτρος πέτρα·
Χριστὸς γὰρ ὄντως πέτρα ἀσάλευτος· Πέτρος δὲ διὰ

⁶ Matth. vi, 12. ⁷ Matth. vii, 2. ⁸ Luc. vii, 37 seqq. ⁹ Matth. xxviii, 20. ¹⁰ Deut. iv, 7.
¹¹ I Tim. i, 13.

pretatur Combefisius: *Occurrit cui is pudore fue-
rat, qui ejus offensus luxuria, cui ille probro
fuerat*: quarum interpretationum mihi nulla pla-
cet. Existimo verbum αἰσχυρόσθαι hoc loco sumi
pro eo quod est revereri, honorem habere: quasi
dixisset auctor; *pater filio occurrit honori-*

A bonum patrem. Excusaturus se accessit: obviam
ivit ille, habens ei honorem. Solum velis, et ipse
præcurrit. Incipit loqui, et pater admittit. Consi-
dera viscera, et ne abscindas spem. Exceptit, et
ait: Mactate taurum, et stolam afferte, eamque
primariam, et annulum in manum ipsius. Hæc
omnia in aliam quidem sententiam exponuntur:
sed tamen compendio significant bonam **606** sus-
cipientis cohortationem, non ad ea quæ volo, sed
ad ea quæ dicit. Quod si suscipi hunc, posteaquam

indigne fers, indigne tulit et frater: contra ille hono-
rifice excepit.

4. Et ficus quæ colebatur, et annos tres fructum
non dederat, dimissa est, nec excisa ob spem fu-
turi fructus. Dominus condonat, et tu contradicis?
Num quisquam est qui res sibi proprias rapiat?
Quod si Deus indulget, quis est qui contradicat?
Alioqui discamus orare; « Dimitte nobis debita
nostra quoniam dimisimus et nos ⁶. » Tu dimittis
et Deus non dimittit? Te tui ipsius fecit medicum.
Qua mensura mensus fueris, remetietur tibi. ⁷. Di-
mittis; dimittit tibi. Tu malus, cum sis tamen benigne
agis; nonne multo magis is qui bonus est? Ver-
satur Jesus cum peccatoribus, medicus cum infir-
mis. Indignantur Pharisei, patres eorum qui nunc
indignantur; non aversatur, misericors. Ingressus
est in domum Pharisei, vocatus; ingressa est post
illum mulier peccatrix non vocata ⁸. Vidit pecca-
tum, ivit ad justitiam; vidit morbum, abiit eo,
ubi erat medicus. Accessit non ad faciem, neque
enim usque adeo audax erat: non ipsius apprehen-
dit manum, non enim audebat: sed ad pedes,
quos lacrymis lavabat, effudit comam tunc solum
honeste; eam plerumque turpiter ostensam, tunc
honeste nudavit. Datum tibi est exemplum, ut ad
pedes Jesu confugias. Rediit ad patrem, sed dicit
« Ego vobiscum sum ⁹. » Quandocunque libuerit,
confugito confidenter, riga pedes, propinquus
est ¹⁰. Et venit præsens, et abiit præsens. Hæc
quæ ex Novo Testamento desumpta sunt, iis quæ
in Veteri comperiuntur germana sunt et affinia.
quid prædicat Joannes? Baptismum poenitentiae.
Atque in parabolis docet, non semel, non bis, ut
dum sæpe doceris, discas. Petrus ter negat, ta-
men in fundamento collocatur. Paulus ex perse-
cutoribus factus est prædicator. Sed his quæstio
est. Quid vero dicit ipse? « Jesus Christus venit in
mundum ut peccatores salvos faceret, quorum
primus sum ego ¹¹. » Declarat suum ipsius vitium,
ut gratiæ ostendat magnitudinem. At dixerat
Petrus, et benedictionem consecutus fuerat;

⁶ Matth. vi, 12. ⁷ Matth. vii, 2. ⁸ Luc. vii, 37 seqq. ⁹ Matth. xxviii, 20. ¹⁰ Deut. iv, 7.
¹¹ I Tim. i, 13.

fice. Quod sequitur, τὴν προτροπὴν τὴν ἀγαθὴν, etc.,
id quoque explanat Combefisius: ego autem hanc
orationem tanti non facio, ut in ea explananda
multum laboris ac industriæ ponere velim.

(76) Editio Paris. κατὰ ἀμαρτωλῶν, male. Editio
Basil. μετὰ ἀμαρτ., recte.

dixerat : « Filius es Dei » altissimi ¹² : cumque audisset : « Petra es ¹³, » præconio nobilitatus est. Quanquam autem petra est, non ut Christus petra, sed ut Petrus petra : Christus enim vere petra est inconcussa : Petrus vero propter petram, Nam Jesus dignitates suas largitur, nec exhauritur : sed quæ tribuit retinet. Lux est. « Vos estis lux mundi ¹⁴. » Sacerdos est ; facit sacerdotes. Ovis est. « Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum ¹⁵. » Petra est, petram facit, et servis dat sua. Hoc enim indicium est divitis, habere et tribuere. Verum qui apud nos divites sunt, cum largiuntur, ea quæ habent imminuunt. Divites enim non sumus, nam aliena possidemus. Ille vero sic dives est, ut quantumcunque largitus fuerit, tantum nihilo secius dives permanet, velut fons perennis. Quantumcunque hauseris, non decrescit fluentum. Imo non velut fons: nullum enim apud nos exemplum naturæ illi potest comparari. Quare cum habeamus dignum **607** nihil, minoribus utimur, ut ignota utcunque cognoscamus. Negat ter Petrus, non ut Petrus cadat, sed ut et tu habeas consolationem. Flevit; lacrymæ eum qui nostri miseretur, flexerunt. Nam bonum erat propositum animi. Ubique solus confitetur. « Spiritus quidem promptus : caro vero infirma ¹⁶. » Qui finxit, figmentum

5. « Memento, Domine, inquit, quod pulvis sumus ¹⁸. » Ecquid enim est justitia nostra? Vere magnus erat Abraham. Ita erat magnus, quoniam terra est et cinis ¹⁹. Qui enim cognoscit quantum intersit Deum inter et homines, novit seipsum. Audi et alias beatitudines. « Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata ²⁰. » Deus beatos prædicat, et tu prohibes? Loquuntur ne Scripturæ uti volumus? debemusne obtemperare ita, ut scriptum est? Atque hæc contra nos. Contentio quæ spem amputat, bona non est. Sed quia veniam post baptismum pollicemur (hoc enim maxime communit adversus scelus), scribit Apostolus in priore Epistola ad Corinthios : « Scortatio omnino inter vos nominatur, et talis scortatio qualis nec inter gentes nominatur ²¹. » Audistis mali magnitudinem, etiam late sententiæ vehementiam audite. « Congregatis vobis, inquit, et meo spiritu, in virtute Christi, tradatur qui hujusmodi est Satanæ, in interitum carnis, ut spiritus salvus sit ²². » Castigat, non enim tanquam inimicus rejicit. In priore quidem Satanæ tradidit; in posteriore vero nihil priori contrarium scribit. « Confirmetur in illum charitas, ne tristitiæ nimietate pereat qui ejusmodi est ²³. » Solvit etiam indissolubilia Apostolus. Tunc jubet talem Satanæ tradere : postea de eodem scribens ac veniam dans, ait : « Ut ne circumveniamur a Satana ²⁴. » Nam si quem nostrum rapuit, jam nos

¹² Matth. xvi, 16. ¹³ ibid. 18. ¹⁴ Matth. v, 14. ¹⁵ ibid. 14. ¹⁶ ibid. ¹⁷ Gen. xviii, 27 ¹⁸ Psal. xxxi, 1. ¹⁹ ibid. 11.

A τὴν πέτραν. Χαρίζεται γὰρ Ἰησοῦς τὰ ἑαυτοῦ ἀξιώματα, οὐκ ἀποκενούμενος, ἀλλ' ἔχων ἃ δίδωσι. Φῶς ἐστίν. « Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Ἱερεὺς ἐστὶ ποιεῖ ἱερέας. Πρόβατόν ἐστιν. « Ἴδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. » Πέτρα ἐστὶ πέτραν ποιεῖ, καὶ τὰ ἴδια χαρίζεται τοῖς δούλοις. Τοῦτο γὰρ σημεῖον πλουσίου, τὸ ἔχειν καὶ χαρίζεσθαι. Ἄλλ' οἱ παρ' ἡμῖν πλούσιοι χαρίζομενοι ἐλαττοῦσιν ἃ ἔχουσιν. Οὐ γὰρ πλούσιοι, ἀλλότρια γὰρ κεκτήμεθα. Ὁ δὲ οὕτως πλουτῶν, ὅσα ἐὰν χαρίζηται, τοσοῦτον μένει πλούσιος ὡς ὡσπερ πηγὴ ἀένναος. Ὅσον ἐὰν λάβῃς, οὐκ ἀπομειοῦνται τὸ ρεῦμα. Καὶ οὐχ ὡς πηγῆς οὐδὲν γὰρ ἄξιον ὑπόδειγμα τῶν παρ' ἡμῶν ἐκεῖνη. τῆς φύσεως. Ἄλλὰ μὴ ἔχοντές τι ἄξιον, χρώμεθα τοῖς ἐλάττοσιν, ἵνα ὅπως δὴποτε γνῶμεν τὰ ἀγνωστα.

B Τρεῖς ὁ Πέτρος ἀρνεῖται, οὐχ ἵνα Πέτρος πέσῃ, ἀλλ' ἵνα καὶ σὺ σχῆς (77) παραμυθίαν. Ἐδάκρυσεν, ἔκαμψε τὰ δάκρυα τὸν ἐλεήμονα ἡμῶν. Ἡ γὰρ προθυμία ἦν ἀγαθή. Πανταχοῦ ὁμολογεῖ μόνος. « Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής. » Οἶδεν ὁ πλάσας τὴν πλάσιν, καὶ βαστάζει τὰ ἀσθενήματα, συγχωρῶν τὰ παραπτώματα.

Ubiq̄ solus confitetur. « Spiritus quidem promptus : caro vero infirma ¹⁶, portatque infirmitates, condonans delicta.

5 « Μνήσθητι, φησὶ, Κύριε, ὅτι χοῦς ἐσμεν. » Τί γὰρ ἡμῶν ἡ δικαιοσύνη; Μέγας ἦν οὕτως Ἀβραάμ. Οὕτως ἦν μέγας, διότι γῆ ἐστὶ καὶ σποδός. Ὁ γὰρ γνώσκων ὅσον μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, οἶδεν ἑαυτόν. Ἄκουε καὶ ἄλλους μακαρισμούς. « Μακάριοι ὧν ἀφείθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι. » Θεὸς μακαρίζει, καὶ σὺ ἀποκωλύεις; Ἄρα πότερον ὡς βουλόμεθα λέγουσιν αἱ Γραφαί, ἢ ὡς γέγραπται ὀφείλομεν ἀκολουθῆσαι; Καὶ ταῦτα καθ' ἡμῶν. Οὐ καλὴ ἡ φιλονεικία, ἐλπίδα ἀποκόπτουσα. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐπαγγελλόμεθα μετὰ τὸ βάπτισμα συγχώρησιν (τοῦτο γὰρ τὸ συνεκτικώτατον πρὸς τὴν κακουργίαν), γράφει ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ πρὸς Κορινθίους, ὅτι « Πορνεία ὅλως ἐν ὑμῖν ὀνομάζεται, καὶ τοιαύτη πορνεία ἦτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται. » Ἠκούσατε τὸ μέγεθος τοῦ κακοῦ, ἀκούσατε καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἀποφάσεως. « Συναχθέντων, φησὶν, ὑμῶν, καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Χριστοῦ, παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ. » Παιδεύει, οὐ γὰρ ὡς ἐχθρὸς ἀπορρίπτει. Ἐν μὲν τῇ προτέρᾳ τῷ Σατανᾷ παραδέδωκεν· ἐν δὲ τῇ δεύτερᾳ γράφει οὐδὲν τῇ προτέρᾳ ἐναντίον, « Κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην, μὴ τῇ ὑπερβολῇ τῆς λύπης ἀπόληται ὁ τοιοῦτος. » Ἐλυσε καὶ τὰ ἄλλα ὁ Ἀπόστολος. Τότε λέγει παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ· μετὰ ταῦτα περὶ τοῦ αὐτοῦ γράφει καὶ συγχωρῶν, φησὶν· « Ἴνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ Σατανᾷ. » Ἐὰν γὰρ λάβῃ τινα ἡμῶν, καὶ

¹³ Matth. x, 16. ¹⁴ Matth. xxvi, 41. ¹⁵ Psal. ¹⁶ I Cor. v, 1. ¹⁷ ibid. 4, 5. ¹⁸ II Cor. ii, 6, 7.

(77) Ita hunc locum emendat Combefisius, ut pro καὶ συσχῆ legat καὶ σὺ σχῆς, quem sequimur.

ἐπλεονέκτησεν ἡμῶν. Ἐξέρχεται πρόβατον ἀπὸ ποιμνῆς, λύκων γίνεται βορά. Εἰσάγαγε, ἵνα φύγη τὴν ἐπιβουλὴν ὡσπερ οἱ ἀγαθοὶ ποιμένες, κἂν ἄρθῃ τὸ πρόβατον, δέρμα γοῦν σπεύδουσι λαβεῖν. Εἰ δέρμα νεκροῦ καλὸν ἀποσπάσαι (78), ψυχὴν ἀπὸ στόματος λύκου οὐκ ἄξιον λαμβάνειν; Καὶ ἐν πολέμῳ τιτρώσεται ἀριστεύς, καὶ οὐχ ὅτι ἐτρώθη, διὰ τοῦτο οὐ στέφεται ἄλλ' ἔλαβε τραύματα πολλὰ ἐργασάμενος. Τὸ μὲν ἐν λογίζεται κακόν, τὰ δὲ πολλὰ ἀγαθὰ οὐ λογίζεται Θεός; Πόσοι μάρτυρες, πρῶτον ἀρνησάμενοι, τὸ δεύτερον ἀνεκαλέσαντο τὴν ἥτταν; Ἄλλ' ἀρνησάμενοι οὐχὶ τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ τῇ γλώττῃ. Ἡ σὰρξ γὰρ ἀσθενής. Ἀπαρνούμενος ἐκπίπτει, πάλιν ὁμολογῶν ἀνακαλεῖται. Οὐ γὰρ τὰ κακὰ φυλάττει ὁ Θεός, τὰ δὲ καλὰ ἀθετεῖ. Καὶ βασανιζόμενός τις, πολλάκις ἐνέδωκε, μὴ ἐνεγκῶν, οὐ τὴν προθυμίαν, ἀλλὰ τὸν πόνον. Ἄλλὰ κατενεχθεὶς, καὶ ἄνεσιν λαβῶν, ἀνακαλεῖται. Τὸ μικρὸν ῥῆμα φυλαχθήσεται αὐτῷ, αἱ δὲ βάσανοι οὐκ ἀριθμηθήσονται; Ἄλλὰ Θεός κριτῆς, οὐκ ἀνθρώπων ἡ τόλμα. Τολμᾷς νομοθετεῖν Θεῷ, ὃς οἶδε τὴν ἀσθένειαν, καὶ χορηγεῖ τὴν βοήθειαν, καὶ δώσει τὴν νίκην; Πόσοι οὐκ ἀπὸ καλοῦ βίου ἐμαρτύρησαν; Ἄρα ἐπειδὴ ἐπέστρεψεν ἐπιθυμία, ἀποστερηθήσονται τῶν καμάτων; Οὐκ ἄγγελοί ἐσμεν, ἀλλ' ἀνθρώποι· καὶ πίπτομεν καὶ ἐγειρόμεθα, καὶ πολλάκις τῆς αὐτῆς ὥρας. « Καὶ ἀστὴρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. » Διὰ τί; Εἰ γὰρ μέτρον τί ἐστὶ τῆς δικαιοσύνης, πάντες ὀφείλουσι τὸ ἴσον ἔχειν· εἰ δὲ οἱ μὲν λάμπουσι ὡς ὁ ἥλιος, οἱ δὲ ἀυγάζουσι ὡς σελήνη, οἱ δὲ κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἀστρῶν λάμπουσι, ὁ δὲ ἄλλος ὑπερέχει· ὁ δὲ ἐλαττούμενος δὴλον ὅτι ἔχει μικρὰ ἁμαρτήματα. Εἰ δὲ οὐδενὸς ἁμαρτήσαντος ἡ ἄφεσις, ἡ διαφορὰ ἦν ἐν τῇ ποιικιλίᾳ (79).

peccatis parvis obnoxium esse. Quod si nemini

6. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀναγκαῖόν ἐστι δεῖξαι μετὰ τὸ βάπτισμα σωζομένους τοὺς παραπεσόντας, φοβούμενος λέγω, μὴ παρὰ τὸ ἐμὸν βούλημα ἀποστῆτε· πάνυ γὰρ θέλω τοὺς λαμβάνοντας τὸ βάπτισμα μὴ ἁμαρτάνειν. Εἰ δὲ παραπίπτειν ποτέ τινες μὴ βουλόμενοι, οὐ βούλομαι ὃ βούλονται οἱ τὴν μετάνοιαν ἀναιροῦντες, μὴ βουλόμενοι συναποθανεῖν ἡμᾶς τῷ σταυρῷ· ἀλλ' ὃ Ἀπόστολος, καὶ συνταφῆναι αὐτῷ, καὶ μηκέτι ζῆν ἁμαρτία, τοῦτο μὲν βούλομαι. « Οὐκ ἀθετῶ δὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. » Γαλάταις γράφων ὁ Ἀπόστολος φησιν, ὅτι ἔλαβον Πνεῦμα. Μὴ τούτου ἐναργέστερον ζητεῖς; Ἄλλ' ἐπιφέρει· « Οὕτως ἀνόητοί ἐστε, ἐναρξάμενοι Πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε. » Οὐκοῦν εἰλήφασιν Πνεῦμα. Καὶ πάλιν· « Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν παρ' ὑμῶν· ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; Ἐτρέχετε καλῶς. » Βλέπετε πόσα πλεονεκτήματα. Ἄκουε τὰ ἁμαρτήματα. « Νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε, ἐξεπέσατε ἀπὸ Χριστοῦ. » Εἶδες αὐτοὺς ἔχοντας τὸ Πνεῦμα· ἤκουσας, ὅτι « Κατηργήθητε

²⁵ I Cor. xv, 41. ²⁶ Rom. vi, 4. ²⁷ Galat. ii, 21.

(78) Editio Basil. ἀποσπάσαι, recte. Editio Paris. ἀποσχάσαι.

A circumvenit. Egreditur ovis ex caula, luporum fit pabulum. Introduce, ut insidias effugiat. Ita boni pastores, etiamsi rapta ovis sit, vellus saltem recuperare student. Si vellus mortuæ abstrahere bonum est, animam ex ore lupi eripere res nihili est? Et victor in bello vulneratur, nec ob id non coronatur, quod vulneratus est: sed laboribus multis perfunctus, vulnera accepit. Unumne malum reputat Deus, multa vero bona non reputat? Quot martyres qui primum negarant, rursus redintegrata pugna eladem resarsere? Negarant autem non animo, sed lingua. Caro namque infirma est. Excidit qui abnegat; rursus, cum confitetur, instauratur. Nec enim mala observat Deus, bona vero nullo loco numerat. Et cum quis torqueretur, plerumque cessit, cum ferre non posset, non commutans voluntatis propositum, sed labore victus. At dimissus, ac requiem nactus, restauratur. Servabiturne dictum breve adversus illum, tormenta vero non enumerabuntur? At Deus iudex est, non hominum audacia. Audes legem præscribere Deo, qui infirmitatem novit, et suppeditat auxilium, dabitque victoriam? Quot sunt qui post vitam malam martyrium **608** sustinuerunt? Num quoniam cupiditas illexit, privabuntur laboribus? Non angeli sumus, sed homines, et cadimus et resurgimus, idque sæpenumero hora eadem. « Et stella a stella differt in gloria ²⁵. » Quam ob causam? Etenim si mensura quædam est justitiæ, debent omnes æque justus esse: sin alii fulgent ut sol, alii splendent ut luna, alii autem pro astrorum discrimine coruscant, perspectum est alium ab alio superari: qui autem superatur, liquet eum qui peccavisset, daretur venia, foret discrimen in

6. Sed quoniam demonstrare necesse est, lapsos post baptismam salutem consequi, non sine metu loquor, ne præter animi mei sententiam desciscatis: omnino enim cupio non peccare qui baptismum accipiunt. Quod si qui aliquando præter voluntatem lapsi fuerint, non volo quod volunt qui poenitentiam abrogant, nolentes nos una commori in cruce: sed quod Apostolus vult ²⁶, nos una cum ipsa sepeliri, nec amplius vivere nos peccato; hoc ipsum volo. « Non abjicio autem gratiam Dei, » ait Apostolus scribens ad Galatas ²⁷, quod Spiritum acceperant. Num hoc manifestius quiddam quæris? Sed infert: « Sic stulti estis, ut cum Spiritu cœperitis, nunc carne consummini ²⁸. » Ergo Spiritum acceperant. Et iterum: « Hoc solum volo discere a vobis: ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei ²⁹? Currebatis bene ³⁰. » Videte quot prærogativæ. Audi peccata. Nunc carne consummimini, excidistis

²⁸ Galat. iii, 3. ²⁹ ibid. 2. ³⁰ Galat. v, 5, 7.

(79) Voculam οὐκ de suo addidit Combefisius.

a Christo. » Vidisti ipsos habere Spiritum : au-
disti illud, « Evacuati estis a Christo ³¹ : » simili-
ter quoque, « A gratia excidistis ³². » Quid
postea subjungit, locum dans instaurationi ?
« Filioli mei, quos iterum parturio ³³. » Semel
genuerat ; sed qui semel genuerat, non recusat
etiam denuo gignere ad salutem. Quod si quis-
piam omnia alia animo malo agat, id ipsum fuerit
impium. Homines vero qui Spiritum acceperunt,
qui bene cucurrerunt, tanta passi, periclitati, fru-
stra toleratis adversis, lapsi et evacuati, iterum
tamen regenerantur, ut rursus Dei formam reci-
pian. Num quidquam superest tibi, quod adver-
sus pœnitentiam opponas ? Quis nos formavit ?
Deus. Fecit nobis corpus, fecit nobis animam.
Contemnitne ? Quis dedit nobis pharmacum vitæ ?
Cur adhibentur lectiones ? Ut desistamus a pecca-
tis. Cur irrigamur ? Ut fructum afferamus. Quid
oramus ? Ut dimittantur nobis peccata. Impona-
mus finem orationi. Quibusnam non est pœniten-
tia ? Ille ipse est, qui pœnitentiæ spe male agens,
habet maleficii habitum, ac pœnitentia privatus
est. Spes est etiam post peccatum, est curatio
etiam post ulcus, sed manet cicatrix. Beatum
fuerit, ne vacillasse quidem : beatitudo altera,
reddita post plagam sanitas. Deo autem, qui initio
condidit, seque demittit ad infirmitatem, et pro-
positum servat, ac pœnitentiam largitur, per eum
nostrum, gloria et imperium in sæcula sæculorum.

609 EJUSDEM HOMILIA

*Adversus eos qui per calumniam dicunt dici a
nobis deos tres.*

1. Solatium magnum est animis qui ob concita-
tum in se odium afflicti sunt, una cum Domino
odio haberi. « Si enim mundus vos odit, scitote,
inquit, quod me ante vos odio habuit ³⁴. » Qua-
propter si Dilectus odio habetur, quid est magni,
si nos apud homines quibus copiosa est odii supel-
lex, odio digni habeamur ? Prohibeor loqui tristium
recordatione, quæ animum subit ; atque decedentes
lacrymæ vocem intercipiunt, cum cogito quod di-
lectione et pace nobis a Domino relicta, nequaquam
tamen quæramus quod relictum est. Donum est
quod oculos fugit, nec in quoquam reperitur. Cha-
ritas relicta est, sed pugna manet. Data concordia
est, sed odium accensum est. Magnum odii rogam
inter nos accendimus. Plangimus quisque priva-
tim, nec tamen convenit inter nos. Quis mihi dabit
theatrum universum orbem terrarum, et vocem
tuba validiorem, et lamentationes Jeremiæ, et la-

³¹ Galat. v, 4. ³² ibid. ³³ Galat. iv, 19. ³⁴ Joan. xv, 18.

(80) Pro ἄθεον legi debere ἄπορον putat vir doctis-
simus Combef.

(81) Aliter in aliis codicibus inscribitur hæc ora-
tio : quas inscriptiones, cum sensu inter se non
dissideant, notare inutile foret. Hæc oratio in mo-
dum epistolæ scripta invenitur in aliquibus mss.
uti in Harl. et Clarom.

(82) Editi ψυχῆς κεκακωμέναις. Vox ψυχῆς in li-

ἀπὸ Χριστοῦ · » ὁμοίως καὶ, « Τῆς χάριτος ἐξεπέ-
σατε. » Τί μετὰ ταῦτα ἐπιφέρει, διθούς τόπον ἐγκαι-
νισμοῦ ; « Τεκνία μου, οὗς πάλιν ὠδύω. » Ἄπαξ τὴν
γεννήσας · ἀλλ' οὐχ ὁ ἅπαξ γεννήσας παραιτεῖται καὶ
ἐκ δευτέρου γεννᾷσαι εἰς σωτηρίαν. Εἰ τὰ ἄλλα πάντα
τις κακουργήσει, τοῦτο αὐτὸ ἄθεον (80) Ἄνθρωποι
δὲ, λαβόντες τὸ Πνεῦμα, καλῶς τρέχοντες, ταπεινά
ὑπομείναντες, κινδυνεύσαντες, εὐκλῆ ὑπομεινεκότες,
ἐκπετόντες καὶ καταργηθέντες, πάλιν ἀναγεννῶνται,
ἵνα πάλιν μορφῆν Θεοῦ ἀναδέξωνται. Μὴ πάλιν ὑπο-
λείπεται σοι ἀντιλογία περὶ μετανοίας ; Τίς ἡμᾶς
ἐπλασε ; Θεός. Ἐποίησεν ἡμῖν σῶμα, ἐποίησεν ἡμῖν
ψυχὴν. Περιεῖρα ; Τίς δέδωκεν ἡμῖν φάρμακον ζωῆς ;
Διὰ τί ἠναγνώσματα ; Ἴνα ἀποστῶμεν ἀμαρτημά-
των. Διὰ τί ἀρθεύομεθα ; Ἴνα καρποφορήσωμεν. Τί εὐ-
χόμεθα ; Ἴνα ἀφελῶσιν ἡμῶν αἱ ἀμαρτίαι. Πληρώ-
σωμεν τὸν λόγον. Τίσιν οὐκ ἔστι μετανοία ; Ὁ δ' ἐλ-
πίδι τῆς μετανοίας κακουργῶν κακουργίας ἔχει τὸν
τρόπον, καὶ ἀπεστέροται μετανοίας. Ἔστιν ἐλπίς καὶ
μετὰ τὴν ἀμαρτίαν, ἔστιν ἴασις καὶ μετὰ τὸ ἔλκος,
ἀλλὰ μένει ἡ οὐλή. Μακάριον τὸ μηδὲ διστάσαι · δεύ-
τερος μακαρισμὸς ἢ μετὰ τὴν πληγὴν ἴασις. Θεῷ δὲ
τῷ πλάστῃ ἐξ ἀρχῆς, καὶ συνεοχομένῳ τῇ ἀσθενείᾳ,
καὶ φυλάττοντι τὴν προαίρεσιν, καὶ χαριζομένῳ μετά-
νοϊαν, διὰ τοῦ ἄγοντος ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ, Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

qui nobis bona confert, Jesum Christum Dominum
Amen.

C

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΟΜΙΛΙΑ

Πρὸς τοὺς (81) συκοφαντοῦντας ἡμᾶς, ὅτι τρεῖς θεοὺς
λέγομεν.

1. Μεγάλῃ παράκλησις ψυχῆς, διὰ τὸ μισεῖσθαι
κεκακωμέναις (82), τὸ μετὰ Κυρίου μισεῖσθαι. « Εἰ ὁ
κόσμος γὰρ ὑμᾶς μισεῖ, ἠγωνισθεὶς, φησὶν, ὅτι ἐμὲ
πρώτον ὑμῶν μεμίσηκε. » Διὸ εἰ ὁ Ἀγαπητός μισεῖ-
ται, τί μέγα, εἰ ἡμεῖς τοῦ μίσους ἀξιούμεθα παρ' ἀν-
θρώποις, οἷς περισσεύει τὸ κτήμα τοῦ μίσους ; Ἐπ-
έχει μου τὸν λόγον ἡ μήμη τῶν λυπηρῶν, ὑποτρέ-
χουσα τὴν καρδίαν (83) · καὶ προπίπτου τὸ δάκρυον
τὴν φωνὴν ἐπικλύπτει, ὅταν ἐνθυμηθῶ, ὅτι ἀγάπης
καὶ εὐοκίας ἡμῖν παρὰ Κυρίου καταλειφθείσης, οὐ
ζητοῦμεν τὸ καταλειφθέν. Ἄφανές ἐστι τὸ δῶρον ἐν
οὐδενὶ εὐρισκόμενον. Ἀγάπη κατελείφθη · καὶ μάχη
ἐμπολιτεύεται. Ἐνωσις ἐδόθη · καὶ μίσος ἐξήχθη. Με-
γάλῃν κατ' ἀλλήλων τὴν πυρκαϊάν τοῦ μίσους ἐξ-
ήψαμεν · ἕκαστος καθ' ἑαυτοῦ ὀδυρόμεθα, εἰς ἀλλήλους
δὲ οὐ συμβιβάζομεθα. Τίς μοι δώσει (84) θέατρον τὴν
οἰκουμένην ἅπασαν, καὶ φωνὴν σάλπιγγος ἐδουλωτέ-
ραν, καὶ θρήνους Ἰερειοῦ, καὶ δάκρυον θαψιλῆς κα-

bris veteribus deest. Mox unus codex Combef.
μετὰ Κυρίου ἢ διὰ Κύριον μισεῖσθαι, una cum Do-
mino aut propter Dominum odio haberi : cui co-
dici favet Reg. tertius secundis curis.

(83) Antiqui duo libri τῇ καρδίᾳ.

(84) Codex Harl. δῶσθ. Nec ita multo post mss.
plerique omnes ἡμῖν κατακεχυμένην. Vox ἡμῖν de-
est in vulgatis.

ταρρήξει καρδίαν ὀδύνας συντετριμμένην, κατα-
χέασθαι κόνιν τὴν νῦν ἐκ τῆς ἀτιμίας ἡμῶν κατακε-
χυμένην, πενήθειαι τε τὴν κοινὴν συμφορὰν, ὅτι ἐπι-
λέλοιπεν ἡ ἀγάπη ἡ ρίζα τῶν ἐντολῶν; Διὰ τοῦτο
ἀκορέστω τῇ περιπλοκῇ τοῦ πνεύματος συμπερι-
πτύσσομαι τοὺς παρόντας, ὅτι θεάμα ξένον εἰδείξαν
εἰς ἐνὶ συγκολλώμενοι (85). Γεγενήμεθα γὰρ καθ'
ἑαυτὸν ἕκαστος ὡσπερ ἡ ψάμμος, οὐ συνημμένοι ἀλ-
λήλοις, ἀλλ' ἕκαστος καθ' ἑαυτὸν διεσπασμένοι. Οὔτε
γὰρ οἰκοδομὴν συστήναι, συνθέσμων ὑφαιρεθέντων,
δυνατὸν· οὔτε Ἐκκλησίαν εἰς ὕψος ἀνέξελθῆναι, μὴ
συνθεμένην τῇ συνθέσμῳ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγά-
πης.

2. Μικρὸν ἡμῶν μακροθύμως χολήσατε τὴν ἀκοήν,
οὐ πρὸς ἐπίδειξιν διαλεγόμενοι, ἀλλ' εἰς κοινωνίαν
τῶν λυπηρῶν συμπεριλαμβάνειν ἐπειγόμενοι· φέρει
γὰρ παραμυθίαν ὀδυρομένοις (86) ἡ κοινωνία τῶν
στεναγμῶν. Τάχα δὲ καὶ πρὸς Κύριον ἐνωθεῖσα ἡμῶν
ἡ λύπη εὐτονώτερον ἂν διαβαίη. Ἡ ἕκαστος ἡμῶν καθ'
ἑαυτὸν εἰσακουσθήσεται διὰ τὴν ἐκ τῶν ἔργων ἀπο-
νίαν; Αὐτὸ τὸ (87) ὀρώμενον τῆς παλαιᾶς ἀγάπης
τῶν πατέρων ἐστὶ λείψανον. Τοῦτου γὰρ ἕνεκα ἐκεῖ-
νοι τὰς πανηγύρεις ταύτας ἐμεγαλύνοντο, ἵνα τὴν ἐκ
τῶν χρόνων ἐγγνωμένην ἀλλοτριώσιν διὰ τῆς τῶν και-
ρῶν ἐπιμιξίας ἀνανεοῦσθαι (88)· καὶ τοὺς τὴν ὑπερ-
ορίαν οἰκοῦντας, ἵνα τοῦτον καταλαμβάνοντας τοπον,
ἑαυτοῖς ἀρχὴν φιλίας καὶ ἀγάπης τὴν συντυχίαν παρ-
έχειν. Τοῦτο πνευματικὴ πανήγυρις τὰ ἀρχαῖα ἀνα-
νεομένη· τοῖς μέλλουσιν ἀρχὴν παρεχομένη. Οὐ γὰρ
ἤλθομεν ὀνίων ποιήσασθαι διάμειψιν, ἀλλ' ἀγάπης
ἀλλήλοις δοῦναι ἀντάλλαγμα, πλήρη δοῦναι, καὶ πλή-
ρη λαβεῖν τὴν ἀγάπην. Ταῦτα οἱ πατέρες ἡμῶν κατε-
στήσαντο. Ἡμεῖς δὲ παραλαβόντες εἰς τί κατελή-
ξαμεν δεῖξει τὰ ὀρώμενα. Οἱ πλεῖστοι τῶν παρόν-
των κατάσκοποι μᾶλλον εἰσι κατάσκοποι τῶν λεγο-
μένων ἢ μαθηταὶ τῶν διδασκάλων (89). Καὶ λόγος
ἐπιζητεῖται οὐ πρὸς οἰκοδομὴν τῶν παρόντων, ἀλλὰ
πρὸς ἐπήρειαν τῶν ἐφεδρευόντων. Κἄν μὲν τι λεγῆται
συμβαῖνον ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν ἐξοστρακιζόντων τὴν
γνώμην, ἀπῆλθε καταδειξάμενος ὡς τὸ ἴδιον εὐρῶν παρ'
ἡμῶν. Ταῦτα ἐγγραφέσθω ταῖς ὑμετέροις καρδίαις.
Μαρτυρήσατε (90) τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἡμῶν πρὸς τοὺς ἐπι-
τρολλοῦντας τὰ τοιαῦτα, ὅτι ἄρα ἡμεῖς τῇ παλαιᾷ
δωρεᾷ ἀνευεώσαμεθα.

stris inscribantur. Reddite testimonium veritati et nobis, adversus eos qui talia divulgant, videlicet quod nos donum vetus instauravimus.

3. Ταῦτα γὰρ μὴ φοβουμένων τὸν Κύριον τὰ ῥή-
ματα, ἀνοηγόντων καθ' ἡμῶν στόμα (91), ὡς ἡμῶν
τρεῖς θεοὺς καταγγελλόντων. Ὁ τρεῖς θεοὺς κηρύττων

(85) Ita libri veteres. Editi eis ἐν συγκ. Mox duo mss. συνημμένοι πρὸς ἀλλήλους.

(86) Unus codex Combef. et Harl. ὀδυρομένοις.

(87) Editi διαβαίη ἕκαστος ἡμῶν καθ' ἑαυτὸν, εἰσα-
κούεσθαι διὰ τὴν ἐκ τῶν ἔργων εὐτονίαν, μὴ δυναμέ-
ων ἀλλήλοις ἐνοῦσθαι. Αὐτὸ τὸ. Codex Harl. cum
Combef. ut in contextu. Mox mss. ἐστὶ λείψανον.
Editi vero ἐπι λείψανον.

(88) Veteres aliquot libri et editi ἀνανεώσωσι...
παρέχειν. Codex Harl. ἀνανεοῦσθαι...παρέχειν. Quod
si quispiam malit ἀνανεώσωσι...παρέχειεν, legat

A crymas uberes, quibus cor doloribus contritum di-
rumpam, pulveremque nobis nunc ignominiose
aspersum perfundam, et deplem calamitatem
communem? Quippe defecit mandatorum radix
charitas. Quapropter insatiabili spiritus amplexu
complector astantes, quod alter alteri conglutinati,
spectaculum insolitum exhibuerunt. Nam privatim
unusquisque velut arena effecti sumus, non sociati
inter nos, sed singuli inter nos divisi. Neque enim
detractis compagibus, potest ædificium consistere:
neque Ecclesia in altum crescere, pacis charita-
tisque vinculis non colligata.

2. Aures paulisper nobis patienti animo commo-
date, non ad ostentationem dicturis, sed ad id impu-
lsum, ut vos in tristium societatem adjungamus; nam
societas gemituum affert solatium lugentibus. Fortasse
autem et tristitia nostra adunata, vehementius ad
Dominum transibit. Num quisque nostrum ob languidam
agendi rationem privatim exaudietur? Quod conspici-
mus, id antiquæ illius Patrum charitatis reliquæ sunt.
Nam illi eam ob causam publicos hos conventus adin-
venere, ut certis anni temporibus convenientes, in-
ductam temporum processu alienationem renova-
rent, iique qui dissiti sunt, si ad unum hunc locum
accederent, sibi amicitiaæ atque dilectionis initium
congressum facerent. Hic est spiritualis conventus,
quo vetera renovantur, futuris initium præbetur.
Non enim venimus rerum venalium facturi permuta-
tionem, sed **610** charitatis commutationem mutuam
exhibitori, daturi charitatem plenam, plenamque
recepturi. Hæc sunt a patribus nostris constituta.
Nos autem qui ea velut per manus tradita accepimus,
in quem statum degeneraverimus, spectaculum præ-
sens ostendet. Plurimi eorum qui adsunt, magis sunt
exploratores eorum quæ dicenda sunt, quam discipuli
eorum quæ docentur. Atque exquiritur concio, non ut
astantes ædificentur, sed ut insidiatores locum habeant
calumniandi. Quod si forte dictum est quidpiam,
quod conveniat cupiditatibus eorum qui sententiam
explodunt, abiit qui audivit, tanquam si id quod
suum est, apud nos reperisset. Hæc cordibus vestris
inscribantur. Reddite testimonium veritati et nobis,
adversus eos qui talia divulgant, videlicet quod nos
donum vetus instauravimus.

3. Hæc enim sunt non timentium Dominum verba,
sed aperiendum contra nos os, quasi nos deos tres
enuntiemus. Deos tres qui prædicat, quid quærit in

oportet οἰκοῦντας... καταλαμβάνοντας, ex grammaticorum
præceptis.

(89) Sic mss. nostri. Editi vero τῶν δογμάτων.

(90) Codices nonnulli Μαρτυρήσατε. Alii duo mss.
Μάρτυρες ἐσεσθε, testes eritis. Editi Μαρτυρήσαθε.
Statim editi πρὸς τοὺς ἐμὲ θροῦλλοῦντας. At mss. ali-
quot πρὸς τοὺς ἐπιτρολλοῦντας.

(91) Codex Harl. Ταῦτα γὰρ στόματα μὴ φοβουμένων
τὸν Κύριον ἀνοίγεται καθ' ἡμῶν. Mox mss. Ἐκκλησίᾳ
Κυρίου. Editi Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ.

Ecclesia Domini? Alibi deorum multitudo, alibi religiosus Dei cultus. Qui tres dicit, audeat etiam dicere quatuor, numerum ad duodecim usque extendat. Quæ est igitur insania eorum qui ex acuta lingua habent contra veritatem? Non sum pusillo animo ad reprehendendum, sed exspecto iudicium Christi. Illic mihi ex adverso sistuntur, qui hanc calumniam consuunt: « Novit Dominus qui sint sui³⁵; » et, « Qui calumniatur pauperem, irritat eum qui fecit illum³⁶. » Si fidem Patrum trado, cur missis Patribus me bello petis? Si credo in Patrem, si confiteor Filium, si non reprobō Spiritum. Trinitatem qui confitetur, si deos tres nominet, abrogat baptismum, et fidem impugnat. Quorsum mea persona supposita, Dominum bello impetis? Quis reliquit, ut baptizemus in nomen Patris et Filii et Spiritus sancti³⁷? ego, an Dominus? Cujus sunt verba? præconis, an illius qui misit? Cur, quia personam meam calumniis facile obnoxiam reperis, ob me impugnas veritatem? ob me concutis fidei munimentum? Ergo quidem expugnari facile possum: sed fides perstat inconcussa. « Unus Dominus³⁸, » disce ex verbis Pauli, non duo, aut tres. Etsi Filium Dominum nominavero, non in duos dominos, non in deos multos divisi dominationem. Dominus Pater, Dominus Filius: « Una fides³⁹, » cum Dominus unus sit. Unum uni comes est: uni Domino, una fides, uni fidei, « Unum baptismum⁴⁰. » Sic unum ex uno per unum confirmatur. Sed si non de jure Spiritum, neque eum in servili ordine colloco, propterea calumniam illam suscipio. Cave dicas quæ non dico, et videamus calumniæ tuæ verisimilitudinem. Quid occultas tuam ipsius calumniam? Mentiris, vir execranda, cum **611** ais deos tres a nobis prædicari, nec aperte dicis nos ipsos esse, qui eos qui Spiritum sanctum creaturam dicunt, anathemate ferimus. Hanc accusationem admitto. Eam ob causam ignem subibo et gladium exacutum. Sive rota collidat, sive tormenta in me moveantur, eadem animi persuasionem perferam tormenta, qua martyres hic jacentes coronas consecuti sunt. Itaque hoc me nomine accusa, quod non inter creaturas numero Spiritum sanctum. Quod si quid amplius dixeris, reddes rationem Judici. Modo legatur, « Cum venerit Paracletus⁴¹; » tu vero inde

τί ζητεῖ ἐν Ἐκκλησίᾳ Κυρίου; Ἀλλαχοῦ πολυθεΐα καὶ ἀλλοχοῦ θεοσεβεία. Ὁ τρεῖς λέγων κατατολιμάτω καὶ τεσσάρων ἐκτεινάτω τὸν ἀριθμὸν εἰς δώδεκα (92). Τίς οὖν ἡ μακρία τῶν ἠκουημένων γλώσσαν ἔχόντων κατὰ τῆς ἀληθείας; Ὁ μικροψυχῶ πρὸς τὸν ἐκλογὸν, ἀλλ' ἐκδέχομαι τὸ τοῦ Χριστοῦ δικαστήριον. Ἐκεῖ ἀντικαταστήσονται μοι οἱ τὴν ἐπήρειαν ταύτην ῥάπτοντες· « Οἷδε Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ· » καὶ « Ὁ συκοφαντῶν πένητα παροξύνει τὸν ποιήσαντα αὐτόν. » Εἰ μεταδίδωμι τὴν πίστιν τῶν Πατέρων (93), τί, παρὲς τοὺς Πατέρας, ἐμοὶ πολεμεῖς; Εἰ πιστεύω εἰς Πατέρα, εἰ ὁμολογῶ τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ἀθετῶ τὸ Πνεῦμα. Εἰ ὁ Τριῆδα ὁμολογῶν τρεῖς ὀνομάζει θεοὺς, ἀθετεῖ τὸ βάπτισμα, καὶ πολεμεῖ τῇ πίστει. Τί, τὸ ἐμὸν πρόσωπον ὑποθέμενος, πολεμεῖς τῷ Κυρίῳ; Τίς κατέλειπε βαπτίζειν εἰς ὄνομα Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος; ἐγὼ, ἡ Δεσπότης; Τίνος τὰ ῥήματα; κήρυκος, ἡ τοῦ ἀποστείλαντος; Τί, τὸ ἐμὸν πρόσωπον εὐεπίδακτον ταῖς συκοφαντίαις εὐρών, δι' ἐμοῦ πολεμεῖς τῇ ἀληθείᾳ; δι' ἐμοῦ κατασεῖεις τὸ ὄχυρῶμα τῆς πίστεως; Ἐγὼ μὲν σοὶ εὐάλωτος· ἡ δὲ πίστις ἄσειστος. « Εἰς Κύριος (94), » μάθηται τοῦ Παύλου λέγοντος, μὴ δύο, ἢ τρεῖς. Κἂν ὀνομάσω Κύριον τὸν Υἱόν, οὐκ εἰς δύο κυρίους, οὐκ εἰς πολλοὺς θεοὺς διεῖλον τὴν κυριότητα. Κύριος ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός· « Μία πίστις, » ἐπειδὴ εἰς Κύριος. Ἐν ἐνὶ ἀκολουθεῖ· ἐνὶ Κυρίῳ μία πίστις, μιᾶ πίστει « ἐν βάπτισμα. » Οὕτως ἐν εἰς ἐνός δι' ἐνός βεβαιούται. Εἰ δὲ οὐκ ἀθετῶ τὸ Πνεῦμα, οὐδὲ ἐν τῇ δουλικῇ αὐτὸ τίθημι τάξει, διὰ τοῦτο τὴν συκοφαντίαν ἐκείνην ἐκδέχομαι. Μὴ λέγε ἢ μὴ λέγω, καὶ ἴδωμέν σου τῆς συκοφαντίας τε πιθανόν. Τι ὑποκρύπτεις σεαυτοῦ τὴν ἐπήρειαν; Φευδῆ, κατηραμένε (95), λέγων παρ' ἡμῖν τρεῖς θεοὺς καταγγέλλεσθαι, καὶ οὐ λέγεις ἐκ τοῦ προφανοῦς, ὅτι ἡμεῖς ἐσμεν οἱ τοὺς κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγοντας ἀναθεματίζοντες. Ταύτην τὴν κατηγορίαν δέχομαι. Ἐπὶ τούτῳ πῦρ καὶ ξίφος ἠκουημένον ὑφίσταμαι. Κἂν ὁ τροχὸς καταρράσση, κἂν βασανιστήρια ἐπ' ἐμὲ κινήται, ἐν τῇ αὐτῇ πληροφορίᾳ δέχομαι τὰ βασανιστήρια, ἐν ἧ καὶ οἱ μάρτυρες οἱ ἐνταῦθα κείμενοι τῶν στεφάνων ἠξιώθησαν. Τοῦτο τοίνυν ἐγκάλει μοι, ὅτι μὴ ἐν τοῖς κτίσμασι συναριθμῶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Κἂν δὲ τι περισσὸν λέγοις, τῷ κριτῇ λόγον δώσεις. « Ὅταν ἔλθῃ (96) ὁ Παράκλητος, » νῦν ἀνεγινώσκετο· σὺ δὲ ταῖς συκοφαν-

³⁵ II Tim. II, 19. ³⁶ Prov. XIV, 31. ³⁷ Matth. XXVIII, 19. ³⁸ Ephes. IV, 5. ³⁹ ibid. ⁴⁰ ibid. ⁴¹ Joan. XV, 26.

(92) Unus codex Combef. εἰς δώδεκάθεον. Ibidem libri Combefisiani ἄθεον καὶ ἐγγὺς τῆς δαιμονικῆς πλάνης τὸ πολυθεῖον.

(93) Editi εἰς τὴν τῶν Πατέρων πίστιν μεταδιδώκω, τι. Codex Combef. cum Harl. ut in contextu. Reg. tertius εἰ τὴν, etc.

(94) Illud, εἰς Κύριος, addidimus ex libris antiquis. Mox editi Κύριον, οὐκ εἰς δύο... θεοὺς. Κύριος. At Colb. primus cum alio codice ita, ut edidimus. Hoc editi in loco codices Combefisiani ὁ Υἱός. Κυριότης μία, ἀρχὴ γὰρ μία· εἰς Κύριος, μία πίστις. Ita in Reg. tertio legere pergimus, Διὰ τοῦτο μία πίστις, ἐπειδὴ εἰς Κύριος. Ἐν ἐνὶ ἀκολουθεῖ· ἐν ἐνὶ Κυρίῳ· μία πίσ-

τις, ἐν βάπτισμα. Οὕτως. *Dominatio una, principium enim unum. Unus Dominus, una fides. Ob id una fides, quod unus Dominus. Unum uni abest: unum uni Domino, una fides, unum baptismum: in quibus omnibus, ut verum fatear, peregrinitatis aliquid olfacere mihi videor. Illud, μιᾶ πίστει, ex uno codice Combefisiano additum est.*

(95) Editi ψευδῆ κατηραμένα. Codices Combefisiani ψεύδη, κατηραμένε. Aliquanto post editi οἱ τὸ κτίσμα. At mss. οἱ τοὺς κτίσμα.

(96) Illud, Ὅταν ἔλθῃ, etc., restituimus ex Combefisianis libris. Reg. secundus νῦν ἀνεγινώσκετο ὁ Παράκλητος.

τίαις ἀφορμῇν εἰς ἐπήρειαν τέθεικας. Παράκλητος, φησὶν, ὁ περὶ σοῦ παρακαλῶν. Δι' ὧν εὐεργεταῖ, διὰ τούτων ἀγνωμονεῖς. Οὐδέχῃ τοίνυν τοῦ Παρακλήτου τὴν εὐεργεσίαν. Ἡ οὐχὶ Κύριος ἑαυτῷ ταύτην τὴν προσηγορίαν πρέπειν ἐνομοθέτησε; « Πέμψω ὑμῖν καὶ ἄλλον Παράκλητον. » Ὁ καὶ ἄλλου εἰπὼν οὐχ ἑαυτὸν ἐδειξε πρὸ τοῦ ἄλλου; Εἰ ἀπ' ἑμαυτοῦ (97) λαλῶ, μὴ ἀκούετε μου· εἰ τὰ γεγραμμένα ἀναγινώσκω, ὑπὸ κυψὸν τῆ ἀληθείᾳ. Ὁ τέλειος οὔτε μειοῦται, οὔτε αὐξεται. Εἰς ἀγέννητος ὁ Θεός· εἰς ὁ τούτου μονογενῆς ὁ Υἱὸς καὶ Θεός. Ὡσπερ οὐκ ἐνι (98) συναγέννητος Θεός ἕτερος, οὕτως οὐδὲ συγγεγεννημένος Υἱὸς ἕτερος: Ὡσπερ οὐ λόγος ὁ Πατήρ, οὕτως οὐδὲ λόγος ὁ Υἱός. Θεός ὁ Πατήρ, Θεός ὁ Υἱός· Θεός τέλειος (99) ὁ Πατήρ· Θεός τέλειος καὶ ὁ Υἱός. Ἀσώματος ὁ Πατήρ· ἀσώματος ὁ Υἱός, ἀσώματος χαρακτήρ, καὶ εἰκὼν ἀσώματος. Πιστεύεις, ὅτι γεγέννηται; Μὴ ζήτηι, πῶς; Εἰ γὰρ ἐνδέχεται ζητεῖν, ὁ ἀγέννητος πῶς ἀγέννητος, ἐνδέχεται ζητεῖν, καὶ ὁ γεγεννημένος πῶς γεγέννηται· εἰ δὲ οὐ καταλείπει ζήτησιν ὁ ἀγέννητος, πῶς ἀγέννητος (1)· οὕτως οὐδὲ ὁ γεγεννημένος καταλείπει ζητεῖν, πῶς γεγέννηται. Μὴ ζήτηι τὰ ἀνεύρετα· αὐτὰ γὰρ εὐρήσεις. Ἐὰν γὰρ ζητῆς, παρὰ τίνος ἔχεις μαθεῖν; Παρὰ γῆς; Οὐχ ὑφεστήκει. Παρὰ θαλάττης; Οὐκ ἦν ὑγρά. Παρ' οὐρανοῦ; Οὐκ ἦν ἐπαρθεῖς. Παρ' ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἀστρῶν (2); Οὐκ δεδημιούργηντο. Ἀλλὰ παρ' αἰώνων; Πρὸ αἰώνων ὁ Μονογενῆς. Μὴ ἐξέταζε τὰ μὴ αἰεῖ ὄντα ὑπὲρ τοῦ αἰεῖ ὄντος. Εἰ δὲ μὴ θέλεις, ἀλλὰ φιλονεικεῖς, καταγελῶ σου τῆς ἀνοίας, μᾶλλον δὲ κλαίω σου τὴν τόλμαν.

Unigenitus. Ne interroga ea quæ non semper sunt, de eo qui semper est. Quod si nolis, sed contentas, derideo tuam amentiam: imo potius deploro tuam audaciam.

4. « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος. » Τὸ, « ἦν, » περιγράφει τὸ, « οὐκ ἦν, » καὶ τὸ « Θεός, » περιγράφει τὸ, « οὐ Θεός. » Τοῖς γεγραμμένοις πίστευε, τὰ μὴ γεγραμμένα μὴ ζήτηι. Οὗτος ὁ Λόγος, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀνθρώπος ἐγένετο διὰ τὸν ἐκπεσόντα ἀνθρώπον Ἀδάμ. Διὰ τὸν Ἀδὰμ ὁ ἀσώματος ἐν σώματι. Διὰ τὸ σῶμα ἔλαβε νέφος τὸ σῶμα ὁ Λόγος, ἵνα μὴ καταφλέξῃ τὰ ὁρώμενα. Συγκατέβη σαρκί, ἵνα καὶ ἡ σὰρξ ἐκείνη συνεπαρθῇ. Ὁ ἀόρατος ἐν ὁρατῷ, ἐν ὑποδύῃ τὰ ὁρώμενα. Ὡς ἀνθρώπος, ὑπὸ χρόνον· ὡς Θεός, πρὸ χρόνων. Τὸ, « ὡς, » οὐχ ὁμοιώσει, ἀλλ' ἀληθείᾳ κατ' ἀμφοτέρας Θεός καὶ ἀνθρώπος. Θεός ἦν, ἀνθρώπος (3) ἐγένετο κατ' οἰκονομίαν. Οὐ πρότερον τὸ, « ἐγένετο, » καὶ τότε τὸ, « ἦν, » ἀλλὰ πρότερον τὸ, « ἦν, » καὶ

⁴² Joan. xiv, 16; xvi, 7. ⁴³ Joan. i, 1.

(97) Editi ἀπ' ἐμοῦ. Libri veteres ut in contextu. Mox editi γεγραμμένα ἀναμιμνήσκω. At mss. non pauci ἀναγινώσκω.

(98) Veteres aliquot libri ἐνι. Editi ἐνί, unī. Haud longe editi οὕτως οὐδὲ συναγέννητος, pessime. Codices Combefisiani et Clarom., οὐδὲ συγγεγεννημένος, optime.

(99) Unus Codex Combef., et Clarom., et Reg. tertius Θεός ὁ Υἱός· Θεός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Alii quidam mss. et editi ita, ut in contextu legi potest.

(1) Editi εἰ δὲ οὐ καταλείπεις ζήτησιν πῶς ἀγέν-

occasionem arripuisti calumniandi, injuriam ut inferas. Paracletus, inquit, qui pro te rogat. Per quæ te afficit beneficio, per ea animum ingratum ostendis. Non igitur suscipis Paracleti beneficentiam. An non Dominus hanc sibi appellationem congruere sanxit? « Mittam vobis et alium Paracletum ⁴². » Qui cum et alium dixit, nonne seipsum ante alium ostendit? Si ex me ipso loquor, ne audite me; sin autem quæ scripta sunt pronuntio, subjice te veritati. Perfectus neque minuitur, neque augetur. Unus ingenitus Deus: unus unigenitus ejus Filius ac Deus. Sicut non est Deus alter, qui quoque una cum ipso sit ingenitus: ita neque est Filius alter, qui quoque una cum ipso sit genitus. Quemadmodum non est voce tenus Pater, sic neque est voce tenus Filius. Deus Pater, Deus Filius: Deus perfectus Pater; Deus perfectus Filius. Incorporeus Pater, incorporeus Filius, incorporei character, et imago incorporea. Credis genitum esse? Cave quæras. Quomodo? Si enim licet quærere quomodo ingenitus sit ingenitus, licet et quærere quomodo genitus sit genitus: sin ingenitus quæstionem hanc quod reliquit, quomodo scilicet sit ingenitus: ita neque genitus relinquit locum quærendi quomodo genitus sit. Cave quæras quæ investigari non possunt, non enim invenies. Etenim si quæras, a quo discere potes? A terra? Non existebat. A mari? Non erat liquidum. A cælo? Non erat surrectum. A sole et luna et astris? Non erant condita. A sæculis? Ante sæcula

4. « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ⁴³. » Illud, « Erat, » explodit vocem, « Non erat, » et vox, « Deus, » explodit vocem, « Non Deus. » Crede iis quæ scripta sunt: quæ non sunt scripta, ne investiga. Hoc Verbum, Filius Dei, homo factum est ob lapsum hominem Adamum. Propter Adamum incorporeus in corpore. Propter corpus Verbum nubem assumpsit, corpus videlicet, ut ne res visibiles combureret. Demisit se ad carnem, ut et caro una cum illo erigeretur. Invisibilis in visibili, ut visibilia subiret. Velut homo, sub tempus; velut Deus, ante tempora. Illud, « velut, » **612** non similitudine, sed veritate; utrumque Deus et homo, Deus erat, homo factus est per Incarnationem. Non prius

νητος, οὐ γεγέννηται. Οὕτως. At Reg. tertius et Clarom. ut in contextu.

(2) Veteres aliquot libri σελήνης καὶ ἀστρῶν. Illud, καὶ ἀστρῶν, deest in vulgatis. Addidimus quoque non longe vocem αἰεῖ, codicum quorundam fidem secuti. Nec ita multo post Reg. tertius et Clarom. σοῦ τῆς διανοίας. Illud, τῆς ἀνοίας, in editis desiderabatur.

(3) Ita veteres aliquot libri. Editi ἀνθρώπος· ἀνθρώπος. Mox mss. nonnulli κατ' οἰκονομίαν. Alii quidam mss. et editi δι' οἰκονομίαν.

« factus est, » et tunc « erat: » sed prius « erat, » et tunc « factus est. » Ne igitur carnis dispensatio tollat Unigeniti deitatem. Hæc enim sunt hæreticorum effugia, et Manichæorum deliramenta. « Nam fundamentum aliud nemo potest ponere præter hoc quod positum est, qui est Jesus Christus ⁴⁴. » Genitus est per mulierem, ut genitos regeneraret. Crucifixus est sponte, ut eos qui inviti crucifixi erant, detraheret. Mortuus est sponte, ut eos qui præter voluntatem mortui erant, exsuscitaret. Mortem quam non suscipiebat, suscepit, ut eos qui sub morte erant vivificaret. Devoravit ipsum mors insciens: ubi devoravit, cognovit devoratum. Devoravit vitam, a vita devorata est. Devoravit unum cum omnibus, amisit propter unum omnes. Rapuit ut leo, contracti sunt dentes ipsius. Quapropter etiam velut debilis contemnitur. Nec enim amplius eam ut leonem timemus, sed velut pellem conculcamus. Unigeniti ex Patre generatio silentio colatur. Novit enim ipse qui genitus est, et qui genuit. Nosse enim debemus quæ loqui oporteat, et quæ oporteat silere. Non omnia verba quæunt a lingua proferri, ut ne mens velut oculus solem totum intueri volens, etiam quod lumen habebat perdat. Nam in hoc cognoscis, si noveris te non comprehendisse. Itaque generationem illam quæ arcana est et inenarrabilis, silentio colamus. Quod si etiam huic concipiendæ impares sumus, ne afficiamur tristitia. Nam illa formidanda est ob naturam: hæc vero inexplicabilis ob rei novitatem. Joannes vox quidem dicebatur clamantis in deserto: sed homo erat natura. Cave igitur tollas ob Verbi nomen Unigeniti hypostasim. Sed forte dixeris: Cur igitur honoratior est qui a dextris sedet? Verum si per seipsum honorem haberet, foret honoratior: sin autem a Genitore accepit, est ejus qui dedit beneficium. Non erat alius Filius, ut a sinistris sederet. Unus ingenus Deus, unus quoque Unigenitus illius, Filius et Deus. Decebat igitur Filium Patri dextram non cedere, sed Patrem Filio. Nimirum naturæ quæ a nostra separatur, separato etiam notionem. Nam apud nos pater ex alio patre est, et tempore indiget, et alimento, et incremento, et alia cura, nec quod vult pater, hoc generat. Deus vero potestatem habens cum voluntate concurrentem, genuit dignum seipso, genuit uti ipse novit: cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

613 SERMO DE LIBERO ARBITRIO.

Quibus inest divina lex, etc.

Est inter homilias Macarii Egyptii ordine vicesima quinta. Vide ad annum 393. EDIT.

⁴⁴ I Cor. III, 11.

(4) Editi *αἰρετικῶν ἐστὶ κτήματα*, nullo sensu. At unus codex Combef. et Clarom. cum Reg. uno ut in contextu.

(5) Editi *ἵνα μὴ τοῦς*. Veteres aliquot libri *ἵνα τοῦς μὴ*.

(6) Editi *ὡς δράκοντα*, velut draconem. At mss. *ὡς δράκον*, velut pellem.

(7) Sic libri quidam veteres. Editi *τοῦτο*.

(7) Editi *ἀναίρη*. At mss. *ἀναίρει*.

(8) Editi *ἵνα μὴ ἐξ*. Vocula *μὴ* dees in libris antiquis.

τότε τὸ, « ἐγένετο. » Μὴ οὖν ἀναιρείτω τὸ δι' οἰκονομίαν τοῦ Μονογενοῦς τὴν θεότητα. Ταῦτα γὰρ αἰρετικῶν ἐκκλίσεις (4), καὶ Μανιχαίων ματαιαί. « Θεμελίον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρά τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός. » Ἐγεννήθη διὰ γυναικὸς, ἵνα τοῦς γεννηθέντας ἀναγεννήσῃ. Ἐσταυρώθη ἐκὼν, ἵνα τοῦς (5) μὴ σταυρωθέντας ἐκοντὶ καθέλῃ. Ἀπέθανεν ἐκὼν, ἵνα τοῦς ἀκουσίως ἀποθανόντας ἐγείρῃ. Ἐπεδέξατο ὃν οὐκ ἐπεδέχετο θάνατον, ἵνα τοῦς ὑπὸ θανάτου ζωοποιήσῃ. Κατέπιεν ὁ θάνατος ἀγροῶν καταπιῶν ἔργω ὃν κατέπιεν. Κατέπιε ζωὴν, κατεπόθη ὑπὸ ζωῆς. Κατέπιε τὸν ἕνα μετὰ πάντων, ἀπόλεσε διὰ τὸν ἕνα τοῦς πάντας. Ἦρπασεν ὡς λέων, συνεθλίβη τοῦς ὀδόντας. Διὰ τοῦτο καὶ ὡς ἀσθενὴς καταφρονεῖται. Οὐκέτι γὰρ ὡς λέοντα φοβούμεθα, ἀλλ' ὡς δράκον (6) πατοῦμεν. Ἡ τοῦ Μονογενοῦς ἐκ Πατρὸς γέννησις σιωπῇ τιμάσθω. Οἶδε γὰρ αὐτὸς ὁ γεγεννηκὼς, καὶ ὁ γεγεννημένος. Εἰδέναι γὰρ ὀφείλομεν ἀχορὴ λαλεῖν, καὶ ἀχορὴ σιωπᾶν. Οὐ πάντα ῥητὰ τῆ γλώττης, ἵνα μὴ ὁ νοῦς, καθάπερ ὀφθαλμὸς ὄλον τὸν ἥλιον θέλων ὄραν, ἀπολέσῃ καὶ ὁ ἔσχε φῶς. Ἐν γὰρ τούτῳ (7) γενώσκεις, ἐὰν γνῶς, ὅτι μὴ κατείληφας. Ἐκείνην μὲν οὖν τὴν γέννησιν, ἀρρήτου οὔσαν, σιωπῇ τιμᾶσθωμεν. Ἐὼν δὲ καὶ περὶ ταύτην ἀπονήσωμεν, μὴ λυπηθῶμεν. Ἐκείνη μὲν γὰρ φοβερὰ διὰ τὴν φύσιν, αὕτη δὲ δυσερμήνευτος διὰ τὸ ξένον. Ὁ Ἰωάννης φωνὴ μὲν ἐλέγετο βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀνθρώπος δὲ ἦν τῆς φύσεως. Μὴ οὖν ἀναίρει (7) διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Λόγου τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑπόστασιν. Ἀλλ' ἴσως φῆς: Διὰ τί οὖν ἐκ δεξιῶν καθήμενος ἐντιμότερός ἐστιν; Ἀλλ' εἰ μὲν δι' ἑαυτοῦ τὴν τιμὴν εἶχεν, ἐντιμότερος εἰ δὲ λαθὼν παρά τοῦ γεννήσαντος, τοῦ δεδωκότος ἢ χάρις. Οὐκ ἦν ἄλλος υἱός, ἵνα ἐξ (8) ἀριστερῶν καθίσῃ. Εἰς ἀγέννητος ὁ Θεός, εἰς καὶ ὁ τούτου Μονογενῆς, υἱός καὶ Θεός. Ἐπρεσβεν οὖν μὴ τὸν υἱὸν ὀρέγειν τῷ Πατρὶ τὴν δεξιάν, ἀλλὰ τὸν Πατέρα τῷ υἱῷ. Διὰ τὴν ἀφορισμένην τῆς παρ' ἡμῶν (8) φύσεως, ἀφοριστοῦ καὶ τὰ νοήματα. Ὁ μὲν γὰρ παρ' ἡμῶν πατὴρ ἐξ ἄλλου πατρὸς, καὶ χρόνων δεῖται, καὶ ἀνατροφῆς, καὶ ἀξίωσης, καὶ ἄλλης ἐπιμελείας, καὶ οὐχ ὅπερ βούλεται πατὴρ γενεῆ: ὁ δὲ Θεός, συνδρομον ἔχων τῆ βουλήσει τὴν δύναμιν, ἐγέννησεν ἄξιον ἑαυτοῦ, ἐγέννησεν ὡς αὐτὸς οἶδεν: ἢ ἡ ἀόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοῦς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΥΤΕΞΟΥΣΙΟΥ.

Οἷς ἐνυπόκειται ὁ θεῖος νόμος, κ. τ. λ.

(8) Editi τῆς φύσεως πρὸς ἡμᾶς. Reg. tertius et Harl. τῆς πρὸς ἡμᾶς φύσεως. Codices Combefisiani τῆς παρ' ἡμῶν φύσεως. Aliquanto post editi οὐχ ὡςπερ βούλεται. Codices Combefisiani οὐχ ὅπερ βούλεται. Multas quidem variantes lectiones notavi: sed non omnes. Alias enim non paucas omisi, quod veteres libros viderem aut corruptos, aut ita inter se dissidentes, ut si tantam variantium lectionum copiam notare voluissem, rem ingratam simul et inutilem fecissem.

MONITUM.

614-617 Duas quæ sequuntur homilias jam olim edidere doctissimi viri Franciscus Combesius et Joannes Baptista Cotelerius, ille Latine duntaxat, hic Græce et Latine, in *Monument. Eccl. Græc.* t. I, p. 28-40. Quanquam autem hæc opuscula pro spuris habeamus, ea tamen rursus hoc loco edenda esse censuimus. Græca Latinaque et notas mutuati sumus a Cotelerio. Plura qui cupit, legat Præfationem, in qua de his oratiunculis disputatur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

A

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ⁽⁹⁾

Ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας.

Εἰς τὸ · Μὴ θῶς ὕπνου σοῖς ὀφθαλμοῖς, μηδὲ ἐπινοστή-
ξῃς σοῖς βλέφαροις.

Ὁὐ λυπεῖ με ἐλάττωσις τῶν συνελθόντων ἐπὶ τῆν πνευματικὴν ταυτην πανήγυριν. Ὁρῶ γάρ, ὅτι τὸ θορυβοῦν ἠλαττώθη, τὸ δὲ φιλήκουσιν πάρεστι. Καὶ γὰρ οὐδὲν (10) θέομαι τῶν ἔξω περιηχούντων τὸν τόπον (11) · ἀλλ' ἐπιστάθω ψυχὰς φιλήκουσιν, εὐσχημάτως περιεστῶσας τὸ πνευματικὸν ἀκροατήριον, καὶ δεχομένας ἐν κόσμῳ τὰς ὑπομνήσεις τοῦ Πνεύματος, καὶ φυλασσούσας τῆ μνήμῃ τὰ σωτήρια διδάγματα · ἅπερ εὐχομαι ὑπάρξαι τοῖς παροῦσιν. Ἐπεὶ καὶ ποιμένι ἀσφαλεστέρῃ ἢ ἐνέργειᾳ ἐν ὀλίγῳ ἢ τῷ B πλῆθει τῶν ποιμένων, καὶ κυβερνήτῃ εὐεπιχειρήτοσ ναῦς, ἄλλως τε καὶ κλύδων ἢ πανταχόθεν ὁ περικλύζων τὴν γῆν, καὶ χαλεπὴν ποιῶν κυβέρνησιν τῷ ἐπιτεταμένῳ. Ἐνεκα μὲν γὰρ τῆς ἀγάπης τῆς περὶ ἕκαστον, πάντας ἀνθρώπους ἐβουλόμην παρεῖναι · ἀλλ' ἐπειδὴ τῷ πλῆθει συμπαραέσπαρται καὶ τὸ νόθον, εὐχομαι τὸ καθαρὸν φυλοκρινηθὲν ἀκριβῶς (12) κεχωρισμένον τοῦ βλαβεροῦ μόνον συνεί-

⁴⁵ Prov. IV, 4.

(9) Βασιλείου. Homilia non indigna S. Basilio. Citatur autem ex sensu magis quam ex verbis in Catena ad Proverbia, vers. 4 et 5 cap. VI. BASIL. *Per dormitationem, ignaviam, et ad saniora consilia capessenda tarditatem; per mysticos autem oculos, mentem et intelligentiam; per animæ vero, peccatum actu satiatum significat: aut per somnum et dormitationem immundos cogitatus, impetus nequam, qui primum in animo exoriuntur; vel animi certe ad deteriora propensionem designat. Vult autem sapiens, eum qui virtutibus ex proposito incumbit, animi prosperitate valere, supraque adversariorum laqueos fortiter sese efferre, virtutum nimirum alis in altum sublaturum.* En Græca e duobus codicibus Regiæ bibliothecæ: ΒΑΣΙΛ. Ὑπνος ἢ πρὸς τὸ κρεῖττον ἀμέλεια νοσητὰ ὄμματα νοῦς καὶ διάνοια · ὕπνος ἐστὶ ψυχῆς ἢ κατ' ἐνέργειαν ἀμαρτία · νυσταγμὸς δὲ τὸ πρῶτον ἐν τῇ ψυχῇ συνιστάμενον ἀκάθαρτον φρόνημα. Ἐπινοστήγμὸς ἐστὶν ἢ πρὸς τὰ χεῖρα ῥοπή. Βούλεται διορατικὸν εἶναι τὸν σοφόν, καὶ τὰς τῶν ἐναντίων ὑπερίπτασθαι πάγας, τοῖς τῶν ἀοστών πτεροῖς κουφίζομενον. Hoc est ad verbum: *Somnus est negligentia circa id quod est præstantius; oculi sub intelligentiam cadentes, sunt mens et cogitatio: somnus animæ est, peccatum actu commissum: dormitatio*

SANCTI PATRIS NOSTRI

BASILII MAGNI

Cæsareæ Cappadociæ archiepiscopi,

In illud: *Ne dederis somnum oculis tuis, neque indormites palpebris tuis*⁴⁵.

Non me dolore afficit eorum qui ad spiritalem hanc celebritatem convenerunt paucitas. Cerno enim imminutum esse quod tumultum concitare solet, adesse vero eos qui audiendi studio tenentur. Nullatenus enim iis opus habeo qui extra murmure perstrepunt: sed animas requiro auditionis cupidas, decenter circumstantes spiritale auditorium, quæque rite suscipiant commonitiones Spiritus, et memoria conservent documenta salutaria: quas res inesse iis qui adsunt exopto. Cum et pastori tutior sit operatio in paucitate, quam in multitudine gregum, et gubernatori ductu facilis sit una navis, licet etiam fluctus insurgant, undique terram alluentes, ac difficilem sua vehementia redentes gubernationem. Propter charitatem quidem erga singulos, vellem cunctos adesse homines: sed quia cum multitudine insertum est quod est spurium, oro ut quod purum est, accurate discre-

autem, primum immundum cogitatum, quod in anima consistit. Superdormitatio est ad deteriora propensio. Vult sapientem perspicacem esse laqueosque adversariorum transvolare, virtutum aliselevatum. Cæterum post typis mandatam hanc Orationem cum sequenti, venit in manus meas Ecclesiastes Francisci Combesisii, in quo utraque inter Basilianas locum obtinet, Latine edita, interprete eodem viro doctissimo.

(10) Οὐδὲν θέομαι τῶν ἔξω περιηχούντων τὸν τόπον. Memorata interpretatio, *Nihil mihi necessarii, qui circa locum foris strepunt.* Τόπον, pro τόπου, recte. Sed in Chrysostomo Savilli t. V, pag. 980 l. xiv, 13, ubi de Spiritus sancti descensu, omnino legi debet, *βροντῆς κτύπον ἢ τοῦ Πνεύματος ἀριζὺς ἐμιμείτο.* non autem τόπον.

(11) F. κτύπον.

(12) Φυλοκρινηθὲν ἀκριβῶς. Pari modo in *Historia Georgii Pachymeris* lib. viii, cap. 2, ἐφυλοκρίνουσιν ἀκριβῶς τὴν ἐξήγησιν. Non enim assentior docto interpreti ac de Græcis litteris optime merito, qui in hoc et aliis locis verbum φυλοκρινεῖν probat. Est φυλοκρινεῖν non solum τὰς φυλάς διακρίνειν, juxta Hesychium, sed etiam ex Suida διακρίνειν, κατὰδοκιμάζειν περιέρως, *dijudicare, accurate per-*

tum, separatumque a noxio, solum nobiscum sit; non ad calumniam circumstans, sed vere audiens. Opto frumentum segregatum a palea. Hæc quippe omni vento doctrinæ circumfertur⁴⁶; illud autem grave et firmum ac per se cadens, Spiritu secretum, horreo dignum censetur. Quid dicam? quo vos modo alloquar? Quo pacto antevertam præterita? futurorum debitum? Etenim præteritorum reus sum, et futurorum debitor. De qua Scripturæ parte vobis opportune **618** disseram? Omnes ejusdem pretii sunt, omnes spirituales, omnes a Deo inspiratæ, omnes utiles. Verum nec facilis mihi est discretio; nec vobis licet, illam rejicere, hanc admittere, cum æqualis sit gratia in unaquaque, et proponatur nobis dignitate par undique proveniens emolumentum. Locutus est nobis utilia verba, Proverbiorum conscriptor Salomon. Hoc primum auribus vestris immisit: hinc inchoemus istam ad vos homiliam. Perspicacem te vult esse discipulum et sublimem consilio. Horum utrumque exhibet duplex sermo: « Ne dederis somnum oculis tuis, neque dormitationem palpebris tuis. Ne dederis somnum.» Huncene prohibet somnum, communem naturæ affectionem, vultque nos pervigiles manere? Igitur accusatio est creatoris, qui vitæ nostræ conjunxit requiem somni? « Ne dederis somnum oculis tuis, neque dormitationem palpebris tuis.» Non eundem sermonem repetit, sed differentiam novit somni et dormitationis. Somnus enim est, gravis sensuum stupor; dormitatio autem, mistura vigiliæ ac somni. Quia igitur alii quidem profundo detinentur somno, donorum Dei oblivione quasi veterno occupati; alii vero permiste interdum vigilant, interdum velut indormitant; neque alienum admittunt, neque eum qui aliquando conversus est, neque ægrotum tanquam sanum. VERS. 5. « U salveris tanquam damula e laqueis. » Damula ceu dorcas animal est acie oculorum valens, ex qua dorcadis nomen tulit. Nihil latet dorcadis oculum; novit quid cavere debeat; novit ubi sit cursus gubernaculum. Sed et damula sis, ad scrutanda quæ inferius sunt; et avis, ad quærenda sublimia; ut ne reti inhibearis, at excelsior fias laqueis. Nunquam avis incidit in rete, si naturaliter sibi insita penna aerem secans, super terram elevetur. Vult ergo te per mentis sublimitatem, quam a Creatore tuo accepisti, caute observare; et pigritiæ coalumnium vitium insectari, tanquam quod felicem executionem eorum quæ a Domino præcepta sunt

⁴⁶ Ephes, iv, 14.

pendere; nec non discernere, lustrare, scrutari. Atque id verbum invenies apud Eusebium *Hist. eccl.* lib. viii. cap. 4; lib. x, cap. 4; Basilium *de Spiritu sancto* cap. 29, aliosque: φυλοκρινητικήν vero σοφίαν, et φυλοκρίνησιν, in Clemente Alexandrino.

(13) Αὐτόπιπτον. Ita codex, non αὐτόπιστον. Et in c. ὑμῶν ταῖς ἀκοαῖς, non ἡμῶν.

(14) Ἐπώνυμον τῆ ἑαυτοῦ ὀξύθορκια. His gemina

αὐτὴ ἡμῶν· μὴ πρὸς ἐπήρειαν περιστηχός, ἀλλὰ κατὰ ἀλήθειαν τὴν ἀκρόασιν ποιούμενον. Εὐχομαι τὸν σῖτον κεχωρισμένον τοῦ ἀχύρου. Τὸ μὲν γὰρ παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας περιφέρεται· τὸ δὲ βαρὺ καὶ εὐσταθὲς καὶ αὐτόπιπτον (13), τῷ Πνεύματι διακρινόμενον, τῆς ἀποθήκης ἀξιοῦται. Τί εἶπω; πῶς ὑμᾶς προσφθέξομαι; Πῶς προκαταλήφομαι τὰ παρελθόντα; τῶν μελλόντων τὸ χρέος; Καὶ γὰρ παρελθόντων ὑπεύθυνός εἰμι, καὶ μελλόντων χρεώστης. Ἀπὸ ποίας Γραφῆς ἂν ὑμῖν καιρίως διαλεχθῶμεν; Πάντα ὁμότημα, καὶ πάντα πνευματικά· πάντα θεόπνευστα, καὶ πάντα ὠφέλιμα. Ἄλλ' οὐ βράδια οὐδὲ ἐμοὶ ἢ διακρίσεις, οὐδὲ ὑμῖν δυνατὸν τὸ μὲν ἀποπέμπεσθαι τὸ δὲ προῖεσθαι, ἴσης οὔσης τῆς ἐν ἐκάστῳ χάριτος, καὶ ὁμοτίμου τῆς πανταχόθεν ὠφελείας ἡμῖν προκειμένης. Ἐφθέγγαστο ἡμῖν ῥήματα χρήσιμα ὁ παροιμισιαστῆς Σολομών. Τοῦτο πρῶτον προσέβαλεν ὑμῶν ταῖς ἀκοαῖς· ἐντεῦθεν ἀρξώμεθα τῆς πρὸς ὑμᾶς ὁμιλίας. Διορατικὸν σε βούλεται εἶναι μαθητὴν καὶ ὑψηλὸν τῷ φρονήματι. Ἐκάτερον τούτων παρίστησι θυϊκὸς λόγος· « Μὴ θῶς ὕπνον σοῖς ὀφθαλμοῖς, μηδὲ νυσταγμὸν σοῖς βλεφάροις. » « Μὴ θῶς ὕπνον. » Ἄρα τοῦτον ἀπαγορεύει τὸν ὕπνον, τὸ κοινὸν πάθος τῆς φύσεως, καὶ βούλεται ἡμᾶς ἀύπνους εἶναι; Οὐκοῦν κατηγορήμα τοῦ δημιουργοῦ τοῦ συζεύξαντος τῇ ζωῇ ἡμῶν τὴν ἐκ τοῦ ὕπνου ἀνάπαυσιν; « Μὴ θῶς ὕπνον σοῖς ὀφθαλμοῖς, μηδὲ νυσταγμὸν σοῖς βλεφάροις. » Οὐ ταυτολογεῖ, ἀλλ' οἶδεν τὸν διαφορὰν τοῦ ὕπνου καὶ τοῦ νυσταγμοῦ. Ὁ μὲν γὰρ ὕπνος βαρυσία τίς ἐστὶν ἀνασθησία· ὁ δὲ νυσταγμὸς μίγμα ἐστὶν ἐγρηγόρευσεως καὶ ὕπνου. Ἐπεὶ οὖν οἱ μὲν βαθεῖ κατέχονται ὕπνῳ, ληθαργήσαντες τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν· οἱ δὲ ἀναμιξ, ποτὲ μὲν ἐγρηγόρασιν, ποτὲ δὲ ὡσπερ ἐπινυστάζουσιν· οὔτε τὸν ἀλλότριον θέχονται, οὔτε τὸν ποτε ἐπιστρέφοντα, οὔτε τὸν νόσούντα ὡς ὑγιαίνοντα. « Ἴνα σώξῃ ὡσπερ θορκὰς ἐκ βροχῶν, » Ἡ θορκὰς ζωὸν ἐστὶν ὀξύθορκος, ἐπώνυμον τῇ ἑαυτοῦ ὀξύθορκια (14). Οὐδὲν λανθάνει τὸν ὀφθαλμὸν τῆς θορκάδος· οἶδεν ὁ φυλάσσεται, καὶ οἶδεν ὅπου τοῦ δρόμου τὸ κυβερνητικόν. Ἀλλὰ καὶ θορκὰς ἔσο πρὸς τὸ τὰ κάτω ἐρευνᾶν· καὶ ὄρνειον, πρὸς τὸ τὰ ὑψηλὰ ζητεῖν· ἵνα μὴ τῇ παγίδι ἐνσχασθῆς, ἀλλὰ καὶ ὑψηλότερος γένη τῶν βροχῶν. Οὐδέποτε ὄρνειον πιπτει εἰς παγίδα, εἴην, τῷ κατὰ φύσιν πτερῶ τὸν ἀέρα τέμνον, τὴν γῆν ὑπεραιρηται. Βούλεται οὖν σε τῷ ὑψηλῷ τῆς διανοίας, ὃ ἔλαβες παρὰ τοῦ κτίσαντός σε, ἀσφαλῶς φυλάσσειν, καὶ τὸ σύντοπον πάθος τῆς ἀργίας, ὡς τὴν εὐπραξίαν τῶν διατεταγμένων ἡμῖν

profert idem Basilium Homilia in illud: Attende tibi ipsi: Ἡ μὲν γὰρ θορκὰς ἀνάλωτος ἐστὶ τοῖς βροχοῖς δι' ὀξύτητα τῆς ὀράσεως· ὅθεν καὶ ἐπώνυμός ἐστι τῆς οἰκείας ὀξύθορκιας, etc. Apud Theodoretum in *Cant.* ii, 9: Φασὶ τὴν θορκάδα ἐπώνυμον εἶναι τῆς οἰκείας ὀξύθορκιας, καὶ διὰ τὸ ὀξέως ὄραν ταύτην εἰληφέναι τὴν προσηγορίαν. Mitto cæteros quamplurimos, qui eamdem etymologiam tradunt, vel ad eam respiciunt.

παρὰ τοῦ Κυρίου ἀποδιῶκον, διώκεσθαι. Χαλεπω-
τάτη γὰρ ἀργία, ἢ τῶν ψυχῶν νοθηρία. Μὴ ἔσο ἀρ-
γὸς περὶ τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου· μὴ τὸ μὲν ποιεῖ,
τὸ δὲ ἀναβάλλου. Δανειστικόν τι ποιεῖς ἀροσίωμα,
ὡς τὸ ὄλον πληρώσας. Ἄλλὰ βούλεται σε ἐν τοῖς ἔμ-
προσθευ ἐπεκτείνεσθαι. Ὁρᾷς, ὅτι εὐπερίδρομόν σε
βούλεται τῆς εὐσεβείας εἶναι, τρέχοντα ἐπὶ τὸ βρα-
βεῖον τῆς ἀνω κλήσεως; Οὐ τοίνυν χροὴ τὸν αὐτὸν
καὶ ἀργὸν εἶναι καὶ ἐμπορεύεσθαι. Πάρεστιν ὁ
αἰτῶν· ἐὰν ἀργῆς πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην, ἢ ἀργία
ἐμπόδιόν σοι γίνεται πρὸς τὸν δρόμον τῆς σωτηρίας.
Ἵνα οὖν σε διυπνίσῃ, καὶ ζήλωτήν ποιήσῃ τῶν κα-
λῶν ἔργων, μικρὸν ζῶον ἐκλεξάμενος τὸ πάντων
ἐλάχιστον, τοῦτο προστίθησί σοι (15). « Ἴθι πρὸς τὸν
μύρμηκα, ὦ ὄκηρέ, καὶ ζήλωσον τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. »
Εἶδες πῶς σοι κέχρηται· εὐτελεῖ διδάσκαλον προ-
δείκνυσιν· ἐν' οὕτως, τὸν ὕπνον ἀποσεισάμενος, τὴν
ἀργίαν ἀπωσάμενος, τῇ αἰσχύνη τῇ πρὸς τὸν τυγ-
καινόμενον, ποιήσῃς σεαυτὸν ἀξίον τῷ κτισαντι.
Εἶ σοι εἶπεν· Μίμησαι τοῦ ἵππου τὸν δρόμον, μίμη-
σαι τὴν ἀχθηφορίαν τῆς καμήλου, μίμησαι τὸν
γεηπουοῦντα βούν· εἶπες ἄν, Πῶς μιμήσωμαι τὰ
ἀπλᾶ τὰ τῷ μεγέθει τοῦ σώματος; Ἄλλος ἐκεῖ-
νος (16) ὁ τόνος τοῦ σώματος πάρεστιν· ἐγὼ δὲ μικρὸς
καὶ ἀσθενής. Ἵνα μὲν τοῦτο προσβάλλῃ, τὸ ἀναντιρ-
ρήτως ὑποδείστερον, τοῦτό σοι προσέθηκεν εἰς μίμη-
σιν. « Ἴθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὦ ὄκηρέ. » Τί κατα-
φρονεῖς τοῦ μεγάλου διδασκάλου; Ὁ μύρμηξ σε
διερεθίζετω πρὸς τὴν ἐνέργειαν. « Καὶ παρ' ἐκείνου
μάθε. » Ἐκεῖνος οὐ διδάσκαλον οἶδεν, οὐκ ἀποθη-
μίαν ἀπεδήμησεν, οὐκ ἔμαθε γεωργικούς λόγους, C
οὐκ ἔξευξε βούν, οὐ κέκτηται βούν ἀροτῆρα, οὐ
μάχεται περὶ ὄρων γῆς, οὐ παροργίζει τοὺς γείτο-
νας, οὐ τὰ μὲν κατέχει, τὰ δὲ προσλαμβάνεται,
οὐδὲν οἶδε τῶν κατὰ γεωργίαν· οὐκ ἔχει δεσπότην
τὸν ἐπικείμενον, οὐκ ἔχει φορολόγον τὸν ἀναγκά-
ζοντα, οὐκ ἔχει τοὺς οἰκέτας τοὺς, ὅτε ἐὰν μὴ δια-
νεμηθῇ αὐτοῖς τὸ σιτηρέσιον, δικαζομένους τῷ δε-
σπότη. Οὐδὲν τούτων πάρεστιν· ἀλλὰ φυσικὴ τις
ἀνάγκη τὸ ζῶον διερεθίζει. Οὐκαὶν ἢ φύσις τότε.
Καὶ σὺ (17) τῆς φύσεως παροῖσι λόγος αἴτιος. Λόγῳ
πλεονεκτεῖς τὸν μύρμηκα. Εἰ δύναμις συνεργός,
προτιμωτέρα ἢ σὴ δύναμις τοῦ μύρμηκος. « Ἴθι οὖν
πρὸς τὸν μύρμηκα, ὄκηρέ· καὶ παρ' ἐκείνου μά-
θε. » Προλαβὼν ἐδιδάχθης· ὑπὸ δὲ ἀργίας αὐτὰ ἔρ-
μήφας, καὶ λήθην ἔλαβες ἐκ τοῦ ὕπνου ὃν ἠγάπη-
σας. Μάθε ἀπὸ τοῦ μύρμηκος. Ἐκεῖνος γὰρ γεώρ-
γιον οὐκ ἔχει, οὐδὲ δεσπότην κέκτηται, οὐδὲ ὑπὸ
ἀνάγκην ἐστίν· καὶ οὐδεμιᾷ ἀνάγκῃ δουλεύων, ἀδέ-
σποτος ὢν, αὐτόνομον βίον καὶ ἐλεύθερον κεκτημέ-
νος, αὐτὸς ἑαυτῷ ἐφέστηκεν, ἐπιείγων ἑαυτὸν πρὸς
τὸ ἔργον. Τίς εἶπε τῷ μύρμηκι, ὅτι Νῦν θέρος;
καὶ τίς πάλιν ἐρεῖ, ὅτι Νῦν πάλιν χειμῶν; Ἵνα δεί-
ξῃ σοι τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν δι' ὄλων ἀνήκουσαν

nobis, expellat. Gravissimum peccatum est pigri-
tia, animarum segnitie. Noli esse circa mandata
Domini otiosus, noli hoc quidem facere, illud vero
differre. Fœneraticiam quamdam agis satisfactio-
nem, ut qui totum impleveris. Sed vult te ad ea
quæ sunt priora extendi⁴⁷. Vides quod te cupiat
rectum esse pietatis cursorem, ad bravium super-
næ vocationis properantem⁴⁸? Non ergo oportet ut
idem piger sit ac negotietur. Adest qui petit: si
cessaveris ad eleemoynam, cessatio impedimento
tibi est ad cursum salutis. Itaque ut te a somno ex-
citet, æmulatoremque faciat bonorum operum;
parvo animali electo, omnium minimo, hoc apponit
tibi. VERS. 6. « Vade ad formicam, o piger, et æmu-
lare vias ejus. » Vidisti quo pacto te usus fuerit:
vilem magistrum præmonstrat: ut eo modo som-
num excutiens, segnitie repellens, verecundia
affectus ob rem quæ in comparisonem assumitur,
teipsum dignum reddas Creatore. Si dixisset tibi,
imitare equi cursum, imitare camelum **619** in ge-
statione onerum; imitare bovem terræ cultorem;
respondisses, quomodo imitari potero quæ mole
corporis ingentia sunt? Aliud illis inest corporis
robur, ego vero parvus sum et infirmus. Ne hoc
prætenderes, animal procul dubio imbecillius tibi
ad imitationem proposuit. « Vade ad formicam, o
piger. » Quid contemnis magnum præceptorem?
Formica te excitet ad operationem. « Et ab illa
disce. » Illa non novit magistrum, non perægre
profecta est, non didicit agriculturæ artem, non
junxit bovem, non possidet bovem aratorem, non
pugnat de terminis terræ, nec ad iram provocat
vicinos, non hæc quidem detinet, illa vero assu-
mit, nihil scit eorum quæ ad agriculturam perti-
nent; non habet instantem dominum, non tribu-
torum collectorem qui cogat, non famulos qui an-
nona cum non fuerit iis distributa, contendunt cum
domino. Nihil horum adest: sed naturalis quædam
necessitas animal excitat. Itaque natura tunc. Et
tibi accedit ratio quæ naturæ parens est. Ratione
antecellis formicam. Si facultas cooperaria est, præ-
stantior facultas tua facultate formicæ. « Vade igitur
ad formicam, piger, et ab illa disce. » Antea
edoctus fuisti; sed ex segnitie pristinam doctrinam
abjecisti, et in oblivionem lapsus es ob somnum
quem dilexisti. Disce a formica. Illa enim (VERS. 6,
7) agellum non habet, nec dominum, neque subje-
cta est necessitati, et nulli necessitati serviens,
domini expers, vitam ducens sui juris ac liberam
ipsi sibi instat, et seipsam ad opus urget. Quis
dixit formicæ, nunc messis est? et quis iterum di-
cet, nunc rursus hiems? Ut ostendat tibi provi-
dentiam Dei, per omnia pervenire ad nos; ne vero
etiam te liberum aut nullius dominio mancipatum

⁴⁷ Philipp. III, 13. ⁴⁸ ibid.

(15) F. προτίθησι.

(16) L. ἐκείνοισ.

(17) L. σοι.

existimares, formicam tibi commonstravit. Etenim illa non spontaneo quodam casu hæc operatur : sed urgentem habet Dei dispensationem, præceptore usa lege naturæ. Hæc sunt documenta. Messis est et formica operatur, quæ a tua operatione excidunt, in suum vertit lucrum. Vereor nequando tui accusatrix existat, quod laboriose Dei dona non collegeris, sicut ipsa repositoria sua implet. Disce formicarum hospitium. Illa sibi conficiens binas concamerationes ternasque contignationes, Noemum imitata, et diluvii apparatus in arca, alias quidem sibi subjectas, alias vero quæ domos supergrediantur construens, alias receptacula constituit, alias demensa. Vidistine aliquando formicinam cavernam ? Considerasti diligenter, aut ut nec formicina perdisceres ? Aptè compositæ sunt formicæ stationes : separata sunt apud illam sordida a puris : in repositoio degit, et scita est repositio. Aspexi ego frumentum a formica repositum, non temere autem projectum, sed cum prudenti consilio apotheca donatum. Scilicet unguis findit medium frumenti, suspicata ne forte sub terram cadens, indeque humectatum, perveniat ad germinationem : sed diffindit et mortuum reddit frumentum ; ut ad alimoniam aptum sit, ad germinationem inutile. Videturne tibi fide dignior esse magistra quæ tanta **620** sapientia et arte utitur ? « Vade ad formicam, o piger ; » disce formicæ bene constitutum ordinem ; quo modo quæ frumentum convehunt, eas quæ egrediuntur non impediunt ; sed unus est locus exuentium, alius importantium : atque ordo in illis est, quamvis regem ducentem non habeant, nec divisionem in tribunos noverint : sed ut unus viarum bonus ordo, hinc alia, altera vero cum aliis illinc, quando se mutuo prætereunt, sibi invicem impedimento non sunt ad cursum. Quis autem hæc ordinavit ? Ego existimo ordinum rectores et ducentis exercitibus præfectos hinc accepisse tacticam peritiam, et ad hominum disciplinam transtulisse. Sic sapientiæ lex antiquior est institutis artis. Adest formicæ et præcientia. Sæpe igitur e suis specubus proferentes frumentum exsiccant, cum fuerit madidum. Tunc ergo ubi videris annonaria frumenta extra formicarum cavernam, scito imbrem non futurum. Unde hoc, nisi a Domino, ut persistat animal, nec pereat fame ? Noli ergo existimare res tuas irrationabili et spontaneo casu regi. VERS. 8. « Aut vade ad apem, » Quid vulgarius hisce exemplis ? Quis ignorat formicam ? Quis nescit apem ? Animalia quæ feruntur, quæque nobiscum vivunt, ea nobis ostendit, ut autem eorum accipiamus deductionem seu magisterium, quo nostri curam geramus : quia non sufficiebat formicæ exemplum, apem adjecit. Nam poterat mihi dicere avarus, et retinens opum suarum, Imitor formicam : est enim animal immunificum, quod sibi

(18) L. ἐπ.

(19) Μετὰ σοφῆς ἐπινοίας, etc. Confer. cum Homilia 9 in Hexaemeron : ut et quæ sequuntur de

ἐφ' ἡμῖν ἵνα δὲ μήτε σεαυτὸν ἐλεύθερον ἢ ἀδέσποτον ὑπολάβῃς τὸν μύρμηκα σοὶ προσέδειξε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος οὐκ ἀθαιρέτω τινὶ συντυχίᾳ ταῦτα ἐνεργεῖ, ἀλλ' ἔχει τὸν ἐπείγοντα, τὴν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν, διδασκάλῳ χρώμενος τῷ τῆς φύσεως νόμῳ. Ταῦτά ἐστι τὰ διδάγματα. Θέρος ἐστὶ, καὶ ὁ μύρμηξ ἐνεργεῖ, τὰ ἀποπίπτοντα τῆς σῆς ἐνεργείας ἰδίου κέρθους ποιούμενος. Φοβοῦμαι μὴ ποτὲ σου κατήγορος γένηται, ὡς φιλοπόνως τὰς τοῦ Θεοῦ δωροδότης μὴ συναγαγόντος, ὡς ἐκεῖνος τὰς ἐαυτοῦ ἀποθήκας πλήροισι. Μάθε μύρμηκων τὸ καταγώνιον. Ἐκεῖνος ἐαυτῷ διώροφα καὶ τριώροφα, τὸν Νῶε μιμούμενος, τὴν τοῦ κατακλυσμοῦ κατασκευὴν ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ, ποιούμενος, τὰ μὲν ἐαυτῷ ὑπεύθυνα, τὰ δὲ ὑπαναθέθηκα (18) τῶν οἴκων κατασκευάσας, ἀλλὰ ἐποίησεν ὑποδοχὰς, ἀλλὰ τὰ σιτηρέσια. Εἶδές ποτε τὴν μυρμηκίαν ; Κατέμαθες φιλοπόνως, ἢ ὡς μὴδὲ τὰ τοῦ μύρμηκος καταμακρύνει ; Εὐσχήμονες τοῦ μύρμηκος αἱ διαγωγαὶ κεχωρισμένα παρ' ἐκείνου τὰ ῥυπαρὰ τῶν καθαρῶν· ἐστὶν ἐν τῇ ἀποθήκῃ, καὶ ἐστὶ σοφῆ ἡ ἀπόθεσις. Εἶδον ἐγὼ σῖτον ὑπὸ μύρμηκος ἀποθεθέντα, οὐκ ἀπλῶς δὲ ῥιφέντα, ἀλλὰ μετὰ σοφῆς ἐπινοίας (19) τῆς ἀποθήκης ἠξιωμένον. Κόπτει δὲ ταῖς χηλαῖς τὸ μέσον τοῦ σίτου, ὑφωρῶμενος μήποτε, ὑπόγειως πετῶν, εἴτα νοτισθεῖς, ἀναγάγῃ πρὸς τὴν βλάστησιν· ἀλλὰ διακόπτει καὶ ἀπονειροῖ τὸν σῖτον, ἵνα πρὸς μὲν τὴν τροφήν ἐπιτεθῆις ἢ, πρὸς δὲ τὴν βλάστησιν ἄχρηστος. Ἄρα δοκεῖ σοὶ ἀξιοπιστότερος εἶναι διδάσκαλος, τσαύτη σοφίᾳ καὶ τέχνῃ κεχρημένος ; « Ἴθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὦ ἀκηρὲ » μάθε τὴν εὐταξίαν τοῦ μύρμηκος· πῶς οἱ ἐπισιτιζόμενοι τοῖς ἐξιούσιν οὐκ ἐμποδιζουσιν, ἀλλ' εἰς τόπος τῶν ἐξιόντων, ἕτερος τῶν ἐπεισαγόντων· καὶ τάξις ἐστὶν ἐν αὐτοῖς καίτοι ὁ βασιλεὺς οὐκ ἀφηγεῖται ἐν αὐτοῖς, οὐδὲ εἰς χηλιάρχους τὰ ἐν αὐτοῖς διεῖρηται· ἀλλ' ὡς μία εὐταξία τῶν ὁδῶν, ἐνθεν ἄλλη, ἑτέρα δὲ τῶν ἐκείθεν, ἀλλήλους ὅταν παρέρχονται, οὐκ ἐμπόδιον ἀλλήλοις πρὸς τὸν ὁδόν γίνονται. Τίς δὲ ἐταξε ταῦτα ; Ἐγὼ νομίζω καὶ τοὺς ταξιάρχας καὶ τοὺς στρατηγάρχας ἐντεῦθεν λαμβάνοντας τὰ τακτικὰ μετατιθέσθαι ἐπὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων εὐταξίαν. Οὕτως ὁ τῆς σοφίας νόμος προεσβύτερός ἐστι τῶν ἐπιτεθευμάτων τῆς τέχνης. Πάρεστι τῷ μύρμηκι καὶ πρόγνωσις. Πολλάκις γοῦν ἐκ τῶν ἐαυτῶν καταθύσεων προκομίσαντες τὸν σῖτον διαψύχουσιν, ἐπειδὴν διάβροχος γένηται. Τότε τοίνυν, ὅταν ἴδῃς τὰ σιτηρέσια ἐπὶ τὴν μυρμηκίαν, γίνωσκε, ὅτι ἀνέχει ὁ ὄμβρος. Πόθεν τοῦτο ἢ τοῦ Κυρίου ; ἵνα μείνῃ τὸ ζῶον, καὶ μὴ λιμῶ διαφθαρή. Μὴ τοίνυν μήτε τὰ περὶ σὲ ἀλόγῳ τινὶ καὶ ἀθαιρέτῳ συντυχίᾳ νομίσης οἰκονομεῖσθαι. « Ἡ πορεύθητι πρὸς τὴν μέλισσαν. » Τί κοινότερον τῶν ὑποδειγμάτων τούτων ; Τίς ἀγνοεῖ μύρμηκα ; Τίς οὐκ οἶδε μέλισσαν ; Τὰ πατούμενα ζῶα, τὰ σύτροφα ἡμῖν, ταῦτα ἡμῖν ὑποδείκνυσιν. Ἴνα δὲ αὐτῶν λάβωμεν ὁδηγίαν εἰς τὸ ἐπιμελεῖσθαι ἐαυτῶν, ἐπειδὴ οὐκ ἀνταρχεῖς ἦν τὸ ὑπό-

apibus, cum Homilia 8 et cum Commentario in Isaiam ad capitis vii versum 18.

δειγμα τοῦ μύρμηκος, τὴν μέλισσαν προσπαρέθη-
 κεν. Ἠδύνατο γὰρ μοι εἰπεῖν ὁ φειδωλὸς, ὁ περιεκτι-
 κὸς τῶν ἰδίων κτημάτων, ὅτι μιμούμαι τὸν μύρμηκα·
 ἀμετάδοτον γὰρ τὸ ζῶον, καὶ ἐαυτῷ μὲν συναίρει,
 ἑτέρῳ δὲ οὐ θησαυρίζει. Εἶπεν ἄν, Τῇ διδασκαλίᾳ
 πείθομαι. Ὁ μύρμηξ πονεῖ εἰς οἰκίαν ἀπόλαυσιν·
 οὐκοῦν καὶ γὰρ ἀποτίθεται· μηδὲν μοι πλέον παραι-
 νεθῆ. Ἄλλ' ἐνταῦθα πρὸς τὸ φιλόπονόν σε καὶ ἐργα-
 στικόν εἶναι ὁ μύρμηξ παροχέθη· πρὸς δὲ τὸ μετα-
 δοτικόν ἡ μέλισσα (20). « Ἡ πορεύθητι πρὸς τὴν
 μέλισσαν, καὶ μάθε, ὡς ἐργάτις ἐστίν. » Χρήσιμον
 τὸ ὑπόδειγμα τῆς μέλισσας δοῦναι τὸν καρπὸν, καὶ
 ἀμύνασθαι. Καὶ γὰρ ἡ μέλισσα, ἀμυνομένη, ἐπαπο-
 θνήσκει τῇ πληγῇ, καὶ Χριστιανοῦ θάνατος ἡ ἀντα-
 πόδοσις τοῦ κακοῦ. Ἐκεῖνον μὲν μικρὸν ὠνείδιστας,
 σεαυτὸν δὲ ἀπέτνεινας τῇ παρακοῇ τῆς ἐντολῆς·
 « Μηδενὶ κακὸν ἀπὸ κακοῦ ἀποδιδόντες. » Εἶδες πῶς
 ἡ μέλισσα τῷ κέντρῳ τὴν ζωὴν ἐναφίησιν; Οὕτω καὶ
 Χριστιανὸς, τὸν ἐχθρὸν ἀμυνομένης, διὰ τῆς πληγῆς
 τῆς εἰς τὸν ἐχθρὸν τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἀποβάλλει. Μήτε
 οὐν ἀμυντικὸς ἔσο τῶν ἐχθρῶν, μήτε φειδωλὸς τῶν
 οἰκείων· ἀλλὰ μάθε ἀπὸ τῆς μέλισσας· ἢ τῇ μὲν θά-
 νατον προξενεῖ τὸ ἀμύνασθαι· τὴν δὲ ἐνέργειαν αὐ-
 τῆς προτιθεταί εἰς ἀπόλαυσιν βασιλεύσει καὶ ἰδιώταις,
 τρυφῶσί τε καὶ ἀρρώστοις· τῇ μὲν ἐπιτηδεύσει καὶ
 παντὶ τῷ βίῳ χρησιμεύει μέχρι τῆς ὄσμητος. Ἡ δὲ
 μέλισσα τῇ ποικιλίᾳ τῆς τέχνης καὶ μέλι ἐκλέγεσθαι
 οἶδεν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἄνθος· καὶ τὸ μὲν εἰς μέλι ἀπο-
 τίθεται, τὸ δὲ εἰς κηρίον, καὶ τὸν κηρὸν περιπέφυσι
 τῷ μέλιτι. Τίς ἐδίδασκε τὴν μέλισσαν ἐκείνην ποιεῖν
 τὰς σύριγγας, ὑφαίνειν δὲ τὸν λεπτὸν ὑμέναν; Τίς αὐ-
 τῶν, παλαιῶ διδασκάλῳ φοιτήσασα, τὰ ἐξάπλευρα
 καὶ τετράπλευρα ποιεῖν ἐδιδάχθη; Πῶς γωνίαν ἔστησε
 διὰ τοῦ κηροῦ, καὶ τοίχους διέφραξεν, ἵνα αἱ μὲν γω-
 νίαι τὸ στερεὸν παρασκευάσωσιν, αἱ δὲ τοῖχοι τὸ μέλι
 φυλάξωσι; Διὰ τί οὐχ ἓνα σύριγγα ἐποίησεν, ἀλλ'
 ἔνθεν κακείθεν διέπηξε τοῦ μέλιτος τὰς ἀποθήκας;
 Πῶς ἐκάστῳ πυθμένι ἰδίου ἐτίθησε μέλι; Εἰ ἐν ἐποίησε
 τὸ πανδοχεῖον, διερρόαγη ἂν τῷ βάρει τὸ ὑποκαείμενον·
 ἀλλ' ὑποτίθησι τοὺς πυθμένους, καὶ τοίχους ὑποβάλλει,
 καὶ γωνίας ἀσφαλίζειται. Τίς οἰκοδόμος; Οὐκ
 ἐκεῖνος ἐπαιδευθὴ τὰ οἰκοδομικά. Εἶδες ἐν μέλισσῃ
 ὄση σοφία, ἐν μύρμηκι ὅσον τὸ φιλόπονόν; Οὐκ αἰ-
 σχυνήμεθα, ἐὰν ἀπέλθωμεν μύρμηκος σοφίας, καὶ
 φιλοπονίας μέλισσας ἀπολιπόμενοι; Τὰ μικρὰ ταῦτα
 ζῶα διεγειρέτω ἡμῶν τὸν νοῦν πρὸς τῶν ἀγαθῶν ἔρ-
 γων ἐπιμέλειαν. Συνηγελαστικόν τὸ ζῶον· οὔτε μύρ-
 μηξ ἰδιαστικόν, οὔτε μέλισσα μοναστικῆ κατὰ ἀγέλας
 ζῶσι, κατὰ ἀγέλας ἵπτανται. Οὐκ εἶδες μέλισσάν ποτε
 καθ' ἑαυτὴν πετομένην, ἀλλ' ἀλλήλαις κοινωνοῦσι τῆς
 πτήσεως. Οὐ βασκαίνουσιν ἀλλήλαις τῶν ἀνθῶν κοινῇ
 ἀπαίρουσιν ἐπὶ λειμῶνας, κοινῇ πάλιν ἐπὶ ἰδίᾳς σηκῶς
 ἐπανέρχονται. Ἐκάστη τὴν ἰδίαν καλιὰν γνωρίζει
 ἀπο τοῦ ἰδίου ἐξερχομένη ἔργου, κοινωνεῖ τῆς ἐργα-

⁴⁹ Rom. XII, 17.

(20) Πρὸς δὲ τὸ μεταδοτικόν ἡ μέλισσα. Simili-
 modo S. Chrysostomus Homilia 12 ad populum
 Antiochenum. In Rufino tamen, Præfatione ad li-

A congregat, alteri vero non congerit. Dixisset, Ob-
 tempero doctrinæ. Formica laborat ad proprium
 usum : igitur et ego repono : nihil me amplius ad-
 moneas. Verum hoc loco ut laboriosus sis et ope-
 rosus, formicæ exemplum adductum est ; ut autem
 munificus, apes. « Aut vade ad apem, et disce quo-
 modo operaria est. » Utile est exemplum apes, ad
 dandum fructum et propter ultionem. Etenim apes
 dum ulciscitur se, plagæ immoritur : et Christiani
 mors est redditio mali. Illum quidem paululum
 probro affecisti, ipsam vero te interemisti per man-
 dati violationem : « Nulli malum pro malo red-
 dentes ⁴⁹. » Vidisti quo modo apes vitam cum acu-
 leo projiciat ? Ita et Christianus, cum de inimico
 vindictam sumit, per vulnus hosti inflictum vitam
 B suam amittit. Ne sis ergo aut in hostium ultionem
 propensus, aut in bonis tuis avarus : sed ab ape
 disce ; cui quidem mortem conciliat vindicta ; ope-
 rationem vero suam exhibet in usum regibus et
 privatis hominibus, delicate viventibus et morbo
 afflictis ; nec non industria sua omnique vita utilis
 est usque ad odorem. Apes, varietate artis, etiam
 mel novit colligere ex eodem flore : et aliud quidem
 reponit in mel, aliud vero in favum ; et ceram
 compingit melli. Quis docuit apem illam facere
 fistulas alveares, ac texere tenuem membranam ?
 Quænam ex iis, velere adito præceptore, ædificia
 sex laterum et quatuor laterum condere edocta
 fuit ? Quo pacto angulum constituit per ceram, et
 parietes pertexit, **621** ut anguli firmitatem pro-
 curarent, parietes mel custodirent ? Cur non unam
 C fistulam fecit, sed hinc illincque compegit mellis
 apothecas ? Qua ratione cavo cuique suum immittit
 mel ? Si unum construxisset receptaculum, pon-
 dere dirupta fuisset basis : verum supponit cava,
 parietes subjicit, angulos munit. Quis architectus ?
 Non ille architecturam didicit. Vidisti quanta sit
 in ape sapientia, quantum in formica laboris stu-
 dium ? Nonne erubescimus, si a sapientia formicæ
 discedamus, et a diligentia apes superemur ? Parva
 hæc animalia excitent mentem nostram ad bono-
 rum operum curam. Animal gregale est : neque
 formica singulariter degit, neque apes solitarie :
 gregatim vivunt, gregatim volant. Nunquam vi-
 disti apem seorsum volantem, sed inter se commu-
 nem habent volatum. Non eæ sibi invicem invi-
 dent flores ; una ad prata proficiscuntur ; simul
 iterum ad propria loculamenta redeunt. Unaquæ-
 que suam cellulam agnoscit ; a suo opere disce-
 dens communicat operationem cum sodalibus.
 Hoc autem apud nos non reperitur. Non enim am-
 plius inter nos communicamus, nec ad flores Ec-
 clesiarum communiter convolamus : sed cujusque
 aculeus vehementer elatus est contra proximum :

brum tertium *De principiis*, apes dicuntur fingere
 ramos ac mella, avaritia congregandi.

et novit quidem se ex aculeo mori, in quo percutit fratrem ; nihilominus tamen, magis iræ quam salutis suæ sollicitus, perpetrat quæ a Domino vetita sunt, nobisque conciliant æternam supplicium : a quo eripi deprecemur ; in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

γορευμένα παρὰ τοῦ Κυρίου, καὶ ἡμῖν προξενούντα τὴν αἰώνιον κόλασιν· ἧς ῥυσθῆναι εὐχόμεθα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα (22) καὶ τὸ Ἄμην.

EJUSDEM DE JEJUNIO ORATIO III.

1. Jejunii et propitiationis adest tempus ; non modo ciborum abstinentiæ, sed etiam peccatorum evitacionis. Nos ipsos ab omni peccato subducetes, jejunemus alacriter ; gnari quod jejunium sententiam Dei revocavit. Itaque lex ecclesiastica jejunium prænuuntiat, præconem vocalissimum prætendens prophetarum et apostolorum chorum. Vocat autem ille non viros ac ætate proveciores solos, verum etiam mulieres ac pueros ; horum quidem renovans juventutem, illarum vero naturam mutans in virilem virtutem. « In Christo enim Jesu non est masculus neque femina ⁵⁰. » Præmia vero certantibus proponit, regnum cælorum, coronam semper florentem, vitam æternam, si cum sanctitate jejunaverimus ; juxta beatum Joelem prophetam dicentem : « Sanctificate jejunium, prædicate curationem, congregate parvulos sugentes ubera. Sacerdotes, plorate coram altari, convocate senes. Egrediatur sponsa de thalamo suo, et sponsus de cubili suo ⁵¹. » Sanctus quippe est jejunii modus, sancto Deo a sanctis sancte oblatum. Cunctos igitur præco vocat ad certamen. Sed multa inter certantes differentia **622** intercedit, cum vitæ, tum ætatis. Porro certamen « non est adversus sanguinem et carnem, sed adversus principes et potestates et spiritualia nequitiae ⁵². » Et enim qui habet inimicos et hostes visibiles, si quidem valeat, vicissim hostiliter adoriatur : si vero careat viribus, abscondens se servabitur. Qui autem hostes habet invisibiles, quid acturus est, nisi Deum in auxilium vocet ? Nam si dormierit, illi vigilant : si occultaverit se, illi intra ipsum pugnant. Molestus est inimicus : multa inducit tibi D machinamenta in lucta vel avaritiæ, vel libidinis, vel crapulæ, deliciarum, et vanæ gloriæ. Aggreditur te etiam dormientem ; neque enim somni reveretur leges. Quid ergo ages, cui res est cum plurimis hujusmodi hostibus ? Vailum fodies ? Sed hoc

σίας τοῖς συννόμοις. Τοῦτο δὲ ἐν ἡμῖν οὐκ ἔστιν. Οὐ γὰρ ἔτι ἐσμεν κοινωνοὶ ἀλλήλων, οὔτε ἐπὶ τὰ ἀνθητῶν Ἐκκλησιῶν κοινῇ πετόμεθα· ἀλλ' ἐκάστου τὸ κέντρον σφοδρὸν ἐπήρθη κατὰ τοῦ πλησίον· καὶ οἶδε μὲν ὅτι ἐπὶ τῷ κέντρῳ ἀποθνήσκει, ἐν ᾧ μαστίζει τὸν ἀδελφόν, ὁμοῦ δὲ, τῷ θυμῷ (21) πλέον ἢ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἐπιμελούμενος, ποιεῖ καὶ τὰ ἀπη. τὴν αἰώνιον κόλασιν· ἧς ῥυσθῆναι εὐχόμεθα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα (22) καὶ τὸ Ἄμην.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΕΡΙ ΝΗΣΤΕΙΑΣ ΛΟΓΟΣ Γ'.

1. Νηστείας καὶ ἰλασμοῦ (23) ὁ καιρὸς οὐ μόνου τῆς τῶν βρωμάτων ἀποχῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἀμαρτιῶν (24) ἀπαλλαγῆς. Ἀπαλλάξαντες τοίνυν ἑαυτοὺς ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας, προθύμως νηστεύσωμεν· εἰδότες, ὅτι νηστεία ἀπόφασις Θεοῦ ἀνεκαλέσατο. Νόμος τοίνυν ἐκκλησιαστικὸς τὴν νηστείαν προμηνύει, κήρυκα μεγαλοφωνότατον προστησάμενος τὸν προφητικὸν καὶ ἀποστολικὸν χορὸν. Καλεῖ δὲ οὗτος οὐκ ἄνδρας καὶ πρεσβύτες μόνους, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας· τῶν μὲν ἀνανεῶν τὴν νεότητα, τῶν δὲ μεταβάλλων τὴν φύσιν εἰς ἀνδρικὴν ἀρετὴν. « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ. » Ἄθλα δὲ τοῖς ἀγωνιζομένοις προτίθησι, βασιλείαν οὐρανῶν, καὶ στέφανον ἀειθαλῆ, καὶ ζωὴν αἰώνιον, εἰ μὲν μετὰ ἀγιωσύνης νηστεύσωμεν· κατὰ τὸν μακάριον Ἰωὴλ τὸν προφήτην λέγοντα· « Ἀγιάσατε νηστείαν, κηρύξατε θεραπείαν, συναγάγετε νήπια θηλάζοντα μαστούς· ἱερεῖς, κλαύσατε ἐνώπιον θυσιαστηρίου· συγκαλέσατε πρεσβυτέρους. Ἐξέλθτω νύμφη ἐκ τοῦ παστοῦ αὐτῆς, καὶ νυμφίος ἐκ τοῦ κοιτῶνος αὐτοῦ. » Ἅγιος γὰρ ὁ τρόπος τῆς νηστείας, ἀγίῳ Θεῷ ὑπὸ ἀγίων ἀγίως προσφερόμενος. Πάντας τοίνυν ὁ κῆρυξ καλεῖ ἐπὶ τὸν ἀγῶνα. Διαφορὰ δὲ πολλὴ τοῖς ἀθλοῦσι καὶ βίου καὶ ἡλικιῶν. Οὐκ ἔστι δὲ ὁ ἀγὼν πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς καὶ τὰς ἐξουσίας καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. Ἐχγρούς μὲν γὰρ ἔχων τις πολέμιους ὀρωμένους, εἰ μὲν δυνατὸς ἦ, ἀντιπολεμήσειεν· εἰ δὲ ἀδύνατος, ἀποκρυβείσιν, σωθήσεται· ἀοράτους δὲ πολέμιους ἔχων τις, τί ποιήσειεν, εἰ μὴ Θεὸν ἐπικαλίσσεται βοηθόν ; Ἐὰν γὰρ καθεύθῃ, ἐκεῖνοι γρηγοροῦσιν ; εἰ μὲν δὲ ἀποκρύβῃται, ἐκεῖνοι ἐνδοθεν πολεμοῦσιν. Δεινὸς ὁ ἐχθρὸς· πολλὰ σοὶ προσάγει τεχνάσματα κατὰ τὴν πάλην τὴν τῆς φιλοχορηματίας, τὴν τῆς ἀκολασίας, τὴν τῆς κραυπάλης καὶ τρυφῆς καὶ κενοδοξίας. Ἐφίσταται σοὶ καὶ καθεύδοντι· οὐδὲ γὰρ τῶν ὕπνων δυσωπεῖται τοὺς νόμους (25). Τί οὖν ποιήσεις πρὸς τοὺς πολλοὺς τούτους πολέμιους ἔχων ;

⁵⁰ Galat. iii, 28. ⁵¹ Joel ii, 15, 16. ⁵² Ephes. vi, 12.

(21) F. τοῦ θυμοῦ.

(22) Ὡς ἡ δόξα. Variæ quidem doxologiæ reperiuntur ; sed maximam admirationem movet illa in Lupo Ferrariensi, hom. 2 : *Præstante Domino nostro Jesu Christo, qui patria virtute trinus et unus vivit et regnat, in sæcula sæculorum.*

(23) Ἰλασμοῦ. Male in codice Augustano, aut saltem in Catalogo illius bibliothecæ, ἰλαρισμοῦ.

(24) Al. ἀμαρτημάτων.

(25) Οὐδὲ γὰρ τῶν ὕπνων δυσωπεῖται τοὺς νόμους. Neque enim somni reveretur leges. Sunt leges somni, ut dormientis quies nequaquam obturbetur.

Τάφον (26) ὀρύξαι ; Ἀλλὰ καὶ τοῦτον ὑπερβήσεται. Χάρακα προστήσαι ; Ἀλλὰ καὶ τοῦτον διαβήσεται. Πῶς οὖν ἀγωνίσασθαι χρὴ ; πῶς δὲ ἐπισχεῖν τὴν τσα-
αὐτήν ἐπιβουλήν ; Οὐδὲ γὰρ ὄραῖν ἐστὶ τοὺς μαχο-
μένους. Ἀλλ' εὖρηται μέγιστον βοήθημα, νηστεία
καὶ προσευχή. Τούτῳ γὰρ τῷ τρόπῳ ἠτῶνται οἱ
χειροὺς τῶν ὀρατῶν πολεμίων, πονηροὶ δαίμονες·
ὡς διδάσκει ὁ Κύριος τοὺς μαθητὰς, περὶ τοῦ σελι-
νιαζομένου λέγων· « Τοῦτο τὸ γένος ἐν οὐδενὶ
ἐλαύνεται, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ. » Μέγα
οὖν ἀγαθὸν (27) ἀνθρώποις νηστεία, ἣτις ἀπόφασις
Θεοῦ ἀνεκαλέσατο. Ἐκρηύχθη ἐν Νινευῆ τριήμερος
καταστροφή· καὶ ἐνίκησεν ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστροφή
τὴν καταστροφήν. Ἡ γὰρ ἀπειλή τῆς καταστροφῆς διὰ
τὴν ἐπιστροφήν ἀνεῖθη. Εὐγνώμονες ἁμαρτωλοὶ οἱ Νι-
νευῖται, ἀκούσαντες τοῦ Ἰωανᾶ κηρύσσοντος τὴν κατα-
στροφήν, τῷ τρόπῳ τῆς νηστείας ἔστησαν τὴν ἀπει-
λήν, καὶ τῷ φαρμάκῳ τῆς ἐξομολογήσεως καὶ προσ-
ευχῆς ἐπεσπάσαντο τὴν σωτηρίαν.

2. Διὰ τῆς νηστείας Μωσῆς ἐξ οὐρανοῦ τὸν νόμον
κατήνεγκεν· διὰ νηστείας ἐξιλιάσατο περὶ τῶν μο-
σχοποιησάντων. Διὰ νηστείας Ἡλίας ἕως οὐρανοῦ
ἀνελήφθη, ὄπλον φέρων τῆς σωφροσύνης τὴν νη-
στείαν· νηστείαν βρωμάτων, καὶ ἀποχὴν ἁμαρτη-
μάτων. Ἐὰν γὰρ τὸ στόμα νηστεύῃ, αἱ δὲ χεῖρες
τὰ ἄλλότρια ἀρπάξωσιν, ἀκούεις· « Οὐ ταύτην τὴν
νηστείαν ἐξελεξάμην, λέγει Κύριος. » Ἐὰν ἀπέβῃ βρω-
μάτων, καὶ συκοφαντῆς τὸν ἀδελφὸν σου, ἀκούεις·
« Οὐ τὸ εἰσερχομενον εἰς τὸ σῶμα, κοινοῖ τὸν ἀνθρω-
που, ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα. » Καθαρὰ τοίνυν ἔστω
καὶ ἡ κοιλία ἀπὸ βρωμάτων, καὶ ἡ διάνοια ἀπὸ
ἁμαρτημάτων. Συμφωνᾷ ἔστω τὰ ἐνθὸν τοῖς ἔξω.
Μὴτε τὸ σῶμα τοῖς σιτίοις βαρυνέσθω, μὴτε ἡ ψυ-
χή ταῖς κακίαις μολυνέσθω· ἵνα ὁ Θεὸς τῶν ὅλων
ἀξιόσους ἀπεργάσῃται ἡμᾶς τῆς οὐρανῶν βασιλείας ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ
τὸ κράτος οἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁵³ Matth. xvii, 20. ⁵⁴ Isa. lviii, 5. ⁵⁵ Matth. xv, 11.

(26) F. τάφρον.

(27) Μέγα οὖν ἀγαθόν. Proferuntur hæc a Si-
meone Logotheta Concione 10· sed illic perperam

A transgredietur. Fossam interpones ? Sed et illam
superabit. Qua ergo ratione decertare oportet ? quo
pacto tantas insidias cohibere ? Neque enim cer-
nere datur bellatores. Verum inventum est maxi-
mum subsidium, jejunium cum oratione. Hoc enim
modo vincuntur qui hostibus visibilibus pejores
sunt, mali dæmones : quemadmodum Dominus
docet discipulos, de lunatico aiens : « Hoc genus
in nullo expellitur, nisi per orationem et jeju-
nium⁵³. » Itaque magnum hominibus bonum est,
jejunium ; quod quidem sententiam Dei revocavit.
Prædicata est in Ninive subversio post triduum : et
conversio ad Deum vicit subversionem. Subver-
sionis enim comminatio, per conversionem re-
laxata est. Prudentes peccatores Ninivitæ, audito
B Jona subversionem prædicante, per jejunii modum
comminationem cohibuerunt, et confessionis præ-
cisque remedio attraxerunt salutem.

2. Per jejunium Moses e cælo legem detulit :
per jejunium placavit Deum erga eos qui vitu-
lum fabricaverant. Per jejunium Elias usque ad
cælum assumptus est ; arma gerendo castitatis,
jejunium ; jejunium ciborum, et peccatorum absti-
nentiam. Si enim os jejunaverit, manus autem
aliena rapuerint, audies : « Non tale jejunium ele-
gi, dicit Dominus⁵⁴. » Si abstinueris cibis, et ca-
lumniatus fueris fratrem tuum, audies : « Non
quod intrat in os, coinquinat hominem, sed quæ
procedunt⁵⁵. » Proinde purus sit, et venter a ci-
bis, et animus a peccatis. Interiora cum exteriori-
bus consentiant. Neque corpus cibariis aggravetur,
neque anima vitiis polluat : uti cunctorum Deus
dignos reddat nos regno cælorum ; in Christo Jesu
Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula
sæculorum. Amen.

ac inutile editum est ἐγγνωμότως τοῦ Ἰωανᾶ κηρύσ-
σοντος,

MONITUM.

Hanc lucubratiunculam jam olim Græce et Latine vulgavit vir doctissimus Franciscus Combefisius
in suo *Basilio recensito*, t. II, p. 98-103. Eamdem, qualem edidit, rursus hoc loco edendam esse judi-
cavi. Quid autem de ea sentiam in præfatione aperiam.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

λόγος εἰς τὴν ὑποτύπωσιν τῆς ἀσκήσεως.

1. Τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προστάσσοντος,
« Ὁ λέγω ὑμῖν ἐν τῇ σκοτίᾳ, εἶπατε ἐν τῷ φωτί·
καὶ ὁ πρὸς τὸ οὐς ἀκούσατε, κηρύξατε ἐπὶ τῶν δω-
μάτων » καὶ τοῦ Ἀποστόλου τῆς σιωπῆς τὸ κρίμα
φοβερόν· δεικνύοντος δὲ ὡν φησι πρὸς τοὺς Ἐφεσίους

⁵⁶ Matth. x, 27.

D

623 EJUSDEM

de religiosæ exercitationis informatione, sermo

1. Cum Dominus noster Jesus Christus præcipiat :
« Quod vobis dico in tenebris, dicite in luce : et
quod auditis in aure, prædicate super tecta⁵⁶ ; »
Apostolus item silentii tremendum iudicium osten-
dens, quibus sic Ephesiorum presbyteros compel

lat. « Confestor vos hodie, quia mundus sum a sanguine omnium ; non enim subterfugi, quominus annuntiarem vobis omnem veritatem et consilium Dei ⁵⁷ ; » quin et nos, idem ut faciamus, admonet, qua scribit : « Hæc commune, contestans coram Deo ⁵⁸. » Quia vero res non patitur ut omnibus coram de illis contester, quæ præcepta a Domino sunt, necessarium putavi ut ad vestram omnium in Christo charitatem scriberem, ac me quidem crimine liberarem, vosque adeo in nomine Domini nostri Jesu Christi, eorum quæ officii sunt, certiores efficerem ; ut neque vos ex ignorantia in mortis unquam stimulum ⁵⁹, nempe peccatum, incidatis, ullumve Dei mandatum transgrediamini, de quibus scriptum est : « Mandatum ejus, vita æterna ⁶⁰, » atque ab ea excidatis dicente Domino : « Qui incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manebit super eum ⁶¹ ; » neque nos, eo quod siluerimus, eorum qui ex peccato interierint, sanguinis obnoxii reperiamur. Hinc vero ejusque rei rationem adjungam ; primum quidem quæ causa sit, quodve periculum, tantæ Ecclesiarum Dei ac ejusque rebus agendis dissonantiæ et dissensionis ; tum deinde certas ex divina Scriptura probationes ac rationes, quibus conficitur, in omnem Deum mandati transgressionem acri tremendaque distractione animadvertere ; ut quamvis pleraque quis videatur præstitisse ; si tamen pauca, sive etiam unum quodvis mandatum neglexerit, vel etiam peccanti, quasi re media, aut cujus parum aut nihil intersit, acquieverit, silentiumque in eo tenuerit, nec ex judicii Dei ratione probum zelum æmulationemque ostenderit, hinc solum, unoque hoc reatu, pœnas daturus sit ; ac vel si per ignorantiam ejusmodi aliquid ei acciderit, ne sic quidem inultus abibit.

2. Ad hæc, piam de Deo ac Patre, unigenitoque ejus Filio ac Deo, necnon Spiritu sancto, confessionem, liber complectetur ; tumque eorum notitiam, quæ abs Scriptura præcepta sunt ; a quibus abstinendum, ac quibus potissimum sedulo iis adhibenda opera, qui vitæ æternæ ac regni cœlorum desiderio teneantur. Cujusque item gradus seu ordinis propria sigillatim pariter exsequetur, ac præterea, compendiosum brevemque velut characterem, definitionis forma ex Scripturis sacris conabitur dare ; affinemque rursus sermonis doctrinæ Dei præpositorum addet characterem : in quibus exacta atque exacte depurgata disciplinæ ratio elucescet ; eorumque, ut sic dicam, qui hic discipuli sequuntur dignitas perspicua descet. His consequenter adjungam, quæcunque fratrum quæstionibus motus, respondi, disceptando de vita, quæ pie religioseque instituitur ; quorum omnium exempla ad vestram in Christo dilectionem transmisi ; quo in vobis impleatur illud Apostoli : « Hæc commen-

A προσβυτέρους· « Διαμαρτύρομαι ὑμῖν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ, ὅτι καθαρὸς εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων· οὐ γὰρ ὑπεστειλάμην τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ· » καὶ ἡμῖν δὲ τὸ αὐτὸ ποιῆν παραγγέλλοντος ἐν οἷς γράφει· « Ταῦτα ὑπομίμησθε, διαμαρτυρούμενος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· » ἐπεὶ δὲ κατὰ πρόσωπον ἀναμαρτύρασθαι πᾶσι περὶ τῶν τοῦ Κυρίου προσταγμάτων οὐχ οἷός τε εἶμι, ἀναγκαῖον ἐνόμισα γράψαι πρὸς τὴν πάντων ὑμῶν ἐν Χριστῷ ἀγάπην, καὶ ἑμαυτὸν μὲν τοῦ κριματος ἐλευθερώσαι, ὑμᾶς δὲ περὶ τῶν ἐπιβαλλόντων ὑμῖν πληροφορῆσαι ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἵνα μήτε ὑμεῖς ἐξ ἀγνοίας περιπέσητέ που τῷ κέντρῳ τοῦ θανάτου, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἁμαρτία, ἢ παρέλιθητέ τινα ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, περὶ ἧς γέγραπται, ὅτι « Ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ζωὴ αἰώνιος ἐστὶ, » καὶ ἐκπέσητε ταύτης, τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ὁ ἀπειθῶν τῷ Υἱῷ οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μενεῖ ἐπ' αὐτόν· » μήτε ἡμεῖς ἐνοχοὶ τοῦ αἵματος τῶν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας τεθανατωμένων διὰ τῆς σιωπῆς εὐρεθώμεν. Προσθήσεται δὲ μοι τὸ κριμα· πρῶτον μὲν τὴν αἰτίαν καὶ τὸν κίνδυνον τῆς τοσαύτης τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκάστου πρὸς τὸ ἔργον διαφωνίας καὶ διαστάσεως· δεύτερον τὰς ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἀπαδείξεις περὶ τοῦ πᾶσαν παράβασιν ἐντολῆς Θεοῦ σφοδρῶς καὶ φοβερῶς ἐκδικήσαντος (28). Ὡστε, εἰ καὶ τὰ πλεῖστα κατορθωθέναι τις δοκεῖ, ὀλίγων δὲ που, ἢ καὶ μιᾶς ἡστυνοσοῦν ἐντολῆς ἀμελήσει, ἢ καὶ τῷ πλημμελήσαντι ἀδιαφόρως ἐφησυχάσει, καὶ μὴ ζῆλον ἀγαθοῦ κατὰ τὸ κριμα τοῦ Θεοῦ ἐπιδείξειται, ἐπὶ ταύτῃ μόνῃ δίκας ὑφείξει καὶ ἐξ ἀγνοίας πάθη τι τοιοῦτον, οὐδὲ οὕτως ἀτιμώρητος διαφεύγει.

C τὸ κριμα τοῦ Θεοῦ ἐπιδείξειται, ἐπὶ ταύτῃ μόνῃ δίκας ὑφείξει καὶ ἐξ ἀγνοίας πάθη τι τοιοῦτον, οὐδὲ οὕτως ἀτιμώρητος διαφεύγει.

D 2. Μετὰ ταῦτα περιέξει τὴν εὐσεβῆ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ καὶ Θεοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμολογίαν. Ἐπειτα τῶν ὑπὸ τῆς Γραφῆς ἡμῖν δισταλμῶν τὴν γνώσιν, ὅσων ἀπέχεσθαι χρῆ, καὶ περὶ ἧς μάλιστα ἐσπουδακέναι, τοὺς αἰωνίου ζωῆς καὶ βασιλείας οὐρανῶν ἐφιευμένους· καὶ τὰ ἐκάστου δὲ βαθμοῦ ἢ τάγματος ἐξείρετα κατ' ἰδίαν ὁμοίως παραθήσεται. Ἐπὶ τοῦτοις οἰοεὶ χαρακτῆρα Χριστιανοῦ κεφαλαίωθῃ καὶ σύνομον, ὅρου τύπον ἔχοντα, πειράσεται δοῦναι ἡμῖν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν ὁ λόγος· καὶ χαρακτῆρα πάλιν παραπλήσιον τῶν προσετώτων τοῦ λόγου τῆς τοῦ Θεοῦ διδασκαλίας· ἐν οἷς τὸ τε ἀπηκριβωμένον καὶ ἀκριβῶς κεκαθαρωμένον τῆς πολιτείας διαφανήσεται· καὶ τὸ, ἵνα οὕτως εἶπω, ἀξίωμα τῶν ἐνταῦθα παρεπόντων ἐκλάβῃ. Τούτοις ἀκολούθως ἐπισυναφθήσεται ἡμῖν, ὅσα πρὸς τὴν συζήτησιν τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν ἐπερωτηθεῖς, ἀπεκρινάμην. Ὡς ἀπάντων ἀντίγραφα διεπεμφθήμην πρὸς τὴν ὑμετέραν ἐν Χριστῷ ἀγάπην· ἵνα πληρωθῇ ἐν

⁵⁷ Act. xx, 26, 27. ⁵⁸ II Tim. ii, 14. ⁵⁹ I Cor. xv, 56. ⁶⁰ Joan. xii, 50. ⁶¹ Joan. iii, 36.

(28) Ἐκδικεῖν μέλλοντος.

ὑμῶν τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένον, ὅτι « Ταῦτα A da fidelibus hominibus, qui et alios docere erunt παρόθεν πιστοῖς ἠθρώποις, αἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται idonei ⁶², » καὶ ἑτέρους διδάξαι. »

⁶² II Tim. II, 2.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ,

ΠΕΡΙ ΒΑΠΤΙΣΜΑΤΟΣ ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

SANCTI PATRIS NOSTRI BASILII,

ARCHIEPISCOPI CÆSAREÆ CAPPADOCIÆ,

DE BAPTISMO LIBER PRIMUS.

ΛΟΓΟΣ Α΄.

Ὅτι δεῖ πρῶτον μαθητευθῆναι τῷ Κυρίῳ, καὶ τότε καταξιωθῆναι τοῦ ἁγίου βαπτίσματος,

1. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἀπολαθὼν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς αὐτοῦ εἰπόντος διὰ Δαβὶδ τοῦ προφήτου· « Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ θώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχυσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς, » προσλαθόμενος τοὺς ἐαυτοῦ μαθητάς, φανεροῖ αὐτοῖς πρῶτον τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐξουσίαν παρὰ τοῦ Πατρὸς, εἰπὼν· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· » καὶ τότε ἀποστέλλει αὐτούς, λέγων· « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτούς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα, ὅσα ἐντετάλαμην ὑμῶν. » Ἐπεὶ οὖν, προστάξας τοῦ Κυρίου πρῶτον, « Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, » καὶ τότε ἐπαγγέλλεται, « Βαπτίζοντες αὐτούς, » καὶ τὰ εἰρησ, ὑμεῖς μὲν, τὸ πρῶτον σιωπήσαντες, τοῦ δευτέρου τὸν λόγον ἡμᾶς ἀπητήσατε· ἡμεῖς δὲ λογισάμεθα παρ' ἐντολῆν τοῦ Ἀποστόλου ποιεῖν, ἐὰν μὴ εὐθὺς ἀποκρινώμεθα, εἰπόντος· « Ἐτοιμαί ἔσεσθε πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ ἐδερωτῶντι (29) ὑμᾶς λόγον. » παρεδώκαμεν τὸν λόγον τοῦ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου βαπτίσματος, ἔχοντος δόξαν ὑπὲρ τὸ τοῦ μακαρίου Ἰωάννου· μνημονεύσαντες ὀλίγα ἐκ πολλῶν τῶν περὶ αὐτοῦ ἐν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς εἰρημένων. Ὅμως ἀναγκαῖον εἶναι ἐλογισάμεθα ἐπὶ τὴν παραδεδομέ-

B

624 CAPUT I.

Quod oportet primum Domini doctrina imbui, tumque baptismo sancto initiari.

1. Dominus noster Jesus Christus, unigenitus Dei viventis Filius, cum post resurrectionem ex mortuis accepisset promissionem Dei et Patris per prophetam Davidem dicentis, « Filius meus es tu, ego hodie genui te; postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ ⁶³, » assumpsissetque discipulos suos, eis primum datam sibi a Patre potestatem declarat his verbis: « Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra ⁶⁴: » et tunc mittit ipsos, dicens: « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quæcunque mandavi vobis ⁶⁵. » Cum igitur Domino præcipiente, primum, « Docete omnes gentes, » et deinde subjungente, « Baptizantes eos, » et quæ sequuntur, vos quidem omisso priore posterioris a nobis rationem exegistis; nos vero rati contra mandatum Apostoli facturos nos, si non statim responderemus, cum dicat, « Parati estote ad respondendum cuilibet rationem vos interroganti ⁶⁶; » tradidimus doctrinam baptismatis secundum Evangelium Domini, ejusque præstantioris baptismate beati Joannis, sed sic ut pauca ex multis quæ de eo in sacris Scripturis dicta sunt, in medium proferamus. Necessarium tamen duximus, ad traditum a Domino ordinem recurrere, ut sic etiam vos hujus vocis, « Docete, » vim ac intelligentiam primum edocti, post deinde

⁶³ Psal. II 7, 8. ⁶⁴ Matth. XXVIII, 18-20. ⁶⁵ ibid. 19, 20. ⁶⁶ I Pet. III, 15.

(29) Regii duo mss. τῷ ἐρωτῶντι. Mox iidem ἔχον δόξαν. Subinde iidem illi duo mss. ὀλίγον.

doctrina de gloriosissimo baptismo accepta, ad perfectionem prospere perveniretis, discentes servare omnia quæ Dominus discipulis suis præcepit, sicut scriptum est. Hic igitur audivimus dicentem, « Docete : » sed jam opus est de iis quæ alibi de hoc mandato dicta sunt, mentionem facere, ut primum sententiam Deo acceptam assecuti, deinde vero aptum necessariumque ordinem servantes, sic, juxta propositum placendi Deo, ab intelligentia hujus præcepti non aberremus. Familiare est enim Domino, ea quæ alicubi strictim præcepta sunt, per ea quæ in aliis locis relata sunt, perspicue explanare. Quale est illud : « Thesaurizate vobis thesauros in cælo ⁶⁷. » Nam hic simpliciter locutus, quomodo id fieri oporteat, in alio loco declarat, cum ait : « Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam : facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis ⁶⁸. » Et multa hujusmodi alia.

2. Discipulus igitur est, ut ab ipso Domino **625** discimus, quisquis ad Dominum accedit, ut cum sequatur, hoc est, ut sermones ipsius audiat, credatque, ac ei obediat uti Domino, et regi, et medico, et doctori veritatis, ob spem vitæ æternæ, idque, si modo in his permanserit, sicut scriptum est : « Dicebat igitur ad eos, qui in se crediderant, Judæos : Si vos maneatis in sermone meo, vere discipuli mei estis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos ⁶⁹; » sine dubio intelligens animæ libertatem, qua ab amarulenta diaboli tyrannide libera fit, dum a peccatorum dominio liberatur ; « Qui enim, inquit, facit peccatum, servus est peccati ⁷⁰, » et sub mortis condemnatione constitutus : quemadmodum etiam tradidit nobis Paulus apostolus, cum ait : « Eum enim qui peccatum non novit, peccatum pro nobis fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso ⁷¹; » et rursus, « Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi, ita per unius obedientiam, justii constituentur multi ⁷². » Qui autem credit Domino, sequere idoneum exhibet ad docendum, discat oportet primum quidem desistere a peccato omni : deinde vero a re quacunque secedere, quæ ab obedientia Domino debita multas ob causas retrahat, etiamsi speciosæ esse videantur. Fieri enim non potest, ut qui peccatum patrat, aut hujus vitæ negotiis implicatur, aut de rebus ad vitam necessariis sollicitus est, servus sit Domini, nedum discipulus illius qui non prius adolescenti dixit, « Veni, sequere me ⁷³, » quam præcepisset ut bona sua venderet, daretque pauperibus. Imo ne hoc quidem ante præcepit, quam ita ipse confes-

⁶⁷ Matth. vi, 20. ⁶⁸ Luc. xii, 33. ⁶⁹ Joan. viii, v, 19. ⁷³ Matth. xix, 21.

(30) Regii duo mss. τοῦ ἐνδοξοῦ.
(31) Unus mss. τὸν λόγον αὐτοῦ.

υην ὑπὸ τοῦ Κυρίου τάξιν ἀναδραμεῖν, ἵνα οὕτω καὶ ὑμεῖς πρῶτον τοῦ, « Μαθητεύσατε, » τὴν δύναμιν γνόντες, εἶτα ἀκολουθῶν τὸν περὶ τοῦ ἐνδοξοτάτου (30) βαπτίσματος λόγον παραλαβόντες, ἐπὶ τὴν κελειότητα εὐδοκῶθητε, διδασκόμενοι τηρεῖν ὅσα πάντα ἐντεῖλατο ὁ Κύριος τοῖς ἰδίαις μαθηταῖς, καθὼς γέγραπται. Ἐνταῦθα μὲν οὖν, « Μαθητεύσατε, » εἰπόντος, ἤκούσαμεν· λοιπὸν δὲ χροῖα τῶν ἀλλαγῶν περὶ τοῦ τοιοῦτου εἰρημένων προστάγματος μνημονεύσαι, ἵνα πρῶτον μὲν τὸ φρόνημα εὐάρεστον τῷ Θεῷ κατορθώσαντες, ἔπειτα δὲ τὴν πρόεπουσαν καὶ ἀναγκαίαν τάξιν φυλάξαντες, οὕτω τοῦ δυνατοῦ, κατὰ σκοπὸν τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστησεως, μὴ ἐκπέσωμεν. Σύνηθες γὰρ τῷ Κυρίῳ τὰ ὀριστικῶς πρὸς προσταχθέντα διὰ τῶν ἐν ἄλλοις τόποις εἰρημένων σαφῶς παραδιδόναι. ὡς τὸ, « Θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ. » Ἀπλῶς γὰρ οὕτως εἰπὼν ἐνταῦθα, τὸ, πῶς, ἐν ἑτέρῳ τόπῳ σαφηνίζει, λέγων· « Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε ἐλεημοσύνην· ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλάτια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέλκλιπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Καὶ πολλὰ ἄλλα ὁμοίως.

2. Μαθητῆς μὲν οὖν ἐστίν, ὡς μαθηθῆναι παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, πᾶς ὁ τῷ Κυρίῳ προσερχόμενος, ὥστε ἀκολουθεῖν αὐτῷ, τουτέστιν, ἀκούειν τῶν λόγων αὐτοῦ (31)· πιστεύειν τε καὶ πείθεσθαι αὐτῷ ὡς Δεσπότῃ, καὶ βασιλεῖ, καὶ ἰατρῷ, καὶ διδασκάλῳ ἀληθείας, ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, καὶ τοῦτο ἐὰν μὲν ἐν αὐτοῖς, καθὼς γέγραπται· « Ἐλεγεν οὖν πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ Ἰουδαίους· Ἐὰν ὑμεῖς μένητε (32) ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταὶ μου ἐστέ, καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς· » ἐλευθερίαν δηλονότι ψυχῆς, ἀπὸ τῆς τοῦ διαβόλου πικρᾶς τυραννίδος, ἐν τῷ βυσθῆναι ἀπὸ τῆς τῶν ἁμαρτημάτων καταδυναστείας· « Ὁ γὰρ ποιῶν, φησὶ, τὴν ἁμαρτίαν, δούλος ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας, » καὶ τῆς κατακρίσεως τοῦ θανάτου· καθὼς καὶ παρέδωκεν ἡμῖν Παῦλος ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν· « Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ· » καὶ πάλιν· « Ὡς περὶ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ καταστάθησαν οἱ πολλοὶ, οὕτω διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἐνὸς δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί. » Τὸν δὲ πιστεύοντα τῷ Κυρίῳ, καὶ προσάγοντα ἑαυτὸν ἐπιτήδειον εἰς μαθητείαν, μαθηθῆναι δεῖ πρῶτον μὲν ἀφίστασθαι παντὸς ἁμαρτημάτων· ἔπειτα δὲ καὶ παντὸς ἀφέλκοντος τῆς ὀφειλομένης κατὰ πολλοὺς λόγους τῷ Κυρίῳ εὐπειθείας, καὶ εὐλογοφανεῖς εἶναι δοκῶσιν. Ἀδύνατον γὰρ, ἁμαρτίαν ποιῶντα, ἢ ἐμπλεκόμενον ταῖς τοῦ βίου τούτου πραγματείαις ἢ ἐν φροντίδι καὶ αὐτῶν τῶν πρὸς τὸ ξῆν ἀναγκαιῶν, δουλεῦσαι, οὐχ ὅτι γε μαθητευθῆναι, τῷ Κυρίῳ τῷ οὐ πρότερον εἰπόντι τῷ νεανίσκῳ, « Δεῦρο, ἀκολούθει μοι, » πρὶν ἐντεῖλασθαι πωλῆσαι τὰ ὑπάρχοντα, καὶ

31, 32. ⁷⁰ ibid. 34. ⁷¹ II Cor. v, 21. ⁷² Rom.

(32) Veteres duo libri μένητε. Editi μένητε.

δοῦναι τοῖς πτωχοῖς. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο προσέταξε, πρὶν ὁμολογήσαι αὐτὸν, ὅτι « Ταῦτα πάντα ἐφύλαξα. » Ο γὰρ μήπω λαβῶν (33) τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ καθαρισθεὶς ἀπὸ τούτων ἐν τῷ αἵματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δουλεύων δὲ τῷ διαβόλῳ, καὶ κρατούμενος ὑπὸ τῆς ἐνοικουσίας αὐτῷ ἁμαρτίας, ἀδυνάτως ἔχει δουλεῦσαι τῷ Κυρίῳ, τῷ ἀπαράβατον ἀπόφασιν δεδοκότι, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δούλος ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας. ὁ δὲ δούλος τῆς ἁμαρτίας οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ. » Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ ἐν Χριστῷ λαλῶν Παῦλος, γράψας· Ὁ δὲ δούλος τῆς ἁμαρτίας ἐλεύθερός ἐστιν ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης. Καὶ πάλιν ὁ Κύριός φησιν· « Οὐδεὶς δύναται δυοῖς κυρίαις δουλεῖν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἔδειξε δι' ὧν ἐδίδαξεν ὀριστικῶς καὶ πολυτρόπως, ὅτι οὔτε οἱ τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων ἑαυτοῖς μεριμνῶν ἀνεχόμενοι δουλεύειν Θεῷ δύναται οὐχ ὅτι γε μαθητευθῆναι (34). Ὅθεν ἔμαθεν ὁ Ἀπόστολος πλατύτερον θεωρήσας εἰπεῖν· « Τίς μετοχή δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας; ἢ τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ; ἢ τίς μερίς πιστῷ μετὰ ἀπίστου; τίς δὲ συγκατάθεσις ναῶ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων; » Καὶ πάλιν ὀριστικῶς· « Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. Ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἂ ἅν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε. » Ἐτι δὲ (35) ἐντρεπτικώτερον ἡμῖν παραδιδοῦς, τί εἶπε, μνημονεύσωμεν. « Οἶδα μὲν γὰρ, ὅτι ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστίν· ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεκραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Ὁ γὰρ κατεργάζομαι, οὐ γινώσκω· οὐ γὰρ ὁ θέλω ἀγαθόν, τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὁ μισῶ κακόν, τοῦτο ποιῶ. Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω ἐγὼ, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ, ὅτι καλός. Νυνὶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ ἀλλ' ἡ οἰκούσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. » Καὶ τοῦτο αὐτὸ τὸ θεώρημα διὰ πλειόνων ἐπεξεργασάμενος, ὅτι ἀδύνατον τὸν κρατούμενον ὑπὸ ἁμαρτίας δουλεύειν τῷ Κυρίῳ, φανεροῖς ὑποδεικνύει ἡμῖν τὸν λυτρούμενον ἡμᾶς ἐκ τῆς τοιαύτης τυραννίδος ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Καὶ μετ' ὀλίγα ἐπάγει· « Οὐδὲν ἄρα νῦν κατάκριμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν (36). »

3. Καὶ διὰ τῶν ἐν ἐτέρῳ τόπῳ εἰρημένων τὴν μεγάλην τῆς φιλανθρωπίας χάριν τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σαφῶς παρίστησιν, εἰπὼν· « Ὡσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ καταστάθησαν οἱ πολλοί, οὕτω καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἐνὸς δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί. » Ἐν ἐτέρῳ δὲ τόπῳ θαυμασιωτέραν θεωρῶν τὴν ἐν Χριστῷ φιλαν-

A sus esset: « Hæc omnia custodivi⁷⁴. » Qui enim nondum veniam peccatorum consecutus est, nec ab iis purgatus est in sanguine Domini nostri Jesu Christi, sed servit diabolo, et ab inhabitante in se peccato detinetur, non potest Domino servire, qui sententiam stabilem protulit cum dixit: Qui facit peccatum, servus est peccati: servus vero peccati non manet in domo⁷⁵. » Testatur hoc idem et qui in Christo loquebatur Paulus, cum scribit: « Qui vero servus est peccati, liber est a justitia⁷⁶. Et iterum Dominus dicit: « Nemo potest duobus dominis servire⁷⁷, » etc. Ex iis autem quæ breviter et fuse docuit, ostendit, qui de rebus sibi ad vivendum necessariis anxii sunt, eos ne servos quidem Dei esse posse, nedum B discipulos. Unde re amplius considerata didicit Apostolus dicere: « Quæ participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas lucis ad tenebras? quæ autem conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fidelis cum infideli? qui autem consensus templo Dei cum idolis⁷⁸? » Ac rursus definite ait: « Caro concupiscit adversus spiritum, spiritus vero adversus carnem. Hæc enim sibi invicem adversantur, ut non quæcunque vultis, illa faciatis⁷⁹. » Atque adhuc etiam modo ad pudorem incutiendum aptiore docens nos, quid dixerit, referamus. « Scimus enim, inquit, quia lex spiritus est: ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor, non intelligo: non 626 enim quod volo bonum, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio. Si autem quod nolo ego, illud facio, consentio legi, quoniam bona est. Nunc vero non jam ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum⁸⁰. » Et ubi hanc ipsam contemplationem pluribus persecutus est, quod fieri non possit, ut humo in quo peccatum dominatur, Domino serviat, manifeste nobis commonstrat eum, qui nos ex ejusmodi tyrannide exemit, cum dicit: « Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratias ago Deo per Jesum Christum Dominum nostrum⁸¹. » Et paulo post addit: « Nihil ergo nunc damnationis est iis qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant⁸². »

3. Quin etiam ex iis quæ alio in loco dicta sunt, magnum benignitatis Dei beneficium, per incarnationem Domini nostri Jesu Christi collatum, palam ostendit his verbis: « Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per obedientiam unius justii constituentur multi⁸³. » Et alibi considerans Dei in Christo benignitatem, eamque magis admirabilem,

⁷⁴ Matth. xix, 20. ⁷⁵ Joan. viii, 34. ⁷⁶ Rom. vi, 20. ⁷⁷ Matth. vi, 24. ⁷⁸ II Cor. vi, 14-16. ⁷⁹ Gal. v, 17. ⁸⁰ Rom. vii, 14-17. ⁸¹ Rom. vii, 24. ⁸² Rom. viii, 1. ⁸³ Rom. v, 19.

(33) Codices duo μήπω λαβῶν. Editi μὴ λαβῶν.

(34) Antiqui tres libri μαθητεύειν. Editi μαθητευθῆναι.

(35) Codices duo Ὅτι δέ.

(36) Sic antiqui tres libri. Editi ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ πνεῦμα. Καί.

ait: « Eum enim qui peccatum non novit, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso ⁸⁴. » Omnino igitur necesse est tum ex dictis, tum ex similibus locis nisi inaniter gratiam Dei susceperimus, primum liberari nos ab imperio diaboli, qui hominem peccato mancipatum ad mala quæ non vult inducit, deinde unumquemque, posteaquam præsentia omnia et seipsum abnegaverit, atque a vitæ studio recesserit, discipulum fieri Domini, quemadmodum dixit ipse: « Si quis venit ad me, abueget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me ⁸⁵, » hoc est, discipulus meus fiat. Cæterum hoc idem in Lucæ Evangelio, ejus verba haud multo post referemus, latius, clariusque et significantius tradit. Liberamur autem omnes a tali peccatorum multa, quotquot credimus, gratia Dei, quæ est per unigenitum ipsius Filium Dominum nostrum Jesum Christum, qui dixit: « Hic est sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum ⁸⁶. » Sed et Apostolus idem testatur, cum scribit, nunc quidem, « Diligite vos mutuo, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum oblationem et hostiam Deo ⁸⁷: » nunc vero, « Christus nostro redemit de maledicto legis ⁸⁸; » et alia ejusdem generis multa. Cum igitur data fuerit venia peccatorum, tunc accipit homo libertatem a peccato, ab eo qui nos redemit Jesu Christo Domino nostro, ut possit ad verbum accedere. Necdum tunc quispiam dignus est qui sequatur Dominum (iterum hoc dico), qui non prius adolescenti dixit, « Veni, sequere me, » quam dixisset, « Vende quæ habes, et da pauperibus ⁸⁹. » Imo ne hoc quidem ante præcepit, quam se ab omni transgressione purum esse confessus esset, dicens, fecisse se omnia quæ fuerant a Domino dicta. Quamobrem ea in re etiam ordinem servare necessarium est. Non autem ea tantum, quæ quovis modo habemus, et quæ ad vitæ usum necessaria sunt, contemnere docemur: sed ea etiam jura ac **627** officia, quæ tum lege, tum natura inter nos stabilita sunt aspernari discimus, Domino nostro Jesu Christo dicente: « Qui amat patrem aut matrem supra me, non est me dignus ⁹⁰: » quod similiter et de reliquis intelligendum est, qui nobis sunt proximi, et sine dubio multo magis de alienis, de iisque, qui a file peregrini sunt. Quibus subjungit: « Qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus ⁹¹: » quod cum præstaret Apostolus, ita ad nos erudiendos scribit: « Ego mundo crucifixus sum, et mundus mihi ⁹².

A θρωπίαν του Θεου, φησὶ· « Τὸν γὰρ μὴ γινώσκοντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενόμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ. » Ἀνάγκη οὖν πάντα ἐκ τῶν μνημονευθέντων καὶ τῶν ὁμοίων, εἴ γε μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐδεξάμεθα, ῥυσθῆναι πρῶτον τῆς δυναστείας (37) τοῦ διαβόλου, ἐνάγοντος τὸν ὑφ' ἁμαρτίας κρατούμενον ἐφ' ᾧ μὴ βούλεται κακῶς, καὶ τότε ἀπαρησάμενον πάντα τὰ παρόντα, καὶ ἑαυτὸν, τῆς τε προσπαθείας τοῦ ζῆν ἀναχωρήσαντα, μαθητευθῆναι τῷ Κυρίῳ, καθὼς αὐτὸς εἶπεν· « Εἴ τις ἔρχεται πρὸς μὲ, ἀπαρησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἄρατω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι, » ὅπερ ἐστὶ, μαθητῆς μου γενέσθω (38). Τὸ δὲ αὐτὸ πλιατότερον καὶ ἀποδεικτικώτερον καὶ ἀποφαντικώτερον παραδίδωσιν ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν B Εὐαγγελίῳ, οὗ μνημονεύσομεν μετ' ὀλίγα. Αὐτρούμεθα δὲ πάντες τῆς τοιαύτης τῶν ἁμαρτιῶν κατακρίσεως οἱ πιστεύοντες τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ τῇ διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰπόντος· « Τοῦτο μου ἐστὶ τὸ αἷμα τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· » μαρτυροῦντος δὲ καὶ τοῦ Ἀποστόλου δι' ὧν γράφει ποτὲ μὲν· « Ἀγαπάτε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ. » ποτὲ δὲ· « Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου· » καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ὅταν οὖν δοθῆ ἄφεσις τῶν ἁμαρτημάτων, τότε λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐλευθερίαν παρα τοῦ ἐξαγοράσαντος ἡμᾶς Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι προσελθεῖν τῷ λόγῳ. C Καὶ ποτὲ οὕτω τίς ἐστὶν ἄξιος ἀκολουθεῖν τῷ Κυρίῳ (πάλιν λέγω), οὐ πρότερον εἰπόντι τῷ νεανίσκῳ, « Δευρο, ἀκολούθει μοι, » πρὶν εἰπεῖν, « Πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς. » Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο προσέταξε, πρὶν ὁμολογήσαι αὐτὸν καθαρεύειν πάσης παραβάσεως, τῷ εἰπεῖν πεποιτημέναι πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένα. Ὡς καὶ ἐν τούτῳ τὴν τάξιν φυλάττεσθαι ἀναγκαῖον. Οὐ μόνον δὲ ὑπαρχόντων, καὶ τῶν ἀναγκαίων πρὸς τὸ ζῆν καταφρασεῖν διδασκόμεθα, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους νενομισμένων κατὰ τὸν νόμον καὶ φύσιν δικαίων καθηκόντων ὑπερφρονεῖν διδασκόμεθα (39), τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰπόντος· « Ὁ ἀγαπῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμῆ οὐκ ἐστὶ μου ἄξιος. » ὁμοίως καὶ περὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἐγγυτάτων οικείων (40), δῆλον δὲ, ὅτι πολὺ πρότερον τῶν προφωτέρων καὶ ξένων τῆς πίστεως. Οἷς ἐπάγει· « Ὅς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἐστὶ μου ἄξιος· » ὅπερ κατορθώσας ὁ

⁸⁴ II Cor. v, 21. ⁸⁵ Matth. xvi, 24. ⁸⁶ Matth. xxvi, 28. ⁸⁷ Ephes. v, 2. ⁸⁸ Gal. iii, 13. ⁸⁹ Luc. xviii, 22. ⁹⁰ Matth. x, 37. ⁹¹ ibid. 38. ⁹² Gal. vi, 14.

(37) Unus ms. et editi τῆς καταδυναστείας. Alii duo τῆς δυναστείας.

(38) Veteres duo libri γενεσθω. Editi γενεσθω. Mox unus ms. ὁ μνημονεύσομεν. Alii duo ὧν μνημ.

(39) Antiqui duo libri ὑπερφρονεῖν παιδευόμεθα.

(40) Editi τῶν ἐγγυτάτων. At mss. tres. τῶν ἐκείνων ἐγγυτάτων οικείων. Notabo quasi præteriens, vocem ἐγγυτάτων videri positam hic fuisse pro ἐγγυτάτω.

Ἀπόστολος, εἰς ἡμετέραν διδασκαλίαν γράφει· « Ἐγὼ ἄνθρωπος ἐσταυρώμαι, καὶ ὁ κόσμος ἐμοί. Ζῶ δὲ οὐκ ἔστι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοί ὁ Χριστός. »

4. Πάλιν δὲ τοῦ Κυρίου ἐστὶ μαρτυροῦναι, εἰπόντος κατὰ πρόσωπον ἑκάστῳ (41), τῷ μὲν εἰπόντι, « Ἐπιτρέψον μοι πρῶτον ἀπελθεῖν, καὶ θάψαι τὸν πατέρα μου. Ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἐαυτῶν νεκρούς· σὺ δὲ, ἀπελθὼν, διαγγέλλε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » τῷ δὲ εἰπόντι « Ἐπιτρέψον μοι πρῶτον ἀπελθεῖν, καὶ συντάξασθαι (42) τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου, » ἐπιπληκτικώτερον καὶ μετὰ ἀπειλῆς σφοδρότερας. Εἶπε γάρ· « Οὐδεὶς τὴν χεῖρα θείει ἐπὶ ἄροτρον, καὶ στραφείς εἰς τὰ ὀπίσω, εὐθετὸς ἐστὶν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » Οὕτω καὶ τὸ πρὸς ὄλιγον ἀναβολὴν ἐμποιοῦν τῆ ὑπεικουμένη τῷ Κυρίῳ ἀμετανοήστῳ ὑπακοῇ καθήκον ἀνθρώπινον, καὶ ὁμοίαν εὐλογίαν εἶναι, ἀλλότριον ἐστὶ τοῦ θέλοντος μαθητευθῆναι τῷ (43) Κυρίῳ, καὶ ἀπειλῆς θειοτέρας ἄξιον. Καθολικώτερον δὲ νομοθετεῖ λεγὼν· « Εἰ τις ἔρχεται πρὸς μέ, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν, καὶ ἄρῃ τὴν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήσει μοι. » Ἐάν δὲ ἔλθωμεν εἰς μνήμην τῶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένον πρὸς τὸν (44) εἰπόντα· « Μακάριος ὁς φάγεται ἄρτον (45) ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. » φηροῦν κριμα ὁργῆς καὶ ἀποτομίας μανθάνομεν, καὶ πάσης ἐλπίδος ἀγαθῆς ἀπαλλοτριῶν τοὺς ποιούτους. Λέγει δὲ οὕτως· « Ἄνθρωπος τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα, καὶ ἐκάλεσε πολλούς. Καὶ ἀπέστειλε τὸν δούλον αὐτοῦ τῇ ὥρᾳ τοῦ δεῖπνου εἰπεῖν τοῖς κεκλημένοις· Ἔρχεσθε, ὅτι ἤδη ἕτοιμά ἐστι πάντα. Καὶ ἤρξαντο ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι πάντες. Ὁ πρῶτος εἶπεν· Ἄγρῳ ἀγρόρασα, καὶ ἔχω ἀνάγκην ἐξελθεῖν, καὶ ἰδεῖν αὐτόν· ἐρωτῶ σε ἔχε με παρητημένον. Καὶ ἕτερος εἶπε· Ζεύγη βοῶν ἀγρόρασα πέντε, καὶ πορεύομαι δοκιμάσαι αὐτά· ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρητημένον. Καὶ ἕτερος εἶπε· Γυναῖκα ἔγημα, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναμαι ἔλθειν. Καὶ παραγενομένου ὁ δούλος ἀπήγγειλε τῷ κυρίῳ αὐτοῦ ταῦτα. Τότε ὀργισθεὶς ὁ οἰκοδεσπότης εἶπε τῷ δούλῳ αὐτοῦ· Ἐξέλθε ταχέως εἰς τὰς πλατείας καὶ ῥύμας τῆς πόλεως, καὶ τοὺς πτωχοὺς, καὶ ἀναπήρους, καὶ τυφλοὺς, καὶ χωλοὺς εἰσάγαγε ὧδε· Καὶ εἶπεν ὁ δούλος· Κύριε, γέγονεν ὡς ἐπέταξας, καὶ ἔτι τόπος ἐστίν. Καὶ εἶπεν ὁ κύριος πρὸς τὸν δούλον αὐτοῦ· Ἐξέλθε εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ ῥαγμάς, καὶ ἀνάγκαστον εἰσελθεῖν, ἵνα γεμισθῇ ὁ οἶκός μου. Λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων τῶν κεκλημένων (46) γεύσεται μου τοῦ δεῖπνου. » Πάλιν δὲ αὐτὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ ἀποσταλτὴς παρὰ τοῦ Πατρὸς, οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον, ἑαυτῷ ἐμμένον, καὶ τὸ

Vivo autem jam non ego : vivit vero in me Christus ⁹³. »

4. Rursus autem Domini meminisse juvat, qui unicuique in faciem, alii quidem dicenti, « Permite mihi primum abire, et sepelire patrem meum. » ait : « Sine ut mortui sepeliant mortuos suos : tu vero abiens, annuntia regnum Dei ⁹⁴ ; » alii vero qui dixerat ; « Permite mihi prius ut abeam, et disponam res domi meæ, » severius et cum comminatione vehementiore respondit. Dixit videlicet : « Nemo admovens manum ad aratrum, et conversus retro, aptus est regno Dei ⁹⁵. » Adeo humanum omne officium, quod vel modicam dilationem jugi obedientiæ Domino debitæ affert, etiamsi honestum esse videatur, alienum est ab eo qui vult esse discipulus Domini, minisque gravioribus dignum habetur. Generalius autem decernit, cum dicit : « Si quis venit ad me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. ⁹⁶. » Quod si revocemus in memoriam verba Domini ad eum qui dixit, « Beatus qui comedit panem in regno Dei ⁹⁷ ; » discimus magis horrendum iræ ac severitatis iudicium, et quod ejusmodi homines ab omni bona spe abalienet. Ita autem loquitur : Homo quidam fecit cœnam magnam, et vocavit multos. Et misit servum suum hora cœnæ, qui diceret invitatis : Venite, quia jam parata sunt omnia. Et cœperunt excusare se simul omnes. Primus dixit : Villam emi, et necesse mihi est exire, et videre illam : rogo te, habe me excusatum. Et alter dixit : Juga boum emi quinque, et eo ad probandum illa ; rogo te, habe me excusatum. Et alius dixit : Uxorem duxi, et ideo non possum venire. Et reversus servus nuntiavit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamilias dixit servo suo : Exi cito in plateas et vicus civitatis, et pauperes, ac debiles, et cæcos, et claudos introduce huc. Et ait servus : Domine, factum est ut imperasti, et adhuc locus est. Et ait dominus servo suo : Exi in vias et sepes, et compelle intrare, ut impleatur domus mea. Dico enim vobis, quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam ⁹⁸. » Rursus autem unigenitus ipse Dei viventis Filius, qui missus est a Patre, non ut judicet mundum, sed ut servet mundum ⁹⁹, constans sibi ipsi, et voluntatem boni Dei et Patris **628** sui adimplens, severitatis sententiam proferens, doctrinam subjungit, quæ nos reddat dignos, qui ipsius fiamus discipuli, et ait : « Si quis venit ad me, et non odit

⁹³ Gal. II, 20. ⁹⁴ Luc. IX, 59, 60. ⁹⁵ ibid. 61, 16-24. ⁹⁶ Joan. XII, 47.

(41) Illud, εἰπόντος κατὰ πρόσωπον ἑκάστῳ, qui unicuique in faciem dixit, ita accipi oportet : Quod Dominus uni homini in faciem dixit, id omnibus in faciem dixisse putandus est.

(42) Editi et mss. συντάξασθαι. Vulgata ἀποτάξασθαι.

(43) Antiqui tres libri μαθητευσαι τῷ.

(44) Editi Κυρίου πρὸς τὸν. Regii primus et tertius Κυρίου εἰρημένον πρὸς.

(45) Nostri tres mss. φάγεται ἄριστον. Aliquanto post iidem codices τοὺς δούλους. Subinde Reg. secundus εἶπεν αὐτῷ Ἄγρῳ.

(46) Illud, τῶν κεκλημένων, in mss. nostris non legitur.

⁹⁷ Luc. XIV, 15. ⁹⁸ ibid. 62. ⁹⁹ Matth. XVI, 24.

patrem suum, et matrem et uxorem suam, et li-
beros, et fratres, et sorores, adhuc autem et ani-
mam suam, non potest meus esse discipulus ¹. »
Odium videlicet præcipitur, non quod insidiarum
struendarum studium impertiat, sed pietatis vir-
tutem pariat, ne iis quæ ab ipsa retrahunt, morem
geramus. « Et quisquis, » inquit, « non bajulat
crucem suam, et sequitur me, non potest meus
esse discipulus ². » Quod per baptismum in aqua
collatum videmur pacisci, cum confiteamur, nos
simul crucifixos esse, simul mortuos, simul se-
pultos, et quæ sequuntur, sicut scriptum est ³.
θεῖσθαι δοκούμεν διὰ του ἐν τῷ ὕδατι βαπτίσματος, ὁμολογούντες συνσταυρωσθαι (47), συντεθνηκέναι, συντε-
θάφθαι, καὶ τὰ ἐξῆς, καθὼς γέγραπται.

5. Cæterum considerata imbecillitate nostra, B
etiam per exempla voluit animum nostrum in ve-
ritatis certa persuasione confirmare, nosque ad
obedientiam reddere paratiores, cum ait ⁴: Quis
enim ex vobis volens turrin ædificare, non prius
sedens computat sumptus, an habeat quibus opus
habet ad perficiendum, ne postquam posuerit fun-
damentum, et non potuerit perficere, omnes qui
viderint, incipiant illudere ei, dicentes: Hic homo
cœpit ædificare, et non potuit consummare? Aut
quis rex proficiscens ad committendum prælium
cum altero rege, non sedens prius cogitat, si pos-
sit cum decem millibus occurrere ei, qui cum vi-
ginti millibus venit ad se? Alioqui adhuc illo longe
agente, legationem mittens, rogat ea quæ pacis
sunt. Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat C
omnibus, quæ possidet, non potest meus esse di-
scipulus. Bonum est sal; si vero sal infatuatum
fuerit, in quo condiatur? Neque in terram, neque
in sterquilinum utile est; foras projiciunt illud.
Qui habet aures ad audiendum, audiat. » Si fidem
his habeamus, liberati primum a diaboli tyrannide,
ut qui ab omni re diabolo grata abstinemus, id-
que dono Dei per Dominum nostrum Jesum Chri-
stum, si modo non frustra ejusmodi donum susce-
perimus, deinde renuntiantes non solum mundo,
ejusque cupiditatibus, sed et juribus etiam atque
officiis mutuis, itemque nostræ ipsorum vitæ, si
quid horum nos a debita Deo obedientia, quæ in-
tenta veloxque esse debet, abstraxerit, ita demum
digni sumus, qui Domini efficiamur discipuli. Præ- D
terea discimus et a Moyse, et a prophetis, et ab
evangelistis, et ab apostolis, omnia tam visibilia
quam invisibilia initio a Deo per unigenitum suum
Filius Dominum et Deum nostrum Jesum Chri-
stum condita fuisse: docemur quoque et ea, quæ
in divinis Scripturis narrantur de Dei bonitate
atque severitate in multa patientia, ad justitiam
ejus declarandam, et ad erudiendum nos, et vati-

¹ Luc. xiv, 26. ² ibid. 27. ³ Rom, vi, 4, sqq.

(47) Veteres duo libri συνσταυρωσθαι.

(48) Editi μήπω θέντος. Reg. tertius emendatus
μήποτε θέντος. Alter codex Reg. μήπω τεθέντος,
culpa librarii, qui voculam τε conjunxit cum voce
θέντος, cum eam conjungere debuisset cum voce

βέλημα τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς αὐτοῦ πληρῶν,
τῇ ἀποφάσει τῆς ἀποτομίας διδασκαλίαν ἐπάγει,
τὴν ἀξίους ἡμᾶς ποιοῦσαν μαθητὰς αὐτοῦ γενέσθαι,
καὶ φησὶν « Εἰ τις ἔρχεται πρὸς με, καὶ οὐ μισεῖ
τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὴν γυναῖκα
αὐτοῦ, καὶ τὰ τέκνα, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τὰς
ἀδελφάς, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, οὐ δύναται
μου εἶναι μαθητῆς. » Μῖστος δηλοῦσι, οὐ μελέτην
ἐμποιοῦν ἐπιβουλῆς, ἀλλ' ἀρετὴν θεοσεβείας ἐν παρ-
ακοῇ τῶν ἀφελόντων. « Καὶ ὅστις, φησὶν, οὐ
βαστάξει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω
μου, οὐ δύναται εἶναι μου μαθητῆς. » Ὅπερ συντε-

54. Στοχαζόμενος δὲ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας, καὶ δι'
ὑποδειγμάτων εὐδόκησε βεβαιῶσαι ἡμῶν τὰς καρδίας
ἐν πληροφορίᾳ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐτοιμοτέρους κατεργά-
σασθαι πρὸς ὑπακοήν, δι' ὧν φησι « Τίς γὰρ ἐξ ὑμῶν,
θέλω πύργον οἰκοδομῆσαι, οὐχὶ πρῶτον καθίσας ψη-
φίζει τὴν δαπάνην, εἰ ἔχει τὰ πρὸς ἀκατισμὸν, ἵνα
μήποτε, θέντος (48) αὐτοῦ θεμέλιον, καὶ μὴ ἰσχύον-
τος ἐκτελέσαι, πάντες οἱ θεωροῦντες ἄρξονται αὐτῷ
ἐμπαίξειν, λέγοντες, ὅτι Οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἤρξατο οἰ-
κοδομεῖν, καὶ οὐκ ἴσχυσεν ἐκτελέσαι; Ἡ τίς βασιλεὺς,
πορευόμενος συμβαλεῖν ἐτέρῳ βασιλεῖ εἰς πόλεμον,
οὐχὶ καθίσας πρῶτον βουλευέται, εἰ δυνατὸς ἐστὶν ἐν
δέκα χιλιάσιν ἀπαντῆσαι τῷ μετὰ εἴκοσι χιλιάδων
ἐρχομένῳ ἐπ' αὐτόν; Εἰ δὲ μήγε, ἐτι πόρρω αὐτοῦ
όντος, πρεσβείαν ἀποστείλας, ἐρωτᾷ τὰ πρὸς εἰρή-
νην. Οὕτως οὖν πᾶς ἐξ ὑμῶν, ὅς οὐκ ἀποτάσσεται C
πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ δύναται μου εἶναι
μαθητῆς. Καλὸν τὸ ἄλλας· ἐὰν δὲ τὸ ἄλλας μωρανθῇ,
ἐν τίνι ἄστυθῆσεται; Οὔτε εἰς τὴν γῆν, οὔτε εἰς κο-
πρίαν εὐθετὸν ἐστὶν· ἐξω βάλλουσιν αὐτό. Ὁ ἔχων
ὄτα ἀκούειν ἀκουέτω. » Εἰ τούτοις πιστεύομεν, ἐλευ-
θερωθέντες πρῶτον τῆς του διαβόλου καταδυναστείας,
ἐν τῷ ἀπέχεσθαι παντὸς ἐπιθυμητοῦ πράγματος τῷ
διαβόλῳ, χάριτι του Θεοῦ διὰ του Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, εἴ γε μὴ εἰς κενὸν ἐδεξάμεθα τὴν τοιαύτην
χάριν, ἔπειτα (49) ἀποταξάμενοι οὐ μόνῳ τῷ κόσμῳ
καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ταῖς πρὸς ἀλλή-
λους δικαίαις καθήκουσιν, ἔτι δὲ καὶ τῇ ἑαυτῶν ζωῇ,
ὅταν τι τούτων ἀφέλῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀφειλομένης
τῷ Θεῷ ἀμετρωρίστου καὶ ταχείας ὑπακοῆς, οὕτω
καταξιούμεθα μαθηταὶ του Κυρίου γενέσθαι· παι-
δευόμενοι λοιπὸν ὑπὸ τε Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν,
εὐαγγελιστῶν τε καὶ ἀποστόλων, τὴν τε ἐν ἀρχῇ του
Θεοῦ διὰ του μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ του Κυρίου καὶ
Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ποιήσιν πάντων ὀρατῶν
τε καὶ ἀοράτων, τὰ τε ἱστορούμενα ἐν ταῖς θεοπνεύ-
στοις Γραφαῖς τῆς του Θεοῦ χρηστότητος καὶ ἀποτο-
μίας ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ, πρὸς ἐνδειξὴν τῆς δικαιοσύ-
νης αὐτοῦ καὶ παιδείαν ἡμετέραν· τὰς τε προφητείας

⁴ Luc. xiv, 28-35.

μήπω, sed ita tamen, ut scripsisset non μήπω,
sed μήπο, ut sit μήποτε. Statim Reg. tertius μὴ
ἰσχύσαντος ἐκτελέσαι. Nec ita multo post Reg. se-
cundus πρῶτον βουλευέται.

(49) Unus ms, ἔπειτα δὲ

τῆς ἐνανθρωπήσεως (50) τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, καὶ τῶν τότε συναπιπτόντων ἐναντίον ἀλλήλοις πραγμάτων· καὶ περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἐνδόξου ἀναστάσεως καὶ ἀναλήψεως, καὶ τῆς ἐνδοξοτάτης ἐπιφανείας ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος· τὰ τε δόγματα τῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ὁλοκλήρου καὶ εὐπροσδέχτου τῷ Θεῷ εὐσεβείας ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, καὶ ἐπουρανίου βασιλείας, καὶ τὰ κρίματα τῆς δικαίας ἀνταποδόσεως τῶν τε ποιούντων τὰ ἀπηγορευμένα, ἢ ἀθετούντων τὰ ἐγκεκριμένα εἰς κόλασιν αἰώνιον, καὶ τῶν ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου Θεοῦ (51) πολιτευομένων ἐν ὑγιαίνουσῃ πίστει δι' ἀγάπης Χριστοῦ ἐνεργουμένης (52) ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, καὶ ἐπουρανίου βασιλείας τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

ΛΟΓΟΣ Β΄.

Πῶς βαπτίζεται τις τὸ ἐν τῷ Εὐαγγέλιῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βάπτισμα (53).

1. Τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐντολὴν δεδωκότος ἡμῖν ἀγαπᾶν ἀλλήλους, καθὼς αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς· καὶ διὰ Παύλου τοῦ Ἀποστόλου διδάσκοντος ἡμᾶς ἀνέχεσθαι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, τὸ ἐπιταγμα τῆς ὑμετέρας ἐν Χριστῷ εὐλαθείας, τὸ περὶ τοῦ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐνδοξοτάτου βαπτίσματος, προθύμως ἐδεξάμεν, οὐχ ὡς πρὸς ἀξίαν εἰπεῖν τι δυνάμενος, ἀλλ', ὡς ἡ τὰ δύο λεπτά βαλοῦσα χήρα, συνεισφερόμενος. Καὶ ἐν τούτῳ δὲ τῆς παρὰ τῶν ἀγαπώντων τὸν Κύριον εὐχῆς μοι χρεία, ἵνα Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ χάριτε καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ τὸ ἅγιον καὶ ἀγαθὸν Πνεῦμα, ὑπομιμνήσκον καὶ διδάσκον ἡμᾶς ἅ ἂν παρὰ τοῦ Κυρίου ἀκούσῃ, κατευθύνῃ τὸν τε νοῦν ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης, καὶ τὸν ὑγιᾶ λόγον εἰς τὴν τῆς πίστεως οἰκοδομήν, ὥστε πληρωθῆναι ἡμῖν τε καὶ ὑμῖν τὸ « Δίδου σοφῶ ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσται. » Πλὴν εἰδέναι, χρὴ ὅτι πρῶτον μαθητευθῆναι δεῖ, καὶ οὕτως τοῦ θαυμασιωτάτου βαπτίσματος καταξιωθῆναι. Οὕτως γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐνετείλατο τοῖς ἑαυτοῦ (54) μαθηταῖς. Παραδεδώκαμεν οὖν ὑμῖν ἀναγκαίως κατ' ἰδίαν καὶ τὰ περὶ τῶν θελόντων γενέσθαι Χριστοῦ μαθητῶν παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου εἰρημένα, ὀλίγων γοῦν ἐκ πολλῶν μνημονεύσαντες. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μὲν ἀνωθεν γεννηθῆναι ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπαγγέλλεται, τὸ δὲ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος γεννηθῆναι εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, λογίζομαι ἀναγκαῖον εἶναι ὀλίγα ἐκ πολλῶν τῶν περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν εἰρημένων παραθέσθαι, ἵνα κατὰ μηδένᾳ τρόπον ἀπολειφθῶμεν ταύτης. Οὐ γὰρ μικρὸν ἐν βίῳ,

cinia de incarnatione Domini nostri Jesu Christi, **629** et de rebus inter se contrariis, quæ tunc simul contingere; itemque de gloriosa ex mortuis resurrectione, et assumptione, et gloriosissimo adventu in consummatione sæculi, et dogmata illa puræ secundum Evangelium et Deo acceptæ pietatis, in dilectione Christi Jesu Domini nostri, ob spem vitæ æternæ, et regni cœlestis, et judicia justæ mercedis, tam eorum, qui patrant prohibita, aut respuunt approbata, ad supplicium æternum quam eorum, qui pro dignitate Evangelii Dei in sana fide, quæ per Dei charitatem operatur⁵, vixerunt, ob spem vitæ æternæ, et regni cœlestis, quod est in Christo Jesu Domino nostro.

CAPUT II.

B Quomodo quis eo baptismo baptizatur, quod in Evangelio Domini nostri Jesu Christi commendatur.

1. Cum Dominus noster Jesu Christus præcepit nobis, ut diligamus nos mutuo, sicut ipse dilexit nos⁶, hocque nos per Apostolum Paulum doceat, ut nos mutuo in dilectione toleremus⁷, vestræ in Christo pietatis præceptum, de gloriosissimo secundum Evangelium Domini nostri Jesu Christi baptismo animo alacri accepi, non tanquam qui pro rei dignitate quidquam dicere queam sed ut ad exemplum mulieris quæ duo minuta conjecit⁸, aliquid conferam. Et ea in re quoque precibus diligentium Dominum mihi opus est, ut boni Dei ac Christi ipsius gratia, sanctus ac bonus Spiritus, commonefaciens ac docens nos quæ de Domino audierit, dirigat et nostram mentem in viam pacis, et sanam doctrinam ad fidei ædificationem, sic ut tam in nobis quam in vobis impleatur illud, « Da sapienti occasionem, et sapientior erit⁹. » Cæterum sciendum est, quod primum doceri oportet, sicque perquam miro baptismo dignum fieri ita enim Dominus ipse, et Deus noster Jesus Christus, unigenitus Dei viventis Filius, discipulis suis præcepit. Necessario igitur ea etiam quæ ab ipso Domino dicta sunt de iis qui discipuli Christi fieri volunt, vobis separatim tradidimus, sic ut pauca saltem ex multis protulerimus. Quoniam autem promittitur fore, ut regnum Dei videamus propterea quod denuo nascamur, itemque, ut introeamus in regnum Dei, propterea quod nascamur ex aqua et spiritu, necesse esse duco, pauca e multis quæ de regno cœlorum dicta sunt, apponere, ne ullo modo ab eo aberremus. Nam in vita parvum non est quod parum abest, uti quidam nostrorum sa-

⁵ Gal. v. 6. ⁶ Joan. xiii, 34. ⁷ Ephes. iv, 2. ⁸ Luc. xxi, 2. ⁹ Prov. ix, 9, juxta LXX.

(50) Vocem περί excidisse librariis puto ante illud, τῆς ἐνανθρωπήσεως eo magis, quod mox scriptum sit, καὶ περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἐνδόξου ἀναστάσεως.

(51) Sic mss. nonnulli. Editi Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ.

(52) Regii primus et tertius ἀγάπης Θεοῦ ἐνεργουμένη, nec aliter in vulgatis legitur, nisi quod

pro Θεοῦ habeant Χριστοῦ. Alius ms. ἀγάπης Χριστοῦ ἐνεργουμένης, per actuosam Christi charitatem. Aliquanto post Reg. tertius Κυρίῳ ἡμῶν, ἢ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

(53) Reg. secundus τοῦ αὐτοῦ λόγος περὶ βαπτίσματος. Editi soli λόγος β΄.

(54) Editi αὐτοῦ. Veteres duo libri ἑαυτοῦ.

pietium dixit, ac plerisque ex ipsis rebus manifestum est: sed tamen firmiter etiam ejus rei ex sacerdotum et animalium sacrificandorum accurata consideratione ¹⁰ convinci **630** possumus: in quibus si modica aliqua macula reperiretur, aut mutilatio non totius membri, sed, quemadmodum scriptum est, partis alienius, puta summitatis auriculæ, neque homo eligebatur ad sacerdotium, neque animal ad sacrificium admittebatur, cum Apostolus dixerit: « Hæc quidem in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad commonefaciendum nos, in quos termini ætatum devenerunt ¹¹; » et Dominus excellentiam præstantiamque aperte declaraverit, his verbis: « Templo majus aliquid hic est ¹²; » imo etiam magis ostenderit, animæ curam diligentio-rem nobis habendam esse, ubi dixit: « Cui **B** commendaverunt multum, plus repetent ab eo ¹³. »

2. Itaque regni cælorum faciamus mentionem. Dominus noster Jesus Christus, cum ascendisset in montem, et initium doctrinæ ex beatitudinibus sumeret, eam beatitudinem prædicavit primam, quæ pollicetur regnum cælorum. Dixit enim: « Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum cælorum ¹⁴. » In octava vero beatitudine ait: « Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam: quoniam ipsorum est regnum cælorum ¹⁵. » Et rursus futuram in tempore retributionis benedictionem per parabolam pastoris vaticinans, ait: « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare ¹⁶, » etc. Quin et in Lucæ **C** Evangelio, in alio tempore et loco, velut ipsa scripta indicant, rursus beatitudines, exponens, dicit: « Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum cælorum ¹⁷. » Et iterum, « Noli timere, pusille grex, quia placuit Patri vestro cælesti dare vobis regnum. Vendite quæ possidetis, et date elemosynam. Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis ¹⁸. » Hæc igitur et alia ejusdem generis sunt, per quæ quis regno cælorum dignus efficitur. De iis autem sine quibus nemo in regnum cælorum ingredi potest, hanc sententiam Dominus pronuntiat in Evangelio Matthæi, et ait: « Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum ¹⁹. » Et rursus: « Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum ²⁰. » Et iterum: « Quisquis non receperit regnum Dei vel-

A τὸ παρὰ μικρὸν, εἶπε τις τῶν παρ' ἡμῖν σοφῶν, καὶ τοῖς πλείστοις ὁ λόγος ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων· πλὴν (55) δὲ καὶ βεβαιώτερον ἐκ τῆς περὶ τῶν ἱερῶν, καὶ τῶν προσφερομένων ζώων εἰς θυσίαν, ἀκριβολογίας ἔστι πληροφορηθῆναι. ἐν οἷς εἰ μικρὸς τις μῶμος ἐφευρέθη, ἢ ἰσχύσει οὐχὶ παντὸς μέλους, ἀλλὰ τούτου τοῦ μέρους, ὡς περὶ γέγραπται, λόγος ὡπίου (56), οὔτε ὁ ἄνθρωπος ἐνεκρινετο εἰς ἱεροσύνην, οὔτε τὸ ζῶον εὐπρόσδεκτον ἦν εἰς θυσίαν· τοῦ μὲν Ἀποστόλου εἰπόντος· « Ταῦτα μὲν τυπικῶς συνέβαινον ἐκείνοις· ἐγγράφη δὲ πρὸς νοθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντηκε (57). » τοῦ δὲ Κυρίου φανεροῦς τὴν ὑπεροχὴν δείξαντος ἐν τῷ εἰπεῖν· « Τοῦ ἱεροῦ μείζον (58) ὡθεῖ· » καὶ περισσώτερος δείξαντος τὴν ἐπιπέλειαν τῆς ψυχῆς ἀκριβεστέρως ποιεῖσθαι ἡμᾶς, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ὅτι παρεβέντο πολὺ, περισσώτερον ἀπαιτήσουσιν αὐτόν. »

2. Μνημονεύσωμεν οὖν περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅτε ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος, καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς διδασκαλίας διὰ τῶν μακαρισμῶν ἐποιεῖτο, πρῶτον μακαρισμὸν ἐκήρυξε τὴν ἐπαγγελίαν ἔχοντα βασιλείας οὐρανῶν. Εἶπε γὰρ· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Ἐν δὲ τῷ ὁγδόῳ μακαρισμῷ φησὶ· « Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Καὶ πάλιν τὴν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀνταποδοσεως εὐλογίαν διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ ποιμένου προφητεύων, λέγει· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἐπέμψα γὰρ καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, » καὶ τὰ ἐξῆς, Ἐν δὲ τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ, ἐν ἑτέρῳ καιρῷ καὶ τόπῳ, καθὼς τὰ γεγραμμένα δηλοῖ, πάλιν μακαρισμὸς ἐπιθέμενος, φησὶ· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι (59), ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » καὶ πάλιν· « Μὴ φοβου, τὸ μικρὸν ποιμνιον, ὅτι κενθόκεσεν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν. Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ ὄψεσθε ἐλεημοσύνην. Ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνεκλείπτου ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα, δι' ὧν βασιλείας οὐρανῶν καταξιοῦνται τῆς. Ὡν δὲ ἄνευ ἀδύνατόν ἐστιν (60) εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐν μὲν τῷ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίῳ ἀποφαίνεται ὁ Κύριος, καὶ φησιν· « Ἐάν μὴ περισσεύσῃ ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη πλεον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσελθῆτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » καὶ πάλιν· « Ἐάν μὴ στραφῆτε, καὶ

¹⁰ Levit. xx, 18; xxii, 21. ¹¹ I Cor. x, 11. ¹² Matth. xii, 6. ¹³ Luc. xii, 48. ¹⁴ Matth. v, 3. ¹⁵ ibid. 10. ¹⁶ Matth. xxv, 34, 35. ¹⁷ Luc. vi, 20; Matth. v, 3. ¹⁸ Luc. xii, 32, 33. ¹⁹ Matth. v, 20. ²⁰ Matth. xviii, 3.

(55) Antiqui duo libri πλείον δὲ καὶ.

(56) Codices tres λόγος ὡπίου.

(57) Veteres duo libri κατήντησε.

(58) In sacro textu vulgato pro μείζον legitur μείζων, major est: sed non hic solum, sed et in multis codicibus scriptum invenitur μείζον, templo majus quiddam hic est. Legas velim Novum Testa-

mentum Oxoniense.

(59) Illud, τῷ πνεύματι, deest in sacro textu vulgato apud Lucam: sed reperitur quoque inter varias lectiones Testamenti Oxoniensis. Ibidem Reg. tertius ὅτι ὑστερα ἐστὶν ἡ.

(60) Veteres duo libri ἀδύνατόν ἐστιν. Illud ἐστὶν abest a vulgatis.

γεννηθῆ ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βα- A
 σιλείαν τῶν οὐρανῶν » καὶ πάλιν « Ὅς ἐάν μὴ
 δεξῆται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίου, οὐ μὴ
 εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν. » Ἐν δὲ τῷ κατὰ Ἰωάννην πρὸς
 Νικοδήμου λέγει. « Ἐάν μὴ τις γεννηθῆ ἄνωθεν, οὐ
 δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ » καὶ πάλιν
 « Ἐάν μὴ τις γεννηθῆ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ
 μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. »

3. Καθ' ὧν δὲ ἡ ἀπόφασις μία, διαλονότι ἴσοι, καὶ
 ὁ κίνδυνος τοῖς πᾶσι, ἐνὸς ἐλλειφθέντος. Εἰ γὰρ
 λέγει ὁ Κύριος, « Ἰῶτα ἐν, ἢ μία κεραία οὐ μὴ
 παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται »
 πόσω μᾶλλον ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου, αὐτοῦ τοῦ Κυ-
 ρίου λέγοντος « Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσε-
 ται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν (61); « Ὅθεν
 τεθαροσσηκῶς Ἰάκωβος ὁ ἀπόστολος ἀπεφήνατο εἰπών B
 « Ὅς ἂν ποιήσῃ ὅλον τὸν νόμον, πταίσει δὲ ἐν ἐνί,
 ἔσται πάντων (62) ἔνοχος » Ἐμαθε δὲ εἰπεῖν τοῦτο,
 ἐξ ὧν ὁ Κύριος μετὰ τοὺς μακαρισμοὺς καὶ τὰς
 ὑπὲρ ἀνθρώπου (63) μαρτυρίας καὶ ἐπαγγελίας τῷ
 Πέτρῳ δοῦς ἠπειλήσεν, ὅτι « Ἐάν μὴ νίψω σε, οὐκ
 ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. » Παῦλος δὲ ὁ ἀπόστολος,
 ἀνταναπλήρων τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ
 Χριστοῦ ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὃ ἐστίν ἡ Ἐκ-
 κλησία, ἐν Χριστῷ λαλῶν διαμαρτύρεται, δι' ἃ μᾶ-
 λιστα βασιλείας οὐρανῶν οὐ καταξιοῦνται (64) τις, καὶ
 θανάτου κρίματι ὑποπίπτει ποτὲ μὲν εἰπὼν ὀριστι-
 κῶς, ὅτι « Οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου
 εἰσίν. » Διὰ τί δὲ οὐκ εἶπεν, ὅτι Οἱ ταῦτα (65), ἀλλ',
 « Οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν οὐρανῶν οὐ
 κληρονομήσουσιν; » καὶ πάλιν καθολικώτερον, ὅτι C
 « Ἄδικοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν » καὶ
 ἀλλαγῶ ὁμοίως. Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
 Χριστὸς ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ ἀπεφήνατο
 εἰπών « Οὐδεὶς τὴν χεῖρα θεῖς ἐπ' ἄροτρον, καὶ
 στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω, εὐθετὸς ἐστίν εἰς τὴν βασι-
 λείαν τοῦ Θεοῦ. » Ἐπιτηρητέον δὲ ἐνταῦθα ἀναγ-
 καίως, ὅτι οὐ κατὰ ἀμαρτημάτων πολλῶν, ἀλλὰ καθ'
 ἐνὸς ἐστὶ τὸ σὺντω φοβερὸν καὶ ἀπαράβατον κρίμα,
 καὶ ταῦτα ἐκ τῶν συγκεκριρημένων, καὶ μόνην καὶ
 πρὸς ὀλίγου χρόνου ἀναβολὴν ἐμποιῆ (66) τῆ κατὰ πολ-
 λοῦς λόγους ἀναγκάως ὑπειλημένη ἀπροσασίστη τα-
 χυτάτη τε καὶ ἀμετρώριστη ὑπακοῆ τῷ Δεσπότῃ.
 Ἐκ τούτων οὖν πάντων καὶ τῶν τοιούτων παιδευό-
 μεθα, ὅτι χρὴ, πάντα ὁλοκλήρως καὶ νομίμως πλη-
 ρώσασθαι, οἷς ἡ ἐπαγγελία τῆς βασιλείας τῶν οὐρα-
 νῶν ἐπαγγέλλεται (67), καὶ ὧν ἄνευ ἡ τῆς βασιλείας
 ἀπαγορεύεται χάρις, καὶ φυλακίζμενον ἀπὸ πάντων,
 δι' ἃ οὐδεὶς βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομεῖ, σὺντω
 προσδοκῆν καταξιοῦσθαι τῆς ἐπαγγελίας. Δεῖ γὰρ τὸν

ut parvulus, non intrabit in illud ²¹.» Quin etiam
 dicit ad Nicodemum in Evangelio secundum Joan-
 nem : « Nisi quis natus fuerit denuo, non potest
 videre regnum Dei ²².» Ac rursus : « Nisi quis na-
 tus fuerit ex aqua et spiritu, non introibit in re-
 gnum Dei ²³.

3. De quibus autem una sententia prolata est,
 profecto si vel unum desit, par etiam et æquale
 omnibus periculum est. Si enim dicit Dominus,
 « Iota unum, aut unus apex non præteribit a lege,
 donec omnia fiant ²⁴, » quanto magis ab Evange-
 lio, cum Dominus ipse dicat : « Cœlum et terra
 transibunt, verba autem mea non præteribunt ²⁵? »
 Unde confusus apostolus Jacobus **631** pronuntia-
 vit, dicens : « Quicumque fecerit totam legem, of-
 fenderit vero in uno, erit omnium reus ²⁶. » Didicit
 autem hoc dicere, ex iis quæ Dominus post beati-
 tudines, post testimonia conditionem humanam
 superantia, post promissa Petro data, comminatus
 est, ita locutus, « Nisi laverō te, non habes partem
 mecum ²⁷. » Paulus vero Apostolus qui ea quæ de-
 sunt passionum Christi, pro corpore ipsius, quod
 est Ecclesia, adimplebat ²⁸, in Christo loquens de-
 clarat ea, ob quæ quis maxime regnum cœlorum
 non adipiscitur, subjacetque mortis iudicio, modo
 cum minus late dicit. « Quia qui talia agunt, digni
 sunt morte ²⁹. » Cur vero non dixit, Qui hæc, sed
 « Qui talia agunt, regnum cœlorum non consequen-
 tur ³⁰? » Et iterum cum generalius ait, « Iniqui re-
 gnum Dei non possidebunt ³¹. » Et alibi similiter.
 Atque etiam ipse Dominus noster Jesus Christus in
 Evangelio secundum Lucam sententiam protulit,
 his verbis usus : « Nemo admovens manum ad ara-
 trum, et retro conversus, aptus est regno Dei ³². »
 Est autem hic necessario observandum, quod non
 in peccata multa, sed in unum pronuntiatum sit
 horrendum adeo et inevitabile iudicium, idque, de
 concessis ac licitis, etsi quis duntaxat atque vel
 brevi tempore obedientiam Domino multis de cau-
 sis necessario debitam, quæ sine ulla excusatione
 et celerrima et intentissima esse debet, distulerit.
 Ex his igitur omnibus et similibus edocemur, adim-
 plenda esse integre ac legitime omnia, quibus pro-
 missio regni cœlorum indicitur, et sine quibus do-
 num regni denegatur; vitanda vero omnia, ob quæ
 nemo regni cœlorum hæres evadit, et ita demum
 expectandum esse, dum promissione digni efficiamur.
 Oportet enim certamen quod ad placendum

²¹ Marc. x, 6. ²² Joan. iii, 3. ²³ ibid. 3. ²⁴ Matth. v, 18. ²⁵ ibid. xxiv, 35. ²⁶ Jac. ii, 10. ²⁷ Joan. xiii, 8. ²⁸ Col. i, 24. ²⁹ Rom. i, 32. ³⁰ Gal. v, 21. ³¹ I Cor. vi, 9. ³² Luc. ix, 62.

(61) Codices duo οὐ παρελεύσονται. Mox Reg. pri-
 mus τεθαροσσηκῶς.

(62) Codex Combef. γέρονε πάντων, factus est om-
 nium reus, et ita quoque legitur in sacro textu
 vulgato.

(63) Regii primus et tertius ὑπὲρ ἀνθρώπου. Editi

ἀνθρώπου. male. Mox mss. duo ἐπαγγελία τῷ.

(64) Antiqui duo libri οὐκ ἄξιοῦνται.

(65) Editi εἶπε ταῦτα. At mss. duo ut in contextu.

(66) Veteres duo libri ἐμποιῆ. Editi ἐμποιεῖ.

(67) Codices aliquot ἐπαγγέλλεται. Mox iidem mss.
 ἀπαγορεύεται. Editi ἀπαγόρευται.

Deo suscipitur, non ab omni solum malitia remotum esse, sed integrum et inculpatum in omni verbo Dei, cum Paulus apostolus, magna et ineffabilem Dei et Christi ipsius erga nos dilectionem speculatus pro justitia et salute nostra, subjungat: « Nullam in ulla redantes offensionem, ut ne vituperetur ministerium nostrum: sed in omnibus commendemus nos ipsos ut Dei ministri³³. »

4. Quemadmodum enim qui spiritu pauper est, nisi natus fuerit ex aqua et spiritu, ob latam sententiam in regnum cœlorum ingredi non potest: sic rursus, « Nisi abundaverit justitia illius plus quam scribarum et Phariseorum³⁴: » aut si quid aliud hujusmodi defuerit, ob similem sententiam regno dignus non habetur. Scriptum est enim: B « Ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta et immaculata³⁵. » Et ejusmodi multa sunt, quæ si quis diligentius legerit, in eo vehementius confirmabitur, quod omnia implere debet, ut regno cœlorum efficiatur dignus. Quod autem is qui justitia 632 abundat, aut de novo natus est, omnium simul virtutum, in quibus beatitudines sitæ sunt, et reliquarum perfectionem adimpleverit, quodque in confesso sit hæc et ejusdem generis alia ab ipso præstari, sermo de secunda generatione mox habendus, Deo dante, demonstrabit. Quoniam autem pietatis vestræ mandatum, uti prius dictum est, requisivit a nobis, ut de Evangelii baptismate maxime mirando sermonem institueremus, post ea quæ jam de regno cœlorum dicta sunt, consequens esse puto, ut etiam quæ inter Mosis et Joannis baptismum differentia sit, breviter discamus, et ita demum per gratiam Dei digni efficiamur, qui præstantissimam baptismatis Domini nostri Jesu Christi dignitatem in incomparabili gloriæ magnitudine intelligamus. Nam unigenitus viventis Dei Filius pronuntiavit aliquid templo majus hic esse, et majus etiam Salomone hic, et majus quoque Jona hic³⁶. Et Apostolus cum jam Mosis gloriam Judæis in legis ministerio inaccessiblem explanasset, hoc testatur, hæc subjungens, « Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam³⁷. » Et Joannes Baptista, quo inter natos mulierum major est nemo³⁸, idem declarat, dum aliquando dicit: « Illum oportet crescere, me vero minui³⁹: » aliquando vero, « Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam, ille vero vos baptizat in Spiritu sancto et igni⁴⁰: » et talia multa. Quanto autem excellentior est Spiritus sanctus aqua, tanto videlicet præstat et is qui baptizat in Spiritu sancto, ei qui baptizat

A ἀγώνα τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως οὐ μόνου κακίας πάσης ἀπηλλάχθαι, ἀλλὰ καὶ ἀλώεσθον εἶναι καὶ ἁμωμον ἐν παντί ῥήματι Θεοῦ, Παύλου τοῦ ἀποστόλου μετὰ τὴν θεωρίαν τῆς μεγάλης (68) καὶ ἀνεκδιαιγήτου εἰς ἡμᾶς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας δικαιοσύνης τε καὶ σωτηρίας ἐπαγαγόντος: « Μηθεσίαν ἐν μηθενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωκηθῇ ἡ διακονία ἡμῶν, ἀλλ' ἐν παντί συνιστῶντες ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διάκονοι. »

4. Ὡσπερ γὰρ ὁ πτωχὸς τῷ πνεύματι, εἴναι μὴ γεννηθῆ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν διὰ τὴν ἀπόφασιν αὐτῷ πάλιν, « Ἐάν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη πλεον (69) τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, » ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἐλλειφθῇ, διὰ τὴν ὁμοίαν ἀπόφασιν οὐ καταξιοῦται τῆς βασιλείας. Γέγραπται γάρ: « Ἴνα παραστήσῃ αὐτὸς ἑαυτῷ ἐνδοξὸν τὴν Ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν σπῆλον, ἢ ρυτίδα, ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἁμωμος. » Καὶ πολλὰ τοιαῦτα, ἅπερ σπουδαιότερον τις ἀναγνοὺς, σφοδρότερον βεβαιούται, ὅτι χρὴ πάντα πληρῶσαι, ἵνα βασιλείας οὐρανῶν καταξιωθῇ. Ὅτι δὲ ὁ τῇ δικαιοσύνῃ περισσεύων, ἢ γεννηθεὶς ἄνωθεν, πάντων ὅμου τῶν κατορθωμάτων ἐφ' ὧν τε οἱ μακαρισμοὶ κεύνται, καὶ τῶν λοιπῶν τὴν τελείωσιν ἐπλήρωσε, καὶ ἐργάτης εἶναι τούτων καὶ τῶν τοιούτων ὁμολογήται ὁ λόγος ὁ περὶ τοῦ ἄνωθεν γεννηθῆναι μικροῦ ὑστερον ἀποδείξει Θεοῦ χάριτι. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς προεῖρηται, τὸ ἐπίταγμα τῆς ὑμετέρας εὐλαβείας τὸν λόγον τοῦ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον θαυμασιωτάτου βαπτίσματος ἐπεζητήσῃ παρ' ἡμῶν, πρὸς τοῖς εἰρημένοις περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀκόλουθον εἶναι λογίζομαι καταμαθεῖν ἡμᾶς ἐν βραχεῖ καὶ τὴν διαφορὰν τοῦ κατὰ Μωϋσέα βαπτίσματος πρὸς τὸ τοῦ Ἰωάννου, καὶ τότε χάριτι Θεοῦ ἀξίους γενέσθαι κατανοῆσαι τὸ ἐν τῷ βαπτίσματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπερέχον (70) θαῦμα ἐν ἀσυγκρίτῳ υπερβολῇ τῆς δόξης. Μείζον γὰρ τοῦ ἱεροῦ ὡς ἀπεφήνατο εἶναι ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, καὶ μείζον τοῦ Σολομῶντος ὡς, καὶ μείζον τοῦ Ἰωνᾶ (71) ὡς. Καὶ ὁ Ἀπόστολος, προδικηγησάμενος τὴν τοῦ Μωϋσεως ἐν τῇ διακονίᾳ τοῦ νόμου τοῖς Ἰουδαίοις ἀπρόσιτον δόξαν, διαμαρτύρεται, ἐπαγαγών: « Καὶ γὰρ οὐ θεδόξασται τὸ θεδόξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει ἐνεκεν τῆς υπερβαλλούσης δόξης. » Καὶ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστῆς, οὐ μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν οὐδαίς, μαρτυρεῖ, λέγων ποτὲ μὲν, « Ἐκείνον δεῖ ἀξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττουσθαι. » ποτὲ δὲ, « Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν ἐκεῖνος δὲ ὑμᾶς βαπτίζει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. » καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ὅσον δὲ διαφέρει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ ὕδατος, τοσούτου ὑπερέχει φηλονότι καὶ ὁ βαπτίζων ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τοῦ βαπτίζοντος ἐν

³³ II Cor. vi, 3. ³⁴ Matth. v, 20. ³⁵ Ephes. v, 27. ³⁶ Matth. xii, 6, 42, 41. ³⁷ II Cor. iii, 10. ³⁸ Matth. xi, 11. ³⁹ Joan. iii, 30. ⁴⁰ Matth. iii, 11.

(68) Antiqui duo libri μεγίστης.
(69) Unus ms. δικαιοσύνη ὑμῶν.
(70) Veteres duo libri περιέχον.

(71) Reg. secundus pro Ἰωνᾶ habet Ἰωάννου· sed vetus hic liber videtur fuisse emendatus a librario, bene, an male, judicabunt eruditi.

ὕδατι, καὶ αὐτὸ τὸ βάπτισμα· ὥστε αὐτὸν τὸν Ἰω-
αννην, τὸν τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον καὶ οὕτως μαρτυ-
ρηθέντα ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἀνεπαισχύντως προειπεῖν,
ὅτι « Οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς λῦσαι τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδή-
ματος. »

5. Ὡς ἐκ πάντων φανερόν εἶναι τὴν ὑπερβολὴν
τοῦ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ βαπτίσματος·
ἢν εἰ καὶ πρὸς ἀξίαν κατανοῆσαι ἀδύνατον, κατὰ
δύναμιν γουν, καὶ ταύτην, ὡς ἂν ὁ Θεὸς ἱκανώσῃ,
ἐξ αὐτῶν τῶν γεγραμμένων εἰπεῖν εὐσεβῆς καὶ ὠφέ-
λιμον. Τὸ μὲν οὖν διὰ Μωϋσέως παραδοθέν βάπτι-
σμα πρῶτον μὲν ἐπεγίνωσκε διαφορὰν ἀμαρτημά-
των· οὐ γὰρ πάντα τὰ ἀμαρτήματα εἶχε τὴν χάριν
τῆς ἀφέσεως· ἔπειτα δὲ θυσίας ἐπεζητεῖ διαφόρους,
ἠκριβολογεῖτο περὶ ἀγνισμοῦ, ἀφώριζεν ἕως καιροῦ
τὸν ἐν ἀκαθαρσίᾳ καὶ μολυσμῷ, παρατήρησιν ἐποι-
εῖτο ἡμερῶν καὶ ὥρων· καὶ τότε τὸ βάπτισμα παρ-
ελαμβάνετο (72), ὡσπερ ἐπισφράγισμα τοῦ καθари-
σμοῦ. Τὸ δὲ Ἰωάννου βάπτισμα πολυπλάσιον εἶχε
τὸ πλεόν. Οὐδεμίαν γὰρ ἐποιεῖτο διάκρισιν ἀμαρτη-
μάτων, οὐ διαφορὰν ἐπεζητεῖ θυσιῶν, οὐκ ἀκριβείαν
ἐποιεῖτο ἀγνισμοῦ, οὐ παρατήρησιν εἶχεν ἡμερῶν ἢ
ὥρων. Καὶ κατ' οὐδέν εἰς μηδὲν ἀναβολῆς γινομένης
ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ἅμα τε
προσηλθέ τις ἐξομολογούμενος τὰς ἀμαρτίας, ὅσας δὴ-
ποτ' οὖν καὶ οἷας δὴποτ' οὖν, καὶ ἐβαπτίζετο ἐν τῷ
Ἰορδάνῃ ποταμῷ, καὶ εὐθὺς ἐλάμβανε τὴν ἀφεσιν τῶν
ἀμαρτημάτων. Τὸ δὲ τοῦ Κυρίου βάπτισμα λόγον μὲν
ἔχει κρείττονα παντὸς ἀνθρωπίνου, δόξαν δὲ ἀνωτέραν
πάσης ἐπιθυμίας καὶ εὐχῆς ἀνθρωπίνης, ὑπερβο-
λὴν δὲ χάριτος (73) καὶ δυνάμεως πλείονα ἢ ὅσον
ἡλιος ἀστέρων ὑπερέχει. Μᾶλλον δὲ τὰ μνημονευ-
θέντα τῶν ἁγίων ῥητὰ σφοδρότερον παρίστησι τὴν
ἀσύγκριτον ὑπεροχὴν· Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο σιωπῆσαι
χρή, αὐτοῖς δὲ ταῖς ῥητοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ ὁδηγοῖς χρώμενοι (74), καὶ ὡσπερ δι' ἐσ-
όπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι ὁδηγούμενοι εἰπεῖν ἀναγ-
καῖον, οὐχ ἵνα τῇ ἡμετέρα ἐρμηνείᾳ ἐν ἀσθενείᾳ
σώματος καὶ λόγῳ ἐξουθενημένῳ σμικρυνθῇ ἡ δόξα,
ἀλλ' ἵνα καὶ ἐν τούτῳ θαυμαστωθῇ τὸ μέγεθος τῆς
μακροθυμίας καὶ φιλανθρωπίας τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ,
ὅτι ἀνέχεται ψέλλιζόντων τὰ μεγαλεῖα τῆς ἐν Χριστῷ
Ἰησοῦ ἀγάπης καὶ χάριτος αὐτοῦ.

6. Εἰπὼν τοίνυν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός·
« Ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν
βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » καὶ πάλιν· « Ἐὰν μὴ τις γεν-
νηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν
εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » μετὰ δὲ τῆν ἐκ νεκρῶν
ἀναστασιν (πληρουμένης εἰς αὐτὸν τῆς διὰ τοῦ Δα-
βὶδ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς προφητείας,
εἰπόντος· « Υἱὸς μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέν-
νηκά σε· αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη

A in aqua : quod dictum volo et de ipso bap-
tismate, sic ut Joannes ipse tantus et talis, et ita a
Domino commendatus, prius citra verecundiam
dixerit : « Non sum idoneus, ut solvam corrigiam
calceamenti ⁴¹. »

5. Quare ex his omnibus manifestum est quæ
sit baptismatis secundum Evangelium Christi præ-
stantia : quam etsi pro dignitate mente assequi
non possumus, tamen eam ex ipsis Scripturis pro
viribus, et prout Deus idoneos nos effecerit, de-
clarare pium est et utile. Quod igitur per Mosen
traditum est baptisma, primum quidem cognosce-
bat discrimen peccatorum, cum non omnibus pec-
catis daretur veniæ donum ; deinde vero require-
bat sacrificia diversa, purificationem prorsus exi-
gebat, aliquandiu separabat a reliquis impurum et
pollutum, dierum et temporum statuebat observa-
tionem, tuncque baptisma suscipiebatur velut si-
gillum purificationis. At vero Joannis baptisma
multis modis excelluit. Nam peccata nullo modo
discernebat, non exposcebat diversitatem sacrifi-
ciorum, purificationis diligentiam non adhibebat,
non observabat dies aut tempora. Quin etiam sine
ulla prorsus dilatione, simul atque ad gratiam Dei
et Christi ejus aliquis accesserat, quantacunque et
qualiacunque peccata confessus fuisset, et baptiza-
batur in Jordane fluvio, et statim veniam conse-
quebatur peccatorum. Verum Domini baptisma
humanum omnem captum superat, gloriamque
habet omni **633** desiderio ac voto humano subli-
miorem, et gratiæ virtutisque præstantiam tanto
C amplio-rem, quanto sol stellis antecellit. Imo etiam
si Sanctorum dicta in memoriam revocentur, vali-
dus adhuc incomparabilem illam excellentiam
ostendunt. At non propterea silendum, sed nos
ipsis Domini nostri Jesu Christi verbis veluti viæ
ducibus usos, et velut per speculum et in ænig-
mate ductos necesse est loqui, non ut nostra in-
terpretatione ob corporis debilitatem et abjectum
sermonem gloria hæc imminuatur, sed ut etiam
ea in re magnitudinem lenitatis ac benignitatis
boni Dei miremur, quod eos qui de dilectionis in
Christo Jesu et gratiæ ipsius magnificentia ore
balbutienti loquuntur, perferat.

6. Cum igitur Dominus noster Jesus Christus
dixisset, « Nisi quis natus fuerit denuo, non po-
test videre regnum Dei ⁴² ; » ac rursus, « Nisi quis
natus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire
in regnum Dei ⁴³ ; » et post resurrectionem ex mor-
tuis (adimpleto in se vaticinio Davidis, qui ex per-
sona Dei ac Patris dixerat, « Filius meus es tu,
ego hodie genui te : postula a me, et dabo tibi
gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam

⁴¹ Marc. i, 7. ⁴² Joan. iii, 3. ⁴³ ibid. 5.

(72) Regii primus et tertius βάπτισμα παρελαμ-
βάνετο ἐφ' ὧν. Editi βάπτισμα ἐφ' ὧν παρελαμβάνε-
νετο, ὡσπερ. Reg. secundus ut in contextu, sim-
plicius et melius.

(73) Veteres duo libri ὑπερβολὴν δὲ χάριτος·
Aliquanto post mss. duo ἁγίων ῥήματα.

(74) Reg. secundus χρώμενον... ὁδηγούμενον.
Mox mss. duo ἐρμηνεία ἢ ἀσθενεία.

terminos terræ ⁴⁵; » quæ res et facta est, et jam A
 omnium oculis exposita), tum demum discipulis
 suis, tanquam mandatum aliud opponens priori,
 quo in vias gentium abire prohibuerat ⁴⁵. præci-
 pit, dicens : « Euntes docete omnes gentes, bap-
 tizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus
 sancti ⁴⁶. » Necesse autem esse duco, singulorum
 verborum vim per fidem intelligere, et conside-
 rare, et ita loqui, ut nobis sermo per communes
 preces in apertione oris nostri dabitur. Scriptum
 namque est : « Nisi credideritis, non intellige-
 tis ⁴⁷. » Et iterum : « Credidi propter quod locu-
 tus sum ⁴⁸. » Et quoniam mihi persuasum est usum
 et nominum et verborum et rerum in divina Scri-
 ptura non accipi ex consuetudine, aut simpliciter
 et temere, ut contingere solet, neque a Deo, neque
 a Christo ejus, neque a sanctis prophetis, neque
 ab evangelistis aut ab apostolis, sed in Spiritu
 sancto, examine præmisso, ad scopum piæ sen-
 tentiæ idque non integre, sed ex parte, et quan-
 tum quodque contulerit ad propositum sanæ doc-
 trinæ, tum ut quis pie sentiat, tum ut mentem ad
 contemplationem judiciorum et dogmatum pieta-
 tis dirigat, necesse est et nos accurate diligenter-
 que singulis dictis attendere, et ex supernæ voca-
 tionis scopo sententiam eligere. Atque hoc præsta-
 bimus, si modo per communes preces corrobora-
 verit nos Jesus Christus unigenitus Dei viventis Fi-
 lius, ut id et in nobis fiat, sicut Apostolus dixit :
 « Omnia possum in Christo qui me corroborat ⁴⁹. »
 Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἵνα γένηται καὶ ἐν ἡμῖν,
 ἐνδυναμούμεντί με Χριστῷ, »

7. Illud igitur, « denuo, » arbitror prioris gene-
 rationis, quæ in peccatorum sordibus facta est,
 emendationem ostendere, cum Job dicat, « Nemo
 purus est a sordibus, ne si unus quidem dies sit
 vita ejus ⁵⁰; » et David lugeat, ac dicat. « In ini-
 quitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit
634 me mater mea ⁵¹; » et Apostolus ita contes-
 tetur : « Omnes enim peccaverunt, et egent gloria
 Dei : justificati gratis per gratiam ipsius per re-
 demptionem quæ est in Christo Jesu, quem propo-
 suit Deus propitiationem per fidem in sanguine ip-
 sius ⁵². » Quapropter etiam peccatorum venia da-
 tur credentibus, Domino ipso dicente. Hic est
 sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis ef-
 funditur in remissionem peccatorum ⁵³ : » quem-
 admodum Apostolus rursus testatur, dicens : « Se-
 cundum beneplacitum voluntatis suæ, in laudem

τῆν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ
 πέρατα τῆς γῆς, » ὅπερ καὶ γέγονε, καὶ ἔστιν ἐν
 ὀφθαλμοῖς πάντων), λοιπὸν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς,
 ὡς περ ἀντιδιαστελλόμενος τῇ πρώτῃ ἐντολῇ κω-
 λούσῃ εἰς ὁδὸν ἐθνῶν ἀπελθεῖν, ἐπέλλεται, εἰπὼν
 « Προεβήντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτί-
 ζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ
 Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἀναγκαῖον δὲ εἶναι
 λογίζομαι ἐκάστου ῥητοῦ τὴν δύναμιν διὰ τῆς πί-
 στειως συνείναι (75) τε καὶ κατανοῆσαι, καὶ εἰπεῖν
 καθόσον ἂν κατ' εὐχῆς κοινῆς δοθῆναι ἡμῖν λόγον
 ἐν ἀνοιξίαι τοῦ στόματος ἡμῶν. Γέγραπται γάρ, ὅτι
 « Ἐὰν μὴ πιστεύσῃτε, οὐδ' οὐ (76) μὴ συνῆτε » καὶ
 πάλιν « Ἐπίστευσα, διὸ ὁ ἐλάλησα. » Ἐπειδὴ δὲ τῶν
 τε ὀνομάτων καὶ τῶν ῥημάτων, καὶ τῶν πραγμάτων
 ἐν τῇ συναθείᾳ οὐχ ἀπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχε, κατὰ τὸ
 συμβῆν τὴν χρῆσιν παραλαμβάνεσθαι δοκῶ ἐν τῇ
 θεοπνεύστῳ Γραφῇ παρὰ τε Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ
 αὐτοῦ, καὶ τῶν ἁγίων προφητῶν τε καὶ εὐαγγελι-
 στῶν, καὶ ἀποστόλων, ἀλλὰ δεδοκιμασμένως ἐν
 ἁγίῳ Πνεύματι, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς εὐσεβοῦς
 φρονήσεως, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὀλοκλήρου (77), ἐν μέ-
 ρει δὲ καὶ καθόσον ἂν ἐκάστου συμβῶλληται τῷ
 προκειμένῳ ὑγιεῖ λόγῳ, φρονεῖν τε εὐσεβοῦς καὶ
 ὁδηγεῖν τὸν νοῦν εἰς κατανόησιν τῶν τε κριμάτων καὶ
 δογμάτων τῆς εὐσεβείας : ἀναγκαῖον καὶ ἡμᾶς ἐξατα-
 σμένως καὶ ἐπιτετηρημένως προσέχειν ἐκάστῳ ῥητῇ,
 καὶ κατὰ σκοπὸν τῆς ἀνω κλήσεως ἐκλέγεσθαι τὴν
 διάνοιαν. Καὶ τοῦτο ποιούμεν, εἴν κατ' εὐχῆς κοινῆς
 ἐνδυναμώσῃ ἡμᾶς Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ μονογενης
 καθὼς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος : « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ

C 7. Τὸ μὲν οὖν « ἀνωθεν » εἰπεῖν θηλοῦν δοκῶ τὴν
 ἐπανόρθωσιν τῆς προλαβούσης ἐν ῥυπαρίᾳ τῶν
 ἁμαρτημάτων γενέσεως : τοῦ μὲν Ἰωβ εἰπόντος
 ὅτι « Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα
 ὁ βίος αὐτοῦ (78) » καὶ τοῦ Δαβὶδ ὀδυρομένου, καὶ
 λέγοντος, ὅτι « Ἐν ἀνομίαις συνέλεφθην, καὶ ἐν
 ἁμαρτίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου » τοῦ δὲ Ἀπο-
 στόλου διαμαρτυρομένου, ὅτι « Πάντες γὰρ ἡμαρτον,
 καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης Θεοῦ : δικαιούμενοι δω-
 ρεῖν τῇ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρόσεως τῆς ἐν
 Χριστῷ Ἰησοῦ, ἣν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ
 πίστεως ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ. » Διὸ καὶ ἡ ἄφεσις τῶν
 ἁμαρτημάτων δίδοται τοῖς πιστεύουσιν, αὐτοῦ τοῦ
 Κυρίου εἰπόντος : « Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς
 Καινῆς Διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυρόμενον εἰς
 ἄφεσιν ἁμαρτιῶν » καθὼς μαρτυρεῖ πάλιν ὁ Ἀπό-
 στολος, λέγων : « Κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος

⁴⁵ Psal. II, 7, 8. ⁴⁶ ibid. x, 5. ⁴⁷ Matth. 28, 19. ⁴⁸ Isa. vii, 9. ⁴⁹ Psal. cxv, 10. ⁵⁰ Philipp. iv, 13. ⁵¹ Joh. xiv, 4. ⁵² Psal. l, 7. ⁵³ Rom. iii, 23-25. ⁵⁴ Matth. xxvi, 28.

(75) Editi συνείναι. At mss. duo συνείναι. Mox
 iidem mss. δοθῆναι λόγος. Editi δοθῆναι λόγος. Reg.
 secundus δοθῆναι λόγον.

(76) Veteres duo libri οὐδὲ μή. Aliquanto post
 Reg. tertius πραγμάτων τῶν ἐν.

(77) Veteres duo libri καὶ τοῦτον οὐχ ὀλοκλήρου.
 Aliquanto post editi φρονεῖτε. Veteres libri φρονεῖν
 τε. Ibidem mss. aut ὁδηγεῖ, aut ὁδηγῆ. Editi ὁδη-

γεῖν, et ita quoque legitur in Reg. secundo, sed
 secunda duntaxat manu.

(78) Editi ἡμέρα ἢ ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Antiqui duo li-
 bri ut in contextu, nec aliter legitur apud LXX.
 Aliquanto post editi δόξης καὶ. Vocula καὶ non le-
 gitur in mss. nostris. Nec ita longe mss. duo pro
 διὸ habent διὸ οὐ. Subinde unus ms. αὐτοῦ δὲ τον.

αὐτοῦ, εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἔχαριτώσαμεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἡγαπημένῳ, ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς (29) * » ἵνα, ὡς περὶ ἀνδρίας συντριβεῖς συνθλασθεῖς τε, καὶ ἀφανίσας τὴν εὐδοξὸν μορφήν τοῦ βασιλείου, ἀνωθεν μορφωθῆτε ὑπὸ τοῦ σοφοῦ τεχνίτου καὶ ἀγαθοῦ δημιουργοῦ ἀντιποιουμένου τῆς δόξης τοῦ ἰδίου πλάσματος, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν δόξαν ἀποκαθίσταται· οὕτω καὶ ἡμεῖς παθόντες διὰ τὴν παρακοήν τῆς ἐντολῆς, κατὰ τὸ γεγραμμένον, « Ἄνθρωπος, ἐν τιμῇ ὢν, οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς, » ἀνακληθώμεν εἰς τὴν πρώτην δόξαν τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ. Κατ' εἰκόνα γάρ, φησί, καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Πῶς δὲ τοῦτο γηγένεται (80), Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἐδίδαξεν, εἰπὼν· « Χάρις τῷ Θεῷ, ὅτι ἦτε δούλοι τῆς ἁμαρτίας, ὑπηκούσατε δὲ ἐκ καρδίας εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διαδοχῆς » ἵνα, ὡς περὶ ὁ κηρός, παραδιδόμενος τῷ τύπῳ τῆς γλυφῆς, μορφοῦται πρὸς ἀκρίβειαν τὴν ἐγκειμένην τῇ γλυφῇ μορφήν, οὕτω καὶ ἡμεῖς, παραδόντες ἑαυτοὺς τῷ τύπῳ τῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον διδασκαλίας, μορφωθώμεν τὸν ἕσω ἄνθρωπον, πληροῦντες τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ εἰρημένον προστακτικῶς. Φησί γάρ· « Ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα του κτίσαντος αὐτόν· » καὶ πολλὰ τοιαυτά.

8. Του μὲν οὖν ἐξ ὕδατος γεννηθῆναι τὸν λόγον Παῦλος, ὁ ἐν Χριστῷ λαλῶν, δογματικῶς παραδίδωσι λέγων· « Ἡ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί, ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν; Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον, ἵνα, ὡς περὶ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν. Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα· τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. Ὁ γὰρ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Εἰ δὲ ἀπέθανομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν, ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ· εἰδότες, ὅτι Χριστὸς, ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκέτι ἀποθνήσκει· θάνατος αὐτόν οὐκέτι κυριεύει. Ὁ γὰρ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφ' ἅπασι· ὁ δὲ ζῆ, ζῆ τῷ Θεῷ. Οὕτω καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε, ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἐξ ὧν ἀπάντων καὶ ὁ λόγος τῆς ἀνωθεν γεννήσεως κατ' ὁμοίωσιν θεωρεῖται. Ἀθ' ὕδατος δὲ ἦν ἀνωθεν γεννηθῆναι,

A gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificavit nos in dilecto, in quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum divitias gratiæ ejus de qua nobis impertivit ubertim⁵⁴; » ut quemadmodum statua contrita ac confracta, amissa regis forma eximia, denuo conformatur a sapiente artifice ac bono opifice, gloriam operis sui resarciente, atque pristino splendori restituitur; sic etiam nos ob præcepti transgressionem male affecti, velut scriptum est, « Homo, cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis⁵⁵, » ad pristinam imaginem et similitudinem Dei fecit Deus hominem⁵⁶. Quomodo autem hoc factum sit, Paulus Apostolus docuit, his verbis: « Gratia Deo, quod fuistis servi peccati, obedistis vero ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis⁵⁷; » ut quemadmodum cera, typo sculpturæ admota, prorsus conformatur ad insitam sculpturæ formam: ita nos quoque posteaquam nosmet typo doctrinæ evangelicæ tradidimus, informemur secundum internum hominem, implentes quod in modum præcepti ab eo dictum est. Ait enim: « Exuentes veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem ejus qui creavit illum⁵⁸; » et multa hujusmodi.

8. Modum quidem et rationem, qua oportet ex aqua generari, Paulus in Christo loquens, decretoriis his verbis tradit: « An ignoratis, fratres, quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti igitur sumus cum illo per baptismum in mortem, ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, et resurrectionis quoque erimus; hoc scientes quia vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato. Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam vivemus cum eo, scientes quod Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominatur. Nam quod mortuus fuit, peccato mortuus fuit semel: quod autem vivit, vivit Deo. Ita et vos existimate vos ipsos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo in Christo Jesu⁵⁹. » Ex quibus omnibus etiam ratio secundæ **635** generationis per quamdam similitudinem consideratur. Fieri autem non

⁵⁴ Ephes. i, 5-8. ⁵⁵ Psal. XLVIII, 13. ⁵⁶ Gen. i, 27. ⁵⁷ Rom. vi, 17. ⁵⁸ Col. iii, 9, 10. ⁵⁹ Rom. vi, 3-11.

(79) Ita in Vulgata legitur, *quæ superabundavit in nobis*: ubi omnes vident interpretem ita vertisse, quasi scriptum invenisset, ἢ ἐπερίσσευσεν

ἐν ἡμῖν, cum tamen legatur omnibus quæ videre licuit exemplaribus ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς.

(80) Veteres duo libri τοῦτο γένεται.

poterat ut quis, gratia Dei non præeunte, generatur denuo; ut Apostolus ipse cum præcedentibus, tum subsequentibus de baptismo capitibus declarat. Nam facto hinc initio, « Commendat autem charitatem suam Deus in nos, quoniam, cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est: multo igitur magis nunc justificati in sanguine ejus, salvi erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo igitur magis reconciliati, salvi erimus in vita ipsius ⁶⁰. »

9. Et multa ejusdem generis sunt, quæ perspicue et magnifice ostendunt magnam et inenarrabilem Dei in homines benignitatem, ob datam peccatorum veniam, ac potestatem atque virtutem eorum quæ ad gloriam Dei ac Christi ejus in spe vitæ æternæ per Jesum Christum Dominum nostrum perfecta sunt. Quapropter, « Sicut per unius delictum, » inquit, « in omnes homines in condemnationem: sic et per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ ⁶¹. » Et ubi ea quæ sequuntur, in modum dogmatum exposuit, tunc dicit: « An ignoratis, fratres, quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus ⁶²? » Cur? Ut cum ea quæ officii nostri sunt, secundum fidem per charitatem facta fuerint, simul, præeunte gratia, inferamus, sicque perficiatur in nos beneplacitum divinæ in Christo dilectionis. Itaque opus est certamine magno, eoque legitimo, ne talem ac tantam gratiam dilectionis Dei in Christo frustra accipiamus, eodem Apostolo dicente: « Eum namque qui peccatum non novit, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso. Adjuvantes autem et exhortamur, ut ne in vacuum gratiam Dei recipiatis ⁶³. » Quod autem « Cui multum concrediderint, plus ab eo sint repetituri ⁶⁴, » constanter Dominus pronuntiavit. Quod et inculpato modo fit, si tam ea quæ antedictis subjunguntur, quam ea quæ in idem de baptismo argumentum conjunctim dicta sunt, diligenter serventur, et ea quæ his cohærent, in virtute ejusdem gratiæ Dei, per Jesum Christum Dominum nostrum in Spiritu sancto fideliter susceperimus, ut credentes intelligamus per gratiam Dei, eaque quæ intelligere promeruerimus, in Christi dilectione faciamus, qui dixit: « Si hæc scitis, beati estis, si faciatis ea ⁶⁵. » Nam « Intellectus bonus omnibus facientibus eum, » uti testatur Propheta ⁶⁶. Quin et ipse unigenitus

Α μὴ προλαβούσης χάριτος τοῦ Θεοῦ· ὡς ἐκ τῶν προτεταγμένων καὶ τῶν ἐπιφερομένων περὶ τοῦ βαπτίσματος κεφαλαίων ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος δηλοῖ. Ἀρξάμενος γὰρ ἀπὸ τοῦ, « Συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην ὁ Θεὸς εἰς ἡμᾶς, ὅτι, ἐτι ἁμαρτωλῶν ἡμῶν ὄντων, Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε· πολλῶ οὖν μᾶλλον δικαιοθύντες νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς. Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ· πολλῶ οὖν μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. »

9. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα, σαφῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς παριστάνοντα τὴν μεγάλην καὶ ἀνεκδιήγητον φιλοφροσίαν τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ θωρακῇ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ τῆς ἐξουσίας καὶ δυνάμεως τῶν εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ κατορθουμένων ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Δι' οὗ (81), « Ὡσπερ δι' ἐνός, φησὶ, παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα, οὕτω καὶ δι' ἐνός δικαιοῦματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαιοσύνην ζωῆς. » Καὶ τὰ ἐφεξῆς δογματικῶς ἐκθέμενος, τότε λέγει· « Ἡ ἀγνωεῖτε, ἀδελφοί, ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν; » Διὰ τι; Ἴνα, τῆς χάριτος προλαβούσης, τὰ παρ' ἡμῶν (82) ὀφειλόμενα κατὰ πίστιν δι' ἀγάπης ἐνεργούμενα συνεισενεγκώμεθα, καὶ οὕτω τελειωθῆ εἰς ἡμᾶς ἡ εὐδοκία τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης. Ἀγῶνος οὖν χρεῖα μεγάλου, καὶ τούτου νομίμου, ἵνα τὴν τοιαύτην καὶ τοσαύτην χάριν τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης τοῦ Θεοῦ μὴ εἰς κενὸν δεξιόμεθα, τοῦ αὐτοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δεξιασθαι ἡμᾶς. » Ὅτι δὲ (83) « Ὡ παρεθέμετο πολὺ, περισσώτερον ἀπαιτήσουσιν αὐτοῦ, » ἐστηρικμένως ἀπερῆνατο ὁ Κύριος. Ὅπερ γίνεται καὶ ἀνεγκλήτως, ἐὰν τὰ τε ἐπενεχθέντα τοῖς προειρημένοις καὶ τὰ εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν τοῦ βαπτίσματος συνημμένως εἰρημένα, ταῦτα ἀκριβῶς φυλαχθῆ, καὶ τὰ ταύταις συναφθέντα ἐν δυνάμει τῆς αὐτῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐν Πνεύματι ἁγίῳ πιστῶς δεξιόμεθα, ἵνα πιστεύσαντες συνώμεν χάριτι τοῦ Θεοῦ (84)· καὶ ἅπερ συνεῖναι κατηξιώθημεν, ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ ποιήσωμεν, εἰπόντος· « Εἰ πάντα οἴδατε, μακάριοί ἐστε, ἐὰν ποιῆτε αὐτά — Σὺν εἰς γὰρ ἀγαθὴ πᾶσι τοῖς ποιούσιν αὐτὴν (85), »

⁶⁰ Rom. v, 8-10. ⁶¹ ibid. 18. ⁶² Rom. vi, 3. ⁶³ II Cor. v, 21; vi, 1. ⁶⁴ Luc. xii, 48. ⁶⁵ Joan. xiii, 17. ⁶⁶ Psal. cx, 10.

(81) Illud, Δι' οὗ, videtur hoc loco positum fuisse pro Δι' ὧν, *quapropterea*. Ibidem mss. duo Ὡσπερ, φησὶ, δι' ἐνός.

(82) Editi παρ' ἡμῶν. Reg. tertius παρ' ἡμῶν. Hoc ipso in loco duo mss. καὶ κατὰ. Haud longe idem codex Ἀγῶνος οὖν. Vocula οὖν deerat in vulgatis.

(83) Voculam δὲ addidimus ex antiquis libris.

(84) Editi τοῦ Θεοῦ. Articulus non invenitur in

nostris tribus codicibus. Ibidem mss. duo ἅπερ συνεῖναι.

(85) Veteres duo libri ποιούσιν αὐτά. Hoc ipso in loco μαρτυρεῖ τε ὁ. Illud τε in nostris mss. non invenitur. Ibidem ms. Combef. ἢν αὐτοῦ. Alius ms. ἢ καὶ αὐτοῦ. Reg. secundus προφήτης αὐτοῦ. Editi conjunctim et sine ulla interpunctione προφήτης αὐτοῦ. Statim editi ἐκθέμενος. Regii primus et tertius ἐκθέμενος, recte.

μαρτυροῦν ὁ προφήτης αὐτοῦ του μονογενοῦς Υἱοῦ
του Θεοῦ του ζῶντος φοβερόν καὶ ἀπαράβατον κρίμα
ἐχθεμένου ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ὁ γινὼς τὸ θέλημα του
Κυρίου (86) αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιήσας, θαρῆσεται πολ-
λὰς· » ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἐν ἀγνοίᾳ πλημμελήσαντα ἀτι-
μώρητον ἀφέντος.

10. Καὶ ἵνα, ὡς προείρηται, διὰ τῶν γνωριμωτέ-
ρων ῥητῶν τε καὶ πραγμάτων ὀδηγηθῶμεν εἰς κα-
τανόησιν του σωτηρίου (87) καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι
δόγματος· ἐν πληροφορίᾳ τῆς ἀληθείας ἐσπουδασμέ-
νως προσέχωμεν τοῖς σημαινομένοις, καὶ πρὸς τὸν
σκοπὸν τῆς εὐσεβείας πᾶν νόημα λαμβάνωμεν.
Ἐβαπτίσθημεν, φησὶν, ἵν' ἐκ τούτου ἐκείνο
παιδευθῶμεν, ὅτι, ὡσπερ τὸ ἔριον, βαπτισθὲν
ἐν βύσματι, μεταποιεῖται κατὰ τὸ χροῖμα· μᾶλλον
δὲ, ἵνα τῷ βαπτιστῇ Ἰωάννῃ προφητεύσαντι περὶ
του Κυρίου, ὅτι « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύ-
ματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, » ὀδηγῶ χρησάμενοι, φωτισθῶ-
μεν τὸ φῶς τῆς γνώσεως πρὸς κατανόησιν του μεγάλου
φωτός, τουτο εἰπόμεν· ὅτι, ὡσπερ ὁ σίδηρος,
βαπτίζόμενος ἐν τῷ πυρὶ ἀναζωπυρουμένῳ ὑπὸ
πνεύματος, εὐγνωστότερος μὲν γίνεται, εἴ τινα ἔχει
ἐν ἑαυτῷ (88) κακίαν, ἐτοιμότερος δὲ πρὸς τὸ κα-
θαρισθῆναι· ἀλλοιούται δὲ οὐ μόνον τὸ χροῖμα, ἀλλὰ
καὶ τὸ σκληρὸν καὶ δύσεικτον μεταβαλὼν πρὸς τὸ
ἀπαλώτερον, ἐπιτηθειότερος μὲν γίνεται καὶ τῆ τῶν
χειρῶν του τεχνίτου ἐνεργείᾳ, ῥυθμίζεται δὲ ἀξιολόγως
πρὸς τὸ βούλημα του δεσπότου· ἀπὸ δὲ τῆς μελανίας
λαμπρότερος ἑαυτοῦ γενόμενος (89), οὐ μόνον αὐτὸς
πυρακτούται καὶ ἀπαστράπτει, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐγγί-
ζοντα φωτίζει καὶ θερμαίνει· οὕτως ἀκόλουθον καὶ
ἀναγκαῖον τὸν βαπτισθέντα ἐν τῷ πυρὶ, τουτέστιν ἐν
τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας, ἐλέγχοντι μὲν τῶν ἀμαρ-
τημάτων τὴν κακίαν, φανερουντι δὲ τῶν δικαιο-
μάτων τὴν χάριν, μισῆσαι μὲν καὶ βδελύξασθαι
τὴν ἀδικίαν, καθὼς γεγράφται, εἰς ἐπιθυμίαν δὲ
ἐλθεῖν του καθαρισθῆναι διὰ τῆς πίστεως ἐν δυνά-
μει του αἵματος του Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
αὐτοῦ εἰπόντος· « Τουτὸ μου ἐστὶ τὸ αἷμα, τὸ τῆς
Καινῆς Διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐχχυνόμενον εἰς
ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, » καὶ του Ἀποστόλου μαρτυροῦν-
τος· « Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ του αἵμα-
τος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν των παραπτωμάτων· » καὶ
οὐ μόνον ἀπὸ πάσης ἀνομιᾶς καὶ ἁμαρτίας καθα-
ρισθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ
πνεύματος· καὶ τότε, βαπτισθέντα εἰς τὸν θάνατον
του Κυρίου, συνδιατεθῆναι τῷ θανάτῳ, ὅπερ ἐστὶ
νεκρωθῆναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ἐαυτῷ τε καὶ τῷ κόσμῳ,
ἵνα κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν βιωῶν (90), κατὰ τε καρ-
δίαν, καὶ λόγον, καὶ πράξιν ἐντυπωθῆις καὶ ἐμμορ-
φωθῆις, ὡσπερ ὁ κηρὸς τῆ γλυφῆ, τῆ διδασκαλίᾳ
τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πληρώσῃ τὸ γε-

A Dei viventis Filius formidabile ac inevitabile judi-
cium exponit, cum dicit : « Qui cognovit volunta-
tem domini sui, et non fecit, vapulabit multis ⁶⁷. »
Imo ne eum quidem qui per ignorantiam deliquit,
impunitum dimisit.

10. Et ut, quemadmodum ante dictum est, per
manifestiora verba resque clariores ad cognitionem
salutaris dogmatis ad baptismum attinentis, **636**
deducamur, in indubitata veritatis persuasione ani-
mum diligenter attendamus ad significata, omnem-
que sententiam ad pietatis scopum adaptemus. Ba-
ptizati sumus, inquit, ut per hoc illud discamus,
quod quemadmodum lana in tincturam immersa
colorem transmutat ; imo potius, ut Joanne Bapti-
sta, qui vaticinium illud de Domino edidit, « Ipse
vos baptizabit in Spiritu sancto et igni ⁶⁸, » duce
utentes, ita illustremur luce cognitionis, ad ma-
gnam illam lucem intelligendam, hoc dicamus,
quod sicut ferrum in igne a vento suscitato im-
mersum, magis exploratur, an vitii aliquid in se
habeat, paratiusque redditur ad purgationem, nec
ejus modo color mutatur, sed ejus etiam durities
ac resistentia transmutatur in mollitiem, efficitur-
que operi manuum opificis magis idoneum, ac
rite adaptatur ad voluntatem domini, et relicta ni-
gritudine splendidius seipso factum, non solum
ignescit, et splendet, sed etiam vicina illustrat et
calefacit : ita consentaneum est et necessarium,
eum, qui fuerit in igne baptizatus, hoc est, in
doctrinae verbo, quod et peccatorum malitiam re-
darguit, et justificationum gratiam commonstrat,
odio habere et exsecrari injustitiam, sicut scriptum
est ; et optare, ut per fidem purificetur in virtute
sanguinis Domini nostri Jesu Christi, cum dicat
ipse, « Hic est sanguis meus Novi Testamenti, qui
pro multis effunditur in remissionem peccato-
rum ⁶⁹, » et Apostolus ita testetur : « In quo habemus
redemptionem per sanguinem ejus, remissionem
peccatorum ⁷⁰ : » et ut non ab omni solum iniqui-
tate et peccato, sed ab omni etiam inquinamento
carnis et spiritus purgetur, et tunc demum in mor-
tem Domini baptizatus, conformari ad mortem, hoc
est, mori peccato, sibi ipsi et mundo, ut secundum
incarnationem vivens, et corde et sermone et factis
typum ac figuram doctrinae Domini nostri Jesu
Christi, sicut cera sculpturae accipiens, impleat
quod scriptum est : « Gratia Deo, quod eratis servi
peccati, obedistis vero ex corde in eam formam
doctrinae, in quam traditi estis ⁷¹ : » et ita dignus
fiat, qui servet quod conjunctim appositum est :
« Consepulti igitur sumus cum illo per baptismum

⁶⁷ Luc. xii, 47, 48. ⁶⁸ Matth. iii, 11. ⁶⁹ ibid. xxvi, 28, ⁷⁰ Ephes. i, 7. ⁷¹ Rom. vi, 17. ⁷² ibid. 4.

(86) Reg. secundus θέλημα του δεσπότου. Ibidem Reg. tertius μὴ ποιῶν.

(87) Editi et mss. σωτηρίου καὶ ἐν τῷ· ubi, nisi valde fallor, καὶ particula παροέλκει.

(88) Veteres libri ἐν ἑαυτῷ. Editi αὐτῷ.

(89) Codices duo γινόμενος... ἀστράπτει· sed quin vitium insit in voce ultima, non dubito.

(90) Veteres duo libri ἵνα καὶ τῷ κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν βίῳ.

in mortem ⁷². » Quid causæ est? Ut quemadmodum excitatus est Christus ex mortuis per gloriam Patris: ita et nos in novitate vitæ ambulemus ⁷³. Necessæ est enim mortuum sepeliri, et eum, qui in similitudine mortis sepultus est, resurgere per gratiam Dei in Christo, nec amplius ob peccata faciem interni hominis velut adustionem ollæ præferre ⁷⁴, sed peccatis in igne detectis, et accepta per sanguinem venia, deinceps per novam vitam iis quæ in Christo sunt justificationibus præ omni lapide, qui multum pretiosus sit, coruscare.

ωπον του εσω ανθρώπου ως πρόσκαυμα χύτρας έχει, ἀλλ' ἐν τῷ πυρὶ φανερωθέντων τῶν ἡμαρτημάτων, καὶ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ τὴν ἄφρασιν λαβόντα, λοιπὸν διὰ τῆς ἐν καινότητι ζωῆς ἀπαστράπτειν τὰ ἐν Χριστῷ δικαιώματα ὑπὲρ πάντα λίθου τιμίον πολλόν.

11. Itaque deposita inobediendiæ duritia, ostendamus docilitatem ac obedientiam in præceptis, et spiritu ferventes resplendeamus, et a tenebrarum potestate, quæ in mortem abripit, liberemur: « Stipendia enim peccati mors ⁷⁵: » ut et in nobis fiat quod dictum est ab Apostolo, **637** « Absorpta est mors in victoriam: ubi est, mors, stimulus tuus? ubi est victoria tua, inferne ⁷⁶? » verum Domino, soli justitiæ, obtemperantes, illuminemur ab ipso, intelligentiamque ac virtutem consequamur, adeo ut justificemur in ipso; nec reddamur solum nive candidiores (verax est enim Deus, qui ita pollicitus est: « Si fuerint peccata vestra quasi phorniceum, sicut nivem dealbabo ⁷⁷ »), sed eos etiam qui ad nos accedunt illustremus; nunc quidem audientes Dominum dicentem, « Vos estis lux mundi ⁷⁸; » modo vero audientes ac facientes illud: « Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est ⁷⁹. » Tunc et Apostolus idem omnino testimonium nobis reddet, his verbis: « Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes ad gloriam meam in die Christi ⁸⁰. » Quomodo vero vitæ novitas non foret lucidior, non comparatione modo gentilium, et mundanorum hominum, sed comparatione etiam longe præstantiori, eorum, qui secundum legem tanquam justi commendantur? cum non solum non appetamus accessionem, et amplius quiddam, velut mundani homines solent, sed ne ea quidem, quæ jam parta et nostra sunt, vindicemus nobis, imo vero legem transcendentem, ipsa ad egenos beneficiis afficiendos exoptemus: si quidem non benefacimus solum proximis, sed ad inimicos etiam et pravos benignitas nostra sese extendit, ita facientes ex illo Domini nostri Jesu Christi præcepto, « Estote misericordes, sicut et Pater vester qui in cælis est misericors est ⁸¹. » Quomodo vero tunc in novitate vitæ non ambulamus, aut justitiam magis quam scribæ et

⁷³ Rom. vi, 4. ⁷⁴ Joel. ii, 6; Nahum, ii, 10. ⁷⁵ Rom. vi, 23. ⁷⁶ I Cor. xv, 54, 55. ⁷⁷ Isa. i, 18. ⁷⁸ Matth. v, 14. ⁷⁹ ibid. 16. ⁸⁰ Philipp. ii, 15, 16. ⁸¹ Luc. vi, 36.

(91) Codices duo ὑπ' αὐτοῦ καταξιούμενοι συνέ-
σεως

(92) Reg. secundus πῶ μὲν ἀκούοντες... πῶ δὲ

A γραμμένον. « Χάρις τῷ Θεῷ, ὅτι ἤτε δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας, ὑπακούσατε δὲ ἐκ καρδίας εἰς ὃν παρεδόθητε τὸν τρόπον διδασχῆς » καὶ οὕτω τὸ συναρμυμένως ἐπεισεχθέν φυλάξαι καταξιωθῆ, τὸ « Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτισματος εἰς τὸν θάνατον. » Διὰ τί; ἵνα, ὡς περ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν. Ἀνάγκη γὰρ τὸν ἀποθανόντα ταφῆναι, καὶ τὸν ταφέντα ἐν τῷ ὁμοιωμάτι τοῦ θανάτου ἀναστῆναι διὰ τῆς ἐν Χριστῷ τοῦ Θεοῦ χάριτος, καὶ μηκέτι διὰ τὰς ἁμαρτίας τὸ πρόσκαυμα του εσω ανθρώπου ὡς πρόσκαυμα χύτρας έχει, ἀλλ' ἐν τῷ πυρὶ φανερωθέντων τῶν ἡμαρτημάτων, καὶ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ τὴν ἄφρασιν λαβόντα, λοιπὸν διὰ τῆς ἐν καινότητι ζωῆς ἀπαστράπτειν τὰ ἐν Χριστῷ δικαιώματα ὑπὲρ πάντα λίθου τιμίον πολλόν.

11. Ἀποθέμενοι οὖν τὴν σκληρότητα τῆς ἀπειθείας, ἐπιδειξώμεθα μὲν εὐπειθειαν καὶ ὑπακοὴν ἐν τοῖς προστάγμασι, τῷ δὲ πνεύματι ζέοντες, ἀναλάμψωμεν, καὶ τῆς μὲν τοῦ σκότους ἐξουσίας καθελκούσης εἰς θάνατον ῥυσθώμεν. « Τὰ γὰρ ὀφώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος » ἵνα καὶ ἐν ἡμῖν γένηται τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου. « Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκης ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ἄδῃ, τὸ νίκης; » τῷ δὲ Κυρίῳ, τῷ ἡλίῳ τῆς δικαιοσύνης, πειθόμενοι, φωτισθώμεν ὑπ' αὐτοῦ καὶ καταξιωθείμεν συνέσεως (91) καὶ δυνάμεως, ὥστε ἐν αὐτῷ δικαιωθῆναι καὶ μὴ μόνον αὐτοὶ λαμπρυνθώμεν ὑπὲρ τὴν χιόνα (ἀψευδῆς γὰρ ὁ ἐπαγγελιάμενος Θεός, ὅτι « Ἐάν ὡς αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ »), ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐγγίζοντας ἡμῖν φωτίζωμεν. ποτὲ μὲν ἀκούοντες τοῦ Κυρίου (92), « Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου » ποτὲ δὲ ἀκούοντες καὶ ποιῶντες τὸ, « Οὕτως λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Τότε πάντως καὶ ὁ Ἀπόστολος μαρτυρήσει ἡμῖν λέγων. « Ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες εἰς κάλυμμα ἑμοὶ εἰς ἡμέραν Χριστοῦ. » Πῶς δὲ οὐ περισσοτέρως ἐπιφανῆς τὸ καινότερον τῆς ζωῆς, οὐκ ἐν συγκρίσει τῶν Ἑλλήνων καὶ κοσμικῶν ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν συγκρίσει καθ' ὑπερβολὴν τῶν κατὰ νόμον δικαιουμένων; ὅταν μὴ μόνον προσθήκης καὶ τοῦ πλείονος μὴ ἀσεγώμεθα, ὡς καὶ οἱ τοῦ κόσμου ἄνθρωποι, ἀλλὰ μήτε τῶν προσόντων τε καὶ ἰδίων ἀντιποιούμεθα. φιλοτιμώμεθα δὲ ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν θεομένων ὑπὲρ τὸν νόμον. Οὐ μόνον γὰρ εἰς τοὺς πλησίον φέρομεν τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς καὶ πονηροὺς ἐκτείνουμεν τὸ χρηστόν, ποιῶντες κατ' ἐντολὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ, « Γίνεσθε (93) οἰκτιρμονες, καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος οἰκτιρμων ἐστὶ. » Πῶς δὲ οὐκ ἐν καινότητι ζωῆς περιπατοῦμεν, καὶ ὑπὲρ τοῦς γραμματεῖς καὶ φαρισαίους τῆς δικαιοσύνης τε-

Rom. vi, 23. ⁷⁶ I Cor. xv, 54, 55. ⁷⁷ Isa. i, 18. ⁸¹ Luc. vi, 36.

ἀκούοντες καὶ.

(93) Editi γίνεσθαι. At mss. duo γίνεσθε.

λειούμεν, όταν ἄνασχωμεθα τοῦ Κυρίου λέγοντος·
 « Ἐρόφηθη τοῖς ἀρχαίοις· Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ,
 καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ
 ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ· ἀλλ' ὅστις σε βιάσῃ ἐπὶ
 τὴν δεξιάν σου, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην.
 Καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου
 λαβεῖν, ἀφήσεις (94) αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον. Καὶ ὅς ἐάν
 σε ἀγγαρεύσῃ μίλιον ἓν, ὑπάγε μετ' αὐτοῦ δύο. »
 Οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἐχθίζομεν τὰ προγεγονότα ἀμαρ-
 τήματα εἰς ἡμᾶς, ὡς παρακαλεῦνται οἱ γραμματεῖς
 καὶ Φαρισαῖοι, ἐπιτρέποντος τοῦ διὰ Μωϋσέως
 νόμου, ἀλλὰ καὶ μείζονα ἀνεξικακίαν ἐπιδεικνύμεθα,
 προθυμίαν ὑπομονῆς τῶν ἴσων ἢ καὶ θειοτέρων
 προβαλλόμενοι. Καὶ οὕτως ἀμφότερα ἡμῖν συγκατα-
 ορθεῖται· θάνατος μὲν, ἐν τῷ μὴ κινεῖσθαι (95) εἰς
 ἀγανάκτησιν κατὰ τοῦ τὴν πρώτην ἡμῖν ἐπεσεγκόν-
 τος πληγῆν· καινότης δὲ ζωῆς ἐν Κυρίῳ, ἐν τῷ πα-
 ράτιθεναι καὶ τὴν ἄλλην.

12. Πῶς δὲ οὐ νεκρὸς τις ἐστὶ καὶ τῷ νόμῳ, ὃ μὴ
 ἀντιποιούμενος τοῦ αἰρομένου; ζῆ δὲ ἐν Χριστῷ, ὃ
 προσαιεῖς καὶ τὸ ἱμάτιον; Καὶ πάσης δὲ τῆς κατὰ
 τὸν νόμον δικαιοσύνης τὴν περισσείαν φυλάσσειν
 ομοίως διδασκόμεθα. Ὅτι δὲ οὐ μόνον τῷ κόσμῳ
 ἐσταυρώσθαι, ἀλλὰ καὶ τῷ νόμῳ ἀποθανεῖν ἡμᾶς
 χρὴ, παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἀποστόλου ἐστὶ δογματικῶς
 μαθεῖν. Ποτὲ μὲν γὰρ λέγει· « Ἐγὼ τῷ κόσμῳ
 ἐσταύρωμαι, καὶ ὁ κόσμος ἐμοί. Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ,
 ζῆ δὲ ἐν ἐμοί Χριστός (96)· » ποτὲ δὲ μετὰ πολλὴν
 καύχησιν τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀνωτάτω εὐδοκιμήσεων,
 φησὶν· « Ἀλλὰ μὲν οὖν καὶ ἠγοῦμαι τὰ πάντα σκύ-
 βηλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω, καὶ εὐρεθῶ ἐν
 αὐτῷ μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου,
 ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ἐκ Θεοῦ
 δικαιοσύνην ἐπὶ τῇ πίστει, τοῦ γινῶναι αὐτὸν, καὶ τὴν
 δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν
 παθημάτων αὐτοῦ, συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ·
 εἴ πως κατακτήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν. »
 Καὶ μετ' ὀλίγα, διδάσκων ἡμᾶς τὸ αὐτὸ φρονεῖν αὐτῷ,
 ἀποφαντικώτερον φησὶν· « Ὅτι οὖν τέλειοι, τοῦτο
 φρονῶμεν. »

13. Καὶ ἀλλαχοῦ σφοδρότερον, ὡς περὶ δόγμα ἀναγ-
 καῖον ἐκτιθέμενος, λέγει· « Ὡστε καὶ ὑμεῖς ἐθανα-
 τώθητε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς
 τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγεροθέντι,
 ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ. Ὅτι γὰρ ἡμεῖς ἐν τῇ
 σαρκί, τὰ παθήματα τῶν ἀμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νό-
 μου ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρπο-
 φορῆσαι τῷ θανάτῳ· νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ
 νόμου, ἀποθανόντες ἐν τῷ κατειχόμεθα, ὡστε δου-
 λεῖν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ πα-
 λαιότητι γραμμάτων. Τὸ γὰρ γράμμα, » τοῦτέστιν ὁ

A Pharisæi non perficimus, cum obtemperamus Do-
 mino dicenti : « Dictum est antiquis : Oculum pro
 oculo, et dentem pro dente. Ego autem dico vobis,
 ut ne resistatis malo : sed quisquis te percusserit
 in dextram maxillam, obverte illi et alteram. Et
 ei qui vult tecum iudicio contendere, et tunicam
 tuam tollere, dimittes et pallium. Et si quis adeg-
 rit te ad miliarium unum, abito cum illo duo⁸². »
 Non solum enim non ulciscimur peccata prius in
 nos admissa, uti, lege Moysis permittente. Scribæ
 et Pharisæi suadent ; sed majorem etiam malorum
 tolerantiam ostendimus, alacritatem ad paria aut
 etiam graviora sustinenda præferentes. Et hoc pa-
 cto utrumque consequimur : mortem quidem in
 eo quod ad indignationem adversus eum qui pri-
 mam plagam nobis inflexit, non provocamur ; vitæ
 vero in Domino novitatem, in eo quod et alteri
 nosmet objicimus.

12. Quomodo autem legi etiam non mortuus est,
 qui non vindicat quod aufertur ? quomodo etiam
 non in Christo vivit, qui dimittit et pallium ? Simi-
 literque et legalem omnem justitiam docemur trans-
 cendere. Quod autem non mundo tantum cru-
 cifigi, sed legi etiam mori nos oporteat, ex eodem
 Apostolo dogmatice discere licet. Aliquando enim
 dicit : « Ego mundo crucifixus sum, et mundus
 mihi⁸³. Vivo autem, **638** jam non ego, vivit vero
 in me Christus⁸⁴ : » aliquando vero, postquam
 multum de bona existimatione in lege olim com-
 parata gloriatus fuerat, ait : « Quin etiam existimo
 omnia esse stercora, ut Christum lucrifaciam, et
 inveniar in illo non habens meam justitiam, quæ ex
 lege est, sed illam quæ est per fidem Jesu Christi,
 justitiam ex Deo in fide, ad agnoscendum illum, et
 virtutem resurrectionis ejus, et societatem passio-
 num illius, configuratus morti ejus : si quomodo
 occurram ad resurrectionem mortuorum⁸⁵. » Et
 paulo post docens nos, ut sentiamus idem quod
 ipse, expressius dicit : « Quicumque ergo perfecti
 sumus, hoc sentiamus⁸⁶.

13. Et alibi animo vehementiore, velut dogma
 necessarium exponens, ait : « Itaque et vos morti-
 ficati estis legi per corpus Christi, ut sitis alte-
 rius, ejus scilicet qui ex mortuis surrexit, ut
 fructificemus Deo. Cum enim essemus in carne,
 passiones peccatorum, quæ per legem erant, ope-
 rabantur in membris nostris, ut fructificarent
 morti : nunc autem soluti sumus a lege, mortui ei,
 in qua detinebamur, ita ut serviamus in novitate
 spiritus, et non in vetustate litteræ⁸⁷. Littera
 enim, » hoc est, lux occidit : spiritus vero, »

⁸² Matth. v. 38-41. ⁸³ Galat. vi, 14. ⁸⁴ Galat. ii, 20. ⁸⁵ Philipp. iii, 8-11. ⁸⁶ ibid. 13. ⁸⁷ Rom. vii, 4-6.

(94) Reg. tertius ἀφες, *dimittite*, nec aliter legi-
 tur in sacro textu vulgato. Aliquanto post mss.
 nostri ὡς περὶ παρακαλεῖσθαι.

(95) Antiqui duo libri συγκινεῖσθαι. Subinde no-
 stri tres mss. καινότησα. Editi καινότης.

(96) Editi ζῆ δὲ ἐν ἐμοί Χριστός· ποτὲ δὲ, Ἐγὼ διὰ

νόμον νόμῳ ἀπέθανον, ἵνα Θεῷ ζήσω. Χριστῷ συνεσταύ-
 ρωμαι. Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοί Χριστός· ποτὲ δὲ
 μετά. Regii primus et tertius ut in contextu, bre-
 vius et melius. Nec ita multo post mss. duo τὰ
 πάντα ζημίαν εἶναι, *omnia detrimentum esse*. Subin-
 de unus ms. ἐξανάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν.

hoc est, verbum Domini, « vivificat ⁸⁸. » Quemadmodum dicit ipse : « Caro non prodest quidquam : spiritus est, qui vivificat. Verba mea spiritus et vita sunt ⁸⁹. » Atque etiam eximius ille inter apostolos idem testatur, ubi dicit : « Ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes. Et nos credidimus, et cognovimus, quia tu es Christus Filius Dei viventis ⁹⁰. » Quod si in veritatis certa persuasione diligentius servaverimus, effugere poterimus formidabile illud iudicium a Moyse quidem minaciter ac prophetice scriptum : Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester sicut me. Ipsum audietis in omnibus quæ præceperit vobis. Erit autem ita : Omnis anima quæ non audierit prophetam illum, exterminabitur e populo ⁹¹ ; a Joanne vero Baptista, quo inter natos mulierum major est nemo ⁹², sententiose modo terribiliori dictum est : « Qui credit in Filium, habet vitam æternam : qui autem incredulus est Filio non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum ⁹³. » Ut autem talis in baptisate mors, et ejusmodi in illa sepultura mæstitiam non exhibeat, ob corruptionis et interitus expectationem, sed vitæ novitas, quæ spem gloriosæ resurrectionis stabilit, sementem jactam exsuperet, subjungit, dicens : « Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, nimirum et resurrectionis erimus ⁹⁴. » Nam si in tali mortis similitudine mortui, et una cum Christo sepulti, in novitate vitæ ambulaverimus, non expectabimus mortalitatis corruptionem, sed sepulturam et velut seminum plantationem imitamur ; ac mortificantes quidem nos ipsos operibus velitis, et fidem, quæ per charitatem operatur, ostendentes, digni reddimur, qui, utpote earundem rerum suffulti, **639** eadem atque Apostolus dicamus : « Nostra enim conversatio in cælis est : unde etiam Salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum, qui transformabit corpus humilitatis nostræ, ut conforme reddatur corpori gloriæ ejus, secundum operationem quæ etiam possit subjicere sibi omnia ⁹⁵. Et sic semper cum Domino erimus ⁹⁶, » cum ipse quidem Dominus noster Jesus Christus petat a Patre, et dicat : « Da, Pater, ut ubi ego sum, et isti mecum sint ⁹⁷, » annuntiet vero nobis ac polliceatur id ipsum, cum dicit : « Quisquis mihi ministrat, me sequatur : et ubi sum ego, illic et minister meus erit ⁹⁸ ; » et Paulus apostolus, qui et in Christo vaticinabatur, testimonium addat, ubi ita scribit : « Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivi-

νόμος, « ἀποκτείνει (97) - τὸ δὲ πνεῦμα, » τευτέστι τὸ ῥῆμα τοῦ Κυρίου, « ζωοποιεῖ. » Καθὼς αὐτὸς φησιν, ὅτι « Ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν· τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιόν. Τὰ ῥήματά μου πνεῦμά ἐστι, καὶ ζωὴ ἐστι. » Μαρτυρεῖ δὲ καὶ (98) ὁ ἔγκριτος τῶν ἀποστόλων, εἰπὼν· « Πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα ; Ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις. Καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν, καὶ ἐγνώκαμεν, ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Ὅπερ ἐν πληροφορίᾳ ἀληθείας δι' ἐπιμελείας σπουδαιοτέρας φυλάσσοντες, φυγεῖν δυνάμεθα τὸ φοβερόν ἐκεῖνο κρῖμα τὸ ὑπὸ τοῦ Μωυσέως μὲν μετὰ ἀπειλῆς προφητικῶς γεγραμμένου· Προφήτην ὑμῶν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ὡς ἐμέ. Αὐτοῦ ἀκούσαθε κατὰ πάντα ὅσα ἂν ἐντείληται ὑμῖν (99). Ἔσται δὲ, Πᾶσα ψυχὴ, ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ· ὑπὸ δὲ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, οὗ μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν οὐδεὶς, φοβερώτερον ἀποφαντικῶς εἰρημένον, ὅτι « Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ Υἱῷ οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει (1) ἐπ' αὐτόν. » Ἴνα δὲ ὁ μὲν ἐν τῷ βαπτίσματι τοιοῦτος θάνατος, καὶ ἡ ἐν τῷ αὐτῷ τοιαύτη ταφὴ μὴ ἐν προσδοκίᾳ φθορᾶς καὶ ἀπωλείας παράσχη λύπην· ἡ δὲ καινότης τῆς ζωῆς σπέρματος καταβολὴν ὑπερβάλλῃ, τῆς ἐνδόξου ἀναστάσεως τὴν ἐλπίδα βεβαιουμένα, ἐπιφέρει λέγων· « Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγονάμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. » Ἐὰν γὰρ ἐν τῷ τοιοῦτῳ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου ἀποθανόντες καὶ συνταφέντες τῷ Χριστῷ ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν, οὐ νεκρότητας φθορὰν ἐκδεχόμεθα, ταφὴν δὲ καὶ ὡσπερ φυτεῖαν σπερμάτων μιμούμεθα· νεκρουντες μὲν ἑαυτοὺς τοῖς ἀπηγορευμένοις, καὶ τὴν πίστιν δι' ἀγάπης ἐνεργουμένην ἐπιδεικνύμενοι, γινόμεθα ἄξιοι τὰ αὐτὰ τῷ Ἀποστόλῳ εἰπεῖν μετ' ἐλπίδος (2) τῶν αὐτῶν· « Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ θύνασθαι αὐτόν καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα. Καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα· » αὐτοῦ μὲν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ αἰτοῦντος μὲν παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ λέγοντος· « Δὸς, Πάτερ, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγώ, καὶ οὗτοι (3) μετ' ἐμοῦ ᾧσι » παραγγέλλοντος δὲ ἡμῖν, καὶ ἐπαγγελλομένου ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ὁ ἐμοὶ διακονῶν, ἐμοὶ ἀκολουθήτω· καὶ ὅπου εἰπὶ ἐγώ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ἐμοῦ ἔσται· » μαρτυροῦντος δὲ Παύλου τοῦ ἀποστόλου, καὶ ἐν Χριστῷ προφητεύοντος, διὰ

⁸⁸ II Cor. iii, 6. ⁸⁹ Joan. vi, 64. ⁹⁰ ibid. 69, 70. ⁹¹ Deut. xviii, 15, 18, 19. ⁹² Matth. xi, 11. ⁹³ Joan. iii, 36. ⁹⁴ Rom. vi, 5. ⁹⁵ Philipp. iii, 20, 21. ⁹⁶ I Thess. iv, 16. ⁹⁷ Joan. xvii, 24. ⁹⁸ Joan. xii, 26.

(97) Unus ms. νόμος ἀποκτείνει. Ibidem Regii primus et tertius τὸ ῥῆμα. Editi τὰ ῥήματα.

(98) Vocula καὶ addita est ex veteribus duobus libris. Ibidem mss. duo ἔγκριτος.

(99) Antiqui duo libri πάντα ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς, in omnibus quæ locutus fuerit vobis. Aliquanto post unus ms. λαοῦ αὐτῆς.

(1) Veteres duo libri αενεῖ, manebit.

(2) Editi ἐλπίδα. Unus ms. ἐλπίδων. Alii duo ἐλπίδος. Aliquanto post editi ὁ μετασχηματίζει, corrupte. Reg. secundus ὃς μετασχ.

(3) Veteres duo libri καὶ αὐτοί. Nec ita multo infra iidem mss. διάκονος ὁ ἐμός ἐσται.

τοῦ γράφαι ταῦτα · « Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίου, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου, οὐ μὴ φθάσομεν τοὺς κοιμηθέντας. Ὅτι αὐτός ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἐγερθήσονται πρῶτοι (4). Ἐπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς αἴρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. »

14. Καὶ (5) οὕτως εἰς τοὺς φυλάξαντας νῦν τὸ, « Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, » τότε πληροῦται ἡ ἐπαγγελία · « Ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα, » καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ φησιν · « Εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζηήσομεν · εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. » Εἰδὼς δὲ ὁ Ἀπόστολος, ὅτι ἡ ταυτολογία ὠφελιμωτέρα ἐστὶ τοῖς ἀκούουσι πρὸς τὴν ἀσφάλειαν (6), καὶ βεβαιωτέραν ἐμποιεῖ διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν αὐτῶν τὴν πληροφορίαν τῆς ἀληθείας. Παρ' αὐτοῦ γὰρ ἀκούομεν λέγοντος · « Τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρόν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. » Καθὼς καὶ παρὰ τοῦ Ἰωσήφ μεμαθήκαμεν, δις ἐπικρίναντος τὸ ἐνύπνιον τῷ βασιλεῖ Φαραῶ · οὕτω καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐνύπνιου μιμούμενος, τὸ αὐτὸ δόγμα τοῦ βαπτίσματος ὁμοίως τοῖς πρῶτοις θεωρήμασι παραδίδωσιν εἰπών · « Τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. » Ἄρα οὖν καὶ διὰ τούτων τῶν ῥημάτων διδασκόμεθα, ὅτι ὁ βαπτισθεὶς ἐν Χριστῷ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ βαπτίζεται · καὶ οὐ μόνον συνθάπτεται τῷ Χριστῷ, καὶ συμφυτεύεται, ἀλλὰ πρῶτον συσταυροῦται, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ παιδευθῶμεν, ὅτι ὡσπερ ὁ σταυρούμενος ἀπαλλοτριούται τῶν ζώντων, οὕτω καὶ ὁ ἐν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου συσταυρωθεὶς τῷ Χριστῷ ἀπαλλοτριούται παντάπασιν τῶν κατὰ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον ζώντων · τοῦ μὲν Κυρίου ἐντελλομένου προσέχειν ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, τοῦ δὲ Ἀποστόλου λέγοντος · « Στέλλεσθαι (7) ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος, καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν, ἣν παρελάβοσαν (8) παρ' ἡμῶν. » Ὁ γὰρ παλαιὸς ἄνθρωπος ὀνομασθεὶς, πάντα ὁμοῦ τὰ κατὰ μέρος ἁμαρτήματά τε καὶ μολύσματα, ὡσπερ μέλη ἑαυτοῦ, δηλοῖ.

15. Καὶ ὡσπερ ὁ ἐσταυρωμένος, κρῖμα (9) θανάτου ὑποδεξάμενος, τῶν πάλαι συζώντων αὐτῷ ἀφ᾽ ἑστηκεν, ὑψηλότερος τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐρπόντων γινόμενος, οὕτω καὶ ὁ τῷ Χριστῷ συσταυρωθεὶς διὰ τοῦ βαπτίσματος πάντων ὁμοῦ τῶν κατὰ τὸν αἰῶνα τούτου ζώντων ἀπήλλακται, ὑψώσας ἑαυτοῦ τὸ φρό-

A mus, qui residui sumus in adventu Domini, non præveniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu, in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de cælo : et mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Domino in aera et sic semper cum Domino erimus⁹⁹. »

14. Atque hoc pacto in iis qui nunc servaverint illud, « Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, » tunc adimplebitur promissio illa : « itidem et resurrectionis erimus¹ ; » quemadmodum et alibi dicit : « Nam si commortui sumus, et convivemus : si sustinemus, et conregnabimus². » Cum autem Apostolus non ignoret repetitionem audientibus ad integram confirmationem utilem esse, etiam iisdem rebus repetitis veritatis persuasionem magis stabilit. De se enim dicentem audimus : « Eadem scribere vobis me quidem haud piget, vobis vero tutum est³. » Quemadmodum didicimus et a Joseph, qui bis regi Pharaoni somnium interpretatus est⁴ : ita quoque somnii historiam imitatus, idem baptismatis dogma per rationes prioribus similes tradit his verbis : « Hoc scientes, quod vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato⁵. » Itaque et his verbis docemur eum qui in Christo baptizatus est, baptizari in mortem ipsius ; et non solum cum Christo sepeliri et conseri, sed primum simul crucifigi, ut in hoc etiam condiscamus, quod quemadmodum qui crucifigitur, ab alienatur a viventibus, sic etiam qui in similitudine mortis simul cum Christo crucifixus est, omnino ab iis qui secundum veterem hominem vivunt, ab alienatur, cum Dominus quidem præcipiat ut caveamus a falsis prophetis⁶ ; Apostolus vero dicat : « Subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis⁷. » Vetus enim homo, quem vocat, omnia simul et singulatim tam peccata quam inquinamenta tanquam sua membra indicat.

15. Et quemadmodum qui crucifixus est, recepta **640** mortis sententia, ab iis qui secum olim vixere sejungitur, iis qui in terra repunt effectus altior : ita quoque qui cum Christo crucifixus est per baptismum, iis ab omnibus simul in hoc sæculo viventibus, sua mente ad cælestem conversationem

⁹⁹ I Thess. iv, 14-16. ¹ Rom. vi, 5. ² II Tim. ii, 11, 12. ³ Philipp. iii, 1. ⁴ Genes. xli, 1 sqq. ⁵ Rom. vi, 6. ⁶ Matth. vii, 15. ⁷ II Thess. iii, 6.

(4) Antiqui duo libri ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον.

(5) Particulam καὶ addimus ex tribus codicibus.

(6) Veteres duo libri πρὸς αὐτὴν τὴν ἀσφάλειαν.

(7) Reg. tertius στέλλεσθε. Editi στέλλεσθαι, ubi suppleas velim ex sacro textu vulgato hæc verba,

Παραγγέλλομεν δὲ ὑμῖν, denuntiamus autem vobis... ut subtrahatis vos, etc.

(8) Editi παρελάβετε. At nostri tres mss. παρελάβοσαν.

(9) Editi καὶ κρῖμα. Vocula καὶ in nostris mss. deest.

erecta, semotus est, sic ut vere et cum fiducia, quæ in Christo est, possit dicere : « Nostra enim conversatio in cœlis est ⁸. » Ac rursus subdit : « Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato ⁹, » hoc est solutus est, liberatus est, purgatus est ab omni peccato, quod non solum in operibus ac verbis, verum etiam in cogitatione libidines et affectus commovente situm est. Et in alio loco sententiam protulit ita scribens : « Qui autem sunt Christi Jesu, carnem crucifixerunt cum affectibus et concupiscentiis ¹⁰. » Nimirum hæc crucifigimus, quotquot in aqua baptizamur, quod baptisma similitudo est crucis, et mortis, et sepulturæ, et resurrectionis mortuorum, sicut scriptum est. Et iterum : « Mortificate, inquit, membra vestra, quæ sunt super terram (saltem in posterum omnino baptismatis pacta servantes), fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam, quæ est simulacrorum servitus, propter quæ venit ira Dei : » nec solum hæc dixit, sed generalius subjunxit : « In filios incredulitatis ¹¹ ; » ita ut jam ne brevis quidem voluptas mentem coinquinans, eum qui cum Christo in similitudine mortis consitus sit, infestet, sed per id ostendat cordis munditiam, quod odio habeat et exsecretur omnem malitiam vel ad ipsam usque cogitationem, quæ libidines et affectus commoveat, quemadmodum dicit David : « Non adhæsit mihi cor pravum ; declinantem a me malignum non cognoscebam ¹² : » siquidem omnino ne eo quidem accedente conversus est. Consiti autem in similitudine mortis, prorsus excitamur una cum Christo. Nam ea, quæ sequitur, sationis notio est ejusmodi. Nunc quidem juxta incarnationis mensuram internum hominem conformem præstamus in novitate vitæ, et in obedientia usque ad mortem, in integra persuasione veritatis verborum ipsius, ut digni efficiamur, qui vere dicamus : « Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus ¹³. » In posterum vero, sicut idem Apostolus confirmavit his verbis : « Nam si commortui sumus, et convivemus : si sustinemus, et conregnabimus ¹⁴. » Et similiter his adducit nos ad fidem adhibendam, cum dicit : « Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, itidem et resurrectionis erimus ¹⁵. » Ac rursus idem dogma baptismatis ejusmodi nos docens modo magis suasorio, et vi majore subjicit, dicens : « Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur, mors illi ultra non dominatur. Nam quod mortuus fuit, peccato mortuus fuit semel : quod autem vivit, vivit Deo. Ita et vos existimate, vos ipsos quidem mortuos esse peccato, viventes autem Deo in Christo Jesu ¹⁶. »

νημα πρὸς τὴν ἐπουράνιον πολιτείαν (10), ὥστε δύνασθαι εἰπεῖν μετὰ ἀληθείας καὶ παρόρησίας τῆς ἐν Χριστῷ · Ἡμῶν γὰρ τὸ πολιτεύμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει » Καὶ πάλιν ἐπιφέρει · « Ὁ γὰρ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, » τουτέστιν ἀπήλλακται, ἠλευθέρωται, κεκαθάρισται πάσης ἁμαρτίας τῆς οὐκ ἐν ἔργοις καὶ λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ προσπαθοῦς ἐνθυμήσεως. Καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ ἀπεφήνατο γράψας · « Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. » Σταυροῦμεν δὲ δηλονότι, οἱ ἐν τῷ ὕδατι βαπτιζόμενοι · ὅπερ ἐστὶν ὁμοίωμα τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου, τῆς τε ταφῆς καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, καθὼς γέγραπται. Καὶ πάλιν · « Νεκρώσατε, φησὶ, τὰ μέλη ὑμῶν, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς (πάντως τὰς (11) ἐν τῷ βαπτίσματι συνθήκας καὶ ὕστερον φυλάξαντες), πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία δι' ἧς ἐρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ · » οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καθολικώτερον ἐπήγαγεν · « Ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας · » ὡς μηκέτι μηδὲ τῆς προσκαίρου ἡδονῆς τῆς καταρρύπουτῆς τὴν διάνοιαν παρενσχλούσης τῷ συμφυτευθέντι τῷ Χριστῷ ἐν τῷ ὁμοίωματι τοῦ θανάτου · διὰ δὲ τὸ μισεῖν καὶ βδελύσσεσθαι πᾶσαν κακίαν ἄχρι καὶ τῆς προσπαθοῦς ἐνθυμήσεως, τὸ καθαρὸν τῆς καρδίας ἐνδεικνυμένῳ, καθὼς φησὶν ὁ Δαβὶδ · « Οὐκ ἐκόλληθη μοι καρδίαν σκαυθὴ · ἐκκλίνοντος ἀπ' ἐμοῦ τοῦ πονηροῦ, οὐκ ἐγένωσκον · » ἐπειδὴ πάντως οὐδὲ ἐγγίξοντος αὐτοῦ ἐπιστροφῆς. Συμφυτευθέντες δὲ ἐν τῷ ὁμοίωματι τοῦ θανάτου, πάντως συνεγιγόμεθα τῷ Χριστῷ (τῆς γὰρ φυτείας τὸ ἀκολούθως σημαίνοντο) · νῦν μὲν κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐνανθρωπήσεως συμμορφούμενοι τὸν ἔσω ἄνθρωπον ἐν τῇ καινότητι τῆς ζωῆς, καὶ τῇ μέχρι θανάτου ὑπακοῇ ἐν πληροφῶρῃ τῆς ἀληθείας τῶν ῥημάτων αὐτοῦ · ἵνα ἄξιοι γενησόμεθα μετὰ ἀληθείας εἰπεῖν · « Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός · » εἰς δὲ τὸ μέλλον, καθὼς διεβεβαίωσατο ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος εἰπὼν, ὅτι « Εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν · εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμματιλεύσομεν. » Ἐπίσης δὲ τούτοις πληροφῶρει ἡμᾶς ἐν τῷ εἰπεῖν · « Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγονάμεν τῷ ὁμοίωματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. » Καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ δόγμα τοῦ τοιοῦτου βαπτίσματος, δυσωπητικώτερον καὶ ἀναγκαστικώτερον παιθεύων ἡμᾶς, ἐπιφέρει λέγων, ὅτι « Χριστός, ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκέτι ἀποθνήσκει · θάνατός αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει · Ὁ γὰρ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφ' ἡμᾶς · ὁ δὲ ζῆ, ζῆ τῷ Θεῷ. Οὕτω καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. »

D vos ipsos quidem mortuos esse peccato, viventes

⁸ Philipp. iii, 20. ⁹ Rom. vi, 7. ¹⁰ Galat. v, 24. ¹¹ Coloss. iii, 5, 6. ¹² Psal. c, 3, 4. ¹³ Galat. ii, 20. ¹⁴ II Tim. ii, 11, 12. ¹⁵ Rom. vi, 5. ¹⁶ ibid. 9-11.

(10) Reg. tertius ἐπουράνιον βασιλείαν τε καὶ πολιτείαν. Aliquanto post duo mss. κεκάθαρται πάσης.

(11) Editi πάσης τὰς. At nostri tres mss. πάντως.

16. Τὴν τοίνυν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ A
 Χριστοῦ περὶ τῆς ἀφέσεως τῶν ἡμετέρων ἀμαρτι-
 μάτων (12) οἰκονομίαν διὰ τῆς μέχρι θανάτου ἐναν-
 θρωπήσεως προσθεὶς ὁ Ἀπόστολος, δυσωπητικώτε-
 ρον καὶ ἀναγκαστικώτερον ἡμᾶς παιδεύει κεκριμένως
 νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἀμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ ἐν
 Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα, ὡσπερ ὁ Χριστός, ἀποθανὼν δι'
 ἡμᾶς καὶ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν ὑπὲρ ἡμῶν, οὕκτι
 ἀποθνήσκει, οὕτω καὶ ἡμεῖς, βαπτισθέντες εἰς τὸν
 θάνατον ἐν τῷ ὁμοιώματι, ἀποθάνωμεν τῇ ἀμαρτίᾳ ·
 καὶ διὰ τῆς ἐκ τοῦ βαπτίσματος ἀνόθου, ὡσπερ ἐκ
 νεκρῶν ἐγερθέντες, ζήσωμεν τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰη-
 σοῦ, καὶ μηκέτι ἀποθάνωμεν, τουτέστι, μηκέτι
 ἀμαρτήσωμεν · διότι « Ψυχὴ ἡ ἀμαρτάνουσα, αὕτη
 ἀποθνήσκει. » Καὶ ὡσπερ ἐκεῖνου ὁ θάνατος οὐ κυ-
 ριεύει, οὕτω καὶ ἡμῶν μηκέτι κυριεύσῃ ἡ ἀμαρτία · B
 τουτέστι, μηκέτι αὐτὴν ποιῶμεν. Καὶ ὅτι « Ὁ ποιῶν
 τὴν ἀμαρτίαν λούλος ἐστὶ τῆς ἀμαρτίας · » ἀπαλλό-
 τριωθέντες δὲ τῆς τοιαύτης δουλείας κατὰ πάντα
 τρόπον, ὡς ἐδήλωσεν ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν · « Οἱ δὲ
 τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν ταῖς
 παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, » ζήσωμεν τῷ Θεῷ
 ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ ἐλευθερώσαντι ἡμᾶς, καθὼς
 γέγραπται · « Χριστός ἡμᾶς ἐξηγόρασεν (13) ἐκ τῆς
 κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. »
 Πολὺ δὲ πρότερον τῆς ἀμαρτίας, δηλονότι χάριτι τοῦ
 Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς γέγραπται ·
 « Ὡσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου
 ἀμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοὶ · οὕτω διὰ τῆς
 ὑπακοῆς τοῦ ἐνὸς δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί.
 Στήκατε οὖν, φησὶ, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας C
 ἐνέχεσθε. » Καὶ ὡσπερ αὐτὸς τῇ ἀμαρτίᾳ ἀπέθανεν
 ἐφ' ἅπαξ, ὁ δὲ ζῆ, ζῆ τῷ Θεῷ · οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ
 τοῦ ὕδατος βαπτισμῷ, ὅπερ ἐστὶν ὁμοίωμα τοῦ σταυ-
 ροῦ καὶ τοῦ θανάτου (14), ἀποθανόντες τῇ ἀμαρτίᾳ
 ἐφ' ἅπαξ φυλάξωμεν ἑαυτοὺς, καὶ μηκέτι ἐπανέλθω-
 μεν ἐπὶ τὴν ἀμαρτίαν. Διακρίνωμεν δὲ ζῶντες τῷ
 Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰπόντι · « Ὁ ἐμοὶ διακονῶν
 ἐμοὶ ἀκολουθήτω, » ἐν τῷ φυλάσσειν πρῶτον μὲν τὸ
 αὐτοῦ τοῦ (15) Κυρίου πρόσταγμα, εἰπόντος · « Οὕτω
 λαμπάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων,
 ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν
 Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς · » ἔπειτα δὲ καὶ
 τὸ τοῦ Ἀποστόλου παράγγελμα γράψαντος · « Εἴτε
 ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν
 Θεοῦ ποιεῖτε. » Κατορθοῦνται δὲ τούτων ἕκαστον, D
 ἔαν, ἀξία τῆς ἐπουρανίου κλήσεως φρονούντες,
 ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ πολιτευώμεθα,
 καὶ δυνηθῶμεν ἀληθεύοντες εἰπεῖν · « Ἡ γὰρ ἀγάπη
 τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντες τοῦτο, ὅτι, εἰ
 εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον ·
 καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι

16. Itaque illam ipsius Domini nostri Jesu
 Christi de peccatorum nostrorum venia dispensa-
 tionem per incarnationem ad mortem usque pro-
 gressam adjiciens Apostolus, gravius ac validius,
 lata sententia, docet nos mortuos quidem **641**
 esse peccato, viventes vero Deo in Christo Jesu,
 ut quemadmodum Christus propter nos mortuus,
 et excitatus ex mortuis pro nobis non amplius,
 moritur, ita nos quoque baptizati in mortem in
 similitudine, moriamur peccato ; et per ascensum
 ex baptisate, velut ex mortuis excitati, vivamus
 Deo in Christo Jesu, et non moriamur amplius,
 hoc est, non amplius peccemus : siquidem, « Ani-
 ma quæ peccaverit, ipsa morietur ¹⁷. » Et quem-
 admodum mors ei non amplius dominatur, ita et
 nobis non ultra dominetur peccatum, hoc est, non
 amplius peccatum perpetremus. Et quoniam « Qui
 peccatum facit, servus est peccati ¹⁸, » prorsus ab
 ejusmodi servitute liberati, sicut Paulus declaravit
 his verbis : « Qui autem sunt Christi, carnem cru-
 cifixerunt cum affectibus et concupiscentiis ¹⁹, »
 vivamus Deo in Christo Jesu, qui liberavit nos, uti
 scriptum est : « Christus nos redemit de maledicto
 legis, factus pro nobis maledictum ²⁰. » Longe
 autem potiori jure sumus a peccato liberati, gra-
 tia videlicet Domini Jesu Christi, sicut scriptum
 est : « Sicut enim per inobedientiam unius homi-
 nis peccatores constituti sunt multi : ita per unius
 obedientiam justii constituentur multi ²¹. State
 igitur, inquit et nolite iterum jugo servitutis
 detineri ²². » Et ut ipse peccato mortuus est se-
 mel ; quod autem vivit, vivit Deo, ita et nos in
 aquæ baptismate, quod crucis et mortis similitu-
 dinem refert, semel mortui peccato, custodiamus
 nos ipsos, et non amplius revertamur ad peccatum.
 Quin etiam pergamus vivere Deo in Christo Jesu
 qui dixit : « Qui mihi ministrat me sequatur ²³ : »
 custodientes primum quidem præceptum illud ip-
 sius Domini, dicentis : « Sic luceat lux vestra co-
 ram hominibus, ut videant opera vestra bona et
 glōrificent Patrem vestrum qui in cœlis est ²⁴, »
 deinde monitum etiam Apostoli, scribentis : « Sive
 editis, sive bibitis, sive quid facitis, omnia in glo-
 riam Dei facite ²⁵. » Assequemur autem horum
 quodque, si cœlesti vocatione dignum quid sen-
 lientes, vitam agamus dignam Evangelio Christi,
 possimusque vere dicere : « Caritas enim Christi
 constringit nos, judicantes illud, quod si unus pro
 omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt : et
 pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, non
 amplius sibi vivant, sed ei, qui pro ipsis mortuus
 est et resurrexit ²⁶. » Et ita fit hoc : « Manete

¹⁷ Ezech. xviii, 4. ¹⁸ Joan, viii, 34. ¹⁹ Galat. v, 24. ²⁰ Galat. iii, 13. ²¹ Rom. v, 19. ²² Galat. v, 1. ²³ Joan. xii, 26. ²⁴ Matth. v, 16. ²⁵ I Cor. x, 31. ²⁶ II Cor. v, 14, 15.

(12) Unus ms. ἀμαρτιῶν. Nec ita multo infra editi κεκριμένος. Reg. primus κεκριμένως.

(13) Veteres duo libri ἡμᾶς ἐξηγόρασεν. Editi ἠλευθέρωσεν. Aliquanto post. mss. χάριτι τοῦ Κυ-

ρίου ἡμῶν. Vox ultima deest in vulgatis.

(14) Unus mss. θανάτου αὐτοῦ.

(15) Editi μὲν τοῦ αὐτοῦ τοῦ. Reg. tertius μὲν τὸ αὐτό. Reg. secundus μὲν τὸ αὐτοῦ τοῦ.

in dilectione mea. Si mandata mea servaveritis, manebitis in dilectione mea, sicut ego Patris mei præcepta servavi, et maneo in ejus dilectione ²⁷. »

17. « Nullam autem ulla in re offensionem dantes, ut ne vituperetur ministerium; sed velut Dei ministri in omnibus commendantes nosmetipsos ²⁸, » sinceram ac veram ostendamus baptismatis promissionem, custodientes scilicet quæ ab Apostolo hortamenti in morem ad quoscunque cum Christo consitos et cum ipso excitatos sic dicta sunt: Ne igitur regnet peccatum **642** in vestro mortali corpore, ut obediatis ei in ipsius concupiscentiis. Neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viventes, et membra vestra arma Deo ²⁹. » Et iterum: « Igitur, si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, et non quæ super terram ³⁰. » Ac mea quidem sententia, sic per pauca quæ relata sunt, nobis Apostolus explicat magnam illam prævenientem, et cui vices referri non possint, immensæ benignitatis Dei gratiam, in dilectione Christi Jesu Domini nostri, cujus usque ad mortem obedientia, uti scriptum est, facta nobis est redemptio peccatorum, liberatio mortis in peccato, quod a sæculo est, regnantis, reconciliatio cum Deo, virtus qua grati efficiamur Deo et accepti, justitiæ donum, societas sanctorum in æterna vita regni cælorum hæreditas et innumerorum aliorum bonorum præmium. Atque etiam sapienter ac valide nobis per ea, quæ conjunctim illata sunt, rationem baptismatis aquæ, quod in mortem Domini nostri Jesu Christi fit, tradidit. Quibus nos erudivit, ut communiamus nosmetipsos, ne frustra tantam ac talem gratiam suscipiamus, ubi videlicet ea dicit, quorum jam memini: « Ne igitur regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis ei in concupiscentiis ipsius. Neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viventes, et membra vestra arma justitiæ Deo ³¹, » etc.

18. Quibus nos omnino ab omni peccato et a legis justitia removens, ad justitiam vero secundum Deum per minas magis horrendas ac per bonam desiderabilemque promissionem vehementius

²⁷ Joan. xv, 9, 10. ²⁸ II Cor. vi, 3, 4. ²⁹ Rom. vi, 12, 13. ³⁰ Coloss. iii, 1, 2. ³¹ Rom. vi, 12, 13.

(16) Antiqui duo libri ἀγάπη τῆ ἐμῆ, καὶ ἐάν. Mox ms. Combef. μενεῖτε. Editi μένητε. Subinde unus ms. καθὼς καὶ γῶ.

(17) Veteres libri παραστήσατε. Editi παραστήσετε.

(18) Interpres vetus cum hunc locum ita vertit, *Ita puto nobis Apostolum per anapodoton dilucidare magnam illam gratiam, etc.*, existimasse videtur vocem ἀναπόδοτον novam quamdam figuram esse

ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπερ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγεσθέντι. » Καὶ οὕτω κατορθοῦται τὸ, « Μείνατε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου (16). Ἐάν τὰς ἐντολάς μου τηρήσητε, μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου, καθὼς ἐγὼ τὰς ἐντολάς τοῦ Πατρὸς μου τηρήρηκα, καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ. »

17. « Μηδὲμίαν δὲ ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῆ ἡ διακονία· ἐν παντὶ δὲ συνιστῶντες ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διάκονοι, » ἀψευδῆ καὶ ἀληθῆ ἐπιδειξώμεθα τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι ἐπαγγελίαν ἐν τῷ φυλάσσειν τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου παρακλητικῶς πρὸς τοὺς συμφυτευθέντας τῷ Χριστῷ καὶ συνεγεσθέντας εἰρημένα οὕτως· « Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῆς· Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτία, ἀλλὰ παραστήσατε (17) ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ. » Καὶ πάλιν· « Εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος· τὰ ἄνω φρονεῖτε, καὶ μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· » ὡς οἶμαι, ἀναπόδοτον (18) οὕτω διευκρινήσαντος ἡμῖν τοῦ Ἀποστόλου δι' ὀλίγων γούν τῶν μνημονευθέντων τὴν προλαβοῦσαν μεγάλην τῆς ἀμετρήτου φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ χάριν ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ Ἰησοῦ Κυρίου ἡμῶν, οὗ ἡ μέχρι θανάτου ὑπακοὴ ἡμῖν ἐγένετο, καθὼς γέγραπται, λύτρωσις ἁμαρτημάτων, εἰλευθερία τοῦ ἐν τῷ ἀπ' αἰῶνος (19) παραπτώματι βασιλευόντος θανάτου, καταλλαγὴ τῷ Θεῷ, δύναμις τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως δικαιοσύνης δωρεά, κοινωνία τῶν ἁγίων ἐν τῇ αἰωνίῳ ζωῇ, βασιλείας οὐρανῶν κληρονομία, καὶ μυρίων ἄλλων ἀγαθῶν βραβεῖον· σοφῶς δὲ καὶ ἰσχυρῶς παραδεδωκότος ἡμῖν, διὰ τῶν συνημμένως ἐπενεχθέντων, τὸν ἐν τῷ ὕδατι εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ βαπτίσματος λόγον. Δι' ὧν ἐπαίδευσεν ἡμᾶς ἀσφαλίζεσθαι ἑαυτοὺς, μὴ εἰς κενὸν τὴν τοσαύτην καὶ τοιαύτην χάριν δέξασθαι, εἰπὼν ἃ καὶ προσεῖπον· « Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῆς. Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτία, ἀλλὰ παραστήσατε (20) ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας· καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ, » καὶ τὰ ἐξῆς.

18. Δι' ὧν παντάπασιν ἀποστήσας μὲν ἡμᾶς πάσης ἁμαρτίας καὶ τῆς κατὰ νόμον δικαιοσύνης, προσ-
αγαγὼν δὲ τῇ κατὰ Θεὸν δικαιοσύνῃ σφοδρότερον διὰ φρικωδεστέρας ἀπειλῆς, καὶ ἀγαθῆς καὶ ποθεινοτά-

rhetoricæ: sed nemo, opinor, ei ea in re assentietur. Arbitror hac voce significari hoc loco rem tanti pretii, ut nihil, quod par sit, possit unquam referri. Vox γούν, quæ mox sequitur, deest in uno codice, nec dubium quin redundet.

(19) Editi ἐν τῷ αἰῶνος. At mss. duo ἐν τῷ ἀπ' αἰῶνος.

(20) Rursus et hoc loco nostri mss. παραστήσατε. Editi παραστήσετε.

της ἐπαγγελίας, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Τὰ γὰρ ὀφόνια τῆς ἀμαρτίας θάνατος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, » μιμεῖσθαι (21) πάλιν τὸν Κύριον, καὶ τῆς κατὰ νόμον δικαιοσύνης κρείττονας ἡμᾶς γενέσθαι παιδεύει, ἐπαγγών· « Ἢ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί (γνωσκουσι γὰρ νόμον λαλῶ), ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ; Ἢ γὰρ ὑπανδρὸς γυνὴ τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός. Ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρός, μοιχαλὴς χρηματίζει (22), ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἐτέρῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρη ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλίδα, γενομένην ἀνδρὶ ἐτέρῳ. Ὡστε, ἀδελφοί μου, καὶ ὑμεῖς ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἐτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ. Ὅτε γὰρ ἡμεῖς ἐν τῇ σαρκί, τὰ παθήματα τῶν ἀμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ. Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατειχόμεθα, ὥστε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γραμμάτων, » καὶ τὰ ἐξῆς. Δι' ὧν παιδευόμεθα βαυμάζειν τὴν ἀνεκδιήγητον φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ φοικωδέστερον ματος.

19. Τὴν δὲ διαφορὰν τοῦ πνεύματος πρὸς τὸ γράμμα, ἐν ἐτέρῳ τόπῳ σύγκρισιν ποιούμενος τοῦ νόμου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, κατὰ ἀπόφασιν δεικνύει, λέγων· « Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ· » γράμμα δὲ λέγων τὸν νόμον, ὡς διὰ τῶν προγεγραμμένων καὶ ἐπιφερομένων δηλοῦται (23)· πνεῦμα δὲ τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου εἰπόντος· « Τὰ ῥήματά μου πνεῦμά ἐστι, καὶ ζωὴ ἐστίν. » Εἰ δὲ ἡ κατὰ νόμον δικαιοσύνη σπουδαζομένη τισὶ τῶν ἐν τῷ βαπτίσματι καθομολογησάντων ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ μηκέτι ἑαυτοῖς ζῆν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι, μοιχείας κρίμα ἐπάγει, ὡς διὰ τῶν προειρημένων σαφῶς δέδεικται, τί ἂν τις εἴποι περὶ παραδόσεων ἀνθρωπίνων ; Περὶ δὲ τῆς κατὰ νόμον δικαιοσύνης ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος σφοδρότερον ἀποφαίνεται, εἰπών· « Ἀλλὰ μὲν οὖν καὶ ἠγοῦμαι τὰ πάντα ζημίαν εἶναι διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου μου (24), δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθη, καὶ ἠγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω, καὶ εὔρεθῶ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ Ἰησοῦ, τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην. » Περὶ μὲν οὖν παραδόσεων ἀνθρωπίνων τὸ κρίμα φανερόν ἐκ τῶν τοῦ Κυρίου ῥημάτων· περὶ δὲ λογισμῶν ἰδίων ἐν σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ ἀγωνιστικώτερον τὴν καθαίρεσιν ποιῶ-

A adducens his verbis : « Stipendia enim peccati, mors ; donum vero Dei, vita æterna, in Christo Jesu Domino nostro³², » id nos docet, ut rursus Dominum imitemur, et evadamus legali justitia superiores, subjungitque : « An ignoratis, fratres (scientibus enim legem loquor), quod lex dominatur homini, quanto tempore vivit ? Nam quæ sub viro est mulier, vivente viro, alligata est legi ; si autem mortuus fuerit vir, soluta est a lege viri. Igitur, vivente viro, vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro : si autem mortuus fuerit vir, libera est a lege, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro. Itaque, fratres mei, et vos mortificati estis legi per corpus Christi, ut sitis alteri, ei scilicet qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo. Cum enim essemus in carne, passionibus peccatorum quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus a lege, mortui ei a qua detinebamur, ita ut serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litteræ³³, » etc. Quibus **643** discimus ineffabilem Dei in Christo Jesu benignitatem mirari, nosque majore cum timore ab omni inquinamento carnis et spiritus repurgare.

καθαρεύειν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύ-

19. Cæterum discrimen quod spiritum inter et litteram intercedit, comparatis inter se alibi lege et Evangelio, sententiose declarat his verbis : « Littera enim occidit, spiritus vero vivificat³⁴ ; » legem appellans litteram, ut ex iis quæ superius scripta sunt, et ex iis quæ subjunguntur, liquet : spiritum vero, doctrinam Domini ; cum Dominus ipse dicat « Verba mea spiritus et vita sunt³⁵. » Quod si legalis justitia diligenter observata quosdam, qui se Deo in baptisate devoverant, promiserantque se non amplius sibi victuros, sed ei, qui pro ipsis mortuus est et resurrexit³⁶, tanquam adulteros judicat, veluti ex ante dictis clare demonstratum est, quidnam dixerit quis de humanis traditionibus ? De legali autem justitia idem Apostolus sententiam vehementiorem profert his verbis : « Quin etiam existimo omnia detrimentum esse, propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei : propter quem omnia detrimentum feci, et inveniar in illo, non habens meam justitiam, quæ ex lege est, sed illam quæ est per fidem Christi Jesu, justitiam scilicet quæ ex Deo est³⁷. » Judicium quidem de humanis traditionibus, ex verbis Domini manifestum est : quod vero attinet ad propria consilia, quæ ex sapientia humana fiunt, ea laboriosius

³² Rom. vi, 23. ³³ Rom. vii, 1-6. ³⁴ II Cor. iii, 6. ³⁵ Joan. vi, 64. ³⁶ II Cor. v, 15. ³⁷ Philipp. iii, 8, 9.

(21) Veteres libri μιμεῖται. Editi μιμεῖσθαι.

(22) Unus mss. χρηματίζει.

(23) Editi τῶν προγεγραμμένων δηλοῦται. Veteres duo libri προγεγραμμένων δηλοῦνται. Reg. tertius ut in contextu. Nec ita multo infra Reg. pri-

mus ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλάηκα ὑμῖν, πνεῦμα, etc., verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus sunt, etc.

(24) Antiqui duo libri Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

eventenda esse docuit Apostolus, cum dixit: « Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei³⁸. » Aut in universum institutus est sermo de justitia, quæ cuique manifesta est, etiamsi propter Deum studiose fiat: de qua ille ipse iterum dicit: « Testimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem Dei habent, sed non secundum scientiam Dei. Ignorantes enim justitiam Dei, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti³⁹. » Quare ex his et similibus manifesta est condemnatio eorum, qui Dei volunt judicia eludere. Scriptum est enim: « Væ qui sunt prudentes in semetipsis, et coram semetipsis scientes⁴⁰. » Quin et Dominus apertius pronuntiavit fore, ut quisquis non susciperet regnum Dei velut puer, non introiret in ipsum⁴¹. Quapropter ab omnibus simul purum esse necesse est, tum diabolicis cupiditatibus, tum sæculi curis ac negotiis, tum traditionibus humanis, tum propriis voluntatibus, etiamsi speciosæ esse videantur, legisque fulciantur patrocinio si vel ad modicum tempus diligentem celerrimamque ac debitam placitorum Dei executionem remorentur, ut qui in hujusmodi baptisate professi sunt se simul esse cum Christo crucifixos, simul mortuos, simul sepultos, simul insitos, simul ex mortuis excitatos, fiduciam habeant vere dicendi: « Ego mundo crucifixus sum (et potiori jure diabolo), et mundus mihi⁴². Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus⁴³: » quibus justitiam justitia legali perfectiorem docet, ut digni habeamur regno cælorum.

644 20. Tempus jam fuerit procedere nos ad aliud considerandum, et per Christi fidem intelligere et cognoscere quid sit baptizari in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Primum quidem necesse est in unoquoque nomine gloriam atque majestatem ejus qui significatus est, seorsum indicare: deinde scire quod Dominus ipse declaret quid sit in nomine Spiritus sancti baptizari, cum dicit: « Quod natum est ex carne, caro est: et quod natum est ex spiritu, spiritus est⁴⁴, » ut carnalis ortus serie pro exemplo accepta, ex re notiore dogma pietatis clare vereque discamus: cum sciamus, planeque nobis persuasum sit, quemadmodum id quod secundum carnem ex aliquo generatum est, tale est, quale est id ex quo genitum est, ita nos quoque ex spiritu generatos necessario spiritum fieri, spiritum autem non secundum magnam illam et humanæ menti incomprehensibilem Spiritus sancti gloriam, sed secundum eam, quæ et in divisione donorum Dei per Christum ipsius

σθαι ὁ Ἀπόστολος ἐδίδαξεν, εἰπων· « Τὰ γὰρ ὄπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικά, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ (25) Θεῷ πρὸς καθάρειν ὀχυρωμάτων, λογισμοὺς καθαιρούντες καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. » Ἡ ὁλως περὶ δικαιοσύνης τῆς ἐκάστῳ φαινομένης, καὶ διὰ Θεὸν ἢ ἐσπουδασμένως γινομένη· περὶ ἧς φησι πάλιν ὁ αὐτός· « Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς, ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Ἄγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν ζητοῦντες στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν. » Ὡς ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων φανερόν εἶναι (26) τὸ κρίμα τῶν θελόντων σοφίζεσθαι τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ. Γέγραπται γὰρ· « Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες· » τοῦ Κυρίου φανερώτερον ἀποφηνάμενου, ὅτι ὅς ἐάν μὴ θέξεται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς τὸ παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν. Διόπερ πάντων ὁμοῦ καθαρῆσαι ἀναγκαῖον, τῶν τε τοῦ διαβόλου ἐπιθυμιῶν, καὶ τῶν τοῦ κόσμου μετεωρισμῶν, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων παραδόσεων, καὶ τῶν ἰδίων θελημάτων, καὶ εὐπροσωπότεροι εἶναι δόξωσι, καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου συνηγορῶνται, ἐὰν καὶ πρὸς ὀλίγον ἀναβολὴν ἐμποιήσωσι τῇ ὀφειλομένῃ ὀξύτατῃ σπουδῇ τῶν θελημάτων τοῦ Θεοῦ· ἵνα οἱ ἐν τῷ τοιοῦτῳ βαπτίσματι ὁμολογήσαντες συνεσταυρωῶσθαι τῷ Χριστῷ, συνεθνηκέναι, συνεθήψθαι, συμπεφυτεῦσθαι, συνεγγεῖσθαι, παρόρησιαν ἔχωσι μετὰ ἀληθείας εἰπεῖν· « Ἐγὼ τῷ κόσμῳ ἐσατύρωμαι (πολύδὲ πρότερον τῷ διαβόλῳ), καὶ ὁ κόσμος ἐμοί. Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοί ὁ Χριστός· » περισσεῖαν τῆς κατὰ τὸν νόμον δικαιοσύνης διδάσκων, ἵνα βασιλείας οὐρανῶν καταξιωθῶμεν.

20. Καιρὸς ἂν εἴη λοιπὸν εἰς κατανόησιν ἡμᾶς εἰλεῖν, καὶ διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως σύνεσιν ἡμᾶς λαβεῖν (27), καὶ γινῶναι τί ἐστὶ τὸ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βαπτισθῆναι. Προῶπου μὲν οὖν ἐκάστου ὀνόματος ἰδιαζόντως τὴν τοῦ ὀνομαζομένου δόξαν γνωρίζου ἀναγκαῖον· ἔπειτα εἰδέναι, ὅτι τὸ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Πνεύματος βαπτισθῆναι αὐτὸς ὁ Κύριος σαφηνίζει, λέγων· « Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστὶ καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνευμά ἐστιν, » ἵνα, τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τὴν ἀκολουθίαν ἀπὸ ὑποδείγματος λαβόντες, ἐκ τοῦ γνωριμωτέρου πράγματος (28) τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας σαφῶς καὶ ἀληθῶς παιδευθῶμεν· εἰδότες, καὶ πεπεισμένοι ἀκριβῶς, ὅτι, ὡσπερ τὸ κατὰ σάρκα ἐκ τινος γεννηθῆναι τοιοῦτόν ἐστιν, οἷον ἐστὶ τὸ ἐξ οὗ ἐγεννήθη, οὕτω καὶ ἡμᾶς ἐπάναγκες, ἐκ τοῦ πνεύματος γεννωμένους, πνεῦμα γενέσθαι· πνεῦμα δὲ οὐ κατὰ τὴν μεγάλην καὶ ἀκατάληπτον ἀνθρωπίνην διανοίαν δόξαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ

³⁸ II Cor. x, 4, 5. ³⁹ Rom. x, 2, 3. ⁴⁰ Isa. v, 21. ⁴¹ Matth. xviii, 3. ⁴² Galat. vi, 14. ⁴³ Galat. ii, 20. ⁴⁴ Joan. iii 6.

(25) Editi ἐν τῷ. Vocula ἐν deest in veteribus libris.

(26) Antiqui duo libri φοβερὸν εἶναι, metuendum.

(27) Editi ἡμᾶς, λαβεῖν. At mss. nostri ἡμᾶς Aliquanto post unus mss. ἔπειτα δέ.

(28) Veteres duo libri ἐκ τοῦ προτέρου πράγματος.

διακρίσει τῶν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ (29) αὐτοῦ χαρισμάτων ἐκάστῳ πρὸς τὸ συμφέρον, καὶ ἐνεργεία τούτων ἀπάντων ἀνεγκρατῶδώς θεωρουμένων, καὶ ἐν ἄλλοις δὲ ῥητοῖς ὁμοίως, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, τῶν διὰ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατηγγελημένων ὑπόμνησιν τε καὶ διδακτικίαν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ αἰπούτος· « Αὐτὸς ὑμᾶς διδάξει, καὶ ὑπομῆσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν. » Ἐπειτα δὲ ὁ Ἀπόστολος πλατύτερον παραδίδωσι, διὰ ποιῶν φρονημάτων γίνεται τις πνεῦμα, ἐν τῷ γράφειν ποτὲ μὲν « Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, » καὶ τὰ ἐξῆς· προσιπῶν· « Εἰ δὲ πνεύματι (30) ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ νόμου· » καὶ ἄλλαχού, « Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχωμεν· » ποτὲ δὲ· « Ἐχόντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν (31), διάφορα, εἴτε προφητείας, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, εἴτε διακονίαν ἐν τῇ διακονίᾳ, » καὶ τὰ ἐξῆς.

21. Διὰ τούτων καὶ (32) τῶν τοιούτων ὁ Κύριος τοὺς γεννηθέντας ἐκ πνεύματος πνεῦμα γενέσθαι λέγει. Συμμαρτυροῖ δὲ ὁ Ἀπόστολος, λέγων· « Τοῦτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πάσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· ἵνα δῶ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστόν. » Ἐάν δὲ (33), ζῶντες πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχωμεν, καὶ οὕτω χωρητικοὶ γενόμενοι τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, δυναθώμεν ὁμολογῆσαι τὸν Χριστόν· διότι οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κυρίου Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Κύριος διὰ τε ἑαυτοῦ καὶ διὰ τοῦ Ἀποστόλου τοὺς γεννηθέντας ἐκ πνεύματος, πνεῦμα γενέσθαι ἐδίδασκεν. Καὶ ἐν τούτῳ δὲ πάλιν μιμησόμεθα τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν· πρῶτον μὲν τὸν τόπον μεταλλάξαντες καὶ τὸν τρόπον μετασχηματισθέντες διὰ τοῦ κραταιωθῆναι πνεύματι τὸν ἔσω ἄνθρωπον, ὡς δυνασθαι ἡμᾶς λέγειν· « Ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς (34) ὑπάρχει· » τὸ μὲν σῶμα ὡς σκιάν περισύροντες ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν δὲ ψυχὴν συμπολιτευομένην τοῖς ἐπουρανίοις φυλάσσοντες· ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς συνόντας ἐπὶ γῆς ἀνταλλάξάμενοι, τοῦ μὲν Δαβὶδ εἰπόντος· « Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τοῦ πλησίον αὐτοῦ, τούτου ἐξεδίωκον. Ὑπερηφάνῳ ὀφθαλμῷ καὶ ἀπλήστῳ καρδίᾳ, τούτῳ οὐ συνήσθιον. Οἱ ὀφθαλμοί μου ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς, του συγκάθησθαι αὐτοὺς μετ' ἐμοῦ· πορευόμενος ἐν ὁδῷ ἀμώμῳ, οὗτός μοι ἐλειτούργει. Οὐ κατῶκει ἐν μέσῳ τῆς οἰκίας μου ποιῶν ὑπερηφανίαν. Λαλοῦν ἄδικα, οὐ κατεύ-

A unicuique ad utilitatem fit, et in horum omnium operatione per ænigma conspicitur, similiterque aliis sentiis, sed in memoriam revocando præcepta Dei, quæ per Dominum nostrum Jesum Christum annuntiata sunt, eaque docendo, cum Dominus ipse noster Jesus Christus dicat : « Ipse vos docebit, et suggeret vobis omnia quæ dixi vobis »; » prætereaque Apostolus fusius tradat quibus studiis quis efficiatur spiritus, cum scribit aliquando quidem : « Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia »⁴⁶, » et quæ sequuntur, priusque dixerat : « Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege »⁴⁷; » et alibi : « Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus »⁴⁸; » aliquando vero : « Habentes autem donationes secundum gratiam Dei, quæ data est nobis, differentes, sive prophetiam, secundum rationem fidei, sive ministerium in ministrando »⁴⁹, » etc.

21. Per hæc et similia Dominus eos qui ex spiritu nati sunt, spiritum fieri dicit. Et Apostolus pariter idem testatur, his verbis : « Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælo et in terra nominatur ; ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritum suum, in internum hominem, ut inhabitet Christus »⁵⁰. » Quod si viventes spiritu, spiritu etiam ambulamus, sic quoque Spiritus sancti capaces effecti, poterimus Christum confiteri : siquidem nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto »⁵¹. Ad hunc igitur modum Dominus, tum per seipsum, tum per Apostolum, docuit generatos ex spiritu spiritum fieri. Atque in hoc rursus imitabimur carnalem generationem ; primum quidem mutantem locum et mores transformantes, in eo quod internus homo spiritu corroboratur, ut possimus dicere : « Nostra autem conversatio in cælis est »⁵²; » corpus quidem in terra tanquam umbram circumferentes, **645** animam vero una cum cælestibus conversantem custodientes : deinde ab iis quoque qui in terra nobiscum vivunt, secedentes, cum David dicat, « Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequabar. Superbo oculo et insatiabili corde, cum hoc non edebam. Oculi mei ad fideles terræ, ut sedeant mecum : ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat. Non habitabat in medio domus meæ faciens superbiam. Qui loquitur iniqua, non direxit in conspectu oculorum meorum, »⁵³ » et in aliis similiter ; Apostolus vero gravius quiddam denuntiet : « Si quis fra-

⁴⁵ Joan. xiv, 26. ⁴⁶ Galat. v. 22. ⁴⁷ ibid. 18. ⁴⁸ ibid. 23. ⁴⁹ Rom. xii, 6. ⁵⁰ Ephes. iii, 14-16. ⁵¹ I Cor. xii, 3. ⁵² Philipp. iii, 20. ⁵³ Psal. c, 5-7.

(29) Editi Θεοῦ καὶ Χριστοῦ. At mss. tres Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ.

(30) Reg. primus Εἰ δὲ πνεύματι Θεοῦ.

(31) Editi δοθεῖσαν ὑμῖν. At mss. nostri ἡμῖν. Statim editi προφητείας. At mss. προφητείας.

(32) Veteres duo libri τούτων γάρ. Mox editi τὸν εἰς ἔσω. At mss. εἰς τὸν ἔσω.

(33) Unus ms. Ἐάν γε. Pro ζῶντες Combesius legit ζῶμεν, invitis ac reclamantibus libris veteribus. Aliquanto post editi ὁμολογεῖσθαι. Veteres libri ὁμολογῆσαι. Subinde editi μιμησόμεθα. Unus ms. μιμησόμεθα.

(34) Unus ms. ἐν οὐρανῷ.

ter nominatus aut fornicator fuerit, aut avarus, aut idolorum cultor, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum tali ne cibum quidem sumatis. ⁵⁴ »

ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοιδορός, ἢ μέθυσος, ἢ

22. Et sæpe idem ille, ubi talia adversus ejusmodi scelera præscribit, præmisso de immensa et gloriosa benignitatis Christi gratia aliquo sermone, perspicue et diligenter tradit cum quibus et cum qualibus convivendum nobis sit, dum dicit: « Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem materiæ solvit, inimicitiam in carne sua: legem mandatorum in decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem, et reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitiam in semetipso. Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis, et pacem iis, qui prope: quoniam per ipsum habemus accessum utrique in uno Spiritu ad Patrem. Ergo jam non estis hospites et advenæ, sed estis concives sanctorum, et domestici Dei, superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, summo angulari lapide ipso Christo Jesu, in quo omnis ædificatio coagmentata crescit in templum sanctum in Domino ⁵⁵, » ut hoc pacto in similitudine mortis insititii Christo, et in nomine sancti Spiritus baptizati, et generati denuo secundum internum hominem in renovatione mentis, superstructique super fundamentum apostolorum et prophetarum sic digni habeamur qui baptizemur in nomine unigeniti Filii Dei, promereamurque donum magnum cujus Apostolus meminit his verbis: « Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis ⁵⁶. Non est Græcus et Judæus, circumcisio et præputium, barbarus, Scythæ, servus et liber, sed omnia et in omnibus Christus ⁵⁷. »

23. Necessarium enim est et consequens, ut qui natus est, is etiam induatur: tantum si quemadmodum tabula ex quacunque tandem materia constet, inæqualitate deposita, de rasaque asperitate, ita demum imaginis regiæ picturam induit, tuncque non ex ligni aut auri aut argenti discrimine æstimatur imaginis præstantia; sed in accurata cum exemplari similitudine, cum multa diligentia ex artis præceptis rite expressa, materiæ quidem discrimen occultat, etiam si in ea plurimum sit distantiae atque discriminis, atque ad suam dignitatem **646** admirandam spectatores inducit, fitque quovis principatu ac potentatu præstantior, sic etiam qui baptizatur, sive Judæus, sive Græcus, sive mas, sive femina, sive servus, sive

I Cor. v, 11. ⁵⁵ Ephes. ii, 14-21. ⁵⁶ Galat. iii,

(35) Unus codex *μη συνεσθίειν*. Aliquanto post unus ms. *ἀσφαλῶς προηγουμένως τὴν μεγάλην καὶ ἐνδοξὸν τοῦ Θεοῦ χάριν*.

(36) Editi *ἐντολῶν αὐτοῦ*. Vox *αὐτοῦ* in veteribus libris non legitur.

(37) Editi perinde ut sacer textus vulgatus καὶ τοῖς ἐγγύς. Reg. secundus καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς,

θυνεὺν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν μου, » καὶ ἐν ἄλλοις ὁμοίως· τοῦ δὲ Ἀποστόλου ἐμβριθέστερον παραγγέλλοντος, ὅτι « Ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος, ἢ ἄρπαξ, τῷ τοιοῦτῳ μηδὲ συνεσθίειν (35). »

22. Καὶ πολλάκις δὲ ὁ αὐτὸς, τὸ ὅμοια κατὰ τῶν ὁμοίων δογματίσας, παραδίδωσι σαφῶς καὶ ἀσφαλῶς προδηγούμενος τὴν μεγάλην καὶ ἐνδοξὸν τῆς φιλοφροσύνης τοῦ Χριστοῦ χάριν, τίσι καὶ ποταποῖς συνεῖναι ἡμᾶς δεῖ, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρωθεν ἐν, καὶ τὸ μεσοτοιχεῖν τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἐχθρὰν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ· τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν (36) ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν αὐτῷ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρωθεν ἐν ἐνὶ σώματι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἐχθρὰν ἐν αὐτῷ. Καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσαστο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακροῦν, καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς (37), ὅτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν εἰς ἀμφοτέρωθεν ἐν ἐνὶ Πνεύματι πρὸς τὸν Πατέρα. Ἄρα οὖν οὐκέτι ἐστὲ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλ' ἐστὲ συμπολίται τῶν ἀφίων, καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ, ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, ἐν ᾧ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολογούμενη αὐξεῖ εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ, » ἵνα οὕτως ἐν μὲν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου συμφυτευθέντες τῷ Χριστῷ, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Πνεύματος βαπτισθέντες, καὶ γεννηθέντες ἀνωθεν τὸν ἔσω ἄνθρωπον ἐν τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦ, ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, οὕτως ἄξιοι γενώμεθα βαπτισθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ καταξιωθῶμεν τῆς μεγάλης δωρεᾶς, ἣν ὁ Ἀπόστολος παραδέδωκεν (38), εἰπὼν· ὅτι « Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Οὐκ ἐνὶ Ἑλλήν καὶ Ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δούλος, καὶ ἐλεύθερος· ἀλλὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστὸς. »

23. Ἀναγκαῖον γὰρ καὶ ἀκόλουθον τὸν γεννηθέντα καὶ ἐνδύσασθαι· μόνον εἴναι, ὡσπερ ἡ σανὶς ἐξ ὀποιασδήποτε ὕλης οὔσα, ἀπόθεμένη τὸ ἀνώμαλον, καὶ ἀποξυσθεῖσα τὸ τραχύ, οὕτως ἐνδύεται τὴν γραφὴν τῆς εἰκότος τοῦ βασιλέως· καὶ τότε οὐκ ἐν τῇ τοῦ ξύλου, ἢ χρυσοῦ, ἢ ἀργύρου διαφορᾷ γνωρίζεται τις διαφορὰ τῆς εἰκότος· ἐν δὲ τῇ ἀκριβεῖα τῆς ὁμοιότητος πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, μετ' ἐπιμελείας πολλῆς κατ' ἐπιστήμην ἀξιολόγως κατορθωθείσα, κρύπτει μὲν τὴν διαφορὰν τῆς ὕλης, καὶ πολλῶν τῶν μέσῳ διειστῆκει, πρὸς δὲ τὴν δόξαν ἑαυτῆς τοὺς ὁρῶντας ἐπάγεται, καὶ γίνεται ἐντιμότερα πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας· οὕτω καὶ ὁ βαπτιζόμενος, εἴτε Ἰουδαῖος, εἴτε Ἑλλήν, εἴτε ἄρσεν, εἴτε θῆλυ, εἴτε δούλος, εἴτε ἐλεύθερος, εἴτε

27. ⁵⁷ Coloss. iii, 11.

nec dubium quin Vulgatæ auctor ita legerit. Statim mss. duo πρὸς τὸν Θεόν. Ἄρα.

(38) Veteres duo libri παρέδωκεν. Mox editi ἐνεδύσασθε. Ἐν Χριστῷ δὲ νῦν Ἰησοῦ οὐκ ἐνὶ. At mss. nostri ut in contextu. Aliquanto post duo mss. ἀλλὰ τὰ πάντα.

Σκύθης, εἴτε βάρβαρος, εἴτε ἄλλος ἐν οἰαδήποτε δια-
φορᾷ γένους ὀνομαζόμενος, ἐν τῷ αἵματι τοῦ (39)
Χριστοῦ ἀπεκδυσάμενος τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν
ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ, διὰ δὲ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ
ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἐνδυσάμενος τὸν νέον τὸν κατὰ
Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀλη-
θείας, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα
τοῦ κτίσαντος αὐτόν, ἄξιος γένηται (40) καταντῆσαι
εἰς τὴν εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν ὁ Ἀπόστολος παρέδωκεν
εἰπὼν · « Οἶδαμεν γὰρ, ὅτι τοῖς ἀγάπῳσι τὸν Θεὸν
πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς
οὕσιν. Ὅτι οὓς προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς
εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολ-
λοῖς ἀδελφοῖς. »

24. Τότε γὰρ ὡς Υἱὸν Θεοῦ ἐνδυσάμενος, κατ-
αξιούται τοῦ τελείου βαθμοῦ, καὶ βαπτίζεται εἰς τὸ
ὄνομα τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, κατὰ τὴν τοῦ Ἰωάννου μαρτυρίαν, διδόντος
ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, Θεοῦ τοῦ λέγοντος ·
« Ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφορίσθητε, καὶ
ἀκαθάρτου μὴ ἄπτεσθε · καὶ γὰρ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ
ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει
Κύριος παντοκράτωρ, » χάριτι αὐτοῦ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ
του ζῶντος, « Ἐν ᾧ οὔτε περιτομὴ τι ἰσχύει (41),
οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργου-
μένη, » καθὼς γέγραπται · δι' ἧς εὐδόξως ἡμῖν κατορ-
θουται τὸ ἐπενεχθῆναι συνημμένως τῷ παραγγέλματι
τοῦ βαπτίσματος παρὰ τοῦ αὐτοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰπόντος · « Διδάσκοντες αὐτοὺς τη-
ρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν · » ὡν τὴν τήρησιν
ἀπόδειξιν εἶναι τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης αὐτὸς ὁ Κύ-
ριος ὠρίσατο, εἰπὼν · « Ἐὰν ἀγαπάτε με, τὰς ἐντο-
λάς μου τηρήσατε (42) · » καὶ πάλιν · « Ὁ ἔχων τὰς
ἐντολάς μου, καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκαῖνός ἐστιν ὁ ἀγα-
πῶν με · » καὶ πάλιν · « Ἐὰν τις με ἀγαπᾷ, τὸν
λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ Πατὴρ μου ἀγαπήσει αὐ-
τόν. » Καὶ σφοδρότερον καὶ δυσωπητικώτερον φησὶ ·
« Μείνατε ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ. Ἐὰν τὰς ἐντολάς
μου τηρήσητε, μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου, καθὼς
καὶ γὰρ τὰς ἐντολάς τοῦ Πατρὸς μου τητήρηκα, καὶ
μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ. » Εἰ δὲ τῆς μὲν ἀγάπης
ἀναγκαῖα ἀπόδειξις ἢ τήρησις τῶν ἐντολῶν, φόβος δὲ
σφοδρότερος, ὅτι χωρὶς ἀγάπης καὶ ἢ τῶν ἐνδόξων
χαρισμάτων (43), καὶ ἢ τῶν ἀνωτάτω δυνάμεων,
καὶ αὐτῆς τῆς πίστεως ἢ ἀκροτάτη ἐνέργεια, καὶ ἢ
τελειοποιὸς ἐντολὴ ἀνωφελῆς, αὐτοῦ τοῦ ἐν Χριστῷ
λαλοῦντος Παύλου τοῦ ἀποστόλου, εἰπόντος · « Ἐὰν
ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων,
ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἢ ἔχων, ἢ κύμβα-

A liber, sive Scythia, sive barbarus⁵⁸, sive alius quivis
ex quacunque generis differentia nomen adeptus,
cum semel hominem veterem cum actibus suis in
sanguine Christi exuerit, et in Spiritu sancto per
illius doctrinam induerit novum creatum secundum
Deum in justitia atque sanctitate veritatis⁵⁹, re-
novatum ad agnitionem secundum imaginem Con-
ditoris sui, dignus reddatur, qui pertingat ad Dei
placitum ab Apostolo his expressum verbis: « Sci-
mus enim, quod diligentibus Deum omnia coope-
rantur in bonum, iis qui secundum propositum
vocati sunt. Nam quos præscivit, et prædestinavit
conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primo-
genitus in multis fratribus⁶⁰. »

24. Tunc enim quasi Filium Dei indutus, fit di-
gnus gradu perfecto, baptizaturque in nomen Patris
ipsius Domini nostri Jesu Christi, qui juxta Joan-
nis testimonium eam potestatem dedit, ut Dei fia-
mus filii⁶¹, Dei, inquam, qui dicit: « Exite de me-
dio eorum, et separamini, et inmundum ne tetige-
ritis: et ego recipiam vos, et ero vobis in patrem, et
vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omni-
potens⁶², » per gratiam ipsius Domini nostri Jesu
Christi unigeniti Filii Dei viventis, « In quo neque
circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed
fides quæ per charitatem operatur, » uti scriptum
est⁶³; per quam nobis prospere cedit id quod ab
ipso Domino nostro Jesu Christo continenter cum
baptismatis præcepto appositum est, ubi dixit:
« Docentes eos servare omnia quæcunque manda-
vi vobis⁶⁴: » quorum observationem argumen-
tum nostræ in se dilectionis esse declaravit Do-
minus ipse, his verbis: « Si diligitis me, mandata
mea servate⁶⁵, » et rursus: « Qui habet mandata
mea et servat ea, ille est qui diligit me⁶⁶; » et ite-
rum: « Si quis diligit me, sermonem meum ser-
vabit, et Pater meus diliget eum⁶⁷. » Quin etiam vehe-
mentius ac modo ad persuadendum efficaciore ait:
« Manete in dilectione mea. Si præcepta mea servave-
ritis, manebitis in dilectione mea, sicut et ego Patris
mei præcepta servavi, et maneo in ejus dilectione⁶⁸. »
Quod si dilectionis necessaria testificatio observatio
est mandatorum, illud timendum valde est, quod si-
ne dilectione, etiam eximiorum donorum, superna-
rumque virtutum, et ipsius fidei summa efficacia,
mandatumque ipsum quod perfectos reddit, nihil
prosunt, cum Paulus apostolus qui in Christo loque-
batur, dicat: « Si linguis hominum loquar et angelo-
rum, charitatem autem non habeam, factus sum
æes sonans, aut cymbalum tinniens. Et si habeam

⁵⁸ Coloss. iii, 11. ⁵⁹ Ephes. iv, 22-24. ⁶⁰ Rom. viii, 28, 29. ⁶¹ Joan. i, 12. ⁶² Isa. v, 11. II Cor. vi, 17, 18. ⁶³ Gal. v, 6. ⁶⁴ Matth. xxviii, 20. ⁶⁵ Joan. xiv, 15. ⁶⁶ ibid. 21. ⁶⁷ ibid. 23. ⁶⁸ Joan. xv, 9, 10.

(39) Reg. primus ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ.

(40) Unus ms. γίνεται.

(41) Illud ἰσχύει additum est ex veteribus libris.

(42) Editi τηρήσατε, servabitis. Reg. secundus τηρήσατε.

(43) Sic veteres duo libri. Editi χαρισμάτων ἀνω-

τάτω. Auctor cum non longe ita scripsit, καὶ ἢ τε-
λειοποιὸς ἐντολῇ, respexisse videtur ad illud Mat-
thæi xix, 21, *Si vis perfectus esse, vade, vende quæ
habes, et da pauperibus*. Quare dubitari vix potest
quin hic intelligi debeat præceptum voluntariæ
paupertatis.

prophetiam, et noverim mysteria omnia, et omnem scientiam: et si habeam omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem vero non habeam, nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero **647** corpus meum, ut comburam, charitatem vero non habeam, nihil capio utilitatis ⁶⁹: » quod arbitratur ab Apostolo definitive fuisse dictum, memori videlicet Domini dicentis: « Multi venient in illa die, dicentes, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo dæmonia ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus, et comedimus coram te, et bibimus, et nonne in plateis nostris docuisti? » et respondet ipsis: « Nunquam novi vos. Discedite a me, operarii iniquitatis ⁷⁰. »

25. Quare manifestum est et evidens hæc citra charitatem, etiamsi præcepta et justificationes fiant, custodianturque mandata Domini et charismata magna edantur, pro iniquitatis operibus haberi; non ex propria ratione charismatum et justificationum, sed ex proposito eorum qui his utuntur ad proprias voluntates, dicente Apostolo, nunc quidem, « Existimantium quæstum esse pietatem ⁷¹, » nunc vero, « Quidam quidem propter invidiam et contentionem, quidam autem et propter bonam voluntatem Christum prædicant: quidam autem ex contentione Christum annuntiant, non pure, existimantes se afflictionem addere vinculis meis ⁷²; » et alibi: « Non enim sumus, inquit, sicut multi, adulterantes verbum Dei ⁷³. » Ac rursus per negationem dixit: « Neque enim unquam in sermone adulationis fuimus erga vos, sicut scitis, neque in prætextu avaritiæ, Deus testis est: neque quærentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis; cum possemus oneri esse ut Christi apostoli ⁷⁴. » Ex his autem ac similibus aperte ostenditur Domini justam esse responsionem, dicentis: « Discedite a me, operarii iniquitatis ⁷⁵, » quod per Dei dona voluntati vestræ consulitis, tanquam si quis et medicis instrumentis, et peculiaribus condimentis, quæ ad morborum medelam et ad sanitatis salutisque curam confecta sint, utatur ad interitum, et illud Apostoli præceptum non servatis, qui dicit: « Sive manducatis, sive bibitis, sive quid facitis hominis in gloriam Dei facite ⁷⁶. » Omnino igitur omnia interni necessaria est cura, ut intenta sit mens, et velut ad scopum gloriæ Dei alligata, ut servantes mandatum Domini, dicentis: « Facite arborem

λον ἀλαλάζου. Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν· καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. Καὶ ἐὰν φωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθῆσωμαι (44), ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι· » ὅπερ λογιζομαι αὐτὸν εἰρηκέναι ὀριστικῶς, μεμνημένον τοῦ Κυρίου εἰπόντος, ὅτι « Πολλοὶ ἐλεύσονται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, λέγοντες· Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῶ ὀνόματι προεφητεύσαμεν, καὶ τῷ σῶ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν, καὶ τῷ σῶ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν, καὶ ἐφάγομεν ἐνώπιόν σου, καὶ ἐπίομεν, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις ὁμῶν ἐδίδασκα; » καὶ ἀποκρίνεται αὐτοῖς· « Οὐδέποτε ἔγνω ὑμᾶς· Ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, ἐργάζεται τῆς ἀνομίας. »

25. Ὡς δὴλον καὶ ἀναντιρρήτου εἶναι, ὅτι χωρὶς ἀγάπης, κἂν γένηται τὰ προστάγματα καὶ τὰ δικαιώματα, καὶ φυλαχθῶσιν αἱ ἐντολαὶ τοῦ Κυρίου, καὶ τὰ μεγάλα χαρίσματα ἐνεργηθῆ, ἀνομίας ἔργα λογισθήσεται· οὐ τῷ ἰδίῳ λόγῳ τῶν (45) χαρισμάτων καὶ τῶν δικαιωμάτων, ἀλλὰ τῷ σκοπῷ τῶν τούτοις χρωμένων πρὸς τὰ ἴδια θελήματα, τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος ποτὲ μὲν· « Νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν· » ποτὲ δὲ· « Τινὲς μὲν διὰ φθόνον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ καὶ δι' εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσουν (46)· οἱ δὲ ἐξ ἐριθείας τὸν Χριστὸν καταγγέλλουσιν, οὐχ ἀγῶς, οἰόμενοι θλίψιν ἐπιφέρειν ταῖς δεσμοῖς μου· » καὶ ἄλλαχού· « Οὐ γὰρ ἐσμεν, φησὶν, ὡς οἱ πολλοὶ, καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. » Καὶ πάλιν ἀπαρητητικῶς φησὶν· « Οὔτε γὰρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν πρὸς ὑμᾶς, καθὼς αἶδατε, οὔτε προφάσει πλεονεξίας, Θεὸς μάρτυρ· οὔτε ζητούντες ἐξ ἀνθρώπων δόξαν, οὔτε ἀπ' ὑμῶν, οὔτε ἀπ' ἄλλων· δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι. » Διὰ δὲ τούτων καὶ τῶν τοιούτων δείκνυται σαφῶς τὸ δίκαιον τῆς τοῦ Κυρίου ἀποκρίσεως· « Ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, ἐργάζεται τῆς ἀνομίας, » ἐν τῷ διὰ τῶν τοῦ Θεοῦ χαρισμάτων τὰ ἴδια θελήματα πραγματεύεσθαι, ὡς εἴ τις τοῖς ἱατρικαῖς σκεύεσσι τε καὶ σκευάσμασιν ἰδίους, πρὸς θεραπείαν παθῶν γενομένοις, καὶ πρὸς ἐπιμέλειαν ὑγείας τε καὶ σωτηρίας, χρῆσαιτο πρὸς φόνον, καὶ μὴ τὸ τοῦ Ἀποστόλου παράγγελμα φυλάσσειν (47), εἰπόντος· « Εἴτε ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε. » Παντὶ οὖν λόγῳ ἀναγκαῖα ἡ ἐπιμέλεια τοῦ ἔσω ἀνθρώπου, ὡς ἀμετεώριστον εἶναι τὸν νοῦν, καὶ ὡσπερ (48) προσηνώσθαι τῷ σκοπῷ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, ἵνα φυλάσσοντες τὸ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου εἰπόντος· « Ποιήσατε τὸ

⁶⁹ I Cor. xiii, 1-3. ⁷⁰ Matth. vii, 22, 23; Luc. xiii, 26, 27. ⁷¹ I Tim. vi, 5. ⁷² Philipp. i, 13-17. ⁷³ II Cor. ii, 17. ⁷⁴ I Thess. ii, 5-7. ⁷⁵ Luc. xiii, 27. ⁷⁶ I Cor. x, 31.

(44) Unus ms. καυθῆσωμαι. Editi καυθήσομαι. Nec ita multo post duo mss. Πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, λέγοντες.

(45) Veteres duo libri τῶν τε.

(46) Totum illud, τινὲς δὲ καὶ δι' εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσουν, non invenimus in nostris veteribus libris.

(47) Editi παράγγελμα φυλάσσειν. Regii primus et tertius φυλάσσοι.

(48) Sic veteres duo libri. Editi ὡσπερ δέ. Combesius quoque particulam καὶ delevit: sed præterea contra omnium librorum fidem pro ὡσπερ legit ὥστε.

δένδρον καλόν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλόν· » καὶ πάλιν· « Φαρισαῖε τυφλὲ, καθάρισον πρῶτον τὸ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου, καὶ τότε τὸ ἐκτὸς αὐτοῦ ἔσται καθαρὸν ὅλον· » ἐκ περισσεύματος καρδίας ἀγαθῆς καρποφορῶμεν, ὁ μὲν ἑκατὸν, ὁ δὲ ἑξήκοντα, ὁ δὲ τριάκοντα, εἴτε δι' ἔργων, εἴτε διὰ λόγων εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, φυλάσσοντες πανταχοῦ τὸ ἄλυπον τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· καὶ οὕτως φύγωμεν τὸ κρίμα τοῦ αὐτοῦ Κυρίου εἰπόντος· « Οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι ὅμοιοί ἐστε τάφοις κεκοιμημένοις, οἵτινες ἔξωθεν μὲν φαίνονται ὡραῖοι, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ὀστέων νεκρῶν, καὶ πάσης ἀκαθαρσίας· οὕτω καὶ ὑμεῖς ἔξωθεν μὲν φαίνεσθε τοῖς ἀνθρώποις δίκαιοι, ἔσωθεν δὲ μεστοὶ ἐστε ὑποκρίσεως καὶ ἀνομίας (49). »

26. Διόπερ πρὸ μὲν βαπτίσματος μαθητευθῆναι χρὴ, τὰ κωλυτικὰ τῆς μαθητείας περιαιρούντας πρῶτον, καὶ οὕτω πρὸς τὴν μαθητείαν ἐπιτηδείους ἑαυτοὺς παρασκευάζειν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δι' ὑποδειγμάτων πιστωσαμένου τὴν προγενομένην ἀπόφασιν, καὶ πάλιν δογματικῶς ἐπευγκόντος· « Οὕτω πᾶς ἐξ ὑμῶν, ὃς οὐκ ἀποτάσσεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητὴς· » καὶ πάλιν προστακτικῶς· « Εἴ τις ἔρχεται πρὸς μέ, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι· » καὶ πάλιν ὀριστικῶς· « Ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ » καθ' ἡμέραν, « καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἀξίος. » Τούτοις καὶ τοῖς τοιοῦτοις διαπύροις λόγοις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ εἰπόντος· « Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ τί θέλω, εἰ ἤδη ἀνήφθῃ; » ἐκδήλου γενομένης τῆς τῶν ἀμαρτημάτων κακίας, καὶ φανερουμένης τῆς ἀρετῆς (50) τῶν εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ κατορθουμένων, ἐρχόμεθα πάντως εἰς ἐπιθυμίαν καὶ ὁμολογίαν τῶν παρὰ τοῦ Ἀποστόλου (51) εἰρημένων· « Ταλαίπαρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, » τοῦ εἰπόντος· « Τοῦτό μου ἔστι τὸ αἷμα τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν· » μαρτυροῦντος τοῦ Ἀποστόλου ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων· » καὶ τότε ἐρχόμεθα εἰς τὸ ἐν τῷ ὕδατι βάπτισμα, ὅπερ ἔστιν ὁμοίωμα τοῦ σταυροῦ, τοῦ θανάτου, τῆς ταφῆς, τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως· συνθήκας κατατιθέμενοι, καὶ φυλάσσοντες τὰς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀποστόλου ἐν τῇ περικοπῇ του τοιοῦτου βαπτίσματος ἐπισφραγισμένους (52), διὰ του εἰπεῖν· « Εἰδότες, ὅτι Χριστὸς, ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκέτι ἀποθνήσκει· »

⁷⁷ Matth. vii, 33. ⁷⁸ Matth. xxiii, 26. ⁷⁹ Matth. xiii, 8. ⁸⁰ Ephes. iv, 30. ⁸¹ Matth. xxiii, 27, 28. ⁸² Luc. xiv, 33. ⁸³ Matth. xvi, 24. ⁸⁴ Matth. x, 38; Luc. ix, 23. ⁸⁵ Luc. xii, 49. ⁸⁶ Rom. vii, 24, 25. ⁸⁷ Matth. xxvi, 28. ⁸⁸ Col. i, 14.

(50) Codices duo καὶ πᾶς ἀνομίας, *omni iniquitate*. Nec ita multo post Reg. tertius πρὸς τὴν μάθησιν.

(51) Reg. tertius φανερουμένης τῆς ἀληθείας τῆς ἀρετῆς.

(52) Veteres duo libri ἀποστόλου Παύλου. Mox Reg. secundus Κυρίου μου τοῦ.

A bonam, et fructum ejus bonum⁷⁷; » et iterum : « Pharisæe cæce, purga prius internam poculi partem, et tunc externa ipsius pars tota munda erit⁷⁸; » fructum ex boni cordis abundantia feramus, alius quidem centuplum, alius vero sexagecuplum, alius autem trigeuplum⁷⁹, sive operibus, sive verbis, ad gloriam Dei et Christi ipsius, caventes ubique ne Spiritum sanctum contristemus⁸⁰; et ita effugiamus judicium ejusdem Domini, qui dicit, « Væ vobis, quia similes estis sepulcris dealbatis, quæ foris quidem apparent speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, et omni spurcitia : sic et vos foris quidem apparetis hominibus justi ; intus autem pleni estis hypocrisi et iniquitate⁸¹. »

648 26. Quapropter oportet ante baptismum, iis, quæ documenta impediunt, prius remotis, imbui doctrina, et sic ad disciplinam idoneos seipsos reddere, cum Dominus ipse noster Jesus Christus per exempla præcedentem sententiam confirmet, et rursus dogmatis in morem inferat : « Sic omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus⁸². » Et iterum cum imperio : « Si quis venit ad me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me⁸³. » Et iterum in modum definientis : « Qui non accipit crucem suam quotidie, et sequitur me, non est me dignus⁸⁴. » Ex his et similibus ignitis sermonibus Domini nostri Jesu Christi dicentis, « Ignem veni missurus in terram, et quid volo, si jam accensus est⁸⁵? » manifesta dum fit peccatorum malitia, virtusque eorum, quæ ad gloriam Dei et Christi ipsius recte geruntur, affulget, tunc cupimus omnino ac confitemur quæ sunt ab Apostolo dicta : « Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratias ago Deo per Jesum Christum Dominum nostrum⁸⁶, » qui dixit : « Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum⁸⁷, » ita attestante Apostolo, « In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum⁸⁸; » et tunc accedimus ad aquæ baptismum, quod similitudo est crucis, mortis, sepulturæ, ac resurrectionis ex mortuis; facientes servantesque pacta, quæ Apostolus eo in loco, ubi de hujusmodi baptismate agitur, obsignavit, cum dixit : « Scientes quod Christus excitatus a mortuis, jam non moritur : mors illi ultra non dominatur. Nam quod mortuus fuit, peccato mortuus fuit semel : quod autem vivit, vivit Deo. Ita et vos

(52) Codices nostri βαπτίσματος ἐπισφραγισμένου, corrupte. Editi quidem corrupti sunt quoque, in quibus legitur ἐπισφραγισμένους· sed sic tamen, ut vitium a quovis tolli facile possit. Nemo enim non videt pro ἐπισφραγισμένους legi oportere ἐπισφραγισμένους.

existimate vos mortuos quidem esse peccato, vi-
ventes autem Deo in Christo Jesu. Non ergo re-
gnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obe-
diatis ei in concupiscentiis ejus, neque exhibeatis
membra vestra arma iniquitatis peccato: sed ex-
hibete vos Deo, tanquam ex mortuis viventes, et
membra vestra arma justitiæ Deo⁸⁹, etc.

27. Tunc quivis in nomine Spiritus sancti dignus
fit qui baptizetur, et denuo generatus muliet et
locum et mores et convictores, ut spiritu ambu-
lantes, evadamus digni qui in nomine Filii bap-
tizemur, induamusque Christum. Nam qui natus est,
eum indui etiam oportet, sicut Apostolus dixit:
« Quicumque in Christum baptizati estis, Christum
induistis⁹⁰. » Ac rursus: « Exuentes veterem ho-
minem cum actibus suis, et induentes novum,
eum, qui renovatur in agnitionem, secundum ima-
ginem ejus qui creavit illum: ubi non est gentilis
et Judeus⁹¹. » Postquam autem induimus Dei Fi-
lium, qui eam potestatem, ut Dei filii fiamus,
præbet, in nomine Patris baptizamur, prædicamur-
que filii Dei, **649** qui præcepit et dixit, velut ait
propheta: « Quapropter exite de medio eorum,
et separamini, dicit Dominus, et immundum
ne tetigeritis: et ego recipiam vos, et ero vobis in
patrem, et vos eritis mihi in filias et filios, dicit Do-
minus omnipotens⁹². » — « Has ergo habentes, in-
quit Apostolus, promissiones, charissimi, mun-
demus nos ipsos ab omni inquinamento carnis et
spiritus, perficientes sanctificationem in timore
Dei⁹³. » Et iterum admonet his verbis: « Omnia
facite sine murmurationibus ac disceptationibus,
ut nulla fiat de vobis querela, et sitis simplices,
irreprehensibiles Dei filii, in medio nationis pravæ
ac perversæ: inter quos lucetis sicut luminaria in
mundo: verbum vitæ continentis ad gloriam
meam, in die Christi⁹⁴. » Et rursus: « Igitur, si
consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quæ-
rite, ubi Christus est, in dextra Dei sedens: quæ
sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mor-
tui enim estis, et vita vestra est abscondita cum
Christo in Deo. Cum Christus apparuerit, vita ve-
stra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria⁹⁵, »
quæ est ab ipso Domino promissa, ubi dixit:
« Tunc fulgebunt justi sicut sol⁹⁶. »

θανάτος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει. Ὁ γὰρ ἀπέθανε, τῇ
ἀμαρτία ἀπέθανεν ἐφάπαξ· ὁ δὲ ζῆ, ζῆ τῷ Θεῷ. Οὕτω
καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἀμαρ-
τιᾷ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Μὴ οὖν βα-
σιλευτέτω ἡ ἀμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, εἰς τὸ
ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ, μηδὲ παρισ-
τάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὄπλα ἀδικίας· τῇ ἀμαρτίᾳ, ἀλλὰ
παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ
τὰ μέλη ὑμῶν ὄπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ, » καὶ τὰ ἐξῆς.

27. Τότε καταξιούται τις ἐν ὀνόματι τοῦ ἁγίου
Πνεύματος βαπτισθῆναι, καὶ ἄνωθεν γεννηθεῖς ἀλ-
λάξαι καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν τρόπον καὶ τοὺς συζῶν-
τας, ἵνα τῷ πνεύματι στοιχοῦντες καταξιωθῶμεν ἐν
ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ βαπτισθῆναι, καὶ ἐνδυσασθαι τὸν
Χριστόν. Χρῆ γὰρ τὸν γεννηθέντα καὶ ἐνδύματος
καταξιωθῆναι, καθὼς, εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· « Ὅσοι
(53) εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε· »
καὶ πάλιν· « Ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον
σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον,
τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ
κτίσαντος αὐτόν, ὅπου οὐκ ἐν Ἑλλήν, καὶ Ἰουδαῖος. »
Τὸν δὲ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐνδυσάμενοι, τὸν δόντα ἐξου-
σίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς
βαπτίζομεθα, καὶ τέκνα Θεοῦ ἀναγορευόμεθα, τοῦ
προστάξαντος καὶ ἐπαγγελιαμένου (54), καθὼς εἶπεν
ὁ προφήτης· « Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ
ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄπτε-
σθε· κἀγὼ εἰσθῆξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέ-
ρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέ-
γει Κύριος παντοκράτωρ. » — « Ταύτας οὖν ἔχοντες,
φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τῆς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοῖ, κα-
θαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ
πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ· » καὶ
πάλιν παραγγέλλων ἐν τῷ εἰπεῖν· « Πάντα ποιεῖτε
χωρὶς γογγυσμῶν (55) καὶ διαλογισμῶν, ἵνα γένησθε
ἀμεμπτοὶ καὶ ἀκέραιοι, τέκνα Θεοῦ ἀμώμητα ἐν
μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διστραμμένης, ἐν οἷς
φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπι-
έχοντες εἰς καύχημα ἐμοὶ εἰς ἡμέραν Χριστοῦ· » καὶ
πάλιν (56)· « Εἰ οὖν συναγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ
ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ Χριστὸς ἐστίν, ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ
καθήμενος· τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς.
Ἀπεθάνετε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ
Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῆ, ἡ ζωὴ
ἡμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν
δόξῃ, τῇ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἐπαγγελιαμένη, εἰπόν-
τος· » Τότε ἐκλάμψουσιν οἱ δίκαιοι ὡς ὁ ἥλιος. »

⁸⁹ Rom. vi, 9-13. ⁹⁰ Gal. iii, 27. ⁹¹ Col. iii, 9-11. ⁹² Isa. lxx, 11; II Cor. vi, 17, 18. ⁹³ II Cor. vii, 1.
⁹⁴ Philipp. ii, 14-16. ⁹⁵ Col. iii, 1-4. ⁹⁶ Matth. xiii, 43.

(53) Unus ms. Ὅσοι γὰρ.

(54) Unus mss. ἐπαγγελλομένου.

(55) Editi γογγυσμοῦ. At mss. tres γογγυσμῶν.

(56) Has voces καὶ πάλιν, non invenimus in no-
stris veteribus libris.

ΛΟΓΟΣ Γ' (57).

A

CAPUT III.

Ὅτι δεῖ τὸν ἀναγεννηθέντα διὰ τοῦ βαπτίσματος (58), τρέφεσθαι λοιπὸν τῇ μεταλήψει τῶν θείων μυστηρίων.

1. Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ χάριτι, τῇ μνήμῃ τῶν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ῥημάτων, καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ εὐαγγελιστῶν τε καὶ προφητῶν, καὶ τοῦ Ἀποστόλου αὐτάρκως, ἡμῖν σαφηνισάντων τὸν περὶ τοῦ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βαπτίσματος λόγον, ἐπαιδεύθημεν, ὅτι τὸ μὲν ἐν τῷ πυρὶ βάπτισμα ἐλεγκτικὸν μὲν ἐστὶ πάσης κακίας, δεκτικὸν δὲ τῆς κατὰ Χριστὸν δικαιοσύνης, μῖσος μὲν ἐμποιοῦν τῆς κακίας, ἐπιθυμία δὲ τῆς ἀρετῆς. Διὰ δὲ τῆς πίστεως ὑπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐκαθαρίσθημεν ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, ἐν δὲ τῷ ὕδατι βαπτισθέντες εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου, ὡς περὶ ἐγγραφὸν ὁμολογίαν κατεθέμεθα, νεκρωθῆναι μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ τῷ κόσμῳ, ζωοποιεῖσθαι δὲ τῇ δικαιοσύνῃ· καὶ οὕτως ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Πνεύματος βαπτισθέντες, ἀνωθεν ἐγεννήθημεν· γεννηθέντες δὲ, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ βαπτισθέντες, τὸν Χριστὸν ἐνεθυσάμεθα, ἐνθυσάμενοι δὲ τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἐβαπτίσθημεν, καὶ τέκνα Θεοῦ ἀνηγορεύθημεν. Χρεία οὖν λοιπὸν (59) τρέφεσθαι ἡμᾶς τροφὴν ζωῆς αἰωνίου, ἣντινα παρέδωκεν ἡμῖν πάλιν ὁ αὐτὸς μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ποτὲ μὲν εἰπὼν· « Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος τοῦ Θεοῦ. » Καὶ πῶς τοῦτο γένηται (60), ἐδίδαξεν ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ἐμὸν βρώμᾳ ἐστὶν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψοντός με Πατρὸς. » Καὶ πάλιν προσθεὶς τὸ « Ἀμήν » δεῦτερον πρὸς βεβαίωσιν τῶν ἐπιφερομένων, καὶ πληροφορίαν τῶν ἀκουόντων, φησὶν· « Ἀμήν ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σὰρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. Ὁ τρώγων μου τὴν σὰρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ γὰρ σὰρξ μου ἀληθῶς ἐστὶ (61) βρώσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῶς ἐστὶ πόσις. Ὁ τρώγων μου τὴν σὰρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει, καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ. » Καὶ μετ' ὀλίγα γέγραπται· « Πολλοὶ οὖν, ἀκούσαντες τὸν λόγον (62) τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἶπον· Σκληρὸς ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος· τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν; Εἰδὼς δὲ ὁ Κύριος ἐν ἑαυτῷ, ὅτι γογγύζουσι περὶ τούτου οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς·

Quod oportet regeneratum per baptismum, exinde divinatorum mysteriorum participatione nutriri.

1. Ex boni Dei gratia, verbis unigeniti Filii Dei viventis, et sanctorum ipsius evangelistarum prophetarumque et Apostoli, quæ baptismatis doctrinam secundum Evangelium Domini nostri Jesu Christi satis nobis declararunt, in medium adductis, illud didicimus, quod ignis quidem baptismum redarguat omnem malitiam, justitiam vero quæ secundum Christum est, suscipiat, quandoquidem ut vitii odium, ita virtutis desiderium parit, quodque sanguine Christi per fidem sumus ab omni peccato purgati, atque in aqua in Domini mortem baptizati, quasi quodam scripto professi, esse nos peccato et mundo mortuos, justitiæ vero justificatos; et ita demum in nomine Spiritus sancti baptizati, fuimus generati denuo; generati vero, et in nomine Filii baptizati, induimus Christum, induti autem hominem novum secundum Deum conditum in nomine Patris baptizati sumus, et filii Dei appellati. Jam igitur opus est nutriri nos cibo vitæ æternæ, quem idem unigenitus Dei vivi Filius rursus nobis tradidit, cum aliquando quidem dixit: « Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei⁹⁷. » Et quomodo id fiat, docuit, his verbis: « Cibus meus est, ut faciam voluntatem **650** ejus qui misit me, Patris⁹⁸. » Ac rursus illa voce, « Amen, » ad eorum quæ infert confirmationem, et ad audientium persuasionem bis expressa ait: « Amen, amen dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habetis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam; et ego resuscitabo eum in novissimo die. Caro enim mea vere est cibus: et sanguis meus vere est potus. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo⁹⁹. » Et paulo post scriptum est: « Multi ergo ex discipulis ejus audientes hunc sermonem, dixerunt: Durus est hic sermo; ecquis potest eum audire? Sciens autem Dominus in semetipso, quod murmurarent de hoc discipuli ejus, dixit eis: Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius? Spiritus est qui vivificat: caro non prodest quidquam. Verba mea spiritus sunt

⁹⁷ Matth. iv, 4. ⁹⁸ Joan. iv, 34. ⁹⁹ Joan. vi, 54-57.

(57) Lucubratiuncula, quæ sequitur, rejecta est in Reg. primo post eam commentationem, quæ in impressis libris inscribitur, *liber secundus*, sic ut eo in codice distinguantur tres libri. Res autem non tanti nobis visa est, ut propterea judicaremus aut tres libros distinguendos esse, aut antiquum ordinem mutandum.

(58) Veteres duo libri διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Mox iidem mss. εὐαγγελιστῶν τε καὶ ἀποστόλων καὶ προφητῶν καὶ τοῦ Ἀποστόλου. Suidinde hi ipsi co-

dices σαφηνισάντων τὸν περὶ τοῦ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Editi τὸν περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, etc.

(59) Editi Χρεία οὖν λοιπὸν. Vocula οὖν in Reg. secundo non legitur.

(60) Veteres duo libri τοῦτο γίνεσθαι.

(61) Codices duo ἀληθῆς ἐστὶ, *verus est cibus*.

(62) Illud, τὸν λόγον, deest in Reg. secundo. Mox mss. duo Εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐν.

et vita sunt. Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt. Sciebat enim Jesus ab initio qui essent credentes, et quis traditurus esset eum. Et dicebat: Propterea dixi vobis, quod nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo. Ex hoc multi discipulorum ejus abierunt retro, et jam cum illo non ambulabant. Dixit ergo Jesus ad duodecim: Nunquid et vos vultis abire? Respondit ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes; et nos credidimus et cognovimus, quod tu es Christus Filius Dei¹. »

σοῦς τοῖς δώδεκα· Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ἀπάγειν; Ἀπεκρίθη αὐτῷ Σίμων Πέτρος· Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; Ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις, καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν, ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζώντος. »

2. Atque sub finem Evangeliorum scriptum est: « Jesus ergo, accepto pane et gratis actis, fregit, deditque discipulis, et dixit: Accipite, comedite; hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur, hoc facite in meam commemorationem. Et, accepto calice et gratis actis, dedit ipsis dicens: Bibite ex eo omnes; hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum, hoc facite in meam commemorationem². » Hæc autem Apostolus confirmat testimonio suo dicens: « Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens fregit, et dixit: Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter et calicem, postquam cœnavit, dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine. Hoc facite in meam commemorationem. Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, et calicem hunc bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat³. » Quid itaque utilitatis habent hæc verba? Ut et edentes et bibentes, semper memores simus ejus, qui pro nobis mortuus est et resurrexit, sicque discamus necessario servare coram Deo et Christo ipsius traditum ab Apostolo dogma, quo dicit: « Caritas enim Christi constringit nos, judicantes hoc, quod si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt; et pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, non amplius sibi vivant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est **651** et resurrexit⁴. » Qui enim edit et bibit, videlicet ad indelebilem memoriam Jesu Christi Domini nostri, qui pro nobis mortuus est et resurrexit, rationem vero memoriæ obedientiæ Domini usque ad mortem, juxta doctrinam Apostoli non adimplet, qui, ut dictum est, ait: « Caritas enim Christi constringit nos, judicantes hoc, quod si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt (quod in baptisate professi sumus), et pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt non amplius sibiipsis vivant,

A Τοῦτο ὑμᾶς πικραίνει; Ἐὰν οὖν θεωρῆτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα ὅπου ἦν τὸ πρότερον; Τὸ πνευμᾶ ἐστὶ τὸ ζωοποιούν· ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. Τὰ ῥήματά μου πνευμᾶ ἐστὶ, καὶ ζωὴ ἐστίν. Ἄλλ' εἰσὶν ἐξ ὑμῶν τινες οἱ οὐ πιστεύουσιν. Ἦδει γὰρ ὁ Ἰησοῦς ἐξ ἀρχῆς, τινες εἰσὶν οἱ πιστεύοντες, καὶ τίς ἐστίν ὁ παραδώσων αὐτόν. Καὶ ἔλεγεν· Διὰ τοῦτο εἶρηκα ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς δύναται εἰσεῖν πρὸς με, ἐὰν μὴ ἢ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς μου. Ἐκ τούτου πολλοὶ ἀπῆλθον ἐν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτου. Εἶπεν οὖν ὁ Ἰη-

σοῦς τοῖς δώδεκα· Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ἀπάγειν; Ἀπεκρίθη αὐτῷ Σίμων Πέτρος· Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; Ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις, καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν, ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζώντος. »

A 2. Καὶ πρὸς τῷ τέλει τῶν Εὐαγγελίων γέγραπται. « Λαβὼν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας, ἐκλάσσε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς, καὶ εἶπε· Λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλῶμενον (63). Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον, καὶ εὐχαριστήσας, ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων. Πίστε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γὰρ μου ἐστὶ τὸ αἷμα τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. » Μαρτυρεῖ δὲ τούτοις καὶ ὁ Ἀπόστολος, λέγων· « Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ (64) τοῦ Κυρίου ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ, ἣ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἐκλάσσε, καὶ εἶπε· Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλῶμενον. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον, μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων· Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστίν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὅσακις γὰρ ἀνέσθιητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνετε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρι οὗ ἔλθῃ. » Τί οὖν ὠφελεῖ τὰ ῥήματα ταυτα; Ἴνα ἐσθιοντές τε καὶ (65) πίνοντες, ἀεὶ μνημονεύωμεν τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος καὶ ἐγερθέντος, καὶ οὕτω παιδευθῶμεν ἀναγκαίως φυλάξαι ἐνώπιον Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ τὸ δόγμα τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου παραδεδομένον, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι, εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον· καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι. » Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων, δηλοῦσι εἰς ἀνεξάλειπτον μνήμην τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ ἐγερθέντος, τὸν δὲ λόγον τῆς μνήμης, τῆς μέχρι θανάτου ὑπακοῆς τοῦ Κυρίου, μὴ πληροῦν κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου διδασκαλίαν (66), καθὼς προείρηται εἰπόντος· « Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι, εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον (ὑπὲρ ὁμολογήσαμεν ἐν τῷ

¹ Joan. vi, 61-70. ² Matth. xxvi, 26-28; Luc. xii, 19, 20. ³ I Cor. xi, 23-26. ⁴ II Cor. v, 14, 15.

(63) Reg. tertius κλῶμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, quod frangitur in remissionem peccatorum.

(64) Veteres duo libri παρα.

(65) Editi ἐσθιοντές καί. At mss. ἐσθιοντές τε καί.
(66) Reg. tertius τὴν τοῦ Ἀποστόλου πᾶραγγελίαν.

βαπτίσματι), καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι.» οὐδὲν ἔχει ὄφελος κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Κυρίου εἰπόντος, ὅτι « Ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. »

3. Προστίθησι δὲ καθ' ἑαυτοῦ ὁ τοιοῦτος καὶ τὸ κριμα τοῦ Ἀποστόλου, λέγοντος: « Ὁ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κριμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει, μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. » Οὐ μόνον γὰρ κριμα φοβερόν ἔχει ὁ ἐν μολυσμῷ σαρκὸς καὶ πνεύματος ἀναξίως προσερχόμενος τοῖς ἁγίοις προσερχόμενος γὰρ (67), ἐνοχος γίνεται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου· ἀλλὰ καὶ ὁ ἀργῶς καὶ ἀνωφελῶς ἐσθίων καὶ πίνων, ἐν τῷ μὴ διὰ τῆς μνήμης τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος καὶ ἐγερθέντος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν, τὸ εἰρημένον φυλάσσειν, ὅτι « Ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας (68) τοῦτο, ὅτι, εἰ εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ὡσπερ γὰρ ἀσυνειδήτως καὶ ἀνωφελῶς τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον ἀγαθὸν καταργῶν, καὶ ὡσπερ ἀχαρίστως προσερχόμενος τῷ τοιούτῳ μυστηρίῳ, τὸ κριμα ἔχει τῆς ἀργίας τοῦ Κυρίου καὶ τοὺς ῥῆμα ἀργὸν προειρημένους ἀκρίτους εἶναι μὴ συγχωρήσαντος, σφοδρότερον δὲ παριστῶντος τὸ κριμα τῆς ἀργίας διὰ τοῦ τὸ τάλαντον ἐν ἀργίᾳ φυλάξαντος ἀκέραιον τοῦ δὲ Ἀποστόλου παραθεδωκότος ἡμῖν, ὅτι καὶ ὁ τὸ ἀγαθὸν προφέρων ῥῆμα, μὴ εἰς οἰκοδομὴν δὲ τῆς πίστεως οἰκονομῶν, λυπεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὕτω συνορᾶν ὀφείλομεν τὸ κριμα τοῦ ἀναξίως ἐσθίουτος καὶ πίνοντος. Εἰ δὲ καὶ ὁ τὸν ἀδελφὸν διὰ βρώμα λυπεῖ τῆς ἀγάπης ἐκπέπτωκεν, ἧς ἄνευ καὶ τὰ μεγάλα τῶν τε χαρισμάτων καὶ τῶν δικαιοματίων ἐνεργούμενα οὐδὲν ὠφελεῖ, τί ἂν τις εἰποι περὶ τοῦ ἀργῶς καὶ ἀνωφελῶς τολμῶντος φαγεῖν τὸ σῶμα, καὶ πιεῖν τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τοῦτο περισσοτέρως λυπευτός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τολμῶντος ἄνευ τῆς συνεχούσης ἀγάπης, ὥστε κριμα μὴ ἑαυτῷ (69) ζῆν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, φαγεῖν καὶ πιεῖν; Δεῖ οὖν τὸν προσιώντα τῷ σώματι καὶ τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος καὶ ἐγερθέντος, μὴ μόνον καθαρῶς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἵνα μὴ εἰς κριμα φάγῃ καὶ πῖνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐνεργῶς (70) δεικνύειν τὴν μνήμην τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος καὶ ἐγερθέντος, ἐν τῷ νεκρωθῆναι μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ τῷ κόσμῳ καὶ ἑαυτῷ, ζῆν δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

² Joan. vi, 64. ⁶ I Cor. xi, 29. ⁷ Matth. xii, 36. xiv, 15. ¹¹ I Cor. xiii, 1 sqq.

(67) Antiqui duo libri Προσερχόμενος γὰρ. Editi Προσερχόμενος δέ. Statim Reg. primus ἀλλὰ καὶ ὁ. Articulus desiderabatur in vulgatis. Quod hoc loco ait scriptor, id Combefisio gravius ac durius videtur. Sed tamen quod dixit, vere ab eo dici potuit; cum quicumque qui otiose ac inutiliter ad sancta accedit, metuendum quidem iudicium subiturus sit, sed non tale tamen, quale futurum est eorum qui accedunt in inquinamento carnis ac spiritus. Inter cætera quæ Sculletus non vere ex Basilio

PATROL. GR. XXXI.

sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit;» is nihil capit utilitatis, juxta sententiam Domini, qui dixit: « Caro non prodest quidquam ⁵. »

3. Præterea sibi ipsi accersit, qui ejusmodi est, iudicium quoque Apostoli, dicentis: « Qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini ⁶. » Etenim non horrendum modo iudicium inest ei, qui in carnis ac spiritus inquinamento indigne ad sancta accedit; cum enim accedit, reus fit corporis et sanguinis Domini; sed etiam ei, qui otiose inutiliterque edit ac bibit, quod non per memoriam Jesu Christi Domini nostri, qui pro nobis mortuus est et resurrexit, servat quod dictum est: « Caritas Christi constringit nos, iudicantes hoc, quod si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, » et quæ sequantur. Nam velut citra conscientiam et inutiliter bonum tantum ac tale irritum faciens, velutque ingrate ad hujusmodi mysterium accedens, negligentiae, ac segnitiei iudicio obnoxium se præstat, cum Dominus eos, qui vel otiosum verbum proferent, non sinat esse iudicatos ⁷, et vehementius quoque inertiae iudicium declaret, in eo qui in otio talentum servavit integrum ⁸, Apostolus vero nobis tradiderit, quod et qui verbum bonum profert, nec ad fidei ædificationem dispensat, contristet Spiritum sanctum ⁹, et ita debemus iudicium illius, qui indigne edit ac bibit, considerare. Quod si etiam is, qui fratri propter cibum molestiam creat, a charitate excidit ¹⁰, sine qua et donorum etiam magnorum et justificationum opera nihil prosunt ¹¹, quid quis dixerit de eo, qui otiose inutiliterque corpus edere, et sanguinem Domini nostri Jesu Christi bibere non veretur, ob idque amplius Spiritum sanctum contristet, quique citra constringentem charitatem (ita ut non sibi ipsi, sed ei qui pro nobis mortuus est et resurrexit Jesu Christo Domino nostro vivere apud se statuat) edere ac bibere audeat? Oportet igitur, qui ad corpus et sanguinem Christi in recordationem illius qui pro nobis mortuus est et resurrexit, accedit, eum non ab omni solum carnis et spiritus inquinamento purum esse, ut ne in iudicium edat et bibat, sed efficaciter etiam memoriam illius qui pro nobis mortuus est ac resurrexit, exprimere in eo quod mortificatus est peccato mundoque et sibi ipsi, vivat autem Deo in Christo Jesu Domino nostro

⁸ Matth. xxv, 25-29. ⁹ Ephes. iv, 29. ¹⁰ Rom.

protulit ad suam falsam opinionem confirmandam et hic quoque locus invenitur: sed, ut verum fatear, quid eum juvare possit, non video. Imo quæ hoc toto loco scripta sunt, vel negligenter legenti videbuntur aptissima ac efficacissima ad Catholicum dogma stabilendum.

(68) Unus mss. κρίνοντας.

(69) Nostri tres mss. ἐαυτοῖς. Editi ἑαυτῷ.

(70) Reg. secundus, perinde ut editi, ἐνεργῶς, evidenter. Alii duo mss. ἐνεργῶς, efficaciter, rectius.

LIBER SECUNDUS

652 QUÆSTIO I.

An quisquis baptizatus est baptismate, quod in Evangelio Domini nostri Jesu Christi traditur, debeat mortuus quidem esse peccato. Deo vero in Christo Jesu vivere.

RESPONSIO.

1. Si quotquot regnum Dei concupiscimus, gratiam baptismatis æqualiter ac necessario nobis paramus, eaque opus habemus, juxta hanc sententiam a Domino prolatam: « Nisi quis natus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum Dei¹², » omnes igitur pariter debemus eandem baptismatis rationem sequi, cum Apostolus generatim baptizatis omnibus dicat, « An ignoratis, fratres, quod quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut, quomodo surrexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus¹³, » etc. Et alibi modo ad pudorem incutiendum aptiori clariorque tradit ejusmodi dogma, dicens: « Quicumque baptizati estis in Christo, Christum induistis. Non est Judæus, neque Græcus: non est servus, neque liber; non est masculus et femina. Omnes enim vos unus estis in Christo Jesu¹⁴. » Quemadmodum rursus ad omnes dicit: « In quo et circumcisi estis circumcisione non manu facta, in exspoliatione corporis peccatorum carnis, in circumcisione Christi, consepulti ei in baptismo, in quo et consurrexistis per fidem¹⁵. » Quisquis igitur Evangelii baptismate baptizatus est, debet secundum Evangelium vivere, etiam ob ea quæ alibi dixit: « Testificor rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ¹⁶. »

2. Itaque plane constat, quemque uno baptismate baptizatum, uti scriptum est, juxta modum ejus, qui pro nobis mortuus est et resurrexit, ex æquo implere debere quod ab ipso Apostolo scriptum est: « Nam charitas Christi constringit nos, judicantes illud, quod si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, et pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit. » Si enim qui circumcisisus est parte aliqua corporis, juxta Moysis circumcisionem, debet legem totam servare, quanto magis qui secundum Christi circumcisionem circumcisisus est¹⁷, propterea quod exuit totum corpus peccatorum carnis, sicut scriptum est,

¹² Joan. III, 5. ¹³ Rom. VI, 3, 4. ¹⁴ Galat. III, 27, 28.

(71) Antiqui duo libri ἐπιποθοῦντες. Index capitulum hujusce libri invenitur in Reg. primo.

(72) Unus mss. ἐν τῷ βαπτισμῷ. Alius ἐν τῷ βαπτίσματι. Particula ἐν deest in vulgatis.

(73) Veteres duo libri νόμον πληρῶσαι. Mox editi

A

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α'.

Εἰ πᾶς ὁ βαπτισθεὶς τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βάπτισμα ὀφειλέτης ἐστὶ νεκρὸς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῆν δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

1. Εἰ πάντες οἱ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπιθυμοῦντες (71) τῆς τοῦ βαπτίσματος χάριτος ὁμοίως καὶ ἀναγκαιῶς ἀντιποιούμεθα καὶ ἐπιθεόμεθα, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀπόφασιν, εἰπόντος: « Ἐάν μὴ τις γεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, » πάντες ἄρα ὁμοίως ἐσμέν ὀφειλέται τῷ αὐτῷ λόγῳ στοιχεῖν τοῦ βαπτίσματος, τοῦ Ἀποστόλου κοινῶς πᾶσι τοῖς βαπτισθεῖσι λέγοντος: « Ἡ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί, ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν; Συντάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον, ἵνα, ὡς περ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ ἐντροπετικώτερον καὶ σαφέστερον ἡμῖν παραδίδοσι τοιοῦτον δόγμα, εἰπόν: « Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ, οὐδὲ Ἑλλήν: οὐκ ἐν δούλῳ, οὐδὲ ἐλεύθερῳ: οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θῆλῳ. Πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Καθὼς πάλιν πρὸς πάντας φησὶν: « Ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι (72), ἐν ᾧ καὶ συνεγέρθητε διὰ τῆς πίστεως. » Ἄρα πᾶς ὁ βαπτισθεὶς τὸ τοῦ Εὐαγγελίου βάπτισμα ὀφειλέτης ἐστὶ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ζῆν καὶ θεῷ ὡν εἶπεν ἀλλαχοῦ: « Μαρτύρομαι πάλιν παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεταγμένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον ποιῆσαι (73). »

2. Σαφῶς οὖν συνίσταται, ὅτι πᾶς ὁ βαπτισθεὶς τὸ ἐν βάπτισμα, καθὼς γέγραπται, ἐπίσης ὀφειλέτης ἐστὶ κατὰ τὸν λόγον τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος καὶ ἐγερθέντος πληρῶσαι τὸ γεγραμμένον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀποστόλου. « Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι, εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον: καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μετέπειτα εαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν (74) ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι. » Εἰ γὰρ ὁ περιτεμθεὶς μέρος τι τοῦ σώματος, τὴν κατὰ Μωϋσῆν περιτομὴν, ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον ποιῆσαι, πόσῳ μάλλον ὁ περιτεμθεὶς τὴν κατὰ Χριστὸν περιτομὴν ἐν τῇ ἀπεκδύσει ὅλου τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός, καθὼς γέγραπται, ὀφει-

¹⁵ Coloss. II, 11, 12. ¹⁶ Galat. V, 3. ¹⁷ Coloss. II, 11.

τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ βάπτισμα. Nostri tres mss. ut in contextu.

(74) Reg. primus ὑπὲρ αὐτῶν. Editi ὑπὲρ ἡμῶν. Haud longe idem codex νόμον πληρῶσαι.

λέτης ἐστὶ πληρῶσαι τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημέ-
νον, « Ἐγὼ τῷ κόσμῳ ἐσταύρωμαι, καὶ ὁ κόσμος
ἐμοί· ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ ὁ Χριστός; »
Ὡστε ὁ ἀληθῶς, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Ἀποστόλου,
βαπτισθεὶς εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ, ἐνέκρωσε
μὲν εαυτὸν καὶ τῷ κόσμῳ, πολὺ δὲ πρότερον τῆ
ἀμαρτίας, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ (75) Ἀποστόλου εἰρη-
μένον ἐν τῷ περὶ τοῦ βαπτίσματος λόγῳ, ὅτι « Ὁ
παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταρ-
γηθῆ τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν
ἡμᾶς τῆ ἀμαρτίας. » Ἀπαράβατον δὲ συνθήκην κατ-
έθετο τοῦ ἀκολουθεῖν ἐν πᾶσι τῷ Κυρίῳ, ὅπερ ἐστὶ
ζῆν τῷ Θεῷ ὀλοκλήρως, δι' ὅλου πληρῶν τὰ ὑπὸ τοῦ
Ἀποστόλου εἰρημένα· ποτὲ μὲν, « Παρακαλῶ οὖν (76)
ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρισμῶν τοῦ Θεοῦ παρα-
στῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρε-
στον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν, » καὶ τὰ
ἐξῆς· ποτὲ δὲ, « Μὴ οὐκ βασιλευέτω ἡ ἀμαρτία ἐν τῷ
θνητῷ ὑμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακοῶσιν αὐτῇ ἐν ταῖς
ἐπιθυμίαις αὐτοῦ· μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν
ὄπλα ἰδικίας τῆ ἀμαρτίας· ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς
τῷ Θεῷ, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὑμῶν
ὄπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ· » ἐν τούτοις δὲ καὶ ταῖς
τοιούτοις δόγμασι πάλιν λέγων· « Οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ,
οὐδὲ Ἕλλην· οὐκ ἐνὶ δούλῳ, οὐδὲ ἐλεύθερῳ· οὐκ ἐν
ἄρσεν, οὐδὲ θήλῳ (77)· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἐστε ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ, » ἵνα ἄξιοι γενώμεθα οἱ πάντες, ὡς
εἰς, ἀκουσαι· « Δευρο, ἀγαθὲ δούλε· ἐπὶ ὀλίγα ἦς
πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἰσελθε εἰς τὴν
χαρὰν τοῦ Κυρίου σου. » Ἦς καταξιούμεθα, ἐὰν ἕκα-
στος ἡμῶν ἐν ᾧ ἐκλήθη καὶ ἐκλήρωθη, δι' ἐπιμελείας
περισσοτέρας καὶ ἀόκνου σπουδῆς πολυπλασιάσῃ τὴν
μερισθεῖσαν αὐτῷ χάριν, καθὼς γέγραπται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Β΄.

Εἰ ἀκύνθρον ἐστὶ μὴ καθαρεύοντα τὴν καρδίαν ἀπὸ
συνειδήσεως πονηρᾶς, ἢ ἀκαθαρσίας, ἢ μόλυσμῳ,
ἱερατεύειν.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

Μωϋσῆς μὲν, τύπον διδούς τοῖς τότε, πρὸς νοθε-
σίαν δὲ ἡμετέραν, ἐν τῷ νόμῳ τῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ
δοθέντι γράφει· « Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν
λέγων (78)· Εἰπὸν πρὸς Ἀαρὼν λέγων· Ἄνθρωπος
ἐκ τοῦ γένους σου εἰς τὰς γενεάς ὑμῶν, ὃ ἔχει ἐν
εαυτῷ μῶμον, οὐ προσελεύσεται προσφέρειν τὰ δῶρα
τῷ Θεῷ αὐτοῦ· ὅτι πᾶς ἄνθρωπος, ἐν ᾧ ἂν ἦ ἐν
αὐτῷ μῶμος, οὐ προσελεύσεται· » καὶ τοῖς ἐξῆς
ἐρμηνεύει τὸν μῶμον· οὐκ ἐν ἐπιμιξίᾳ ἀλλοτρίων
μελῶν, οὐδὲ ἐν συντριμμάτι ἐνός τινος, κἂν ἐπὶ μέ-
ρους ἢ (79) τῶν ἰδίων μελῶν οὐ τοσοῦτον παραπο-
δίζοντος τὴν ἐνέργειαν τῆς εὐοδίας, ἀλλὰ παραβλά-
πτουτος τὴν εὐτρέπειαν ἢ τὴν ὀλοκληρίαν· ὁ δὲ Κυ-

¹⁸ Galat. vi, 14. ¹⁹ Galat. ii, 20. ²⁰ Rom. vi, 6. ²¹ Rom. xii, 1. ²² Rom. vi, 12, 13. ²³ Galat. iii, 28. ²⁴ Matth. xxv, 21. ²⁵ Ephes. iv, 7. ²⁶ Lev. xxi, 16, 17, 21.

(75) Editi ὑπ' αὐτοῦ τοῦ. Veteres duo libri ὑπὸ τοῦ.

(76) Vocula οὖν addita est ex antiquis duobus libris.

(77) Veteres duo libri καὶ θήλυ.

(78) Reg. secundus λέγων, Εἶπε, Ἀαρὼν, λέγων.

A adimplere debet quod Apostolus dixit : « Ego mundo crucifixus sum, et mundus mihi ¹⁸ : vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus ¹⁹ ? » Quare qui vere, juxta Apostoli verba, in mortem Christi baptizatus est, seipsum et mundo mortificavit, et multo magis peccato, **653** prout ab Apostolo, ubi de baptismo sermo habetur, dictum est : « Vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato ²⁰. » Nam inviolate pactus est Christum in omnibus sequi, quod est Deo integre vivere, implens omnino quæ dicta sunt ab Apostolo ; nunc quidem, « Obsecro itaque vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationalem vestrum cultum ²¹, » et quæ sequuntur ; nunc vero : « Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediat ei in concupiscentiis ejus : neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viventes, et membra vestra arma justitiæ Deo ²². » Atque etiam juxta hæc et ejusdem generis dogmata rursus dicit : « Non est Judæus, neque Græcus ; non est servus, neque liber ; non est masculus, neque femina : omnes enim vos unus estis in Christo Jesu ²³, » ut digni reddamur omnes, veluti unus, qui id audiamus : « Ades dum, serve bone ; super pauca fuisti fidelis, super multa te constitutam ; intra in gaudium Domini tui ²⁴. » Quo habebimur digni, si quisque nostrum in quo vocatus est et electus, cura ampliore et studio impigro impertitam sibi gratiam, uti scriptum est ²⁵, » reddiderit auctiorem.

QUESTIO II.

An is qui ob pravam conscientiam, aut immunditiam, aut inquinamentum purus corde non est, sacerdotio citra periculum fungatur.

RESPONSIO.

Moyses quidem illius ætatis hominibus ad nos erudiendos formam dans, in lege a Deo tradita scribit : « Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens : Loquere ad Aaron, dicens : Homo ex genere tuo vestris generationibus, qui habet in seipso maculam, non accedet ad offerendum dona Deo suo : quia omnis homo in quo fuerit macula, non accedet ²⁶. » Atque postea maculam interpretatur. Non si admisceantur membra aliena, neque cum centeritur unum aliquod membrum, non solum si vel pars membrorum suorum vitiata impediatur quominus muere suo facile ac expedito perfungatur sed si decorum aut integritatem lædat. Dominus

Aliquanto post idem ms. δῶρα τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, dona Dei sui.

(79) Illud ἢ addidimus ex veteribus duobus libris : ubi suppleri oportere puto aut vocem μῶμος, aut vocem συντριμμα, ut sit κἂν ἢ μῶμος, aut συντριμμα.

autem cum dicit, « Templo aliquid majus hic est²⁷, » nos docet tanto magis impium esse eum, qui inter sacrificandum audet tractare corpus Domini, qui dedit pro nobis seipsum Deo oblationem et hostiam in odorem suavitatis²⁸, quanto corpus unigeniti Filii Dei excellentius est arietibus ac tauris: quod dictum sit sine comparatione, incomparabilis est enim hæc excellentia. Nunc autem macula, aut mutilatio non in membris corporis consideratur, sed in justificationibus evangelicæ pietatis cognoscitur, videlicet cum mandatum **654** fit ex aliqua parte exigua, aut non integre, aut non ita fit, ut sit Deo acceptum, adeo ut consilium humanum tanquam cicatrix quædam aut lepra in mandato appareat. Necessarium igitur est semper quidem, maxime vero tanti ac talis mysterii tempore, servare præceptum Apostoli qui dicit: « Has igitur habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei²⁹; nullam in ulla re dantes offensionem, ne vituperetur ministerium, sed uti Dei ministri in omnibus commendantes nosmetipsos³⁰. » Ita fiet quis dignus, qui Domini mysteriis juxta Dei Evangelium operam sacram impendat.

QUÆSTIO III.

An quispiam, cum ab omni carnis et spiritus inquinamento purus non est, tuto ac secure edat corpus Domini, et bibat sanguinem.

RESPONSIO.

Cum Deus in lege extremam pœnam in eum, qui in immunditia attingere sancta ausus esset, constituerit: siquidem typice illis quidem, nobis vero admonitionis causa, ita scriptum est: « Et locutus est Dominus ad Moysem, dicens: Dic Aaron, et filiis ejus: et attendant a sanctis filiorum Israel, et non profanabunt nomen sanctum meum; quæcunque ipsi sanctificant mihi. Ego Dominus³¹; » si adversus eos qui temere accedunt ad ea quæ ab hominibus sanctificata sunt, minæ ejusmodi intentantur, quid quis dixerit contra eum, qui ad tantum ac tale mysterium non veretur accedere? Quanto enim plus templo illic est, juxta Domini vocem³², tanto gravius est et formidabilius corpore Christi impure vesci audere, quam arietes aut tauros edere, cum

²⁷ Matth. xii, 6. ²⁸ Ephes. v, 2. ²⁹ II Cor. vii, 1. ³⁰ II Cor. vi, 3, 4. ³¹ Lev. xii, 1-3. ³² Matth. xii, 6.

(80) Editi συγκρίσεως λέγω. Vox ultima in nostris tribus mss. non legitur.

(81) Veteres duo libri παρά λόγον, præter rationem. Alius ms. et editi παρ' ὀλίγον, cum exigua pars mandati fit. Statim duo mss. ὡς εὐχρηστέεται, Subinde editi λέπρας ἐπιφαινόμενης. At mss. tres

ἄριος λέγων. « Μείζον τοῦ ἱεροῦ ὧδε, » παιθεύει ἡμᾶς, ὅτι τοσοῦτον ἀπεβέστερός ἐστιν ὁ πολυῶν ἱερατεύειν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, τοῦ θύοντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς ὄσμην εὐωδίας, ὅσον τὸ σῶμα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὑπερέχει κριῶν καὶ ταύρων. οὐκ ἐκ συγκρίσεως (80), ἀσύγκριτος γὰρ ἡ ὑπεροχὴ. Ἀλλὰ καὶ μῶμος ἡ λέπρας οὖν οὐκ ἐπὶ μιλῶν σώματος ἐστὶ θεωρουμένη, ἐπὶ δὲ δικαιωμάτων τῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον θεοσεβείας ἐστὶ γνωσκομένη. ὅταν ἡ παρ' ὀλίγον (81), ἢ ἐλλειπῶς γένηται ἢ ἐντολή, ἢ μὴ οὕτως, ὡσπερ εὐχρηστέεται Θεός. ὡσπερ οὐλῆς τινος ἢ λέπρας ἐπιφαινόμενης τῇ ἐντολῇ τῆς ἀνθρωπίνης γνώμης. Ἀναγκαῖον (82) οὖν πάντοτε μὲν, μάλιστα δὲ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ τοσοῦτου καὶ τοιοῦτου μυστηρίου, φυλάσσειν τὸ παράγγελμα τοῦ Ἀποστόλου εἰπόντος. « Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοί, καθαρῖσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγνωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία, ἀλλ' ἐν παντί (83) συνιστῶντες ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διάκονοι. » Οὕτως ἀξιόστις γένηται ἱεραουργεῖν τὸ μυστήριον τοῦ Κυρίου κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Γ.

Εἰ ἀκίνδυνόν ἐστι μὴ καθαρῶν τινὰ ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος ἐσθίειν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, καὶ πίνειν τὸ αἷμα.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

C Τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ νόμῳ τὴν ἀνωτάτω τιμωρίαν ὀρίσαντος κατὰ τοῦ ἐν ἀκαθαρσίᾳ πολυήσαντος ἄψασθαι τῶν ἁγίων. γέγραπται γὰρ τυπικῶς μὲν ἐκείνοις, εἰς νοθεσίαν δὲ ἡμετέραν. « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν λέγων. Εἶπέ Ἀαρὼν, καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ. καὶ προσεχέτωσαν ἀπὸ τῶν ἁγίων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ οὐ βεβηλώσουσι τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον, ὅσα αὐτοὶ ἀγιάζουσι μοι. Ἐγὼ Κύριος. Εἶπέ αὐτοῖς. Εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν πᾶς ἄνθρωπος, ὃς ἐὰν προσέλθῃ ἀπὸ παντὸς τοῦ σπέρματος ὑμῶν πρὸς τὰ ἅγια, ὅσα ἂν ἀγιάσωσι οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἡ ἀκαθαρσία αὐτοῦ ἐπ' αὐτῷ, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἀπὸ προσώπου μου. Ἐγὼ Κύριος. » εἰ τοιαύτη ἀπειλὴ κείται κατὰ τῶν προσίουτων ἀπλῶς εἰς τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἀγιαζόμενα, τί ἂν τις εἴποι (84) κατὰ τοῦ εἰς τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον μυστήριον πολυήσαντος; Ὅσα γὰρ πλείον τοῦ ἱεροῦ ὧδε, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, τοσοῦτον θειότερον καὶ φοβερώτερον τὸ ἐν μολυσμῷ ψυχῇ πολυῆσαι ἄψασθαι τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, παρὰ τὸ ἄψα-

λέπρας ἐπιφαινόμενης.

(82) Editi Ἀναγκαῖως οὖν... φυλάσσειν δεῖ τὸ. Veteres libri ita, ut edendum curavimus.

(82) Reg. secundus ἐν παντί δέ.

(84) Idem ille quem modo dixi liber τί ἐστὶν εἰπεῖν.

σθαι κριῶν ἢ ταύρων, τοῦ Ἀποστόλου εἰπόντος: « Ὡστε ὅς ἂν ἐσθίῃ (85) τὸν ἄρτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἐστὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. » Σφοδρότερον δὲ ὁμοῦ καὶ φοβερώτερον παριστῶν (86) τὸ κριῶν διὰ τῆς ἐπαναλήψεως, φησί: « Δοκιμαζέτω δὲ ἕκαστος ἑαυτοῦ, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω. Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κριῶν ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει, μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου (87). » Εἰ δὲ ὁ ἐν ἀκαθαρσίᾳ μόνῃ γενόμενος (τῆς δὲ ἀκαθαρσίας τὸ ἰδίωμα τυπικῶς ἐκ τοῦ νόμου μανθάνομεν), οὕτω φοβερόν ἔχει τὸ κριῶν, πόσω μᾶλλον (88) ὁ ἐν ἁμαρτίᾳ ὢν, καὶ κατατολμῶν τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου, δεινότερον ἐπισπάζεται τὸ κριῶν; Καθαρεύσωμεν τοίνυν ἀπὸ παντὸς μόλυσμῶ (ἡ δὲ διαφορά τοῦ μόλυσμῶ πρὸς τὴν ἀκαθαρσίαν φανερά τοῖς εὐ φρονούσι), καὶ οὕτω προσερχώμεθα τοῖς ἁγίοις, ἵνα φύγωμεν τὸ κριῶν τῶν φονευσάντων τὸν Κύριον, διότι « Ὁς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἐστὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. » σχῶμεν δὲ ζωὴν αἰώνιον, καθὼς ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδῆς Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς: ἐὰν ἐσθίουτες καὶ πίνοντες μνημονεύσωμεν (89) αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος, καὶ φυλαξώμεν τὸ κριῶν τοῦ Ἀποστόλου εἰπόντος: « Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι, εἰ εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον: καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν (90) ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι. » ὅπερ συνεθέμεθα ἐν τῷ βαπτίσματι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Δ΄.

Εἰ παντὶ ῥήματι Θεοῦ δεῖ πιστεῦναι, καὶ πείθεσθαι ἐν πληροφορίᾳ ἀληθείας τοῦ εἰρημένου, καὶ εὐρίσκηται τι ἢ (91) ῥήμα ἢ ἔργον ἢ τοῖς παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἢ παρ' αὐτῶν τῶν ἁγίων δοκοῦν ἐναντίως ἔχειν.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

1. Τὸ ἐρώτημα, εἰ καὶ παντάπασιν ἀνάξιον παντὸς τοῦ καταδεξαμένου ὁμολογεῖν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μονογενεῖον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ τε ὄρατά καὶ τὰ ἀόρατα, λαλοῦντα ῥήματα (92), ἃ ἤκουσε παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁμοίως ἀναγκαῖον ἀποκρίνασθαι (93), πειθομένους τῷ Ἀποστόλῳ γράψαντι. « Ἐτοιμοὶ ἔσθε πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ ἐπερωτῶντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν πίστεως. » Καὶ ἵνα μὴ, παρ' ἑαυτῶν τι λέγοντες, ἀμφιβολίαν ἐμποιήσωμεν τοῖς ἀκούουσι,

⁸⁵ I Cor. xi, 27. ⁸⁶ ibid. 28, 29. ⁸⁷ II Cor. v, 14, 15. ⁸⁸ I Petr. iii, 13.

(85) Editi ἐσθίει... πίνει. At mss. duo ἐσθίει... πίνῃ.

(86) Regii primus et tertius παριστῶν, recte. Editi παριστῶντος.

(87) Veteres duo libri τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, non *dijudicans corpus et sanguinem Domini*.

(88) Unus ms. πόσω πλέον. Aliquanto post mss. duo ἐπισπάζεται.

(89) Editi μνημονεύσωμεν. Veteres duo libri μνημονεύσωμεν.

A Apostolus dicat « Itaque quicumque manducaverit panem, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini ⁸⁵; » imo iudicium per repetitionem vehementius simul et formidabilius declaret, his verbis: « Probet autem seipsum unusquisque, et sic de pane edat, et de calice bibat. Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini ⁸⁶. » Quod si is qui in sola immunditia constitutus est (immunditiæ autem proprietatem typice ex lege discimus), iudicio tam horrendo obnoxius est, quanto magis qui in peccato est, Christique corpus temere edit, iudicium gravius sibi accerset? Mundemus igitur nos ab omni inquinamento (discrimen autem, **655** quod inquinamentum inter et immunditiam intercedit, prudentibus sapientibusque est manifestum), et ita demum accedamus ad sancta, ut eorum qui Dominum occiderunt effugiamus iudicium, videlicet, « Quicumque manducaverit panem vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini; » possideamus vero vitam æternam, sicut promisit verax Dominus et Deus noster Jesus Christus, si modo edentes bibentesque memores fuerimus ipsius, qui pro nobis mortuus est, servaverimusque sententiam Apostoli, qui dicit: « Caritas enim Christi constringit nos, iudicantes hoc, quod si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt: et pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt non amplius sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit ⁸⁷: » qua de re in baptisate fecimus pactionem.

QUÆSTIO IV.

An omni verbo Dei credendum sit et obtemperandum, adeo ut id quod dicitur, verum esse persuasissimum sit, etiamsi aut aliquod verbum aut factum ipsius Domini vel sanctorum inveniatur, quod videatur esse contrarium.

RESPONSIO.

1. Hæc quæstio, tametsi prorsus indigna est quocumque, qui Dominum nostrum Jesum Christum unigenitum Dei vivi Filium, per quem omnia tam visibilia quam invisibilia facta sunt, confiteri non recusarit, quandoquidem ea verba quæ locutus est, a Patre audivit, tamen respondere necesse habemus, obedientes Apostolo dicenti: « Parati eritis ad respondendum cuilibet interroganti vos rationem ejus quæ in vobis est fidei ⁸⁸. » Et ne, si de nostro aliquid dicamus, ambiguita-

(90) Editi ὑπὲρ ἡμῶν. Veteres duo libri ὑπὲρ αὐτῶν. Mox Reg. secundus ἐν τῷ βαπτίζεσθαι.

(91) Illud ἢ additum est ex tribus codicibus. Mox editi παρὰ τῶν. At mss. παρ' αὐτῶν τῶν.

(92) Reg. secundus perinde ut editi ἀόρατα, ἀλλ' οὐ τὰ ῥήματα. Alii duo mss. ὄρατα, λαλοῦντα ῥήματα: ubi notari potest, errorem ex eo evenisse, quod imperiti librarii ex λαλοῦντα inepte fecerint ἀλλ' οὐ τὰ.

(93) Veteres duo libri ἀποκρίνασθαι. Aliquanto post mss. tres παρ' ἑαυτῶν. Editi παρ' αὐτῶν.

tem afferamus audientibus, Domini ipsius faciamus mentionem, dicentis videlicet, « Amen, amen dico vobis, iota unum aut unus apex non præteribit a lege donec omnia fiant ³⁷; » et iterum : « Facilius est cælum et terram præterire, quam legis unum apicem cadere ³⁸. » Quod si quidpiam est hic plus Salomone, si quidpiam est hic plus Jona ³⁹, consequens est ut dicamus : Quidpiam etiam est hic plus Moyse, Apostolo, posteaquam Moysis gloriam Israelitis inaccessam recensuit, eamque contulit eum Domini nostri Jesu Christi gloria, subjungente, « Glorificatum non est, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam. Si enim quod evacuatur, per gloriam est : multo magis quod manet, in gloria est ⁴⁰. » Ita etsi ex iis quæ protulimus locis ea quæ in Evangelio dicta sunt, ceu certissima per indubitatam fidem cognoscere ac confiteri didicimus, tamen hæc ipsius Domini verba in medium rursus adducamus : « Cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt ⁴¹. » Itaque Domini verba maxime omnium suffecerunt ad nostros animos in sancto atque principali Spiritu confirmandos, **656** sic ut indubitanter constanterque omne verbum ex Dei ore procedens susciperemus : sed tamen, ut quorumdam opitulemur imbecillitati, par fuerit testimonium quoque unius aut alterius ex multis adjicere. Ait itaque David ; « Fidelia omnia mandata ejus, confirmata in sæculum sæculi, facta in veritate et æquitate ⁴². » Ac rursus : « Fidelis Dominus in omnibus verbis suis, et sanctus in omnibus operibus suis ⁴³, » et ejusmodi multa. Jehu autem in Regnorum libris dixit : « Videte quod non cadet verbum Domini in terram ⁴⁴. »

2. De iis vero quæ videntur inter se esse quodam modo contraria, satius est unumquemque sententiam adversus seipsum ferre, tanquam qui ad cognitionem divitiarum sapientiæ nondum pervenerit, et quod Dei judicia quæ investigari non possunt, attingere difficile sit, quam audaciæ ac pertinaciæ judicio obnoxium fieri, et audire : « Impius est qui dicit regi : Inique agis ⁴⁵; » et, « Quis accusabit adversus electos Dei ⁴⁶? » Quamvis autem multorum judicio, multa perspicue solvantur, tamen in iis quæ contraria inter se esse videntur, illud observare debemus, quod cum aliquod verbum aut factum præcepto contrarium esse videtur, necessarium est unumquemque præcepto obsequi, non altitudinem divitiarum et sapientiæ ⁴⁷ improbare, aut in peccatis prætextus prætexere ⁴⁸. Hoc enim Deo placere, et periculo carere ex divinis Scripturis didicimus. Sed si præceptum præcepto repugnare videtur, argumentis interim intellectis, et lecto

³⁷ Matth. v, 18. ³⁸ Luc. xvi, 17. ³⁹ Matth. xii, 41, 42. ⁴⁰ II Cor. 10, iii, 11. ⁴¹ Matth. xxiv, 35. ⁴² Psal. cx, 8. ⁴³ Psal. cxliv, 13. ⁴⁴ IV Reg. x, 10. ⁴⁵ Job. xxxiv, 18. ⁴⁶ Rom. viii, 33. ⁴⁷ Rom. xi, 33. ⁴⁸ Psal. cxl, 3.

(94) Codices duo ex τοῦ.

(95) Reg. primus ἐν ταῖς Βασιλείαις.

(96) Antiqui duo libri ἐναντίως ἔχειν. Mox editi δοκεῖ. At mss. duo δοκῆ. Statim, ubi et in mss. et

μνημονεύσωμεν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος : « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἰῶτα ἐν ἡ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ (94) νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται » καὶ πάλιν : « Εὐχοπέτερον ἐστὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παρελθεῖν, ἢ τοῦ νόμου μίαν κεραίαν πεσεῖν, » Εἰ δὲ πλείον Σολομῶνος ᾧδε, καὶ πλείον Ἰωνᾶ ᾧδε, ἀκόλουθόν ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι καὶ πλείον Μωϋσέως ᾧδε, τοῦ Ἀποστόλου, μετὰ τὸ τὴν ἀπρόσιτον τοῖς Ἰσραηλίταις Μωϋσέως δόξαν διηγήσασθαι ἐν συγκρίσει τῆς δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπενεγκόντος ὅτι, « Οὐ θεδοξασται τὸ θεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέλει ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης. Εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον διὰ δόξης, πολλῶ μᾶλλον τὸ μένον ἐν δόξῃ. » Οὕτως εἰ καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων ἐπαιδεύθημεν τὰ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἰρημένα ἐν πίστει ἀδιακρίτως βεβαιότερα γνωρίσαι καὶ ὁμολογεῖν, ὅμως πάλιν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου μνημονεύσωμεν λέγοντος : « Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν. » Ἦρκει μὲν οὖν τὰ τοῦ Κυρίου ῥήματα πλείον πάντων ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ ἡγεμονικῶ στήριξαι τὰς καρδίας ἡμῶν, ἀδιστακτικῶς καὶ ἀραρότως ἔχειν περὶ παντὸς ῥήματος ἐκπορευομένου διὰ στόματος Θεοῦ : ἵνα δὲ καὶ τῇ τινων ἀσθενείᾳ βοηθήσωμεν, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ μαρτυρίαν ἐνός ἢ δευτέρου ἐκ πολλῶν παραθέσθαι. Ὁ μὲν οὖν Δαβὶδ φησι : « Πισταὶ πάσαι αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ, ἐστηρικμέναι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, πεποιημένοι ἐν ἀληθείᾳ καὶ εὐθύτητι » καὶ πάλιν : « Πιστὸς Κύριος ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καὶ ὁσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, » καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ὁ δὲ Ἰησοῦ ἐν τοῖς Βασιλείαις (95) εἶπεν : « Ἴδετε, ὅτι οὐ πεσεῖται λόγος Κυρίου ἐπὶ τὴν γῆν. »

2. Περὶ δὲ τῶν δοκούντων ἐναντίωσιν τινα ἔχειν, κρείττον ἐστὶν ἑαυτοῦ καταψηφίσασθαι, ὡς μήπω ἐλθόντος εἰς κατανόησιν τοῦ πλοῦτος τῆς σοφίας, καὶ ὅτι δύσκολον τῶν ἀνεξερευνητῶν κριμάτων τοῦ Θεοῦ ἐφικέσθαι, ἢ ὑπόδικον γενέσθαι τῷ κρίματι τῆς θρασυτήτος καὶ τῆς ἀσθαλείας, καὶ ἀκοῦσαι, « Ἀσεβῆς ὁ λέγων βασιλεῖ, Παρανομεῖς » καὶ, « Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; » Εἰ δὲ καὶ τὰ πολλὰ τοῖς πολλοῖς φανερὰν ἔχειν δοκεῖ τὴν λύσιν, ὅμως ἐπὶ τῶν δοκούντων ἐναντίωσιν ἔχειν (96) ὀφειλομένον παρατηρεῖν, ὅτι, ὅταν μὲν τῷ προστάγματι δοκῆ ἐναντίον τι εἶναι ῥῆμα ἢ ἔργον, ἀναγκαῖον αὐτὸν ἕκαστον τῷ προστάγματι πειθαρχεῖν, καὶ μὴ τῷ βίβει τοῦ πλοῦτος καὶ τῆς σοφίας ἐπισκῆπτειν, ἢ προφασίζεσθαι προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις : τούτο γὰρ εὐφάριστον τῷ Θεῷ, καὶ ἀκίνδυνόν εἶναι μεμαθήκαμεν ἐκ τῶν θεοπνευστῶν Γραφῶν : ὅταν δὲ πρόσταγμα προστάγματι ἐναντίως ἔχειν δοκῆ, ἵνα τὰς ὑποθέσεις καταμαθάνουτες (97), καὶ ὁλόκληρον τὴν περικοπήν

in editis legitur αὐτὸν ἕκαστον, legi vult Combesius αὐτῶν ἕκαστον, *horum quodlibet*.

(97) Veteres duo libri καταμαθόντες.

ἀναγνωσκόντες, οὕτω τὸ ἄμαχον ἐπιγνωσκόμεν, καὶ τὸ ἐκάστῳ ἀρμόζον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀνω κλήσεως φυλάττωμεν, εἰς ὃν ἀμφότερα τείνει τὰ προτάγματα· τὰ μὲν νόσου θεραπεύοντα, τὰ δὲ προκοπὴν ἐμποιοῦντα πρὸς τελείωσιν ἀγούσαν τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως, τοῦ Κυρίου λέγοντος ποτὲ μὲν· « Οὐδέεις, λύχνον ἄψας, κρύπτει αὐτὸν ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ· οὕτω λαμπράτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἰδῶσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ποτὲ δὲ, « Σοῦ δὲ ποιῶντος ἐλεημοσύνην, μὴ γνώτω ἡ (98) ἀριστερὰ, τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου. »

3. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα εὑροῖς ἂν παρὰ τε τοῖς εὐαγγελισταῖς καὶ τῷ Ἀποστόλῳ. Ἐάν δὲ ἡ μὲν ἐντολὴ B δοθῇ, πῶς δὲ γένηται, μὴ ἐπιευχθῇ, ἀνάσχωμεθα τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, » καὶ μιμησώμεθα τοὺς ἀποστόλους αὐτὸν τὸν Κύριον ἐπερωτήσαντας τὴν ἐρμηνείαν τῶν παρ' αὐτοῦ εἰρημένων καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐν ἑτέρῳ τόπῳ εἰρημένων, μαθησώμεθα τὸ ἀληθὲς καὶ σωτήριον ὡσπερ ἐπὶ τοῦ, « Θησαυρίζετε δὲ ὑμῖν θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ, » ἐκ τε τῶν τῷ νεανίσκῳ προστεταγμένων παιδευόμεθα, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου εἰπόντος· « Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ. » καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων πρὸς τοὺς ἐπιθυμοῦντας βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσαι· « Μὴ φοβοῦ, τὸ μικρὸν ποιμνιον, ὅτι κηθόκησεν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος, δοῦναι (99) ὑμῖν τὴν βασιλείαν. Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε ἐλεημοσύνην· ποιήσατε C ἑαυτοῖς βαλλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνεκλείπτου ἐκ τοῖς οὐρανοῖς. » Ἐάν δὲ καὶ κίνδυνος παρεπέηται τῇ τηρήσει τῆς ἐντολῆς, ἥτις ἐστὶ καύχημα ἡμῶν, μνημονεύσωμεν τοῦ Ἀποστόλου εἰπόντος· « Καλὸν μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. » καὶ ἀλλαχοῦ πλατύτερον· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; » καὶ τὰ ἑξῆς. Δι' ὧν σφοδρότερον παιδευόμεθα τηρεῖν τὰς ἐντολὰς, καὶ περισσοτέραν δοῦναι (1) ἀπόδειξιν τῆς πρὸς τὸν Κύριον ἀγάπης, εἰπόντα· « Ὁ ἀγαπῶν με, τὰς ἐντολὰς μου τηρήσει, » καὶ πολλάκις ὁμοίως· ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν μιμεῖσθαι τὸν Ἀπόστολον, καὶ λέγειν· « Ὁ βάθος πλούτου, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ, ὡς ἀνεξηρεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Τίς γὰρ ἐγνωσὺν Κυρίου » τοῦ ἐξ οὐρανῶν κατελθόντος, καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν ῥήματα ἀπαγγεῖλαντος (2); Ὁ πιστεύειν ἀναγκαῖον καὶ σωτήριον, ὡς τὰ τέκνα τοῖς

A integro loco, ita demum nihil pugnans esse cognoscamus, et id quod cuique convenit, juxta scopum supernæ vocationis observemus, ad quem videlicet scopum utraque præcepta tendant partim morum curantia, partim afferentia talem profectum, quo ad perfecte Deo placendum deducamur, cum Dominus dicat aliquando quidem, « Nemo lucernam accensam abscondit sub modio, sed super candelabrum ponit, et lucet omnibus, qui sunt in domo; sic luceat lux vestra coram hominibus ut videant bona vestra opera, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est ⁴⁹; » aliquando vero, « Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra quid faciat dextera tua ⁵⁰. »

3. Et multa id genus invenias et apud evangelistas et apud Apostolum. Quod si præceptum quidem datum fuerit, quomodo vero fiat, non additum sit, obediamus Domino, qui ait: « Scrutamini Scripturas ⁵¹ » imitemurque apostolos, qui Dominum ipsum de eorum quæ ab ipso dicta erant interpretatione interrogarunt; et eorum quæ ab ipso dicta sunt, ex iis quæ in alio loco dixit, veritatem salubritatemque ediscamus. Exempli causa, cum dictum est, « Thesaurizate autem vobis thesauros in cœlo ⁵², » quid hæc sibi velint, tum ex iis quæ adolescenti præcepta sunt, edocemur ubi videlicet Dominus ipse dicit: « Vende quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo ⁵³; » tum ex iis, quæ ad eos qui regnum cœlorum consequi cupiebant, dicta fuere, « Ne timeas, pusille grex, quia complacitum est Patri vestro cœlesti dare **657** vobis regnum. Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam, facite vobis ipsis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis ⁵⁴. » Si vero periculum etiam observationem mandati comitatur, quæ est gloriatio nostra, meminimus Apostoli, qui dicit: « Bonum est mihi mori magis, quam ut gloriam meam quis evacuet ⁵⁵; » et alibi fusius: « Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius ⁵⁶? » et quæ sequuntur. Ex quibus impensius erudimur mandata custodire, atque commonstrare dilectionem majorem erga Dominum, qui dicit, « Qui diligit me, mandata mea servabit ⁵⁷, » et multis in locis similiter: in reliquis vero Apostolum imitari, ac dicere: « O altitudo divitiarum, et sapientiæ, et scientiæ Dei, quam incrustabilia sunt judicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit mentem Domini ⁵⁸, » qui ex cœlis descendit, et Pa-

⁴⁹ Matth. v, 15, 16. ⁵⁰ Matth. vi, 3. ⁵¹ Joan. v, 39. ⁵² Matth. vi, 20. ⁵³ Matth. xix, 21. ⁵⁴ Luc. xii, 32, 33. ⁵⁵ I Cor. ix, 15. ⁵⁶ Rom. viii, 35. ⁵⁷ Joan. xiv, 23. ⁵⁸ Rom. xi, 33, 34.

(98) Unus mss. μὴ γνώτω σου ἡ. Aliquanto post duo mss. pro Ἀποστόλῳ habent Παύλῳ. Subinde editi εἰάν ἡμῶν ἐντολῇ. At mss. duo ut in contextu.

(99) Unus ms, πατὴρ ὑμῶν, δοῦναι.

(1) Nostri tres mss. δῶμεν, sed ita tamen, ut unus emendatus sit jam a longe tempore, habeatque δι-

δοῦναι. Nihil in vulgatis mutandum censuimus.

(2) Codex unus ἀπαγγεῖλαντος. Statim duo mss. τὰ τέκνα. Aberat articulus a vulgatis. Nec ita multo post editi κατὰ τὴν αὐτὴν Veteres duo libri κατὰ τὴν αὐτοῦ.

tris nobis verba annuntiavit? Cui credere necessarium est ac salutare, velut liberos parentibus, et pueros præceptoribus, juxta ipsius Domini nostri Jesu Christi vocem, ubi ait, « Nisi quis susceperit regnum Dei velut parvulus, non intrabit in illud ⁵⁹. »

QUÆSTIO V.

Utrum verbo cuilibet non obsequi sit aliquid iræ et morte dignum, etiamsi privatim non singulis conjunctæ sint minæ.

RESPONSIO.

1. Dictum quidem est fusius de hoc argumento in epistola de concordia, an videlicet, verbo cuilibet non obsequi, sit aliquid iræ ac morte dignum: sed ut nunc unum aut alterum testimonium ex multis allegemus, audiamus Joannem Baptistam, dicentem: « Qui credit Filio, habet vitam æternam: qui vero non credit Filio (quod autem definitum non est, id comprehendit omnia), non videbit vitam, sed ira Dei manebit super eum ⁶⁰; et Dominum ipsum more definitis pronuntiantem, « Iota unum, aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant ⁶¹. » Quod si quæ legis sunt, sic se habent, quanto magis, quæ sunt Evangelii? sicut Dominus ipse sæpe confirmavit. De eo autem, an res ita sit, etiamsi privatim non singulis conjunctæ sint minæ, satis esse arbitror credentibus, si meminerint Domini ipsius, qui, eo loco ubi doctrinam post beatitudines tradit, plura prohibita recensuit, et aliquibus quidem minas adjunxit, his verbis: « Quisquis irascitur fratri suo, obnoxius erit judicio: qui vero dixerit, Raca, obnoxius erit concilio: qui autem dixerit, Fatue, obnoxius erit gehennæ ignis ⁶², » et ejusmodi multa: aliquibus vero nihil adjecit minarum, exempli gratia cum dicit: « Omnis qui videt mulierem ad concupiscendum, jam mœchatus est eam in corde suo ⁶³: » item « Ego autem dico vobis non jurare omnino ⁶⁴: » et paulo post: « Erit autem **653** sermo vester, Est, est: non, non; quod autem his abundantius est, a malo est ⁶⁵. » Et multa alia id genus locutus, nec proposita ulla propria pœna, generalius adversus omnes sententiam tulit, cum prius dixit: « Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum ⁶⁶. » Sub finem vero infert: « Omnis qui audit verba mea hæc, et non facit ea, assimilabitur viro stulto, qui ædificavit domum suam super arenam, et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et fuit ruina illius magna ⁶⁷. »

2. Atque in alijs locis, peccatorum multorum facta mentione, non addidit destinatam unicuique

Α γονεύσι, καὶ τὰ παῖδια τοῖς διδασκάλοις, κατὰ τὴν αὐτοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φωνὴν, εἰπόντος: « Ἐὰν μὴ τις θέξῃται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίου, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ε΄.

Εἰ παντὸς ῥήματος ἢ ἀπειθεία ἄξια ὀργῆς καὶ θανάτου, καὶ ἰδικῶς τῷ καθ' ἕκαστον μὴ ἢ συν- ἡμμένη ἢ ἀπειλή.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

1. Περὶ μὲν τοῦ, εἰ (3) παντὸς ῥήματος ἢ ἀπειθεία ἄξια ὀργῆς καὶ θανάτου, εἶρηται μὲν πλατύτερον ἐν τῇ περὶ τῆς συμφωνίας ἐπιστολῇ: ἵνα δὲ καὶ νῦν μιᾶς ἢ δευτέρας ἐκ πολλῶν μνημονεύσωμεν μαρτυρίας, ἀκούσωμεν Ἰωάννου μὲν τοῦ βαπτιστοῦ λέγοντος: « Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον: ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ Υἱῷ (τὸ δὲ ἄριστον παντὸς ἐστὶ περιληπτικόν) οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μενεῖ ἐπ' αὐτόν. » αὐτοῦ δὲ τοῦ Κυρίου ὀριστικῶς ἀποφραγεμένου: « Ἰῶτα ἐν, ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται. » Εἰ δὲ τὰ τοῦ νόμου οὕτως, πόσω μᾶλλον τὰ τοῦ Εὐαγγελίου; καθὼς αὐτὸς ὁ Κύριος πολλάκις ἐπιστάσατο. Περὶ δὲ τοῦ, καὶ ἰδικῶς τῷ καθ' ἕκαστον μὴ ἢ συνημμένη ἢ ἀπειλή, ἀρκεῖν μὲν λογίζομαι τοῖς πιστοῖς, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου μνημονεύσαι εἰπόντος ἐν τῇ περικοπῇ τῆς μετα τοὺς μακαρισμοὺς διδασκαλίας: ἐν ἣ πολλῶν μὲν ἐμνημόνευσε τῶν ἀπηγορευμένων, καὶ τοῖς μὲν προσέθηκε καὶ τὴν ἀπειλήν εἰπὼν: « Πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἔνοχος ἐστὶ τῇ κρίσει ὡς ὁ ἂν εἶπῃ, Ρακά, ἔνοχος ἐστὶ τῷ συνεδρίῳ ὡς ὁ ἂν εἶπῃ, Μωροί, ἔνοχος ἐστὶ εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός. » καὶ πολλὰ τοιαῦτα τοῖς δὲ μὴ προστιθείς ὡς περ ἐν τῷ εἰπεῖν, ὅτι « Πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμοίχευσε αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. » καὶ τὸ, « Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀρᾶσαι ὄλως. » καὶ μετ' ὀλίγα: « Ἔσται δὲ ὁ λόγος ὑμῶν, Ναὶ, καὶ οὐ, οὐ (4) τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστὶ. » Καὶ πολλὰ τοιαῦτα εἰπὼν, ἀνευ τοῦ ἐπαγαγεῖν τῆς τιμωρίας τὸ ἰδίωμα, γενικώτερον κατὰ πάντων ἀπεφάνητο προειπὼν μὲν, « Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη πλεον τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » ἐν δὲ τῷ τέλει ἐπαγαγὼν, ὅτι « Πᾶς ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ μὴ ποιῶν αὐτούς, ἠμωθήσεται ἀνδρὶ μοιρῷ, ὅστις ἠκοδόμησεν τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἄμυρον, καὶ κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοί, καὶ ἐπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ προσέπεσαν (5) τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἐπέσει, καὶ ἦν ἡ πτώσις αὐτῆς μεγάλη. »

2. Καὶ πολλάκις πολλῶν μνημονεύσας ἁμαρτημάτων, οὐ προσέθηκε καὶ τὴν ἀποκειμένην ἐκάστη τι-

⁵⁹ Marc. 1, 15. ⁶⁰ Joan III, 36. ⁶¹ Matth. v, 18. ⁶² ibid. 22, ⁶³ ibid. 28. ⁶⁴ ibid. 34. ⁶⁵ ibid. 37. ⁶⁶ ibid. 20. ⁶⁷ Matth. vii, 26, 27.

(3) Editi Περὶ μὲν τοῦ, ὅτι. At mss. duo Περὶ μὲν τοῦ, εἰ.

(4) Editi ὑμῶν τὸ, Ναὶ, καὶ καὶ τὸ, Οὐ, οὐ. Veteres duo libri ut in contextu legi potest. Aliquanto post

mss. duo προειπὼν.

(5) Editi προσέπεσαν. Antiqui duo libri προσέπεσαν.

μωρίαν, ἀρκεῖν ἠγοούμενος τὰ καθόλου πολλάκις εἰρη-
 μένα κατὰ πάντων. Ἐπειδὴ δὲ χροῖαν ἔχουσι οἱ
 ἀσθενέστεροι βοηθείας, μνημονεύσωμεν καὶ τοῦ Ἀπο-
 στόλου. Μιμούμενος γὰρ τὸν Κύριον καὶ αὐτός, ποτὲ
 μὲν εἶπεν· « Ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, ἢ πόρ-
 νος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοιδορός, ἢ
 μέθυτος, ἢ ἄρπαξ, τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν »
 ποτὲ δὲ· « Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους » καὶ ἄλλαχού·
 « Πᾶσα ὀργή, καὶ θυμὸς, καὶ κραυγή, καὶ βλασφη-
 μία ἀρθῆτω ἀφ' ὑμῶν, σὺν πάσῃ κακίᾳ. » Καὶ πολλὰ
 τοιαῦτα πολλάκις εἰπὼν, ἄνευ τοῦ προσθεῖναι τὴν
 ἀπειλήν, ἄλλαχού γενικώτερον προστίθησι καὶ τὴν
 τιμωρίαν, εἰπὼν· « Μὴ πλανᾶσθε οὔτε πόρνοι, οὔτε
 εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἄρ-
 σενοκοῖται, οὔτε κλέπται, οὔτε πλεονέκται, οὔ μέθυ-
 σοι, οὔ λοιδοροί, οὐχ ἄρπαγες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κλη-
 ρονομήσουσιν. » Ἄλλαχού δὲ πάλιν πλατύτερον γρά-
 φει. « Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν
 ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν,
 ποιῆν τὰ μὴ καθήκοντα πεπληρωμένους πάσῃ ἀδι-
 κία, πορνείᾳ (6), πονηρίᾳ, πλεονεξίᾳ, κακίᾳ μεστῶς
 φθόνου, φόνου, ἐριθείας, δόλου, κακοηθείας· ψευδιστῶς,
 καταλάλους, θεοστυγεῖς, ὑβριστῶς, ὑπερηφάνους,
 ἀλαζόνας, ἐφευρετῶς κακῶν, γυνεύουσι ἀπειθεῖς, ἀσυν-
 ἔτους, ἀσυνθέτους, ἀσφόργους, ἀσπῆνδους, ἀνελεή-
 μονας. Οἴτινες, τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώτες,
 ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράττοντες ἄξιοι θανάτου εἰσίν, οὐ
 μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς
 πράσσουσι. Διὸ ἀναπολόγητος εἶ, ὦ ἄνθρωπε, πᾶς ὁ
 κρίνων. Ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον σεαυτὸν κα-
 τακρίνεις τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις, ὁ κρίνων. » Καὶ
 C πολλάχού ὁμοίως. Ἐξ ὧν δείκνυται, ὅτι, καὶ ἐν τοῖς
 κατὰ μέρος μὴ ἢ προσκειμένη ἢ ἀπειλή τῆς τιμω-
 ρίας ἐκάστῳ εἶδει, ἀναγκάως ἐπιγνώσκουν ὀφείλο-
 μεν, ὅτι ἀρύκτῳ ἀναγκῇ τῇ γενικῇ ὑπολλάσσεται ἀπο-
 φάσαι ὁ καὶ μίαν ἐντολήν παραβαίνων· τοῦ μὲν Κυ-
 ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποφηνάμενου, ὅτι « Ὁ
 ἀθετῶν ἐμὲ, καὶ μὴ λαμβάνων τὰ ῥήματά μου, ἔχει
 τὸν κρίνοντα αὐτὸν· ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος
 κρίνει αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ, » καὶ τὰ ἐξῆς φο-
 βερώτερον· Ἰωάννου δὲ τοῦ Βαπτιστοῦ, οὗ μείζων
 οὐδεὶς, ὀριστικῶς (7) μαρτυροῦντος, ὅτι « Ὁ ἀπει-
 τῶν τῷ Υἱῷ οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ
 Θεοῦ μενεῖ ἐπ' αὐτόν. » Τοῦτο γὰρ σύνηθες τῇ θεο-
 πνεύστῳ Γραφῇ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ. Καὶ γὰρ
 διὰ Μωϋσέως, πολλὰ τῶν ἐν τῷ νόμῳ γράψαντος, D
 ἄνευ τοῦ προσθεῖναι τὴν ἀπειλήν (8) κατὰ του παρα-
 βαίνοντος ἢ ἀμελοῦντος, γενικὴν κατὰ πάντων ἐπ-
 ἠγάγε τὴν κατάραν, ἣτις ἐστὶ τῆς θειοστάτης τιμωρίας
 προκάταρκτικῇ, εἰπὼν· « Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ

A pœnam : sufficere ratus quæ contra omnia in uni-
 versum sæpenumero dicta erant. Quoniam autem
 indigent auxilio infirmiores, Apostoli quoque men-
 tionem faciamus. Nam et ipse Dominum imitans,
 modo quidem dixit : « Si quis frater nominatus,
 aut fornicator est, aut avarus, aut idolis serviens,
 aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum tali
 ne cibum quidem sumite ⁶⁸ ; » modo vero, « Nolite
 mentiri alius adversus alium ⁶⁹ ; » et alibi, « Om-
 nis ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia
 tollatur a vobis, cum omni malitia ⁷⁰. » Et multa si-
 milia sæpe prætermiſſis minis dixit. Alibi tamen
 generalius pœnam quoque adjicit ubi dicit : « No-
 lite errare : neque fornicatores, neque idolis ser-
 vientes, neque adulteri, neque molles, neque
 B masculorum concubitores, neque fures, neque
 avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapa-
 ces regnum Dei possidebunt ⁷¹. » Sed iterum alio
 loco fusius scribit : « Et sicut non probaverunt
 Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in re-
 probum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt ;
 repletos omni iniquitate, fornicatione, nequitia,
 avaritia, malitia, plenos invidia, homicidio, con-
 tentione, dolo, malignitate, susurrone, detracto-
 res, Dei osores, contumeliosos, superbos, arrogan-
 tes, inventores malorum, parentibus non obedien-
 tes, insipientes, pactorum violatores, sine affe-
 ctione, absque fœdere, immisericordes. Qui cum
 justitiam Dei cognovissent, videlicet, quod ii qui
 talia agunt, digni sint morte, non solum ea fa-
 ciunt sed etiam assentiuntur facientibus. Propter
 quod inexcusabilis es, o homo omnis, qui judicas.
 In quo enim judicas alterum, teipsum condemnas :
 eadem enim facis tu, qui judicas ⁷². » Atque multis
 in locis similiter. Ex quibus illud conspicuum est,
 quod etiamsi singulatim singulis speciebus non
 sint adjectæ supplicii minæ, necessario cognoscere
 debemus, eum, qui vel unum præceptum trans-
 greditur, inevitabili necessitate sententiæ gene-
 rali subjacere, cum Dominus noster Jesus Chri-
 stus pronuntiarit. « Qui spernit me, et non accipit
 verba mea, habet qui judicet eum ; sermo quem
 locutus sum, ille judicabit eum in novissimo
 die ⁷³, » et quæ sequuntur modo formidabi-
 liore ; et Joannes Baptista, quo major nemo ⁷⁴, in
 modum definientis hoc testimonium reddat : « Qui
 non obedit Filio, non videbit vitam, sed ira Dei
 manebit super eum ⁷⁵. » Hoc enim familiare est
 Scripturæ sacræ etiam in Testamento **659** Veteri.
 Nam per Moysem, qui pleraque legis scripsit, con-

⁶⁸ I Cor. v, 11. ⁶⁹ Coloss. iii, 9. ⁷⁰ Ephes. iv,
⁷¹ Joan. xii, 48. ⁷² Luc. vii, 28. ⁷³ Joan. iii, 36.

(6) Vox πορνεία deest in libris veteribus.

(7) Regii primus et tertius οὐδεὶς εἰ καὶ μὴ ὀρι-
 στικῶς. Mox editi μένει, at mss. μενεῖ.

(8) Quod ait scriptor, multa eorum quæ in lege
 sunt, a Moyse scripta fuisse, id non puto omnibus
 probatum iri : quasi multa quoque essent, quæ non

scripsisset. — Καὶ γὰρ διὰ Μωσέως κ. τ. λ. Verte :
 Nam et per Mosen, qui multa in lege scripsit, non
 additis adversus transgredientem aut negligem-
 tem minis, contra omnes generalem induxit male-
 dictionem, etc.

tra omnes generalem maledictionem, quæ supplicium gravissimum auspicatur, minis adversus unum aliquem transgredientem aut negligentem omissis, subiecit, dicens, « Maledictus omnis qui non permanet in omnibus quæ in libro legis hujus scripta sunt ⁷⁶. » Et alibi, « Maledictus, inquit, qui facit opera Domini negligenter ⁷⁷. » Si vero maledictus est qui negligenter facit, qui non facit, quonam supplicio dignus est?

QUESTIO VI.

An inobedientia posita sit in eo, si quid vetitorum fiat, aut etiam in eo, si quid comprobatorum omittatur.

RESPONSIO.

1. Cum Dominus noster Jesus Christus hoc iudicium validius confirmaret, tunc ut errorem præteritum amoliretur, tum ut nostra corda in sana fide stabiliret, voluit nos docere timorem iudiciorum, non solum per verba, verum etiam per exempla: siquidem res ipsæ veritatem magis persuadent. Et primum quidem ait: « Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum ⁷⁸. » Atque post integrum hunc locum in quo doctrinam suam præposuit, sententiam una cum exemplo adjunxit, his verbis: « Omnis qui audit verba mea hæc, et non facit ea, assimilabitur viro stulto qui ædificavit domum suam super arenam, et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti et impeerunt in domum illam, et cecidit, et fuit ruina illius magna ⁷⁹. » Et iterum: « Arborem ficti habebat quis plantatam in vinea sua, et venit quærens fructum in illa, et non invenit. Et dicit ad cultorem vineæ: Ecce anni tres sunt, ex quo venio quærens fructum in ipsa, et non invenio: succide illam: ad quid vel terram occupat ⁸⁰? » Et alibi apertius hoc iudicium exponit, dicens, « Discedite a me maledicti, in ignem æternum qui paratus est diabolo, et angelis ejus ⁸¹. » Et adjungit non aliquod facinus admissum, ex iis quæ prohibentur, sed opus aliquod omissum, ex iis quæ comprobantur, dicens: Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare: sitivi, et non dedistis mihi potum ⁸², » etc. Quia et multa similia invenire est, ex quibus ostendi possit non solum eos qui mala agunt, morte esse dignos, quibus et ignis inextinguibilis paratus est, cum quibus et ii qui a bonis operibus vacant, condemnantur, sed eos etiam, qui bona negligenter faciunt. Scriptum namque est: « Maledictus omnis qui facit opera Domini negligenter ⁸³.

2. Tempestivum autem fuerit meminisse etiam Joannis, ad eos, qui per baptismum veniam peccatorum acceperant, dicentis: « Progenies vipera-

⁷⁶ Deut. xxvii, 26. ⁷⁷ Jerem. xlviii, 40. ⁷⁸ Matth. v, 20. ⁷⁹ Matth. vii, 26, 27. ⁸⁰ Luc. xiii, 6, 7. ⁸¹ Matth. xxv, 41. ⁸² ibid. 42. ⁸³ Jerem. xlviii, 40.

(9) Veteres nostri libri Πᾶς ὁ ποιῶν.

(10) Reg. tertius Πᾶς ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ μὴ ποιῆι αὐτούς.

ἑρμηνείαι πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τούτου. » Καὶ ἄλλαχού: « Ἐπικατάρατος, φησὶν, ὁ ποιῶν (9) τὰ ἔργα Κυρίου ἀμελῶς. » Ἐδὲ ὁ ἀμελῶς ποιῶν ἐπικατάρατος, ἄρα ὁ μὴ ποιῶν τίνας ἐστὶν ἄξιος;

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 5'.

Εἰ ἡ ἀπειθεία ἐν τῷ ποιῆσαι τι τῶν ἀπηγορευμένων ἐστὶν, ἢ καὶ ἐν τῷ παραλείπειν τι τῶν ἐγγεκριμένων.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

1. Τοῦτο τὸ κρίμα σφοδρότερον πιστούμενος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, εἰς ἀθέτησιν μὲν τῆς προλαβούσης πλάνης, στηριγμὸν δὲ τῶν ἡμετέρων καρδιῶν ἐν τῇ ὑγαινοῦσῃ πίστει, κηδύκησε παιδεύσαι ἡμᾶς τὸν φόβον τῶν κρίματων, οὐ μόνον διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ δι' ὑποδειγμάτων: ὡς τῶν πραγμάτων μᾶλλον ἐμποιοῦντων τὴν πληροφορίαν τῆς ἀληθείας. Καὶ πρῶτον μὲν φησὶν: « Ἐὰν μὴ περισσέυσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλέον τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσελθῆτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Καὶ μεθ' ὅλην τὴν περιχοπὴν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἐπέγαγεν ἀπόφασιν μεθ' ὑποδείγματος, εἰπὼν: « Πᾶς ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ μὴ ποιῶν αὐτούς (10), ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ μωρῷ, ὅστις ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἄμμου, καὶ κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοὶ, καὶ ἐπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ προσέβρηξαν τὴν οἰκίαν ἐκείνην, καὶ ἐπέσει, καὶ ἦν ἡ πτωσις αὐτῆς μεγάλη. » καὶ πάλιν: « Συκὴν εἶχέ τις πεφυτευμένη ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ, καὶ ἦλθε ζητῶν καρπὸν ἐν αὐτῇ, καὶ οὐχ εὔρε. Καὶ λέγει πρὸς τὸν ἀμπελουργόν: Ἴδοὺ τρία ἔτη ἐρχομαι ζητῶν καρπὸν ἐν αὐτῇ, καὶ οὐχ εὐρίσκω: ἕκκοψον αὐτήν: ἵνα τί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ (11); » Καὶ ἄλλαχού φανερότερον ἐκτίθεται τὸ κρίμα τοῦτο, λέγων: « Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι, εἰς τὸ πυρὸς τὸ αἰώνιον, τὸ ἠτοίμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » Καὶ ἐπιφέρει οὐχὶ ἐργασίαν τινὸς τῶν ἀπηγορευμένων, ἀλλ' ἔλλειψιν τῶν ἐγγεκριμένων ἔργων, εἰπὼν: « Ἐπεινάσα γὰρ, καὶ οὐκ ἔδωκατέ μοι φαγεῖν: ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐμοτίσατέ με, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἂν τις εὖροι πρὸς ἀποδείξιν, ὅτι οὐ μόνον (12) οἱ τὰ πονηρὰ ἐργαζόμενοι ἄξιοι θανάτου εἰσίν, αἷς καὶ τὸ πυρὸς τὸ ἄσβεστον ἠτοιμάσθη, μεθ' ὧν κατακρίνονται καὶ οἱ ἀργουντες ἀπὸ τῶν καλῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀμελῶς ποιῶντες. Γέγραπται γάρ: « Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ ποιῶν τὰ ἔργα Κυρίου ἀμελῶς. »

2. Καιρὸς δ' ἂν εἴη (13) μνημονεῦσαι καὶ Ἰωάννου πρὸς τοὺς λαβόντας τὴν ἄφεσιν τῶν ἀμαρτημάτων διὰ τοῦ βαπτίσματος, λέγοντος: « Γεννήματα ἐχι-

(11) Editi καταργεῖ. Reg secundus καταργεῖ.

(12) Codices duo μόνον.

(14) Illud εἶη ex veteribus libris addidimus.

δυνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ἄ-
 ὀργῆς; Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους (14) τῆς μετα-
 νοίας. Καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς Πατέρα
 ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ· λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι δύναται ὁ
 Θεὸς ἐκ (15) τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ
 Ἀβραάμ. Ἦδη δὲ ἡ ἀξίγη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δέν-
 δρων κεῖται. Πᾶν οὖν δένδρον, μὴ ποιοῦν καρπὸν κα-
 λόν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. » Ὡν ἕκαστον
 οὐκ ἐργασίαν κακοῦ τινος δῆλοῖ, ἀλλ' ἀργίαν τοῦ
 τῆς θεοσεβείας δικαιοῦματος· Εἰ γὰρ ἐπικατάρτος
 πᾶς ὁ ποιῶν τὰ ἔργα Κυρίου ἀμελῶς, ὅτι οὐ (16)
 μετὰ τῆς πρεπούσης ἐποίησε προθυμίας, πῶς μάλ-
 λον ἐπικατάρτοι οἱ μὴτε ποιεῖν ὁπωσοῦν τὸ ἀγαθὸν
 ἀνασχόμενοι; Καὶ δικαίως ἀκούουσι· « Πορεύεσθε
 ἀπ' ἐμοῦ, οἱ καταραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ
 ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » B
 Ὡς ἐκ πάντων δῆλον, ὅτι ἀναγκαιῶς τάχους πλείονος
 καὶ σπουδῆς ἀόκνου χρεία μετ' ἐπιθυμίας ἀγαθῆς
 καὶ ἀμετεωρίστου ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν
 Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα ἀξιοὶ τοῦ μακαρισμοῦ γενώμεθα
 καὶ αὐτοὶ, καθὼς εἶπεν αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
 Χριστὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· « Μα-
 κάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι
 αὐτοὶ χορτασθήσονται. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ζ΄.

Εἰ δυνατόν ἐστιν, ἢ εὐάρεστον, ἢ εὐπρόσδεκτον Θεῷ,
 τὸν ἁμαρτία δουλεύοντα ποιεῖν δικαίωμα κατὰ τὸν
 τῆς θεοσεβείας τῶν ἁγίων κανόνα.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

Ἐν μὲν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ τοῦ Θεοῦ λέγοντος·
 « Ὁ ἁμαρτωλὸς ὁ θύων μοι μόσχον ὡς ὁ ἀποκτείνων
 (17) κύναν, καὶ ὁ προσφέρων σεμίδαλιν ὡς αἷμα
 θείου, » καὶ τοσαύτην περὶ τῶν προσφερομένων εἰς
 θυσίαν νομοθετήσαντος ἀκρίβειαν, καὶ τὸ φοβερὸν
 κρῖμα κατὰ τοῦ πλημμελήσαντος θέντος· ἐν δὲ τῇ
 Καινῇ Διαθήκῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
 δι' ἑαυτοῦ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις εἰπόντος, ὅτι « Ὁ
 ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δούλος ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας· »
 καὶ, « Οὐδεὶς δύναται δυοῖς κυρίοις δουλεύειν· » καὶ,
 « Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμμωνᾷ· » καὶ
 φανερώτατα δογματίσαντος· « Οὕτω πᾶς ἐξ ὑμῶν,
 ὃς οὐκ (18) ἀποτάσσεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν,
 οὐ δύναται μου εἶναι μαθητὴς· » εἰ δὲ περὶ τῶν μέσων
 τοιαύτη ἀπόφασις, τί ἂν τις εἴποι περὶ τῶν ἀπ-
 ηγορευμένων; Διὰ δὲ τοῦ Ἀποστόλου· « Μὴ γίνεσθε
 ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις· τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνης
 καὶ ἀνομίας; ἢ τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς D
 δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαν; ἢ τίς μερίς
 πιστῷ μετὰ ἀπίστου; τίς δὲ συγκατάθεσις ναῶ Θεοῦ
 μετὰ εἰδῶλων; » τὸ παντάπασιν ἀδύνατον καὶ ἀπαρέ-
 σκον Θεῷ, καὶ ἐπικίνδυνον τῷ τολμῶντι δεδῆλωται.

⁸⁴ Matth. iii, 7 10. ⁸⁵ Matth. xxv, 41. ⁸⁶ Matth. v, 6. ⁸⁷ Isa. lxxvi, 3. ⁸⁸ Joan. viii, 34. ⁸⁹ Matth. vi,
 24. ⁹⁰ ibid. ⁹¹ Luc. xiv, 33. ⁹² II Cor. vi, 14-16.

(14) Editi ἀξίους καρποὺς. Veteres duo libri in-
 verso ordine καρποὺς ἀξίους. Quod proxime sequi-
 tur, ita legitur conversum in Vulgata, *et ne veli-
 tis dicere intra vos.*

(15) Unus ms. καὶ ἐκ. Statim mss. duo Ἦδη δὲ
 καί.

rum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira?
 Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ. Et **660** ne
 liceat vobis dicere intra vosmetipsos: Patrem habe-
 mus Abraham; dico enim vobis quod potest Deus ex
 lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Jam autem
 securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo
 arbor, quæ non facit fructum bonum, exciditur,
 et in ignem conjicitur⁸⁴. » Quæ singula non osten-
 dunt malum aliquod fuisse patratum, sed præter-
 missum esse pietatis officium. Si enim maledictus
 est, quisquis opera Domini facit negligenter, quod
 ea non cum congruenti animi alacritate fecerit,
 quanto magis maledicti, qui ne facere quidem bo-
 num ullo modo volunt? Nec immerito audiunt:
 « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum,
 qui paratus est diabolo, et angelis ejus⁸⁵. » Quare ex
 his planum est, necessario in præceptis Domini
 nostri Jesu Christi, celeritate multa et impigro stu-
 dio una cum bono ac intento desiderio opus esse;
 ut et ipsi efficiamur digni beatitudine, sicut ipse
 Dominus noster Jesus Christus unigenitus Dei vivi
 Filius dixit: « Beati qui esuriunt et sitiunt justi-
 tiam, quoniam ipsi saturabuntur⁸⁶. »

QUÆSTIO VII.

*An liceat, aut complacitum, aut gratum Deo sit,
 eum qui peccato servit, justitiæ opus facere, se-
 cundum regulam pietatis sanctorum.*

RESPONSIO.

Cum Deus in Veteri quidem Testamento dicat,
 « Peccator sacrificans mihi vitulam, est velut qui
 occidit canem, et offerens similam, velut qui offert
 sanguinem suillum⁸⁷, » præscripseritque sedulita-
 tem tantam circa ea quæ in sacrificium offerebantur,
 et statuerit judicium horrendum adversus delin-
 quentem; in Novo vero Testamento Dominus noster
 Jesus Christus per seipsum in Evangeliiis dixerit:
 « Qui facit peccatum, servus est peccati⁸⁸; » et:
 « Nemo potest duobus dominis servire⁸⁹; » et: « Non
 potestis Deo servire et mammonæ⁹⁰; » et tradiderit
 dogma apertissimum, dicens: « Sic omnis ex vobis,
 qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest
 meus esse discipulus⁹¹; » si igitur de mediis sen-
 tentia talis lata est, quid quis dixerit de prohibitis?
 Cumque per Apostolum dicat, « Nolite jugum du-
 cere cum infidelibus: quæ enim participatio justi-
 tiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tene-
 bras? quæ autem conventio Christi ad Beliar? aut
 quæ pars fidei cum infidei? qui autem consensus
 templo Dei cum idolis⁹²? » declaratum est rem pro-
 positam nullo modo licere, ingrathamque Deo esse

(16) Editi ὅτι μὴ. Reg. primus ὅτι οὐ. Ibidem mss.
 duo pro πρεπούσης habent προσηκούσης. Subinde
 editi οἱ μὴ ποιεῖν. At mss. tres οἱ μὴτε ποιεῖν.

(17) Veteres duo libri ἀποκτείνων. Mox editi αἷμα
 θίου. At mss. duo αἷμα θείου.

(18) Unus ms. ὅστις οὐκ.

et audenti periculosam. Quapropter, adhortor, faciamus, quemadmodum Dominus docet, arborem bonam, et fructum ipsius bonum⁹³, atque purgemus primum internam poculi ac patinæ partem, et tunc externa ipsius pars erit munda tota⁹⁴. Atque per Apostolum eruditi⁹⁵, mundemus nosmetipsos ab omni carnis et spiritus inquinamento, et tunc perficiamus sanctificationem in dilectione Christi, ut reddamur Deo grati ac Domino accepti, ad regnum cælorum.

QUÆSTIO VIII.

An acceptum sit Deo opus præcepti, si non convenienter Dei præcepto fiat.

661 RESPONSIO.

1. Hujus quæstionis explanationem et quasi quamdam regulam quam in omni ejusmodi negotio sequamur, ex Veteri Testamento discimus, ubi velut ex persona Dei dicit: « Si recte quidem obtuleris, recte vero non diviseris, peccasti. Quiesce, ad te conversio ejus⁹⁶; » sicut non solum acceptum non sit, quod non est oblatum legitime; sed imputetur etiam sic offerenti ad peccatum: quin et juxta allatam ab Apostolo similitudinem, discere est, velut per humanum exemplum, regulam pietatis generatim in omnibus inviolabilem esse, ubi dicit: « Etiam si certet quis, non coronatur, nisi legitime certaverit⁹⁷. » Imo cum timore majore licet ipsius Domini nostri Jesu Christi meminisse, qui modum ac regulam exponit his verbis: « Beatus ille servus, quem cum venerit Dominus, invenerit sic facientem⁹⁸. » Etenim cum hac voce, « sic, » usus est, ostendit a beatitudine excidisse eum, qui non sic facit, quemadmodum ex multis Veteris tum Novi Testamenti historiis ac dictis accurate edoceri ac certissime convinci possumus. Illud autem, « non sic, » fit, cum aliquid fit aut præter locum, aut præter tempus, aut præter personam, aut præter rem, aut præter modum, aut præter ordinem, aut denique cum non fit eo, quo decet, animo.

2. Primum autem, quomodo præter locum aliquid fiat, videamus. Apostolus sane, quo res clarius exhiberet, eosque, qui audiunt quæ pietatem decent, juvaret, iis quæ consuetudinem obtinuerant, utitur, cum dicit: « Annon natura ipsa docet vos, quod viro quidem si comam nutriat, ignominia sit, mulieri vero si comam nutriat, gloria sit illi⁹⁹? » etc. Par igitur fuerit nos etiam iis, quæ in natura obtinere, ad præsentis vitæ necessitatem uti. Etsi enim vita in cibo ac potu continetur, quis tamen sapientium velit in foro edere ac bibere? Aut quis velit semina in saxa conjicere, ut et illa ipsa semina, et fructus exspectatos perdat? Atque multa invenias præter locum periculose, aut

Διόπερ παρακαλῶ, ὡς διδάσκει ὁ Κύριος, ποιήσωμεν τὸ δένδρον καλόν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλόν, καὶ καθαρῶμεν πρῶτον τὸ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, καὶ τότε τὸ ἐκτὸς αὐτοῦ ἔσται καθαρὸν ὅλον. Καὶ διὰ τοῦ Ἀποστόλου παιδευθέντες, καθαρῶμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, καὶ τότε ἐπιτελώμεν ἀγιωσύνην ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ, ἵνα εὐάρεστοι τῷ Θεῷ καὶ εὐπρόσδεκτοι τῷ Κυρίῳ γινώμεθα (19) εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ II'.

Εἰ εὐπρόσδεκτόν ἐστι τῷ Θεῷ τὸ ἔργον τῆς ἐντολῆς, μὴ ἀκολούθως κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ γινόμενον.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

1. Τούτου τοῦ ἐρωτήματος σαφηνεῖαν καὶ ὡσπερ κανόνα τινα κατὰ παντὸς τοῦ τοιοῦτου πάγκρατος παιδευόμεθα παρὰ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λεγούσης: « Ἐὰν ὀρθῶς μὲν προσενέγκης, ὀρθῶς δὲ μὴ διελέης, ἡμαρτες· Ἠσύχασον· πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ· » ὡς μὴ μόνον ἀπρόσδεκτόν εἶναι τὸ προσενεχθὲν μὴ νομίμως, ἀλλὰ καὶ εἰς ἁμαρτίαν λογισθῆναι τῷ οὕτω προσενέγκαντι. Καθ' ὁμοιότητα δὲ τοῦ Ἀποστόλου ἔστιν, ὡσπερ δι' ὑποδείγματος ἀνθρωπίνου, τὸν τῆς θεοσεβείας ἀπαράβατον κανόνα καθολικῶς κατὰ πάντων μαθεῖν, εἰπόντος: « Κἂν ἀθλῆ τις, οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. » Μετὰ πλείονος δὲ φόβου, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μνημονεῦσαι ἔστιν, ὅρον ἐκθεμένου ἐν τῷ εἰπεῖν: « Μακάριος ὁ δούλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ Κύριος εὐρήσει ποιῶντα οὕτως. » Τὸ γὰρ, « οὕτως, » εἰπὼν, ἐδείξεν, ὅτι ὁ μὴ οὕτως ποιῶν τοῦ μακαρισμοῦ ἐκπέπτωκεν· ὡς ἐκ πολλῶν τῶν τε ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἱστορουμένων καὶ λεγομένων ἔστιν ἀκριβῶς μαθεῖν καὶ πληροφορηθῆναι. Τὸ δὲ, « μὴ οὕτως, » γίνεται ἢ παρὰ τόπον, ἢ παρὰ καιρὸν, ἢ παρὰ πρόσωπον, ἢ παρὰ πρᾶγμα, ἢ παρὰ μέτρον, ἢ παρὰ τάξιν, ἢ παρὰ διαθεσιν.

2. Ἴδωμεν δὲ τὸν λόγον πρῶτον τοῦ παρὰ τόπον. Τοῦ Ἀποστόλου τοίνυν τοῖς ἐν τῇ συνηθείᾳ κεκρατημένοις χρησαμένου εἰς σαφεστέραν παράστασιν καὶ βοήθειαν τοῖς ἀκούουσι τῶν τῇ εὐσεβείᾳ προπόντων, ἐν τῷ εἰπεῖν: « Ἡ (20) οὔτε αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς, ὅτι ἀνὴρ μὲν, ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστι, γυνὴ δὲ ἐὰν κομᾷ, δόξα αὐτῇ ἐστι; » καὶ τὰ ἐξῆς: ἀκόλουθον ἂν εἴν καὶ ἡμᾶς τοῖς ἐν τῇ φύσει κεκρατημένοις πρὸς τὰ ἀναγκαῖα τῆς παρούσης ζωῆς χρῆσασθαι. Τοῦ γὰρ ἐσθίειν καὶ πίνειν συνέχοντος τὴν ζωὴν, τίς τῶν σωφρονούντων ἀνέχεται ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐσθίειν καὶ πίνειν; Ἡ τίς ἀνέχεται κατὰ πετρῶν (21) καταβαλεῖν τὰ σπέρματα ἐπὶ ζημίαν αὐτῶν τούτων, καὶ τῶν προσδοκηθέντων καρπῶν;

⁹³ Matth. xii, 33. ⁹⁴ Matth. xxiii, 26. ⁹⁵ II Cor. vii, 4. ⁹⁶ Genes. iv, 7. ⁹⁷ II Tim. ii, 5. ⁹⁸ Matth. xxiv, 46. ⁹⁹ I Cor. xi, 14, 15.

(19) Antiqui duo libri γινώμεθα.

(20) Vocula ½ in nostris mss. deest.

(21) Veteres duo libri πετρῶν ἢ θαλάσσης, in saxa, aut in mare. Mox unus ms. τούτων τε καί.

Καὶ πολλὰ ἂν τις εὔροι παρὰ τόπον ἐπικινδύνως γινόμενα, ἤτοι κατεγνωσμένως. Πάλιν δὲ τοῦ Ἀποστόλου μνημονεύοντες εἰπόντος· « Ταῦτα τυπικῶς συνέβαινον ἐκείνοις· ἐργασία δὲ πρὸς νοσησίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησεν (22)· » ἴδωμεν εἰ μὴ τὰ νενομοθετημένα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς θεοσεβείαν, κοινωνίαν ἔχοντα πρὸς ἀλλήλια, τὴν διαφορὰν ἐφύλασσαν ἀπαραβάτως. Τὰ μὲν γὰρ ἀφωριστο τῇ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἔξω ποιήσαντες ἐκινδύνουν· τὰ δὲ καὶ πλέον, ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ καὶ τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλήμ, ἢ ἄλλοις τόποις, ἀλλὰ τοῖς πρὸς Θεοῦ λατρείαν ἦν ἐγκειμένα (23), καὶ οὔτε τὰ ἐν τῷ ναῷ καὶ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ γινόμενα ἐν ἄλλοις τόποις τῆς Ἱερουσαλήμ γίνεσθαι ἐτόλματο, οὔτε τὰ ἐν ἄλλοις τόποις, καὶ ἐν τῷ ναῷ συγκεχώρητο. Ἡμῖν δὲ παρὰ τόπον μὲν κινδυνεύει ἢ ἐντολή· μάλιστα, ἐὰν τὰ τῆς Ἱερουσαλήμ μυστήρια ἐπιτελῶμεν ἐν βεβήλοις τόποις· τοῦ τοιοῦτου πράγματος ἀπόδειξιν μὲν ἔχοντος τῆς καταφρονήσεως τοῦ ἐπιτελοῦντος, σκανδαλίζοντος δὲ ἄλλον ἐπ' ἄλλο τι πάθος πολυτροπῶς διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἐν τῇ γνώσει διάφορον ἀσθένειαν.

3. Ἐὰν δὲ τις λέγῃ, Τί οὖν ὁ Ἀπόστολος εἶπε· « Βούλομαι οὖν τοὺς ἀνδρας προσεύχεσθαι ἐν παντί τόπῳ, » διὰ τὸ τὸν Κύριον ἐν παντί τόπῳ τὴν ἐξουσίαν τῆς προσκυνήσεως διδόναι, ἐν τῷ εἰρηκέναι· « Οὔτε ἐν Ἱερουσαλήμ, οὔτε ἐν (24) τῷ ὄρει τοῦτο προσκυνήσετε τῷ Πατρὶ; » Ἐκεῖνο ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι τὸ, « ἐν παντί, » οὐ περιλαμβάνει τοὺς ἀφωρισμένους τόπους ταῖς ἀνθρωπίναις χρείαις, καὶ ἀκαθάρτοις καὶ βδελυκτοῖς πράγμασιν, ἀλλὰ πλατύνει ἀπὸ τῆς περιγραφῆς τῆς Ἱερουσαλήμ εἰς πάντα τόπον τῆς οἰκουμένης, καὶ κατὰ τὴν προφητείαν τῆς θυσίας, τὸν ἐσπουδασιμένως δηλονότι ἀνατιθέμενον τῷ Θεῷ, εἰς τὴν ἱερουργίαν (25) τοῦ ἐνδόξου μυστηρίου. Καὶ γὰρ ἀκούσαντες τοῦ προφήτου λέγοντος· « Ὑμεῖς ἱερεῖς Θεοῦ κληθήσεσθε (26)· » οὔτε πάντες τῆς τοιαύτης ἱεροσύνης ἢ λειτουργίας τὴν ἐξουσίαν ἀρπάζομεν, οὔτε ἄλλος τὴν ἄλλῃ δοθείσαν χάριν ἐν ἐξουσία ἔστιν ἑαυτῷ λαμβάνειν· ἀλλ' ἕκαστος τῶν πιστῶν ἐν τοῖς ἰδίῳ ὄροις μένει τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ, τοῦ Ἀποστόλου παιδεύοντος ἡμᾶς ἐν τῷ λέγειν πρὸς πάντας μὲν, « Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν· καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφούσθε ἐν τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦ ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον· » πρὸς ἕκαστον δὲ σαφῶς διακρίνοντος μὲν

A etiam vitiose fieri. Rursus autem memores Apostoli, qui dixit: « Hæc in figura contingebant illis: scripta sunt autem propter admonitionem nostri, in quos fines sæculorum devenerunt¹; » videamus num ea quæ sancita sunt a Deo ad pietatem, et quæ societatem inter se habent, differentiam inviolabiliter servarint. Alia enim assignata erant Jerosolymis, et qui extra fecissent, periclitabantur: alia vero, eaque plura, et in ipso templo, et in altari, et in ipsa Jerusalem, aliisque locis, erant ad cultum Deo exhibendum selecta; nec quisquam quæ in templo et altari fiebant, in aliis Jerosolymæ **662** locis facere audebat, neque quæ in aliis locis fiebant, etiam in templo fieri permittebantur. Periculum est quoque, ne nos præter locum mandatum conficiamus; maxime, si sacerdotii mysteria celebremus in profanis locis, cum ejusmodi res contemptum ostenderet in celebrante, et alii esset offendiculo pro alia variaque affectione, ob diversam multorum in harum rerum cognitione infirmitatem.

3. Quod si dicat quispiam: Cur igitur Apostolus dixit: « Volo ergo viros orare in omni loco², » propterea, videlicet, quod Dominus adorandi in omni loco potestatem dedit, his verbis: « Neque in Jerosolymis, neque in monte hoc adorabitis Patrem³? » Hoc dicere licet, quod illud, « in omni, » non comprehendit loca humanis usibus ac immundis ac profanis negotiis destinata, sed ab Jerosolymorum usque ambitu ad omnem totius orbis locum adorationem extendit, et juxta sacrificii prophetiam⁴, ad eum locum qui studiose videlicet Deo dicatus sit, ad gloriosi mysterii sacrificium celebrandum. Etsi enim audivimus prophetam dicentem: « Vos sacerdotes Dei vocabimini⁵; » tamen neque omnes ejusmodi sacerdotii aut ministerii potestatem usurpamus, neque alius alii datam gratiam sibi sumere potest, sed fideles singuli intra proprios doni Dei fines manent, ita docente nos Apostolo, cum dicit ad omnes quidem: « Obsecro autem vos, fratres, per miserationes Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationalem cultum vestrum: et nolite conformari huic sæculo, sed transformamini in novitate spiritus vestri, ut probetis, quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta⁶; » unicuique vero perspicue distinguit ministerium cuique conveniens, prohibetque alienum ordinem invadere, ubi ait: « Dico enim per Dei gratiam

¹ I Cor. x, 11. ² I Tim. ii, 8. ³ Joan. iv, 21.

(22) Codex unus κατήντησεν.

(23) Editi ἀλλὰ τῆς πρὸς Θεὸν λατρείας ἦν κεκριμένα. Codex Combefis. ἀλλὰ τοῖς πρὸς Θεοῦ λατρείαν ἦν ἐγκειμένα· ubi illud τοῖς aut redundat, aut sumi debet pro ἐπὶ τοῖς, hoc est, ἐπὶ τούτοις præterea. Et alius codex habet quoque ἐγκειμένα.

(24) Reg. primus ἐν παντί τῷ ὄρει διδόναι τὴν ἐξουσίαν τῆς προσκυνήσεως ἐπαγγεῖλασθαι ἐν τῷ

⁴ Malach. i, 11. ⁵ Isa. lxi, 6. ⁶ Rom. xii, 1, 2. εἰρηκέναι· Ἔρχεται ὥρα ὅτε οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις οὔτε ἐν, etc. Mox duo mss. ἐκεῖνα ἔστιν εἰπεῖν.

(25) Lege Ducæum in illud, εἰς τὴν ἱερουργίαν, etc.

(26) Editi et Reg. secundus Ὑμεῖς δὲ πάντες ἱερεῖς, vos autem omnes sacerdotes Dei vocabimini. Alii duo mss. simpliciter Ὑμεῖς ἱερεῖς, nec aliter legitur apud Isaiam.

quæ data est mihi, cuilibet versanti inter vos, A ut ne plus sapiat quam oportet sapere, sed sapiat ad sobrietatem, sicut unicuique Deus divisit mensuram fidei⁷.» Quin etiam per mutuam necessariamque membrorum corporeorum ordinationem, quæ ad elegantiam securitatem que tendit, moderatur in nobis nostrum illum statum mutuum, ut Deo in dilectione Christi Jesu in differentiam donorum placeamus. Quippe dicit: «Sicut in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent: ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra; habentes autem donationes secundum gratiam quæ data est nobis differentes, sive prophetiam secundum rationem fidei, sive ministerium in ministrando⁸, » etc.

4. Si vero ii qui operam mutuam conferunt ad unum illum attingendum scopum, quo videlicet placeant Deo, ac tantam inter se habent conjunctionem societatis in dilectione Christi, ipsi tamen proprium locum accepti doni transgredi non permittuntur, quomodo non multo **663** magis loca alienis et contrariis rebus addicta debemus a sanctis secernere? Etenim tum ex omnibus quæ ex divina Scriptura relata sunt, tum ex ejusmodi aliis, et ex memoratis prius exemplis discamus oportet, opus, quod præter locum fit, in finem proposito scopo contrarium cedere. De eo autem, quod præter tempus geritur, ipsum Dominum nostrum Jesum Christum jam audire licet, qui dicit: «Quapropter simile factum est regnum cælorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas, exierunt obviam sponso. Quinque autem ex eis erant prudentes, et quinque fatuæ: quæ fatuæ acceptis lampadibus suis, non sumpserunt oleum secum: prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis. Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, et dormierunt. Media autem nocte clamor factus est, Ecce sponsus venit, exite obviam ei. Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, et ornaverunt lampades suas. Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ exstinguuntur. Responderunt prudentes, dicentes: Ne forte non sufficiat nobis et vobis; ite potius ad vendentes, et emite vobis. Dum autem irent emere, venit sponsus, et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias: et clausa est janua. Novissime vero veniunt et reliquæ virgines, dicentes: Domine, Domine, aperi nobis: at ille

⁷ Rom. xii, 3. ⁸ ibid. 4-7.

(27) Illud, τοῦ Θεοῦ, deest in Reg. secundo, nec legitur expressum in Vulgata.

(28) Reg. primus et tertius τῆς πίστεως, εἴτε διδασκαλίαν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, εἴτε ὁ διακονῶν ἐν τῇ διακονίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

(29) Veteres duo libri τῶν τε.

(30) Reg. tertius εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, καὶ

τὴν ἐκάστῳ πρέπουσαν λειτουργίαν, κωλύοντας δὲ ἐπεμβαίνειν ἀλλοτρίῳ τάγματι, ἐν τῷ λέγειν· «Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ (27) τῆς δοθείσης μοι, παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερφρονεῖν, παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, ἐκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως.» καὶ διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις τῶν μελῶν τοῦ σώματος πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ ἀκίνδυνον καταναγκασμένης εὐταξίας κανονίζοντες ἐν ἡμῖν τὴν ἡμῶν πρὸς ἀλλήλους εὐάρεστον τῷ Θεῷ ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ Ἰησοῦ εὐταξίαν ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν χαρισμάτων. Λέγει γὰρ· «Καθάπερ ἐν ἐνὶ σώματι μέλη πολλά ἔχομεν, πάντα δὲ τὰ μέλη οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πράξιν· οὕτως οἱ πολλοὶ ἐν σώματι ἔσμεν ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ καθεὶς ἀλλήλων μέλη· ἔχουτες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθείσαν ἡμῖν διάφορα, εἴτε προφητείαν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, εἴτε διακονίαν ἐν τῇ διακονίᾳ,» καὶ τὰ ἐξῆς (28).

4. Εἰ δὲ οἱ συνεργοῦντες ἀλλήλοις πρὸς τὸν ἕνα σκοπὸν τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως, καὶ τοσαύτην ἔχοντες πρὸς ἀλλήλους συνάφειαν κοινωνίας ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ, τὸν ἴδιον τόπον τοῦ χαρίσματος ὑπερβαίνειν οὐκ ἐπιτρέπονται, πῶς οὐχὶ πολλῶ πλεον τοῖς ἀλλοτρίοις καὶ ἐναντίοις πράγμασιν ἀφωρισμένους τόπους διακρίνειν ἀπὸ τῶν ἁγίων ὀφείλομεν; Ἐκ πάντων γὰρ τῶν (29) πνημονευθέντων ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, καὶ τῶν τοιούτων, καὶ τῶν προῤῥηθέντων ὑποδειγμάτων παιδεύεσθαι ἡμᾶς χρὴ, ὅτι ἡ παρὰ τόπου ἐνέργεια εἰς τὸ ἐναντίον τοῦ προκειμένου σκοποῦ περιτρέπει τὸ τέλος. Παρὰ καιρὸν δὲ, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔστιν ἀκοῦσαι, λέγοντος· «Διὰ τοῦτο ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα παρθένοις, αἵτινες λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας αὐτῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν τοῦ νυμφίου (30) Πεντε δὲ ἦσαν ἐξ αὐτῶν φρόνιμοι, καὶ αἱ πέντε μωραὶ· αἵτινες μωραὶ, λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας αὐτῶν, οὐκ ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν ἔλαιον· αἱ δὲ φρόνιμοι ἔλαβον ἔλαιον ἐν τοῖς ἀγγείοις αὐτῶν. Χρονίζουτος δὲ τοῦ νυμφίου, ἐνύσταξαν πᾶσαι καὶ ἐκάθευθον. Μέσης δὲ νυκτὸς κραυγὴ γέγονεν (31)· Ἴδου ὁ νυμφίος ἔρχεται, ἐξέρχεσθε εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ. Τότε ἠγέρθησαν πᾶσαι αἱ παρθένοι ἐκεῖναι, καὶ ἐκόσμησαν τὰς λαμπάδας αὐτῶν. Αἱ δὲ μωραὶ ταῖς φρονίμοις εἶπον· Δότε ἡμῖν ἐκ τοῦ ἐλαίου ὑμῶν, ὅτι αἱ λαμπάδες ἡμῶν σβέννυνται. Ἀπεκρίθησαν αἱ φρόνιμοι λέγουσαι· Μήποτε, οὐ μὴ ἀρκέσῃ ἡμῖν καὶ ὑμῖν (32)· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἀγοράσατε ἑαυταῖς, Ἀπερχομένων δὲ αὐτῶν ἀγοράσαι, ἦλθεν ὁ νυμφίος, καὶ αἱ ἑτοιμοὶ εἰσῆλθον μετ' αὐτοῦ (33) εἰς τοὺς γάμους, καὶ ἐκλείσθη ἡ θύρα. Ὑστερον δὲ ἔρχονται καὶ αἱ λοιπαὶ παρθένοι λέγου-

τὰ ἐξῆς.

(31) Unus mss. κραυγὴ ἐγένετο.

(32) Unus codex ἀρκέσῃ ὑμῖν τε καὶ ἡμῖν.

(33) Reg. primus εἰσῆλθον μετὰ τοῦ νυμφίου. Totum illud, quod mox sequitur, ἐν ᾧ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται, in nostris veteribus libris non legitur.

σαι· Κύριε, Κύριε, ἀνοιξον ἡμῖν· ὁ δὲ ἀποκριθεὶς A
εἶπεν αὐταῖς· Ἄμην λέγω ὑμῖν, οὐκ οἶδα ὑμᾶς.
Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν
ῥάραν.»

5. Διόπερ τὴν περὶ τοῦ αὐτοῦ κρίματος πολλάκις
γινομένην (34) παραγγελίαν σφοδρότερον καθάπτεσθαι
καὶ πιστεύεσθαι μᾶλλον εἰδώς, καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ
κατὰ τὸν αὐτὸν νοῦν εἰρημένον παραθήσομαι. Φησὶ
δὲ αὐτός ὁ Κύριος· « Πολλοὶ ζητήσουσιν εἰσελθεῖν
καὶ οὐκ ἰσχύσουσιν. Ἄφ' οὗ ἐὰν εἰσέλθῃ ὁ οἰκοδε-
σπότης, καὶ κλείσῃ τὴν θύραν, καὶ ἀρξῆσθε λέγειν,
Κύριε, Κύριε, ἀνοιξον ἡμῖν, καὶ τότε ἀποκριθεὶς
ἔρει· Οὐκ οἶδα ὑμᾶς πότεν ἐστέ. Διὰ τοῦτο λέγω
ὑμῖν, γίνεσθε ἑτοιμοί, ὅτι ἡ ῥάρα οὐ δοκεῖτε, ὁ Υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται » καὶ πόλλαχρὸς ὁμοίως. Εἰ
δὲ δεῖ καὶ τὸν Ἀπόστολον προσκαλέσασθαι εἰς μαρ- B
τυρίαν, ἀκούσωμεν αὐτοῦ μνημονεύσαντος μετὰ τοῦ
προφήτου λέγοντος· « Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου,
καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι » ἐπεινεχόν-
τος δὲ τὸ παρ' ἑαυτοῦ, « Ἴδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσ-
δεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας » καὶ πάλιν· « Ἄφ'
οὗν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς
πάντας μὲν, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πί-
στεως. » Εἰ δὲ καὶ ἄλλης μαρτυρίας χρεία, μνημο-
νεύσωμεν (35) τοῦ Δαβὶδ εἰπόντος· « Ὑπὲρ ταύτης
προσεύχεται πρὸς σὲ πᾶς ὁσὸς ἐν καιρῷ εὐθέτῳ »
καὶ τοῦ Σολομῶντος κατὰ κοινῶν (36) ὁρισμένου, ὅτι
πάντα καλὰ ἐν καιρῷ αὐτῶν.

6. Παρὰ πρόσωπον δὲ, ἐν μὲν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ,
ὡς ἐπὶ τοῦ Κορέ, καὶ τολμησάντων ἐπεισελθεῖν τῇ C
μὴ δοθείσῃ αὐτοῖς ἰσρωτύνῃ, καὶ ὑπαπεσόντων ἀπο-
τομία ὄργῃς εἰς ὄλεθρον καὶ ἀπώλειαν φοικωδέστε-
ραν· παρ' αὐτοῦ δὲ τοῦ Κυρίου παιδευόμεθα ἀσφα-
λιζεσθαι (37), εἰπόντος πρὸς τοὺς μαθητάς· « Οὐκ
ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα
οἴκου Ἰσραὴλ » πρὸς δὲ τὴν γυναῖκα· « Οὐκ ἔστι
καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς
κυναρίοις. » Παρὰ πρᾶγμα δὲ, ἐκ μὲν τῆς Παλαιᾶς
Διαθήκης, ὅταν, ἐν πολλῇ δοθείσῃ προσφέρειν θυσίαν
ἀπὸ καθαρῶν καὶ ὁλοκλήρων καὶ ἀμώμων, μὴ ἐκ
τοιούτων προσνεχθῆ· περὶ οὗ ὁ Θεὸς εἶπέ· « Προσ-
ἄγαγε αὐτὸ τῷ ἀρχιερεὶ σου, εἰ προσδέξεται αὐτὸ
εἰ λήφεται πρόσωπόν σου » ἐκ δὲ τῆς Καινῆς Δια-
θήκης παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
τῆς προφητείας Ἠσαίου μνημονεύσαντος κατὰ τῶν
Ἰουδαίων, ὅτι « Καλῶς προεφήτευσεν Ἠσαίας περὶ D
ὑμῶν λέγων· Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσι με τιμᾷ, ἡ
δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· μάτην δὲ
σέβονται· ἅτε διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα
ἀνθρώπων » παρὰ δὲ τοῦ Ἀποστόλου μαρτυροῦντος
μὲν τῇ συνειδήσει τῶν Ἰουδαίων, καταργησάντων
δὲ αὐτῶν ἐν τῇ διαφορᾷ τῆς δικαιοσύνης. Γράφει δὲ

A respondens dixit eis : Amen dico vobis, nescio
vos. Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque
horam 9. »

5. Quare cum sciam admonitionem sæpius de
eodem iudicio adhibitam validius commovere,
magisque credi, eam quoque, quæ alio loco in eam-
dem sententiam prolata est, adjiciam. Dicit autem
Dominus ipse : « Multi quærent intrare, et non
poterunt. Cum autem ingressus fuerit paterfam-
lias, et clauserit ostium, et cœperitis dicere : Do-
mine, Domine, aperi nobis, tunc respondens di-
cet : Non novi vos, unde sitis 10. Propterea dico
vobis, estote parati, quia qua hora non putatis,
Filius hominis venturus est 11 ; » atque multis
locis similiter. Quod si et Apostolus in testimo-
nium advocandus est, audiamus ipsum prophetæ
verba ita referentem, « Tempore accepto exaudi-
vi te, et in die salutis adjuvi te 12 ; » et posthac ex
seipso inferentem : « Ecce nunc tempus accepta-
bile, ecce nunc dies salutis 13 ; » et iterum :
« Ergo dum tempus habemus, operemur bonum
ad omnes quidem, maxime autem ad domesticos
fidei 14. » Si vero et testimonio alio opus est, me-
minerimus Davidis, qui dicit : « Pro hac orabit ad
te omnis sanctus, in tempore opportuno 15 ; »
Salomonis itidem, qui in universum pronuntiavit
Omnia bona fieri in tempore suo 16.

6. In Veteri quidem Testamento puta, in Core 17,
et in illis, qui sacerdotium sibi non concreditum
invadere ausi sunt, et propter iræ severitatem in
perniciem et exitium horrendum inciderunt, vide-
mus quam grave sit præter 664 personam aliquid
facere : ab ipso vero Domino, ut cauti simus, eru-
dimur : qui videlicet ad discipulos dixit : « Non
missus sum nisi ad oves quæ perierunt domus
Israël 18 ; » et ad mulierem : « Non est bonum
sumere panem filiorum, et projicere catellis 19. »
Præter rem vero quidpiam fieri, ex Veteri quidem
Testamento discimus, ubi cum præceptum esset,
ut sacrificium fieret ex mundis et integris et ma-
culæ expertibus, tamen non ex talibus oblatio facta
est : qua de re Deus dixit, « Offer illud principi tuo, si
admittet illud, si suscipiet faciem tuam 20 ; » ex
Novo vero Testamento ab ipso domino nostro
Jesu Christo hoc idem edocemur : qui prophetiam
Isaie contra Judæos profert, hoc modo : « Bene
prophetavit Isaias de vobis, dicens : Populus hic
labiis me honorat, cor autem eorum longe est a
me : in vanum autem colunt me, docentes do-
ctrinas, mandata hominum 21 ; » ab Apostolo quo-
que, qui fert testimonium de conscientia Judæo-

9 Matth. xxv, 1-13. 10 Luc. xiii, 24, 25. 11 Matth. xxiv, 44. 12 Isa. xlix, 8. 13 II Cor. vi, 2, 2.
14 Galat vi, 10. 15 Psal. xxxi, 6. 16 Eccl. iii, 11. 17 Num. xvi, 31 sqq. 18 Matth. xv, 24. 19 Marc.
vii, 27. 20 Malach. i, 8. 21 Marc. vii, 6, 7.

(34) Unus ms. πολλάκις γεγεννημένον.

(35) Editi μνημονεύσωμεν. At mss. μνημονεύ-
σωμεν.

(37) Reg. secundus κατὰ κοινῶν. Editi κατὰ και-

ρούς, male.

(37) Editi παιδευόμεθα ἀσφαλιζεσθαι. Unus ms.
τὸ ἀσφαλ. Alius τοῦ ἀσφαλ. Statim unus ms. πρὸς τὰ.

rum, condemnatque ipsos ob justitiæ differentiam. A Scribit autem sic: « Testimonium enim perhibeo illis quod æmulationem Dei habent, sed non secundum scientiam. Ignorantes enim justitiam Dei et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti²². » Quapropter Apostolus, qui Deo placere vere studebat, cum quas in lege jamdiu fecerat justitias narrasset, hæc subjungit: « Quin etiam existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Christi Jesu Domini mei; propter quem omnia detrimentum feci, et arbitror stercora esse, ut Christum lucrifaciam, et inveniar in illo non habens meam justitiam, quæ ex lege est, sed illam quæ est per fidem Jesu Christi justitiam, quæ ex Deo est in fide, ad cognoscendum illum²³, » etc. Per hæc autem et B similia erudit nos, ut multo magis caveamus, ne unquam regulæ quæ a Domino nostro Jesu Christo ad placendum Deo proposita est, humanam justitiam adjungamus.

7. De eo autem quod propter mensuram fit, satis esse arbitror meminisse Domini nostri Jesu Christi, ad distinguendam mensuram veteris dilectionis, (scriptum autem est: « Diliges proximum tuum sicut te ipsum²⁴, ») qui dixit: « Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut ego dilexi vos²⁵. Majorem hæc dilectionem nemo habet, ut quis animam suam ponat pro amicis suis²⁶. » Et in summa hoc idem de omnibus simul justificationibus ab ipso Domino discere licet, cum ita definerit: Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Pharisæorum non intrabitis in regnum cælorum²⁷. » Præter ordinem vero et rerum seriem agitur, cum quis prima in secundo aut tertio loco tractat, et ea quæ in tertio loco collocata sunt, eorum, quæ prius locata fuerant, principium esse putat. Velut cum Dominus ei qui dixerat, « Hæc omnia custodivi a juventute mea, » hoc mandatum dedit: Vende quæ habes, et da pauperibus, et tolle crucem tuam, et veni, sequere me²⁸; » si quis ei **665**, qui nihil eorum, quæ præmissa sunt præstisset, illud, « Sequere me » (quod posterius est), injungeret: et velut cum rursus Dominus dicit: « Si quis venit ad me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me²⁹, » si quis sequendi præceptum ponat ante priora. Et rursus cum Dominus post multa subjungit, « Sic omnis ex vobis qui non renuntiat iis quæ possidet, non potest meus esse discipulus³⁰, » si quis anteaquam ea quæ prius dicta sunt, servasset, discipulum se esse in animum inducat. Quapropter necesse est servare præceptum Apostoli qui dicit: « Omnia honeste et secundum ordinem fiant³¹. »

οὕτως. « Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς, ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Ἄγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν ζητοῦντες στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐκ ὑπετάγησαν. » Διόπερ ὁ Ἀπόστολος, τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως γνησίως πεφροντικῶς, μετὰ τὴν διήγησιν τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀνωτάτω κατορθωθέντων αὐτῷ δικαιωμάτων ἐπιφέρει: « Ἄλλὰ μὲν οὖν καὶ ἠγοῦμαι τὴ πάντα ζημίαν εἶναι διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου μου, δι' ὃ τὰ πάντα ἐξεραιώθην, καὶ ἠγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω, καὶ εὐρεθῶ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην ἐπὶ τῇ πίστει, τοῦ γινῶμαι αὐτῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Διὰ δὲ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἡμᾶς παιδεύει πολὺ περισσοτέρως φυλάσσεσθαι ἐπεισ-
αγαγεῖν ποτε τῷ του Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κανόνι τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως ἀνθρωπίνου δικαιοσύνης.

7. Παρὰ μέτρον δὲ, ἀρκεῖν ἠγοῦμαι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μνημονεῦσαι πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ μέτρον τῆς παλαιᾶς ἀγάπης (γέγραπται δὲ, « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν, ») εἰπόντος: « Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπάτε ἀλλήλους, καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς. Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. » Καὶ καθόλου περὶ πάντων (38) ὁμοῦ τῶν δικαιωμάτων ἔστι μαθεῖν παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου θεωρισσαμένου: « Ἐάν μὴ περισσεύσῃ ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη πλεόν τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Παρὰ τάξιν δὲ καὶ ἀκολουθίαν, ὅταν τὰ πρῶτα ἐν δευτέρῳ τόπῳ ἢ τρίτῳ τις σπουδάζῃ καὶ τὰ ἐν τρίτῳ τόπῳ προστεταγμένα ἀρχὴν ἠγήσῃται τῶν προτεταγμένων (39). Τοῦ γὰρ Κυρίου προστάξαντος τῷ εἰπόντι, « Ταῦτα πάντα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου, » τὸ, « Πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ ἄρσον τὸν σταυρὸν σου, καὶ δευρο ἀκολουθεῖ μοι. » εἰ τις τῷ μηδὲν πεπεικότε τῶν προτεταγμένων, τὸ δεύτερον, « Ἀκολουθεῖ μοι (40) μοι, ἐπιτρέποι καὶ ὡς πάλιν λέγοντος τοῦ Κυρίου, « Εἰ τις ἔρχεται πρὸς με, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν, καὶ ἄρατω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι, » τὸ ἀκολουθεῖν προτάσσει τῶν προτεταγμένων (41)· καὶ πάλιν τοῦ Κυρίου μετὰ πολλὰ ἐκενεγκόντος τὸ, « Οὕτως πᾶς ἐξ ὑμῶν, ὃς οὐκ ὑπετάσσεται τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ δύναται εἶναι μου μαθητής, » πρὸ τοῦ τὰ προειρημένα φυλάξαι, μαθητής εἶναι φαντάζεται. Διόπερ ἀναγκαῖον φυλάσσειν τὸ τοῦ Ἀποστόλου παράγγελμα, εἰπόντος: « Πάντα εὐσχημῶς ὡς καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω.

²² Rom. x, 2, 3. ²³ Philipp, iii, 8, 9. ²⁴ Matth. xix, 19. ²⁵ Joan. xiii, 34. ²⁶ Joan. xv, 13. ²⁷ Matth. v, 20. ²⁸ Matth. xix, 20, 21. ²⁹ Matth. xvi, 24. ³⁰ Luc. xiv, 33. ³¹ I Cor. xiv, 40.

(38) Veteres duo libri περὶ πάντων. Vox prima in editis desideratur. Mox editi παρὰ τοῦ αὐτοῦ. Reg. primus παρ' αὐτοῦ τοῦ.

(39) Reg. secundus προστεταγμένων, et ita quo-

que habet Reg. primus emendatus.

(40) Editi τὸ. Δευρο ἀκολουθεῖ. Veteres tres libri ut in contextu.

(41) Reg. primus τῶν προστεταγμένων.

8. Παρὰ διάθεσιν δὲ, ὡς ὅταν λέγῃ ὁ Κύριος περὶ A
 μὲν τῶν πάθει ἀνθρωποπαρεσκειᾶς ποιούντων ἐλεημο-
 σύνην, ἢ ἄλλο τι δικαίωμα πρὸς (42) τὸ θεαθῆναι
 τοῖς ἀνθρώποις. « Ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσι τὸν
 μισθὸν αὐτῶν. » Ἐπι δὲ σφοδρότερον παρίστησι τὴν
 κακίαν τῶν διὰ πάθος ἀνθρώπων ποιούντων τῇ ἐν-
 τολῇ τοῦ Κυρίου, δεικνύων, ὅτι οὐ μόνον μισθοῦ
 ἐκπίπτει, ἀλλὰ καὶ τιμωρίας ἀξίος ὁ ποιῶν ἐντολὴν
 μὴ κατὰ θεοπέθειαν, ἀλλὰ κατὰ ἀνθρωποπαρεσκειαν,
 ἢ τινος ἄλλης ἡθονης ἐνεκεν, ἢ πλεονεξίας, ἢ πραγ-
 ματείας, ὧν κατηγορεῖ καὶ (43) ὁ Ἀπόστολος. Αὐτὸς
 δὲ ὁ Κύριος σφοδρότερον κατακρίνων τοὺς τοιοῦτους,
 λέγει. « Πολλοὶ ἐλεύσονται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ λέ-
 γοντες. Κύριε, Κύριε, σὺ τῷ σῷ ὀνόματι προεφη-
 τεύσαμεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν,
 καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν, καὶ ἐφάγομεν μετὰ B
 σοῦ, καὶ ἐπίομεν, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις ἡμῶν ἐδί-
 दाξας; Καὶ τότε ἀποκριθήσονται αὐτοῖς λέγων. Ἀπο-
 χωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς πόθεν ἐστέ, ἐργάται
 ἀνομίας. » ὡς ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων δῆλον
 εἶναι, ὅτι, καὶ χάρισματά τις ἐνεργήσῃ, καὶ ἐντολὰς
 ποιήσῃ, μὴ κατὰ διάθεσιν δὲ καὶ σκοπὸν ὃν ἐδίδαξεν
 ὁ Κύριος εἰπὼν. « Οὕτως λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν
 ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ
 καλά ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν
 τοῖς οὐρανοῖς. » καὶ Παῦλος δὲ ὁ ἀπόστολος, ὁ ἐν Χρι-
 στῷ λαλῶν, φησὶν, « εἴτε ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε
 τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ ποιεῖτε. » δι-
 καίως ἀκούει ἄπερ ἀπεκρίνατο ὁ Κύριος. Ὅθεν ὁ
 Ἀπόστολος ἔμαθεν εἰπεῖν. « Ἐάν τις γλώσσαις τῶν
 ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ C
 ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἤχων, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον (44).
 Καὶ ἐάν ἔχω προφητείαν, καὶ εἶδω τὰ μυστήρια
 πάντα, καὶ ἐάν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρα μεθ-
 ιστάμεν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. Καὶ ἐάν
 ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐάν παραδῶ
 τὸ σῶμά μου ἵνα καθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω,
 οὐδὲν ὠφελοῦμαι. » Καὶ ἀλλαχοῦ καθολικώτερον καὶ
 σφοδρότερον φησὶν. « εἰ ἐπι ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χρι-
 στοῦ δούλος οὐκ ἂν ἦμην. »

rar, charitatem autem non habeam, nihil capio utilitatis ³⁶. » Et alibi generalius ac vehementius ait :
 « Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem ³⁷. »

9. Εἰ δὲ καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μαρτυρίαν ἐπι-
 ζητοῖς (45) εἰς πληροφάναν τοῦ τοιοῦτου κρίματος,
 Μωϋσῆς φησὶν. « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου D
 ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας
 σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου (46)· καὶ ἀγαπήσεις
 τὸν πλησίον σου ὡς ἐαυτόν. » Οἷς ἐπιφέρει ὁ Κύριος.
 « Ἐν ταύταις ταῖς δυοῖν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος
 καὶ οἱ προφῆται κρέμονται. » Μαρτυρεῖ δὲ καὶ (47)
 ὁ Ἀπόστολος, λέγων. « Πλήρωμα οὖν νόμου ἢ

8. Denique fit aliquid non eo, quo debet, animo,
 exempli causa, cum dicit Dominus de iis qui studio
 placendi hominibus faciunt eleemosynam, aut al-
 teri cuius justificationi operam dant, ut videantur
 ab hominibus, « Amen dico vobis, habent merce-
 dem suam ³². » Adhuc autem malitiam eorum, qui
 ob affectum humanum præceptum Domini faciunt,
 gravius declarat, ubi illud ostendit, quod non merce-
 cede solum destituitur, sed supplicio etiam dignus
 est qui præceptum perficit, non secundum pie-
 tatem, sed ex studio placendi hominibus, aut ali-
 cuius alterius voluptatis gratia, aut avaritiæ, aut
 negotii : quos redarguit et Apostolus. Imo vero
 Dominus ipse vehementius tales condemnans, di-
 cit : « Multi venient in illa die dicentes : Domine,
 Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et
 in nomine tuo dæmonia eiecimus, et virtutes mul-
 tas fecimus, et manducavimus tecum, et bibimus,
 et in plateis nostris docuisti? Et tunc respondebo
 illis dicens : Discedite a me, non novi vos unde
 sitis, operarii iniquitatis ³³ : » ut ex his ac simili-
 bus illud perspicuum sit, quod etiamsi quis cha-
 rismata operetur, etiamsi conficiat mandata, si ta-
 men non conficit eo, quo debet, animo, et ex scopo,
 quem Dominus docuit his verbis : « Sic luceat lux
 vestra coram hominibus, ut videant opera vestra
 bona et glorificent Patrem vestrum qui in cælis
 est ³⁴ ; » et quem Paulus apostolus in Christo lo-
 quens, tradidit, cum dixit : « Sive manducatis,
 sive bibitis, sive quid facitis, omnia in gloriam
 Dei facite ³⁵ : » jure ac merito ea, quæ Dominus
 respondit, auditurus sit. Unde Apostolus dicere
 didicit : « Si linguis hominum loquar et angelo-
 rum, charitatem autem non habeam, factus sum,
 æs resonans, aut cymbalum tinniens. Et si ha-
 buero prophetiam, et noverim mysteria omnia, et
 si habuero omnem fidem, ita ut montes transfe-
 ram, charitatem autem non habeam, nihil sum.
 Et si distribuero in alendos pauperes omnes facul-
 tates meas, et si tradidero corpus meum ut combu-
 rari, charitatem autem non habeam, nihil capio utilitatis ³⁶. » Et alibi generalius ac vehementius ait :
 « Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem ³⁷. »

9. Quod si Veteris etiam Testamenti testimo-
 nium ad ejusmodi sententiam certo probandam
 requiris, Moyses dicit : « Diliges Dominum Deum
 tuum ex toto corde tuo, et ex tota mente tua, et
 ex tota fortitudine tua : et diliges proximum tuum
 sicut teipsum. ³⁸ » Quibus Dominus subjungit :
 « In his duobus mandatis universa lex et prophetæ
 pendent. ³⁹ » Testatur hoc ipsum et Apostolus. **666**
 his verbis : « Plenitudo ergo legis est dilectio ⁴⁰ »

³² Matth. vi, 3. ³³ Matth. vii, 22, 23 ; Luc xiii, 26, 27. ³⁴ Matth. v, 16. ³⁵ I Cor. x, 31. ³⁶ I Cor,
 xiii, 1-3. ³⁷ Gal. i, 10. ³⁸ Deut. vi, 5. ³⁹ Matth. xxii, 40. ⁴⁰ Rom. xiii, 10.

(42) Editi δικαίωμα ποιούντων πρὸς. Sed eum vox
 ποιούντων videatur παρελκεῖν, eam delevi antiquis
 duobus libris auctoribus.

(43) Sic antiqui duo libri. Vocula καὶ deerat in
 vulgatis.

(44) Reg. tertius ἀλαλάζον, καὶ τὰ ἐξῆς. Mox alius

ms. μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνώσιν.

(45) Codices duo ἐπιζητοῖς.

(46) Antiqui duo libri καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς
 ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ.

(47) Vocula καὶ addita ex antiquis duobus li-
 bris.

Quod autem impuniti non relinquuntur qui non conficiunt hæc mandata, et pendentes ab ipsis justificationes, sed suppliciiis sunt obnoxii. Moses ipse clamat dicens: « Maledictus omnis qui non permanet in omnibus quæ scripta sunt in hoc libro ⁴¹. » David vero ait: « Iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiat me Dominus ⁴². » Et alibi: « Illic trepidabunt timore, ubi non erit timor, quoniam Deus dissipavit ossa eorum, qui hominibus placent ⁴³. » Itaque multa diligentia ac intenta cura opus est, ne si præter modum aliquem ex his quos retulimus, mandatum conficiamus, non modo talem ac tantam mercedem amittamus, sed etiam tam horrendis minis fiamus obnoxii.

QUÆSTIO IX.

An conveniat societatem cum iniquis habere, aut participem esse infructuosorum operum tenebrarum, etiamsi tales non sint ex numero eorum qui mihi sint concrediti.

RESPONSIO.

1. Iniquus quidem est quisquis legem integram non servaverit, aut violaverit vel unum mandatum. Etenim, si pars vel modica desit, totum periclitatur. Nam quod pene factum est, factum non est. Quemadmodum enim qui fere mortuus est, mortuus non est, sed vivit, et qui fere vixit, non vivit, sed mortuus est, et qui pene ingressus est, ingressus non est, sicut illæ quinque virgines: ita qui prope legem servavit, non servavit, sed iniquus est. Quapropter etiam erga iniquos, etiamsi germani et affines esse videantur, necesse est obedire Apostolo, qui aliquando quidem ait: « Si quis frater nominatus, aut fornicator, aut avarus, aut ebriosus, aut conviciator, aut raptor fuerit, cum tali ne cibum quidem sumite ⁴⁴. » Observandum autem hic est, quod non eum modo qui in his omnibus offendit, ab ipsa etiam communi diæta segregaverit, sed eum etiam qui in uno aliquo ex his omnibus deliquit, cum non dixerit, Cum hoc, sed, « Cum tali: » aliquando vero, « Mortificate membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam, quæ est simulacrorum servitus; propter quæ venit ira Dei ⁴⁵ » (et quidem generalius adjunxit) « in filios inobedientiæ. Nolite ergo fieri participes eorum ⁴⁶. » Ac rursus: « Ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis ⁴⁷. » Et alibi similiter.

2. Quid sit autem infructuosorum operum participem non esse, ut perspicue cognoscamus, primum perpendamus quibus de rebus nomen infructuosi usurpetur, utrum de reprobatis tantummodo

ἀγάπη. » Ὅτι δὲ οὐκ ἀτιμώρητοι οἱ μὴ κατορθοῦντες ταύτας, καὶ τὰ ταύταις ὑποπίπτοντα δικαιώματα τιμωρίας δὲ εἶσιν ὑπόδικοι, αὐτὸς Μωϋσῆς βοᾷ, λέγων (48). « Ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. » Ὁ δὲ Δαβὶδ φησιν. « Εἰ ἐθεώρουσιν ἀδικίαν ἐν καρδίᾳ μου, μὴ εἰσακουσάτω μου Κύριος: » καὶ ἀλλαγῶ. « Ἐκαὶ φοβηθήσονται φόβον, οὗ οὐκ ἦν φόβος, ὅτι ὁ Θεὸς διεσκόρπισεν ὅσα ἀνθρωπαρέσκων. » Πολλῆς οὖν ἐπιμελείας καὶ φροντίδος ἐπαγούρνου χρεία, μήπως, παρὰ τι τῶν εἰρημένων τὴν ἐντολὴν ἐργασάμενοι, μὴ μόνον τοῦ τοιοῦτου καὶ τοσοῦτου (49) μισθοῦ ἐκπίσωμεν, ἀλλὰ καὶ ταῖς οὕτω φοβεραῖς ἀπειλαῖς ὑποπέσωμεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Θ'.

Εἰ γοῆ συγκοινωνεῖν τοῖς παρανομουσιν, ἢ τοῖς ἀκάροποις ἔργοις τοῦ σκότους, καὶ μὴ ὡσεὶ τῶν ἐμοὶ πιστευθέντων οἱ τοιοῦτοι.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

1. Παράνομος μὲν ἐστὶν πᾶς ὁ μὴ ὀλόκληρον τὸν νόμον φυλάξας, ἢ καὶ ὁ μίαν ἐντολὴν παραβάς. Ἐν γὰρ τῇ ἐλλείψει καὶ τοῦ μικροῦ τὸ πᾶν κινδυνεύει. Τὸ γὰρ παρ' ὀλίγον γεγενῆς οὐ γεγενυεν. Ὡσπερ γὰρ ὁ παρ' ὀλίγον ἀποθανὼν οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ ζῆ, καὶ ὁ παρ' ὀλίγον ζήσας οὐ ζῆ, ἀλλὰ ἀπέθανε, καὶ ὁ παρ' ὀλίγον εἰσελθὼν οὐκ εἰσῆλθεν, ὡς αἱ πέντε παρθένοι οὕτως ὁ παρ' ὀλίγον φυλάξας τὸν νόμον οὐκ ἐφύλαξεν, ἀλλ' ἐστὶ παράνομος. Διὸ καὶ ἀναγκαῖον ἐπὶ τῶν παρανομούντων, καὶ γνήσιοι εἶναι δόξωσι, πείθεσθαι τῷ Ἀποστόλῳ εἰπόντι, ποτὲ μὲν, « Ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, ἢ κέρνος, ἢ πλεονεκτής, ἢ μέθυσος, ἢ λοιδορός, ἢ ἄσπαξ, τῷ τοιοῦτῳ μηδὲ συνεσθίειν: » παρατηρητέου δὲ ἐνταῦθα, ὅτι οὐχὶ τὸν τὰ πάντα ὄντα ἀφώρισε καὶ αὐτῆς τῆς κοινῆς (50) διαίτης, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐν τι ὄντα ἐκ πάντων, ἐν τῷ μὴ εἰπεῖν, « Τούτῳ, » ἀλλὰ, « Τῷ τοιοῦτῳ » ποτὲ δὲ, « Νεκρώσατε τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία: δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ (καὶ γὰρ καθολικώτερον ἐπήγαγεν) ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. (51) Μὴ οὖν γίνεσθε συμμετοχοὶ αὐτῶν » καὶ πάλιν « Στέλλεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀπάκτως περιπατοῦντος, καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν, ἣν παρέλαβον (52) παρ' ἡμῶν » καὶ ἀλλαγῶ ὁμοίως.

« Et alibi similiter.

2. Τὸ δὲ μὴ συγκοινωνεῖν τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάροποις: ἵνα σαφῶς γινώσκων τί ἐστὶ, πρῶτον καταμάθωμεν κατὰ τίνων πραγμάτων κεῖται τὸ ὄνομα τοῦ ἀκάροπου: ποτέρου κατὰ τῶν κατεγνωσμένων μόνου, ἢ

⁴¹ Deut. xxvii, 26. ⁴² Psal. lxxv, 48. ⁴³ Psal. lxxi, 6. ⁴⁴ I Cor. v, 11. ⁴⁵ Col. iii, 5, 6. ⁴⁶ Ephes. v, 7. ⁴⁷ II Thess. iii, 6.

(48) Codices duo βοᾷ καὶ λέγει.

(49) Editi καὶ τηλικούτου. Libri veteres καὶ τοσοῦτου.

(50) Codices duo τῆς κοινῆς. Articulus desit in

vulgatis.

(51) Illud, ἐπὶ τοὺς υἱοὺς ἀπειθείας, abest a nostris veteribus libris.

(52) Reg. tertius ἣν παρέλαβον.

καὶ κατὰ τῶν ἐπαινετῶν μὲν (53), μὴ ἐξ ὑγιῶς δὲ ἀ
 διαθέσεως γινόμενον. Ἐν μὲν οὖν τῇ Παλαιᾷ Δια-
 θήκῃ ὁ προφήτης ἐν τῇ τοῦ δένδρου παραβολῇ περὶ
 τῶν ἀγίων εἶπεν· « Ὁ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν
 καιρῷ αὐτοῦ· » ὁ δὲ Σολομών φησιν· « Ἔργα δι-
 καίων ζωὴν ποιεῖ· καρποὶ δὲ ἀσεβῶν ἀμαρτίαι, »
 Ὡσαύτως δὲ λέγει· « Σπείρατε ἑαυτοῖς εἰς δικαιοσύνην,
 τρυγήσατε καρπὸν ζωῆς· » καὶ ὁ Μιχαίας· « Καὶ
 ἔσται ἡ γῆ εἰς ἀφανισμόν μετὰ τῶν κατοικοῦντων
 ἐν αὐτῇ, ἀπὸ καρπῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν· » καὶ
 ἄλλοι προφήται ἄλλα πλείονα. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὡς
 λύχνος λαμπέτω· τὸ δὲ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὁ τῆς δι-
 καιοσύνης ἥλιος, αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χρι-
 στὸς τρανότερον παριστησὶ λέγων· « Οὐ δύναται
 δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον
 σαπρὸν καρποὺς ἀγαθοὺς ποιεῖν· » καὶ ἀλλαγῶ
 ὁμοίως. Ἐχοντες οὖν τὸ τῶν καρπῶν ὄνομα ἐπὶ τοῖς
 ἀλλήλων ἐναυτίοις ὁμοίως κείμενον, λοιπὸν καταμα-
 θώμεν, ποῖοι μὲν εἰσι δένδρα ἄκαρπα, τίνα δὲ ὁ Ἀπό-
 στολος λέγει ἔργα ἄκαρπα. Τὰ μὲν οὖν ἄκαρπα δένδρα
 δηλοῦνται (54) ἡμῖν παρὰ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ,
 εἰπόντος τοῖς καταξιωθείσι τοῦ βαπτισματος εἰς
 ἄφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν, καὶ καθαρισθεῖσιν ἀπὸ παντὸς
 ῥύπου· « Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετα-
 νοίας· » καὶ μετ' ὀλίγα ἐπιφέρουτος· « Πᾶν οὖν
 δένδρον μὴ ποιῶν καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται, καὶ εἰς
 πῦρ βάλλεται· » τηλαυγέστερον δὲ ὁ Κύριος (55) δι-
 δάσκει, λέγων τοῖς μὲν ἐκ δεξιῶν ἐστῶσι, « Δεῦτε,
 οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν
 ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· »
 καὶ τοὺς ἀγαθοὺς αὐτῶν καρποὺς δεικνύων ἐν τοῖς
 ἐπιφερομένοις· τοὺς δὲ ἐξ ἁριστερῶν πέμπων εἰς τὸ
 πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς
 ἀγγέλοις αὐτοῦ· οἷς οὐχ ἀμαρτίας ἐργασίαν ἐγκαλεῖ,
 ἀλλ' ἀργίαν καρπῶν ἀγαθῶν. « Ἐπεινάσα γὰρ, φησὶ,
 καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, » καὶ τὰ ἐξῆς· ἦτις ἀργία
 τῆς μεριμῆς ἐποίησεν αὐτοὺς γενέσθαι τῶν ἀμαρτωλῶν,
 οἵτινες ἀγγελοὶ τοῦ διαβόλου καλοῦνται παρὰ τοῦ Κυ-
 ρίου.

3. Τῆς διαφορᾶς οὖν φανερωθείσης τῶν τὰ ἐναντία
 καρποφορούντων, καὶ ἀκαρπῶν, λοιπὸν ἴδωμεν, τίνα
 ἐστὶ μάλιστα ἃ λέγει ὁ Ἀπόστολος ἔργα ἄκαρπα.
 Ἐγὼ δὲ λογιζόμενος οὐχ εὐρίσκω μεταξὺ τοῦ νομί-
 μως καὶ εὐαρέστως τῷ Θεῷ τὴν ἐντολὴν ἐργαζομέ-
 νου, καὶ τοῦ τὸ κακὸν ἐργαζομένου, καὶ τοῦ μὴ
 ἕτερον ποιούντος, εἰ μὴ τοὺς ποιούντας τὸ ἀγαθόν,
 μὴ εὐαρέστως δὲ (56) τῷ Θεῷ κατὰ τι τῶν προει-
 ρημένων ἐν τῷ ἐρωτήματι, εἰ εὐπρόσδεκτόν ἐστιν
 ἔργον ἐντολῆς μὴ κατ' ἐντολὴν γινόμενον, περὶ ὧν ὁ
 Κύριος λέγει, ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν ὡς (57)
 αἱ πέντε μωραὶ παρθένοι, αἵτινες μαρτυροῦνται ὑπ'
 αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, ὅτι τε παρθένοι, καὶ ὅτι τὰς λαμ-

an etiam de laudabilibus quidem, sed quæ non
 sano animi affectu fiant. In Veteri **667** igitur Te-
 stamento, sumpta ab arbore comparatione, dixit
 de sanctis Propheta : « Quæ fructum suum dabit
 in tempore suo ⁴⁸. » Salomon vero ait : « Opera ju-
 storum vitam faciunt; fructus vero impiorum pec-
 cata ⁴⁹. » Osee itidem dicit : « Serite vobisipsis ad
 justitiam, vindemiate fructum vitæ ⁵⁰. » Et Mi-
 chæas : « Et erit terra in dissipationem cum habi-
 tantibus in ipsa, a fructibus studiorum ipsorum ⁵¹. »
 Et prophetæ alii alia plura; sed hæc quidem lu-
 cernæ instar luceant. Vera autem lux, sol ille ju-
 stitiæ, ipse Dominus noster Jesus Christus clarius
 rem exprimit dicens : « Non potest arbor bona
 malos fructus facere, neque arbor putris fructus
 bonos facere ⁵². » Et alibi similiter. Itaque cum
 fructum nomen æqualiter rebus inter se contra-
 riis impositum habeamus, de reliquo expendamus
 qui sint arbores infructuosæ, et quæ opera Apo-
 stolus dicat infructuosa. Arbores itaque infru-
 ctuosæ declarantur nobis a Joanne Baptista, ubi iis,
 qui baptismata recipiebant ad remissionem peccato-
 rum, et ut a sordibus omnibus purgarentur, dixit :
 « Facite igitur dignos pœnitentiæ fructus ⁵³. » Et
 paulo post subjungit : « Omnis ergo arbor, quæ
 non facit fructum bonum, exciditur, et in ignem
 conjicitur ⁵⁴. » Dominus vero clarius nos docet, iis
 quidem qui a dextris sunt, dicens : « Venite, be-
 nedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum
 a constitutione mundi ⁵⁵; » eorumque bonos fructus
 per ea quæ subjungit, indicat, eos vero qui a si-
 nistris sunt, mittit in ignem æternum. diabolo et
 angelis ejus paratum ⁵⁶; quos non propterea cul-
 pat, quod peccatum patrarint, sed quod vacarint
 a bonis fructibus. « Esurivi enim, inquit, et
 non dedistis mihi manducare ⁵⁷, » et quæ sequun-
 tur : quæ inertia eos ad sortem redegit peccato-
 rum, qui angeli diaboli a Domino vocantur.

3. Cum igitur declarata sit differentia eorum,
 qui contrarios fructus afferunt, et eorum, qui in-
 fructuosi sunt, de cætero videamus, quæ maxime
 sint quæ Apostolus appellet opera infructuosa.
 Ego autem, dum hæc mecum reputo, non invenio
 quemquam medium inter eum qui ritu legitimo et
 Deo placente præceptum exsequitur, et eum qui
 malum patrat, et eum qui neutrum efficit, nisi eos
 qui bonum quidem faciunt, sed non ita, ut Deo sit
 acceptum, ob aliquam videlicet rationem ex his
 quas prius in ea quæstione memoravimus, ubi,
 an placeat mandati opus, si juxta mandatum non fiat,
 disputatum est : de quibus hoc dicit Dominus,

⁴⁸ Psal. 1, 3. ⁴⁹ Prov. x, 16. ⁵⁰ Ose. x, 12. ⁵¹ Mich. viii, 13. ⁵² Matth. vii, 18. ⁵³ Matth. iii, 8.
⁵⁴ ibid. 10. ⁵⁵ Matth. xxv, 34. ⁵⁶ ibid. 41. ⁵⁷ ibid. 42 seq.

(53) Sic antiqui duo libri. Duæ hæc voces, καὶ...
 μὲν, in editis desiderantur.

(54) Veteres duo libri δηλοῦνται.

(55) Unus ms. αὐτὸς ὁ Κύριος. Statim editi εὐλο-

γούμενοι. At mss. tres. εὐλογημένοι.

(56) Vocula δὲ in nostris mss. non legitur.

(57) Unus ms. Καὶ ὡς.

quod mercedem suam habeant⁵⁸. Hunc ad modum A fatuæ quinque virgines, quæ juxta Domini ipsius testimonium et virgines erant, et paraverant lampades, et accenderant, hoc est, fecerant idem quod prudentes, et ierant obviam Domino, et in omnibus studium studio prudentum haud impar ostenderant, tamen ob hoc solum, quod in vasis oleum defuit, aberravere a scopo, atque ab ingressu ejus loci, ubi sponsus erat, exclusæ sunt⁵⁹. Quales etiam

668 sunt, qui si duo sint in pistrino, et in eodem lecto, relinquuntur⁶⁰. Quorum fortasse causam Dominus obtulit, ut ostenderet, si res quævis vel parva desit, modo conveniat, et maxime ut Apostolus docuit⁶¹, si desit sincera charitas, rem nullam gratam esse et acceptam. Cum igitur perspectum nobis sit, unde opera fiant infructuosa, caveamus B ne, re aliqua deficiente, legitimum certamen, quod ad placendum Deo suscipiendum sit, certemus, sed in omnibus commendemus nos ipsos velut Dei ministros⁶². Neque vero hoc solum, sed ne cum talibus quidem societatem ullam habeamus, uti Paulus in Christo loquens definite pronuntiavit, cum dixit: « Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum harum ⁶⁰. » Atque cum subjunxit illud: « Quin potius etiam redarguite ⁶¹, » ita modum non habendæ societatis docuit.

4. Quid autem sit rem participare, aut etiam quot modis hoc fiat, expendamus. Itaque, dum mihi in mentem venit, quod in Proverbiis dictum est: « Veni nobiscum, particeps esto sanguinis ⁶³, » et apud Apostolum, « Existentes vos omnes mihi consortes gratiæ ⁶⁴, » et, « Communicantes tribulationi meæ ⁶⁵, et, « Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis ⁶⁶; » item, « Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas ⁶⁷; » itidem, « Arguendo argues fratrem tuum, et non accipies propter eum peccatum ⁶⁸, » et, « Hæc fecisti, et tacui; suspicatus es iniquitatem, quod ero tibi similis; arguam te et statuam contra faciem tuam ⁶⁹: » dum, inquam, horum et talium recordor, puto secundum opus societatem esse tum, cum aliqui eundem scopum spectantes, mutuum sibi ad agendum operam præbuerint: secundum mentem vero, cum quis affectui agentis assensus fuerit, eique indulserit. Altera autem societas, quæ plerosque latet, divina Scriptura accurate expensa, perspicue cognoscitur, cum quis videlicet neque operam suam ad aliquid conferens, neque assentiens affectui, quin potius consilii, quod ductus agit, malitiam cognoscens, tamen conticue-

A πάδας ἐκόσμησαν, καὶ ὅτι ἀνήψαν, τουτέστιν, ὁμοίως εἰργάσαντο ταῖς φρονίμοις, καὶ ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, καὶ κατὰ πάντα ὁμοίως ταῖς φρονίμοις τὴν σπουδὴν ἐπεδείξαντο, διὰ δὲ μόνην τὴν ἐλλείψην τοῦ ἐν τοῖς ἀγγείοις ἐλαίου τοῦ σκοποῦ ἀποτυχοῦσαι, καὶ τῆς εἰσόδου τοῦ νυμφῶνος ἐκλείσθαι. Καὶ ὡς ἐκ τῶν δύο τῶν ὄντων ἐν τῷ μυθῶνι, καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς κλίνης οἱ ἀφιέμενοι. Ἐφ' ὧν τάχα τὴν αἰτίαν ἐσίγησεν ὁ Κύριος, ἵνα ἐπὶ παντὸς πράγματος, ἐπὶ μικροῦ (58) γοῦν ἐλλείψει τοῦ πρέποντος, καὶ μάλιστα τῆς εὐλακρηνοῦς ἀγάπης, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἐδίδασκε, τὸ μὴ εὐάριστον δεῖξῃ. Ἀκαρπον τοίνυν τὸν τῶν ἔργων (59) κατὰ τί συμβαίνει γίνεσθαι γνωρίζοντες, φυλαξώμεθα παρὰ μηδὲν τὴν νόμιμον ἀθλήσιν τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστῆσεως ἀθλεῖν, ἀλλ' ἐν παντί συνιστῶν ἑαυτοῦς, ὡς Θεοῦ διακόνους. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ μῆτε συγκοινωνεῖν τοῖς τοιοῦτοις ὡς ὁ ἐν Χριστῷ λαλῶν Παῦλος ὀριστικῶς ἀπεφώνησε λέγων: « Μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκαρποῖς τοῦ σκοτοῦ τούτου. » Τὸ δὲ, « Μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε, » ἐπενεγκῶν, τῶς τὸν τρόπον τοῦ μὴ συγκοινωνεῖν ἐδίδασκε.

Atque cum subjunxit illud: « Quin potius etiam redarguite ⁶¹, » ita modum non habendæ societatis docuit.

4. Τί δὲ ἐστὶ τὸ συγκοινωνεῖν, ἢ καὶ κατὰ πόσους τρόπους τοῦτο γίνεται, καταμάθωμεν. Μνημονεύων οὖν ἐν μὲν ταῖς Παραβολαῖς τοῦ « Ἐθέ μεθ' ἡμῶν, κοινώνησον αἵματος, » παρὰ δὲ τῷ Ἀποστόλῳ τοῦ, « Συγκοινωνοῦς (60) μου τῆς χάριτος πάριτας ὑμᾶς ὄντας, » καὶ, « Συγκοινωνήσαντές μου τῆ θλίψει: » C καὶ, « Κοινωνεῖτω δὲ ὁ καταχούμενος τὸν λόγον τῷ καταχούντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς: » καὶ τοῦ, « Εἰ ἐθεώρησις κλέπτην, συνέτρεχες αὐτῷ, καὶ μετὰ μοιχῶν τὴν μερίδα σου ἐτίθει: » καὶ τοῦ, « Ἐλεγμῶ ἐλέγξεις τὸν ἀδελφόν σου, καὶ οὐ λήψῃ δι' αὐτοῦ ἁμαρτίαν: » καὶ τοῦ, « Ταῦτα ἐποίησας, καὶ ἐσίγησα: ὑπέλαβες ἁνομίαν, ὅτι ἔσομαι σοι ὁμοίος: ἐλέγξω σε καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου, » καὶ τῶν τοιοῦτων, κοινωνίαν (61) ἡγοῦμαι κατὰ τὸ ἔργον, ὅταν ἀλλήλοις ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ συλλαμβάνωνται πρὸς τὴν ἐνεργειαν: κατὰ δὲ γνώμην, ὅταν συγκατάθηται τις τῆ διαθέσει τοῦ ποιούντος, καὶ συναρεσθῇ. Ἐτέρα δὲ κοινωνία τοῖς πολλοῖς λαυθάνουσα ἐμφαίνεται τῆ ἀκριβολογίᾳ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς: ὅταν μῆτε συνεργασάμενος, μῆτε συγκαταθέμενος τῆ διαθέσει, D γνοῦς δὲ τὴν κακίαν τῆς γνώμης ἀφ' ἧς ποιεῖ, ἐψηυχάσῃ, καὶ μὴ ἐλέγξῃ, κατὰ τε τὰ ἄνωτέρω γεγραμμένα, καὶ κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένον τοῖς Κορινθίοις, ὅτι « Οὐκ ἐπενεθήσατε ἵνα

⁵⁸ Matth. vi, 5. ⁵⁹ Matth. xxv, 2 sqq. ^{59*} Luc. xvii, 34, 35. ⁶⁰ I Cor. xiii, 1-3. ^{60*} II Cor. vi, 4. ⁶¹ Ephes. v, 11. ⁶² ibid, ⁶³ Prov. i, 11. ⁶⁴ Philipp. i, 7. ⁶⁵ Philipp. iv, 14. ⁶⁶ Gal. vi, 6. ⁶⁷ Psal. xlix, 18. ⁶⁸ Lev. xix, 17, ⁶⁹ Psal. xlix, 21.

(58) Veteres duo libri ἐν τῇ μικροῦ.

(59) Editi τὸ τῶν δένδρων. Regii primus et tertius τῶν ἔργων. Aliquanto infra unus ms. ὡς Θεοῦ διακόνου.

(60) Antiqui duo libri τοῦ συγκοινωνοῦς, recte. Editi τοῖς συγκοινωνοῦς, male.

(61) Illa, καὶ τῶν τοιοῦτων κοινωνίαν, junguntur in

vulgatis sine ulla interpunctione: quam scribendi rationem secutus est vetus interpres. Sed in antiquis libris ita se junguntur, ut virgula ante vocem κοινωνία posita sit: quod nobis et verius et melius visum est. Puto igitur vocem μνημονεύων hic supplendam esse ex superioribus.

ἐξαρθῆ εκ μεσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας· » οἷς ἐπέγραψεν· « Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα θολοῖ. » (62) Φοβηθῶμεν οὖν καὶ ἀνασχόμεθα αὐτοῦ λέγοντος· « Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα. » Ὁ δὲ συνεργαζόμενος μὲν τινι τὸ ἀγαθὸν ἀγαθῆ γνώμῃ, ἀγνοῶν δὲ αὐτοῦ τὴν κακίαν τῆς τε διαθέσεως καὶ τοῦ σκοποῦ, οὐκ ἐν τῇ συνεργάζεσθαι ἐγκλημα εἶξει κοινωνίας, ἀλλ' ἐν τῇ κερωρίσθαι τῆς τοῦ ἄλλοτρίου διαθέσεως, φυλάσσειν (63) δὲ ἑαυτὸν ἐν τῇ κανόνι τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, τὸν ἴδιον μισθὸν λαμβάνει κατὰ τὸν ἴδιον κόπον, ὡς ὁ ἐπὶ τῆς κλίτης, καὶ ἡ ἐν τῇ μύλωνι ἐφανερῶθη ἡμῖν παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διαφορὰ δὲ εἰς τοὺς πιστευθέντας, καὶ τοὺς μὴ, ἐν τῇ χρεὶ τῆς ἐπιμελείας ἐστίν, οὐκ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀμαρτημάτων. Ἡ μὲν γὰρ ἐπιμελία ἐξαιρέτως μόνως τοῖς πιστευθεῖσιν ὀφείλεται παρ' ἑμοῦ (64)· ἡ δὲ πρὸς τὸ κακὸν καὶ τὰ ἀκαρπια ἔργα κοινωνία κατὰ πάντων ὁμοῦ ἀπεργόρευται.

non, in diligentiae ac curae debito sita est, non in participatione peccatorum. Curam enim proprie ac peculiariter iis solis, qui mihi concrediti sunt, debeo: sed mali et operum infructuosorum participatio, in omnibus pariter velita est.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Γ'.

Εἰ αἱ ἐστὶ τὸ σκανδαλίζειν ἐπικίνδυνον.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

1. Πρῶτον μὲν ἠγοῦμαι ἀκαρπιαῖον εἶναι γινῶναι, τί ἐστὶ σκάνδαλον· ἔπειτα δὲ καὶ (65) τὴν διαφορὰν τῶν σκανδαλιζόντων, καὶ δι' ὧν σκανδαλίζουσι· καὶ οὕτω γνωρίσαι τὸ τε ἀκίνδυνον καὶ τὸ ἐπικίνδυνον. Σκάνδαλον μὲν οὖν ἐστίν, ὡς ἐγὼ λογίζομαι ἐκ τῶν γεγραμμένων ὀδηγούμενος, πᾶν τὸ ἦται εἰς ἀποστασίαν τινὰ τῆς κατ' εὐσέβειαν ἀληθείας ἄγῃ, ἢ πρόσκλησιν τῆς πλάνης ἐμποιοῦν, ἢ οἰκοδομοῦν εἰς ἀσέβειαν, ἢ καθόλου, πᾶν τὸ κωλύον τῇ ἐντολῇ τοῦ Θεοῦ ὑπακούειν μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Ἐάν μὲν οὖν αὐτὸ κατὰ τὸν ἴδιον λόγον ἀγαθὸν ἢ τὸ λεγόμενον, ἢ τὸ γινόμενον, ἢ δὲ νόσος τοῦ χρωμένου τῷ ἔργῳ, ἢ τῷ λόγῳ, ἐν τῇ χρήσει ἐμποιήσῃ αὐτῷ τὴν βλάβην, καθαρὸς ἐστίν ἀπὸ τοῦ κρίματος τῶν σκανδαλιζομένων ὁ τὸ ἀγαθὸν εἰς οἰκοδομήν τῆς πίστεως εἰπὼν ἢ ποιήσας (66), ὡσπερ ὁ Κύριος, εἰπὼν μὲν, « Οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, τοῦτο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον· » πρὸς δὲ τοὺς σκανδαλισθέντας ἐπαγαγὼν, « Πᾶσα φυτεία ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται· » εἰπὼν δὲ, ὅτι « Ὁ πρῶγών μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· » καὶ μετ' ὀλίγα· « Οὐδεὶς δύναται εἰσελθεῖν πρὸς μέ, ἐὰν μὴ ἢ αὐτῷ δεδωμένον ἐκ τοῦ Πατρὸς μου· » ὅποτε τούτοις τοῖς ῥήμασιν εἰς ἀπόλειάν τινες ἐχρήσαντο, καθὼς γέγραπται· « Καὶ

⁷⁰ I Cor. v, 2. ⁷¹ ibid. 6. ⁷² ibid. 7. ⁷³ Luc. xvii, 34. ⁷⁴ ibid. 35. ⁷⁵ Matth. xv, 14. ⁷⁶ ibid. 13. ⁷⁷ Joan. vi, 55.

(62) Veteres duo libri φύραμα ζύμοι, *conspersionem fermentat*.

(63) Editi φυλάσσειν. Regii secundus et tertius φυλάσσειν. Nec ita multo post mss. duo κλίτης καὶ ὁ ἐν.

A rit, et non redarguerit, neque juxta ea quæ superius scripta sunt, neque juxta id quod ab Apostolo Corinthiis dictum est: « Non luxistis ut tolleretur de medio vestrum qui hoc opus fecit⁷⁰: » quibus subjunxit, « Modicum fermentum totam massam corrumpit⁷¹. » Metuamus itaque, et obtemperemus dicenti: « Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio⁷². » Qui autem una cum aliquo facit quidem bonum bono animo, sed ignorat et affectus et propositi ipsius malitiam, non propterea quod una cum eo agit, communionis crimini futurus est obnoxius, sed propterea quod ab alieno affectu separatus est, servatque seipsum in regula dilectionis erga Deum, mercedem propriam juxta proprium laborem recipiet, quemadmodum ille, qui in lecto⁷³, et illa quæ in pistrino reperietur⁷⁴, indicati nobis sunt ab ipso Domino

669 Jesu Christo. Cæterum differentia quæ intercedit inter eos qui nobis concrediti sunt, aut

QUÆSTIO X.

An semper periculosum sit scandalum dare.

RESPONSIO.

1. Primum quidem necessarium arbitror scire, quid sit scandalum: deinde vero quæ sit differentia inter eos qui scandalum dant, et inter ea, quibus præbent scandalum, atque ita cognoscere tum quod vacat periculo, tum quod periculum habet. Scandalum igitur est, ut ego ex Scripturis inductus opinor, quidquid aut ad quamdam defectionem a veritate quæ secundum pietatem est, abducit, aut errorem asciscit, aut parat ad impietatem, aut in summa, quidquid impedit quominus præcepto Dei ad ipsam usque mortem obediamus. Itaque, si id quod aut dicitur, aut fit, bonum ex seipso fuerit, morbus vero illius, qui opere aut sermone utitur, ei rei in usu detrimentum attulerit, purus est a judicio eorum qui scandalum perpassi sunt, is, qui bonum ad fidei ædificationem aut dixit, aut fecit, quemadmodum Domino contigit, cum dixit, « Non quod intrat in os, coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem⁷⁵: » et ubi adversus eos qui scandalum perpassi fuerant, subjunxit: « Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur⁷⁶: » itidem, cum dixit: « Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam⁷⁷: » et paulo post: « Nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum

(64) Codices duo παρ' ἑμοῦ.

(65) Vocula καὶ addita est ex uno veteri libro. Haud longe particulam μὲν addidimus quoque, fidem antiquorum librorum secuti.

(66) Editi καὶ ποιήσας. At mss. duo ἢ ποιήσας.

a Patre meo⁷⁸; » quo tempore his verbis abusi sunt nonnulli ad perniciem, sicut scriptum est: « Et multi ex discipulis, audito hoc sermone, abierunt retro, nec amplius cum illo ambulabant. Dixit igitur Jesus ad duodecim: Num et vos vultis abire? Respondit ergo Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, et nos credidimus, et cognovimus, quod tu es Christus Filius Dei viventis⁷⁹. » Etenim quibus verbis iis quorum fides sana erat, ad fidei ædificationem, et ad salutem æternam comparandam usi sunt, iisdem ii quorum cognitio, aut fides infirma erat, ob propriam malitiam ad interitus occasionem abusi sunt, sicut scriptum est de Domino, « Hic positus est in ruinam et resurrectionem multorum⁸⁰; » non quod sibi ipse contrarius sit, sed ob utentium contrariam animi sententiam, quemadmodum et Apostulus ait: « Aliis quidem odor vitæ ad vitam, aliis vero odor mortis ad mortem⁸¹. »

2. Quod si suapte natura malum est quod vel fit, vel dicitur, is qui illud fecit, aut dixit, tum proprii peccati, tum scandali iudicium subibit, etiamsi is, cujus gratia scandalum oritur, **670** scandalum non sit perpessus, velut de Petro discimus, ad quem Dominus, ministerium ac dispensationem obedientiæ usque ad mortem explere prohibitus, dixit: « Vade post me, Satana, scandalum es mihi⁸². » Et ratio, quæ subjicitur, licet paucis expressa generalis scandali proprietates ostendit: « Quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum⁸³. » Unde cognoscere possumus, omnem sententiam sententiæ Dei adversam scandalum esse, et ad opus usque progressam, homicidæ iudicio obnoxiam, ut scriptum est apud Oseam prophetam: « Absconderunt sacerdotes viam, interfecerunt Sicima quoniam iniquitatem fecerunt in populo⁸⁴. » Si vero quidpiam ex sua ipsius ratione fuerit licitum, sed accipiatur cum detrimento, et iis qui in fide aut cognitione debiles sunt, scandali occasio fiat, is qui fecit, scandali iudicium non effugit, cum de iis qui tales sunt nec debilibus parcunt, dicat Apostolus: « Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis⁸⁵. » Itaque, quando quod fit, inde offendiculi causa est, quod id se consideratum malum est, aut si ex licitis aliquid, et in nostra potestate constitutis, cuiquam in fide vel cognitione infirmo offensionem fuerit, tunc apertum et inevitabile iudicium habet, horrendum videlicet, illud quod ab ipso Domino pronuntiatum est, hoc modo: « Utilius est illi, ut

A πολλοὶ τῶν μαθητῶν, ἀκούσαντες (67) τὸν λόγον τούτου, ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτου. Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τοῖς δώδεκα· Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν; Ἀπεκρίθη οὖν Σίμων Πέτρος· Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; Ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις, καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν, καὶ ἐγνώκαμεν, ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Οἷς γὰρ οἱ ὑγιαίνοντες τὴν πίστιν πρὸς οἰκονομίαν ἐχρήσατο τῆς πίστεως, καὶ περιποίησιν τῆς αἰωνίου σωτηρίας, τούτοις οἱ ἀσθενούντες τὴν γνώσιν, ἢ τὴν πίστιν, διὰ τὴν ἰδίαν κακίαν, εἰς πρόφασιν ἀπωλείας ἐχρήσαντο, κατὰ τὸ γεγραμμένον περὶ τοῦ Κυρίου ὅτι, « Οὗτος καίται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν. » οὐ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ πρὸς (68) ἑαυτὸν ἐναντιότητα, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν χρωμένων ἀντικειμένην γνώμην, ὡσπερ καὶ ὁ Ἀπόστολός φησιν· « Οἷς μὲν ὁσμὴν ζωῆς εἰς ζωὴν, οἷς δὲ ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνατον. »

2. Ἐὰν δὲ τῇ ἰδίᾳ φύσει κακὸν ἢ τὸ γινόμενον, ἢ τὸ λεγόμενον, ὁ ποιήσας αὐτό, ἢ ὁ εἰπὼν, καὶ τῆς ἰδίας ἀμαρτίας, καὶ τοῦ σκανδάλου ἔχει τὸ κρῖμα, καὶ δι' οὗ γίνεται (69) τὸ σκάνδαλον μὴ σκανδαλισθῆ, ὡς ἐπὶ τοῦ Πέτρου μαρτυρούμεν, πρὸς ὃν λέγει ὁ Κύριος, κοίλευθίς πληρώσαι τὴν οἰκονομίαν τῆς μέγχει θανάτου ὑπακοῆς· « Ὑπάγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, σκάνδαλον μου εἶ (70). » Καὶ ἡ ἐπενεχθεῖσα δὲ αἰτία ὀλίγη τὰ καθόλου ἰδιώματα τοῦ σκανδάλου ἐδίδαξεν· « Ὅτι σὺ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. » ὡστε ἡμᾶς εἰδέναι, ὅτι πᾶν φρόνημα ἐναντίως ἔχον τῷ φρονήματι τοῦ Θεοῦ, τούτο σκάνδαλον ἐστὶ, καὶ εἰς ἔργον προσελθὼν φονέως ἔχει τὸ κρῖμα, κατὰ τὸ γεγραμμένον παρὰ Ὡσηε τῷ προφῶτῃ· « Ἐκρυψάν ἱερεῖς ὁδὸν, ἐφόνευσαν Σίκιμα, ὅτι ἀνομίαν ἐποίησαν ἐν τῷ λαῷ. » Ἐὰν δὲ κατὰ μὲν τὸν ἰδίον λόγον ἢ τι τῶν (71) συγκεχωρημένων, λαμβάνηται δὲ ἐπὶ βλάβῃ, καὶ γένηται σκανδαλισμοῦ πρόφασιν τοῖς ἀσθενούσι τὴν πίστιν ἢ τὴν γνώσιν, ὁ ποιήσας οὐκ ἐκφεύγει τοῦ σκανδάλου τὸ κρῖμα· τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος περὶ τῶν τοιούτων (72), καὶ μὴ φειδομένων τῶν ἀσθενούντων· « Οὕτω δὲ ἀμαρτάνουτες εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τύπτουτες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενούσαν, εἰς χριστὸν ἀμαρτάνετε. » Ὡστε, ὅταν ἢ τὸ γινόμενον (73) τῷ ἰδίῳ λόγῳ κακὸν ὑπάρχον αἰτίον γένηται σκανδαλισμοῦ, ἢ τι τῶν συγκεχωρημένων καὶ ἐν ἐξουσίᾳ ἡμετέρα κειμένων ὑπάρχον τῷ ἀσθενούντι τὴν πίστιν ἢ τὴν γνώσιν γένηται σκάνδαλον, φανερόν καὶ ἀπαρκαίτητον ἔχει τὸ φοβερόν ἐκεῖνο κρῖμα τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένον οὕτως· « Συμφέρει αὐτῷ ἵνα κρεμασθῆ μύλος ὀνικῶς περὶ τοῦ

⁷⁸ Joan. vii, 66. ⁷⁹ ibid. 67-70. ⁸⁰ Luc. ii, 34. ⁸¹ Ose. vi, 9. ⁸² I Cor. viii, 12.

(67) Veteres duo libri μαθητῶν αὐτοῦ ἀκούσαντες. Paulo post Reg. secundus οὖν ὁ Κύριος.

(68) Sic Regii duo. Editi τὴν ἑαυτῶν πρὸς.

(69) Unus ms. γίνεται. Nec ita multo infra mss. duo ἐκπληρώσαι.

(69) Reg. secundus σκάνδαλον εἶ ἐμοί. Statim editi ὀλίγη. At mss. duo ὀλίγη. Ibidem iidem mss. τὸ

καθόλου ἰδιώμα.

(71) Veteres duo libri ἢ τι τῶν. Vocula τι aberat a vulgatis.

(72) Factum est ab imperitis librariis, ut ubi in editis incorrupte legitur τοιούτων, corrupte legatur in nostris veteribus libris ποιούντων.

(73) Unus ms. τὸ γινόμενον... αἰτίον γίνηται.

⁸¹ II Cor. ii, 16. ⁸² Matth. xvi, 23. ⁸³ ibid.

τράχλον αὐτοῦ, καὶ ἐρρίπται εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἵνα σκανδαλίση ἓνα τῶν μικρῶν τούτων. » (74) Πλατύ-
τερον δὲ ἐν τοῖς πρώτοις ἐρωτήμασιν ἐξετέθηθα,
ἔνθα καὶ οἱ τρόποι τῶν σκανδαλιζομένων σαφέστερον
ἐξητάσθησαν. Διόπερ ὁ Ἀπόστολος ἐπὶ τῶν συγκεχω-
ρημένων φησὶ· « Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ
πιεῖν οἶνον, μηδὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου προσκόπτει, ἢ
σκανδαλίζεται, ἢ ἀσθενεῖ. » καὶ πάλιν ἀλλοχρῶ λέ-
γων ὅτι, « Πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπό-
βλητον μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον. » ὁμοίως φη-
σιν, « Οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν
ἀδελφόν μου σκανδαλίσω. » Εἰ δὲ ἐπὶ τῶν συγκεχω-
ρημένων τοιοῦτον τὸ κριμα, τί ἂν τις εἴποι περὶ τῶν
κεκολυμένων; Διόπερ καθολικώτερον ἡμᾶς παιδεύει,
λέγων· « Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίοις καὶ
Ἑλλήσι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ ἐγὼ
πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἑμαυτοῦ συμ-
φέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσιν. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΑ'

Εἰ χορὴ ἢ ἀκίνδυνόν ἐστι παρατεῖσθαι τι τῶν
προσπεταγμένων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἢ κωλύειν τὸν
ἐπιταχθέντα ποιῆσαι, ἢ κωλύοντων ἀνέχεσθαι
μάλιστα ἐὰν γνήσιος ἢ ὁ κωλύων, ἢ λογισμὸς
εὐλογοφανῆς ἀντιπίπτῃ τῷ προστάγματι.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

Τοῦ Κυρίου λέγοντος, « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι
πράξ ἐίμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ, » ὁ δὲ ἄλλο, ὅτι (73)
καὶ πάντα ἀσφαλέστερον παιδευόμεθα μνημονεύοντες
αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μονογε-
νοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἡνίκα Ἰωάννης ὁ Βα-
πτιστὴς εἶπεν αὐτῷ, « Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ τοῦ
βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἐρχῆ πρός με; » ἀποκρινα-
μένου, ὅτι « Ἄρες ἄρτι οὕτω γὰρ πρέπον ἐστὶν
ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. » ἐπὶ δὲ τῶν
μαθητῶν, ἡνίκα ἀπηύξατο ὁ Πέτρος τοὺς ἐν Ἱερου-
σαλήμ προφητευθέντας ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἐπ-
άγεσθαι πειρασμοὺς, ἀγανακτικώτερον εἰπόντος·
« Ὑπάγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, σκάνδαλον (76) μου
εἶ· ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώ-
πων. » καὶ πάλιν, ἡνίκα ὁ αὐτὸς Πέτρος παρητήσατο
τὴν ὑπηρεσίαν διαθέσει τιμῆς τῆς πρὸς τὸν Δεσπό-
την, πάλιν εἰπόντος τοῦ Κυρίου ὅτι, « Ἐὰν μὴ νίψω
σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. » Εἰ δὲ δεῖ πλείον
βοηθηθῆναι τὴν ψυχὴν ἐν τοῖς τῶν ὁμογενῶν ὑποδείγ-
μασι, μνημονεύσωμεν τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Τί
ποιεῖτε κλαίοντες, καὶ συνθρῦπτοντές (77) μου τὴν
καρδίαν; Ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀπο-
θανεῖν εἰς Ἱερουσαλήμ ἐτοίμως ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὀνό-
ματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. » Ποῖος δ' ἂν ἢ ἐνδοξότερος
Ἰωάννου, ἢ γνησιώτερος Πέτρου, ἢ λογισμοὶ τῶν

A suspendatur mola asiuarum circa collum ejus, et
projiciatur in mare, quam ut scandalizet unum ex
pusillis istis⁸⁵. » Fusius autem hoc in prioribus
quæstionibus exposuimus, ubi et eorum, qui scan-
dalum perpetiuntur, clarius expensa est indoles.
Quapropter Apostolus etiam de licitis dicit: « Bo-
num est non manducare carnem, et non bibere
vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut
scandalizatur, aut infirmatur⁸⁷. » Et rursus alibi
ait: « Omnis creatura Dei bona est, nec quidquam,
quod cum gratiarum actione sumatur, rejiciendum
est⁸⁸: » sed tamen dicit: « Non manducabo car-
nem in æternum, ne fratrem meum scandalizem⁸⁹. »
Quod si de licitis judicium ejusmodi fertur,
quid quis dixerit de vetitis? Idcirco universaliter
B erudit nos, cum dicit: « Sine offensione esote et
Judæis et Græcis, et Ecclesiæ Dei, sicut et ego per
omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi
utile est, sed quod multis, ut salvi fiant⁹⁰. »

QUÆSTIO XI.

An conveniat, aut tutum sit, aliquid eorum quæ a
Deo præcepta sunt, recusare, aut prohibere eum
cui imperatum fuerit hoc ipsum facere, aut
prohibentes tolerare, maxime si germanus et
affinis sit qui prohibet, aut si speciosa aliqua
ratio præcepto obstet.

RESPONSIO.

Cum Dominus dicat, « Discite a me, quod mitis
sum et humilis corde⁹¹, » perspicuum est omnia
etiam a nobis certius disci tum, cum ipsius **671**
Domini nostri Jesu Christi unigeniti Filii Dei vivi
memores sumus; qui, cum Joannes Baptista ei
dixisset: « Mihi opus est ut abs te baptizer, et tu
venis ad me⁹²? » respondit: « Sine modo: sic
enim decet nos implere omnem justitiam⁹³. » At-
que etiam coram discipulis, cum Petrus deprecaretur
eas tentationes, quas Dominus ipse sibi in
Jerusalem subeundas præauntiarat, videlicet, ut
ne ipsi inducerentur, tunc cum indignatione
majore dixit: « Vade post me, Satana, scandalum
mihi es; quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea
quæ hominum⁹⁴. » Et rursus, cum ille ipse Petrus,
affectu reverentiæ erga Dominum pulsus, ministe-
rium recusaret, iterum Dominus dixit: « Nisi la-
vero te, non habes partem mecum⁹⁵. » Quod si
eorum, qui nobis genere similes sunt, exemplis
D amplius adjuvanda anima est, recordemur apos-
toli, qui dixit: « Quid facitis flentes, et affligentes,
cor meum? Ego enim non solum alligari, sed et mori
in Jerusalem paratus sum, propter nomen Domini
Jesu⁹⁶. » Quis autem aut gloriosior ac celebrior
fuerit Joanne, aut sincerior Petro? aut quæ ratio-

⁸⁶ Luc. xvii, 2. ⁸⁷ Rom. xiv, 21. ⁸⁸ I Tim. iv, 4. ⁸⁹ I Cor. viii, 13. ⁹⁰ I Cor. x, 32, 33. ⁹¹ Matth. xi, 29. ⁹² Matth. iii, 14. ⁹³ ibid. 15. ⁹⁴ Matth. xvi, 23. ⁹⁵ Joan. xiii, 8. ⁹⁶ Act. xxi, 13.

(74) Amplior illa quæstio, cujus hic mentio fit, videtur non exstare. Haud longe editi ἐξετέθησαν. Regii primus et tertius ἐξητάσθησαν.

(75) Antiqui tres libri δὲ ἄλλοι δὲ, ὅτι.

(76) Editi ὅτι σκάνδαλον. Vocula ὅτι deest in Reg.

tertio. Ibidem Reg. primus pro μου habet ἐμοί.

(77) Reg. primus καὶ συνθρῦπτοντές μου, et contentes cor meum. Nec ita multo post editi ἢ ἐνδοξότερος. Veteres duo libri ἢ.

nes iis quas illi obtenderunt, videri possint religiosiores? Ego vero scio, quod neque sanctus ille Moses, neque Jonas propheta, ratiocinationibus suis ad obedientiam denegandam usi, inculpati permanserint apud Deum. Quibus erudimur, ut neque contradicamus, neque prohibeamus, neque toleremus prohibentes. Quod si Scriptura prorsus nos docuit hæc et ejusdem generis alia non tolerare, quanto magis in reliquis necesse habuerimus sanctos imitari? qui nunc quidem dicunt. « Obedire oportet Deo magis quam hominibus ⁹⁷: » nunc vero, « An justum sit, vos potius audire quam Deum, judicate. Non enim possumus quæ vidimus, et audivimus, non loqui ⁹⁸. »

QUESTIO XII.

An quisque debeat omnium in omnibus curam suscipere, an solum eorum, qui sibi concrediti sunt, idque juxta impertitum sibi a Deo per Spiritum sanctum donum.

RESPONSIO.

1. Cum Dominus noster Jesus Christus unigenitus Filius Dei per quem omnia facta sunt, et visibilia et invisibilia, confiteatur: « Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel ⁹⁹. » et discipulis suis dicat: « Sicut misit me Pater, et ego misi vos ¹, » præcipiat vero, In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis ². » et post completam in se prophetiam Davidis, qui velut ex persona Dei et Patris dixit, « Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ ³, » tum demum discipulis suis præcipiat, « Euntes docete omnes gentes ⁴; » **672** quomodo non multo magis unusquisque nostrum diligentius servare debet præceptum Apostoli, qui scripsit: « Ne quis sapiat, quam oportet sapere, sed sapiat ad sobrietatem, sicut unicuique Deus divisit mensuram fidei ⁵, » et expectandum, quando, et quid præcipiatur, ut iterum etiam ait: « Unusquisque in quo vocatus est, fratres, in hoc maneat ⁶. » Sed et idem apostolus id quod aliis præcipit, accuratius custodiens dicit: « Dextras dederunt mihi et Barnabæ societatis, ut nos quidem in gentes, ipsi vero in circumcisionem ⁷. »

2. Sed si necessitas aliqua ita aliquando postulet, dilectione Dei aut proximi ad id quod deest supplendum vocante, is qui obedierit, mercedem habebit voluntariæ obedientiæ. Vocat autem illa, quando Dei et Christi ipsius dilectio exi-

A ἐκείνοις ὑποπεσόντων φανείν ἂν εὐλαβέστεροι; Ἐγὼ δὲ οἶδα, οὔτε Μωσῆς ὁ ἅγιος, οὔτε Ἰωνᾶς ὁ προφήτης, εἰς (78) ἀθέτησεν ὑπακοῆς χορηγούμενοι λογισμοῖς, ἀνέγκλητοι ἔμενον παρὰ Θεοῦ. Δὲ ὧν παιδεύμεθα μῆτε ἀντιέγειν, μῆτε κολύβειν, μῆτε κωλύοντων ἀνέχεσθαι. Εἰ δὲ τούτων (79) καὶ τῶν τοιούτων καθάπαξ ἐδιδάξεν ὁ λόγος μὴ ἀνέχεσθαι, πόσον μᾶλλον ἐπὶ τῶν λοιπῶν μιμεῖσθαι τοὺς ἁγίους ἀναγκαῖον; ποτὲ μὲν εἰπόντας, « Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις: » ποτὲ δὲ, « Εἰ δίκαιόν ἐστιν ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον ἢ τοῦ Θεοῦ, κρίνατε. Οὐ δύναμεθα γὰρ ἃ εἶδομεν, καὶ ἠκούσαμεν, μὴ λαλεῖν. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΒ΄.

B Εἰ πᾶς ὀφείλεται εἶναι πάντων τῆς ἐν πᾶσι ἐπιμελείας, ἢ μόνον (80) τῶν πεπιστευμένων; καὶ τούτων κατὰ τὸ μερισθὲν αὐτῷ ὑπὸ Θεοῦ διὰ Πνεύματος ἁγίου χάρισμα.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

1. Τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ (81) Χριστοῦ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, ὁρατὰ τε καὶ ἀόρατα, ὁμολογοῦντες μὲν ὅτι, « Οὐκ ἀπεκτάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ: » λέγοντος δὲ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, « Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ Πατήρ, καὶ γὼ ἀπέστειλα (82) ὑμᾶς: » παραγγέλλοντας δὲ, « Εἰς ὁδὸν ἔθνων μὴ ἀπελθεῖν, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσελθεῖν: » μετὰ δὲ τὴν προφητείαν εἰς αὐτὸν πληρωθῆναι τοῦ Δαβὶδ εἰπόντος, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, « Υἱὸς μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γέννηκά σε: αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τῆς κληρονομίας σου, καὶ τὴν κατάσχυσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς: » τότε καὶ (83) τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς παραγγέλλοντας. « Προσευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη: » πῶς οὐ πολλῷ μᾶλλον ἕκαστος ἡμῶν ἀκριθέστερον φυλάσσειν ὀφείλει τὸ τοῦ Ἀποστόλου παράγγελμα γράψαντος, « Μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ἑαυτοῦ ὡς οὐδεὶς φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σιφφρονεῖν, ἐκάστη ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως, » ἀναμένειν δὲ, ποτὲ, καὶ τί ἐπιταχθῆ, καθὼς φησι καὶ ἄλλοι. « Ἐκάστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τούτῳ μενετω. » Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτὸς δὲ Ἀπόστολος, ὁ ἑτέροις παραγγέλλει, ἀκριθέστερον φυλάσσειν, λέγει: « Δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβη κοινωνίας, ἐν ἡμᾶς μὲν εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν. »

2. Ἐὰν δὲ ποτὲ ἀνάγκη γένηται τῆς ἀγάπης τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἢ τῆς πρὸς τὸν πλησίον καλοῦσας εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἐλλείποντος, ὁ ὑπακούσας ἔχει τὸν μισθὸν τῆς ἐκουσίως ὑπακοῆς. Καλεῖ δὲ, ὅτε ἐστὶ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ ἀγά-

⁹⁷ Act. v, 29. ⁹⁸ Act. iv, 19, 20. ⁹⁹ Matth. xv, 24. ¹ Joan. xx, 21. ² Matth. x, 5. ³ Psal. ii, 4, 8. ⁴ Matth. xxviii, 19. ⁵ Rom. xii, 3. ⁶ 1 Cor. vii, 24. ⁷ Gal. ii, 9.

(78) Reg. primus προφήτης, οὔτε Ἰερουζαλὴμ εἰς; quod ipsum quoque alienum non est. Cum enim Jeremias verbum Dei nuntiare juberetur, respondit *Nescio loqui*.

(79) Editi ἐκ τούτων. Voculam ἐκ delevi, veteribus libris auctoribus.

(80) Codices duo μόνον. Mox editi μερισθὲν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἁγίου χάρισμα. At mss. tres

ut in contextu.

(81) Veteres duo libri ἡμῶν καὶ πάντων Ἰησοῦ. Editi ἡμῶν Ἰησοῦ. Statim editi Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Sed illud, τοῦ ζῶντος, deest in nostris veteribus libris.

(82) Codices duo καὶ γὼ πέμπω, *mitto*.

(83) Editi γῆς: καὶ τότε. At mss. duo γῆς: τότε καί.

πῆ πληρῶσαι τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου, εἰπόντος· « Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἐγὼ (84) ἠγάπησα ὑμᾶς. Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. » Ἡ δὲ πρὸς τὸν πλησίον, ἡλικία ἢ ὁ ἐγκεχειρισμένος τὴν προστασίαν βοηθείας χροῖαν σχῆ, ἢ τὸ τάγμα τῶν (85) φροντιζομένων χροῖαν ἔχη τοῦ ἀναπληροῦντος τὸ προσλείπον, τοῦ Ἀποστόλου εἰπόντος, « Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος· » ἢ γὰρ κατὰ Χριστὸν ἀγάπη οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς· καὶ ἀλλοχού, « Οἰκοδομεῖτε εἰς τὸν ἕνα, καθὼς καὶ ποιεῖτε. » Ὡστε εἰς ὃ τι μὲν ἀπεστάλη τις, μὴ πληρῶσαι τὸ κήρυγμα ἔργῳ καὶ λόγῳ, ἐνοχὸς ἐστὶ τοῦ αἵματος τῶν μὴ ἀκουσάντων· καὶ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν εἰπεῖν (86) τὰ αὐτὰ τῷ Ἀποστόλῳ διαμαρτυρομένῳ τοῖς πρεσβυτέροις Ἐφεσίων, ὅτι « Καθαρὸς εἶμι ἀπὸ τοῦ νῦν ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων ὑμῶν. Οὐ γὰρ ὑπεσταλάμην τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν πᾶσαν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. » Ἐάν δὲ πλεόν τι τοῦ ἐπιτεταγμένου ποιῆσαι θυνηθῆ εἰς οἰκοδομὴν τῆς πίστεως ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ, μισθὸν ἔχει, ὃν ὑπέδειξεν ἡμῖν ὁ Ἀπόστολος, εἰπὼν· « Εἰ γὰρ ἐκόν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπιστευμαι. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ II'.

Εἰ χρὴ πάντα πειρασμὸν ὑπομένειν, καὶ θανάτου ἔχει ἀπειλήν, ὑπὲρ τοῦ φυλαχθῆναι τὴν πρὸς Θεὸν υπακοήν, καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἐπιμελείᾳ τῶν πεπιστευμένων.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

1. Εἰ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ μονογε-
νῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, ὁρατὰ τε καὶ ἀόρατα, ὁ ζῶν ἔχων, ὡσπερ ἔχει ὁ δεξιῶς αὐτῷ Πατὴρ, ὁ τὴν ἐξουσίαν πᾶσαν λαβὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐπερχομένων τῶν συλλαμβανόντων αὐτὸν εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας δικαιοσύνης καὶ αἰωνίου ζωῆς θάνατον, μετὰ τοσαύτης ἀπήντησε προθυμίας, λέγων· « Ἴδοὺ παραδίδομαι ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἁμαρτωλῶν· ἐγείρεσθε, ἄγωμεν· ἴδοὺ ὁ παραδιδούς με ἤγγικει· » καὶ ὡς ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ γέγραπται· « Ἰησοῦς οὖν, εἰδὼς πάντα τὰ ἐρχόμενα (87) ἐπ' αὐτόν, ἐξελθὼν εἶπεν αὐτοῖς· Τίνα ζητεῖτε; » Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ· « Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον· » λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· « Ἐγὼ εἶμι· » καὶ μετ' ὀλίγα· « Εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ εἶμι· εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἄρατε τούτους ὑπάγειν· » πόσῳ μᾶλλον ἡμεῖς τὰ κατὰ φύσιν ἐκόντες ὑπομένειν ὑφείλομεν; ἵνα, διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν υπακοήν νικῶντες τοὺς ἐπαγαμένους ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν πειρασμοὺς, δοξάσωμεν τὸν Θεόν, ὅτι τὰ δοκοῦντα παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπάγεσθαι λυπηρὰ μέγχοι θανάτου χαίροντες δεχόμεθα, τὸ φρόνημα κατορθώσαντες τοῦ λέγοντος ὅτι, « Ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ

A git ut impleatur mandatum Domini, qui dicit : « Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut ego dilexi vos⁸. Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis⁹. » Vocat vero proximi dilectio, quando aut ei qui praefectus est, opus est auxilio, aut agmen eorum qui curantur, aliquo, qui quod deest suppleat, indiget, dicente Apostolo : « Nemo quaerat quod suum est, sed quisque quod alterius¹⁰; » nam Christi dilectio non quaerit quae sua sunt¹¹, et alibi : « Aedificate singuli singulos, sicut et facitis¹². » Quamobrem qui praedicationem, ad quam missus est, opere et sermone non complevit, reus est sanguinis eorum qui non audierint; nec dicere potest eadem, quae Paulus apostolus senioribus Ephesiorum declarat : « Mundus sum ab hoc tempore a sanguine omnium vestrum. Non enim subterfugi, quominus annuntiarem vobis omne consilium Dei¹³. » Si vero amplius quid, quam quod praecceptum est, facere potuerit ad aedificationem fidei, in dilectione Christi, mercedem habet. quam ostendit nobis Apostolus, dicens : « Si enim volens hoc ago, mercedem habeo : si autem invitus, dispensatio mihi credita est¹⁴. »

QUAESTIO XIII.

An quævis tentatio pro servanda erga Deum obedientia, etiamsi mortis communicationem habeat, sustinenda sit, et maxime in iis qui nobis concrediti sunt, curandis.

RESPONSIO.

1. Si Dominus noster Jesus Christus unigenitus Filius Dei viventis, per quem omnia tum visibilia tum invisibilia facta sunt, qui vitam habet quemadmodum habet qui ei dedit Pater, qui potestatem omnem a Patre accepit, cum accederent qui ipsum ad mortem pro nostra justitia et aeterna vita subeundam erant apprehensuri, alacritate tanta obviam ivit, dicens : « Ecce traditur Filius hominis in manus peccatorum : surgite, eamus; ecce qui tradit me, prope est¹⁵, » et sicut in Evangelio secundum Joannem scriptum est : « Jesus itaque sciens omnia, quae ventura erant super se, progressus dixit eis : **673** Quem quaeritis? responderunt ei : Jesum Nazarenum. Dicit eis Jesus : Ego sum¹⁶; » nec multo post : « Dixi vobis, quod ego sum; si ergo me quaeritis, sinite hos abire¹⁷; » quanto magis nos ea quae naturaliter accidunt, debemus libenter perferre? ut propter obedientiam erga Deum nostrum tentationes ab inimicis illatas vincentes, Deum afficiamus gloria, quod molestias quae nobis ab inimicis exhiberi videntur, hilare ad mortem usque sustinemus, sententiam assecuti ejus, qui dixit : « Vobis donatum est pro Christo

⁸ Joan. xiii, 34. ⁹ Joan. xv, 13. ¹⁰ I Cor. x, 24. ¹¹ I Cor. xiii, 5. ¹² I Thess. v, 11. ¹³ Act. x, 26, 27. ¹⁴ I Cor. ix, 17. ¹⁵ Marc. xvi, 41, 42. ¹⁶ Joan. xviii, 4, 5. ¹⁷ ibid.

(84) Illud ἐγὼ abest ab antiquis duobus libris.
(85) Veteres duo libri χροῖαν ἔχη, ἢ τὰ. Mox unus mss. ἔχη τοῦ. Editi ἔχει.

(86) Codices duo ἔχει. ἔχει παρόρησιαν εἰπεῖν, sensu non dissimili.

(87) Veteres duo libri ἐπερχόμενα. Editi ἐρχόμενα.

non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini¹⁸. » Prædicant autem Acta certamina apostolorum, in quibus narrantur contumelias ac mortes cum gaudio suscepisse, ut completerent prædicandi munus juxta mandatum Domini¹⁹.

2. Docet autem nos et Apostolus, cum dicit : « Quis nos separabit a charitate Dei? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est : Propter te mortificamur tota die : æstimati sumus sicut oves occisionis. Sed in his omnibus superamus, per eum qui dilexit nos. Nam mihi persuasum habeo, quod neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque potestates, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque ulla creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu²⁰ : » siquidem charitas quæ in Christo est necessario et indesinenter conjunctam habet mandatorum observationem, quemadmodum Dominus ipse dixit : « Qui diligit me, mandata mea servabit : qui vero sermones meos non servat, hic non diligit me²¹ ; » et : « Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis²². » Novum autem et proprium ipsius mandatum est, ut nos mutuo diligamus, quod adimplens Apostolus, dicit : « Ita desiderantes vos, cupide volebamus tradere vobis non solum Evangelium Christi, sed etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis²³. » Itaque respicientes ad Christum, per gloriosam imitationem intendamus animi alacritatem ; considerantes vero sanctos, quod ejus fieri poterit, erudiamur, ut hac ratione alacriores facti, omne Domini mandatum citra maculam ac reprehensionem servemus, ingrediamurque in vitam æternam, et possideamus regnum cælorum, quemadmodum promisit verax Dominus, et Deus noster Jesus Christus, unigenitus Dei vivi Filius.

ὑπὲρ Χριστοῦ οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν. » Κηρύσσουσι δὲ τοὺς τῶν ἀποστόλων ἀγῶνας αἱ Ἠράξειαι ἱστοροῦσαι, ὅτι τὰς ὕβρεις καὶ τοὺς θανάτους μετὰ χαρᾶς ἐδέξαντο, ὑπὲρ τοῦ πληρῶσαι τὸ κήρυγμα κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου.

2. Παιδεύει δὲ ἡμᾶς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγων · « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ ; θλίψεις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμοί, ἢ λιμός, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα ; Καθὼς γέγραπται ὅτι, Ἐνεκά σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν · ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. Ἄλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. Πέπεισμαι γάρ, ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἄρχαι, οὔτε ἐξουσίαι, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὑψώματα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἕτερα δύνησεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ · » τῆς ἀγάπης τῆς ἐν Χριστῷ κατηναγκασμένως καὶ ἀπαραλείπτως ἐχούσης τὴν τήρησιν τῶν ἐντολῶν, καθὼς αὐτὸς ὁ Κύριος εἶπεν · « Ὁ ἀγαπῶν με τὰς ἐντολάς μου τηρήσει · ὁ δὲ μὴ τηρῶν μου τοὺς λόγους, οὗτος οὐκ ἀγαπᾷ με · » καὶ, « Ὑμεῖς φίλοι μου ἐστε, ἐὰν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν. » Καινὴ δὲ καὶ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἐντολὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους, ἣν τινα πληρῶν ὁ Ἀπόστολος φησιν · « Οὕτως ἰμεριόμενοι ὑμῶν, εὐδοκοῦμεν μεταδοῦναι ὑμῖν οὐ μόνον τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ (88), ἀλλὰ καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, ὅτι ἀγαπητοὶ ἡμῖν γεγέννησθε. » Ἀφορῶντες οὖν εἰς τὸν Χριστὸν (89), τῇ ἐνδοξῇ μιμήσει τὴν προθυμίαν ἐπιτείνωμεν · κατακοῦντες δὲ τοὺς ἁγίους, τὸ δυνατόν παιδευώμεθα, ἵνα, διὰ τούτων προθυμότεροι γενόμενοι, ἄσπιλον καὶ ἄμωμον μέχρι θανάτου πᾶσαν τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου φυλάξαντες, εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον εἰσέλθωμεν, καὶ βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσωμεν, καθὼς ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδὴς Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος Υἱός.

¹⁸ Philipp. 1, 29. ¹⁹ Act. iv et v. ²⁰ Rom. viii, 35-39 ; Psal. xliii, 22. ²¹ Joan. xiv, 23, 24. ²² Joan. xx, 14. ²³ I Thess. ii, 8.

(88) Reg. primus Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, *Evangelium Dei*. Mox duo libri διότι... ἐγενήθητε.

(89) Antiqui duo libri Ἀφορῶντες οὖν εἰς τὸν Κύριον.

Vocula δὲ, quæ mox sequitur, addita est ex libris antiquis.

MONITUM.

674 Satis constat inter eruditos, eam Liturgiam, quæ nomen Basilii præfert, magni illius viri non esse : quoniam tamen Basilii nomine insignitur, ipsam hic edendam judicavimus. Eamdem Basilii Liturgiam ex Coptico conversam hoc ipso in loco vulgabimus quoque : quæ omnia et Græca et Latina e Liturgiis eruditissimi viri Eusebii Renaudotii mutuati sumus. De hac Basilii Liturgia paucis in Præfatione disseremus.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ.

LITURGIA

SANCTI BASILII ALEXANDRINA

EX CODICE GRÆCO-ARABICO.

(Deest nonnihil).

Εὐχὴ τοῦ καταπετάσματος.

Ὁ ἱερεὺς λέγει ἐν ἑαυτῷ·

Δοξάζομέν σε, δημιουργέ καὶ βασιλεὺ τῶν ὄλων, καὶ προσκυνοῦμεν τὸ ἄρρητον καὶ σεβάσμιόν σου ὄνομα. Ἐπίβλεψον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐλέησον ἡμᾶς, καὶ ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάντων πειρασμῶν, ὅτι παρὰ σοῦ βοήθεια καὶ ἀντίληψις. Σώσον τὸν λαόν σου, ὃν περιεποιήσω διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ σοι ἡ τιμὴ.

Εὐχὴ ἄλλη τῆς θείας λειτουργίας τοῦ Ἀποστόλου καὶ ἀδελφοθεοῦ Ἰακώβου.

Ὁ Θεὸς ὁ διὰ πολλὴν καὶ ἀφάτον σου φιλόανθρωπιαν ἐξαποστείλας τὸν μονογενῆ σου Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα πεπλανημένον ἐπιστρέψῃ πρόβατον, μὴ ἀποστραφῆς ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἐγγειρουντάς σοι τὴν φοβεράν ταύτην καὶ ἀναίμακτον θυσίαν. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ ἐλέει σου τῷ ἀγαθῷ, δι' οὗ τὸ γένος ἡμῶν περιποιῆ. Ἰκετεύομεν τὴν σὴν ἀγαθότητα, καὶ προσκίπτομέν σοι, ἵνα μὴ γένηται εἰς κατάκριμα τῆ λαῶ σου τὸ οἰκονομηθὲν ἡμῖν τοῦτο πρὸς σωτηρίαν μυστήριον, ἀλλ' εἰς ἐξάλειψιν ἁμαρτιῶν, εἰς ἀνανέωσιν ψυχῶν καὶ σωμάτων, εἰς εὐαρεστησιν σὴν, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, καὶ ἀγαθοῦ, καὶ ζωοποιοῦ, καὶ ὁμοουσιῦ σου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εὐχὴ περὶ τῆς εἰρήνης.

Εἰρήνη πᾶσι.

Καὶ πάλιν παρακαλέσωμεν τὸν παντοκράτορα καὶ ἐλεήμονα Θεόν, τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ θεόμεθα καὶ παρακαλοῦμεν σε, φιλόανθρωπε ἀγαθε Κυριε. Μνήσθητι, Κύριε τῆς εἰρήνης, τῆς ἀγίας, μόνης, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς σου Ἐκκλησίας.

Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τῆς ἀγίας, μόνης, κ. τ. λ.

Τῆς ἀπὸ περάτων τῆς οἰκουμένης μέχρι τῶν περάτων αὐτῆς, καὶ πάντων τῶν λαῶν, καὶ πάντων τῶν ποιμανίων. Τὴν ἐξ οὐρανοῦ εἰρήνην βράβευσον ταῖς ἀπάντων ἡμῶν καρδίαις· ἀλλὰ καὶ τοῦ βίου τούτου εἰρήνην ἡμῖν δώρησαι. Τὸν βασιλεῖα, τὰ στρατιωτικὰ τάγματα, τοὺς ἄρχοντας, βουλὰς,

A

*Oratio veli.**Sacerdos dicit secreto :*

Te glorificamus, opifex et rex omnium, et adoramus ineffabile et venerandum nomen tuum. Respice super nos et miserere nobis, et libera nos ab omnibus tentationibus, quia a te est auxilium, et protectio ; salvum fac populum tuum quem acquisivisti per sanguinem Christi tui, per quem et cum quo tibi debetur gloria, etc.

Oratio alia ex divina Liturgia apostoli et fratris Domini Jacobi.

Deus, qui propter multam et inexplicabilem tuam erga homines charitatem, misisti unigenitum Filium tuum in mundum, ut ovem errabundam reduceret, ne repellas nos peccatores, qui offerimus tibi timendum hoc et incruentum sacrificium. Non enim in justitiis nostris confidentes sumus, sed in misericordia tua bona, per quam genus nostrum acquiris. Deprecamur et rogamus bonitatem tuam, procumbimusque coram te, ut non fiat in condemnationem populo tuo hoc institutum nobis ad salutem mysterium : sed sit in abolitionem peccatorum ad renovationem animarum et corporum, et ad beneplacitum tuum Dei et Patris : et unigeniti Filii tui : bonique et vivificantis et consubstantialis tibi Spiritus tui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Oratio pro pace.

Pax omnibus.

Iterum precemur omnipotentem et misericordem Deum, Patrem Domini, Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, per quem obsecramus et rogamus te, amator hominum, bone Domine. Memento, Domine pacis, sanctæ, unius, catholicæ et apostolicæ tuæ Ecclesiæ.

675 *Orate pro pace unius, sanctæ Ecclesiæ, etc.*

Quæ est a finibus usque ad fines orbis, omniumque populorum, et omnium gregum. Pacem quæ e cælo est immitte cordibus omnium nostrum ; sed et vitæ hujus pacem nobis concede. Regem, militares ordines, principes viros, consilia, plebes, vicinos nostros, ingressus et egressus nostros omni

dace exorna. Rex pacis, pacem tuam da nobis ; omnia enim dedisti nobis. Posside nos, Deus, qui præter te alium non novimus ; nomen tuum appellamus. Vivifica omnium nostrum animas, per Spiritum tuum sanctum ; neque prævaleat adversus nos servos tuos, mors peccati, neque adversus omnem populum tuum.

Oratio pro papa.

Rursus etiam rogemus omnipotentem et misericordem Deum, Patrem Domini, Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, per quem obsecramus et rogamus te, amator hominum, bone Domine. Memento Domine, sanctissimi et beatissimi pontificis nostri abba N. papæ et patriarchæ magnæ urbis Alexandriæ. Conservans conserva eum nobis, per annos multos et tempora pacifica, perfecte fungentem eo qui illi a te commissus est pontificatu sancto, secundum sanctam et beatam tuam voluntatem, recte dispensantem verbum veritatis, pascentemque in sanctitate et justitia populum tuum, cum omnibus orthodoxis episcopis, presbyteris, diaconis ; cum omni plenitudine sanctæ, solius, catholicæ et apostolicæ tuæ Ecclesiæ : pacem et sanitatem ipsis et nobis benigne concedens, diebus omnibus. Preces etiam illorum quas faciunt pro nobis et pro omni populo tuo, nosque pro ipsis, suscipe super cæleste et benedictum altare tuum, in odorem suavitatis. Omnem quidem inimicum ipsius visibilem aut invisibilem, contere et subjice sub pedibus ejus velociter : ipsum vero in sancta Ecclesia tua in pace et justitia conserva.

Oratio pro congregatione.

Rursus invocemus omnipotentem et misericordem Deum, Patrem Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi per quem oramus... *Deest ut videtur, folium.* Facientes voluntatem tuam sanctam, per gratiam et miserationes et benignitatem unigeniti Filii tui, per quem et cum quo, etc.

Populus dicit : Credo in unum Deum.

Oratio osculi pacis S. Basilii.

Pax omnibus.

Domine Deus, qui creasti nos et adduxisti in vitam istam, qui demonstrasti nobis vias ad salutem, qui largitus es nobis cælestium mysteriorum revelationem, tu es qui constituisti nos ad hoc ministerium in potestate Spiritus tui sancti. Placeat tibi, Domine, fieri nos ministros Novi tui Testamenti ; administratores sanctorum tuorum mysteriorum, **676** ut digni efficiamur offerre tibi dona et sacrificia pro peccatis nostris, et populi tui ignorantibus. Et da nobis ut cum omni timore et conscientia pura, offeramus tibi spirituale hoc et incruentum sacrificium : quod suscipiens super altare tuum sanctum, supercæleste et spirituale.

ἄλλοις, γείτονας ἡμῶν, εἰσόδους καὶ ἐξόδους ἡμῶν, ἐν πάσῃ εἰρήνῃ κατακόσμησον. Βασιλεὺς τῆς εἰρήνης, τὴν σὴν εἰρήνην δὸς ἡμῖν· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. Κτίσαι ἡμᾶς, ὦ Θεός· ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἴδαμεν· τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν. Ζωοποιήσον τὰς ἀπάντων ἡμῶν ψυχὰς διὰ τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος· καὶ μὴ κατισχύσῃ θάνατος ἁμαρτίας καθ' ἡμῶν τῶν δούλων σου, μηδὲ κατὰ παντός τοῦ λαοῦ σου.

Εὐχὴ περὶ τοῦ πάπα.

Καὶ πάλιν παρακαλέσωμεν τὸν παντοκράτορα καὶ ἐλεήμονα Θεόν, τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου θεοῦ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ δεόμεθα καὶ παρακαλούμεν σε, φιλόανθρωπε, ἀγαθέ Κύριε. Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ἀγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου ἀρχιερέως ἡμῶν Ἀββᾶ Δ. πάπα καὶ πατριάρχου τῆς μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας. Συντηρήσων συντήρησον ἡμῖν αὐτὸν ἔπεισι πολλαῖς καὶ χρόνοις εἰρηνικοῖς, ἐκτελοῦντα αὐτὸν τὴν ὑπὸ σου ἐμπειπιστευμένην αὐτῷ ἁγίαν ἀρχιερωσύνην, κατὰ τὸ ἅγιον καὶ μακάριόν σου θέλημα· ὀρθοδομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ ποιμαίνοντα τὸν λαόν σου ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ· σὺν πῆσιν ὀρθοδόξοις ἐπισκόποις, πρεσβυτέροις, διακόνοις, σὺν παντὶ τῷ πληρώματι τῆς ἁγίας, καὶ μόνης, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς σου Ἐκκλησίας· εἰρήνην καὶ ὑγιειαν αὐτοῖς τε καὶ ἡμῖν χαριζόμενος ἐκ πασῶν τῶν ἡμερῶν. Τὰς δὲ εὐχὰς αὐτῶν, ἃς ποιοῦνται ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ὑπὲρ παντός τοῦ λαοῦ σου, καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ αὐτῶν, προσδεξάμενοι ἐπὶ τὸ οὐράνιον καὶ εὐλογημένον σου θυσιαστήριον εἰς ὁσμὴν εὐωδίας. Πάντα μὲν ἐχθρῶν αὐτοῦ ὄρατὸν ἢ ἀόρατον σύντριψον καὶ καθυπόταξον ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐπὶ τάχει· αὐτὸν δὲ ἐν τῇ ἁγίᾳ σου Ἐκκλησίᾳ ἐν εἰρήνῃ καὶ δικαιοσύνῃ διαφύλαξον.

Εὐχὴ περὶ τῆς ἐπισυναγωγῆς.

Καὶ πάλιν παρακαλέσωμεν τὸν παντοκράτορα καὶ ἐλεήμονα Θεόν, τὸν Πατέρα Κυρίου θεοῦ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ δεόμεθα τὰς τὸ θέλημά σου τὸ ἅγιον χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλοανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ, κ. τ. λ.

Ὁ λαὸς λέγει· Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν.

Εὐχὴ ἀσπασμοῦ τοῦ ἁγίου βασιλείου

Εἰρήνη πᾶσιν.

Κύριε ὁ Θεός ὁ κτίσας ἡμᾶς καὶ ἀγαγὼν εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, ὁ ὑποδείξας ἡμῖν ὁδοὺς εἰς σωτηρίαν, ὁ χαρισάμενος ἡμῖν οὐρανίων μυστηρίων ἀπακάλυψιν· σὺ εἶ ὁ θέμενος ἡμᾶς εἰς τὴν διακονίαν ταύτην ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματός σου τοῦ ἁγίου. Εὐδόκησον δὴ, Κύριε, τοῦ γενέσθαι ἡμᾶς διακόνους τῆς Καινῆς σου Διαθήκης, λειτουργοὺς τῶν ἁγίων σου μυστηρίων, ἵνα ἄξιοι γενώμεθα τοῦ προσφέρειν σοι δωρὰ τε καὶ θυσίας ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων καὶ τῶν τοῦ λαοῦ σου ἀγνοημάτων. Καὶ δὸς ἡμῖν μετὰ παντός φόβου καὶ συνειδήσεως καθαρᾶς προσκομίσαι σοι τὴν πνευματικὴν ταύτην καὶ ἀναίμακτον θυσίαν, ἣν προσδεξάμενος εἰς τὸ ἅγιον καὶ ὑπερ-

ουράνιου και νερόν σου θυσιαστήριον εις ὄσμην εὐ-
ωδίας, ἀντικατάπεμψον ἡμῖν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου σου
Πνεύματος. Ναί, ὦ Θεός, ἐπίβλεψον ἐφ' ἡμᾶς, και
ἐπίθε ἐπὶ τὴν λογικὴν λατρείαν ἡμῶν ταύτην, και
πρόσδεξαι αὐτήν, ὡς προσεδέξω ἐκ τῶν ἁγίων σου
ἀποστόλων τὴν ἀληθινὴν ταύτην λατρείαν. Οὕτως
και ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν πρόσδεξαι
τὰ προκείμενα δῶρα ταυτα ἐν τῇ χρηστότητί σου,
Κύριε, και ὁς γενέσθαι εὐπρόσδεκτα, ἁγιασμένα,
ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, εις ἐξίλασμον τῶν ἡμετέρων
πλημμελημάτων, και τῶν τοῦ λαοῦ σου ἀγροημά-
των, και εις ἀνάπαυσιν προκοιμηθέντων ψυχῶν,
ἵνα και ἡμεῖς οἱ ταπεινοί, και ἁμαρτωλοί, και ἀν-
άξιοι δούλοι σου, καταξιωθέντες ἀμέμπτως λειτουρ-
γεῖν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστήριῳ, λάβωμεν τὸν μισ-
θὸν τῶν πιστῶν και φρονίμων οἰκονόμων, και εὐρω-
μεν χάριν και εἰδος ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ φοβεῶ τῆς ἀν-
ταποθέσεώς σου τῆς δικαίας και ἀγαθῆς. Καὶ τὰ νῦν
ὁς ἡμῖν τὴν εἰρήνην διὰ παντός ἐν παντί τρόπῳ
και τὴν σὴν ἀγάπην δώρησαι ἡμῖν, Κύριε ὁ Θεός
ἡμῶν, εις φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον, ἐκ καθαρᾶς καρ-
διάς ἀλλήλους ἀγαπήσασθαι ἐκτενωῶς. Χάρισαι παν-
τός ἀποκάθαρον [sic] μολύσματος, παντός ὀδίου, και
πάσης κακίας, και παουουργίας, και τῆς θανατηφόρου
μνησικακίας, και καταξίωσον ἡμᾶς πάντας, Δέσποτα
ἀσπάσασθαι ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ, εις τὸ μετα-
σχεῖν ἀκατακρίτως τῆς ἀθανάτου και ἐπουρανίου σου
δωρεᾶς διὰ τῶν οἰκτιρῶν τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ,
μεθ' οὗ εὐλογητός εἶ, και δεδοξασμένος σὺν πᾶσιν
ἁγίοις.

Εὐχὴ ἄλλη ἀσπασμου.

Ὁ Θεός ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὁ κτίσας ἐν ἀφθαρσίᾳ
τὸν ἄνθρωπον, και τὸν εἰσελθόντα φθόνῳ τοῦ δια-
βόλου θάνατον εις τὸν κόσμον διὰ τῆς ζωοποιῶ παρ-
ουσίας τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ καθελών, και τῆς
οὐρανόθεν εἰρήνης ἐμπλήσας τὴν γῆν, ἣ αἱ τῶν
ἀγγέλων ἐδόξασάν σε στρατιακὴ λέγουσαι, « Δόξα
ἐν ὑψίστοις Θεῷ, και ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀν-
θρώποις εὐδοκία. » εὐδοκία τῆς σῆς εἰρήνης ἐμ-
πλησον τὰς καρδίας ἡμῶν. Χάρισαι παντός ἀποκά-
θαρον [sic] μολύσματος, παντός ὀδίου, και πά-
σης κακίας, και τῆς θανατηφόρου μνησικακίας, και
καταξίωσον ἡμᾶς ἀσπάσασθαι ἀλλήλους ἐν φιλήματι
ἁγίῳ εις τὸ μετασχεῖν ἀκατακρίτως τῆς ἀθανάτου και
ἐπουρανίου σου δωρεᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ
ἡμῶν, δι' οὗ και μεθ' οὗ σοι δόξα και τιμὴ, κ. τ. λ.

Εὐχὴ ἄλλη τοῦ ἀσπασμου.

Ἡᾶσαν ὑπερεκχύπτει τοῦ λόγου δύναμιν και νοῦ
φαντασίαν ἢ τῶν σῶν δωρεῶν, ὦ Δέσποτα, φιλοτι-
μία. Ἄ γὰρ ἀπὸ σοφῶν και συνετῶν ἀπέκρυψας,
αὐτὰ τοῖς νηπίοις ἡμῖν ἀπεκάλυψας. Καὶ οἱ προ-
φήται και βασιλεῖς, ἐπιθυμήσαντες ἰδεῖν, οὐχ ἑω-
ρακασιν αὐτὰ, [sic] διακονεῖν, και τοῦτοις ἀγιάζε-
σθαι, τοῖς ἁμαρτωλοῖς ὑμῖν ἐδώρησα. Τοῦ μονογε-
νοῦς σου Υἱοῦ παρέστησας ἡμῖν τὴν οἰκονομίαν,
και τῆς θυσίας ταύτης τὴν μυσταγωγίαν, καθ' ἣν

A in odorem suavitatis, mitte invicem nobis gratiam
sancti tui Spiritus. Ita, o Deus, aspice super nos,
et intuere rationalem hunc cultum nostrum, et
suscipe illum, sicut suscepisti eundem ab sanctis
apostolis tuis, cultum hunc verum. Ita et ex ma-
nibus nostris, (quamvis) peccatorum, suscipe pro-
posita dona ista, per bonitatem tuam, Domine; et
concede, ut accepta fiant, sanctificata per Spi-
ritum sanctum, ad expiationem delictorum nostro-
rum, et populi tui ignorantiarum, et ad requiem
animarum eorum qui obierunt, ut etiam nos hu-
miles, peccatores, et indigni servi tui, digni effe-
cti inculcate ministrandi ad altare sanctum tuum,
accipiamus mercedem fidelium, et prudentium
œconomorum, et inveniamus gratiam et misericor-
diam in die timenda retributionis tuæ justæ et
bonæ. Nunc autem da nobis pacem in omnibus, et
omni modo; et charitatem tuam concede nobis,
Domine Deus noster, ad fratrum amorem neque
simulatum, quo possimus ex puro corde nos invi-
cem vehementer diligere. Dignare mundare nos ab
omni inquinamento, ab omni dolo, omni malo, et
versutia, et mortifera injuriarum recordatione;
nosque fac dignos omnes, Domine, salutandi invi-
cem in osculo sancto, ut a condemnatione immu-
nes, participes simus immortalis et supercœlestis
doni tui, per miserationes unigeniti Filii tui, per
quem benedictus es, et glorificatus cum omnibus
sanctis, etc.

Oratio alia osculi pacis.

C Deus, qui es magnus et æternus: qui creasti
hominem in incorruptione, et mortem quæ per
invidiam diaboli intraverat in mundum, per vivi-
ficam præsentiam unigeniti Filii tui destruxisti:
qui pace cœlitus demissa terram implevisti, pro-
pter quam te angelorum exercitus glorificaverunt
dicentes: « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax,
in hominibus bona voluntas²⁴; » bona illa volun-
tate pacis tuæ, imple corda nostra. Dignare mun-
dare nos ab omni inquinamento, ab omni malo
et versutia, et mortifera injuriarum recordatione:
nosque fac dignos salutandi invicem in osculo
sancto, ut condemnationis immunes, participes si-
mus immortalis et cœlestis doni tui, in Christo Je-
su Domino nostro, per quem, et cum quo tibi glo-
ria et honor, etc.

Alia oratio osculi pacis.

Omnem superat vim rationis, et intellectus ima-
ginationem²⁵, donorum tuorum, Domine, magni-
ficentia. Quæ enim a sapientibus et prudentibus
abscondideras, ea parvulis nobis revelasti²⁶. Pro-
phetæ etiam et reges cupientes ea videre, non vide-
runt²⁷, quæ administrare, et per ea sanctificari
dedisti nobis peccatoribus. Unigeniti Filii tui dis-
pensationem **677** nobis exhibuisti, et hujus sacri-
ficii mystagogiam, in qua non legalis sanguis, non

²⁴ Luc. ii, 14. ²⁵ Philipp. iv, 7. ²⁶ Matth. xi, 25. ²⁷ Matth. xiii, 17.

carnis justificatio, sed agnus spiritualis est, gladius quoque spiritualis et incorporeus. Hoc igitur sacrificium tibi offerentes, petimus a te, amator hominum, purifica nostra labia, et ab omni mitione materiali mentem nostram libera. Mitte nobis invicem gratiam sancti tui Spiritus, et nos dignos fac salutandi invicem in osculo sancto, ut condemnationis immunes, participes simus immortalis et cœlestis doni tui, in Christo Domino nostro, per quem, etc.

Datur osculum pacis.

Diaconus dicit : Stemus decenter.

Sacerdos alta voce : Dominus sit cum vobis omnibus.

Populus : Et cum spiritu tuo.

Sacerdos : Sursum habeamus corda.

Populus : Habemus ad Dominum.

Sacerdos : Gratias agamus Domino.

Populus : Dignum et justum est.

Sacerdos : Dignum et justum : dignum et justum : vere dignum est et justum.

Initium oblationis.

Domine qui es, Deus veritatis, existens ante sæcula et regnans in sæcula : qui in excelsis habitas in sæculum, et humilia respicis²⁸ : qui fecisti cœlum, et terram, et mare, atque omnia quæ in eis sunt : Pater Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, per quem omnia fecisti²⁹, visibilia et invisibilia : qui sedes super thronum sanctæ gloriæ regni tui ; qui ab omni sancta potestate adoraris.

Diaconus : Qui sedetis, surgite.

Sacerdos : Cui assistunt angeli et archangeli, principatus et potestates, throni, dominationes et virtutes.

Diaconus dicit : Ad orientem aspiciate.

Qui circum te consistunt, cherubim multi oculi, seraphim sex alis instructi, semper laudantes clamantes et dicentes.

Diaconus : Attendamus.

Populus : Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth.

Sanctus, sanctus, sanctus es vere, Domine Deus noster, qui plasmasti nos, et fecisti nos, et posuisti nos in paradiso voluptatis. Cum vero transgressi essemus præceptum tuum, per deceptionem serpentis, et excidissemus vita æterna, expulsique essemus ex paradiso voluptatis, non abjecisti nos usque in finem, sed continenter præcepisti nobis per sanctos tuos prophetas, et in fine dierum istorum illuxisti nobis per unigenitum Filium tuum Dominum Deum et Salvatorem nostrum Jesum Christum : qui ex Spiritu sancto et ex sancta

678 Domina nostra Deipara semper Virgine Maria carnem assumens et homo factus, demonstravit nobis vias salutis, concedens nobis supernam re-

Α οὐ νομικὸν αἷμα, οὐ σαρκὸς δικαίωμα, ἀλλὰ πνευματικὸν μὲν ἐστὶ τὸ πρόβατον, ἡ μάχαιρα δὲ λογικὴ τε καὶ ἀσώματος. Τούτην οὖν σοὶ προσκομίζοντες τὴν θυσίαν, αἰτούμεν σε, φιλόανθρωπε, καθάρισον ἡμῶν τὰ χεῖλη, καὶ πάσης ὕλικῆς ἐπιμιξίαν τὸν νοῦν ἡμῶν ἐλευθέρωσον. Ἀντικατάπεμψον ἡμῖν τὴν χάρον τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος, καὶ καταξίωσον ἡμᾶς ἀσπιάσασθαι ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ, εἰς τὸ μετασχεῖν ἄκατακρίτως τῆς ἀθανάτου καὶ ἐπουρανίου σου δωρεᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ, κ. τ. λ.

Καὶ γίνεται ὁ ασπασμὸς.

Ὁ διάκονος λέγει · Στῶμεν καλῶς.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφωνήσῃ · Ὁ Κύριος μετὰ πάντων, ὑμῶν.

B Ὁ λαὸς λέγει · Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Ὁ ἱερεὺς λέγει · Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας.

Ὁ λαὸς λέγει · Ἐχομεν πρὸς τὸν Κύριον.

Ὁ ἱερεὺς λέγει · Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ.

Ὁ λαὸς λέγει · Ἄξιον καὶ δίκαιον.

Ὁ ἱερεὺς λέγει · Ἄξιον καὶ δίκαιον · ἄξιον καὶ δίκαιον · ἀληθῶς ἄξιόν ἐστι καὶ δίκαιον.

Ἀρχὴ τῆς προσκομιδῆς.

Ὁ ὢν Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, καὶ βασιλεύων εἰς τοὺς αἰῶνας · ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν · ὁ ποιήσας οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς · ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐποίησας, τὰ τε ὄρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα · ὁ καθήμενος ἐπὶ θρόνου τῆς ἁγίας δόξης τῆς βασιλείας σου · ὁ παρὰ πάσης ἁγίας δυνάμεως προσκυνούμενος.

Ὁ διάκονος λέγει · Οἱ καθήμενοι, ἀναστῆτε.

Ὁ ἱερεὺς · Ὁ παραστήκουσιν ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, θρόνοι, κυριότητες καὶ δυνάμεις.

Ὁ διάκονος λέγει · Εἰς ἀνατολὰς βλέπετε.

Οἱ παριστανταὶ κύκλῳ σου, τῇ πολυόμματα χερουβειμ, καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα σεραφίμ, διὰ παντὸς ὑμνοῦντα, καὶ βοῶντα καὶ λέγοντα.

Ὁ διάκονος λέγει · Προσχωμεν.

Ὁ λαὸς λέγει · Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαββαῶθ.

Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος εἶ ἀληθῶς, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν · ὃς ἐπλασας ἡμᾶς, καὶ ἔθου ἡμᾶς ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς. Παραβάνας δὲ τὴν ἐντολὴν σου διὰ τῆς ἀπάτης τοῦ ὄφεως, καὶ ἐκπεσόντας ἡμᾶς ἐκ τῆς αἰωνίου ζωῆς, καὶ ἐξορισθέντας ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, οὐκ ἀπέριψας ἡμᾶς εἰς τέλος, ἀλλὰ διὰ παντὸς ἐπισκέψω ἡμᾶς διὰ τῶν ἁγίων σου προφητῶν, καὶ ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐπεφάνης ἡμῖν τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις, διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς, ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ ἐν τῆς ἁγίας δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀειπαρθενου Μαρίας σαρκωθείς καὶ ἐνανθρωπήσας, ὑπέδειξεν ἡμῖν ὁδὸς σωτηρίας, χα-

²⁸ F sal. cxii, 5, 6. ²⁹ Joan. i, 3.

ρισάμενος ἡμῖν τὴν ἀνωθεν ἀναγέννησιν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς ἐαυτῷ λαόν περυστιον· ἡγίασεν ἡμᾶς τῷ Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ. Ὁς ἠγάπησε τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, ἔδωκεν ἑαυτὸν ἀντίλυτρον τῷ βασιλεύοντι ἡμῶν θανάτῳ, ἐν ᾧ κατειχόμεθα πεπραμένοι ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ κατελθὼν διὰ τοῦ σταυροῦ εἰς τὸν ἄδην, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ ἀνελθὼν εἰς οὐρανοὺς, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ σου τοῦ Πατρὸς, ὁρίσας ἡμέραν ἀνταποδόσεως, καθ' ἣν ἐπιφανεῖς κοῦναι τὴν οἴκου μένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὴν πράξιν αὐτοῦ,

Ὁ λαὸς λέγει· Κατὰ τὸ ἔλεός σου, Κύριε, καὶ μὴ, κ. τ. λ.

Ὁ ἱερεὺς· Κατέλιπε δὲ ἡμῖν τοῦτο τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον. Μέλλων γὰρ παραδοῦναι ἑαυτὸν εἰς θάνατον, ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς,

Ὁ λαὸς λέγει· Πιστεύομεν·

Ἔλαβεν ἄρτον ἐπὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀμώμων καὶ μακαρίων αὐτοῦ χειρῶν· ἀναβλέψας εἰς τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν πρὸς σὲ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, Θεὸν ἡμῶν καὶ Θεὸν ὅλων· εὐχαριστήσας.

Ὁ λαὸς· Ἀμήν.

Εὐλογήσας.

Ὁ λαὸς· Ἀμήν.

Ἀγιάσας.

Ὁ λαὸς· Ἀμήν.

Κλάσας, μετέδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, εἰπὼν. « Λάβετε, φάγετε. Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν κλώμενον καὶ διαδιδόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. »

Ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δεῖπνῆσαι, κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, εὐχαριστήσας.

Ὁ λαὸς· Ἀμήν.

Εὐλογήσας.

Ὁ λαὸς· Ἀμήν.

Ἀγιάσας.

Ὁ λαὸς· Ἀμήν.

Γευσάμενος, πάλιν ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, εἰπὼν· « Λάβετε, πίστε ἐξ αὐτοῦ πάντες. Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὅσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τούτου, πίνητε δὲ καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, τὸν ἐμὸν θάνατον καταγγέλλετε καὶ τὴν ἐμὴν ἀνάστασιν, καὶ ἀνάληψιν ὁμολογεῖτε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθω. »

Ὁ λαὸς λέγει· Ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν. Τὸν θάνατόν σου, Κύριε, κ. τ. λ.

Ὁ ἱερεὺς λέγει· Μεμνημένοι τοίνυν καὶ ἡμεῖς τῶν ἁγίων αὐτοῦ παθημάτων, καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνάσσει, καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν σου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καθέδρας, καὶ τῆς ἐνδοξοῦ καὶ φοβεροῦς πάλιν ἐλευσέως, τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν δώρων σοι προσφέρομεν, κατὰ πάντα, καὶ διὰ πάντα, καὶ ἐν πάσιν.

Ὁ λαὸς λέγει· Σε αἰνούμεν, σὲ εὐλογοῦμεν.

Ὁ διάκονος λέγει· Κλίνατε Θεῷ μετὰ φόβου.

³⁰ I Cor. xi, 24. ³¹ ibid. 25, 26.

A generationem ex aqua et spiritu, et fecit nos sibi populum acquisitum : sanctificavit nos Spiritu tuo sancto. Qui dilexit suos qui erant in mundo, deditque seipsum redemptionem regnanti super nos morti, in qua detinebamur venundati sub peccato : cumque descendisset per crucem in infernum, resurrexit ex mortuis tertia die : et cum ascendisset in caelum, sedit ad dexteram tuam Patris, definiens diem retributionis, in quo manifestatus judicabit orbem in justitia, et reddet unicuique secundum opus suum.

Populus. Secundum misericordiam tuam, Deus, et non, etc.

Sacerdos : Reliquit nobis hoc magnum pietatis mysterium. Cum enim traditurus foret seipsum in mortem pro mundi vita.

Populus : Credimus.

Accipit panem in sanctas, immaculatas, et beatas suas manus, cumque aspexisset in excelsa caelorum ad te Patrem suum, Deum nostrum et Deum universorum : et cum gratias egisset.

Populus : Amen.

Benedixit.

Populus : Amen.

Sanctificavit.

Populus : Amen.

Fregit, dedit sanctis suis discipulis et apostolis dicens : « Accipite, manducate. Hoc est corpus meum quod pro vobis et multis frangitur et datur in remissionem peccatorum. Hoc facite in meam commemorationem ³⁰. »

Similiter et calicem postquam cenassent, cum miscuisset ex vino et aqua, gratias egit.

Populus : Amen.

Benedixit.

Populus : Amen.

Sanctificavit.

Populus : Amen.

Gustavit, et postea dedit sanctis suis discipulis et apostolis, dicens ³¹ : « Accipite, bibite ex eo omnes. Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro vobis et multis effunditur in remissionem peccatorum. Hoc facite in meam commemorationem. Quotiescunque enim manducaveritis panem hunc, et calicem hunc bibetis, mortem meam annuntiabit et resurrectionem, ascensionemque meam confitemini, donec veniam. »

Populus : Amen. Amen. Amen. Mortem tuam, Domine, etc.

Sacerdos : Memores igitur et nos sanctarum ipsius passionum, et resurrectionis a mortuis, atque **679** ad caelos ascensionis, sessionisque ad dextram tuam Dei et Patris, gloriosique et timendi secundi adventus, tua ex tuis donis tibi offerimus pro omnibus, propter omnia, et in omnibus.

Populus : Te laudamus ; tibi benedicimus.

Diaconus : Inclinamini Deo cum timore.

Sacerdos dicit secreto : Rogamus et deprecamur te, amator hominum, bone Domine, nos peccatores et indigni servi tui, et adoramus te cum beneplacito bonitatis tuæ : ut veniat Spiritus tuus sanctus super nos servos tuos, et super proposita hæc dona tua, sanctificetque et efficiat ea Sancta sanctorum.

Diaconus : Attendamus.

Populus : Amen.

Sacerdos alta voce : Et faciat panem quidem istum fieri corpus sanctum ipsius Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, in remissionem peccatorum, et vitam æternam, ex illo participantibus,

Populus : Amen.

Sacerdos : Et calicem hunc, pretiosum sanguinem Novi Testamenti ipsius Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, in remissionem peccatorum, et vitam æternam, ex illo participantibus,

Populus : Amen, Kyrie eleison, *ter*,

Et nos fac dignos, Domine communicandi mysteriis tuis sanctis, ad sanctificationem animæ, corporis, et spiritus, ut efficiamur unum corpus et unus spiritus; et inveniamus partem, consequamurque hæreditatem cum omnibus sanctis qui a sæculo tibi placuerunt.

Memento, Domine, sanctæ, unicæ, catholicæ tuæ Ecclesiæ, et pacatam fac eam, quam acquisivisti pretioso sanguine Christi tui.

In primis memento, Domine, sancti Patris nostri archiepiscopi abba N. papæ et patriarchæ magnæ urbis Alexandriæ, quem dignare sanctis tuis Ecclesiis præstare in pace salvum, gloriosum, sanum, longævum, recte dispensantem verbum veritatis, et pascentem gregem tuum in pace.

Memento, Domine, orthodoxorum, presbyterorum, omnisque ordinis diaconi, et ministerii, omniumque virginitatem servantium et omnis fidelissimi populi tui.

Memento nostri, Domine, ut omnium nostrum miserearis simul et semel.

Populus : Miserere nostri, Deus Pater omnipotens.

Sacerdos : Miserere nostri, Deus Pater omnipotens, *ter*.

Populus : Kyrie eleison, : *ter*.

Sacerdos : Memento etiam, Domine, salutis urbis nostræ hujus, et eorum qui cum fide Dei habitant in ea.

Memento, Domine, aeris, et fructuum terræ.

680 Memento, Domine, pluviarum, et sementum terræ.

Memento, Domine, exundationis aquarum fluvialium juxta mensuram.

Lætifica etiam et renova faciem terræ : sulcos ejus inebria, multiplica genimina ejus. Præsta no-

Α Ὁ ἱερεὺς λέγει ἐν ἑαυτῷ· Καὶ θεόμεθα καὶ παρακαλούμεν σε, φιλόνηρωπε, ἀγαθε Κύριε, ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ ἀνάξιοι δούλοι σου, καὶ προσκυνούμεν σε εὐδοκίᾳ τῆς σῆς ἀγαθότητος, ἔλθειν τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς τοὺς δούλους σου, καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενά σου δῶρα ταῦτα, καὶ ἁγιάσαι καὶ ἀναδείξαι Ἅγια ἁγίων.

Ὁ διάκονος λέγει· Προσχωόμεν.

Ὁ λαὸς λέγει· Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς ἐκφωνήσῃ· Καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον τουτον γίνεσθαι εἰς τὸ ἅγιον σῶμα αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον τοῖς ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνουσιν.

Ὁ λαὸς λέγει· Ἀμήν.

Β Ὁ ἱερεὺς λέγει· Τὸ δὲ ποτήριόν τουτο, τὸ τίμιον αἷμα τὸ τῆς καινῆς διαθήκης αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον τοῖς ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνουσιν.

Ὁ λαὸς λέγει· Ἀμήν. Κύριε, ἐλέησον, γ'

Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς, Δέσποτα, μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων σου μυστηρίων, εἰς ἁγιασμόν ψυχῆς, καὶ σώματος, καὶ πνεύματος, ἵνα γενώμεθα ἐν σῶμα καὶ ἐν πνευμα, καὶ εὐρωμεν μέρος καὶ κληρον ἔχειν μετὰ πάντων τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων σοι.

Μνήσθητι, Κύριε, τῆς ἁγίας, μόνης, καθολικῆς σου Ἐκκλησίας, καὶ εἰρηνεύσον αὐτήν, ἣν περιποιήσω ἐν τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου.

Γ Ἐν πρώτοις μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεπισκόπου Ἀββα Δ. πάπα καὶ πατριάρχου τῆς μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας, ὃν χάριται ταῖς ἁγίαις σου Ἐκκλησίαις ἐν εἰρήνῃ σῶον, ἐντιμον, ὑγιῆ, μακροήμερεύοντα ὀρθοτομουντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ ποιμαίνοντα τὸ ποιμνίόν σου ἐν εἰρήνῃ.

Μνήσθητι, Κύριε, τῶν ὀρθοδόξων πρεσβυτέρων, καὶ πάσης διακονίας, καὶ ὑπηρεσίας, καὶ πάντων τῶν ἐν παρθενίᾳ, καὶ παντὸς τοῦ πιστοτάτου λαοῦ σου.

Μνήσθητι ἡμῶν, Κύριε του ἐλεῆσαι ἡμᾶς πάντα ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐφάπαξ.

Ὁ λαὸς λέγει· Ἐλέησον ἡμῶν, ὁ Θεὸς, ὁ Πατὴρ ὁ παντοκράτωρ.

Ὁ ἱερεὺς λέγει· Ἐλέησον ἡμῶν, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, γ'.

Ὁ λαὸς λέγει· Κύριε, ἐλεησον, γ'.

Ὁ ἱερεὺς λέγει· Μνήσθητι, Κύριε, καὶ σωτηρίας τῆς πόλεως ἡμῶν ταύτης, καὶ τῶν ἐν πίστει Θεοῦ κατοικούντων ἐν αὐτῇ.

Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ αἴρος, καὶ τῶν καρπῶν τῆς γῆς.

Μνήσθητι, Κύριε, τῶν ὑετῶν, καὶ τῶν σπορίμων τῆς γῆς.

Μνήσθητι, Κύριε, τῆς συμμέτρου ἀναβάσεως τῶν ποταμίων ὑδάτων.

Εὐφρανὸν πάλιν καὶ ἀνακαίνισον τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· τοὺς ἀλλοκας αὐτῆς μέθυσον· πλήθυνον τὰ

γεννήματα αὐτῆς. Παράστησον ἡμῖν αὐτὸ εἰς σπέρμα καὶ εἰς θερισμὸν, καὶ νῦν εὐλογῶν εὐλόγησον· Τὴν ζωὴν ἡμῶν οἰκονόμησον· Εὐλόγησον τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου διὰ τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ σου, διὰ τὴν χήραν καὶ τὸν ὄρφανόν, διὰ τὸν ξένον καὶ τὸν προσήλυτον, καὶ δι' ἡμᾶς πάντας τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σοί, καὶ ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον· οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφήν αὐτῶν ἐν εὐκαιρίᾳ. Ποίησον μεθ' ἡμῶν κατὰ τὴν ἀγαθότητά σου, ὁ δίδους τροφήν πάσῃ σαρκί. Πλήρωσον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν, ἵνα, ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύσωμεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, τὸ ποιεῖν τὸ θέλημά σου τὸ ἅγιον.

Ὁ λαὸς λέγει· Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ ἱερεὺς λέγει· Μνήσθητι, Κύριε, τῶν τὰ τίμια δῶρά σοι ταῦτα προσφερόντων, καὶ ὑπὲρ ὧν, καὶ δι' ὧν, καὶ ἐφ' οἷς αὐτὰ προσεκόμισαν, καὶ μισθὸν οὐράνιον πρᾶσχον πᾶσιν αὐτοῖς· ἐπειδὴ, Δέσποτα, πρόσταγμα ἔστι τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ τῆς μνήμης τῶν ἁγίων σου κοινωνεῖν ἡμῆς. Ἐτι μνησθῆναι καταξίωσον, Κύριε, καὶ τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων σοι ἁγίων πατέρων, πατριαρχῶν, ἀποστόλων, προφητῶν, κηρύκων, εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, καὶ παντὸς πνεύματος δικαίου ἐν πίστει Χριστοῦ τετελειωμένου.

Ἐξαιρέτως τῆς παναγίας, ὑπερενδόξου, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας·

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου, προδρόμου, βαπτιστοῦ, καὶ μάρτυρος Ἰωάννου·

Τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ πρωτοδιακόνου καὶ πρωτομάρτυρος·

Καὶ τοῦ ἁγίου μακαρίου πατρὸς ἡμῶν Μάρκου τοῦ ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ· καὶ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν θαυματουργοῦ Βασιλείου·

Τοῦ ἁγίου Δ. οὗ καὶ τὴν μνήμην ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἐπιτελοῦμεν, καὶ παντὸς χοροῦ τῶν ἁγίων σου, ὧν ταῖς εὐχαῖς καὶ πρεσβείαις καὶ ἡμᾶς ἐλέησον, καὶ σῶσον διὰ τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ἡμᾶς.

Ὁ διάκονος λέγει τὰ δίπτυχα.

Ὁ ἱερεὺς λέγει ἐν ἑαυτῷ· Ὁμοίως δὲ μνήσθητι, Κύριε, καὶ πάντων τῶν ἱερωσύνη προαναπαυσμένων, καὶ τῶν λαϊκῶν ταγμάτων· πάντων τὰς ψυχὰς ἀναπαύσας καταξίωσον ἐν κόλποις τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ. Ἐκτρέψον, σύναψον εἰς τόπον χλόης ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐν παραδείσῳ τρυφῆς, ἐνθα ἀπέδρα ὀδύνη, καὶ λυπη καὶ στεναγμός, ἐν τῇ λαμπρότητι τῶν ἁγίων σου.

Καὶ μετὰ τὰ δίπτυχα ὁ ἱερεὺς λέγει· Ἐκείνους μὲν, Κύριε, τὰς ψυχὰς ἐκεῖ λαβὼν ἀνάπαυσον καὶ βασιλείας οὐρανῶν καταξίωσον· ἡμᾶς δὲ τοὺς ἐνταυθα παροικοῦντας διατήρησον ἐν πίστει σου, καὶ ὁδήγησον ἡμᾶς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, χαριζόμενος ἡμῖν τὴν σὴν

A bis illam, qualis esse debet ad sementem et ad messem: benedicendoque nunc benedic. Vitam nostram gubernata. Benedic coronæ anni benignitatis tuæ³² propter pauperes populi tui, propter viduam et orphanum, propter peregrinum et advenam, et propter nos omnes sperantes in te, et invocantes nomen tuum sanctum; oculi enim omnium in te sperant, et tu das escam illorum in tempore opportuno³³. Fac nobiscum secundum bonitatem tuam, qui das escam omni carni³⁴. Imple gaudio et lætitia corda nostra, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundemus in omne opus bonum, ad faciendam voluntatem tuam sanctam.

B *Populus*: Kyrie, eleison,

Sacerdos: Memento, Domine, eorum qui pretiosa hæc dona tibi offerunt, et eorum a quibus, propter quos et per quos ea intulerunt, mercedemque cælestem illis omnibus tribue: quandoquidem, Domine, præceptum est unigeniti Filii tui, memoriæ sanctorum nos communicare. Etiam meminisse dignare, Domine eorum qui a sæculo tibi placuerunt, sanctorum Patrum, patriarcharum, apostolorum, prophetarum, prædicatorum, evangelistarum, martyrum, confessorum, et omnis spiritus justi, qui in fide Christi consummatus est.

Præcipue vero sanctissimæ, gloriosissimæ, immaculatæ, benedictionis cumulatæ, Domine nostræ Deiparæ, et semper virginis Mariæ.

Sancti gloriosi prophetæ præcursoris Baptistæ et martyris Joannis.

Sancti Stephani primi diaconorum et primi martyrum.

Et sancti beatique Patris nostri Marci apostoli et evangelistæ; et sancti Patris nostri Thaumaturgi Basilii.

Sancti N. cujus memoriam hodierna die celebramus, et omnis chori sanctorum tuorum, quorum precibus et intercessionibus etiam nostri miserere, et salva nos propter nomen tuum sanctum quod invocatum est super nos.

Diaconus legit diptycha.

Sacerdos secreto: Similiter memento, Domine, et omnium ex ordine sacerdotali qui pridem quieverunt, et eorum qui erant in statu sæculari. Præsta, omnium animas requiescere in sinibus sanctorum Patrum nostrorum Abraham, Isaac, et Jacob. Indue et congrega eos in locum herbidum, super aquam requielis, in paradiso voluptatis, unde fugit dolor, tristitia et gemitus, in splendore sanctorum tuorum.

681 *Et post diptycha sacerdos dicit*: Illis quidem, Domine, quorum animas accepisti, illic quietem tribue, eosque in regnum cælorum transferre dignare. Nos vero hic peregre habitantes, conserva in fide tua, et deduc nos ad regnum tuum, con-

³² Psal. LXIV, 12. ³³ Psal. CIII, 27, 28. ³⁴ Psal. CXXXV, 25.

cedens nobis tuam pacem omni tempore, ut in hoc sicut in omnibus, glorificetur, exaltetur, laudetur, benedicatur, et sanctificetur sanctissimum, gloriosum, et benedictum nomen tuum, cum Christo Jesu et sancto Spiritu.

Populus : Sicut erat.

Diaconus dicit : Descendite, diaconi.

Sacerdos : Pax omnibus.

Proœmium fractionis.

Iterum gratias agamus omnipotenti Deo Patri Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui etiam nunc nobis per gratiam suam præstitit, ut staremus in sancto loco isto, manusque levaremus, et ministraremus nomini sancto ejus. Illum igitur oremus, ut nos dignos efficiat communione et perceptione sanctorum ejus mysteriorum, immaculati corporis et pretiosi sanguinis Christi ejus, omnipotens Dominus et Deus noster.

Diaconus : Orate.

Sacerdos : Pax omnibus.

Oratio ad fractionem, S. Basilii.

Deus noster, Deus salvos faciendi³⁵, tu doce nos gratias agere digne pro beneficiis tuis, quæ præstitisti et præstas nobis semper. Tu es Deus noster, qui suscipis ista dona : munda nos ab omni inquinamento carnis et spiritus³⁶, et doce perficere sanctitatem in timore tuo, ut in puro testimonio conscientie nostræ suscipientes partem sanctificatorum tuorum, uniamur sancto corpori et sanguini Christi tui, ea digne suscipientes. Teneamus Christum habitantem in cordibus nostris, et efficiamur templum sancti tui Spiritus. Ita, Deus noster, neminem ex nobis reum facias tremendorum tuorum istorum mysteriorum : neque infirma anima, aut corpore (sinus), quod ex illis indigne participaverimus. Sed da nobis ad extremum usque vitæ spiritum digne suscipere spem sanctificationum tuarum, ad viaticum vitæ æternæ, ad defensionem acceptabilem coram timendo tribunali Christi tui, ut et nos cum omnibus sanctis qui a sæculo tibi placuerunt, fiamus participes æternorum tuorum bonorum, quæ præparasti diligentibus te, Domine. Et fac nos dignos, Domine, ut cum fiducia, damnationis immunes, audeamus invocare te cœlestem Deum Patrem, et dicere, etc.

Oratio alia ad fractionem.

Dominator, Domine, Pater omnipotens, Deus magnus, æternus et mirabilis in gloria, qui custodis testamentum tuum et misericordiam tuam diligentibus te : qui dedisti nobis remissionem peccatorum per unigenitum Filium tuum, Dominum Deum et Salvatorem nostrum Jesum Christum. Vita **682** omnium, auxilium eorum qui ad te confugiunt, et spes invocantium te ; cui assistunt millies millia et decies millies dena millia

εἰρήνην διὰ παντός, ἵνα σου καὶ ἐν τούτῳ, καθὼς καὶ ἐν παντί, δοξασθῇ καὶ ὑψωθῇ καὶ ὑμνηθῇ καὶ εὐλογηθῇ καὶ ἁγιασθῇ τὸ πανάγιον καὶ ἐντιμον καὶ εὐλογημένον ὄνομα, σὺν Χριστῷ Ἰησοῦ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι.

Ὁ λαὸς λέγει. Ὡσπερ ἦν.

Ὁ διάκονος λέγει. Κατέλθετε, οἱ διάκονοι.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Εἰρήνη πᾶσιν.

Προοίμιον τῆς κλάσεως.

Καὶ πάλιν εὐχαριστήσωμεν τῷ παντοκράτορι Θεῷ τῷ Πατρὶ Κυρίου δὲ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι νῦν κατηξίωσεν ἡμᾶς στήναι ἐν τῷ ἁγίῳ τόπῳ, καὶ ἐπάραι χεῖρας, καὶ λειτουργῆσαι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ὀνόματι. Αὐτὸν οὖν παρακαλέσωμεν, ὅπως καταξιώσῃ ἡμᾶς τῆς κοινωνίας καὶ μεταλήψεως τῶν ἁγίων αὐτοῦ μυστηρίων, τοῦ ἀχράντου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, ὁ παντοκράτωρ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν.

Ὁ διάκονος λέγει. Προσεύξασθε.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Εἰρήνη πᾶσιν.

Εὐχὴ τῆς κλάσεως, τοῦ ἁγίου Βασιλείου.

Ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Θεὸς τοῦ σώζειν, σὺ ἡμᾶς διδάξον εὐχαριστεῖν ἀξίως τῶν εὐεργεσιῶν σου, ὧν ἐποίησας καὶ ποιεῖς ἀεὶ μεθ' ἡμῶν. Σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ προσδεξάμενος τὰ δῶρα ταῦτα : καθάρισον ἡμᾶς ἀπὸ παντός μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, καὶ δίδαξον ἐπιτελεῖν ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ σου, ἵνα, ἐν καθαρῷ τῷ μαρτυρίῳ τῆς συνειδήσεως ἡμῶν ὑποδεχόμενοι τὴν μερίδα τῶν ἁγιασμάτων σου, ἐνωθῶμεν τῷ ἁγίῳ σώματι καὶ αἱματί τοῦ Χριστοῦ σου, ὑποδεξάμενοι ταῦτα ἀξίως. Σχῶμεν τὸν Χριστὸν κατοικοῦντα ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ γενώμεθα ναὸς τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος. Ναί, ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ μηδένα ἡμῶν ἐνοχον ποιήσης τῶν φρικτῶν σου τούτων μυστηρίων : μηδὲ ἀσθενεῖ ψυχῇ καὶ σώματι, ἐκ τοῦ ἀναξίως αὐτῶν μεταλαμβάνειν. Ἄλλὰ δὸς ἡμῖν μέγροι τῆς ἐσχάτης ἡμῶν ἀναπνοῆς ἀξίως ὑποδέχεσθαι τὴν ἐλπίδα τῶν ἁγιασμάτων σου, εἰς ἐφόδιον ζωῆς αἰωνίου, εἰς ἀπολογία ἐμπρόσδεκτον, τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ σου, ὅπου ἂν καὶ ἡμεῖς μετὰ ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησαντων γενώμεθα μέτοχοι τῶν αἰωνίων σου ἀγαθῶν, ὧν ἠτοιμάσας τοῖς ἀγαπῶσί σε, Κύριε. Καὶ καταξιώσον ἡμᾶς, Δέσποτα, μετὰ παρρησίας, ἀκατακρίτως τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαι σε τὸν ἐπουράνιον Θεὸν Πατέρα, καὶ λέφειν, κ. τ. λ.

Εὐχὴ ἄλλη τῆς κλάσεως.

Δέσποτα Κύριε, παντοκράτωρ ὁ Θεός, ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος καὶ θαυμαστός ἐν δόξῃ : ὁ φυλάσσει τὴν διαθήκην σου καὶ τὸ ἔλεός σου τοῖς ἀγαπῶσι σε : ὁ δοὺς ἡμῖν λύτρωσιν ἁμαρτιῶν διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ ζωὴ τῶν ἀπάντων, ἡ βοήθεια τῶν πρὸς σὲ καταφευγόντων, καὶ ἐλπίς τῶν ἐπικαλουμένων σε : ᾧ παραστήκουσι χιλιαὶ χιλιάδες καὶ μύριαι μυριάδες ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων,

³⁵ Psal. LXXII, 21. ³⁶ II Cor. VII, 1.

χερουβιμ καὶ σεραφίμ, καὶ πᾶσα τῶν οὐρανίων δυνάμεων πληθὺς. Ὁ ἀγιάσας τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ παναγίου τοῦ Πνεύματος· καθήρισον ἡμᾶς ἀπὸ τῶν κρυφίων καὶ φανερῶν ἡμῶν ἀμαρτημάτων· καὶ πᾶν διανοήμα ἀπαρέσκον τῇ ἀγαθότητί σου μακρὰν ἀπόστησον ἀφ' ἡμῶν. Ἀγιάσον ἡμῶν τὰς ψυχὰς, τὰ σώματα, καὶ τὰ πνεύματα, τὰς συνειδήσεις, ὅπως ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, ψυχῇ πεφοτισμένη, τολμῶμεν μετὰ παρόρησίας ἄτερ φόβου ἐπικαλεῖσθαι σε τὸν ἐπουράνιον Θεόν, Πατέρα ἅγιον, καὶ λέγειν.

Εὐχὴ ἄλλη τῆς κλάσεως

Τῆς υἰοθησίας τὴν χάριν ἡμῖν παρασχόμενος διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, καὶ τὰ νῦν ἀξίωσον ἡμᾶς ἀνυποκρίτως, καθαρᾷ καρδίᾳ· συνειδότε πεπαρόρησιασμένῳ, καὶ χεί- **B** λεισι ἀδιαπτώτοις ἐπικαλεῖσθαι σε, Ἄββὰ ὁ Πατήρ, ἵνα, τῆς ἐθνικῆς βαπτολογίας καὶ Ἰουδαϊκῆς ἀπονοίας τὸ μάταιον ἀποθέμενοι, ταπεινῇ, καὶ Χριστιανοῖς εὐπρεπῶς, ἐν φωνῇ, τῆς προσευχῆς ἀναφέρῃς σοι τὴν ἱκετηριαν, κατὰ τὴν σωτηριώδη τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ νομεθεσίαν ἰσχύσωμεν· καὶ ἁγιασμῶ ψυχῆς, σώματος τε καὶ πνεύματος, τὸν ἀκτιστὸν τε καὶ ἀναρχον καὶ ἀτελεύτητον τολμῶμεν ἀφόβως ἐπιβοᾶσθαι τὸν πάντων Δεσπότην ἐπουράνιον Θεόν, Πατέρα ἅγιον, καὶ λέγειν.

Ὁ λαὸς λέγει τὸ Πάτερ ἡμῶν· καὶ μετὰ τὸ Πάτερ ἡμῶν ὁ ἱερεὺς λέγει· Ναὶ, Πάτερ ἀγαθὲ καὶ φιλάγαθε, μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς τὸν πειρασμόν, μηδὲ κατακυριεύσῃς ἡμῶν πᾶσα ἀνομία· ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἀπρεπῶν ἔργων, καὶ **C** διανοημάτων, κινήσεων τε καὶ βλεμμάτων, καὶ ἀφῶν, καὶ τὸν μὲν πειραστὴν ἀπρακτὸν ἀποδίωξον· ἐπιτίμησον δὲ καὶ τοῖς ἐμφύτοις καὶ σωματικοῖς ἐν ἡμῖν κινήμασι, καὶ τὰς πρὸς τὸ ἀμαρτάνειν ὁρμὰς καθολκᾶς τε ὀλικῶς ἀφ' ἡμῶν ἀναχαίτισον, διὰ τοῦ Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ, κ. τ. λ.

Ὁ διάκονος· Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν.

Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας.

Ὁ Θεός, οὕτως ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ χαρισάμενος ἡμῖν τὸ τῆς υἰοθεσίας ἀξίωμα, ἵνα τέκνα Θεοῦ κληθῶμεν καὶ ἐσμεν [sic], κληρονόμοι μὲν σου τοῦ Πατρὸς, συγκληρονόμοι δὲ τοῦ Χριστοῦ σου. Κλῆνον, Κύριε, τὸ οὖς σου, καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν τῶν ἐπικλι- **D** νάντων σοι τὰς ἐαυτῶν κεφαλὰς· καὶ ἄγνισον ἡμῶν τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καθὼς ἄγνός ἐστιν ὁ μονογενῆς σου Υἱός, ὃν μέλλομεν ὑποδέξασθαι. Καὶ φευγέτω μὲν πορνεία καὶ ἀκάθαρτος λογισμὸς διὰ τὸν ἐκ Παρθένου γεννηθέντα Θεόν· τῦφος δὲ καὶ ἀρχαῖον κακὸν ὑπερηφανεία, τὸν δι' ἡμᾶς ἐαυτὸν τάπεινώσαντα· δειλία, τὸν παθόντα σαρκί, καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ στήσαντα τρόπαιον· κenoδοξία, τὸν ῥαπισθέντα καὶ μαστιχθέντα, καὶ μὴ ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ αἰσχύνῃς ἐμπτυσμάτων· φθόνος καὶ φόνος, καὶ διχοστασία, καὶ μῖσος, τὸν ἄμνόν τοῦ Θεοῦ τὸν αἶροντα

A sanctorum angelorum et archangelorum, cherubim atque seraphim, et omnis caelestium virtutum multitudo. Qui sanctificasti proposita dona ista per illapsum sanctissimi tui Spiritus : munda nos ab occultis et manifestis peccatis nostris, et omnem cogitationem, displicentem bonitati tuæ, longe repelle a nobis. Sanctifica animas nostras, corpora, spiritus et conscientias, ut corde puro, et anima illuminata, audeamus cum fiducia, absque timore invocare te caelestem Deum, Patrem sanctum, et dicere, etc.

Alia oratio ad fractionem.

Qui adoptionis gratiam nobis largitus es per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, nunc etiam præsta ut absque simulatione, vel hypocrisi, corde puro, et conscientia fiduciæ plena, labiisque non titubantibus invocemus te, Abba Pater ; utque ethnici multiloquii, simulque Judaicæ stultitiæ futilitatem abicientes, humili voce quæ Christianos deceat, orationis supplicationem tibi offerre, juxta salutarem unigeniti Filii tui institutionem valeamus : atque in sanctificatione animæ, corporis et spiritus, increatum, sine principio et sine fine, audeamus inclamare omnium Dominum caelestem Deum, Patrem sanctum, et dicere, etc.

Populus dicit orationem Dominicam : et ea dicta sacerdos dicit : Ita, Pater bone et boni amator, ne nos inducas in tentationem, neque dominetur nobis omnis iniquitas ; sed libera nos ab indecentibus operibus, cogitationibus, motibus, aspectibus et tactibus, et tentatorem re infecta depelle : comprime etiam insitos nobis naturales motus, et perniciosos ad peccandum impetus omnino a nobis reprime : per Dominum Deum et Salvatorem nostrum Jesum Christum, per quem et cum quo, etc.

Diaconus : Inclinate capita vestra.

Oratio inclinationis capitis.

Deus, qui tantopere dilexisti nos, ut concederes nobis adoptionis dignitatem, ut filii Dei vocaremur et essemus ³⁷, hæredes quidem tui, Patris, cohæredes autem Christi tui ³⁸. Inclina, Domine, aurem tuam, et audi nos inclinantes tibi capita nostra ; et munda nostrum interiorem hominem, sicut purus est unigenitus Filius tuus, quem suscepturi sumus. Fugiat fornicatio et immunda cogitatio per eum qui ex virgine natus est Deum ; vanitas et antiquum malum superbia, eum qui pro nobis humiliavit semetipsum : timiditas, eum qui passus est carne, et crucis trophæum erexit ; vana gloriatio, eum qui alapis et flagellis cæsus est, nec avertit faciem suam ab opprobrio sputorum ; **683** livor, homicidium, dissidium et odium, Agnum Dei qui tulit peccatum mundi ; ira et

³⁷ Joan III, 1. ³⁸ Rom. VIII, 17.

injuriarum memoria, eum qui affixit cruci chirographum debitorum; dæmones et diabolus, eum qui malignas potestates triumphavit, et tenebrarum principatus spoliavit. Omnis terrena cogitatio, eum qui ad cælos assumptus est: ut ita caste, purissimi mysterii participes fiamus, sanctificemurque in integrum, in anima, corpore et spiritu; concorporei, comparticipes, et uniformes effecti Christo tuo: impleaturque os nostrum laude, et labia nostra exultatione³⁹, ut laudemus gloriam tuam, Patris, et unigeniti Filii tui æterni, per quem, etc.

Alia oratio sancti Basilii post Pater noster.

Quoniam tuum est regnum, tua est potentia et gloria Patris et Filii et Spiritus sancti, nunc, etc.

Diaconus: Inclinate capita vestra Deo.

Oratio inclinationis capitis.

Dominator Domine, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis⁴⁰, inclinantibus tibi capita sua benedic, eosque sanctifica, custodi, roborata, et virtute confirma. Ab omni opere malo averte illos, et omni operi bono adjuge illos, præstaque ut condemnationis immunes percipiant immaculata ista et vivifica mysteria ad remissionem peccatorum, ad Spiritus sancti communicationem, per gratiam, misericordias et benignitatem, etc.

Alia apud Ægyptios ex Liturgia præsanctificationum apostoli Marci post perceptionem sanctorum mysteriorum.

Perfecta sunt beneficentiæ tuæ munera, quæ sunt timenda et superbenedicta mysteria unigeniti Filii tui, Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi. Salutare ejus passiones confessi sumus, mortem ejus vivificam prædicavimus: sanctam ejus tertia die resurrectionem credidimus. Mysterium completum est. Gratias agimus tibi, Domine, Deus, Pater omnipotens, quoniam misericordia tua magna est super nos, et ea perfecisti nobis, in quæ desiderant angeli prospicere. Supplicamus et rogamus bonitatem tuam, amator hominum, ut purifices nos omnes qui prosternimur coram te, uniasque tibi ipsi per participationem divinorum tuorum mysteriorum, efficiamurque repleti sancto tuo Spiritu, et firmiter stabiliti in tua recta fide. Repleamur desiderio dilectionis tuæ veræ, et glorificantes te ubique in Christo Jesu Domino nostro, per quem et cum quo, etc.

Diaconus: Attendamus Deo cum timore.

Sacerdos: Pax omnibus.

Dominator, Domine, Deus Pater Omnipotens, qui

³⁹ Psal. cxxv. 2. ⁴⁰ II Cor. i, 3.

τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου ὀργὴ καὶ μνησικακία, τὸν προσηλώσαντα τῷ σταυρῷ τὸ τῶν ὀφλημάτων χειροῦ γραφόν· δαίμονες καὶ διάβολος, τὸν τὰς πονηρὰς ἀρχὰς θριαμβεύσαντα, καὶ τὰς τοῦ σκότους ἐξουσίας ἀπεκδυσάμενον. Ἄπαν τὸ γεῶδες φρόνημα, τὸν ἀναληφθέντα εἰς οὐρανοῦς· ἵνα οὕτω καθαρῶς τοῦ καθαρωτάτου μυστηρίου μετασχῶμεν, καὶ ἁγιασθῶμεν ὀλοτελεῖ ψυχῇ, σώματι καὶ πνεύματι σύσσωμοι, καὶ συμμετοχοὶ, καὶ σύμμορφοι γενόμενοι τοῦ Χριστοῦ σου· καὶ πληρωθῆτω τὸ στόμα ἡμῶν αἰνέσεως, καὶ τὰ χεῖλη ἡμῶν ἀγαλλιᾶσεως, ὅπως ὑμνήσωμεν τὴν δόξαν σου τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ προόντος, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ, κ. τ. λ.

Ἄλλη μετὰ τὸ Πάτερ ἡμῶν, εἰς τὸν ἅγιον Βασίλειον.

Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν, κ. τ. λ.

Ὁ διάκονος λέγει· Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Θεῷ κλίνετε·

Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας.

Δέσποτα Κύριε, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, τοὺς ὑποκεκλιότας σοὶ τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς εὐλόγησον, ἁγιάσον, φρούρησον, ὀχύρωσον, ἐνδυνάμωσον. Ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ ἀπόστησον, παντὶ δὲ ἔργῳ ἀγαθῷ συναψον, καὶ καταίξωσον ἁλατακρίτως μετάσχειν τῶν ἀχράντων τούτων καὶ ζωοποιῶν μυστηρίων, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς Πνεύματος ἁγίου κοινωνίαν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωμίᾳ, κ. τ. λ.

C

Ἄλλη πα' Αἰγυπτίους ἀπὸ τῶν προηγιασμένων τοῦ ἀποστόλου Μάρκου μετὰ τὴν μεταλήψιν τῶν ἁγίων μυστηρίων.

Τελειωθέντα τῆς εὐεργεσίας τὰ χαρίσματα, ἀτινά ἐστὶ φοβερὰ καὶ ὑπερευλογημένα μυστήρια τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὰ σωτηριώδη αὐτοῦ παθήματα ὠμολογήσαμεν, τὸν ζωοποιὸν αὐτοῦ θάνατον ἐκηρύξαμεν, τὴν ἁγίαν τριήμερον αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἐπιστεύσαμεν. Τὸ μυστήριον τετελεσται. Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε, ὁ Θεὸς, ὁ Πατὴρ ὁ παντοκράτωρ, ὅτι τὸ ἔλεός σου μέγα ἐφ' ἡμᾶς, καὶ κατερτίσω ἡμῖν εἰς ἅν ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι. Ἰκετεύομεν καὶ παρακαλοῦμεν τὴν σὴν ἀγαθότητα, φιλάνθρωπε, ἵνα ἁγιάσης ἡμᾶς πάντας τοὺς προσπίπτοντάς σοι, καὶ ἐνώσης σαυτῶν διὰ τῆς μεταλήψεως τῶν θείων σου μυστηρίων. Γενώμεθα πεπληρωμένοι τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος, καὶ ἐστηριγμένοι ἐν τῇ σῇ εὐθείᾳ πίστει. Πλησθησώμεθα ἐν ἐπιποθήσει τῆς σῆς ἀγαπήσεως ἀληθοῦς, καὶ δοξολογουντες σε πάντοτε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ, κ. τ. λ.

Ὁ διάκονος λέγει· Προσχῶμεν Θεῷ μετὰ φόβου.

Ὁ ἱερεὺς λέγει· Εἰρήνη πᾶσιν.

Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς, ὁ Πατὴρ, ὁ παντοκρά-

τωρ, ὁ ἰώμενος ἡμῶν τὰς ψυχὰς, καὶ τὰ σώματα, καὶ τὰ πνεύματα. Σὺ, ὁ ἐντειλάμενος Πέτρῳ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἁγίων σου μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, ἐκ τοῦ στόματος τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, τοῦ Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγοντος αὐτῷ, « Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρῳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· καὶ ὃ ἐὰν δῆσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἐσόμεθα τοίνυν καὶ ἡμεῖς οἱ δούλοι σου, πατέρες μου καὶ ἀδελφοί, ἱερεῖς καὶ λευῖται, καὶ πᾶς ὁ λαὸς σου ὁ πιστὸς, ὁ προσπίπτων ἐνώπιον τῆς ἁγίας σου δόξης ἐν τῇ ἁγίᾳ ὥρᾳ ταύτῃ, καὶ βαστάζων τὸν τίμιόν σου σταυρόν, ἐσμέν πάντες λελυμένοι καὶ ἐλεύθεροι ἐκ τοῦ ἐμοῦ στόματος τοῦ ἁμαρτωλοῦ, διὰ τοῦ παναγίου σου Πνεύματος, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλανθρώπου. Θεέ, διὰ τὸν Υἱόν σου τὴν τοῦ κόσμου ἁμαρτίαν ἀράμενον, ἄρξαι τῆς ὑποδοχῆς τῆς μετανοίας τῶν δούλων σου ἐξ αὐτῶν, εἰς φῶς τῆς ἐπιγνώσεως, εἰς ἰλασμόν ἁμαρτιῶν. ὅτι οὐ βούλει τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τοῦ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν· σὺ γὰρ εἶ Κύριος, Κύριος ὁ Θεὸς οἰκτιρῶν καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος, καὶ ἀληθινός, ἀφαιρῶν ἀνομίας, καὶ ἀδικίας, καὶ ἁμαρτίας. Καὶ εἰ τί σοι ἡμάρτομεν εἴτε ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔργῳ, ἄνες, ἄφες, συγχώρησον ἡμῖν, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεός. « Ἐὰν γὰρ ἀνομίας παρατήρησῃς, Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται ; Ὅτι παρά σοι ὁ ἰλασμός ἐστιν. » ὅτι σὺ εἶ ἰλασμός τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ὁ φωτισμὸς καὶ Σωτὴρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν. Ο Θεός, πάντας ἡμᾶς ἐλευθέρωσον, καὶ ἅπαντα τὸν λαόν σου ἐλευθέρωσον ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, ἀπαρνήσεως πάσης καὶ βλασφημίας, ἀπὸ πάσης ἀρᾶς καὶ κατάρτας, μαγείας, φαρμακείας, εἰδωλολατρίας ἐπιόρκου, καὶ ἐπισηρκίας· ἀπὸ ἀναθέματος καὶ καταθέματος, ἀπὸ χωρισμοῦ γενομένου, ἀπὸ βέλους πετομένου, ἀπὸ στεναγμοῦ δικαίων τε καὶ ἀδικῶν, ἀπὸ πάσης ἀπαντήσεως αἰρετικῶν καὶ ἐθνικῶν. Χάρισαι ἡμῖν, Δέσποτα, νοῦν καὶ σύνεσιν, καὶ δύναμιν τοῦ φυγεῖν εἰς τέλος ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ δὸς ἡμῖν τὸ ποιεῖν τὴν σὴν εὐαρέστησιν. Γράψον τὰ ὀνόματα ἡμῶν μετὰ παντὸς χοροῦ τῶν ἁγίων σου ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ

ὁ ἱερεὺς ὑψοῖ τὸ σπουδικόν, καὶ ἐκφωνήσῃ· **D** Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις.

Ὁ λαὸς λέγει· Κύριε, ἐλέησον, γ.

Εἰς Πατῆρ ἅγιος, εἰς Υἱὸς ἅγιος, ἐν Πνεῦμα ἁγίον. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς λέγει· Ὁ Κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ὁ λαὸς λέγει· Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Ὁ ἱερεὺς λέγει· Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ὁ λαὸς λέγει· Ἀμήν.

A sanas animas nostras, corpora et spiritus. Tu es qui præcepisti Petro principi sanctorum tuorum discipulorum et apostolorum, ex ore unigeniti Filii tui Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi dicentis ei ; « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo **684** Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam : et dabo tibi claves regni cœlorum : et quodcumque ligaveris super terram erit ligatum in cœlis : et quodcumque solveris super terram erit solutum in cœlis⁴¹. » Simus igitur omnes servi tui, patres mei et fratres sacerdotes et levitæ, omnisque populus tuus fidelis, prostratus coram sancta gloria tua in hac hora sancta, ferens simul pretiosam tuam crucem, simus omnes soluti et liberi ex ore mei peccatoris, per sanctum tuum Spiritum bonum et benignum. Deus, per Filium tuum qui tulit peccatum mundi, incipe susceptionem pœnitentiæ servorum tuorum ab ipsis, ad lucem agnitionis, ad propitiationem peccatorum, quia non vis mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat⁴² ; tu es enim Dominus ; Dominus Deus miserator et misericors, patiens et multæ misericordiæ et verax⁴³, auferens injustitias iniquitates, et peccata. Quod si quidquam peccaverimus tibi verbo aut opere, remitte, dimitte et parce nobis, tanquam bonus et benignus Deus. « Si enim iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit ? Quia apud te propitiatio est⁴⁴ ; » quia tu es propitiatio peccatorum nostrorum, illuminatio et Salvator animarum nostrarum. Deus, nos omnes libera, et omnem populum tuum libera ab omni peccato, abnegatione omni et blasphemia, ab omni maledictione et execratione, magia, veneficio idololatria perjura, perjurio, ab anathemate, et dirarum imprecatione, a dissidio formato, a sagitta volante, a lamento justorum et iniquorum, ab omni occursu hæreticorum et ethnicorum. Concede nobis Domine, mentem, prudentiam et virtutem ad fugiendum usque in finem ab omni opere malo adversarii, et da nobis ut faciamus semper quod tibi placitum est. Scribe nomina nostra cum omni choro sanctorum tuorum in regno cœlorum, in Christo Jesu Domino nostro, per quem et cum quo, etc.

ὁ ἱερεὺς λέγει· Ὁ Κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν.

Sacerdos elevat σπουδικόν : hoc est, majorem Hostiæ partem, et voce elevata clamat : Sancta sanctis.

Populus : Kyrie eleison. ter.

Unus Pater sanctus, unus Filius sanctus, unus Spiritus sanctus. Amen.

Sacerdos : Dominus cum omnibus vobis.

Populus : Et cum spiritu tuo.

Sacerdos : Benedictus Dominus in sæcula.

Populus : Amen.

⁴¹ Matth. xvi, 18, 19. ⁴² Ezech. xviii, 23. ⁴³ Psal. lxxxv, 15. ⁴⁴ Psal. cxxix, 3, 4.

Sacerdos: Pax omnibus.

Populus: Et cum spiritu tuo.

Sacerdos dicit confessionem: Corpus sanctum, et sanguis pretiosus verus Jesus Christi Filii Dei. Amen.

Populus: Amen.

Sanctum, pretiosum corpus, et sanguis verus Jesu Christi Filii Dei. Amen.

Populus: Amen.

685 Corpus et sanguis Emmanuelis Dei nostri hoc est vere. Amen.

Populus: Amen.

Credo, credo, credo, et confiteor usque ad ultimum spiritum, quot sit ipsa caro vivifica unigeniti Filii tui, Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi. Accepit ipsam ex sancta Domina nostra, Deipara et semper virgine Maria: et fecit illam unam cum divinitate sua, non mistione, confusione, aut alteratione. Confessus quoque est sub Pontio Pilato præclaram confessionem: tradiditque pro nobis omnibus ipsam carnem super lignum crucis sanctæ, voluntate sua. Vere credo, quod ejus divinitas nunquam omnino separata est ab ejus humanitate, non momento, aut in ictu oculi. Tradidit ipsam ad liberationem, et ad remissionem peccatorum, et vitam æternam illis qui ex ea participant. Credo eam ipsam vere esse.

Populus: Amen.

Diaconus: In pace et charitate, etc.

Sacerdos elevata voce: Per quem et cum quo te decet omnis gloria, honor et adoratio, Patri et Spiritui sancto, nunc etc.

Sacerdos dicit psalmum **L** et orationem ad communionem diei convenientem.

Diaconus: Congregamini et intrate, diaconi, cum modestia.

Oratio gratiarum actionis, post perceptionem sanctorum mysteriorum.

Diaconus: Ad orationem state.

Sacerdos: Pax omnihus.

Populus: Et cum spiritu tuo.

Diaconus: Orate pro, etc.

Populus: Kyrie, eleison.

Sacerdos dicit hanc orationem: Impletum est gaudio os nostrum et lingua nostra exultatione ⁴⁵ **D** ob perceptionem sanctorum tuorum mysteriorum, Domine. Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, ea præparasti, Deus, diligentibus nomen sanctum tuum ⁴⁶, et revelasti ea parvulis Ecclesiæ sanctæ tuæ. Ita, Pater quia sic fuit beneplacitum ante te ⁴⁷. Benedictus es, o Deus, Pater Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi.

Diaconus: Inclinate capita vestra.

A Ὁ ἱερεὺς λέγει· Εἰρήνη

Ὁ λαὸς λέθει· Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ ἱερεὺς λέγει τὴν ὁμολογίαν· Σῶμα ἁγίου, καὶ αἷμα τίμιον ἀληθινόν Ἰησοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, Ἀμήν.

Ὁ λαὸς λέγει· Ἀμήν.

Ἄγιον, τίμιον σῶμα, καὶ αἷμα ἀληθινόν Ἰησοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀμήν·

Ὁ λαὸς λέγει· Ἀμήν.

Σῶμα καὶ αἷμα Ἐμμανουὴλ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς. Ἀμήν.

Ὁ λαὸς λέγει· Ἀμήν.

Πιστεύω, πιστεύω, πιστεύω, καὶ ὁμολογῶ ἕως ἐσχάτης ἀνακνυῆς, ὅτι αὐτὴ ἐστὶν ἡ σὰρξ ζωοποιὸς τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, τοῦ Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐλάβεν αὐτὴν ἐκ τῆς ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ ἐποίησεν αὐτὴν μίαν σὺν τῇ Θεότητι αὐτοῦ, μὴ ἐν μίξει, μηδὲ ἐν φυρμῶ, μηδὲ ἐν ἀλλοιώσει. Καὶ ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν· καὶ παρέδωκεν αὐτὴν ὑπὲρ ἡμῶν πάντων ἐπὶ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ τοῦ ἁγίου ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. Ἀληθῶς πιστεύω, ὅτι θεότης αὐτοῦ οὐδ' οὐ μηδέποτε χωρισθεῖσα ἐξ ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, ἐν ἀτόμῳ, οὐδὲ ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ. Μετέδωκεν αὐτὴν εἰς λύτρωσιν, καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον τοῖς ἐξ αὐτῆς μεταλαρβάνουσι. Πιστεύω, ὅτι αὐτὴ ἐστὶν ἀληθῶς. Ἀμήν.

Ὁ λαὸς λέγει· Ἀμήν.

Ὁ διάκονος λέγει· Ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ.

C Ὁ ἱερεὺς ἐκφωνήσῃ· Δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν, κ. τ. λ.

Ὁ ἱερεὺς λέγει ψαλμὸν **v'** καὶ τὸ κοινωτικὸν τῇ ἡμέρᾳ.

Ὁ διάκοντος λέγει· Συνάχθητε καὶ εἰσελθετε, οἱ διάκονοι, μετ' εὐλαβείας.

Εὐχὴ εὐχαριστίας μετὰ τὴν μετάληψιν τῶν ἁγίων μυστηρίων.

Ὁ διάκονος λέγει· Ἐπὶ προσευχῇ στάθητε.

Ὁ ἱερεὺς λέγει· Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ λαὸς λέγει· Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ διάκονος λέγει· Προσεύξασθε ὑπὲρ τῆς, κ. τ. λ.

Ὁ λαὸς λέγει· Κύριε, ἐλέησον.

Ὁ ἱερεὺς λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην· Ἐπλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν, καὶ ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἀγαλλιᾶσεως, ἐπὶ τῆς μεταλήψεως τῶν ἁγίων σου μυστηρίων, Κύριε. Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ, οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἠτοίμασας, ὁ Θεός, τοῖς ἀγαπῶσι τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ τοῖς νηπίαις τῆς ἁγίας σου Ἐκκλησίας. Ναὶ, ὁ Πατήρ, ὅτι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου. Εὐλογητὸς εἶ, ὁ Θεός, ὁ Πατήρ τοῦ Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ, κ. τ. λ.

Ὁ διάκονος λέγει· Τὰς κεφαλὰς.

⁴⁵ Psal cxxv, 2. ⁴⁶ I Cor. ii, 9. ⁴⁷ Luc. x, 21.

Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας.

Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεός, ὁ Πατήρ ὁ παντοκράτωρ, ὁ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας, τοῖς ἐπικαλουμένοις σε ἐν ἀληθείᾳ, ἐπίθε οὐρανόθεν εὐμενεῖ προσώπῳ, καὶ γαληνῶ ὄμματι ἐπὶ τοὺς δούλους σου σοὶ γὰρ ἐκλιναν τοὺς ἑαυτῶν αὐχένας τῶν καρδιῶν, ἀπειδεχόμενοι τὸ παρά σου μέγα καὶ πλούσιον ἔλεος, τὸ παρά σου ἔλεος καὶ εὐλογίας λαβεῖν. Εὐλόγησον αὐτοὺς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ· ἀγίασον αὐτοὺς ἐν τῷ Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ. Ἄγγελον εἰρηνικὸν τῇ ἐκάστη ἡμῶν ζωῇ παρακατάστησον, φρουροῦντα, διατηροῦντα, διαφυλάσσοντα, φωτίζοντα, ὁδηγοῦντα ἡμᾶς εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν. Ἄλλὰ ἑλεῶν ἐλέησον, καὶ οἰκτεῖρων σῶσον, οἰκτεῖρησον· καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεός σου. Τὴν δὲ ἁγίαν ἡμέραν ταύτην καὶ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν δός ἡμῖν, Κύριε ὁ Θεός, ἀναμαρτήτως διελθεῖν. μετὰ πάσης χαρᾶς, ὑγιείας, εἰρήνης, σωτηρίας, εὐεργεσίας, παντός ἁγιασμοῦ, καὶ τοῦ σου φόβου ἐπιτελέσαι, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπία τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητός εἶ, καὶ δεδοξασμένος σὺν Πνεύματι ἁγίῳ.

Εὐχὴ τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν τῶν ἁγίων νηστειῶν.

Δέσποτα Κύριε παντοκράτωρ, ὁ πᾶσαν κτίσιν ἐν σοφίᾳ δημιουργήσας· ὁ διὰ τὴν ἄφατόν σου πρόνοιαν καὶ πολλὴν ἀγαθότητα ἀφαγῶν ἡμᾶς εἰς τὰς πανσέπτους ἡμέρας ταύτας, πρὸς καθαρισμόν ψυχῶν καὶ σωμάτων, πρὸς ἐγκράτειαν παθῶν, πρὸς ἐλπίδα ἀναστάσεως· ὁ διὰ τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν πλάκας χειρίσας, τὰ θεοχάρακτα γράμματα, τῷ θεράποντί σου Μωσῆ· παράσχον καὶ ἡμῖν, ἀγαθέ, τὸν ἀγῶνα τὸν καλόν, τὸν δρόμον τῆς νηστείας ἐκτελέσαι· τὴν πίστιν ἀδιαίρετον τηρῆσαι· τὰς κεφαλὰς τῶν ἀοράτων δρακόντων συνθλάσαι, νικητὰς τε τῆς ἀμαρτίας ἀναφανῆσαι, καὶ ἀκατακρίτως φθάσαι καὶ προσκυνῆσαι τὴν ἁγίαν ἀνάστασιν· ὅτι ἅγιον ὑπάρχει τὸ ὄνομά σου τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν, κ. τ. λ.

Εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως, εἰς τὴν χειροθεσίαν.

Τοῖς δούλοις σου, Κύριε, τοῖς ὑμνοῦσι τε καὶ προσκαλουμένοις σε γενοῦ, καὶ διόδευσον βοηθῶν αὐτοῖς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ. Ἀκίστησον τὰς ἑαυτῶν καρδίας ἀπὸ τῶν τῆς γῆς ἀτόπων λογισμῶν. Δώρησαι αὐτοῖς τοῦ ζῆν αὐτοὺς, καὶ φρονεῖν τὰ τῶν ζώντων, καὶ συνιέναι τὰ σά. Ὁ εὐλογῶν τοὺς εὐλογοῦντάς σε, Κύριε, καὶ ἁγιαζῶν τοὺς ἐπὶ σοὶ πεποιθότας, σῶσον τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, τὸ πλῆρωμα τῆς Ἐκκλησίας σου φύλαξον. Ἀγίασον τοὺς ἀγαπῶντας, τὴν εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου σου. Σὺ αὐτοὺς ἀντιδόξασον τῇ θεϊκῇ σου δυνάμει, καὶ μὴ ἐγκαταλίπης ἡμᾶς, ὁ Θεός, τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σοί.

Τοὺς νοσοῦντας θεράπευσον.

Τοὺς ἀποδημήσαντας εἰρηνεύσον.

Τοὺς ἀέρας ἐγκρασον.

Καὶ τοὺς καρπούς τῆς γῆς εὐλόγησον. Εἰρήνην τῷ κόσμῳ σου δώρησαι, ταῖς Ἐκκλησίαις σου, τοῖς ἱερεῦσι, τοῖς βασιλεῦσιν ἡμῶν, τῷ στρατῷ, καὶ παντὶ τῷ λαῷ σου.

⁴⁸ Psal. CXLIV, 18.

A

Oratio inclinationis capitis.

Dominator Domine, Deus, Pater omnipotens, qui facis misericordiam in millia, invocantibus te in veritate ⁴⁸, respice de cœlo facie benigna, et oculo sereno super servos tuos: tibi enim inclinaverunt colla cordium sua, exspectantes a te magnam et divitem misericordiam, et a te misericordiam et benedictionem consequi. Benedic eos omni benedictione **686** spirituali: sanctifica eos in Spiritu tuo sancto. Angelum pacificum uniuscujusque nostrum vitæ præfice, custodientem, servantem, protegentem, illuminantem, dirigentem nos ad omne opus bonum. Miserans miserere, et clementer salva et miserere; in æternum est misericordia tua. Sanctam etiam hanc diem, omnesque dies vitæ nostræ, da nobis, Domine Deus, absque peccato transigere, cum omni gaudio, sanitate, pace, salute, beneficiis, sanctimoniaque omni, et tuo timere perficere; per gratiam, miserationes et benignitatem Christi Jesu, cum quo benedictus es et glorificatus cum Spiritu sancto. *Oratio dicenda per dies quadragesimales sancti jejunii.*

B

C

D

Dominator Domine omnipotens, qui creaturam omnem in sapientia condidisti: qui per ineffabilem tuam providentiam et multiplicem bonitatem adduxisti nos ad venerabiles dies istos, in purificationem animarum et corporum, passionum coercionem, et spem resurrectionis; qui per quadraginta dies tabulas divinis characteribus inscriptas dedisti servo tuo Moysi; concede etiam nobis, o bone, certamen præclarum, cursum jejunii perficere, fidem indivisam servare: capita draconum invisibilium conterere, victoresque peccati renuntiari, et damnationis immunes pervenire ad adorandam sacram resurrectionem: quoniam sanctum est nomen tuum Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nunc, etc.

Oratio dimissionis, ad manum impositionem.

Adesto, Domine, servis tuis, laudantibus et invocantibus te, et deduc eos, auxilium præstans, in omni opere bono. Erige corda eorum a terrenis omnibus absurdis cogitationibus. Da illis vivere et sapere quæ vivos decent, et tua intellectu percipere. Qui benedicis benedicentes te, Domine, et sanctificas eos qui in te confidunt, salva populum tuum, et benedic hæreditati tuæ; et custodi Ecclesiæ tuæ plenitudinem. Sanctifica diligentes decorem domus tuæ. Tu eis gloriam retribue per divinam potentiam tuam, et ne derelinquas nos, Deus, sperantes in te.

Ægrotos sana.

Peregrinantibus pacem tribue.

Aeres tempera.

Et fructibus terræ benedic. Da pacem mundo tuo, Ecclesiis tuis, sacerdotibus, regibus nostris, exercitui et omni populo tuo.

Defunctis requiem præsta: eorumque qui dona obtulerunt, et pro quibus obtulerunt, memor esto.

Eos qui in quacunque tribulatione et angustia sunt salva.

Et nobis gratiam tuam mitte. In Trinitatis fide nos usque ad ultimum vitæ nostræ spiritum perfice, quoniam omne datum bonum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a te Patre Iuninum ⁴⁹. Et tibi gloriam, gratiarum actionem et adorationem mittimus, **687** Patri, et unigenito Filio tuo, et Spiritui sancto tuo, nunc, etc.

Diaconus: Gratia Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi cum omnibus vobis ⁵⁰. Ite in pace.

Populus: Kyrie eleison (*bis*). Domine, benedic. Amen.

Sacerdos dicit benedictionem dimissionis.

Diaconus: Iterum, ite in pace.

Diaconi dicunt: Iterum salvatus. Domine, benedic. Amen.

Sacerdos dicit orationem dimissionis diaconorum.

Postquam perficimus sacram liturgiam, sicut jussi sumus, Domine, et perceptione sanctorum immaculorum, immortalium, cœlestium et tremendorum mysteriorum digni facti sumus, imus de virtute in virtutem nos peccatores et indigni servi tui, digni facti ministrandi altari sancto tuo, qui tibi obtulimus incruentum sacrificium, immaculatum corpus et pretiosum sanguinem magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi: ad gloriam tuam, Patris sine principio, ipsiusque unigeniti Filii tui, et Spiritus sancti, boni, vivificantis et consubstantialis tibi. Oramus ut ad dexteram tuam consistere mereamur in die tua timenda et justa, per intercessionem et supplicationem gloriosissimæ dominæ nostræ Deiparæ semperque virginis Mariæ, et omnium sanctorum tuorum, quoniam benedictus es nunc, etc.

Explicit in pace divina Liturgia sancti Patris nostri Thaumaturgi Basilii.

Sciendum est quod, Impletum est gaudio os nostrum, non dicit sacerdos feria quinta majori, sed illius orationis loco dicit:

Gratias agimus tibi, Domine hominum amator, benefactor animarum nostrarum, qui die huic hodierno simili dignos fecisti nos cœlestium et immortalium mysteriorum, quæ oculus non vidit, usque ad finem.

⁴⁹ Jac. i, 17. ⁵⁰ II Cor. xiii.

A Τοὺς προκοιμηθέντας, ἀνάπαυσον· τῶν προσενηκάντων τὰ δῶρα, καὶ δι' ὧν προσήγαγον, μνημόνευσον.

Τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει καὶ ἀνάγκῃ ὄντας σῶσον.

Καὶ ἡμῖν τὴν χάριν σου ἐξάποστείλον· ἐν τριαιδικῇ πίστει ἕως ἐσχάτης ἡμῶν ἀναπνοῆς ἡμᾶς τελείωσον· ὅτι πᾶσα δόσις ἀγαθῆ, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον, ἀνωθέν ἐστὶ, καταβαῖνον ἐκ σοῦ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων. Καὶ σοὶ τὴν δόξαν, καὶ τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὴν προσκύνησιν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ μονογενοῦ σου Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ σου Πνεύματι, νῦν, κ. τ. λ.

Ὁ διάκονος λέγει· Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ.

B Ὁ λαὸς λέγει· Κύριε, ἐλέησον. β'. Κύριε, εὐλόγησον. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς λέγει τὴν εὐλογίαν τῆς ἀπολύσεως.

Ὁ διάκονος λέγει· Καὶ πάλιν πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ.

Οἱ διάκονοι λέγουσι· Καὶ πάλιν σωθεὶς. Κύριε, εὐλόγησον. Ἀμήν.

Ὁ ἱερεὺς λέγει εὐχὴν τὴν ἀπολύσεως τῶν διακόνων.

Τελέσαντες τῆς ἱερᾶν λειτουργίας, καθὼς προσετάχθημεν, Κύριε, καὶ τῆς μεταλήψεως τῶν ἁγίων, ἀχράντων, καὶ ἐπουρανίων φρικτῶν μυστηρίων καταξιωθέντες, ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν πορευόμεθα ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ ἀνάξιοι δούλοί σου, οἱ καταξιωθέντες λειτουργεῖν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, καὶ προσενηκόντες σοὶ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν, τὸ ἄχραντον σῶμα καὶ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς δόξαν σου τοῦ ἀνάρχου Πατρὸς, καὶ αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἀγαθοῦ, καὶ ζωοποιοῦ καὶ σοὶ ὁμοουσιου. Αἰτούμεθα τυχεῖν καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν σου παραστάσεως, ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου τῇ φοβερᾷ καὶ δικαίᾳ, διὰ τῶν πρεσβειῶν καὶ ἰκεσιῶν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ πάντων τῶν ἁγίων σου, ὅτι εὐλογητὸς εἶ νῦν, κ. τ. λ.

Ἐτελειώθη ἐν εἰρήνῃ ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν τοῦ θαυματουργοῦ Βασιλείου.

Δέον εἶδέναι, ὅτι τὸ, Ἐπλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν, οὐ λέγει ὁ ἱερεὺς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐ τῇ μεγάλῃ, ἀλλ' ἐρεῖ ἀντὶ τοῦ, Ἐπλήσθη·

D Εὐχαριστοῦμέν σοι, Δέσποτα φιλόκρωπε, εὐεργέτα τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ὁ καὶ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ σήμερον ἡμέρᾳ καταξιώσας ἡμᾶς τῶν ἐπουρανίων σου καὶ ἀθανάτων μυστηρίων, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, ἕως εἰς τέλος.

LITURGIA

S. BASILII EX COPTICO CONVERSA.

688 ORATIO PRÆPARATIONIS.

Domine, qui nosti corda omnium^{50*}, sancte et in sanctis requiescens, solus sine peccato, et potens ad remissionem peccatorum concedendam. Tu, Domine, scis indignitatem meam, meque minus præparatum, nec sufficienter dispositum, ut accedam ad ministerium hoc tuum sanctum. Sed nec tanta mihi confidentia est, ut accedam, et aperiā os meum coram gloria tua sancta; sed secundum multitudinem clementiæ tuæ, ignosce mihi peccatori, et concede mihi ut inveniam gratiam et misericordiam in hac hora; et mitte mihi virtutem ex alto⁵¹, ut incipiam et præparer, perficiamque sicut tibi placitum est, ministerium tuum sanctum, secundum beneplacitum voluntatis tuæ, cum odoribus thuris. Ita, Domine, esto nobiscum, esto socius operis nostri; benedic nobis; tu es enim remissio peccatorum nostrorum, lux animarum nostrarum, vita fortitudo, et fiducia nostra; tu es ipse cui sursum mittimus laudem, gloriam et adorationem, Pater, Fili et Spiritus sancte, nunc et semper et usque in sæcula sæculorum omnium. Amen.

Oratio postquam præparatum fuerit altare.

Sacerdos. Tu, Domine, docuisti nos magnum hoc mysterium salutis; tu vocasti nos abjectos et indignos servos tuos, ut essemus ministri altaris tui sancti. Tu, Domine, effice nos dignos, per virtutem Spiritus tui sancti, ut hoc ministerium perficiamus, ita ut non incidamus in iudicium coram gloria tua magna, et offeramus tibi sacrificium hoc benedictionis, gloriamque et magnificentiam per illud, in sancto tuo. Deus gratiæ largitor, et salutis mandator, qui omnia in omnibus operaris, da nobis ut sacrificium nostrum coram te acceptum sit, pro peccatis meis, et pro insipientiis plebis tuæ, quia purum est, sicut donum Spiritus tui sancti, in Christo Jesu Domino nostro, per quem te decet gloria et honor, cum ipso, et Spiritu sancto vivificante, tibi que consubstantiali, nunc et semper et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

Oratio gratiarum actionis.

Sacerdos. Gratiam agamus bonorum auctori misericordie, Deo Patri Domini Dei et Salvatoris nostri

A Jesu Christi, quia ipse protexit nos, adjuvit et servavit nos, suscepitque nos ad se, misertus est nostri, perduxitque nos ad hanc horam. Ipsum nunc precemur, ut custodiat nos hoc sancto die et omnibus diebus vitæ nostræ, in omni pace, omnipotens Dominus Deus noster.

Diaconus. (90) Ad adorationem state.

Sacerdos. Domine Deus omnipotens, Pater Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, gratias agimus tibi de omnibus, et propter omnia, et in omnibus, quia protexisti nos, adjuvisti nos, conservasti nos, suscepisti nos ad te, et misertus es nostri, auxilium dedisti nobis, et ad hanc horam nos perduxisti.

Diaconus. Orate ut Deus misereatur nostri.

B *Sacerdos.* Eapropter petimus et obsecramus bonitatem tuam, o amator hominum, ut concedas nobis hunc diem sanctum et omnes dies vitæ nostræ in pace cum timore tuo transigere. Omnem invidiam, omnem tentationem, omnem operationem Satanæ et consilium hominum improborum, impetumque hostium tam occultorum quam manifestorum, depelle a nobis, ab omni populo tuo et ab hoc loco sancto; quæ autem bona, quæ placita sunt, nobis jube. Tu enim ipse es, qui dedisti nobis potestatem calcandi serpentes et scorpiones, omnemque virtutem inimici^{51*}. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo⁵², per gratiam et misericordiam amoremque erga homines Filii tui unigeniti, Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, per quem tibi debetur honor, gloria et imperium, cum ipso, et Spiritu sancto vivificante, tibi que consubstantiali, nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

Oratio oblationis sive propositionis panis et calicis.

(91) Domine Jesu Christe, Fili unigenite, Verbum Dei Patris, eique consubstantiale, et coæternum et Spiritui sancto: tu es panis vivus, qui descendisti de cælo, et prævenisti nos, impendistique animam tuam perfectam et absque vitio, pro vita mundi (92): rogamus obsecramusque bonitatem tuam, o amator hominum, ostende faciem tuam super hunc panem, et super hunc calicem, quos super mensam hanc tuam sacerdotalem posuimus (93): benedic eos †

^{50*} Act. i, 24. ⁵¹ Luc. xxiv, 49. ^{51*} Luc, x, 19. ⁵² Matth. vi, 13.

(90) Προσεύρασθε.

(91) *Al. Cod.* Qui antiquitus factus es agnus absque macula, pro vita mundi.

(92) Interea panem et calicem manu designat sacerdos.

(93) Ter signat cruce.

sanctifica eos †, et consecra eos † : transfer eos, A ita ut panis quidem hic, fiat corpus tuum sanctum, et hoc mistum in hoc calice, sanguis tuus pretiosus, ut sint nobis omnibus præsidium, medicina, salus animarum, corporum, spirituumque ; quia tu es Deus noster, tibi que debetur laus et potestas, cum Patre tuo bono, et Spiritu vivificante, tibi que consubstantiali, nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

Tunc operiet sacerdos discum et calicem, utrumque integumento suo, et omnia majori velo teget ; tum osculabitur altare, conversusque ad ipsius latus australe, adorabit Deum et osculabitur altare. Tum circuitu peracto, descendet coram altari, pronuntiabitque absolutionem super ministros sedentes coram eo. Quod si adsit ipsi sacerdos socius, ipse pronuntiabit absolutionem.

Oratio absolutionis ad Filium.

Domine Jesu Christe, Fili unigenite, et Verbum Dei Patris, qui dirupisti omnia vincula peccatorum nostrorum passione tua salutari et vivifica, qui inspiravisti in faciem discipulorum tuorum, apostolorumque sanctorum, dicens eis : « Accipite Spiritum sanctum ; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et **689** quorum retinueritis, retenta sunt ⁵³ ; » tu etiam nunc, Domine, per apostolos tuos sanctos, eos elegisti qui sacerdotio semper in Ecclesia tua sancta fungerentur, ut relaxarent peccata super terram, ligarentque et solverent omnia iniquitatis vincula. Rogamus obsecramusque bonitatem tuam, o amator hominum, pro servis tuis, patribus meis, fratribus meis, et infirmitate mea, qui capita sua coram gloria tua sancta inclinant ; præsta nobis misericordiam tuam, et solve omnia vincula peccatorum nostrorum. Quod si adversum te peccaverimus prudenter vel imprudenter, vel cordis duritia, opere aut verbo, aut pusillanimitate, tu, Domine, qui nosti humanam imbecillitatem tanquam bonus et hominum amator, Deus, concede nobis remissionem peccatorum nostrorum ; benedic nos et purifica nos, absolveque nos et omnem populum tuum ; imple nos timore tuo, et dirige nos ad voluntatem tuam sanctam et bonam, quia tu es Deus noster, et tibi debetur gloria, honor et potestas, cum Patre tuo bono, et Spiritu tuo sancto, nunc, etc. Servi tui hodie in ministerio constituti, sacerdos, diaconus et clerus, omnis populus et infirmitas mea, absoluti sint ex ore sanctæ Trinitatis, Patris, Filii et Spiritus sancti, et ex ore unicæ, solius, sanctæ, catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ ; ex ore duodecim apostolorum, et ex ore contemplativi evangelistæ Marci apostoli et martyris, ut etiam patriarchæ sancti Severi, et doctoris nostri sancti Dioscori, sancti Joannis Chrysostomi, sancti Cyrilli, sancti Basilii, et sancti Gregorii, necnon ex ore trecentorum decem et octo Nicææ congregato-

rum, et centum quinquaginta qui Constantinopoli, centum qui Ephesi : ut etiam ex ore venerandi Patris nostri archiepiscopi Anba N. ejusque in ministerio apostolico consortis, venerandique Patris episcopi Anba N. et ex ore humilitatis meæ, qui peccator sum, quia benedictum et gloria plenum est nomen sanctum tuum, Pater, Fili, et Spiritus sancte, nunc et semper, etc.

Oratio thuris.

Osculabitur sacerdos caput sacerdotis ministrantis. Quod si fuerit cum eo socius, osculabitur gradus altaris, ascendensque osculabitur altare, et accipiet naviculam thuris, et adolebit incensum. Ordinem qui de incenso vespertino scriptus est observabunt, quinque adolendo, et his peractis dicet sacerdos orationem sequentem.

Deus æternus, absque principio et fine, magnus in præceptis tuis et potens in operibus tuis : qui es ubicunque, et in omnibus : esto nobiscum peccatoribus, Domine, in hac hora : consiste in medio omnium nostrum, purifica corda nostra, et sanctifica animas nostras : munda nos ab omnibus peccatis quæ commisimus, voluntarie aut involuntarie. Concede nobis, ut offeramus coram te sacrificia rationabilia, sacrificia benedictionis, et incensum spirituale.

Ingrediatur intra velum, in locum Sancti sanctorum.

Rogamus te, Deus noster. Memento, Domine, pacis unius tuæ, et unicæ sanctæ catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ. Memento, Domine, beati Patris nostri et venerandi archiepiscopi papæ Anba N. et Patris nostri episcopi Anba N. Memento, Domine, congregationum nostrarum, et eis benedic ; fac ut sint absque impedimento, et perturbatione, ut celebremus eas juxta sanctam et beatam voluntatem tuam, domos orationis, domos mundationis, domos sanctitatis, domos benedictionis. Concede ut illas possideamus, Domine, nos, et servi tui, qui nobis usque in æternum successuri sunt. Exsurge, Domine Deus, et dissipentur inimici tui, et fugiant a facie tua omnes qui oderunt nomen tuum sanctum ⁵⁴. Et populus tuus fruetur benedictionibus millies millenis et decies millies millenis, perficientque voluntatem tuam, per gratiam, clementiam, amoremque erga homines Filii tui unigeniti Domini Dei Salvatoris nostri Jesu Christi, per quem, etc.

Circuibit altare cum incenso semel, osculabitur illud, descendetque lævo pede ; versus orientem stabit e regione altaris, adolebitque thus ter, eadem dicens, quæ prius ; tum patriarcham, si adsit, incensabit seorsim ab aliis ; quod si absuerit, dabit incensum sacerdotibus, non aliis. Deinde prostrationem faciet : cumque lecta fuerit Epistola Pauli Coptice, dicet orationem sequentem secreto. Si fuerit cum eo

⁵³ Joan. xx. 22. ⁵⁴ Psal. lxxvii. 2.

sacerdos socius, is eam recitabit. Diaconus leget Epistolam Coptice, et deinde Arabice, ut etiam Catholicon, sive lectionem ex Epistolis Catholicis. Hic adoletur incensum ter circum altare a sacerdote celebrante.

Oratio post Apostoli seu Paulinæ Epistolæ lectionem.

Sacerdos. Domine, scientiæ et sapientiæ largitor, qui ea revelas quæ profundis tenebris abscondita sunt: qui potestate magna rationem hominibus indidisti: qui bonitate tua vocasti Paulum, cum fuisset aliquando persecutor, ut esset vas electum, et in eo complacuisti, ut fieret apostolus, annuntiator et prædicator Evangelii regni tui, Jesu Christe Deus noster. Te nunc etiam, bone, et hominum amator deprecamur, ut de nobis et omni populo tuo mentem ab omni distractione liberam, intellectumque purum, ut discamus et intelligamus, quanta sit utilitas doctrinæ tuæ sanctæ, quæ ad nos illius ministerio pervenit. Et quemadmodum similis tibi fuit, o auctor vitæ, ita nos pariter dignos effice, ut in opere et fide similes illi simus, glorificemusque nomen tuum sanctum, gloriemurque in cruce tua omni tempore. Tuque es qui honorem, gloriam, potentiam et adorationem referimus, cum Patre tuo bono et Spiritu sancto, nunc et semper, etc.

Tum unus diaconorum leget Catholicon Coptice et Arabice, et postquam lectum facerit Coptice dicet sacerdos celebrans hanc orationem: quod si patriarcha ipse sacra faciat, dicet eam sacerdos.

Oratio post Catholicon.

Sacerdos. Domine Deus, qui per sanctos apostolos tuos manifestasti nobis mysterium Evangelii gloriæ Christi tui⁵⁵, et **690** dedisti illis secundum magnitudinem doni infiniti gratiæ tuæ, prædicare toti mundo abundantiam investigabilis misericordiæ tuæ; rogamus te, domine, fac nos dignos parte et sorte illorum. Concede nobis semper ut ambulemus in eorum vestigiis, ut agones eorum imitemur, et communicemus cum eis, laboribus et sudoribus, quos pro pietate sustinuerunt. Conserva Ecclesiam tuam sanctam, quam per eos fundasti, benedic agnis gregis tui, et multiplica hanc viam quam plantavit dextera tua⁵⁶, in Christo Jesu Domino nostro: per quem, etc.

Finita lectione Catholici Arabice, ascendet sacerdos ad altare et adolebit incensum semel, tum recitabitur oratio sequens.

Oratio Actuum apostolorum.

Sacerdos. Deus, qui suscepisti sacrificium Abrahami, et pro Isaaco arietem ei præparasti⁵⁷, ita suscipe a nobis, Domine, hujus thuris sacrificium, et pro eo mitte nobis divitem misericordiam tuam. Munda nos ab omni fœtore peccati, et præsta nos dignos esse, ut coram bonitate tua, o hominum

A amator, pure et perfecte ministremus omnibus diebus vitæ nostræ. Memento, Domine, pacis, etc.

Perficit illam ex oratione thuris Pauli, nulla re detracta vel addita; qua expleta chorum solus cum incenso circuibit. Finita lectione Actorum Coptice et Arabice, dicent ter, Sanctus: quo finito sacerdos dicet hanc orationem,

Oratio Evangelii sancti

Domine et magister Jesu Christe Deus noster, qui dixisti divis apostolis tuis et discipulis tuis sanctis: «Multi prophetæ et justi cupierunt videre quæ vos videtis, et non viderunt, et audire quæ auditis, et non audierunt: Beati autem oculi vestri qui vident, et aures vestræ quæ audiunt⁵⁸:» da ut digni efficiamur audiendi et opere perficendi Evangelia tua sancta, per orationes sanctorum tuorum.

Diaconus. Orate pro Evangelio sancto.

Sacerdos. Memento etiam, Domine, omnium qui præceperunt nobis, ut eorum meminissemus in nostris ad te orationibus et precibus. O Domine quietem illis tribue quorum præcessit dormitio: infirmos sana, quia tu vita es omnium nostrum, salus omnium, spes omnium, medela omnium resurrectioque omnium nostrum: et tu es ipse cui gloriam, honorem et adorationem referimus, cum Patre tuo bono, et Spiritu sancto vivificante, tibi que consubstantiali, nunc et semper, etc.

Tum dicet psalmum, et post tertium versum sacerdos Evangelium incensabit. Ascendet ad altare, rursusque incensum offeret, semel signans naviculam signo crucis; deinde circuibit cum incenso Evangelium, tum altare semel: descendet ab altari, accipiet Evangelium a diacono, converteturque ad occidentem. Accedent sacerdotes omnes, et illud osculabuntur: ipse postremus illud osculabitur, dabitque illud diacono ministranti, quem etiam incensabit. Cumque diaconus dicet: State, conversus sacerdos ad orientem dicet: In nomine Dei. Mox incensum ter adolebit ad sanctuarium. Dicet diaconus: Benedic, Domine, et dicet: Initium sancti Evangelii secundum Mathæum, Marcum, Lucam, Joannem. Cumque interpret Evangelii dicit, State cum timore Dei, convertitur sacerdos ad occidentem, incensat tribus vicibus Evangelium, Tum conversus ad sanctuarium, illud incensat et etiam ter, deinde sacerdotes semel, stans in loco suo, recitans aliquid interea ex oratione Evangelii. Tum diaconos semel incensat: nec desinet interim thuribulo adolere coram Evangelio, ad finem usque lectionis ejus Coptice; et in ultimo commate incensat ter, dat autem Evangelium legendum diacono, si probe illud legere sciat; si minus, leget illud ipse sacerdos. Quod si diaconus legat Evangelium ex ambone, incensatio Evangelii prime et postremo fiet ad limen chori. Cumque dicet interpret, Domini et Dei nostri, redibit ad san-

⁵⁵ II Cor. IV, 4. ⁵⁶ Psal. LXXIX, 16. ⁵⁷ Gen. XXII, 14, sqq. ⁵⁸ Matth. XIII, 16, 17.

ctuarium, et incensum tribus vicibus adolebit, dicet- que sequentem orationem secreto, quando Evangelium leget Arabice, facie ad orientem conversa. Quod si sacerdos socius, ad quem ejus pertinet recitatio, ibi adsit, dabit ei thuribulum, et ipse eum recitabit.

Oratio post evangelium secreto dicenda.

Longanimis, multæ misericordiæ et verax, suscipe orationes, deprecationes et supplicationes nostras, pœnitentiamque, et confessionem nostram super altare tuum sanctum, purum et cœleste, ut digni efficiamur auditores Evangeliorum tuorum sanctorum, et præcepta et mandata tua observemus, et in iis centesimum, sexagesimum, et tricesimum fructum proferamus, in Christo Jesu Domino nostro. Memento, Domine, infirmorum populi tui, respice eos cum misericordia et clementia, eosque sana. Memento, Domine, patrum, fratrumque nostrorum peregre absentium, reduce eos in domos suas salvos et incolumes.

Tempore Nili exundationis et pluvie dicetur.

Memento, domine, aquarum fluminis, et benedic illis, augens illas juxta mensuram suam.

Tempore sementis dicetur a prima Paophi ad primam Baini.

Memento; Domine, seminum, plantarumque ut crescant et multiplicentur.

Ab Epiphania ad primam ejusdem mensis.

Memento, Domine, aeris cœli et fructuum terræ, eisque benedic. Memento, Domine, salutis loci hujus sancti tui, omniumque locorum et monasteriorum, sanctorum Patrum nostrorum orthodoxorum. Memento, Domine, salutis hominum et animalium. Memento, Domine, servi tui regis terræ nostræ, atque illum in pace et dignitate conserva. Memento, Domine, patrum, fratrumque nostrorum, qui obdormierunt, quieveruntque in fide orthodoxa. Memento, Domine, sacrificiorum oblationumque, et iis retribue mercedem, qui has tibi oblationes obtulerunt, easque ad te suscipe. Memento, Domine, captivorum qui in servitute abducti sunt, reduceque captivitatem **691** eorum. Memento, Domine, eorum qui calamitatibus et angustiis opprimuntur. Memento, Domine, catechumenorum populi tui; miserere eorum confirma eos in fide tua, et reliquias omnes cultus idolorum aufer ab eorum cordibus; legem tuam, timorem tuum, præcepta tua, veritates tuas et mandata tua statue in cordibus; da illis firmam cognitionem verbi quo per catechesin instituti sunt; utque statuto tempore digni evadant lavacro regenerationis in remissionem peccatorum suorum, præpara eos habitaculum Spiritui sancto tuo per gratiam.

Post lectionem Evangelii afferet illud diaconus

(94) Παρακαλοῦμέν σε, φιλόθρωπε ἀγαθὲ Κύριε.

(95) In aliis codd. regem orthodoxum.

A ad sacerdotem, qui illud osculabitur, ut etiam clerus et populus, et interea recitabit sacerdos Orationem veli secreto stans ad latus veli, capite inclinato.

Oratio veli.

Deus qui tuo erga homines amore ineffabili Filium tuum unigenitum in mundum misisti, ut ovem errabundam ad te reduceret, rogamus te, Domine, ne nos a te in æternum repellas, dum offerimus tibi tremendum hoc et incruentum sacrificium; neque enim justitiæ nostræ confidimus, sed misericordiæ tuæ, qua genus nostrum vivificasti. Rogamus et obsecramus bonitatem tuam, amator hominum, ut neque nobis, neque plebi tuæ sit in judicium mysterium hoc, quod ad salutem nostram instituisti, sed in abstersionem peccatorum nostrorum et remissionem negligentiarum nostrarum. Gloria et honor nomini tuo sancto, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nunc et semper, etc.

Interea cum absolvitur hæc oratio, osculabitur sacerdos gradus altaris, ascendet ad sanctuarium, osculabitur altare, et conversus ad occidentem recitare incipiet tres majores orationes, dum sacerdos dicit, Pax omnibus, conversus ad sacerdotes fratres suos, capitis inclinatione salutatur, et conversus ad occidentem, populum cruce signatur.

Oratio pro pace.

Sacerdos. (94) Iterum oremus Deum omnipotentem, Patrem Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi. Rogamus et obsecramus bonitatem tuam, amator hominum, memento, Domine pacis, unicæ illius tuæ, sanctæ, catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ, quæ a finibus ad fines usque terræ diffunditur, omni populo et terris benedic. Pacem illam cœlestem cordibus nostris immitte, sed et pacem istius vitæ nobis benigne concede: reges orthodoxos (95), exercitum, duces (96), consiliarios, vulgus promiscuum, et vicinos nostros, ingressum et exitum nostrum omni pace exorna. O rex pacis, da nobis pacem tuam, qui omnia dedisti nobis. Posside nos Deus Salvator noster: nam præter te alium non novimus, et nomen tuum sanctum invocamus. Vivant itaque animæ nostræ per Spiritum tuum sanctum, neque mors peccati dominetur super nos servos tuos, nec super omnem populum tuum, Domine, miserere.

Pro patriarcha et episcopis.

Rursus precamur te, Domine omnipotens, Pater Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, rogamus et obsecramus bonitatem tuam, o amator hominum.

Si patriarcha ipse celebret, dicet socius sacerdotis:

Memento, Domine, beati Patris nostri, et venerandi archiepiscopi papæ N, ejusque in mini-

(96) Alii codd. regem, ordines militares.

sterio apostolico consortis venerandi Patris episcopi N. Custodi et conserva nobis illos annis multis, et tranquillis temporibus, ut opere impleant et perficiant sanctitatem episcopatus, quæ ipsis a te concredita est, secundum voluntatem tuam sanctam et beatam; verbumque veritatis justitia regant, simul cum reliquis episcopis orthodoxis et hugumenis, presbyteris, et diaconis, omnique plenitudine unicæ tuæ, unius, sanctæ, catholicæ et Apostolicæ Ecclesiæ. Da nobis et ipsis pacem et salutem in omni loco, precesque omnes quas fundunt pro nobis et omni populo tuo ad te suscipe, ut etiam eas quæ a nobis pro ipsis fiunt.

Hic sacerdos semel adolet incensum, dicens ea quæ supra declarata sunt: quod si socium sacerdotem habuerit, id ipsius vice faciet,

Super altare tuum sanctum; spirituale cœleste, ut etiam thuris odorama; universos eorum hostes visibiles et invisibiles, contere et deprime sub vestigiis eorum velociter: eos autem in pace et justitia custodi in Ecclesia tua sancta. Domine, miserere.

Pro congregatione

Iterum etiam oramus te, Deus omnipotens, Pater Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, petimus et obsecramus bonitatem tuam, o amator hominum: memento, Domine, congregationum nostrarum et benedic illis. Da ut sint nobis absque turbatione et impedimento, ut eas celebremus secundum voluntatem tuam sanctam et beatam, domos orationis, domos benedictionis, domos sanctitatis; concede nobis in illis esse, Domine, et servis tuis qui post nos in sæculum usque futuri sunt.

Oratio pro Ecclesia, quam hoc loco recitabit sacerdos jejuniis diebus.

(97) Cultum idolorum ab omni orbe procul remove; Satanam et omnem virtutem ejus pessimam contere, et dejice sub pedibus nostris velociter; hæreses et auctores earum compesce ut rescindantur et abrumpantur omnis hæretica pravitas, Ecclesiæ tuæ sanctæ inimica. Domine, sicut olim, ita et nunc eas deprime; aufer illas hæreticis; tenebras cordis sui, miseriamque ipsis suam perspicue demonstra: compesce invidiam eorum, consilia, machinationes, dolos, et destractiones, dextrasque quibus adversum nos abutuntur, imbelles omnino esse jubeto. Conventicula eorum reprime, divide consultationes eorum, o Deus, qui dissipasti consilium Architopel⁵⁹.

692 *Adolebit incensum ad orientem tribus vicibus.*

⁵⁹ II Reg. xv, 31, sqq. ⁶⁰ Psal. lxxvii, 2. ⁶¹ Sap. i, 24.

(97) *Hæc oratio non exstat in multis codicibus,*
(98) *Ἀσπασμός. Εὐχή ἀσπασμοῦ τοῦ ἁγίου Βασιλείου.*

A Exsurge, Domine Deus, dissipentur omnes inimici tui, et fugiant a facie tua omnes qui oderunt nomen sanctum tuum⁶⁰.

Conversus ad occidentem, sacerdotes, diaconos et populum incensabit.

Et populus tuus millies millenis benedictionibus, et decem millies millibus cumulatus adimpleat omnes voluntates tuas.

Tum conversus ad orientem dicet.

Per gratiam, clementiam et amorem erga homines Filii tui unigeniti, Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, etc.

Populus dicet Symbolum fidei orthodoxæ. Adolebit sacerdos ter incensum ad orientem, dabitque thuribulum illi qui deferre solet, tum dicent Symbolum: quo tempore lavabit sacerdos ter manus suas, et antequam eas abstergat, convertetur ad populum, educetque manus ex aqua coram eo, et a sordibus diligenter purgabit.

Post recitationem symboli dicet: Pax omnibus.

Respondebitque populus: Et cum spiritu tuo.

Tum conversus signabit populum semel in modum crucis, et dicet hanc orationem.

(98) *Oratio osculi pacis ad Patrem.*

Sacerdos. Deus magne et æterne, qui hominem absque vitio condidisti, et mortem quæ Satanæ invidia in mundum intraverat⁶¹, per adventum vivificantem Filii tui unigeniti Jesu Christi Domini Dei et Salvatoris nostri destruxisti, replevistique terram cœlesti pace: tu quem celebrant angelorum exercitus, dicendo: « Gloria in excelsis Deo, et pax super terram, et in hominibus bona voluntas⁶², » imple per beneplacitum tuum, Domine, corda nostra pace tua, et munda nos ab omni macula, omnique simultate, omni fraude, omni malo, omnique injuriarum recordatione mortifera. Fac, Domine, ut omnes digni simus amplectendi invicem in osculo sancto, et ita illius participes simus, ut non in judicio repellas nos ab immortalis et cœlesti dono tuo, per Christum Jesum Dominum nostrum.

Oratio alia osculi pacis.

Sacerdos. Superant omnem sermonis facultatem et omnem vim mentis, divitiæ munerum tuorum, Domine, qui abscondisti sapientibus et prudentibus, et nobis parvulis revelasti ea⁶³, quæ cupierunt prophetæ et reges videre, et non viderunt⁶⁴. Hæc in nos peccatores gratiose contulisti, ut ea administraremur, et per ea sanctificaremur, cum Filii tui dispensationem nobis exhibuisti, et sacrum ritum istius sacrificii incruenti; nec enim illud est sanguinis legalis, aut justitiæ corporeæ, sed Agnus

ii, 24. ⁶² Luc. ii, 14. ⁶³ Matth. xi, 25. ⁶⁴ Luc.

est spiritalis, gladiusque rationalis et incorporeus, in hoc sacrificio, quod tibi offerimus. Rogamus et obsecramus bonitatem tuam, o hominum amator, purifica labia nostra, et libera mentes nostras ab omni contagione materiali; mitte nobis gratiam Spiritus tui sancti, et dignos effice salutandi invicem in osculo sancto, ut non incidentes in iudicium, percipiamus domum tuam immortale et cœleste, per Jesum Christum Dominum nostrum.

Oratio pacis Jacobi Apostoli.

Sacerdos. Deus, omnium Domine, dignos effice hac salute nos peccatores indignissimos, ut ab omnilabe omnique hypocrisi purgemur, amplectamurque invicem in osculo sancto; et unum corpus, unusque spiritus efficiamur in vinculo charitatis et pacis Domini nostri Jesu Christi, cum quo benedictus es, et cum Spiritu tuo vivificante, tibi que consubstantiali, nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

ANAPHORA SANCTI BASILII.

Diaconus. (99) Accedite, astate, o viri, cum tremore, et ad orientem aspiciate. Attendamus.

Populus. (1) Misericordia, pax et sacrificium laudis.

Ter signum crucis hic fit, primum a sacerdote super seipsum; secundo super diaconos ministrantes; tertio super populum.

Sacerdos. (2) Dominus vobiscum.

Populus. (3) Et cum Spiritu tuo.

Sacerdos. (4) Sursum levate corda vestra.

Populus. (5) Habemus ad Dominum.

Sacerdos. (6) Gratias agamus Deo.

Populus. (7) Dignum et justum est.

Sacerdos. Dignum et justum, dignum et justum est, vere est dignum, conveniens, necessarium, dignum et justum, Domine qui existis, Domine Deus vere, qui es ante sæcula, regnans usque in æternum, qui in excelsis habitas, et humilia respicis⁶⁵, qui creasti cœlum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt, Pater Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui cuncta visibilia et invisibilia per eum creasti, sedens super thronum gloriæ tuæ, quem adorant omnes potestates sanctæ.

Diaconus. (8) Qui sedetis, surgite.

Sacerdos. Circa quem consistunt angeli et archangeli, principatus, potestates, throni, dominationes, virtutes.

Diaconus. (9) Ad orientem aspiciate.

Sacerdos. In circuitu enim tuo stant cherubim,

⁶⁵ Psal. cxii, 5. ⁶⁶ Isa. vi, 3. ⁶⁷ Gen. ii, 8. ⁶⁸ Rom. v, 14. ⁷² Psal. xcvi, 9. ⁷⁸ Rom. ii, 6.

(99) Προσφέρειν κατὰ τρόπον. Στάθητε. Εἰς ἀνατολὰς βλέπετε. Προσχῶμεν.

(1) Ἐλεος εἰρήνης, θυσία αἰνέσεως.

(2) Ὁ Κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν.

(3) Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματος σου.

(4) Ἄνω ὑμῶν τὰς καρδίας.

(5) Ἐχωμεν πρὸς τὸν Κύριον.

oculis pleni, et seraphim sex alis instructi, hymnum gloriæ concinunt indesinenter dicentes.

Populus. « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus⁶⁶. »

Sacerdos ter in modum crucis signabit, primo se ipsum, secundo ministros, tertio populum; tum dicet.

Sanctus, sanctus, sanctus es vere, Domine Deus noster, qui formasti nos, fecisti nos, et posuisti nos in paradiso voluptatis⁶⁷. Cum autem mandata tua circa lignum vitæ violassemus per deceptionem serpentis, a vita æterna excidissemus, et a paradiso voluptatis ejecti fuisset⁶⁸, non in finem usque deseruisti nos, sed continuo nobis per prophetas tuos sanctos promissa edidisti: in novissimis vero diebus, nobis sedentibus in tenebris et umbra mortis, Filium tuum unigenitum Dominum Deum et Salvatorem Jesum Christum manifestasti⁶⁹, qui incarnatus est de Spiritu sancto et ex Virgine sancta

Maria, et homo factus est, qui viam salutis⁶⁹³ nos docuit, et supernam illam nativitatem per aquam et spiritum nobis donavit, fecitque nos populum congregatum, mundavitque nos per Spiritum sanctum suum. Ipse cum dilexisset suos qui erant in mundo⁷⁰, tradidit seipsum ad salutem pro nobis in mortem, quæ super nos regnabat⁷¹, qua peccatorum nostrorum causa constricti tenebamur: descendit ad inferos per crucem, surrexit a mortuis die tertia, ascendit ad cœlos, seditque ad dexteram tuam, o Pater, designavitque diem retributionis, in quo apparebit ad iudicandum orbem in justitia⁷² et tribuendum unicuique juxta opera sua⁷³.

Populus. (10) Secundum misericordiam tuam Domine, et non secundum peccata nostra.

Sacerdos. Instituit nobis mysterium hoc magnum pietatis et religionis, cum statuisset tradere se morti pro mundi vita.

Populus. (11) Credimus in rei veritate ita esse.

Sacerdos. Accepit panem in manus suas sanctas, puras et immaculatas, beatas et vivificantes, et aspexit in cœlum ad te, o Deus, Patrem suum et omnium Dominum.

Tunc accipiet oblationem super manus suas, auferetque velum de super disco.

Populus. Amen.

Sacerdos levabit oculos dicens: Et gratias egit†.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et benedixit eum †.

Populus. Amen.

Sacerdos digito ter oblationem suam signabit in modum crucis.

ibid, iii, 6 sqq. ⁶⁹ Luc. i, 79. ⁷⁰ Joan. xvii, 1.

(6) Εὐχαριστῶμεν τὸν Κύριον.

(7) Ἄξιόν καὶ δίκαιον.

(8) Οἱ καθήμενοι ἀνάστητε.

(9) Εἰς ἀνατολὰς βλέπετε.

(10) Κατὰ τὸ ἔλεός σου, Κύριε, καὶ μὴ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν.

(11) Πιστεύομεν. *In Copt. Credo.*

Et sanctificavit eum †.

Populus. Amen.

Sacerdos franget oblationem in tres partes, quas ita ad se invicem adjunget, ut quodammodo divisæ non sint. Quæ dum faciet, digitos intra discum detergit, ne quid ex oblatiis adhæreat, et dicet :

Et fregit eum, deditque sanctis discipulis et apostolis suis dicens : Accipite, manducate ex hoc omnes. Hoc est enim corpus meum quod pro vobis frangitur, et pro multis datur in remissionem peccatorum ; hoc facite in mei memoriam. »

Populus. Amen.

Sacerdos tenens calicem manu sua, dicet : Similiter etiam calicem post cœnam, aqua et vino miscuit.

Sacerdos calicem ter cruce signabit, et dicet : B Gratias egit †.

Populus. Amen.

Sacerdos. Benedixit eum †.

Populus. Amen.

Sacerdos. Sanctificavit eum †.

Populus. Amen.

Sacerdos. Gustavit, et dedit discipulis suis et apostolis sanctis, dicens : « Accipite, bibite ex eo omnes. Hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui effunditur pro vobis, et pro multis in remissionem peccatorum ; hoc facite in mei memoriam ⁷⁴. »

Sacerdos calicem in crucis formam movebit, ita tamen ut non agitet.

Populus dicet : Amen, hoc ita est.

Sacerdos. « Quotiescunque manducabitis ex hoc pane, et bibetis ex hoc calice, mortem meam annuntiabitis, et resurrectionem meam confitebimini, meique memores eritis donec veniam ⁷⁵. »

Populus. (12) Mortem tuam annuntiamus, Domine, et resurrectionem tuam confitemur.

Sacerdos. Memoriam agimus passionis ejus sanctæ, resurrectionis ejus a mortuis, ascensionis in cœlum, et sessionis ipsius ad dexteram tuam, o Pater : secundi etiam ipsius e cœlo adventus terribilis et gloria plenissimi, offerimusque tibi hæc dona ex bonis tuis, pro omnibus, ex omnibus, et in omnibus.

Diaconus. Adorate Deum cum timore et tremore.

(13) Sacerdos dicet invocationem.

Rogamus te, Christe Deus noster, nos peccatores indigni servi tui ; et adoramus te per beneplacitum bonitatis tuæ, ut adveniat Spiritus sanctus tuus super nos, et super hæc dona proposita, et sanctificet ea, (14) efficiatque ea Sancta sanctorum tuorum.

⁷⁴ Luc xxii, 19. ⁷⁵ I Cor. xi, 26.

(12) Τὸν θάνατόν σου, Κύριε, καταγγέλλομεν.

(13) Ἐπὶ κλήσεις.

A Habebit sacerdos interea manus expansas et sursum sublatas, interpellans pro illapsu.

Dicet populus. Amen.

Sacerdos elevans vocem. Et panem quidem hunc, ter panem cruce signabit, faciat corpus sanctum, inclinabit caput suum et manu corpus innuet, ipsius Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, quod datur in remissionem peccatorum et vitam æternam ei qui illud percipiet.

Populus. Amen.

Sacerdos calicem ter cruce signabit et dicet : Et hunc calicem, sanguinem pretiosum novi testamenti tui, tunc corpus et sanguinem pretiosum designabit, ipsius Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui datur in remissionem peccatorum et vitam æternam illis qui illum percipient.

Populus. Amen.

Sacerdos. Fac, Domine, ut digni simus communicandi sanctis tuis, ad sanctificationem corporum, animarum, spirituumque nostrorum, ut simus corpus unum, spiritusque unus, sortemque et partem consequamur cum omnibus sanctis tuis qui ab initio tibi placuerunt. Memento, Domine pacis, unicæ tuæ, unius, sanctæ, catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ tuæ.

Diaconus. Orate pro, etc.

Sacerdos. Quam acquisivisti tibi sanguine pretioso Christi tui, conserva eam in pace, et omnes episcopos orthodoxos, qui in ea sunt. Primum quidem memento, Domine, beati Patris nostri venerandique archiepiscopi papæ Anba N.

Diaconus. Orate pro, etc.

Sacerdos. Et qui cum eis verbum veritatis rectæ dispensaverunt, concede illos Ecclesiæ tuæ sanctæ, ut pascant gregem tuum in pace. Memento, Domine, hegumenorum, presbyterorum orthodoxorum, et diaconorum.

Diaconus. Orate pro, etc.

Sacerdos. Omniumque ministrorum et cunctorum qui virginitatem et puritatem colunt, omnisque populi tui fidelis. Memento, Domine, ut miserere omnium nostrum.

Diaconus. Miserere nostri, Deus Pater omnipotens.

694 Populus. Kyrie eleison (ter.)

D Sacerdos. Memento, Domine, salutis hujus loci tui sancti, omnisque loci et monasterii Patrum nostrorum orthodoxorum.

Diaconus. Orate pro, etc.

Sacerdos. Et habitantium in eo cum fide Dei. Dignare, Domine, aeri cœli et fructibus terræ benedicere.

Dicet in tempore exundationis Nili a duodecima Bani ad nonam Paophi.

(14) Ita Copt et Gr. καὶ ἀναδείξαι Ἁγία ἁγίων.

Dignare, Domine, implere aquas fluminum hoc anno, et illis benedicere.

Tempore sementis, nempe a decima Paophi ad vicesimam Tybi.

Memento, Domine, seminis herbarum, et viroris agri hoc anno, fac ut crescant, quantum fieri potest, per gratiam tuam. Lætifica faciem terræ, ut appareat fecunditas ejus, et fructus ipsius multiplicentur; præpara ei sementem et messem; vitam nostram prout expedit governa; benedic coronæ anni per benignitatem tuam, propter egenos populi tui, propter viduas et orphanos, propter peregrinos et necessitates patientes, et propter nos omnes qui in te confidimus et nomen sanctum tuum ardentem quærimus, quia oculi omnium in te sperant, quod in tempore suo sis ipsis bonum largiturus. Age nobiscum juxta bonitatem tuam, qui das escam omni carni; imple corda nostra lætitia et suavitate, ut nobis semper in omnibus rebus suppetant necessaria, et abundemus in omni opere bono.

Diaconus. Orate pro, etc.

Sacerdos hic innuit super panem et vinum manibus suis, dicetque:

Memento, Domine, eorum qui hæc dona tibi obtulerunt, et eorum pro quibus ea obtulerunt, et qui obtulerunt pro se et suo nomine, da iis omnibus mercedem e cælo.

Circuibit sacerdos socius altare cum thuribulo, et ab inferiori parte thus adolebit, lavabitque manus suas et eas velo bombycino involvet.

Tum dicet sacerdos celebrans:

Nunc, Domine, ex præcepto Filii tui unigeniti communicamus memoriæ sanctorum tuorum, qui tibi placuerunt ab initio, Patrumque nostrorum sanctorum, patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, prædicatorum, evangelistarum, omniumque spirituum justorum, qui in fide vitam finierunt. Præcipue vero et maxime, sanctæ et gloriæ plenæ semper Virginis Genitricis Dei, divæ sanctæ Mariæ; sancti Joannis Baptistæ præcursoris et martyris; sancti Stephani primi diaconi et primi martyris, videntisque Deum; evangelistæ Marci sancti apostoli et martyris; patriarchæ sancti Severi, et doctoris nostri Dioscori; sancti Joannis Chrysostomi, sancti Athanasii apostolici, sancti Cyrilli, sancti Basilii, sancti Gregorii, patrisque nostri sancti abbatis Antonii summæ sanctitatis viri, justique patris Pauli, sanctorumque trium Macariorum, et sancti patris nostri Joannis hegumeni, patris nostri Bischoi hominis perfecti, patrumque sanctorum Romæorum, Maximi et Diomedis, quadraginta novem martyrum, et potentis sancti patris Moysis, patrisque nostri Isidori, et Arsenii; patrisque nostri Joannis Nigri presbyteri; patrisque nostri Danielis hegumeni, patrisque nostri justi Junii et patris nostri Ephræm, patrisque

(15) Oratio ante fractionem.

A nostri Paconii, patris vitæ cœnobiticæ, Theodori- que ejus discipuli, patrisque nostri Sanutii archimandritæ, et abbatis Veisæ ejus discipuli. Item patris nostri Simeonis Stylitæ, patris nostri Samuelis confessoris, Justique et Apollo ejus discipulorum, patrisque nostri Barsomæ Sapientis, patris nostri Benitii presbyteri, et abbatis Joannis ejus discipuli, et patris nostri abbatis Barsomæ nudi, et patris nostri abbatis Fegii nudi, et sancti N. cujus hodie memoriam celebramus, omnisque chori sanctorum tuorum, quorum precibus et supplicationibus miserere nostrum omnium, et libera nos propter nomen tuum sanctum quod invocatum est super nos.

Sacerdos. Memento etiam, Domine, omnium qui dormierunt et quieverunt in sacerdotio et omni ordine laicorum. Dignare, Domine, animas eorum omnium quiete donare in sinu sanctorum Abraham, Isaac et Jacob: induc eos in locum viridem super aquas refrigerii, in paradysum voluptatis, in locum unde fugiunt dolor cordis, tristitia, et suspiria, in lumine sanctorum tuorum.

Diaconi dicent diptycha, et nomina defunctorum recitabunt.

Sacerdos dicit post diptychon: Eos, Domine, quorum animas suscepisti, jube in hoc loco quiescere, et nos etiam hic peregrinos, in fide tua custodi, et pacem tuam nobis usque in finem benigne concede.

Populus. Sicut erat, etc.

C *Sacerdos.* Et dirige nos in regnum tuum, ut sicut in hoc, ita etiam in omnibus laudetur, benedicatur et extollatur nomen tuum magnum, omnibus modis sanctum, excellens venerandum, et benedictum, Jesu Christi etiam Filii tui dilecti, et Spiritus sancti.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et cum spiritu tuo.

(15) Proœmium ante fractionem.

Sacerdos. Iterum gratias agimus tibi, Deus omnipotens, Pater Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, quod fecisti nos dignos consistendi in hoc loco sancto, levandique manus nostras, et nomini tuo sancto serviendi. Precamur eum rursus, ut nos efficiat dignos communionem et participationem mysteriorum ejus divinorum et immortalium, corporis sancti et sanguinis pretiosi Christi ejus, omnipotens Dominus Deus noster.

Populus. Amen.

Cum dicet sacerdos hanc benedictionem, velum sericeum dextra gestans et ad occidentem conversus, eo velo populo signum faciet, manum super disco tenens; quando vero recitatur benedictio, diaconi dicent deprecationem, sacerdos vero faciem et oculos convertet ad corpus quod in disco positum est dicetque:

Deus misereatur nostri et benedicat nobis : A
illuminet vultum suum super nos et misereatur
nostri ⁷⁶.

*Tum sacerdos sumet corpus sanctum manu dex-
tra, imponetque sinistræ, ponetque digitum super
corpus in latere despotici seu majoris 695 par-
ticulæ, eo loco ubi fractum est, et dicet :*

Corpus sanctum.

*Toletque digitum suum de super corpore, immit-
tetque in calicem, et intinget extremum pollicis sui
sanguine pretioso: tum educet digitum e sanguine,
et iterum signabit sanguinem sanguine, in modum
crucis gloriosæ et dicet :*

Et sanguis pretiosus Christi ipsius omnipotentis
Domini Dei nostri.

*Tum educet digitum suum e calice sanguine pre-
tioso tinctum, et signabit eo corpus una cruce, de-
super fractura e latere majoris particulæ, et infra
ex parte exteriori corporis, unam crucem formans
super sanguinem, et duas super corpus.*

Diaconus dicet, Orate.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et cum spiritu tuo.

(16) *Oratio fractionis ad Patrem.*

*Sacerdos. Domine Deus noster, magne, æterne,
gloriæ mirabilis, qui observas testamentum tuum,
et permissiones tuas, iis qui te diligunt ex toto
corde suo : qui dedisti nobis salutem a peccatis
nostris per Filium tuum unigenitum Jesum Chri-
stum Dominum nostrum ; qui es vita omnium, au-
xilium eorum qui ad te confugiunt ; spes ad te cla-
mantium, coram quo consistunt millies mille et
decies millies decem mille angeli et archangeli,
cherubim et seraphim, et omnis multitudo innu-
merabilis potestatum cælestium ; qui sanctifica-
sti has oblationes propositas, per illapsum super
eas Spiritus sancti tui : munda nos, Domine, a
peccatis nostris occultis et manifestis, et ab omni
cogitatione quæ bonitati tuæ non placeat. Deus, ho-
minum amator, talem a nobis repelle : purifica cor-
pora et animas nostras, corda nostra et conscientias
nostras, ut cum corde puro et anima lucida, incon-
fusa facie, charitate perfecta, et spe segura, audea-
mus cum fiducia et absque timore orare ad te, Deus
Pater sancte et cælestis, et dicere : Pater noster. D*

(17) *Oratio fractionis alia Basilii.*

Deus, parens lucis, vitæ principium, scientiæ
largitor, donorum creator, gratiose opifex, anima-
rum nostrarum benefactor ; thesaurus sapientiæ,
doctor sanctorum, fundator sæculorum, precum
purarum susceptor, iis qui in eum toto corde con-
fidunt donator munerum quæ desiderant angeli

prospicere; qui e profundo nos eduxit in lucem, qui
dedit nobis vitam ex morte ; qui concessit nobis
libertatem, et manumissionem a servitute ; qui te-
nebras erroris quæ in nobis erant illustravit, per
præsentiam in carne unigeniti Filii tui. Tu ergo
etiamnum, Domine, illustra oculos cordis nostri, et
perfectos nos effice animis, corporibus, spiritibus-
que nostris, ut corde sancto et labiis puris audea-
mus orare te, Deus Pater, sancte qui es in cælis,
et dicamus.

Oratio fractionis alia (18) Joannis Chrysostomi.

Dedisti nobis gratiam adoptionis, per lavacrum
regenerationis et renovationis Spiritus sancti; nunc
autem dignos effice, ut absque hypocrisi, corde
puro, conscientia fiduciæ plena, labiisque ab omni
offensa liberis, oremus te, Pater, ut eas futilitates
respuendo, quæ gentium multiloquii et Judaici
supercilli sunt, possimus offerre tibi preces oratio-
nemque, juxta institutionem saluberrimam Filii tui
unigeniti, voce pura, qualis Christianos decet ; et
cum sanctitate animæ, corporis et spiritus, audea-
mus absque timore clamare ad te, increatum, abs-
que initio, ingentum, nostrum et omnium Domi-
num, Deum patrem sanctum qui es in cælis, et
dicamus: Pater noster, qui es in cælis, etc.

Oratio post Pater noster.

Ita nempe rogamus te, o Pater sancte et bone,
bonitatisque amator, « ne nos inducas in tentatio-
nem⁷⁷, » neque permittas ullam iniquitatem in nos
dominari⁷⁸, imo potius libera nos ab actionibus
inutilibus, earumque cogitationibus, earum moti-
bus, aspectibus 696 earum, illecebris earum ;
tentationemque exstingue et repelle a nobis. Coerce
pariter motus illarum qui in nobis excitantur, et
remove a nobis causas quæ nos ad peccandum im-
pellunt: eripe nos per potestatem tuam sanctam
per Christum Jesum Dominum nostrum.

*Diaconus dicet, (19) Inclinate capita vestra Do-
mino.*

Populus. Coram te, Domine.

(20) *Sacerdos dicet orationem inclinationis
ad Patrem.*

Superabundavit gratia bonorum opificis Filii tui
unigeniti Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu
Christi. Confitemur passionem ejus salutarem,
mortem ejus annuntiamus, credimusque ejus re-
surrectionem, mysterii complementum. Gratias agi-
mus tibi, Domine Deus omnipotens, quia misericor-
dia tua magna fuit erga nos, cum præparaveri-
nobis ea quæ angeli videre cupiunt. Petimus rogas
musque te, amator hominum, ut nos omnes purifi-
ces et ad te colligas per communionem nostram

⁷⁶ Psal. LXVI, 2. ⁷⁷ Matth. vi, 13. ⁷⁸ Psal. CXVIII, 133.

(16) Προσίμιον τῆς κλάσεως.

(17) Non exstat in nostro cod. hoc loco, sed post
seq.

(18) In alio cod. Joannis Bostrensis, sive Base-
PATROL. GR. XXXI.

rensis.

(19) Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Θεῷ κλίνατε.

(20) Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας.

mysteriorum divinarum tuorum. et pleni efficiamur Spiritu tuo sancto, confirmemurque in fide recta, pleni item desiderio charitatis tuæ veræ, et gloriam tuam omni tempore enarremus per Jesum Christum Dominum nostrum.

Diaconus. (21) Attendamus Deo cum timore.

Oratio absolutionis ad Patrem,

Sacerdos. Domine Domine Deus omnipotens, qui sanas animas, corpora et spiritus nostros. tu es qui dixisti Petro patri nostro, per os Filii tui unigeniti Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam, et dabo tibi claves regni cælorum: quod ligaveris super terram, erit ligatum in cælis, et quod solveris super terram, erit solutum et in cælis⁷⁹. » Sint etiamnum, Domine, patres et fratres mei absoluti ex ore meo, per Spiritum Sanctum tuum, o bone et amator hominum. Deus, qui tollis peccata mundi⁸⁰, præveni eos, suscipiens pœnitentiam servorum tuorum ab ipsis, quæ sit lumen ad cognitionem, et remissio peccatorum nostrorum quia tu Deus miserator et misericors es, longanimis et multæ misericordiæ, et justus. Si in te peccaverimus verbo aut opere, parce et remitte nobis, bone et amator hominum. O Domine, absolve nos, et populus tuus absolutus sit.

Hic sacerdos meminit vivorum et mortuorum.

Memento, Domine pacis, unicæ, sanctæ, catholicæ et Apostolicæ Ecclesiæ; confirma in honore ad extremum usque vitæ spiritum, et custodi in pace omnes Patres nostros orthodoxos, episcopos, hegumenos, presbyteros, diaconos, subdiaconos, lectores, cantores, exorcistas, monachos, virgines, viduas, orphanos, continentes, laicos, servos, liberos, peregre absentes, et populum hujus loci, tam viros quam mulieres, senes et juvenes, parvos et magnos, quique venerunt, quoque non venerunt: qui dixerunt nobis, ut eorum meminissimus, et qui non dixerunt; quos novimus, et quos ignoramus; qui odio nos, et qui amore prosequuntur. Vivos custodi per angelum pacis, et mortuorum animas fac, Domine, quiescere in sinu Patrum nostrorum sanctorum Abraham, Isaac et Jacob, in Paradiso voluptatis. Et omnes Christianos orthodoxos, ob ortu solis usque ad occasum, et a dextra ad sinistram, singulos, Domine, conserva in pace: et infirmitatem meam solve ab omni peccato, omnique maledicto, omnique abnegatione et perjurio, omnique stultitia, tam hæreticorum, quam ethnicorum. Concede nobis, Domine, intellectum, robur et intelligentiam, ut ad finem usque fugiamus ab omni re mala in oppositam, et da nobis ut faciamus omni tempore id quod tibi acceptum est.

⁷⁹ Math. xvi, 18, 19. ⁸⁰ Joan. i, 9.

(21) Προσχωμεν Θεῷ μετὰ φόβου.

(22) Εἰς Πατέρα ἅγιος, εἰς Υἱὸς ἅγιος. ἐν Πνεύμα ἁγίον, Ἀμήν.

A Scribe nomina nostra cum omnibus choris sanctorum tuorum, in regno cælorum, per Jesum Christum Dominum nostrum.

Diaconus. Cum timore Deo attendamus.

Populus dicet, (22) Unus Pater sanctus.

Ubi diaconus dixerit. Cum timore, etc.

Populus. Kyrie, eleison.

Sacerdos attollit despoticon manibus sublatis, et inclinat se, tum clamat alta voce, Sancta sanctis. Omnesque e populo prostrati erunt in terram super facies suas: immittetque sacerdos despoticon in sanguinem, extrema sui parte, formabitque cum eo crucem unam in sanguine: tum educet, et eo signabit corpus sanctum in disco, cruce una: tum signabit eum semel sanguine pretioso in modum crucis, et ita perficiet tres ex sanguine super corpus. Peractis vero signationibus tribus, mittet despoticon in sanguinem, intra calicem dicens:

Benedictus Dominus Jesus Christus Filius Dei, et Spiritus sanctus. Amen.

Tum accipiet sacerdos tertiam partem in qua erat despoticon, dividetque in tres partes: quodsi fuerint magnæ, franget eas in disco, et tres partes manui dextræ imponet, quam retinebit elevatam: lævam vero intra discum, et dicet:

Corpus sanctum et sanguis pretiosus, purus, verus, Jesu Christi Filii Dei nostri. Amen. Corpus et sanguis Emmanuelis Dei nostri, hoc est in rei veritate. Amen. Credo, credo, credo et confiteor, usque ad extremum vitæ spiritum, hoc esse corpus vivificum Filii tui unigeniti Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi: accepit illud ex omnium nostrum Domina, Deipara, diva et sancta Maria, et unum illud fecit cum divinitate sua, sine confusione, commistione, aut alteratione. Confessus est confessionem bonam coram Pontio Pilato, et tradidit se ipsum pro nobis super lignum crucis sanctæ sola sui ipsius voluntate, pro nobis omnibus. Vere credo ipsius divinitatem separatam non fuisse ab ipsius humanitate, ne unica quidem hora aut nictu oculi: tradidit illud pro nobis ad salutem, remissionem peccatorum et vitam æternam ei qui illud percipiet. Credo hoc in rei veritate ita esse.

D *Deinde sacerdos teget corpus sanctum velo sericeo, alio obvolveth manus suas: similiter diaconus calicem bombycino operiet; tum sacerdos caput inclinabit, et dicet:*

Omnis honor, gloria et adoratio debetur Trinitati sanctæ, Patri, Filio et Spiritui sancto.

Deinde sacerdos osculabitur altare, caputque inclinabit fratribus suis sacerdotibus, et populo dextrorsum et sinistrorsum; deteget latus disci coram se, canentque ex psalmo, et dicet sacerdos secreto:

Dignos fac, Domine, nos omnes ut corpus tuum sanctum percipiamus, et sanguinem tuum pretio-

sum ad mundationem corporum, animarum spiritu- A
ritumque, et peccatorum nostrorum remissionem comparandam.

Tum communicabit sacerdos, corpusque et sanguinem pretiosum sacerdoti socio distribuet; tum ministris et populo deinceps: tandemque mulieribus ex altari cum disco descendens.

Dicet diaconus, Orate pro omnibus Christianis.

Oratio gratiarum actionis post communionem.

Sacerdos. Ora nostra repleta sunt gaudio, et lingua nostra exultatione, quia participes facti sumus sacramentorum tuorum immortalium. Domine; quia quæ oculus non vidit et auris non audivit; nec humanum cor comprehendit, illa ipsa præparasti, Deus, diligentibus nomen tuum B sanctum⁸¹, et revelasti ea parvulis⁸² Ecclesiæ tuæ sanctæ. Ita, Pater, fuit beneplacitum ante te⁸³, quia tu misericors es, et mittimus tibi sursum gloriam, honorem et adorationem, Patri, Filio, et Spiritui sancto, nunc et semper, etc.

Oratio inclinationis post communionem.

Sacerdos. Servi tui, Domine, qui tibi ministrant, orant nomen tuum sanctum, simulque coram te se inclinant. Esto in illis, Domine, ambula inter eos, adjuva illos in omni opere bono, erige corda eorum ab omni perversa et terrena cogitatione. Da illis ut vivant et cogitent ea, quæ ad vitam pertinent, intelligantque quæ tua sunt, per Filium tuum unigenitum Jesum Christum Dominum nostrum, ad quem nos et omnis populus tuus clamamus dicentes: Domine, miserere nostri, o Salvator.

Explicit Missa Basilii

⁸¹ I Cor. 11, 9. ⁸² Matth. xi, 25. ⁸³ ibid. 26. ⁸⁴ Psal. LXXIX, 4. ⁸⁵ Psal. XXVII, 29.

ΕΥΧΑΙ ΗΤΟΙ ΕΞΟΡΚΙΣΜΟΙ

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΑΣΧΟΝΤΑΣ ΥΠΟ ΔΑΙΜΟΝΩΝ, ΚΑΙ ΕΚΑΣΤΗΝ ΑΣΘΕΝΕΙΑΝ.

ORATIONES SIVE EXORCISMI

MAGNI BASILII

In obsessos dæmonibus et quamlibet infirmationem (23).

(GOAR, *Euchologum Græcum*, p. 729).

Ο Θεός τῶν θεῶν,, καὶ Κύριος τῶν κυρίων, ὁ τῶν D
πυρίνων ταγμάτων δημιουργός καὶ τῶν αὐλῶν δυνά-
μεων τεχνουργός, ὁ τῶν ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπι-
γείων τεχνίτης, « ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὐδὲ

Deus deorum, et Dominator dominantium, igneo-
rum exercituum conditor, et virtutum immate-
rialium opifex, cælestium et terrestrium artifex,
« quem nullus hominum vidit, sed neque videre

(23) Liturgiæ Basilianæ hæc subijcienda judicavimus quæ inter dubia merito locum habent. EDIT. PATR

potest⁸⁶, » quem timet et tremet universa creatura, qui superbientem quondam ducem perduellemque ejus exercitum in terram dejecisti, et omnes angelos ejusdem defectionis reos, dæmones factos in abyssi tenebras detrusisti: exorcismum hunc tremendo tuo nomine absolvendum nequitiae præfecto et omnibus cohortibus ejus superno lumine lapsis terrori fieri concede, in fugam illum verte, ipsique et dæmonibus ejus omnino discedere præcipe; ne quid noxium signatæ a te imagini moliatur; sed animum fortem hi virtute consignati, calcandi serpentes, scorpiones, et omnem inimici potestatem⁸⁷ assumant. Laudatur enim et magnificatur, et ab omni spiritu in timore celebratur sanctissimum nomen tuum, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

δοξάζεται τὸ πανάγιον ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Alia ejusdem oratio.

Dominum precemur.

Exorcizo te, blasphemiae auctorem, rebellionis antesignanum, nequitiae vexilliferum. Exorcizo te, qui e superno lucis consortio ejectus es, et in abyssi tenebras propter elationem detrusus. Exorcizo pariter et omnem virtutem tecum lapsam, tui propositi sequacem. Exorcizo te, spiritus immunde, per Deum Sabaoth, et omnem angelorum Dei, Adonai, Eloï, Dei Omnipotentis exercitum: exi, et a servo Dei hoc discede. Exorcizo te per Deum cuncta verbo creantem, et per Dominum nostrum Jesum Christum unigenitum ejus Filium, ante sæcula ab eo ineffabiliter et absque mutatione genitum, visibilis et invisibilis creaturæ conditorem, qui hominem ad imaginem suam formavit, quinquaturæ lege primum eum instruens, et angelorum tutela custodiens, cæli reseratis cataractis, ejus demum peccata diluvio disperdidit; et impiis deinde gigantibus profligatis, profanorumque turre concussa, Sodomorum et Gomorrhæorum terram igne, sulphure et cinere (cujus testis est evaporans perennis fumus) consepelivit; qui virga mari percusso, et siccis pedibus transfretato populo, tyrannum Pharaonem, et adversum Deo exercitum impietatis arma moventem, in æternum fluctibus obruit. Quis posteris temporibus e Virgine pura, salvo pudoris ejus sigillo ineffabiliter incarnatus, vetustas sordes nostras transgressionis delicto contractas in sese abluere sustinuit. Exorcizo te per eum qui in Jordane baptizatus est, et per gratiam incorruptionis exemplar in aquis nobis exhibuit. Cujus ratione angeli et omnes cælorum virtutes viso Deo incarnato obstupuerunt, cum principii exsors Pater, generationem Filii causæ expertem revelavit, et Spiritus sancti descensus Trinitatis unioni testimonium perhibuit. Exorcizo te per eum qui venti procellam increpavit, qui maris tempestatem sedavit, dæmonum catervas

A ἰδεῖν δύναται; » ὃν φοβεῖται καὶ τρέμει πᾶσα ἡ κτίσις, ὁ τὸν τραχηλιάσαντᾶ ποτε ἀρχιστράτηγον καὶ τὴν τούτου λειτουργίαν παρακοῆ ἀθετήσαντα ῥήξας ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τοὺς συναποστᾶτας αὐτῷ ἀγγέλους δαίμονας γενομένους εἰς σκότωσιν βυθοῦ ταρταρώσας, δὸς τὸν ἀφορκισμὸν τούτον ἐπὶ τῷ φορικτῷ ὀνόματί σου τελούμενον φόβῳ γενέσθαι αὐτῷ προηγουμένῳ τῆς πονηρίας, καὶ πάσαις ταῖς φάλαγγιν αὐτοῦ ταῖς συνεκπεσοῦσαις αὐτῷ ἐν τῆς ἄνω φωτοφορίας, καὶ τρέψον αὐτὸν εἰς φυγὴν, καὶ ἐπίταξον αὐτῷ καὶ τοῖς δαίμοσιν αὐτοῦ ἀναχωρῆσαι παντελῶς, ἵνα μὴ τι βλαβερόν κατὰ τὴν ἐσφραγισμένην εἰκόνα ἐργάσῃται· ἀλλὰ λαβέτωσαν ἰσχὺν οὗτοι οἱ ἐσφραγισμένοι κραταιότητος τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄρεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Σοῦ γὰρ ὑμνεῖται,

B καὶ μεγαλύνεται, καὶ παρὰ πάσης πνοῆς ἐν φόβῳ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς

Εὐχὴ ἑτέρα τοῦ αὐτοῦ.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐξορκίζω σε τὸν ἀρχεακὸν τῆς βλασφημίας, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀνταρσίας, καὶ αὐτουργὸν τῆς πονηρίας. Ἐξορκίζω σε τὸν ἐκριφθέντα ἐκ τῆς ἄνω φωτοφορίας, καὶ σκότῳ βυθοῦ κατενεχθέντα διὰ τὴν ἐπαρσιν, Ἐξορκίζω σε καὶ πᾶσαν τὴν ἐκπεσοῦσαν δύναμιν τῆς σῆς ἀκόλουθον προαιρέσεως. Ὁρκίζω σε, πνεῦμα ἀκάθαρτον, κατὰ τοῦ Θεοῦ Σαβαώθ, καὶ πάσης στρατιᾶς ἀγγέλων Θεοῦ, Ἀδωναί, Ἐλωί, Θεοῦ παντοκράτορος· ἐξέλθε, καὶ ἐπαναχώρησον ἀπὸ τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ τούτου. Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ πάντα λόγῳ κτίσαντος, καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ πρὸ τῶν αἰώνων ἀρρήτως καὶ ἀπαθῶς ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος, τοῦ τὴν ἀόρατον καὶ ὁρατὴν κτίσιν δημιουργήσαντος, τοῦ κατ' εἰκόνα ἰδίαν τὸν ἄνθρωπον πλαστουρήσαντος, τοῦ νόμῳ πρότερον φυσικῶς ταῦτα παιδαγωγῆσαντος, καὶ ἀγγέλων ἐπιστασίᾳ φυλάξαντος, τῷ ὕδατι τὴν ἁμαρτίαν κατακλύσαντος ἄνωθεν, καὶ τὰς ὑπ' οὐρανὸν ἀβύσσους ἀναστομώσαντος, καὶ γίγαντας ἀσεβήσαντας καταφθειράντος, καὶ πύργον τῶν βεδήλων κατασείσαντος, καὶ γῆν Σοδόμων καὶ Γομόρρων πυρὶ θείῳ τεφρώσαντος, οὗ μάρτυς καπνὸς ἀκοίμητος ἐξατμίζεται, τῇ ῥάβδῳ πέλαιος ῥήξαντος, καὶ λαὸν ἄβρόχοις ποσὶ περάσαντος, καὶ τύραννον Φαραὼ καὶ στρατὸν θεομάχον εἰς αἰῶνα τοῖς κύμασι καταλύσαντος τῆς ἀσεβείας πόλεμον, τοῦ ἐπ' ἐσχάτων ἐκ Παρθένου ἀγνῆς σαρκωθέντος ἀνεκλαλήτως καὶ σώας τὰς σφραγίδας τῆς ἀγγελίας φυλάξαντος, τοῦ πλῦναι βαπτίσματι τὸν παλαιὸν ἡμῶν ῥύπον εὐδοκῆσαντος, ὃν ἡμεῖς διὰ τῆς παραβάσεως ἐπισπασάμεθα. Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ βαπτισθέντος ἐν Ἰορδάνῃ, καὶ τύπον, ἡμῖν ἀφθαρσίας ἐν ὕδατι κατὰ χάριν παρεχόμενον, ὃν ἄγγελοι καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν κατεπλάγησαν, τὸν σαρκωθέντα Θεὸν βλέπουσαι μετριάσαντα, ὅτε ὁ ἀναρχὸς Πατὴρ τὴν ἀναρχον γέννησιν

⁸⁶ I Tim. vi, 16. ⁸⁷ Luc. x, 19.

τοῦ Υἱοῦ ἀπεκάλυψε, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡ
κατάβασις τῆς Τριάδος τὴν ἔνωσιν ἐμαρτύρησεν.
Ὁρκίζω, σε κατ' ἐκείνου τοῦ ἀνεμον ἐπιτιμῆσαντος,
καὶ κλύδωνα θαλάσσης πρᾶυναντος, τὸ στίφρον δαι-
μόνων ἐκδιώξαντος, καὶ κόρας ὀμμάτων ἀπὸ μητρας
λειπούσας πηλῶ τυφλοῖς ἀναδέψαι ἐναρμόσαντος,
καὶ τὴν ἀρχαίαν τοῦ γένους ἡμῶν διάπλασιν ἀνα-
καινίσαντος, καὶ ἀλλοῖς τὸ λαλεῖν ἀνορθώσαντος,
τοῦ στίγματα λέπρας ἀποσμηξάντος, καὶ νεκροὺς ἐκ
τῶν τάφων ἀναστήσαντος, τοῦ μέχρι ταφῆς τοῖς
ἀνθρώποις ὀμιλήσαντος, καὶ τὸν ἄδην ἐγέρσει σκυ-
λεύσαντος, καὶ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπότητα ἀνάλωτον
τῷ θανάτῳ κατασκευάσαντος. Ὁρκίζω σε κατὰ τοῦ
Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος, τοῦ τῆ θεοπνεύστῃ φωνῇ
τοὺς ἀνθρώπους ἐμπνεύσαντος, καὶ τοῖς ἀποστόλοις
συμπράξαντος, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην εὐσεβείας
πληρώσαντος. Φοβήθητι, φύγε, δραπέτευσον, ἀνα-
χώρησον, δαιμόνιον ἀκάθαρτον καὶ ἀναγές, κατα-
χθόνιον, βύθιον, ἀπατηλόν, ἀμορφον, θεατὸν δι'
ἀναίδειαν, ἀθέατον διὰ τὴν ὑπόκρισιν, ὅπου ἂν τυγχά-
νης, ἢ ἀπέρχῃ· ἢ αὐτὸς εἶ Βεελζεβοῦθ, ἢ κατασειῶν,
ἢ δρακοντοειδῆς, ἢ θηριοπρόσωπος, ἢ ὡς ἀτμῖς,
ἢ ὡς πετεινόν, ἢ νυκτιλάλον, ἢ κωφόν, ἢ ἀλαλον, ἢ
ἐκφοβοῦν ἐξ ἐπιδρομῆς, ἢ σπαράσσον, ἢ ἐπιβουλεύον,
ἢ ἐν ὑπνῷ βαρεῖ, ἢ ἐν νόσῳ, ἢ ἐν μαλακίᾳ, ἢ ἐν γέλωτι
ρέμβον, ἢ δάκρυα φίλῆθονα ἐμποιοῦν, ἢ λάγνον, ἢ δυσ-
ῶδες, ἢ ἐπιθυμητικόν, ἢ ἰδουρικόν, ἢ φαρμακόφιλον,
ἢ ἐρωτομανές, ἢ ἀστρομαγικόν, ἢ ἐνοικηματικόν, ἢ
ἀναιδῆς, ἢ φιλόνεικον, ἢ ἀκατάστατον, ἢ τῆ σελήνη
συναλλοιούμενον, ἢ χρόνῳ τινὶ συντρεπόμενον, ἢ
ὀρθρινόν, ἢ μεσημβρινόν, ἢ μεσονυχτικόν, ἢ ἀωρίας
τινός, ἢ αὐγῆς, ἢ αὐτομάτως θυνήντησας, ἢ ἐπέμ-
φθῆς ὑπὸ τινος, ἢ προσεπέλασας ἄφνω, ἢ ἐν θα-
λάσῃ, ἢ ἐν ποταμῷ, ἢ ὑπὸ γῆς, ἢ φρεάτος, ἢ κρη-
μνοῦ, ἢ ἐκ λάκκου, ἢ λίμνης, ἢ καλαμῶνος, ἢ ὕλης,
ἢ ἀπογαίου, ἢ ἀκαθάρτου, ἢ ἄλσους, ἢ θρυμῶνος, ἢ
δένδρου, ἢ ἰορνέου, ἢ βροντῆς, ἢ ἐκ στέγης λουτροῦ,
ἢ ἐν κολυμβήθρα ὑδάτων, ἢ ἐκ μνήματος εἰδωλικού,
ἢ ὀθεν ἴσμεν, καὶ οὐκ ἴσμεν, γνωστὸν, ἢ ἄγνωστον,
καὶ ἐξ ἀπερισκέπτου τόπου· μερίσθητι καὶ ἀπαλλά-
γητι, αἰσχύνθητι τὴν εἰκόνα τῆ χειρὶ Θεοῦ πλασθεῖσαν
καὶ μορφωθεῖσαν. Φοβήθητι τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ
τὸ ὁμοίωμα, καὶ μὴ ἐγκρυβῆς εἰς τὸν δοῦλον τοῦ
Θεοῦ τόνδε, ἀλλὰ ῥάβδος σιδηρᾶ καὶ κᾶμινος πυρός,
καὶ τάρταρος, καὶ ὀδόντων βρουγμός, ἀμυνα τῆς
παρακοῦς σε περιμένει. Φοβήθητι, φημώθητι, φύγε,
μὴ ἀποστρέψῃς, μὴ ὑποκρυβῆς μεθ' ἐτέρας πονηρίας
πνευμάτων ἀκαθάρτων· ἀλλὰ ἀπέλθε εἰς γῆν ἀν-
υδρον, ἔρημον, ἀγεώρητον, ἣν ἀνθρώπος οὐκ οἰκεῖ,
Θεὸς μόνος ἐπισκοπεῖ, ὁ δεσμεύων πάντας τοὺς βα-
σκαίνοντας καὶ ἐπιβουλεύοντας τῆ αὐτοῦ εἰκόνι, καὶ
σειραῖς ζόφου τάρταρώσας εἰς μακρὰν νύκτα καὶ ἡμέραν
σε πάντων τῶν κακῶν πεπειραμένον, καὶ ἐφευρετὸν
διάβολον. Ὅτι μέγας ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ, καὶ μεγάλη ἡ
δόξα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου
Πνεύματος, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εὐχὴ ἑτέρα τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ Θεὸς τῶν οὐρανῶν, ὁ Θεὸς τῶν φῶτων, ὁ Θεὸς
τῶν ἀγγέλων τῶν ὑπὸ τὴν σὴν ἰσχύν, ὁ Θεὸς τῶν
ἀρχαγγέλων τῶν ὑπὸ τὸ σὸν, κράτος, ὁ Θεὸς τῶν

fugavit, pupillas oculorum a nativitate lucis exper-
tes luto caecis ut respicerent coaptavit, et veterem
generis nostri massam reformavit, mutis loquelam
restituit, lepræ plagas abstersit. mortuos a monu-
mentis excitavit, et ad sepulturam usque cum ho-
minibus est conversatus, et resurrectione depræda-
tus et infernum, et omnem hominem morti insupera-
bilem reddidit. Exorcizo te per Deum omnipoten-
tem, homines cœlitus inspirata voce afflantem, apo-
stolis opitulantem, et orbem universum pietate re-
plentem. Extimesce, fuge, evola, discede, dæmon
impure, sceleste terrene, abyssu recluso, seductor,
informis, propter impudentiam visibilis, propter
simulationem invisibilis, ubicunque reperiaris. aut
latites : sive ipse sis Beelzebub, aut commovens,
aut draconiformis, aut ferina facie ; vel ut vapor,
vel ut avis, vel noctilocus, vel surdus, vel priva-
tus loquela, vel derepente terrenus, vel discerpens,
vel ponens insidias, vel somnum gravem inducens
vel morbum, vel debilitatem, vel risu agitatus, vel
dulces lacrymas excitans, vel lascivus, vel fœti-
dus, vel libidinosus, vel voluptuosus, vel gaudens
venenis, vel amore insanians, vel astrorum inspe-
ctor, vel reclusus, vel impudens, vel contentiosus,
vel inconstans, vel cum luna mutabilis, vel omni
tempestate circumactus, vel matutinus, vel meri-
dianus, vel nocturnus, aut intempestivus, aut an-
telucanus, si sponte occurreris, aut ab aliquo mis-
sus fueris, si derepente ingrueris, in mari, in flu-
mine, sub terra, in puteo, in loco præcipiti in fo-
vea, in lacu, in loco calamis consito, in sylva, in loco
a terra remoto, vel immundo, in statu, in querceti, in
arbore, in ave, in fulgure, e balnei tecto, e piscina,
ex idolorum fano, aut unde novimus vel ignoramus ;
sive sis notus aut ignotus, aut e quocunque in circum-
specto loco ; dividere, et elongare, imaginem Dei
manu efformatam erubescere ; similitudinem incar-
nati Dei extimesce, ne in servo Dei hoc absconda-
ris, ne virga ferrea, ignis fornax, tartarus, et den-
tium stridor, inobedientiæ tuæ pœna te maneat.
Time, obmutesce, fuge, ne subterfugias, ne abscon-
daris alia immundorum spirituum versutia : sed
abi in terram in aquosam, desertam et incultam,
quam homo non habitat, Deus autem solus circum-
spicit, qui omnes invidentes et insidiantes suæ
imagini, tenebrarum vinculis alligatos, et te in ma-
lis omnibus expertum malorumque inventorem dia-
bolum in longam diem et noctem perpetuam con-
strictum tenebit. Quia Dei timor magnus, et magna
est gloria Patris, et Filii, et sancti Spiritus, nunc
et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

697* Alia ejusdem oratio

Deus cœlorum, Deus luminum, Deus angelorum
tuæ potestati subditorum, Deus archangelorum tuæ
fortitudini subjacentium, Deus gloriosarum domi-

nationum, Deus sanctorum, Pater Domini nostri Jesu Christi, qui animas morte captivas vinculis solvisti, qui per unigenitum Filium tuum primum hominem tenebris confixum illuminasti, qui doloribus nostris solutis onus omne dissipasti, qui omnem inimici insultum a nobis elongasti : Fili et Verbum Dei, qui morte tua nos immortales, et gloria quoque tua effecisti beatos, et ex hominibus deos evadere concessisti : qui soluto omni peccatorum nostrorum per crucem tuam vinculo, et contritione nostra assumpta et curata, viaque nobis in cœlum strata, corruptionem in immortalitatem convertisti : exaudi me affectu et timore clamantem ad te, cujus timore montes, cum ejus quæ sub cœlo et firmamento, tabescunt, cujus virtute mutæ elementorum formæ terminis suis sistentes tremunt, per quem vindictæ ignis limites sibi præstitutos non excedit, sed stat voluntatis tuæ nutum præstolatus, per quem creatura omnis parturit suspiriis inauditis emissis ad tempus usque præfinitum jussa consistere, quem contraria omnis natura fugit, quo inimici acies domatur. dæmon excidit, serpens conculcatur, draco de medio tollitur ; per quem gentes nomen tuum profitentes illustratæ sunt, et in te, Domine, devictæ sunt ; per quem vita apparuit, spes firmata est, roborata est fides, predicatum est Evangelium ; per quem homo in te credens reformatus est. Quis enim sicut tu, Deus omnipotens ? Propterea rogamus te, Deus patrum nostrorum, Deus misericordiarum æterne, et super omnem substantiam, accedentem ad te in sancto tuo nomine et dilecti Filii tui Jesu Christi et sancti et omnipotentis, et vivifici tui Spiritus suscipe : ab anima ejus infirmitatem omnem, infidelitatem omnem, omnem spiritam immundum, discerpentem, subterraneum igneum, fetentem, libidinosum, auri vel argenti cupidum, superbum, fornicarium omnem dæmonem immundum, tenebrosum, informem, impudentem expelle. Ita, Deus noster, amove a servo N. omnem diaboli operationem, omnem magiam, et veneni affectum, idololatriam, divinationem, astrologiam judiciariam, necromantiam, aruspicum et ariolandi artem, voluptuosam passionem, libidinem avaritiam, ebrietatem, fornicationem, adulterium, impuritatem, inverecundiam, iram, contentionem, inconstantiam, et suspicionem omnem malignam. Ita, Deus noster, Spiritum tuum pacificum inspira in illum, ut ab eo custoditus fructus producat fidei, virtutis, sapientiæ, puritatis continentiæ, dilectionis, bonitatis, spei, mansuetudinis, looganimittatis, patientiæ, modestiæ, intellectus ; quia servus tuus in nomine Jesu Christi vocatus est, et suffragantibus angelis, archangelis, gloriosis dominationibus, et omni cœlesti exercitu fidem in te habet. Cum illa etiam corda nostra custodi, quia potens es, Domine, et tibi gloriam referimus, Patri, et Filio, et sancto Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ἐνδόξων κυριοτήτων, ὁ Θεὸς τῶν ἁγίων. ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ τὰς δεσμευθείσας τῇ θανάτῳ ψυχῆς λύσας, ὁ τὸν προσκλωθέντα ἀνθρώπου τῇ σκότει διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ φωτίσας. ὁ λύσας τὰς ὀδύνας ἡμῶν, καὶ πᾶν βῆρος ἀποτρεδάσας, ὁ πᾶσαν τὴν προσβολὴν τοῦ ἐχθροῦ ἀφ' ἡμῶν χωρίσας, Υἱὲ καὶ Λόγε τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀπαθανάτισας ἡμᾶς τῇ θανάτῳ σου, καὶ δοξάσας ἡμᾶς τῇ δόξῃ σου, ὁ ἐξ ἀνθρώπων χωρεῖν εἰς Θεὸν ἐγέροσε τῇ σῇ χαρισάμενος, ὁ πάντα δεσμῶν τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν διὰ τοῦ σταυροῦ σου βίασας, ὁ τὸ σύντριμμα ἡμῶν ἀναλαβὼν, καὶ ἰασάμενος. Κύριε, ὁ ὁδοποιήσας ἡμῖν ὁδὸν εἰς οὐρανοὺς, καὶ φθορὰν εἰς ἀρθαρτίαν μετασκευάσας· εἰσάκουσόν μου πόθῳ καὶ φόβῳ κεκραγῶτος πρὸς σέ οὗ τὰ ὄρη τῷ φόβῳ τήκονται συν τῷ σπερεώματι τῆς ὑπ' οὐρανόν, οὗ τῇ δυνάμει ἀλλοιοὶ στοιχείων ψυχῆι φρίττουσι τηρῆσαι τοὺς ἑαυτῶν ὄρους, δι' οὗ τὸ πῦρ τὸ τῆς ἐκδικήσεως οὐχ ὑπερβήσεται ὄρους τοὺς ταχθέντας αὐτῷ, ἀλλ' ἀναμένει στένον τὴν σὴν βουλήν· δι' ὃν πᾶσα ἡ κτίσις ὠδίνει στεναζοῦσα στεναγμοῖς ἀλαλήτοις εἰς καιροὺς μένειν ἐπιταχθεῖσα, ὃν πᾶσα φύσις ἐναντία πέφυγε, καὶ τοῦ ἐχθροῦ στρατιὰ δεδῆμασται, καὶ διάβολος πέπτωκε, καὶ ὄφις πεπάτηται, καὶ δράκων ἀνήρηται· δι' ὃν τὰ ἔθνη ὁμολογήσαντά σε ἐφωτίσθησαν καὶ ἐκραταιώθησαν ἐν σοὶ, Κύριε· δι' ὃν ζωὴ πεφανέρωται, ἐλπίς ἰδοῦται, ἡ πίστις κεκράτηται, τὸ Εὐαγγέλιον κεκήρυκται· δι' ὃν ἄνθρωπος ἐκ γῆς ἀναπέπλασται πιστεύσας ἐν σοὶ. Τίς γὰρ ἐστίν ὡς σὺ Θεὸς παντοκράτωρ ; Διὸ θεόμεθά σου, Θεὲ πατέρων, καὶ Κύριε τοῦ ἐλέους προαιώνιε, καὶ ὑπερούσιε, τὸν πρὸς σέ ἐληλυθότα ἐπὶ τῷ ἁγίῳ ὀνόματί σου καὶ τοῦ ἠγαπημένου σου Παιδοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου καὶ παντοδυνάμου καὶ ζωοποιοῦ σου Πνεύματος πρόσδεξαι ἀποσόδησον ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ πᾶσαν μαλακίαν, πᾶσαν ἀπιστίαν, πᾶν πνεῦμα ἀκάθαρτον, σπικρακτικόν, καταθόνιον, πύρινον, δυσωδιακόν, ἐπιθυμητικόν, φιλόχουστον, φιλαργυρον, τυφωρικόν, προρικόν, πᾶν δαιμόνιον ἀκάθαρτον, σκοτεινόν, ἀμυρρον, ἀναιδέες. Ναὶ, ὁ Θεός, ἀπέλασον ἀπὸ τοῦ δούλου σου, τοῦ δεινός, πᾶσαν ἐνέργειαν τοῦ διαβόλου, πᾶσαν μαφείαν, πᾶσαν φαρμακείαν, εἰδωλολατρείαν, ἀστρομαντείαν, ἀστρολογίαν νεκρομαντείαν, ὄρνεοσκοπίαν, ἠδυπάθειαν, ἔρωτα, φιλαργυρίαν, μέθην, προνείαν, μοιχείαν, ἀσελγείαν, ἀναιδέαν, ὀργὴν, φιλονεικίαν, ἀκαταστασίαν, καὶ πᾶσαν ὑπόνοιαν πονηράν. Ναὶ, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐμφύσησον ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμά σου τὸ εἰρηνικόν· ὅπως φρουρούμενος ὑπ' αὐτοῦ ποιήσῃ καρπὸν πίστεως, ἀρετῆς, σοφίας, ἀγνείας, ἐγκρατείας, ἀγάπης, χρηστότητος, ἐλπίδος, πραότητος, μακροθυμίας, ὑπομονῆς σωφροσύνης, συνέσεως· ὅτι σὸς ἐπικέκληται δούλος ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, πιστεύων εἰς τὴν ὁμοούσιον Τριᾶδα, συμμαρτυροῦντων ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, ἐνδόξων κυριοτήτων, καὶ πάσης οὐρανοῦ στρατιᾶς. Σύν τούτῳ ἐφύλαξον τὰς καρδίας ἡμῶν ὅτι δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων Ἀμήν.

ΕΥΧΗ ΕΤΕΡΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.

ALIA EJUSDEM ORATIO.

(FABRIC. *Bibliotheca Græca*, ed. Harles, tom. IX, p. 63).

Ἀνοξίκακε βασιλεῦ καὶ αἰθιε, ὁ διὰ τὴν ἐκ ξύλου Ἀ
κατάκρισιν ἐπὶ ξύλου ἄρθεις, καὶ τοῖς ἀκολουθεῖν
σου τοῖς ἴχνεσιν οἰρουμένοις μακροθυμίας σου τὸν
ὑπόδειγμα παρασχόμενος, ὅς ὑπὲρ τῶν σταυρούντων
σε θεομάχων ἐντευξεν προσήγαγες τῷ συναράχῳ
Γεννήτῳ αὐτός· φιλάνθρωπε Κύριε, καὶ οἷς δι'
ἀπεχθείας ἐσμέν ἢ ἐπιβουλεύουσιν, ἢ λοιδοροῦμενοις,
ἢ ἐπηρεάζουσιν, ἢ βασκαίνουσιν, ἢ καθ' οἶον δὴ τινα
τρόπον ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ ἐπηρείας τοῦ φιλαπεχθή-
μονος δαίμονος μισοῦσι καὶ ἀποστρεφομένοις, συγ-
χώρησον τὸ τῆς εἰς ἡμᾶς παροινίας πλημμύλημα, με-
τάβαλε τὰς γνώμας αὐτῶν ἐκ κακοθυμίας εἰς ἐπιεί-
κειαν. Ἐμβαλε ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἄδολον ἀγάπην
καὶ ἀνυπόκριτον· σύνδησον ἡμῖν αὐτοὺς ἐν ἀρρήκτοι
δεσμοῖς εὐνοίας πνευματικῆς· καὶ τῆς ἀκηράτου σου
ζωῆς, οἷς οἶδας λόγους, κοινωνοὺς ἀποτελέσον· τοὺς Β
δὲ ἀγαπῶντας ἡμᾶς, ἢ καὶ εἰς τὰς σωματικὰς χρείας
διὰ τὸ σὸν διακονοῦντας ἅγιον ὄνομα, ταῖς πλουσίαις
σου δωροαῖς ἀντάμειψαι, καὶ τῆς λήξεως τῶν πιστῶν
καὶ φρονίμων οἰκονόμων ἀξίωσον. Καὶ τοῖς τῆς
ἀσθενείας ἡμῶν ἐν ἀγαθῇ διαθέσει μεμνημένοις, ἢ
καὶ ὑπερευχομένοις, θαυλίῃ τὴν χάριν σου ἐπιβρά-
βευσον· τοῖς ἐντειλαμένοις τῇ ἡμετέρῃ ταλαιπώρῳ
ἀναξιοτάτῃ ὑπὲρ αὐτῶν εὐχέσθαι τὰ ὠφέλιμα χάρι-
σαι, καὶ τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα παράσχε, καὶ
πλούσια τὰ εἶν σου καὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῖς ἐξαπόσ-
τεῖλον. Πάντας, εὐσπλαγγε, τοὺς ἐπὶ σοὶ πεποιθότας
ἐλέησον, πάντας εἰς τὴν θείαν σου ἀγάπην ἐλκυσσον.
Πρόσταθαι πάντων, καὶ ἀντιλάθου, σὺν ἡμῖν τοῖς ἁμαρ-
τωλοῖς καὶ ἀχρείοις δούλοις σου, καὶ τῆς σῆς βασιλείας
κληρονόμους ἀπέργασαι. Σὺ γὰρ ἐστὶ τὸ εἶέναι καὶ σώ- C
ζειν ἡμᾶς, ὁ Θεοὶ ἡμῶν, ὅτι σοῦ ἐστὶ τὸ κρῆτος εἰς
τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Malorum tolerator et sempiternæ rex, qui in li-
gnum sustulisti condemnationem, quæ per lignum
nata erat, atque te ipsum longanimitatis præbui-
sti exemplum iis, qui vestigia tua sectanda eligunt; tu
qui pro Dei hostibus in crucem te agentibus inter-
cessionem obtulisti ipse cœterno Patri; hominum
amator, Domine, ignosce illis, quibus exosi sumus
quoque insidianter nobis, nos calumniantur, illu-
dunt, aut nobis invident, aut quocunque modo ex
insidiis et contumelia dæmonis, odio gaudientis, nos
oderunt et aversantur, ignosce illis stoliditatis in
nos suæ peccatum, muta animos ipsorum, et ex
malitia ad moderationem traducito. Cordibus ipso-
rum inspira charitatem, alienam ab omni dolo ac
simulatione. Constringe nobis illos indissolubilibus
benevolentiae spiritalis vinculis, et nobis tibi ra-
tionibus eos vitæ tuæ puræ ac sinceræ participes
perface. His vero, qui nos amant, aut corporalibus
necessitatibus propter sanctum nomen tuum mini-
strant, opulenta dona tua repende, et sorte ac præ-
mio dignare illos fidelium ac prudentium œcono-
morum. Illos quoque, qui bono animo, infirmitatis
nostræ memores, pro nobis orant, larga gratia tua
remunerare. Quique miseris nobis et indignis in-
junxerunt ut pro illis oraremus, his, quæ e re ipso-
rum sunt, benigne largitor, præbe, quæ salutis suæ
causa te orant, et divitem misericordiam ac locu-
pletes miserationes tuas ad illos demitte. Miserere
omnium, misericors Domine, qui tibi confidunt,
omnes ad divinum amorem tuum attrahe. Tuere
omnes ac defende et suscipe, nosque peccatores et
inutiles, servos tuos ac regni tui hæredes redde.
Tuum enim est misereri, nosque salvare, o Deus
noster, quoniam tua est potentia in sæcula. Amen.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΙΕΡΕΩΝ.

S. P. N. BASILII SERMO OB SACERDOTUM INSTRUCTIONEM.

(Angelo MAI, *Biblioth. nova Patrum*, t. VI, p. 584, ex cod. Vat. 2137).

Πρόσεχε σεαυτὸν ὡς ἱερεῦ, καὶ βλέπε τὴν διακο- D
νίαν, ἢ παρελάβες, ἵνα ἀναπληρώσης αὐτὴν μετὰ
γόβου Θεοῦ. Βλέπε λοιπόν· οὐ γὰρ ἐπιγίγειν διακονίαν
ἐνεχειρίσθης ἀλλὰ οὐράνιον, οὐκ ἀνθρωπίνην ἀλλ'
ἀγγελικὴν· σπούδασον σεαυτὸν παραστῆσαι ἐργάτην

697* Attende tibi, o sacerdos, et vide ministe-
rium quod accepisti, ut ipsum enim Dei timore exer-
ceas⁸⁸. Videsis: non enim terrestre tibi commis-
sum est ministerium sed cœleste, non humanum
sed angelicum. Stude temet exhibere operarium

⁸⁸ Coloss. iv, 17.

irreprehensibilem, rectam veritatis doctrinam tradentem. Cave ne ad synaxim consistas, habens cum aliquo inimicitiam, ne Paracletus a te fugiat. Die synaxeos ne quemquam in iudicium voces, neque omnino contendas, sed in abdito ora, lectioni vacans usque ad hanc horam; atque ita compunctus ad sanctum altare accede. Neque hac illac circumspectes, neque preces festinando decurtes; nec, dum oras, cujuslibet hominis respectum habeas, sed præsentem specta regem, et circumstantes angelos. Nec quidquam simules, neque divinum corpus, cum non oportet, distribuas. Dignum te effice sacris canonibus, et quomodo hi præcipiunt, sic liturgiam exerce. Considera igitur, quomodo ad sanctam mensam venias, quomodo rem sacram opereris, et quid distribuas, et quomodo retineas. Cave itaque, ne Dominica præcepta obliviscaris, et discipulorum ejus traditiones. Dicit enim: « Nolite dare sancta canibus, nec preijcite margaritas meas ante porcos⁸⁹. » Videsis ergo et tu, ne humano metu abducaris, et Dei Filium indignorum manibus tradas: sed neminem ex terræ proceribus reverearis, et ne diadema quidem gestantes expavescas hora illa qua liturgiam peragis. Observa eos qui volunt sacra dona in suis ædibus participare; tu videbis ministros etiam a feminis munerari, et quidem etiam ab indignis. Videsis itaque, quomodo sacri canones ac synodi sanctorum Patrum decreverint, atque ita te gere, neque distribuas indignis sive laicis sive clericis, ob eum finem, ut ad orthodoxam fidem ipsos convertas. Væ illis, qui talibus tradunt! Cave insuper ne muscæ in sanctum calicem decidant, aut hic humectetur, aut fiat mucidus, aut pulvere sordidetur, aut hæreticorum manu contrectetur. Vide etiam, quomodo reponas post absolutam liturgiam, ne te festinante margarita decidat, aut in calice remaneat, vel habens laticem sanctus calix pulvere inquinetur. Sed utraque recte composita, abi in pace. Hanc traditionem si observaveris, o sacerdos, salvabis te atque illos quos docturus es; orans etiam pro me misero Dominum, cui debetur gloria per sæcula. Amen.

⁸⁹ Matth. vii, 6.

ἀνεπαίσχυντον, ὀρθοτομουντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· πρόσσεχε, μὴ στῆς εἰς σὺνάξιν ἔχων ἔχθραν μετὰ τινος, ἵνα μὴ γυγαθεύσης τὸν Παράκλητον. Ἡμέρα συνάξεως μὴ διακίζου, μηδὲ φηγουεῖσαι τὸ καθόλου· ἀλλὰ κρυπτόμενος εὖχου, ἀναγινώσκων μέχρι ταύτης τῆς ὥρας· καὶ οὕτω παρόστα ἐν κατανύξει τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ· μηδὲ πεθιδιεπόμενος ὡδὲ κάκεισε· μὴ ἐν σπουδῇ τὰς εὐχὰς συντέμνεις· ἀλλὰ παρακαλῶν, μὴ λάμβανε πρόσωπόν τινος, ἀλλ' ὄρα τὸν προκείμενον βασιλέα, καὶ τὰς παρεστῶσας δυνάμεις κύκλωθεν· καὶ μὴ ὑποκρίνου, μηδὲ μεταδίδως τὸ θεῖον σῶμα ὅπου οὐ χροῖ. Σεαυτὸν ἄξιον ποίησον τῶν ἱερῶν κανόνων, καὶ συλλειτουργεῖς ὡς οἱ κανόνες ἀπόθενται. Ὅρα οὖν πῶς παρίστασαι τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ, καὶ πῶς λειτουργεῖς, καὶ τίνος μεταδίδως, καὶ πῶς καταστέλλεις· ὄρα οὖν, μὴ ἐπιλάβῃ τὰς δεσποτικὰς ἐντολὰς καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ μαθητῶν τὰς παραδόσεις φησὶ γάρ· « Μὴ δότε τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, μηδὲ ρίπτετε τοὺς μαργαρίτας μου ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. » Ὅρα οὖν καὶ σὺ, μὴ φόβῳ ὑπαχθῆς ἀνθρωπίνῳ, καὶ παραδώσης τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἰς χεῖρας ἀναξίων· ἀλλὰ μὴ ἐντραπῆς τινὰ τῶν ἐνδόξων τῆς γῆς, ἀλλὰ μηδὲ αὐτῶν τῶν τὸ διαδῆμα φορούντων ποτηθῆς ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ ὅτε λειτουργήσαις. Βλέπε τοὺς βουλομένους τὰ δῶρα μεταλαμβάνειν ἐν τοῖς οἴκοις· σὺ ὕψει, ὅτι καὶ ὑπὸ γυναικῶν χαρίζονται, ἀλλὰ καὶ ἀναξίων. Ὅρα οὖν, ὡς οἱ θεοὶ κανόνες καὶ αἱ σύνοδοι τῶν ἁγίων Πατέρων ἐπεκύρωσαν· οὕτω πράττει, καὶ μὴ μεταδίδως ἀναξίους ἢ λαϊκοῖς, παρὰ ἐπιστρέψαι αὐτοὺς τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει. Οὐαὶ δὲ τοῖς μεταδιδούσιν αὐτοῖς! Ὅρα οὖν μὴ μυῖαι ἐμπέσωσι εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον, ἢ εἰς ἀμελοῖας σου νοτισθῆ, ἢ μοχλιάσῃ, ἢ κονοπισθῆ, ἢ ἐγγχειρισθῆ ὑπὸ αἰρετικῶν· ἀλλὰ βλέπε πῶς καταστέλλεις μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς θείας λειτουργίας, μὴ σπεύδων μαργαρίτης ἀποπέσει, ἢ ἀπομείνη ἐν τῷ ποτηρίῳ· ἢ ἔχον νᾶμα τὸ ἅγιον ποτήριον, καὶ κονοπισθῆ· ἀλλὰ ἀμφοτέρω καταστέλλας, πορεύου ἐν εἰρήνῃ. Ταύτην τὴν παράδοσιν ἐὰν φυλάξης, ὦ ἱερεῦ, σώσεις σεαυτὸν, καὶ οὓς μέλλεις διδάσκειν· εὐχόμενος καὶ ὑπὲρ ἑποῦ τάλαρος πρὸς Κύριον, ὃ πρόπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

SANCTI BASILII

TRACTATUS

DE CONSOLATIONE IN ADVERSIS

Incerto sed antiquo interprete (24).

697^{***} 1. Quemadmodum navis cum undarum tempestate quassatur nisi gubernatorem peritissimum habeat, a fluctibus maris cito conteritur, ita et

homo cum in aliquibus adversis fuerit constitutus nisi habuerit mentem divinis eloquiis eruditam, cito animus ejus frangitur, et salutis suæ sustinet

(24) Vide Præfationem, § XIV, p. 153.

damnum. Quisquis ergo ille es positus in adversis, paulisper, peto, verbis meis aurem diligenter accommoda ut tibi, in quantum possum, consolationem ex Scripturarum fontibus proferam. Igitur si egestate constrictus, penuriæ pondere opprimeris; si amissa sæculi dignitate, ignobilitatis te vita contristat; si membrorum fortudinem subsequens languor debilitat; si extinctis charis et liberis, tristitia sæculi animum tuum mentemque conturbaverit, vel si lepræ macula corpore ac membris repletus, populi multitudine et turba carueris: noli tamen in his adversis positus frangi, vel mente concidere; sed ad Dei potius præcepta confugas, ut inde consolationem calamitatis tuæ assumes; ut ex verbis Dominicis instructus, velut optimus gubernator navigium tuum, hoc est, conversationem vitæ tuæ, in portum tranquillitatis inducas. Ne ergo velis, frater dilectissime, odii causa existimare Deum super nos castigationem inducere; imo erga nos maxime vera ejus charitas approbatur; ita enim te per Salomonem ipse Dominus in Proverbiis monet: *Fili, noli deficere a disciplina Domini, ne fatigeris cum ab eo corrigeris: quem enim diligit Dominus, corripit*⁹⁰. Nam et pater, quamvis charissimum filium, in errore inventum castigat; et magister sæpe discipulum, ut melius proficiat, verberat.

2. Duplex autem causa est ob quam castigatio divinitus hominibus irrogatur. Flagellat interea justum, ut emendetur in melius, et pristinae conversationis corrigat vias. Et hoc esse ita, divinis eloquiis approbabo. Sed primum convenit explicare quod justus propterea affligitur, ut per tentamenta plurima probetur. *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationibus variis incideritis, scientes quod probatio fidei vestræ patientiam operatur*, inquit Jacobus in Canonica⁹¹. Item in sequentibus ponit et dicit: *Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se*⁹². Unde ergo gaudendum est, charissime, cum corpus hoc nostrum affligitur, vel cum Dei judicio duris examinatur laboribus. Nec enim tantum in prosperis quantum in adversis convenit gloriari Christiano. Audi denique in quibus Paulus gloriatur. *Gloriamur*, ait, *in spe charitatis Dei: non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus, quia tribulatio patientiam operatur; patientia autem probationem, probatio vero spem. Spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis*⁹³. Vide quantæ virtutes justis viris ex tribulationibus oriuntur. Et quemadmodum terra cum fuerit pinguis ac fertilis, nisi per industriam agricolæ crebro ac jugiter fuerit culta, non solum fructus hominibus denegat, verumetiam e contrario generat spinas: ita justus, nisi variis tentationibus fuerit

⁹⁰ Prov. III, 11, 12. ⁹¹ Jac. I, 2, 3, ⁹² ibid. 12. ⁹³ Rom. V, 2-5. ⁹⁴ II Cor. XII, 7-9, ⁹⁵ ibid. 10.

⁹⁶ Genes. XXIII, 1 sqq. ⁹⁷ Matth. X, 37. ⁹⁸ Genes. XXII, 13,

A confectus assidue, non solum ipse non proficit, sed aliquoties in lapsum incurrit. Et hoc ita esse, supradicti magistri docemur exemplo. Qui cum multis de virtutibus sibi conscius esset, et in tantis meritis coram Deo processisset, ut usque ad cælum tertium raptus, et in paradysum ductus, ineffabilia verba audisset: ne tamen cum pro virtutibus superbiæ tumor invaderet, et gratiam meritorum amitteret, colaphizandum eum divina providentia angelo Satanæ tradidit; in quo ille exultans, ita ad Corinthios scripsit: *Ex sublimitate, inquit, revelationum ne extollar, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, qui me colaphizet, ut non extollar. Propter quod ter Dominum rogavi ut discederet a me, et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur*⁹⁴, et iterum: *Placet mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo: cum enim infirmior, tunc potens sum*⁹⁵.

3. Gratulanter igitur ac patienter omnia adversa mundi quæ nobis inferuntur, debemus excipere; scientes nos certissime tunc in Dei esse memoria. **698** Valde enim delicatus est qui et in hac vita constitutus, abundanter vult omni lætitiâ perfrui, et in futuro sæculo dona cœlestia adipisci. Quis enim aliquando sanctorum a periculis sæculi potuit esse immunis ac liber? Quia si diligenter eorum scrutaberis vitam, nullum absque tentationibus de hoc mundo migrasse reperies: sed omnes diversas tribulationes quas habet mundus, patientissime tolerant, ad veram et incorruptam gloriam perverunt. Denique Abraham patriarcha tanta gratia fidei erat repletus, et in tantum dilexerat Dominum, ut charissimum pro eo filium pene gladio interimeret⁹⁶. Magis enim voluit parricida audiri, quam Dei imperium præterire; præscius enim erat vocis salutaris dicentis: *Si quis dilexerit filium aut filiam super me, non est me dignus*⁹⁷. Ut Deo igitur dignus haberetur, secundum ejus præceptum, filium unicum hostiam offerebat; et quem hæredem putabat, interficiendum propriis manibus non dolebat, Cur igitur non dolebat? Quia cor ejus amor divinus accenderat, et calor fidei ejus omnem dolorem extinxerat. Talis igitur ac tantus patriarcha Abraham, sic amabilis Deo et charus, cui etiam ipse Dominus testimonium perhibuit, dicens: *Nunc cognovi, quoniam tu times Deum tuum, et non percisti filio tuo dilectissimo propter me*⁹⁸, non potuit esse immunis, ut absque tribulatione ac tentamentis securam degeret vitam; sed omnia perpessus adversa, meruit omnia sanctorum pater audiri. Denique cum quodam tempore pestilentiam famis prævalere in terra sentiret, et cum Sarra, conjuge sua in Ægyptum descendisset, timens ne ab Ægyptiis propter pulchritudinem interficeretur uxoris, ait ad eam: *Ne me dixeris virum tuum*

D

esse, sed fratrem me potius confitere, nequando me interfecto, te possideant⁹⁹. Nulli esse dubium puto, qualem quis possideat mentem, quando interfectionem sibi imminere suspicatur, quando vicinam mortem ab aliquo sibi opinatur inferri. Non cibus vel potus ei dulcis est, sed amarus; sed et eum somnus eum oppresserit, etiam tunc jugulari se a carnifice perspicit in sopore. Quamvis ille auxilio Dei protectus, ab omnibus perseverabat illæsus, verumtatem suspicione contritus, magna eum formido invaserat. Aliam quoque parem tribulationem in terra Geraram sub Abimelech rege perpessus est: et eos quos adversarios metuebat, et a quibus sibi imminere mortem putabat, ab his maximis honoribus Dei nutu venerabatur¹. Isaac quoque filius ejus similem tribulationem in terra Geraram ipse sustinuit. Nam et ipse timens ne interficeretur, Rebeccam uxorem, sororem esse confessus est: sed etiam nihilominus maximas tribulationes perpessus est². Denique cum Jacob Esau fratrem suum benedictionis causa persequeretur, in terram Mesopotamiam Jacob mortis formidine effugatus est³. Nam et quando filium ejus Joseph fratres in Ægypto vendiderunt, et patri nuntium retulerunt, dicentes eum a bestia devoratum, tantum ei dolorem incusserunt, ut vestimenta propria scindens, et squalore se sacci operiens, filium amantissimum lugeret amissum⁴. Ipse quoque Joseph multa tentamenta perpessus, probabilis factus est. Denique æmulationis causa in Ægypto a fratribus in servitum redactus est. Itaque dominus suus bonam ejus conversationem aspiciens, principem eum domus suæ constituit. Domina vero propter speciem decoris in amore adolescentis turpiter colligata est, et capta fœditate libidinis, famulum Christi conabatur invadere. Cumque talibus accensa ardoribus sæpius eum ad opus sceleratissimum invitaret, et ille tam dirissimum facinus perpetrare abnueret, una e diebus solum eum operantem reperiens accessit, et per vestimentum eum tenuit impudenter, et veneno mortifero ore repleto ait ad eum: Concumbe mecum⁵. O perniciose cohortatio! Impudentissima mulier, hanc mihi oblationem profers temporalem, ut lætitia me sempiterna defraudes! Quid mihi vipereo ore morbum pestiferum et insanabilem conaris infundere? quid ad deceptionem meam profers verborum blandimenta, quæ dolo et amaritudine plena sunt? Mel quidem labia tua lallare videntur, sed vitanda est talis dulcedo quæ postremo fel efficitur. Per te enim a principio diabolus de paradiso Adam protoplastum expulit: sed illius expulsio ad meam cautelam proficiet. Venumdatus sum, ut tibi servitum exhiberem, non in tuum adulterium fœdissimum consentirem; venumdatus sum, ut tibi obsequium præberem, non ut castitatem meam

A perderem. Licet ob fratrum meorum invidiam servus hominum factus sum, peccati non efficiar servus. Patrum meorum sequor vestigia, criminis tui particeps esse non patior. Tunc Joseph relinquens vestimenta in manibus ejus, nudus exiit foras; licet indumento corporis nudus, castitatis gloria coopertus. Vestimentum quidem, quod veterascit, et a tineis devoratur, reliquit; sed pudicitia, quæ semper floret, indutus abscessit, et oblectatione spurcissima irritari non passus est. Sed illa impudens cum se confusam intuetur, et a viro castissimo triumphatam, omnem ardorem libidinis deflectit in furiam, et veniente marito, verbis accusat innoxium. *Induxisti, inquit, ad nos puerum, qui nos deludat*⁶. At ille verbis fallacibus persuasus, statim eum detrusit in carcerem; sed Deus erat cum eo. Et licet retrusus humiliaretur in vinculis, liberabat eum puritas mentis: et si squalore ergastuli membra horrebant, pudicitia animæ refulgebat. Sed Dominus, semper qui innocentibus præsto est, et qui exaltare humiles consuevit, ab omnibus tribulationibus eum eripuit, et totius terræ Ægypti dominatorem constituit. Et iste quem in servitum venumdederunt fratres, paulo post malorum omnium immemor, fratribus alimenta præbebat; et quia Domini nostri Salvatoris typum gerebat, pro malis bona retribuebat.

4. Idcirco autem Job exemplum nobis producat in medium, quod velut generalis medela infirmas et invalidas mentes satis superque roborare sufficiat. Si quis enim quibuslibet oppressus miseris, si quis innumeris calamitatibus occupatus, hunc virum diligenter mentis obtutu perspexerit, maximam ex eo consolationem sui doloris inveniet. Iste enim in tantum divino famulatu se mancipaverat, et ita **699** Dominum inculpate colebat, ut ita laudari ejus præconio mereretur sic enim divina Scriptura testatur: *Ait, inquit, Dominus diabolo, Considerasti sensu tuo puerum meum Job, quia non est ei similis quisquam in terris, homo sine crimine, verax Dei cultor*⁷? Sed et pro filiis in tantum erat sollicitus, ut pro eis sacrificia quotidiana offerret. Et quidem cum Scriptura nulla filiorum delicta commemoret, ille tamen, qui vere ac religiose filios diligebat, timebat ne forte in corde suo, ut homines, aliquid cogitarent adversum Deum, malitiæ: et sola opinione conterritus, per divinas hostias filiorum corda mundabat. Quanti hodie patres filios aperte negligere in multis ac peccare conspiciunt, et non solum sacrificia pro eis non offerunt, sed nec sermonem ad arguendum eos proferunt, ut pravas derelinquant vias! Et dum eos contristare nolunt ad modicum, æternam eis tristitiam generant! Sed hujusmodi patres ostendunt se non veram charitatem habere, sed falsam: si autem eos diligenter, utique secundum Scri-

⁹⁹ Gen. XII, 13. ¹ Gen. XX, 1 sqq. ² Gen. XXVI, 7 sqq. ³ Gen. XXVII, 43 sqq. ⁴ Gen. XXXVII, 28 sqq. ⁵ Gen. XXXIX, 12. ⁶ Gen. XXXIX, 14. ⁷ Job, I, 8.

pturam diligenter corripere; sed propterea fors-
 tasse peccantes filios negligunt, quia nec suæ sa-
 lutis aliquando curam habuerunt. Beatus autem
 Job, quemadmodum ipse sine querela Domino ser-
 viebat, ita filiorum corda donis ac muneribus pro-
 curabat. In viduis autem fidelibus quam miseri-
 cors fuerit, ipsum ausculta dicentem: *Os, inquit,
 viduæ benedixit me: justitia autem indutus eram.
 Vestitus eram iudicio sicut chlamyde. Oculus eram
 cæcorum, pes autem claudorum. Ego autem eram
 pater impotentium*⁸. Sed et quod infinitas possede-
 rit divitias, Scriptura testatur. *Fuerunt, inquit,
 Job filii septem, et filiæ tres; et erant pecora ejus
 oves numero septem millia cameli tria millia, juga
 boum quingenta, asini feminæ gregales quingentæ, et
 ministerium multum nimis habuit*⁹. Audiens itaque
 eum ille bonorum æmulus divina voce laudari, in-
 viduæ livore exarsit, et postulavit a Domino ut suæ
 ditioni ejus traderet facultates: et ecce subito diver-
 sis modis omnem ejus substantiam vastare aggre-
 ditur, et tunc de præda jumentorum, modo de
 combustione ovium, post hæc de interfectione nun-
 tiat famulorum. Ipse enim diabolus qui hæc cuncta
 agebat, ipse quoque nuntium deferebat. Nec tamen
 ex improvise tantam perniciem inferens, virtutem
 fidei ejus potuit frangere, vel animum illius in
 verba blasphemiu declinare. Noverat enim Job
 nihil se intulisse in hunc mundum, verum nec au-
 ferre quid posse¹⁰. Ad ultimum autem, cum ei de
 filiorum ac filiarum nuntiatum est nece, commota
 sunt viscera ejus, et ita vestimentum proprium sci-
 dit, ac sui capitis comam totondit, et in eam terræ
 pulverem sparsit. Nec tamen, hæc faciens, in verba
 blasphemiu mens ejus inflexa est; sed confestim
 ad Dei laudes conversus, procidens in terram ado-
 ravit et dixit: *Nudus exivi de matris utero, nudus
 etiam vado sub terram. Dominus dedit, Dominus
 abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est, sit
 nomen Domini benedictum*¹¹. Magnum nobis Job
 sanctissimus documentum ostendit, ut contra om-
 nes fluctus sæculi turbulento mens nostra incon-
 cussa permaneat, ne fatigati adversis in verba
 blasphemiu erumpamus; sed ut iisdem verbis uta-
 mur, quibus et ipse usus est dicens: *Sit nomen
 Domini benedictum in sæcula*. Sed insatiabilis ad-
 versarius cum tot damnis eum afficiens nihil in
 eum agere potuisset, et cum rursus eum a di-
 vina potentia laudari audisset, ait ad Dominum:
*Pellem pro pelle, et omnia quæcunque habuerit ho-
 mo, pro anima sua dabit: sed mitte manum tuam
 et tange ossa ejus et carnes, et vide an in faciem
 tibi benedicat*¹². Tunc Dominus, præsciens omnium
 futurorum, tradidit ei corpus tantummodo, ani-
 mam autem custodire præcepit. Tradidit eum Do-
 minus, non ut voluntati diaboli pareat, sed ut
 famulum suum probabiliorem efficiat, et ejus to-

lerantia in universo mundo clarescat. Tunc per-
 cussit Job vulnere pessimo a pede usque ad caput;
 et tulit testam ut saniem vulnerum raderet,¹³ et
 sedebat in stercore extra civitatem, qui paulo ante
 in regali sedebat solio; et despiciebant eum uni-
 versi, quem primum subditi metuebant. Isti igitur
 tali ac tanto, qui in tanta excellentia eminebat,
 nunc uxor ejus de mercede operis sui exhibet ali-
 mentum, quæ etiam sempiternum supplicium ei
 inferre conata est. dicens: *Dic unum verbum in
 Domino, et morere*¹⁴. At ille vir philosophicus, at
 ille totius patientiæ magisterio repletus sprevit ac
 repulit tale consilium dicens: *Tanquam una ex
 insipientibus mulieribus locuta es: si bona excepimus
 de manu Domini, mala non toleramus*¹⁵? Vide tenta-
 tionum pondus, ut patientiæ magnitudinem pos-
 sis agnoscere. Sublimis erat in potentia sua, abun-
 dans in divitiis, copiosus in filiis; et universis his
 privatus, nudus apparuit. Mos enim est athleta-
 rum ut ad certamen nudi procedant. Merito ergo
 et hic beatus contra diabolum congressurus, cun-
 ctis facultatibus velut quo iam vestimento exutus
 est; sed in tali certamine constitutum, hæc verba
 eum contra diabolum arbitror protulisse: O, in-
 quit, diabole, idcirco in me tam crudeliter desæ-
 visti, ut per me tua potentia arguatur. Quid tan-
 quam vorago cunctos quæris absorbere? Quid, qui
 te nihil læserunt, devorare quæris ut leo? Quid
 innocentibus nocere festinas? Non erubescis, cum
 tot es sis a famulis Dei prostratus ac victus? Non
 tibi sufficiebat, cum de tanta humilitate ad hanc
 me egestatem perduceres? Non tibi sufficiebat, cum
 filios meos ac filias meas sub uno momento nece-
 res? Insuper sævissimis doloribus, corpusculum
 meum afflixisti, ut ex putredine carniū vermium
 globi ebulliant. Tu quidem contra membra fragilia
 agressus es bellum inferre, sed stabilitatem ani-
 mæ commovere non poteris. Improbis venenis
 confidens, fidem meam quassare conatus es: sed
 ego confidens in Deo meo, effrenatas tuas conteram
 vires. Et cum sis subdolos, in tuis me laqueis ir-
 retire tentasti, sed me ab his retibus eripuit Do-
 minus. Tu licet temporales mihi inferas cruciatus,
 ipse in sempiternis es torquendus suppliciis: et
 quidem si mortales vermes de meo procedant cor-
 pusculo, tu ab immortalibus vermibus devorandus
 es in gehenna. Tu licet multiplicata inferas tenta-
 menta, ego non mutabo meam innocentiam: et
 licet projectus **700** extra urbem, Deum meum
 benedicere non desinam.

5. Sed et justus illius Tobie exemplum si dili-
 genter consideres, maximam ex eo consolationem
 invenies. Iste denique in ministracionibus paupe-
 rum admodum occupatissimus fuit. Et si qui ex
 genere ejus defuncti fuissent, secundum religionis
 nostræ ritum ut convenit sepeliebat. Siquidem, u,

⁸ Job xxix, 13-15. ⁹ Job i, 2, 3. ¹⁰ I Tim. vi, 7. ¹¹ Job. i, 21. ¹² Job ii, 4, 5. ¹³ ibid. 7, 8. ¹⁴ ibid.

⁹. ¹⁵ ibid. 10.

fertur, consuetudo talis Assyriis est, ut mortuis A terræ denegent sepulturam; sed eorum cadavera pellibus involuta, super faciem terræ exponunt, scilicet ut a bestiis vel avibus devorentur. Hic ergo dum captivus cum plurima multitudine Judæorum apud Assyrios degeret, et ad sepeliendum defunctorum corpora, ut dixi, studium daret: ab hoc opere tam religioso, tam pio, prohibitus aliquando a rege Assyriorum, nihilominus tamen etiam occulte opus usitatum, prout poterat, conabatur explere. Quodam denique tempore cum in Pentecostes die festissimo epulæ sibi, utpote pro solemnitate, solito gratiores præparatæ fuissent, non est passus cibos suos solus sumere. *Ait ergo ad filium: Vade, inquit, filii, et voca, si quem inveneris pauperem ex fratribus nostris, eum tamen qui timet Dominum,* B *ut manducet nobiscum*¹⁶: et esse sustineo te, fili, donec venias. At ille dum iret, reperit quemdam Hebræum necatum laqueo, et projectum in publico. Qui continuo regressus, quod viderat, indicavit patri. Ille cum hæc audisset, non eum paratæ epulæ, non eum diei festivitas, non saltem minæ tyranni a bono opere retraxerunt: sed surgens illico pergit ad publicum: atque cadaver humo, ut solebat, operiens, reversus cum luctu prandium quod reliquerat sumit. Hic ergo tam pius, tam operibus bonis ornatus, ad ultimum aspectu caruit oculorum. Et qui primum miseris conferebat solatium, aliorum postmodum indigebat auxilio. Sed Dominus ad fidei ejus patientiam comprobendam, tentari eum taliter voluit. Et ille sciens magis sibi C adversa prodesse quam prospera, æquanimiter usque in finem patientiam tenuit. Idcirco eum Raphael angelus collaudat, et dicit: *Opera Dei revelare et confiteri, honorificum est*¹⁷. Nam quando orabas tu et Sara nurus tua, ego obtuli memoriam orationis vestræ in conspectu claritatis Dei: et cum sepelires tu mortuos similiter, et quia non cunctatus es exurgere, et derelinquere prandium tuum, et abiisti: missus sum tentare te. Et iterum: *Misit me Dominus curare te, et Saram nurum tuam*¹⁸. Et quidem nos hæc breviter, ut potuimus, explicavimus. Si quis autem diligentissime sanctorum omnium vitam attendat, non aliter eos nisi in laboribus et adversis claruisse perspiciat.

6. Hoc jam, quia verbera prosunt (ut superius præmisimus), comprobandum est; et quod tunc erga nos divinus amor agnoscat, cum diversis cruciatibus ac tentamentis conficimur. Sic enim nos Salomon in Proverbiis instruit: *Qui parcit, inquit, baculo, odit filium suum: si autem diligit, diligenter corripit*¹⁹. Ergo cum nutu Dei corripimur in adversis, non odium tunc in nos, sed charitas comprobatur. Ideo autem castigat, quia non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat²⁰. Non nos affligit ac verberat, ut nos in interitum

mittat, sed ut convertamur ad eum, et misericordiam ipsius adipisci possimus. Ipsum denique Dominum per Prophetam audi loquentem, qui ait: *Si dereliquerint legem meam, et mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum; misericordiam autem meam non dispergam ab eis, neque decipiam eos in veritate mea*²¹. Frequenter enim rerum prosperitas arrogantiam generat, et per longanimitatem in superbia mens inflatur humana. Propterea verus ille animarum medicus Deus, cum diversis languoribus vitiorum ægrotare nostram viderit mentem, hoc est, cum nos superbiæ tumor inflaverit; vel ad diripiendum aliena, avaritiæ morbus pulsaverit; vel ad concinnandas insidias fratribus invidia persuaserit; vel cum desidia animus noster oppressus, religionem Dei neglexerit, per corporales castigationes, veluti per quædam medicamina animum nostrum curare festinat. Cum enim permittit nos aut captivitate vastari, aut rerum nostrarum sustinere jacturam, aut ingentem valetudinem membra nostra pulsare, vel cujuslibet in nos tentamenta generis irrogari, sanitatem nobis animæ per hæc cupit inferre, non damna. Ita enim per Isaiam prophetam ipse testatur: *Et propter peccatum inquit, modice contristavi eum, et percussi eum, et averti faciem meam ab eo: et contristatus est, et ambulavit tristis, et consolatus sum eum, et sanavi eum*²². Denique Manasses ille rex cum abundantia ac deliciis frueretur, et super Judaicum populum principem se cerneret; insuper elatus recessit a Domino: templum quoque Dei replevit idolis, ac plurimorum sanctorum sanguinem fudit: sed et Isaiam prophetam serra lignea secavit, et multa exsecranda opera perpetravit²³. Cum autem ab Assyriis captus fuisset, vinctus compedibus atque onustus ferro, in Babyloniam deductus, videns se oppressum angustiis, in amaritudine animæ suæ conversus clamavit ad Dominum, qui salutem animarum, non mortem desiderat: et ereptum eum ex inimicorum manibus, in pristinum constituit regnum²⁴. Vides quomodo eum calamitas ab erroris via correxit; vides quod ei captivitas velut quoddam medicamentum animæ remedium contulit, et salutem suam, quam prius per elationem amiserat miseris postmodum afflicto invenit. Ecce quantum generi humano prosunt damna carnalia. Securitas autem rerumque prosperitas sæpe, ut diximus, animæ generat detrimentum.

7. Et quid dicam de peccatoribus? David ille justus, qui secundum cor Domini fuit electus, de quo ipse Dominus dixit: *Inveni David filium Jesse, virum secundum cor meum, qui facit omnes voluntates meas*²⁵, cui regni potestatem, ac prophetiæ concesserat gratiam; cum esset in maxima abundantia, et in securitate ac divitiis florisset, mul-

¹⁶ Tob. II, 2 seq. ¹⁷ Tob. XII, 7 seq. ¹⁸ ibid. 14. ¹⁹ Prov. XIII, 24. ²⁰ Ezech. XXXIII, 11. ²¹ Psal. LXXXVIII, 31-34. ²² Isa. LVII, 17, 18. ²³ IV Reg. XXI, 4 sqq. ²⁴ II Par. XXXIII, 11 sqq. ²⁵ I Reg. XIII, 14; Act. XIII, 22.

tasque sibi nationes auxiliante Domino subdidisset; quia paululum ab eo tribulatio elongaverat, immobilem se esse putabat. Ipse denique ait: *In mea abundantia non movebor in æternum*²⁶. Tamen iste ab una muliere captus, in uno delicto duo crimina perpetravit. Uriam Etheum [sic] virum innocentem **701** occidit, cujus adulteraverat conjugem²⁷. Si autem tunc tribulationibus pressus fuisset, in tam grande peccatum minime incidisset, per quod naufragium Spiritus sancti pateretur. Unde postquam delictum suum agnovit, et sancto Spiritu privatum se esse persensit, ad recuperandam pristinam gratiam obsecrans clamabat ad Dominum: *Spiritum rectum innova in visceribus meis: et ne projicias mea faciet tua: et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me*²⁸. Quando autem tribulationibus maxime esset confectus, et congressionibus hostium undique circumdatus, qui cum eo sæpissime dimicantes, quiescere eum non sinebant, ex toto corde clamabat ad Dominum, a quo protinus impetrabat auxilium, sicut ipse ait in psalmo: *Ad Dominum cum tribularer, clamavi, et exaudivit me*²⁹; et iterum: *In die tribulationis meæ Deum exquisivi: manibus meis nocte contra eum, et non sum deceptus*³⁰. Non solum autem in his positus, a delictis se gravibus abstinebat, verum etiam modicam incontinentiam velut crimen maximum arbitrabatur. Denique quodam tempore, cum gens Philistinorum Bethlehem obsideret, et David esset in munitione, desideravit, et dixit: *Quis dabit mihi aquam, ut bibam, de lacu qui est in Bethlehem in porta*³¹? Cumque tres viri potentes inter media castra Philistinorum erumpentes, aquam ei de eodem lacu libere detulissent, reprehendit se, et noluit bibere, sed libavit eam Domino, et dixit: *Propitius esto mihi, Domine: non faciam hoc, ut sanguinem virorum horum qui abierunt in animabus suis, bibam. Et noluit bibere*³². Considera ergo, frater, diligenter, ac perspice, quale ille naufragium prius in abundantia pertulit, et qualem postmodum humilitatis intulit philosophiam. Cum in securitate degeret, occidens virum innoxium, ignorabat esse peccatum. In humilitate vero, allatam sibi cum periculo aquam crimen arbitratus est bibere. Animadvertens igitur beatus David, quod si utilitatem conferebat humilitas, dicebat ad Dominum: *Cognovi, Domine, quia æquitas judicia tua, et in veritate tua humiliasti me*³³. Item in eodem psalmo in humilitate sua gratulanter adjecit: *Bonum mihi, quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas*³⁴: et iterum: *Juxta est Dominus his qui tribulato sunt corde, et humiles spiritu salvabit*³⁵. Quando enim in tribulationibus positus est homo, sæpe memor est Dei, et Deus est juxta eum, imo et requiescit. Sic enim declarat ipse Dominus per prophetam:

*Super quem, ait, requiescam, nisi super humilem, et mansuetum, et trementem verba mea*³⁶? Difficile autem poterit esse quisquam humilis vel quietus, nisi fuerit prius confectus tribulationibus.

8. Non te ergo, dilectissime, corporis damna contristent, sed quidquid Dominus miserit, gratulanter ac viriliter suffer. Si te diversi corporis languores pulsaverint, peto ne turbetur cor tuum, ne animus tuus frangatur, ne vox tua erumpat in verba blasphemiae; sed potius patientissimi illius beati Job exemplum ante oculos tuos pone. Dicito quod audisti ipsum dicentem: *Sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum*³⁷. Novi enim quosdam, maxime eos qui lepræ macula sunt corpore aspersi, in tantam desperationem pro hac plaga venire, ut putent se omnino destitutos esse a Domino; sed hoc patitur ille qui non est divinis eloquiis eruditus. Si autem in lege Domini die nocteque meditaretur, si sciret *Dei esse vera judicia et justificata in semetipsa, et desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum, et dulciora super mel et favum*³⁸, tanquam vera medicamina ulcera morbi susciperet. Diceret quoque et ipse: *Memor fui judiciorum tuorum a sæculo Domine, et consolatus sum*³⁹. Licet enim parvo tempore asperum et amarum hoc vulnus, grande animæ remedium generat in posterum. Crede mihi, frater, nunquam sic in balneis corpora abluuntur sordibus, ut animæ sordes per hujusmodi languores emundantur. Nonne et medicus cum vulnus curaverit ægroti, ferri concisione membra dilaniat, aut si necesse fuerit, etiam per ignis ministerium exurit, et dolorem ideo infert, ut dolorem quem habuit mors generare, expellat? Nunquid ergo medicum per odium hoc fecisse incusas: cui ut hoc faciat, munera ante et dona largitus es? Multo magis ille cœlestis medicus Deus paterno affectu cupit curare quos fecit, quos etiam a morte ipse redemit. Et ideo in corpore nostro temporales infert plagas, ut animam nostram a plagis, quæ mortem generant æternam, liberet.

9. Noli ergo turbari, frater, sed libenti animo quæcunque Dominus intulerit, suscipe. Noli graviter ferre quod deserueris populum civitatis. Quid enim te juvat habitare cum turbis, aut quid te lædit si a turbis fueris segregatus? In hoc enim omnibus modis laborandum est, ne in futuro sæculo civitate Dei privemur. Nam et hi qui morantur in urbibus, et quibus murorum ambitus apti videntur si scelerum morbo correpti, suam neglexerint vitam, civitatis illius cœlestis, quæ sanctorum omnium mater est, privatur consortio. Et tu, cum sis in plagis ac doloribus constitutus, et ab hac lutea urbe exclusus; si sapienter hæc toleraveris, et humiliter Deo tuo servieris, civitatis ipsius ac

²⁶ Psal. XXIX, 7. ²⁷ II Reg. VI, 17, 4. ²⁸ Psal. L, 12, 13. ²⁹ Psal. CXIX, 1. ³⁰ Psal. LXXVI, 3. ³¹ II Reg. XXIII, 15. ³² ibid. 17. ³³ Psal. CXVIII, 75. ³⁴ ibid. 71. ³⁵ Psal. XXXIII, 19. ³⁶ Isa LXVI, 2. ³⁷ Job I, 21. ³⁸ Psal. XVIII, 10, 11. ³⁹ Psal. CXVIII, 52.

paradisi colonus efficiaris. Non enim pro execratione animæ, sed propter qualitatem ægritudinis, a populi consortio recessisti: eo quod generis ejus morbus, ut quidam asserere volunt, contactu suo soleat polluere: animam vero non solum non polluit, verum etiam si fuerit immunda, purificat. Unde peto non confundaris, charissime, ne turbetur cor tuum, ne te asperitas vulnerum ad desperationem vitæ futuræ adducat. Ne velis stultam illam opinionem cogitare quorundam, qui se ita in die resurrectionis arbitrantur resurgere: et hæc quam vana, quam inanis suspicio! Dic mihi quis ille es qui ista affirmas, ex mentis arbitrio loqueris, an alicubi in divinis paginis scriptum esse legisti? Sed apparet mihi nunquam te divinarum Scripturarum verba legisse; nam si hujusmodi rebus studium habuisses, nunquam te morbus perfidiæ invasisset. O quam perniciosam animæ imperitia generat! o quam sævissimum vulnus mens inerudita acquirit! Sed jam ab his perfidiæ cogitationibus, peto, frater, ut fugias, et quia multum **702** erras, dum Scripturas ignoras, pete a Domino ut tibi tribuat intellectum. Clama ad Dominum, et dicito: *Da mihi intellectum, et discam mandata tua*⁴⁰; et: *Doce me justificationes tuas*⁴¹, quia *beatus homo quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum, ut mitiges ei a diebus malis*⁴². Si autem de lege sua te docuerit Dominus, nullo modo te perfidiæ procella perturbabit.

10. Si ergo cupis ut te instruat Dominus, Scripturas inspiratas a Domino assidue lege, vel certe legenti libenter aurem accommoda, et magnam ex his consolationem invenies, quæ te a doloribus mitiget. Non parva medicamina sunt, frater charissime, libris inserta divinis: verbi gratia, si multis peccatis oppressus animus tuus ægrotat, lege librum Psalmorum, et ibi invenies medicamentum vulnerum tuorum. Dicito ad Dominum: *Ego dixi, Domine, miserere mei: sana animam meam, quia peccavi tibi*⁴³. Si autem ob desperationis morbum animus dubitat pœnitere; ipse te Dominus per prophetam ad se invitat, dicens: *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos*⁴⁴; et iterum: *Nunquid non est resina, aut medicus in Galaad? quare non ascendit sanitas filiæ populi mei*⁴⁵? Iterum in Evangelio ipse Dominus dicit: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego requiescere faciam vos*⁴⁶. Si vero mens tua per superbiam vitium intumescit, invenies in Proverbiis scriptum: *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*⁴⁷: ut hoc quoque medicamine possimus malum evitare superbiam et humilitatem assumere. Iterum si te avaritiæ ardor inflamat, audi Apostolum, qualiter hujus morbi qualitatem exponat, dicens: *Radix omnium malorum est pecuniarum cupiditas, quam quidam appetentes, naufragaverunt a fide, et inseruerunt se*

A *doloribus multis*⁴⁸. Tunc tu hujus pessimi vulneris agnoscens malitiam clama ad Dominum: *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam*⁴⁹. Nec enim est ulla passio animæ cujus non in libris divinis medicamenta invenias: quorum nunc facere mentionem, tempus non patitur. Nam et ipse si ad requirendum adhibueris studium, sine dubitatione ulla, Deo donante, reperies.

11. Sed quoniam nunc in hac parte animum tuum ægrotare intelligo, cum dicas hoc, qui cum plaga lepræ de mundo excesserit, ita eum denuo post mortem resurgere: ausculta igitur diligenter ut hanc mortiferam susceptionem a te possis avertere. Ergo si ita est ut dicis, quicumque in quo statu defunctus fuerit, in eo iterum esset necesse resurgere; verbi gratia qui cum uno oculo aut pede vel manu, vel aliquo debilitato membro ex hac vita decesserit, ita eum resurgere oporteret. Noli, frater, noli sic impie credere: sed audi in quo statu nos post resurrectionem Dominus esse prædixerit. Qui autem meruerint resurrectionem, non nubunt neque nubentur, sed erunt sicut angeli in cœlis⁵⁰. Si non nubunt: sed sunt sicut angeli, utique nec infirmitati alicui ultra subjacet caro; sed quæ fuit mortalis, induit immortalitatem. Item de hoc Dominus audi quid dicat. *Tunc, inquit, justi fulgebunt in regno Patris sui, sicut sol*⁵¹. Manifestum autem nobis est, quod justorum plurimi innumerabilibus confecti vulneribus, hac luce privati sunt, maxime cum beati martyres manibus ac pedibus amputatis, ac toto corpore laniati alii runcatis auribus naribusque, alii effossis oculis, coronam in cœlis adepti sint. Quis igitur si tam impius, tam sacrilegus, ut eos in eo statu in quo defuncti sunt, affirmet resurgere? Ecce et Lazarus ille mendicus, qui toto corpore repletus erat ulceribus, ante foras divitis jacebat, de cujus mensa micas cupiebat, ut suam esuriam satiaret; et ille dives bysso utebatur et purpura, et corpore robustus ac pinguis jucundabatur in epulis, et hic quidem ita. Sed vide post paululum qualis repentina in eis immutatio facta est. Iste qui splendide delectabatur in epulis, post excessum vitæ cruciabatur in flammis; et ille qui fuerat ulceribus repletus ac fame consumptus, in Abraham sinibus consolabatur. Vide quantam requiem Lazarus meruit pro corporis cruciamento, et in quibus ardoribus dives deputatus est propter parvi temporis lætitiâ. Quid ei profuerunt illæ saginatae carnes? quid illi contulerunt divitiæ? Ecce in tantis ardoribus positus est, ut guttam aquæ impetrare non valuerit. Viderat namque Lazarum in Abraham sinu jucundari, et elevavit vocem suam, dicens: *Pater Abraham, miserere mei, et mitte Lazarum, ut intingens extremum digiti sui in aquam, refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma*⁵². Ecce quem paulo

⁴⁰ Psal. cxviii, 73. ⁴¹ ibid. 12, 26, 68, 133. ⁴² Psal. xciii, 12, 13. ⁴³ Psal. xl, 5. ⁴⁴ Zach. 1, 3. ⁴⁵ Jerem. viii, 22. ⁴⁶ Matth. xi, 28. ⁴⁷ Prov. iii, 34; Jac. iv, 6; I, Petr. v, 5. ⁴⁸ I Tim. vi, 10. ⁴⁹ Psal. cxviii, 36. ⁵⁰ Matth. xxii, 30. ⁵¹ Matth. xiii, 43. ⁵² Luc. xvi, 24.

ante superelatus despiciebat, cujus carnes vulneribus tabefactas horrebat, nunc ab eo solatii patrocini-
 nium, oppressus cruciatibus postulat. Sed quid ad
 eum respondit Abraham? *Filii inquit, recepisti bona invitata tua, similiter et Lazarus mala: nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris*⁵³. Hoc solum te debuit, charissime, suadere, quod ideo ad tempus hæc sustineas mala, ut in perpetuum in Abrahæ sinibus collæteris: et non ita rursum vivere te arbitreris post mortem.

12. Audi autem quid beatus Job sperabat, cum in tantis vulneribus esset constitutus; qui magis idcirco tormenta corporis patientissime tolerabat, quia confidebat idipsum corpus in die resurrectionis in melius conformari. Denique ausculta, quid in ipsis vulneribus dicat. *Scio, inquit, quod Redemptor meus vivit, et in novissimo die resurrecturus sum, et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum, quem visurus sum ego ipse, et non alius. Reposita est hæc spes mea in sinu meo*⁵⁴. Et tu quoque, frater, habeto talem spem et talem fiduciam, quod possis post immortalis splendorem induere: et omnes corporis cruciatus facile ac leviter sustinebis; et non solum te dolores pœnales in nullo contristabunt, sed insuper animæ lætitiâ generabunt. Quia si de corporis immutatione hæc quæ diximus, pauca sunt, accipe quid etiam Paulus hujuscemodi causa apertissime doceat quemadmodum dubios et incredulos assertionem plenissima arguit. Dicebant quidam etiam tunc: *Quomodo resurgunt mortui? quo autem corpore veniunt?* quibus ita respondit: *Insiptens, inquit, tu quod seminas, non vivificatur, nisi prius moriatur. Et quod seminas, non corpus quod futurum, seminas, sed nudum granum, ut puta tritici aut alicujus alterius. Deus autem dat illi corpus prout voluit*⁵⁵. Hoc est: Quemadmodum tu granum tritici nudum spargis in terra, nullam in se viriditatem habens, nullum amictum; et cum in terra fuerit putrefactum, denuo multiplicatum resurgit in spicas, et non nuda grana, sed velut pulchri cujusdam corporis foliorum amictu vestita; hoc est enim quod ait, *Deus enim dat illi corpus prout vult*. Ita enim corruptibile corpus hoc, cum nunc fuerit in sinibus terræ sepultum, vere non vivificatur, nisi veluti granum tritici seminatur. Quando autem nutu Dei tempus resurrectionis advenerit, non corruptibile ut seminatum est, sed incorruptibile et immortale resurget. Ita namque in posterioribus sequitur: *Seminatur, inquit, in corruptione, surget in incorruptione; seminatur in contumelia, surget in gloria; seminatur in infirmitate, surget in virtute; seminatur corpus animale, surget corpus spiritale*⁵⁶. Hoc est: Corpus hoc quod nunc gerimus, cito post mortem corrumpitur, et in putredinem vermium vertitur; aliquoties etiam ante mortem dissolvitur; antequam spiritus

A exhalet, membrorum compagine languorum putredine amputantur. Multas contumelias patitur, infirmitates plurimas sustinet, esurit, sitit, lassatur, anxietur, asperitatem frigoris patitur: sed hoc corpus animale est, hoc est animæ per quam in hac vita consistimus. Quod autem resurgit, spiritale est, quia sancto Spiritu recreatur. Sic enim in psalmo scriptum est: *Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ*⁵⁷. Modo terrenum circumferimus corpus, tunc cœleste induemur; quia sunt corpora cœlestia, et corpora terrestria. Sed alia cœlestium claritas, et alia terrestrium. Terrestrium quidem claritas, temporalis est et caduca; cœlestium autem claritas, sempiterna est: quod tunc manifestabitur, quando corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem⁵⁸. Noli ergo dubitare, charissime, quod possis cœleste corpus induere. Ne velis arbitrari, quod lepræ macula aut quaecunque corporis vulnus a claritate nos cœlestium separet: imo per hæc magis regnum cœleste acquiritur, ut memorati Lazari ac beati Job docemur exemplo. Excludimur vero a regno, si vitia in nobis et peccata permanserint. Excludimur **703** a regno, si omnipotentem Deum credimus impotentem. Impotentem autem ille asserit Deum, qui se existimat non posse ab eo transformari in melius. Nunquid Dominus, qui potest arefactas et in nihilum redactas carnes atque ossa arentia vivificare et resuscitare, convertere in claritatem cœlestem non potest? Noli, frater, rogo, noli sic credere, ut Deum omnipotentem esse non deneges, et in hac parte asseras impotentem.

13. Sed forte inde animus tuus ad desperationem adducitur vitæ, eo quod te dicas deliquisse in multis, et peccatorum causa his te vulneribus respersum. At in hoc magis Dei in te amorem debes arbitrari, non odium; quia in hoc te sæculo tanquam filium voluit emendare, ut purum te animo atque immaculatum in futuro recipiat. Sic enim scriptum est⁵⁹. *Quem diligit Dominus, corripit: flagellat autem omnem filium quem recipit*. Si ergo videris peccatorem nulla dispendia pati, nulla ægritudine corporis laborare, nullis opprimi angustiis, agnosce quod hunc Dominus, eo quod multum deliquerit, accipere non vult. Et propterea non flagellatur, quia suscipi non meretur. Te autem ideo castigat, ut æternæ morti non tradat. Sic enim ait beatus David: *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me*⁶⁰. Nam et Jerusalem cum peccaret in Dominum, et prophetas qui ad corrigendum eam missi fuerant, occidisset, ideo eam in direptionem et captivitate in Babyloniam tradidit, ut per captivitatis jugum ad se filios suos converteret: non ut puniret, sed ad meliora corrigeret. Denique post septuaginta annos, ad pristinam eos patriam revocavit. Ita enim eam per sacerdotes in Jeremia [Isaia] mise-

⁵³ Luc. XVI, 25. ⁵⁴ Job XIX, 25-27. ⁵⁵ I Cor. XV, 35-38. ⁵⁶ ibid. 42-44. ⁵⁷ Psal. CIII, 30. ⁵⁸ I Cor. XV, 54. ⁵⁹ Hebr. XII, 6. ⁶⁰ Psal. CXVII, 18.

ricors Dominus consolatur : *Loquimini, sacerdotes, ad cor Jerusalem, et consolamini eam: quia bibit de calice furoris Domini, et recipit a Domino duplicia peccata sua*⁶¹. Igitur si justus es, gaudere te convenit in adversis, ut probabilior fias. Quia si peccator es, similiter quia afflicus es gratulare. Propterea enim hic affligeris, ut a sordibus te diluas peccatorum, et in sæculo futuro consolationem invenias. Utrisque proderit cordis afflictio ; quia *Sacrificium Deo, spiritus contribulatus: cor contritum et humiliatum Deus non despicit*⁶². Nam peccator cum castigatur a Domino, si priores actus suos emendare noluerit, et in desperationem vitam suam adduxerit, si dixerit, Jam mihi nulla est venia, jam me oblitus est Dominus, jam omnis vita mea in perditione posita est; nullam requiem spero post mortem, si me meus factor causa hominis non despexisset, non me talibus pœnis conficeret: iste talis ipse sibi causa mortis efficitur: ultro se desperationis gladio perimit, deque eorum se numero esse consignat, quos propheta denuntiat, cum dicit : *Flagellasti eos, et non doluerunt: verberasti eos, et noluerunt percipere disciplinam*⁶³. Sed tu, frater, a tali

A consortio omnibus modis, rogo, declina, et divinum judicium gratanter et dulciter suscipe. Dicite et ipse, *Judicia Domini dulciora super mel et favum*⁶⁴. Nam et si amara castigatio videatur ad tempus, dulces fructus in posterum generat. Ista te castigatio a vitiis revocat, et ad virtutes instigat. Per hanc castigationem mors expellitur, et vita acquiritur. Castigatio ista caret pœnæ futuræ tristitia, et jucunditatem acquireret æternam. Castigatio ista superbiam reprimat, et humilitatem in qua requiescit Dominus, generat. Dicite et tu : *Bonum mihi quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas*⁶⁵. Quia si libenti animo hæc a me dicta perceperis et in Dei laudibus atque in gratiarum actione permaneris, et per singulas horas Deum benedixeris, senties te in spiritu cum Domino. Qui enim semper memor est Dei, semper erit cum eo. Ipse quoque dolores tui corporis mitigabit ; ipse ad tolerantiam animum tuum corroborabit ; et licet corpore repletus videaris ulceribus, mentem intrinsecus sanam et incolumem possidebis ; adjuvante Domino nostro Jesu Christo, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

⁶¹ Isa. XL, 2. ⁶² Psal. L, 18, 19. ⁶³ Jerem. v, 3. ⁶⁴ Psal. XVIII, 11. ⁶⁵ Psal. CXVIII, 71.

EJUSDEM S. PATRIS BASILII

DE LAUDE SOLITARIÆ VITÆ.

Exstat inter Opera S. Petri Damiani, cap. 19 opusculi xi, quod inscribitur : *Dominus vobiscum*
Vide *Patrologiæ Latinæ* tom. CXLV, col. 246 D.

SANCTI BASILII

CÆSARÆ CAPPADOCIÆ EPISCOPI

ADMONITIO AD FILIUM SPIRITUALEM.

Vide *Patrologiæ Latinæ* tom. CIII, col. 683.

MONITUM.

Homilias tres sub Basili nomine Græce ex codicibus Mosquensibus edidit Christianus Fridericus Matthæi in *Glossariis Græcis minoribus* (Mosquæ 1774, in-4). Prima, quæ inscribitur *Περὶ τελειότητος βίου μοναχῶν*, *De perfectione vitæ monasticæ*, non aliud est quam Basili epistola ex recensione Garnerii ordine 22, eodem titulo insignita; quod præcedentes editores fugit, qui hanc homiliam omnino spuriam pronuntiarunt. Tertiam Basili nomen ementiri nemo non videt. Secunda, quæ inscribitur: *De misericordia et iudicio*, Basilio adjudicanda videtur, si testimonio Symeonis Logothethæ fides, cum ejus loca in Sermone 4 non semel exscripserit. (Cf. pagg. 490, 461 ed. Garnier.) EDIT.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ,

ΟΜΙΛΙΑ (25) ΠΕΡΙ ΤΕΛΕΙΟΤΗΤΟΣ ΒΙΟΥ ΜΟΝΑΧΩΝ.

S. P. N. BASILII

CÆSARÆ CAPPADOCIÆ ARCHIEPISCOPI

HOMILIA DE PERFECTIONE VITÆ MONASTICÆ

Πολλῶν ὄντων τῶν ὑπὸ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς δη-
λουμένων, κ. τ. λ.

(25) Ὁμιλία. Est hæc oratio quinquagesima co-
dicis Bibliothecæ sanctissimæ Synodi in fol. n. XX.

Cum multa sint per divinam Scripturam reve-
lata, etc., ut in epistola 22.

Scriptus est iste codex a Nicolao quodam, anno post
Christum natum 997 in membranis.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ (26) ΠΕΡΙ ΕΛΕΟΥΣ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΩΣ (27).

EJUSDEM

DE MISERICORDIA ET JUDICIO.

Πάτερ, εὐλόγησον.

Ὁ μὲν ἐπιλανθάνομενος τοῦ Θεοῦ, κοσμος, ἀδελ-
φοί, ἀδικία (28) τῇ πρὸς τὸν πλησίον, καὶ ἀπαν-
θρωπία (29) τῇ πρὸς τοὺς ἀδυνάτους κρατεῖται, καθά-
περ ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγει, ὅτι καθὼς οὐκ
ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει,

(26) Τοῦ αὐτοῦ. Hæc est oratio quadragesima
octava codicis ejusdem Bibliothecæ in fol. n. XXII,
qui sæculo XI aut XII scriptus videtur. Judicavit
hanc orationem ut ineditam Montefalconius in
Bibl. Coislin. p. 117, cod. XLVIII, fol. 228, et p. 118
cod. L in fine. In editione certe Garnerii Parisina
non potui reperire, nec ejus mentio fit in indice
alphabetico operum Basili Magni, qui est apud
Fabr. Bibl. Græc. vol. VIII, p. 115, seqq.

Benedic, Pater,

Oblitus Dei mundus, fratres, nil nisi iniqua in
proximum, et inhumana in impotentes sentit, ut
divinus dicit Apostolus, quod *Sicut non probave-
runt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in
reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt,*

(27) Καὶ κρίσεως. Κρίσις, quod tironum causa mo-
neo, per totam orationem nihil nisi *justitiam* no-
tat. Videtur autem huic orationi occasionem dedisse
Matth. xxiii, 23, et Luc. xi, 42. Latine, ut puto, non
inepte inscripseris hanc orationem. *De liberalitate
et abstinentia.*

(28) Ἀδικία. Quæ opposita est κρίσει.

(29) Ἀπανθρωπία. Opponitur ἐλεημοσύνη.

*repletos omni iniquitate, malitia, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurrone, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inventores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, sine affectione, sine misericordia*⁶⁶; quos ad pietatem revocans Deus, et abstinentiam a malis docet, et studium misericordiae erga proximum, juxta doctrinam Isaiae prophetæ de Dei persona dicentis: *Quiescite agere perverse, discite benefacere*⁶⁷. Multa profecto protulit lex de non lædendo proximo præcepta, et de colenda misericordia et humanitate mandata. Quorum si quis alterutrum omiserit, non sufficiet alterum ad justificandum hominem. Non enim acceptabilis apud Deum beneficentia in egenos, quæ ex iniquis lucris fit; nec laudabilis qui ab iniquitate abstinet, nisi quoque fratribus de suis communicet. Scribitur enim de iniquis qui Deo nihilominus dona offerre student: *Hostiæ impiorum abominabiles Domino*⁶⁸; et de misericordiam non agentibus: *Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur*⁶⁹. Qua de causa nobis consiliatur Proverbium: *Honora Dominum de justis laboribus tuis, et de primitiis æquarum frugum tuarum da ei*⁷⁰. Quod si enim ex iniquitate et rapina Deo offerres, præstabilius foret nec talia possidere, nec ex istis offerre. Nam sanctum donum vota impetrabitur, uti scriptum est: *Vota justorum acceptabilia apud Deum*⁷¹. Et rursus si quid justo labore acquisieris, et Deo oblationes offerre nolueris, quibus alantur pauperes, rapinæ deputatur tibi, uti dictum est per prophetam Malachiam: *Primitiæ et decimæ vobiscum sunt. . . . et erit dissipatio in domibus vestris*⁷². Conjunctis igitur et misericordia simul et iudicio, cum iudicio possideas, et impendas in misericordiam, sicuti scriptum est: *Misericordiam et iudicium custodi, et accede ad Deum tuum semper*⁷³. Eleemosynam enim et æquitatem diligit Deus. Quamobrem accedit ad Deum, qui misericordiam custodit et justitiam. Restat ut hic quisque semetipsum probet, et rem familiarem dives attentius expendat de qua Deo dona oblaturus est: an pauperem oppresserit consideret, aut gravaverit debiliorem, aut sibi subjectos spoliaverit, libidinem pro justitia professus. Jube-mur enim justum et æquum colere, etiam in servos. Noli vim adhibere quod potestate valeas, nec alios ea defraudari quod dominaris; sed quia multa tibi

A παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα, πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ, πονηρίᾳ (30), πλεονεξίᾳ, κακίᾳ, μεστὸς φθόνου, φόνου, ἐριδος, δόλου, κακοηθείας, ψιθυριστᾶς, καταλάλους, θεοστυγεῖς, ὑβριστᾶς, ὑπερηφάνους, ἀλαζόνας, ἐφευρετὰς κακῶν, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἄσυνέτους (31), ἀστόργους, ἀνελεήμονας· οὓς δὲ εἰς θεοσέβειαν ἐπανόγει Θεὸς, διδάσκει καὶ τὴν τῶν κακῶν (32) ἀποχὴν καὶ τὴν τοῦ ἐλέους πρὸς τὸν πλησίον ἐπιμέλειαν· ὡσπερ ὁ προφήτης ἐδίδαξεν Ἡσαΐας ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέγων· Παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν. Καὶ εἶχεν ὁ νόμος πολλὰ μὲν προσταγμάτων περὶ τοῦ μὴ βλάπτειν τὸν πλησίον, ἐντολὰς δὲ καὶ (33) περὶ τοῦ φιλοανθρωπεύεσθαι καὶ ἐλεεῖν. Εἰ γὰρ τις τὸ ἕτερον τούτων καταλίποι, θάτερον οὐκ ἱκανὸν εἰς διορθώσιν ἀνθρώπου (34). Οὕτε γὰρ ἐξ ἀδικῶν κερδῶν εὐεργεσία πρὸς τὸν θεόμενον δεκτὴ παρὰ τῷ Θεῷ, οὔτε ὁ τῶν ἀδικιῶν ἀπεχόμενος ἐπαινετός, εἰ μηδενὶ μεταδοίῃ τῶν ἑαυτοῦ. Περὶ μὲν γὰρ τῶν ἀδικούντων καὶ δῶρα Θεῷ προσφέρειν ἐπιχειρούντων γέγραπται· Θυσία ἀσεβῶν βδέλυγμα Κυρίῳ· περὶ δὲ τῶν μὴ ἐλεούντων· Ὁ φράσσων τὰ ὦτα αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι πένητος, καὶ αὐτὸς ἐπικαλέσεται, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἐπακούων. Διὰ τοῦτο ἡ Παροιμία συμβουλεύει· Τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων, καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης. Εἰ γὰρ ἐξ ἀδικίας καὶ ἀρπαγῆς μέλλεις προσφέρειν τῷ Θεῷ, κάλλιον μῆτε κτήσασθαι τὴν τοιαύτην κτῆσιν, μῆτε προσφέρειν ἐξ αὐτῆς. Καθαρόν γὰρ δῶρον ἀνοίσει τὴν εὐχὴν, ὡς γέγραπται· Εὐχαὶ κατευθυνόντων δεκταὶ παρ' αὐτῷ. Καὶ πάλιν, εἰ κτώμενος ἐκ δικαίων πόνων μὴ προσφέρεις Θεῷ προσφοράς, ἀφ' ὧν τρέφονται πένητες, ἀρπαγὴ λογισθήσεται σοι καθά φησι διὰ τοῦ προφήτου Μαλαχίου, ὅτι Λι ἀπαρχαὶ καὶ τὰ ἐπιδέκτα μεθ' ὑμῶν εἰσι, καὶ ἔσται ἡ διαρπαγὴ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν. Δεῖ τοίνυν, ἔλεον καὶ κρίσιν συγκεράσαντας ὑμᾶς, κτᾶσθαι μὲν μετὰ κρίσεως (35), ἀναλίσκεν δὲ εἰς ἔλεον, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐλεον καὶ κρίμα φυλάσσου, καὶ ἐγγίξῃ πρὸς Θεὸν σου διαπαντός. Ἐλεημοσύνην γὰρ καὶ κρίσιν ἀγαπᾷ ὁ Θεός. Διόπερ ἐγγίξει πρὸς Θεὸν ὁ τοῦ ἐλέους καὶ τῆς κρίσεως προνοούμενος. Λοιπὸν ἐνταῦθα ἐξεταζέτω τις ἑαυτὸν (36), καὶ σκοπεῖτω τοὺς ἰδίους πόρους ὁ πλούσιος, ἐξ ὧν ἀναφέρειν δῶρα μέλλει Θεῷ· μὴ τὸν πένητα κατεδυνάστευσε, μὴ τὸν ἀσθενέστερον ἐδιόσατο,

⁶⁶ Rom. i, 28 sqq. ⁶⁷ Isa i, 16. ⁶⁸ Prov. xv, 8; xxi, 27. ⁶⁹ Prov. xxi, 13. ⁷⁰ Prov. iii, 9. ⁷¹ Prov. xv, 8. ⁷² Malach. iii, 8-10. ⁷³ Ose. xii, 6.

(30) Πονηρία. Loco laudato, πορνεία, πονηρία.

(31) Ἄσυνέτους. Ibid. ἄσυνέτους, ἄσυνθέτους, ἀστόργους, ἀσπόνδους. Laudavit autem hunc locum propter vocabula ἀδικία, πλεονεξία, ἄσυνθέτους, ἀστόργους, ἀσπόνδους, ἀνελεήμονας. Nam reliqua hujus loci ad consilium Basilii et hujus orationis argumentum nihil faciunt.

(32) Τῶν κακῶν. Τῆς ἀδικίας, τῆς πλεονεξίας, τῆς

ἀρπαγῆς.

(33) Ἐντολὰς δὲ καί. Δὲ quodammodo hoc loco durum videtur: excusari tamen potest, quia refertur ad μὲν.

(34) Sequentia, Οὕτε etc., usque ad locum Malachiae habet Sym. Metaphr. serm. 4, p. 490.

(35) Μετὰ κρίσεως. Μετὰ δικαιοσύνης.

(36) Hæc Symeon p. 390.

μὴ τὸν ὑποκείμενον αὐτῷ πεπλευνέκτηκεν, ἐξουσία
 χρώμενος ἀντὶ δικαιοσύνης. Τὸ δίκαιον γὰρ καὶ τὴν
 ἰσότητα κελευόμεθα φυλάττειν καὶ πρὸς τοὺς δούλους.
 Μὴ γὰρ, ὅτι κρατεῖς, βιάζου, μηδὲ, ὅτι δύνασαι, πλεονέκτην ἄλλ' ὅτι πᾶρεστί σοι τὰ τῆς ἐξουσίας, δεῖξον τὰ
 τῆς δικαιοσύνης. Οὐ γὰρ ἐν ᾧ μὴ δύνασαι, παρέξεις
 τὴν ἀπόδειξιν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ὑπακοῆς καὶ τοῦ
 φόβου, ἀλλ' ἐν ᾧ παραβῆναι δυνάμενος, οὐ παραβαίνεις.
 Εἰ δὲ, ἀφελόμενος τὰ τῶν πενήτων, πένησι δίδως, κάλ-
 λιον (37) ἤσθα μήτε ἀρπάζων, μήτε διδούς (38). Τί
 μολύνεις τὸν σαυτοῦ πλοῦτον, ἐπεισάγων αὐτῷ τὰ
 μὴ δίκαια κέρδη; Τί βδελυκτὴν ποιεῖς τὴν σαυτοῦ
 προσφορὰν ἐξ ἁδικίας, προσφέρειν ἐπιχειρῶν, ἐν ᾧ
 μέλλεις ἕτερον πτωχὸν εἶλεῖν; Ἐκεῖνον εἰλέησον, ὃν
 ἁδικεῖς. Εἰς τοῦτον κατάχρησαι (39) τῇ φιλανθρω-
 πία· τούτῳ χάρισαι, καὶ πληρώσεις ἔλεον μετὰ κρί-
 σεως. Οὐ γὰρ κοινωνήσει πλεονεξία Θεός, οὐδὲ λη-
 στῶν καὶ ἀρπάγων κοινωνός ὁ Κύριος· οὐδὲ ὡς ἀδύ-
 νατος τρέφειν τοὺς πένητας, ἡμῖν κατέλιπεν αὐτούς·
 ἀλλὰ τὴν δικαίαν καὶ φιλάνθρωπον καρποφορίαν
 παρ' ἡμῶν ζητῶν, εἰς ἡμετέραν εὐεργεσίαν. Ἐλε-
 μοσύνη ἐξ ἁδικίας οὐ γίνεται, οὐδὲ ἐκ κατάρας εὐ-
 λογία, οὐδὲ ἐκ δακρύων (40) εὐεργεσία. Λέγει ὁ
 Θεὸς τοῖς τὰ δάκρυα κινουσι τῶν ἁδικουμένων, ὅτι
 Ἄ ἐμίσησαν, ἐποιεῖτε, ἐκαλύπτετε δάκρυσι τὸ θυ-
 σιαστήριόν μου, καὶ κλαυθμῷ καὶ στεναγμῷ. Ἐκ
 πόνων (41) εἰλέησον, καὶ μὴ θελε ἁδικεῖν, προφασι-
 ζόμενος ἐξ ἁδικίας τῷ Θεῷ προσάγειν τὸν ἔλεον.
 Κενοδοξία τὰ τοιαῦτα, καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ἀνθρώπων-
 ἐπαινοῦς, οὐ πρὸς τὸν ἔπαινον τὸν ἐκ Θεοῦ ἐνορῶν-
 τα (42). Διὰ τοῦτο καλῶς ὁ Κύριος μὴ πρὸς τὸ θεα-
 θῆναι, (43) φησὶν, ὑπὸ ἀνθρώπων. Ἐὰν γὰρ ὡς Θεοῦ
 τὴν ἐλεημοσύνην ὁρῶντος ποιῆς αὐτήν, φυλάξῃ μὴ
 ποιεῖν αὐτήν ἐκ πλεονεξίας, εἰδῶς, ὅτι τὸν ἐπόπτην
 Θεὸν οὐκ εὐφραίνεις. Οὕτως ἐλεημοσύνην ποιῶμεν,
 ἵνα ἀπολάβωμεν παρὰ Θεοῦ. Ἀποδίδωσι δὲ ὁ Θεὸς
 ἐκείνοις, οὓς ἐπαινεῖ· ἐπαινεῖ δὲ πλεονέκτην οὐδένα.
 Οὐκ ἔστι σοι δῶρα προσενεγκεῖν Θεῷ, ἐὰν λυπήσης
 τὸν ἀδελφόν. Ἐὰν προσφέρῃς, φησὶ, τὸ δῶρόν σου
 ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κάκει μνησθῆς, ὅτι ὁ ἀδελ-
 φός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ὑπαγε πρῶτον, δια-
 λάγηθι τῷ ἀδελφῷ σῷ, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε
 τὸ δῶρόν σου. Μέννησο τοῦ τελῶνου Ζαχαρίου, ὃς,
 προθέμενος ἀποδοῦναι τετραπλάσιον, εἶ τι ἐσυχοφάν-
 τησεν, οὕτω τῶν ὑπολειπομένων χρημάτων τὰ ἡμίση
 πτωχοῖς ἀπεμέρισεν. Ἦδει γὰρ, ὅτι Χριστὸν ὑποδέ-
 ξασθαι βούλεται, καὶ οὐκ ἄλλως ἀποδέξεται Χριστὸς
 τὰς εἰς τοὺς πτωχοὺς φιλοτιμήσεις, εἰ μὴ λυθεῖεν αἱ
 κατὰ τῶν ἁδικηθέντων πλεονεξίαι. Καὶ οὕτως ὁ Κύ-
 ριος ἀπεδέξατο τοῦ Ζαχαρίου τὴν ὀρθότητα, καὶ ἔφη·
 Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο. Καὶ

licent, observa justitiam. Non enim in eo quod non
 poteris, apparebit tua in Deum pietas et veneratio;
 sed ex eo quod transgredi legem cum potueris,
 non transgredieris. Quod si ea pauperi largieris,
 quæ pauperibus fuerunt erepta, melius foret, si
 neque eripuisses, neque dedisses. Quid rem tuam
 inquinans iniquis eam lucris augendo? Quid abomi-
 nationem facis tuam ex iniquitate oblationem, of-
 ferre studendo per misericordiam in alterum pau-
 perem? Illius miserere, quem lædis. In illum te
 humanum præbe, illum fove, et ita misericordiam
 cum judicio observabis. Non communicabit Deus
 cum avaritia, nihil Domino cum prædonibus et ra-
 ptoribus. Pauperes Deus nobis alendos commisit,
 non quasi fuisset ipse huic muneri impar, sed
 quod a nobis justitiæ et humanitatis fructus quæ-
 rebat ad nostrum profectum. Non ex iniquitate fit
 eleemosyna, nec ex maledictis benedictio, neque
 e lacrymis beneficia. Dicit Deus illis qui lacrymas
 movent iniqua patientium: *Quæ oderam, vos feci-
 stis; operiebatis lacrymis altare Domini, et fletu, et
 gemitu*⁷⁴. **703** De opibus miserere per laborem
 quæsitis, et noli inique agere, misericordiam præ-
 tendens de iniquitate tua Deo offerendam. Vana
 enim hæc præsumptio, et ad laudem spectans quæ
 ab hominibus est, non ad eam quæ a Deo. Quamob-
 rem egregie Dominus monet cavendum esse ne ab
 hominibus videamur⁷⁵. Nam si eleemosynam facis
 ut a Deo cernaris, cavebis profecto ne eam ex rapina
 facias, pro certo habens quod ita Deo non placebis.
 Sic faciamus eleemosynam, ut a Deo accipiamus,
 Deus autem non dat nisi illis quos laudat, rapacem
 vero laudat neminem. Non est cur Deo dona offe-
 ras, si fratrem tuum contristeris. *Si offers, inquit,
 munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia
 frater tuus habet aliquid adversum te, recede prius
 et vade reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offer
 munus tuum*⁷⁶. Memento Zachæi publicani, qui qua-
 druplum se redditurum promisit, si quid aliquem
 defraudavisset, et tunc dimidium reliquorum ho-
 norum pauperibus erogavit⁷⁷. Non enim fugiebat
 illum hæc Christo probanda esse, nec ante Christo
 probandas in pauperes erogationes, quam dimit-
 terentur divitiæ in honeste paratæ. Atque ea ratione
 Deus Zachæi probitatem laudavit dicens: *Hodie sa-
 lus domui huic facta est*⁷⁸. Et hæc quidem ad eos
 qui misericordiam agunt, de justitia vero parum
 curant. Ad illos autem qui ab iniquitate abstinent,
 misericordiam veronegligunt, dicimus quod *Omnis
 arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur et in
 ignem mittetur*⁷⁹, nec unquam talis arbor cœlesti

⁷⁴ Malach. II, 13. ⁷⁵ Matth. VI, 1. ⁷⁶ Matth. V, 23, 24. ⁷⁷ Luc. XIX, 6 sqq. ⁷⁸ ibid., 9. ⁷⁹ Matth. III, 10.

(37) Καλλίον. Saltem καλλίων scribendum, ut grammatica constet ratio.

(38) Hæc iterum Symeon, sed ordine mutato et contractius.

(39) Κατάχρησαι. Compositum pro simplici. Καταχράομαι vero in bonam partem etiam dici, notum est V. Æschin. Socrat. *Dialog.* I, § 13, et II, 34;

Plato p. 686; Isocrat. *Paneg.* cap. 1; Philo p. 633.

(40) Ἐκ δακρύων. Τῶν ἡδικημένων.

(41) Ἐκ πόνων. Ἐκ τῶν διὰ πόνων πεπορισμένων.

(42) Ἐνορῶντα. Ἦγουν ἀφορῶντα.

(43) Μὴ πρὸς τὸ θεαθῆναι. Intellige ποιήσης τὴν ἐλεημοσύνην.

placebit agricolæ asserenti quod venit quærens fructum in ficulnea, et non invenit, et eam jussit succidi, ne terram occuparet⁸⁰. Damnare quoque eum videtur Deus, qui pignus pauperi non reddiderit, illique gravia minatur. *Si clamaverit ad me inquit, qui pignus non recepit, exaudiam eum, quia misericors sum*⁸¹. Grave erat et iniquum relictas post messem spicas congregare, et remanentes colligere racemos, et decedentes sublegere olivas, sed pauperibus illa carpenda dimittebant⁸². Quod si autem tanta præcepta ad eos spectabant, qui sub lege erant, quid de Christi discipulis dicamus? Ad quos dominus: *Nisi abundaverit justitia vestra inquit, plus quam Scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum*⁸³. Quapropter non solum ex agris et redditibus, sed etiam ex operibus B manuum levandos esse pauperes commemorat Apostolus: *Operemini, inquit, manibus vestris quod bonum est, ut habeatis unde tribuatis necessitatem patienti*⁸⁴. Sequi eum cupienti suadet Dominus, ut substantiam omnem vendat, et det pauperibus, ipsumque ita sequatur⁸⁵. Servis quidem suis et perfectis perfectam et absolutam eleemosynarum plenitudinem commendat, ut absoluto quod est per divitias ministerio, ad cultum rationis et spiritus transeant. A cæteris vero continuas de re sua largitiones et erogationes postulat, ut per illas divinæ misericordiæ imitatores inveniantur, humanitatem agentes, et liberalitatem, et benignitatem. Nam, *Date, inquit, et dabitur vobis*⁸⁶. Per ista, et illos secum communicaturos denuntiat. Hi enim sunt, qui a dextris Domini stabunt, ad quos superveniens rex dicet: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bibere: nudus eram, et collegistis me, infirmus et in carcere eram, et venistis ad me. Et cum justii mirabuntur, et dicent: Quando hæc fecimus in te, Domine? respondebit: Amen, amen dico vobis, quoadiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis*⁸⁷. Nam studium in sanctos, pietas est in Christum; et studiosus pauperum adjutor, cum Christo communicabit, non solum si largietur magna de magnis, sed etiam si de parvis in medium proferet, si nihil præter calicem aquæ frigidæ potum dederit discipulo in nomine discipuli⁸⁸. Indigentia enim discipulorum, quæ mundo egestas, tibi verus divitiarum fons, dives. Quippe qui per eam Christi cooperator inveniris; milites Christi alis, et quidem libens, non coactus. Nam cælestis rex tributa

A ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς ἐλεημοσύνας ποιοῦντας, ἰσότητος δὲ μὴ προνοοῦμένους. Πρὸς δὲ τὸν ἀδικεῖν μὲν φυλαττόμενον, εἰσεῖν δὲ ἀμελοῦντα, λέγομεν, ὅτι Πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν ἐκκόπτεται καὶ εἰς πῦρ βάλλεται, καὶ οὐδέποτε τὸ τοιοῦτο δένδρον ἀρέσει τῷ ἐπουρανίῳ γεωργῷ τῷ λέγοντι, ὅτι Ἦλθε ζητῶν καρπὸν ἐν τῇ συκῇ, καὶ οὐχ εὔρε, καὶ κελεύοντι αὐτὴν ἐκκόπτεσθαι, ἵνα μὴ καὶ τὸν τόπον κατασχολῇ (44). Κατεγνωσμένος δὲ παρὰ Θεοῦ φαίνεται καὶ ὁ τὸ ἐνεχύρασμα τῷ πένητι μὴ ἀποδιδούς, καὶ ἀπειλὴ κατὰ τοῦ τοιοῦτου γίνεται. Ὅτι, φησὶ, κεκραῖζεται πρὸς μὲ ὁ τὸ ἐνεχύρον μὴ ἀπολαδών, καὶ ἐπακούσομαι αὐτοῦ. Ἐλεήμων γὰρ εἰμι. Δεινὸν δὲ καὶ παράνομον ἦν καὶ τὸν θερισμὸν ἐπεκθερίζειν (45), καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐπανατρογγῆν, καὶ τὸν ἐλαιῶνα καλαμᾶσθαι (46), ὅτι ταῦτα πτοχοῖς ἔδει καταλείπεσθαι. Εἰ δὲ ταῦτα τοῖς ἐν νόμῳ (47) προστετάκτο, τί ἐροῦμεν περὶ τῶν ἐν Χριστῷ; πρὸς οὓς λέγει Κύριος: Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη πλεῖον τῶν Γραμματέων καὶ τῶν Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Διὰ τοῦτο οὐ μόνον ἐξ ἀγρῶν καὶ προσόδων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς τῶν χειρῶν ἐργασίας μεταδιδόναι τοῖς μὴ ἔχουσιν ὁ Ἀπόστολος παραινεῖ. Ἐργαζόμενοι φησὶ, τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσίν, ἵνα ἔχητε μεταδιδόναι τῷ χροῖαν ἔχοντι. Τῷ δὲ ἀκολουθεῖν βουλομένῳ, καὶ πᾶσαν (48) πεπράσκειν τὴν οὐσίαν εἰς εὐεργεσίαν πενήτων ὁ Κύριος εἰσηγήσατο, καὶ οὕτως ἀκολουθεῖν αὐτῷ τοῖς μὲν ἀκολουθηταῖς καὶ τελείοις τὴν ἀθρόον καὶ τελείαν τῶν ἐλεημοσυνῶν πλήρωσιν ἐπιτάττων, ἵνα, πληρώσαντες τὴν διὰ χρημάτων λειτουργίαν, ἐπὶ τὴν διὰ λόγου καὶ πνεύματος μεταβῶσι τοῖς δὲ λοιποῖς τὰς, ἐξ ὧν ἔχουσι, μεταδόσεις καὶ κοινωνίας διανεκεῖς παραγγέλλων, ἵνα διὰ τούτων εὐρεθῶσι Θεοῦ φιλανθρωπίας μιμηταί, ἐλθοῦντές τε καὶ μεταδιδόντες καὶ χαριζόμενοι. Δίδοτε γὰρ, φησὶ, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. Διὰ τούτων δὲ καὶ τὴν πρὸς ἑαυτὸν κοινωνίαν ἑαυτοῖς (49) ἐπηγγέλιτο. Οὗτοι γὰρ εἰσιν οἱ ἐκ δεξιῶν ἰστάμενοι τοῦ Κυρίου, πρὸς οὓς ἐρεῖ παραγενόμενος ὁ βασιλεὺς. Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἐπείνασα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με· γυμνὸς ἦμην, καὶ περιεβάλετέ με· ξένος, καὶ συνηγάγετέ με· ἀσθενὴς καὶ ἐν φυλακῇ, καὶ ἤλθετε πρὸς μέ. Θαυμασάντων (50) δὲ τῶν δικαίων καὶ εἰπόντων. Πότε ταῦτα ἐποιήσαμεν εἰς σέ, Κύριε; ἐρεῖ πρὸς αὐτούς: Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ

⁸⁰ Luc. xiii, 7. ⁸¹ Exod. xxii, 27. ⁸² Deut. xxiv, 21, 22. ⁸³ Matth. v, 20. ⁸⁴ Ephes. iv, 28. ⁸⁵ Matth. xix, 21. ⁸⁶ Luc. vi, 38. ⁸⁷ Matth. xxv, 34-40. ⁸⁸ Matth. x, 42.

(44) Κατασχολῇ. Loco laudato καταργεῖν, quod eodem redit. Occurrit autem istud vocabulum, quod in plerisque lexicis sine auctoritate laudatur, apud Basil. Magn. in Orat. 1 in Hexaem. p. 6 edit. Erasm.; apud Plutarch. in præfat. ad libellum De placit. philosoph., et in Opusc. myth. Galei p. 158.

(45) Ἐπεκθερίζειν. Secundam messem facere.

(46) Καλαμᾶσθαι. Deut. xxiv, 20; Gregor. Naz. p. 23; Chrysost. De sacerdotio, p. 86 edit. Bengel.

(47) Τοῖς ἐν νόμῳ. Ἦγουν τοῖς Ἰουδαίοις.

(48) Καὶ πᾶσαν. Καὶ h. l. inseruit intentioni. Mox εἰσηγήσατο est suasit.

(49) Ἐαυτοῖς. Ἡμῖν.

(50) Θαυμασάντων. Malim θαυμασόντων.

ἐποιήσατε. Ἡ γὰρ εἰς τοὺς ἁγίους προθυμία εἰς Χριστὸν ἐστὶν εὐσέβεια, καὶ ὁ πρὸς τὸν πτωχὸν πρόθυμος ὑπηρέτης (51) εὐρίσκεται Χριστοῦ κοινωνός· οὐ μόνον, εἰ μεταδοίη τι μέγα ἔχων (52), ἀλλ' εἰ καὶ μικρὸν κεκτημένος, τοῦτο προσάγει, καὶ εἰ ποτήριον ψυχρὸν μόνον ποτίσει τὸν μαθητὴν εἰς ὄνομα μαθητοῦ. Ἡ γὰρ τῶν μαθητῶν ἐνδοξία κατὰ τὸν κόσμον ἀληθινοῦ σοι πλοῦτου πρόφασις (53), ὡς πλούσιος. Διὰ γὰρ τούτων εὐρίσκη Χριστοῦ συνέργος· στρατιώτας τρέφεις Χριστοῦ, καὶ τρέφεις ἔχων, οὐκ ἀναγκαζόμενος (54). Ὁ γὰρ οὐράνιος βασιλεὺς οὐκ ἐπαναγκάζει, οὐδὲ ἀπαιτεῖ τελέσματα (55), ἀλλὰ δέχεται τοὺς προθυμουμένους, ἵνα διδόντες λάβωσι, καὶ τιμήσαντες τιμηθῶσι, καὶ κοινωνήσαντες τῶν προσκαιρῶν (56), εἰς κοινωνίαν τῶν αἰωνίων κληθῶσι. Ταῦτα ἡμῖν ἐν παντὶ καιρῷ διὰ μνήμης ἔστω, καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς, ἵνα μὴ παραλίπωμεν τὸν ἐμπροσθέντα καιρὸν, μηδὲ ὑπερθέμενοι τὸν παρόντα, ἕτερον ἀναμείνωμεν, μήποτε ἐν τῷ μένειν (57) καὶ ἀναβάλλεσθαι τῷ τέλει καταληφθῶμεν. Δόξα δὲ ὁ Κύριος ἐγκάτους ἡμᾶς καὶ γρηγοροῦντας καὶ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ μεμνημένους εἰς τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ τὴν ἐνδοξοῦν ἐτοίμους καὶ ἀνεμπόδιστους εὐρεθῆναι, ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ καὶ Θεῷ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος· τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(51) Ὑπηρέτης. Ἦγον εὐεργέτης.

(52) Ἐχων. Ἐχων h. l. ex Græcismo eleganter redundat.

(53) Πρόφασις. Ἦγον πορισμός.

(54) Οὐκ ἀναγκαζόμενος. Respicit morem civitatum, in quibus ditioribus hujusmodi λειτουργίαι imperabantur.

A non exigit, nec imponit, sed libenter offerentes suscipit, ut dantes accipiant et colentes colantur, et peritura communicantes æternorum efficiantur participes. Quæ nos per omnia memoria teneamus, et ante oculos animæ, ne oblatam negligamus occasionem, et tempus præsens dimittentes aliud expectemus, ne morantes semper et de die in diem differentes mors improviso opprimat. Concedat Dominus ut fructibus bonis pleni, et vigiles, et mandatorum memores, in adventum ejus illustrem parati inveniamur et expediti, in ipso Christo et Deo nostro, quocum Patri et sancto Spiritui gloria, imperium, honos, nunc et semper, et in secula sæculorum. Amen.

Ταῦτα ἡμῖν ἐν παντὶ καιρῷ διὰ μνήμης ἔστω, καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς, ἵνα μὴ παραλίπωμεν τὸν ἐμπροσθέντα καιρὸν, μηδὲ ὑπερθέμενοι τὸν παρόντα, ἕτερον ἀναμείνωμεν, μήποτε ἐν τῷ μένειν (57) καὶ ἀναβάλλεσθαι τῷ τέλει καταληφθῶμεν. Δόξα δὲ ὁ Κύριος ἐγκάτους ἡμᾶς καὶ γρηγοροῦντας καὶ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ μεμνημένους εἰς τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ τὴν ἐνδοξοῦν ἐτοίμους καὶ ἀνεμπόδιστους εὐρεθῆναι, ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ καὶ Θεῷ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος· τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(55) Τελέσματα. Ἦγον τέλη, φόρους, εισφοράς.

Utitur hoc vocabulo Basilius in Epist. quæ legitur in Animadv. Hoeschelii ad Chrysost. contra Jud., p. 515.

(56) Τῶν προσκαιρῶν. Τοῖς πένησι.

(57) Ἐν τῷ μένειν. Ἦγον ἐν τῷ μέλλειν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ (58) ΟΜΙΛΙΑ ΠΑΡΑΜΥΘΗΤΙΚΗ ΑΣΘΕΝΟΥΝΤΙ (59)

EJUSDEM

HOMILIA CONSOLATORIA AD ÆGROTUM.

Πάτερ, εὐλόγησον.

Ὁ (60) βίος τῶν ἀνθρώπων βραχύς, καὶ ὀλιγοχρόνιος τῆς ἐπιμόχθου ζωῆς ἢ φαιδρότης, ἰστός (61) ἀράχνης, εὐδιάλυτος ἢ δόξα, ἢ φαντασία τοῦ βίου ὄναρ, ἀλλὰ μακαριωτάτη τῶν δικαίων ἢ ἀνεσις. Ἀπέραντός ἐστιν ἢ ἐν οὐρανοῖς ἀνάπαυσις, ἀμαράντου φιλοτίμου (62) τὰ δῶρα, εἰκότως. Οὗ γὰρ ἀναλλοίωτος ἢ φύσις, τούτου καὶ ἀπαυστος ἢ δόσις· Διὸ πρόσκαιρος μὲν αὐτῶν (63) ἐνθάδε ἢ πάλη· αἰδίας δὲ ἢ μετὰ τῶν ἄθλων (64) ἐκεῖσε νίκη. Ἰδροῦμεν γὰρ ὡς ἐν παλαίστρᾳ τῷ βίῳ, ταῖς θλίψεσι παλαιόντες, καὶ πολλοὺς ἀνταγωνιστὰς ἔχει ἢ φύσις. Αἱ ἠδουαὶ τὸ στερεῖόν ὑπεκλύουσιν (65) αἱ τρυφαὶ τὸ ἀνδρείον μετ-

(58) Τοῦ αὐτοῦ. Hæc est oratio quadragesima septima ejusdem codicis. Est vero hæc oratio imprimis ἐπιδεικτικῶς scripta.

(59) Παραμυθητικὴ ἀσθενούντι. Hic index ferri quidem quodammodo potest: majorem tamen partem orationis consumpsit docendo, ὅτι ὁ βίος πολλῶν πόνων γέμει, καὶ ὅτι πορισμός μέγας ἢ εὐσέβεια μετὰ ἀνταρκειᾶς.

(60) Cum priori parte hujus orationis conferri debet Æschines Socrat. *Dialog.* III, § 7, p. 128, seqq. edit. Fischeri.

(61) Ἴστός. Sic leni spiritu contra grammaticorum regulam.

B Benedic, Pater,

Pauci dies hominum, brevis ærumnosæ vitæ splendor, tela aranæ, instabilis opinio, imago vitæ somnium, sed beatissima justorum requies. Pax est in cælis perpetua dono largitoris æterni, nec mirum. Cui enim immutabilis natura, huic et continua largitio. Quapropter temporale nobis hic certamen: æterna vero cum præmiis illic victoria. Desudamus enim ut in palæstra, in hac vita, miseriis oppressi, et cum multis homini colluctandum. Voluptates fortem emolliunt, delicie virilem effeminant, socordia nervos frangit, calumniatores contumelias serunt, adulatores insidias fingunt, metus

D (62) Φιλοτίμου, Φιλότιμος h. l. de Deo, qui φιλοτίμως, h. e. studiose et liberaliter præmiis bonos afficit.

(63) Αὐτῶν. Aut δικαίων intelligitur, aut pro ἡμῶν.

(64) Μετὰ τῶν ἄθλων. Cum præmiis, nam si de certamine disceretur, legeretur μετὰ τοὺς ἄθλους, post certamina.

(65) Ὑπεκλύουσιν. Hoc compositum rarius occurrit: habet tamen Philo, p. 197; Heliodor., p. 184; Appollon. Alexandr., *Gramm.* lib. 1, cap. 10, et lib. III, c. 10.

in desperationem abit, et tali procella continuo jac-
tatur homo. Tædio enim sunt non miseriæ tantum
vitæ, sed propter lugendam varietalem ea quoque,
quæ jucunda videntur; et vitam transimus prope
ærumnis et lacrymis plenam. Quod si scire libue-
rit, disce miseriæ vitæ. Seminatus est homo in
utero, sed pressura seminationi præfuit. Descendit
semen in destinatam sibi semitam; quæ exordia
generationis si vel leviter consideremus, erubea-
mus oportet. Susceptum semen vertitur in sangui-
nem, sanguis addensatur in carnem, caro paula-
tim formatur, formata modo incomprehensibili
animatur, animato convenientibus sibi alitur, exsi-
lit fœtus loci angustiis compressus, indigne fert
naturæ carcerem; sed venit tandem dies partus,
solvuntur uteri claustra, patet exitus, dimittit vulva
quem tenuerat. In vitam illapsus est ærumnarum
athleta, auram haurit os nati, at quid postea? Prima
vox, lacrymæ. Ab istis principiis, de omni vita pro-
nunties licet. Allapsus est in terram infans, et
non risit, sed vix allapsus statim dolore afficitur et
lacrymatur. Sentiebat enim se in ærumnarum mare
projectum esse. At ubi cum lacrymis creverit,
et lactem invitus hauserit, fit ex infante puer, et pa-
rentes extimuit et familiares. Adolescentiam adeptus
pædagogis traditur in disciplinam. En finis ti-
mori nullus. Pigritiæ indulgit, plagis cæsus est,
vigilias suscepit; at doctrinam consecutus est,
mire profecit, disciplinas exhausit, promeruit fa-
mam, omni eloquentiæ genere fulget, plenam ha-
bet legum scientiam, labentibus annis virorum ad
ordinem accessit, militiæ se tradidit. Principium
hic rursus majorum malorum. Reformidat magis-
tratus, insidias suspicatur, lucro inservit, quærit,
furit lucri causa, vigilat, litibus vivit implicatus,
per rationarios codices peregrinatur, non vi tractus,
sed libens famulatur, laborat supra vires, noctu-
curis conficitur, diu operi instat ut servus. Prodidit
enim libertatem utilitatis amor. Deinde cum multa
tulerit et subierit, honores adeptus est ad summum
profectus est imperium, gentibus imperat, exer-
citibus præficitur, maxima laude floret, opibus
abundat; at laboranti simul effluxit tempus, se-
nectus dignitatibus obviavit; antequam divitiis
frueretur, recedit raptus fato, et in ipso portu

αλλάττουσιν (66), αἱ ἀθυμίαι τὸν τόνον ἐκνευρίζου-
σιν, αἱ συκοφαντικαὶ τὰς ὕβρεις καταχέουσιν, αἱ κο-
λακεῖαι τὰς ἐπιβουλὰς προσπλάττουσιν, οἱ φόβοι εἰς
ἀπόγνωσιν σκελίζουσι (67), καὶ ἐν τοιαύτῃ ζῆλῃ
χειμάζεται ἀπαύστως ἡ φύσις. Οὐδὲ γὰρ μόνον τὰ
λυπηρὰ τοῦ βίου φορτικὰ, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ δοκουντα
ἡδέα τῇ μεταβολῇ ἀνῆ, καὶ σχεδὸν θλίψεων καὶ
δακρύων μεστὸν ὀδεύομεν βίον (68), καὶ εἰ θέλεις
γνῶναι, μάθε τὰ λυπηρὰ τοῦ βίου. Ἐσπάρτη ὁ ἀν-
θρώπος ἐν τῇ μήτρᾳ, ἀλλὰ θλίψις (69) τῇ σπορᾷ
ἠγήσατο. Κατεβλήθη τὸ σπέρμα εἰς τὴν τῆς φύσεως
αὔλακα· εἰ μόνον ἐνθυμηθῶμεν, ἐρυθριῶμεν τὰ
προοίμια τῆς γενέσεως. Ἠλλοιώθη τὸ καταβληθὲν εἰς
αἷμα, ἐπαχύνθη τὸ αἷμα εἰς σάρκα, ἐμορφώθη ἡ
σὰρξ τῷ χροῦνι, ἐψυχώθη τὸ μορφωθὲν ὑπὲρ λόγου,
ἐτράφη ὁ ψυχωθεὶς τοῖς κατὰ φύσιν, σκιρτᾷ τὸ
ἐμβρυον στενοχωρούμενον, δυσχεραίνει πρὸς τὸ τῆς
φύσεως δεσμοπτόριον· ἀλλ' ἤλθε μόλις ὁ χρόνος τοῦ
τόκου, ἐλύθη τῶν ὠθίνων τὰ κλειθρα, ἀνεώχθησαν αἱ
τῆς φύσεως θύραι, ἀπέλυσεν ἡ μήτρα, ὃν κατεῖχεν·
ἐξωλίσθησεν εἰς τὸν βίον ὁ τῆς θλίψεως πύκτης,
ἀνέπνευσε τὸν ἀέρα ἢ τῆς κτίσεως γλῶσσα, καὶ τί
μετὰ τοῦτο; Πρώτῃ φωνῇ, ἐκλάυσεν. Ἀρκεῖ ἀπὸ
τῶν προοιμίων γνῶναι τὸν βίον. Ἐπεσεν εἰς τὴν γῆν
τὸ βρέφος, καὶ οὐκ ἐγέλασεν· ἀλλ' εὐθὺς πεσόν, τῶν
πόνων ἀντελάβετο καὶ κλαίει. Ἐγνώ γὰρ, ὅτι εἰς
τὴν τῶν θλίψεων ἐνανάγησε (70) θάλασσαν. Ἐτράφη
μετὰ δακρύων, ἀπεγαλακτίσθη μὴ βουλόμενον, εἰς
παῖδας τελεῖ (71), καὶ δέδοικε γονέας ἢ οἰκέτας. Μει-
ρακίσκος ἐγένετο, καὶ παιδαγωγοῖς παρεδόθη εἰς
λόγους (72). Ἴδε φόβος ἀνεῖν οὐκ ἔκων. Ἐρράθῃ-
μησεν, ἐμαστίχθη, ἠγοῦνησεν, ἀλλ' ἐξέμαθε,
προέκοψε κατάκρας, ἀπηρτίσθη ἐν λόγοις, ἐπεδεί-
ξατο εὐδοκίμησιν, διὰ πάσης ιδέας λόγων ἀστράπτει,
νομικῆς πεπλήρωται πείρας, εἰς ἀνδρας προέβη τῷ
χροῦνι, στρατεία ἑαυτὸν ἐπέδωκεν. Ἀρχὴ πάλιν μει-
ζόνων θλίψεων. Φοβεῖται ἄρχοντας, ὑφορᾷται ἐπι-
βουλὰς, προσήλωται τῷ κέρθει, ἐρευνητῆ, λυσσᾷ
περὶ τὸ κέρδος, ἀγρυπνεῖ, ἐν ταῖς δίκαις ζῆ, ἐν λο-
γοθεσίοις ἀποδημεῖ, μὴ ἐλκόμενος (73), ἀκολουθεῖ
γὰρ ἄκων, κάμνει ὑπὲρ δύναμιν, ἐν ταῖς νυξί
φροντίζει, ἐν ἡμέρᾳ παρέστηκεν, ὡς δοῦλος. Ἡ
γὰρ χρεῖα τὴν ἐλευθερίαν ἐπώλησεν. Εἶτα μετὰ
ταῦτα πολλάκις καμῶν καὶ ἀρέσας, τιμῶν ἠξιώθη,
πρὸς ὕψος ἀρχῆς ἀνήχθη, ἐπιστατεῖ ἔθνεσι, στρα-

(66) Μεταλλάττουσιν. Hic in margine ab eadem D
manu γρ. μαλάττουσιν, quod vehementer placet.

(67) Σκελίζουσι. Ἡγοῦν ὀλισθαίνειν ποιούσι. Sim-
plex pro composito ὑποσκελίζω, quod frequentius
occurrit.

(68) Ὀδεύομεν βίον. Vitam transimus.

(69) Ἀλλὰ θλίψις. Ἡ τῶν γονέων εἰς συνουσίαν
οἰστροῦδης καταφορά καὶ ἐπιθυμία.

(70) Ἐνανάγησε. Eleganter. Est vero omnis
gratia hujus loci in delectu verborum, quæ et ἐν-
αργῆ, et ἐνεργητικὰ sunt.

(71) Εἰς παῖδας τελεῖ. Ex infante fit puer.

(72) Εἰς λόγους. In disciplinam, ad erudiendum.
Æschines I. I: Ὅποταν δὲ εἰς τὴν ἐπταετίαν ἀφ-
ίκηται κ. τ. λ. Liceat hic obiter quædam adjicere
ad Æsch. Dial, II, § 10, ex Arsenii Monembasiæ
archiepiscopi Violeto (Ἰωνιᾶ), cujus libelli codex

ms. servatur in Bibl. Sanct. Synodi Mosquensi
num. X, in fol. Ibi ergo anonymus sic: Τροφῶνιος
καὶ Ἀγαμήθης, ποιήσαντες ἐν Δελφοῖς ναόν, ἤτουν
παρὰ Ἀπόλλωνος τὸν μισθόν. Ὁ δὲ αὐτοῖς ἔφη δώ-
σειν τῇ ἐβδόμῃ ἡμέρᾳ καὶ ταύτῃ ἀπέθανον. Ἐτι δὲ
καὶ Κλέοβις καὶ Βίτων, Κυδίππης τῆς μητρὸς αὐτῶν
εὐξαμένης τῇ Ἥρᾳ δοῦναι τοῖς παισὶν ὅπερ ἂν εἴη
κάλιστον, ὅτι ἑαυτοὺς ὑποξεδύσαντες τὴν μητέρα εἰς
τὸ ἱερόν ἀνήγαγον, τὸν βίον παραχοῆμα κατέστρεψαν,
Εἰς οὗς καὶ τοιόνδε τις ἐπίγραμμα πεποίηκεν·

Οἱ δὲ Βίτων Κλέοβις τ' ἐνὶ σώμασιν οἰκείοισιν

Ζεύγλην ζευξάμενοι μητέρα ἦν ἀγέτην

Ἦρας εἰς ἱερόν, λαοὶ δὲ μιν ἐξήλωσαν

Οὐνεκ' ἐτίμησαν μητέρα τὴν σφετέρην.

Αὐτοῦ δ' εὐνηθευτε λίπον βίον ἐν νεότητι,

Ὡς τόδ' ἄριστον εἶν καὶ μακαριστότατον.

(73) Μὴ ἐλκόμενος. Malim μὴ ἐλόμενος.

τοπέδοις καλεῖται, ὡς ὑπατος φιλοτιμῆται, ἐσώρευσε πλοῦτον· ἀλλὰ συνέθραμε τοῖς καμάτοις ὁ χρόνος, καὶ συνέφθασε τῷ ἀξιώματι τὸ γῆρας, καὶ πρὶν ἢ ἀπολαῦσαι τοῦ πλοῦτου, ἀπῆλθεν ἀρπασθεὶς τοῦ βίου, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ λιμένι ὑπέμεινε τὸ ναυάγιον. Συνακολουθεῖ γὰρ (74) ταῖς ματαίαις ἐλπίσι καταγελῶν τῶν βροτῶν ὁ θάνατος. Τοιοῦτος ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος, ἄστατος θάλασσα, ἀήρ ἀνώμαλος, ὄναρ ἀθέβαιον, ῥεῦμα παρατρέχον, καπνὸς διαχεόμενος, σκιά μεταπηδῶσα, πέλαγος ὑπὸ κυμάτων ἐνοχλούμενον· καὶ ἡ μὲν ζάλη φοβερά, ὁ δὲ πλοῦς ἐπισφαλῆς, οἱ δὲ ἐπιβάται νυστάζουσι. Φοβερά γὰρ καὶ ἀγρία ἡ τοῦ βίου θάλασσα, μάταιαι αἱ ἐλπίδες, ὡς καταγιγίδες σπιλάζουσαι (75). Αἱ θλίψεις ὡς κύματα ὠρύονται, αἱ ἐπιβουλαὶ ὡς ὑφαλοὶ κρύπτονται πέτραι. οἱ ἐχθροὶ ὡς κύνες περικεχῆνασιν (76), οἱ ἀρπαγες ὡς πειραταὶ ἐφεδρεύουσι, τὸ γῆρας ὡς χειμῶν ἐπέρχεται (77), ὁ θάνατος ὡς ναυάγιον ἐφίσταται. Εἶδες τὴν ζάλην, κυβέρνησόν σου τὸν χειμῶνα, βλέπε πῶς πλέεις, μὴ ὑπέραντλον (78) ποιήσης τὸ σαυτοῦ σκάφος, ἢ τῷ ἐξ ἀδικίας πλούτῳ, ἢ τῷ ἐκ παθῶν φάρτῳ· διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Παῦλος ἀρτίως (79) βοᾷ. Ἔστι πορισμὸς μέγας ἢ εὐσέβεια. Πλοῦτος οὐράνιος, θησαυρὸς μυστηρίων, σοφίας πέλαγος, γυῶσις ἀληθείας, προσκύνησις τῆς ἀκτίστου Τριάδος, ἔσοπτρον τοῦ παρθενικοῦ μυστηρίου, πίστις ἀπολυπραγμώνητος, ὁμολογία ἔρευναν φεύγουσα, κήρυγμα ὀσιον, διὰ γλώσσης προσφερόμενον, δι' ἀκοῆς εἰσδυόμενον, ἐν ψυχῇ ῥιζούμενον, καὶ Τριάδος ἔλλαμψιν χαριζόμενον. Ἔστι πορισμὸν μέγας ἢ εὐσέβεια μετὰ αὐταρκειᾶς. Οὐδὲν γὰρ αὐταρκειᾶς πλουσιώτερον, βίος ἀπέριττος, ἀνάπαυσις ἀφροντιστος, πλοῦτος ἀνεπιβούλευτος, χρεία μετὰ ἀνέσσεως, βᾶρος ἀνευ θλίψεως, ζωὴ ἀνευθεῆς, ἀπόλαυσις ἀνύβριστος. Οἱ αὐτάρκειαν ἀσχοῦντες φεύγουσι τὴν τοῦ πλοῦτου ζάλην. Πάντα γὰρ φοβεῖται ὁ πλούσιος· τὰς ἡμέρας, ὡς δικαστηρίων καιροῦς· τὰς ἐσπέρας, ὡς ληστῶν εὐκαιρίας· τὰς νύκτας, ὡς φροντίδων μάστιγας· τοὺς ὄρθρους, ὡς κολάκων ἐφόδους. Καὶ οὐ μόνον καιρὸν, ἀλλὰ καὶ τόπον δέδοικε. Φρίττει ληστῶν διορυγὰς, κλεπτῶν ἐπιβουλάς, βιαστῶν συκοφαντίας, τῶν βιασθέντων (80) τὰς κατηγορίας, τῶν δυνατωτέρων τὰς διαρπαγὰς, τῶν οἰκετῶν τὰς κακουργίας, τῶν δηλατόρων τὰς περιοργίας (81), τῶν ἀναπραττόντων (82) τὴν ἀγνωμοσύνην, τῶν γειτόνων τὰς ἐνθυμήσεις, τῶν τοίχων τὴν σαθρότητα, τῶν οἰκιῶν τὰς καταπτώσεις, τῶν βαρβάρων τὰς ἐφόδους, τῶν πολιτῶν τοὺς θόλους, τῶν δικαζόντων τὰς ἀποφάσεις,

⁸⁹ I Tim. vi, 6. ⁹⁰ ibid. 7.

(74) Συνακολουθεῖ γὰρ. Hic in margine codicis ση., i. e. σημειῶσαι. Et est profecto dignus hic locus, qui attente legatur. Equidem certe ὑπερευθουσιῶν hæc relegi.

(75) Ὡς καναιγίδες σπιλάζουσαι. Quæ non tanquam procella allidunt et affligunt petris.

(76) Περικεχῆνασιν. Rictu aperto minantur.

(77) Ἐπέρχεται. Hoc vero vocabulum reliquis ἐνεργείᾳ multo est inferius. Malum ἐπέπεσεν, ἐπ-

evertitur navis. Spes vanas comes sequitur mors, et homines ludibrio habet. Hæc est hominum vita, mare turbidum, instabilis aer, somnium inconstans, præceps amnis, fumus evanescens, recedens umbra, pelagus fluctibus agitated; procella profecto horrenda, navigium vero fragile, et nautæ nos dormimus. Terribilis enim et atrox vitæ pelagus, vanæ spes, ut procella, nos petris affligunt; pressuræ, tanquam fluctus, mugiant; insidiæ, tanquam scopuli, latent; inimici, tanquam canes, inhiant; mors, tanquam naufragium, instat. Cognoscis tempestatem, dirige procellam, considera quomodo navigas, ne cymbam graviori onere obruas, aut iniquis divitiis, aut cupiditatum operibus; quapropter clamat beatus Paulus congruenter: *Est quæstus magnus pietas*⁸⁹. Donum cæleste, thesaurus mysteriorum, sapientiæ oceanus, fides quieta, confessio ab omni sollicita disquisitione abhorrens, sancta prædicatio, per linguam prolata, per aures admissa, animæ inserta, Trinitatis illuminationem afferens. *Est quæstus magnus pietas cum sufficientia*. Nihil enim sufficientia ditius, vita per omnia abundans, pax tranquilla, bonum nemini invisum, utilitas perpetua, pondus sine pressura, dies sine indigentia, lætitia sine arrogancia. Qui sufficientiam exercent, effugiunt divitiarum tempestatem. Nam omnia per timet dives: dies, quia litium tempus; vespertinum, quia opportunum latronibus; noctes, quia curis sollicitæ; auroram, quia adulatoribus celebratur. Nec tempora tantum, sed et loca metuit. Horret latronum impetus, furum insidias, malignorum calumnias, læsorum crimina, potentium rapinas, famulorum nequitiam, delatorum astutiam, exactorum insaniam, vicinorum consilia, murorum vetustatem, domorum ruinas, barbarorum incursus, civium dolos, judicium sententias, jacturam bonorum quæ habuerit, possessorum amissionem. Homo, dic mihi, si tanta hiems divitiarum ubi ver lætitiæ? *Est quæstus magnus pietas cum sufficientia*. Non præsentem vitam circumscribitur, inquit. Æterna enim possessio, nam sumptibus impendentis non comparatur. Dic, Paule, *Nihil intulimus in hunc mundum*⁹⁰. Sufficit hæc parilis nascentium nuditas ad redarguendum, qui ex vitæ conditionibus inæqualibus oritur, fastum. *Nihil intulimus in mundum*; nudi ex utero matris sumus egressi. Nihil habens vitam ingressus es, avare: non aurum, ex terra enim eruitur; non argentum, quod tecum non seminatum est; non vestimenta, nam hæc ad artem textoriam spe-

έσκηψεν, aut aliud quid tale, *tanquam tempestas ingruit*.

(78) Ἐπέραντλον. Ὑπέρευ.

(79) Ἀρτίως. Εὐστόχως, εὐεπηβολως, εὐκαιρως.

(80) Τῶν βιασθέντων. Ὑπ' αὐτοῦ.

(81) Τὰς περιοργίας. Delatorum malignam curam in fingendis criminibus.

(82) Ἀναπραττόντων. Exactorum. De his alibi dicitur etiam *πικρία, απανθρωπία*.

stant; non domus, quas elaboraverant divitiæ, et manus ædificaverunt; non dignitates, nisi forte quæ ad Dei imaginem; non potestatem, quam tempus destruit et metit mors. Nudus in mundum venisti, utinam et a peccatis nudus de vita recedas! *Nihil intulimus in vitam, haud dubium quod nec auferre quid possumus*⁹¹. Quid, Paule, nihil de vita auferemus? Nihil profecto, nisi virtutes, quas gesserimus. Auferemus sapientiam si illa floruerimus. Auferemus eleemosynas, si illis abundaverimus. Istæ animam commendant, vitam quasi hamo capiunt. Illic manent divitiæ, aurum rapitur, metitur argentum, alienantur prædia, obruitur fama, cessat potestas, exstinguitur metus. Nam dissoluta vitæ scena, dissolvitur simul et scenæ apparatus. Quid igitur? *Habentes alimenta, et quibus tegamur, contenti simus*⁹². Redundantia effugio, tanquam inutilia; et quæro necessarium, tanquam crimini nulli obnoxium. Ibi nudus apparebit dives; quod si virtutes habuerit, dives quoque ibi; quod si vero in his nudus, erit in æternum pauper. Nihil enim probata paupertate ditius. Petrus pauper⁹³; sed morti prædam eripuit. Joannes pauper; et claudi pedes restituit. Philippus pauper; conspexit tamen in Filio Patrem⁹⁴. Matthæus pauper; nam cum rapina divitias exuerat⁹⁵. Thomas pauper; at manus in thesaurum summum misit, in latus Domini⁹⁶. Paulus pauper; sed in paradysum raptus est⁹⁶. Dominus pauper secundum carnem, divinitate vero ditissimus. Ecce enim hodie profudit divitias sanationis, soerum Petri a morbo liberavit, tactu fugavit febrem. Laborantem excitavit, nulla exploratione facta, nullo apparente remedio⁹⁷. Multa fuerat perpessa, at nemo illius miseratus erat. Hic astat solus rerum omnium moderator, et sedata est corporis tempestas. Observa prodigium. Tres eadem ratione curavit, viros duos et feminam: Lazarum, filium viduæ et filiam Jairi, et quare, exaudi. Mirus est hic sermo, ut probet ipsum esse et legis et gratiæ dominum, hac de causa similem in utrisque observat imaginem. Ita enim ibi tres statuerat populo duces: Moysem et Aaron et Mariam. Audi eum per prophetas cla-

⁹¹ I Tim. vi, 7. ⁹² ibid. 8. ⁹³ Act. iii, 6. ⁹⁴ Joan. xiv, 9. ⁹⁵ Luc. v, 27, 28. ⁹⁶ Joan. xx, 27. ⁹⁶ II Cor. xii, 4. ⁹⁷ Luc. iv, 38, 39.

(83) Πλούτω δαπανωμένω. Nec enim divitiis, quæ vanæ et fluxæ sunt, comparatur.

(84) Τῆς εισόδου. Εἰς τὸν βίον.

(85) Διῶξαι. Ἦγουν ἐκδιῶξαι. Sic plane Xenoph. in *Agesilao*, cap. 3, § 1, Πάντα αἰσχρὰ ἐδίωκεν· ad quem locum vide Bachium, et Fischerum in *Præf. ad Anacr.*, p. 14, 15.

(86) Κατ' εἰκόνα. Θεοῦ.

(87) Σωφροσύνην. In hac parte oratio non plena videtur. Plures certe virtutes memorare poterat.

(88) Εἰ ἠνθῆσαμεν. Si in juventute eam exercuimus nisi ἠσκήσαμεν legendum est.

(89) Εἰ ἐπλουτήσαμεν. Ταῖς εἰς τοὺς πτωχοὺς εὐεργεσίαις.

(90) Συνήγοροι. Συνήγοροι utique ferri potest. Non inepte tamen, ut videtur, conjicere quis possit συνοδοιπόροι.

(91) Βίου ἀγκίστρα. Hoc vere durius, nec sine

A τὸ μετὰ τὸ σκεῖν ἀπολέσαι, τὴν μετὰ τὴν κτήσιν ἀρκεῖται. Ἄνθρωπε, εἰ τοσούτος ὁ χειμὼν τῆν κτήσεως, ποῦ τὸ ἔαρ τῆς ἀπολάσεως; Ἔστι προσιμὸς μέγας ἢ εὐσέβεια μετὰ αὐταρκείας. Οὐ τῶ παρόντι συγκυκαλλεῖται βίω. φησὶν. Ἄθαντος γὰρ ἐστὶν ἡ κτήσις, πλοῦτῳ δαπανωμένῳ (83) γὰρ οὐχ ἀλίσκεται. Εἰπέ, ὦ Παῦλε, Οὐδὲν εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον. Ἄρκει ἡ ἰστομικία τῆς εισόδου (84) διῶξαι (85) τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ τύπου τῆς πολιτείας. Οὐδὲν εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον· γυμνοὶ τῆς μητρῶος γαστρὸς ἐξήλθομεν. Οὐδὲν εἰσηλθες ἔχων, πλουτέκτα· οὐ χρυσόν· ἐν γῆς γὰρ μεταλλεύεται· σὺν ἀργυρῳ· οὐ γὰρ συνεσπάρη· οὐκ ἐσθῆτα· τέχνης γὰρ ὑφαντικῆς ἐπίνοια· οὐ κτήματα, ἀπερ ἐφιλέργητε πλοῦτος, καὶ ἠκοδόμησαν χεῖρες· οὐκ ἀξίωμα, εἰ μὴ μόνον τὸ κατ' εἰκόνα (86). οὐ δυναστείαν, ἣν φθείρει χρόνος, καὶ θερίζει θάνατος. Γυμνὸς εἰς τὸν κόσμον εἰσηλθες, εἴθε καὶ γυμνὸς ἀμαρτημάτων ἐξέλθοις τοῦ βίου! Οὐδὲν εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν βίον, ἀλλ' οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δύναμεθα. Καὶ οὐδὲν, ὦ Παῦλε, τῶν τοῦ βίου ἐκφέρουμεν; Τῶν τοῦ βίου οὐδὲν, εἰ μὴ μόνον ἀρετὰς, εἰ ἐπράξαμεν. Ἐκφέρουμεν σωφροσύνην (87), εἰ ἠνθῆσαμεν (88). Ἐκφέρουμεν ἐλεημοσύνην, εἰ ἐπλουτήσαμεν (89). Αὗται ψυχῆς συνήγοροι (90), βίου ἀγκίστρα (91). Ἐνταῦθα πλοῦτος ἀπομένει, ἀρπάζεται χρυσός, μερίζεται (92) ἀργυρός, πιπράσκειται κτήματα, ληθαργεῖται (93) δόξα, παύεται δυναστεία, σθέννυται φόβος (94). Τῇ γὰρ σκηνῇ τοῦ βίου συνδιαλύεται (95) τὸ σχῆμα (96). Τί οὖν, ἔχοντες διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα. Φεύγω τὸ περιττόν, ὡς ἀχρηστον, καὶ ζητῶ τὸ ἀναγκαῖον, ὡς ἀκατηγόρητον. Ἔστηκεν ἐκεῖ γυμνὸς ὁ πλούσιος, εἰ μὲν ἔχει ἀρετὰς, κάκει πλούσιος· εἰ δὲ τούτων γυμνὸς, πένης αἰώνιος. Οὐδὲν γὰρ τῆς ἐναρέτου πενίας πλουσιώτερον. Πέτρος πένης· ἀλλ' ἐσκύλευσε (97) θάνατον. Ἰωάννης πένης· ἀλλ' χωλοῦ ἀνώρθωσε πόδας. Φίλιππος πένης· ἀλλ' εἶδεν ἐν τῷ Τίθι τὸν Πατέρα. Ματθαῖος πένης· ἀπεδύσατο γὰρ μετὰ τῆς ἀρπαγῆς τὸν πλοῦτον. Θωμᾶς πένης· ἀλλ' ὤρυξε θησαυρὸν ἀνελιπῆ τὴν πλευρὰν τοῦ Δεσπότου. Παῦλος πένης· ἀλλὰ τοῦ παραδείσου

Joan. xiv, 9. ⁹⁴ Luc. v, 27, 28. ⁹⁵ Joan. xx, 27.

D quadam obscuritatis reprehensione dixit. Interpretor ergo, βίου αἰωνίου ἀγκίστρα, h. e.; αἰς (ἀρεταῖς) βίος αἰώνιος ἀλίσκεται καὶ ἀγκιστρύεται. Alias potuisset dicere, ἐπαθλα, πλουτεκτήματα, λείμματα, ἐφόδια.

(92) Μερίζεται. Ἦγουν διαμερίζεται.

(93) Ληθαργεῖται. Eleganter, pro καταπαύεται. *Sopitur, obruitur.*

(94) Φόβος. Ὁ τῶν ὑπηκόων καὶ ἀρχομένων καὶ ταπεινῶν πρὸς ἡμᾶς.

(95) Συνδιαλύεται. Συγκαταστρέφεται.

(96) Τὸ σχῆμα. Τὸ ἀξίωμα.

(97) Ἐσκύλευσε. Spoliis exuit mortem. Ni fallor, respicit ad Act. iii, 6, ubi etiam de Joanne Σκυλεύειν θάνατον tamen convenientius dicitur de Christo, de Elia et Elisæo, qui mortuos in vitam revocarunt.

γένουε κληρονόμος (98). Ὁ Δεσπότης κατὰ σάρκα A
 πέντης θεότητι γὰρ πλούσιος ἄμετρος. Ἴδού γὰρ σήμε-
 ρου (99) ἐξέχει τὸν τῆς ἰάσεως πλοῦτον, τὴν πενθερὰν
 Πέτρον νόσου ἀπήλλαξε, τῇ ἀφῆ τὸν πυρετὸν ἐρυ-
 γάθεισεν. Ἦγειρε, μὴ περιοδεύσας (1), τὴν καμνου-
 σαν ὕλη (2) οὐκ ἐφαίνετο, καὶ ἰασίς ἐσχεδιάζετο (3).
 Πόνους πλουσίους ἀνάλωσε, καὶ οὐδεὶς ὁ ἐλεῶν (4).
 Ἐνταῦθα δὲ μόνον ἐπέστη ὁ τῆς φύσεως ἰατρός,
 ἐλύθη (5) τοῦ σώματος ὁ χειμῶν. Καὶ βλέπε μοι
 τὸ θαυμαστόν. Τρεῖς ἐν ταυτῷ (6) ἐθεράπευσε, δύο
 ἄνδρας καὶ μίαν γυναῖκα, τὸν Λάζαρον, τὸν τῆς
 χήρας υἱόν, τὴν θυγατέρα Ἰαείρου, καὶ διὰ τί
 ἄκουε ἀπόρρητος γὰρ ὁ λόγος. Ἴνα δείξῃ, ὅτι αὐτὸς
 ἐστὶ νόμου καὶ χάριτος Δεσπότης, διὰ τοῦτο τὴν
 ὁμοίαν ἐν ἑτέροις (7) σώζει εἰκόνα. Ὡσπερ γὰρ (8)
 ἐκεῖ τρεῖς ἐπέστησε τῷ λαῷ δημαγωγούς, τὸν Μωσέα, B
 τὸν Ἀαρὼν καὶ τὴν Μαριάμ. Ἄκουε αὐτοῦ ἐν
 προφήταις βοῶντος· Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι, ἢ
 τί ἠδίκησά σε, ἀποκριθῆτί μοι, διότι ἀπέστειλα
 πρὸ προσώπου σου τὸν Μωσῆν καὶ τὸν Ἀαρὼν καὶ
 τὴν Μαριάμ; Τὸν Μωσέα εἰς πρόσωπον τοῦ νόμου·
 τὸν Ἀαρὼν εἰς πρόσωπον τῶν προφητῶν, καὶ τὴν
 Μαριάμ εἰς πρόσωπον τῆς Ἐκκλησίας, ἣν ἐπήρωσε
 τῶν εἰδώλων ἢ ἀκαθαρσία, καὶ ἰάσατο ἢ τοῦ σαρκω-
 θέντος φιλανθρωπία. Διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία, καθάπερ
 Μαριάμ, ἐλευθερωθεῖσα τοῦ νοητοῦ Φαραῶ, τοῦ δια-
 βόλου, καὶ τῆς τῶν δαιμόνων καταδυναστείας, καθάπερ
 Αἴγυπτος ὁρῶσα ὑπὸ τὸ πέλαγος τῆς κολυμβήθρας τὸν
 παλαιὸν ἄνθρωπον πνιγέντα, λαβοῦσα τὸ τύμπανον τῆς εὐχαριστίας, καὶ ἐναρμόσασα τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ τὰς
 χορδὰς τῶν ἀρετῶν, ἀνακρουομένη βοᾷ· Ἄσωμεν (9) τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται. Ἐξ οὐρανοῦ κατήλθε, καὶ
 τοῦ Πατρὸς οὐκ ἐχωρίσθη· ἐν στηλαίῳ ἐτέχθη, καὶ τὸν θρόνον οὐκ ἐγύμνωσε· ἐν φάτνῃ ἀνεκλίθη, καὶ τοὺς πατρι-
 κοὺς κόλπους οὐκ ἐκένωσεν· ἐκ παρθένου σαρκωθείς ἐγεννήθη, καὶ ἔμεινεν, ὡς Θεός, ἀπάντη· κατέβη, καὶ τῶν ἄνω
 οὐκ ἐχωρίσθη· ἀνέβη, καὶ τῇ Τριάδι προσθήκη οὐκ ἐποίησεν· ἐν μορφῇ δούλου ἐφάνη, καὶ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα
 ἰσότιμον οὐκ ἀπώλεσεν· ἀλλ' ἐστὶν ὁ Λόγος καὶ εἰκὼν, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ χαρακτήρ. Λόγος, οὐδέποτε γὰρ τοῦ νοῦ
 ἀφίσταται· εἰκὼν, οὐ κηρόχυτος σάνις, ἀλλὰ σφραγὶς ἰσότυπος· ἀπαύγασμα, συναϊδίον γὰρ τὸ φῶς τῷ ἡλίῳ· χαρα-
 κτήρ, ὁ γὰρ ἐωρακῶς τὸν Υἱὸν ἐώρακε τὸν Πατέρα. Αὐτῷ ἢ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ καὶ τῷ
 ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· Ἀμήν.

⁹⁸ Mich. vi, 3, 4. ⁹⁹ Exod. xv, 1.

(98) Κληρονόμος. Malim ἐποπτης. Nec enim du-
 bium, quin respiciat II Corinth. xii, 4.

(99) Σήμερον. Ex hoc mihi fit probabile, hanc
 orationem habitam esse post prælectam perico-
 pam περὶ πενθερᾶς Σίμωνος. Tres autem de hoc ar-
 gumento olim in Ecclesia Græca prælectas fuisse
 pericopas. Matth. viii, 14-23, Marc. i, 29-34, et
 Luc. iv, 38-44, ex codicibus Lectionariorum, seu
 Evangelistariorum, ut vocant, didici.

(1) Περιοδεύσας. Περιοδεύειν, medicorum more
 etiam atque etiam ventitare ad ægrotantes, περι-
 επειν.

(2) Ὑλη. Φάρμακα.

(3) Ἐσχεδιάζετο. Eleganter, ἐν ἀκαρεῖ ἐθαυμα-
 τουργεῖτο, Continuo insequabatur. Habet autem
 vocabulum σχεδιάζειν celeritatis quidem noticiam

semper, haud raro tamen negligentiae etiam. Exem-
 pla in promptu sunt. V. Heliodor., p. 1, 114, 198;
 Cinnamum, p. 55, 212; Zosimum, p. 241.

(4) Πόνους.... ἐλεῶν. Multa fuerat perpessa, nec
 erat medicus qui ejus misericordiam caperet, aut
 opitulari posset. De ἀνάλωσε autem quod sine au-
 gmento legitur, v. interpp. ad Thucyd. ed. Ducker.,
 p. 397 et 543.

(5) Ἐλύθη. Malim καὶ ἐλύθη.

(6) Ἐν ταυτῷ. Nescio an ἐν ταυτῷ hoc loco recte
 dicatur. Consule evangelistas.

(7) Ἐν ἑτέροις. Forte ἐν ἑκατέροις.

(8) Ὡσπερ γὰρ. Istud ὡσπερ in iis, quæ sequun-
 tur, nihil habet, ad quod referri possit.

(9) Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ. Vide Exod. xv, 1, 20, ex
 quo loco hæc allegoria petita est.

MONITUM.

Quidquid antiquitatem sapit, id omne nonnullis placere solet. Hæc causa est, cur Latinam quarumdam Basilii orationum interpretationem olim ab antiquissimo scriptore Rufino adornatam typis mandandam curaverimus: quam eo magis placituram speramus, quod nunc primum e veteribus libris in lucem prodeat. Plura in Præfatione.

704-713 HOMILIÆ SANCTI BASILII

CÆSARIENSIS EPISCOPI.

QUAS TRANSTULIT RUFINUS DE GRÆCO IN LATINUM.

INCIPIT PRÆFATIO.

Aliqua tibi in Latinum verti olim poposceras, Aproniane, fili charissime: quod et ex parte aliqua feci in præsentem dum in Urbe essem, sed et nunc aliquantum addidi. Octo ergo beati Basilii breves istos homeliticos transtuli libellos. Hoc autem scire te volo, quod stilus ejus in Græci sermonis splendore et dicendi gratia multum beato nostro simulat Cypriano, quia revera nec vitæ meritis satis discrepant. Quamvis enim beatus Cyprianus primam martyrii palmam felici cruore mercatus sit, haud segnius [*al. segnis*] tamen et Basilius secundam palmam confessionis indeptus est; per dies singulos ac momenta adversum luxuriam per sobrietatem, adversum libidinem per virginitatem, adversum iram per mansuetudinem, adversum superbiam per humilitatem, indesinenti conscientiae suæ martyrio coronatus est. Est ergo sermo ejus magis moralis, qui et instituere possit animos ad bonam vitam, et a laboribus relevare. Habet autem et in hoc majorem gratiam, quod ejus lectio etiam religiosis feminis, et præcipue admirandi studii matronæ tuæ filiae nostræ invenitur aptissima, dum nullis prorsus dogmatum questionibus asperatur, sed eloquentiæ ejus limpidissimum flumen lenibus et satis placidis fertur fluentis. Sane si id in Latino, sermonis nostri paupertate, minus splendidum videris, neque illi ascribas, neque mihi, sed tibi ipsi magis, qui bono operi minus idoneum subrogasti ministrum.

Explicit præfatio.

HOMILIA I.

In psalmum primum (10).

1. *Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum*¹: hac ipsa de causa a Spiritu sancto conscripta, quod velut ex communi quodam sanctilatis fonte, omnes nobis ex hac remedia

A propriis passionibus assumamus. *Sanitas enim, inquit, compescit peccata multa*². Alia namque sunt quæ prophetæ tradunt, alia quæ historici. Lex quoque alia; Proverbiorum etiam communitio alia. Psalmorum vero liber quæcunque utilia sunt ex omnibus continet, futura prædicit, veterum gesta commemorat, legem viventibus tribuit, gerendorum statuit modum; et, ut breviter dicam communis quidam bonæ doctrinæ thesaurus est, apta singulis ac necessaria subministrans. Veteribus namque animarum vulneribus novit mederi: sed et recentibus velocissimum scit adhibere remedium, atque intactis perseverantiam salutis adhibere, sed et universis pariter passionibus subvenire, quæ dominationibus variis humanas animas agunt: et hoc fit modulato quodam et delectabili canore, humanum censum ad pudicitiam provocante. Quoniam quidem videns Spiritus sanctus obluentem ac resistentem ad virtutis viam humani generis animum, et ad delectationes vitæ magis inclinari, quam ad virtutis rectum iter erigi, delectabilibus modulis cantilenæ vim seriæque doctrinæ permiscuit, ut dum suavitate carminis mulcetur auditus, divini sermonis pariter utilitas inseratur, secundum sapientes medicos, qui si quando usus poposcerit, austeriora medicamenta ægris offerre mortalibus solent, ne [*al. mortalibus, ne*] æger utilitatem pro austeritate refugiat, ora ac summitates poculi, quo remedium porrigitur, melle circumliniunt. Propterea ergo psalmorum nobis per modulos aptata sunt carmina, ut qui vel ætate pueri, vel adolescentes sunt moribus, quasi cantilena quadam psallentes delectari videantur: re autem vera animas illuminent ac mentem. Plurimi enim ex his qui in Ecclesiam coeunt, neque apostolica præcepta facile possunt, neque prophetica, cum discesserint, retinere; psal-

¹ II Tim. iii, 16. ² Eccle, x, 4.

(10) Græce exstat tom. I, p. 90 ed. Garnerii.

morum vero responsa et intra domos, interdum etiam in publico canunt. Et sicubi quis quamvis fero ac rabido spiritu raptetur [*al.* spiritu furore], si forte fuerit psalmi, ut ita dixerim, carminibus incantatus, continuo omnis rabies ferocitatis abscedit.

2. Psalmus tranquillitas animarum est, et signifer pacis, perturbationes vel fluctus cogitationum cohibens, iracundiam reprimens, luxum repellens, sobrietatem suggerens, amicitias congregans, adducens in concordiam discrepantes, reconcilians inimicos. Quis enim ultra inimicum ducat eum, cum quo unam ad Deum psalmi emiserit vocem? Ex quo intelligitur quia et, quod honorum omnium maximum est, charitatem psalmus instaurat, conjunctionem quamdam per consonantiam vocis efficiens, et diversum populum in unius chori concordiam consona modulatione consocians. Psalmus dæmones fugat, angelos ad adiutorium salutis invitat. Scutum in nocturnis terroribus, diurnorum requies laborum, tutela pueris, juvenibus ornamentum, solamen senibus, mulieribus aptissimus decor. Deserta habitari facit et urbes: sobrietatem docet: insipientibus primum efficitur elementum, proficientibus incrementum, perfectis stabile firmamentum: totius Ecclesiae vox una est. Psalmus solemnitates decorat; psalmus tristitiam quæ secundum Deum est, molitur; psalmus etiam ex corde lapideo lacrymas movet. Psalmus angelorum opus: exercituum cælestium spirituale thymiam. O vere admirandi magistri sapiens inventum, ut simul et cantare videamur, et quod ad utilitatem animæ pertinet doceamur, per quod magis necessaria doctrina nostris mentibus informatur, pro eo quod si qua per vim et difficultatem aliquam animis nostris fuerint inserta, continuo dilabuntur: ea vero quæ cum gratia et delectatione **714** suscipimus, nescio quo pacto magis residere in mentibus, ac memoriæ videntur inhærere! Quid autem est quod non discatur ex psalmis? Num omnis magnitudo virtutis, num norma justitiæ, num pudicitiae decor, num prudentiæ consummatio, num pœnitentiæ modus, num patientiæ regula, num omne quidquid dici potest bonum procedit ex ipsis? Dei scientia perfecta, prænuntiatio Christi in carne venturi, iudicii futuri comminatio, et resurrectionis spes, suppliciorum metus, futuræ gloriæ pollicitatio, mysteriorum revelatio. Omnia prorsus in his velut in magno quodam et communi thesauro recondita sunt bona, atque conferta. Quem librum Propheta, cum multa sint organa musicorum, huic tamen organo, quod psalterium appellatur, aptavit, de superioribus, ut mihi videtur, inspiratam ei gratiam per Spiritum sanctum docens, quoniam quidem hoc solum organum musicorum sonos de superioribus habere fertur aptatos. Cithara namque vel lyra ex inferiori parte æs vel tympanum habens, resonat

ac resultat ad plectrum: psalterium vero harmonias de superioribus habere fertur aptatas, et sonorum causas desuper dare: quo scilicet etiam per hoc nos doceret quæ sursum sunt et superiora requirere, et non delectatione carminum ad inferiora, id est, ad vitia carnalia declinare. Sed et illud arbitror profundius nobis prophetica hac indicari ratione, ac per formam nos organi istius doceri, quod ii qui diligentes et apti moderatique sunt moribus, facile et pervium ad superiora iter habeant. Sed videamus tandem quid etiam per ipsa psalmi indicetur initia.

3. *Beatus, inquit, vir qui non abiit in consilio impiorum*³. Structores domorum si quando excelsas fabricarum moles construere, atque immensam altitudinem educere parant, talia jaciunt fundamenta, quæ convenienter possint supponendæ structuræ magnitudinem ferre. Sed et navium constructores cum ingentes et onerarias contexere voluerint rates, aptas prius supponendis oneribus velut fundamentum quoddam navis locant carinas. In generatione quoque animalium, primum omnium coagulari et compaginari per naturam cor dicitur, ex quo secundum talis principii consequentiam, reliqua quoque membrorum indumenta ei circumtexi compaginarique dicuntur, quæ secundum magnitudinem primi fundamenti, quod est cor, superponi per naturam ac supercrescere perhibentur. Quod ergo est in domo fundamentum, et in navi carina, et in corpore animalium cor, hanc mihi videtur habere virtutem ad omne psalmodum corpus etiam principii hujus brevis iste versiculus. Quoniam quidem multa et laboris ac sudoris plena hominibus erat daturus præcepta, his qui se velint ad pietatis certamina præparare, ideo ante omnia beatitudinis utitur appellatione, ut tantorum spe præmiorum tolerabilius mœrores vitæ hujus doloresque patiamur. Ita et eos qui iter agunt et asperas ac difficiles vias incedunt, opportune spes refovet mansionis: et negotiatores audere facit marina sustentare discrimina lucri desiderium. et agricolarum labores in oblivionem trahit fructuum spes. Propter quod et communis vitæ nostræ eruditor atque unicus doctor Spiritus veritatis, sapientissima arte mercedes ante nominat quam labores: quarum cupiditate provocati, pondus ingruentium molestiarum facilius toleremus. *Beatus ergo vir qui non abiit in consilio impiorum.* Est quidem prima et vera ac propria beatitudo una, sicut et bonum unum quod est Deus: quemadmodum et Paulus commemorat dicens, *Secundum Evangelium beati Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi*⁴. Re enim vera illud est solum beatum quod et solum bonum est, ad cuius auxilium universa respiciunt, quod omnes desiderant, quæ est sola inconvertibilis natura, imperturbabilis vita; ubi nullus mœror accedit,

³ Psal. I, 1. ⁴ II Tim. II, 13.

in qua non est immutatio, quam non contingit ulla conversio; fons perennis, indesinens gratia, sine fine thesaurus. Imperiti vero homines et sæculum diligentes, dum ignorant boni naturam, beata putant interdum ea quæ nullius momenti esse dicenda sunt, id est, divitias, vel corporis sanitatem, vel honorum gloriam, quorum nihil prorsus est bonum secundum suam naturam; non solum pro eo quod facilem patitur in contraria permutationem, verò quia nequaquam bona esse credenda sunt, quæ bonos facere non possunt eos qui possident ea. Quis enim per facultates justus effectus est? quis pudicus per sanitatem? Imo vero interdum et e contrario facultatem delinquendi præbuerunt his qui vel sanitate vel divitiis abuti competentem et utiliter nescierunt. Beatus ergo is qui ea quæ vere sunt pretiosa possidet: qui non deficientes divitias obtinet. Sed quomodo cognoscimus eum qui non abiit in consilio impiorum? Verum priusquam dicamus quid sit abire in consilio impiorum, videtur esse conveniens, quæstionem quæ in loco generatur, absolvere. Cur, inquit, Propheta virum solum ad beatitudinem vocat? Nunquidnam excluduntur a beatitudine mulieres? Absit! una enim animi virtus viri et mulieris: quoniam quidem et creatura consimilis, unde et merces utrique eadem præparata. Audi quid dicit in Genesi: *Fecit, inquit, Deus hominem ad imaginem suam: masculam et feminam fecit eos*^b. Quorum autem una natura est, eorum etiam una operatio ac virtus eadem est; quorum autem opus æquale est, eorum etiam merces una est. Quare ergo cum de viro dixisset, reticuit de muliere? Quoniam sufficere aestimavit cum una esset utriusque natura, ejus qui principaliter a Deo creatus est, facere mentionem, ut in illius commemoratione inveniantur uterque complexus. Beatus ergo qui non abiit in consilio impiorum. Intuere verborum diligentissimum ordinem: quomodo unusquisque sermo proprii dogmatis ratione subnixus est. Non dixit, qui non vadit in consilio impiorum, sed *qui non abiit*. Qui enim adhuc in vita hac degit, nondum beatificari potest, propter incertos exitus vitæ; qui autem adimpletis omnibus quæ mandata sunt, finem pacificum cum justitiæ operibus adimplevit, hic jam sine ullo discrimine vel ambiguitate beatificari potest. Quare ergo iterum dicit, *Beati qui ambulant in lege Domini*^c? **715** Non enim eos qui ambulaverunt, sed eos qui ambulant in lege Domini beatificat sermo divinus. Idcirco arbitror, quod si qui operantur quod bonum est, in eo ipso quod operantur, amplectuntur; et non tam ipsi quam opus ipsorum collaudationem beatitudinis promeretur. Nondum tamen ii qui malum fugere cœperint, et semel vel bis declinaverint a peccato, continuo beati dicendi sunt, nisi cum potuerint in omnibus vel verbis vel negotiis

A effugere malum, ita ut nunquam comprehendantur ab eo, et ad hæerere bono. Sed quid faciemus quod in præsentis versiculi lectione quædam nobis contraria suggeruntur? Non enim dixit, beatus qui boni aliquid egerit, sed, *beatus* qui illud vel illud mali non fecit, id est, *qui in consilio impiorum non abiit, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentie non sedit*^d. Hoc enim pacto videbuntur etiam equi et boves vel cætera muta animalia quæ nihil horum facere possunt, beatitudinem promereri. Quando enim equus impium aliquid commisit, aut in cathedra pestilentie sedit? Sed expecta paulisper, et competentem fortassis explanabitur quæstio. Addidit enim Propheta: *Sed in lege Domini fuit voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte*^e, quod utique opus designat, et opus rationabilis cuiusque. In quo et illud unum signatur, quoniam initium virtutis est non facere malum, profectus agere bona, consummatio vero permanere in bonis. Sic enim et alibi dicit: *Declina a malo et fac bonum: inquire pacem et persequere eam*^f.

4. Sapienter ergo et satis erudite initium nobis aperit ad virtutem, per declinationem mali. Non enim primo quæ perfecta oportebat ostendi; nec conveniens est ei qui adhuc male agit dicere ut bene agat, sed ut recedat a malis: quo scilicet evacuatus et exinanitus a malis, tunc et capax boni effici possit, et insuescere in operibus bonis absque consortio et commixtione contrarii. Scalæ namque cuidam et ascensionibus [*al.* ascensionis gradibus] similem ego dixerim virtutis ac pietatis viam, similemque illi scalæ quam beatus Jacob vidit in somnis, cujus quædam pars in terra adhuc erat stabilita, et proxima contiguaque terrenis, pars vero pertendebatur atque erigebatur ad cælum^g. In quo illud sine dubio indicatur, quod ii qui initia adhuc ac prima elementa ad iter virtutis arripiunt, primis, ut ita dixerim, innixi gradibus, moliuntur ascensum; quibus cum firmioribus plantis institerint, stabilibusque vestigiis, ex ipsis intentiore conatu poterunt etiam ad superiora conscendere, usquequo in quantum est possibile humanæ naturæ, paulatim profectu succedente ad summa perveniant. Sicut ergo ascendentibus scalam primus gradus est ascensionis a terra discedere, ita etiam virtutis ac pietatis ascensus initium habet discedendi a malo. Nam qualecunque otium cuilibet non recto operi præferendum est, sicut illa sunt quæ præcipiuntur: *Non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis*^h; quæ omnia otium potius animæ ac quietem, quam efficaciam operis alicujus inducunt. Ea vero quæ ad profectum perfectionis pertinent, opus exigunt, ut illud *Diliges proximum tuum sicut te ipsum*ⁱ; et *Vende omnia bona tua, et da pauperibus*^j; et: *Si quis te angariaverit mille passus, vade cum illo alia*

^b Gen. 1, 27. ^c Psal. cxviii, 1. ^d Psal. i, 1. ^e Rom. xiii, 9. ^f ibid. 10. ^g Math. xix, 21.

^h ibid. 2. ⁱ Psal. xxxvi, 27. ^j Gen. xxviii, 12.

duo ¹⁴: quæ utique singula agones quosdam pii certaminis continent, et animæ non otium, sed utile negotium poscunt. Admiranda igitur divinæ sapientiæ ratio, quæ nos facilioribus initiis ad meliora provocat, et ad perfectiora perducit. Triâ igitur sunt quæ nobis proposuit observanda: non ire in consilio impiorum, non stare in via peccatorum, non sedere in cathedra pestilentiæ. Quem utique ordinem e rebus naturalibus sumptum versiculis suprascriptis inseruit. Primum enim omnium in cogitatione et consilio hominum res versantur: tum deinde his quæ cogitatione et consilio decreta fuerint permanere et persistere homines solent. Prima ergo beatitudo cogitationi et consilio, si justa fuerint, datur. Ex **716** quibus velut radicibus per actus corporis bonos fructus proferimus, quos scilicet radix cordis bona ac pia suggerit. Adulterium namque prius in animo concipitur, impudici, cum libidine cor accensum impuras concupiscentias æstuat: tum deinde ipsa corruptio per actus corporis adimpletur. Unde et Dominus intrinsecus esse dicebat quæ coinquinant hominem. Quia ergo impietas proprie dicitur hoc quod in Deum peccatur, non accidat nobis, ex infidelitate aliquando ambiguitatem aliquam recipere de Deo. Hoc est enim abire in consilio impiorum, si dicas in corde tuo: Putas Deus est qui singula quæque et singulos quosque dispensat? Putas erit iudicium et retributio unicuique secundum opera sua? Quare ergo justi egent, et peccatores abundant? Justi infirmi sunt, illi fortes? Justi ignobiles, illi vero potentes ac nobiles? Ne forte casu magis et fortuna volvuntur universa, et eventus sunt incerti, nescio qui, atque iniquis ac fortuitis motibus sors humana vexatur? Si talia cogites, si hæc in corde tuo conspicias, abiisti in consilio impiorum. Beatus ergo qui ambiguitatem in corde suo de Deo non concipit, qui non præsentibus tædiis ac molestiis vincitur, sed justitiam Dei in tempore futuræ examinationis expectat; qui non de creatore omnium Deo opiniones habuit infideles. Sed et ille beatus dicitur *qui in via peccatorum non stetit*. Via namque hoc vitæ nostræ spatium dicitur, pro eo quod unusquisque mortalium ad certum finem et manifestum festinat ac tendit. Sicut enim ii qui in navibus dormiunt, etiamsi ipsi non sentiant, nave tamen ventis agitata perducuntur ad portum, et cursus eos ipse perducit ad finem: ita etiam nos cum tempus vitæ nostræ defluerit, motibus quibusdam naturalibus constricti, et acti, ferimur ad proprium finem. Utpote, dormis tu, et tempus præterit: vigilas et occupatus es mente, cogitationibusque distraheris, et te nesciente tempus abit, et vita consumitur. Cursum ergo quemdam currimus omnes homines, et ad proprium finem unusquisque compellimur, et propterea omnes sumus in via. Cujus rei sensum hoc modo percipere pos-

sumus. Viator es in præsentis via, omnia præteris, omnia post tergum relinquis. Nunquam vidisti in via opaca nemorum et amæna virentium, vel si qua alia sunt quibus pascitur et delectatur obtutus? Parum quid delectatus es, deinde pertransisti. Rursumque occurrerunt tibi saxa aspera, fragosæ convalles, abrupta præcipitia, scopuli pendentes; nonnunquam etiam occurrerunt bestię, serpentes, et alia nonnulla molesta oculis et aspera sensibus: parum quid contristatus es, deinde omnia reliquisti. Talis est vita nostra. Neque ea quæ grata sunt, neque ea quæ sunt tristia perseverant. Neque ergo via tua est neque ea quæ in via sunt, tua sunt. Inter eos qui iter agunt statim ut prior moverit pedem, posterior vestigiis ejus insistens, iisdem ipsis gressibus nititur: tum deinde et alius qui post ipsum est eadem quæ prior molitur.

5. Intuere ergo nisi talia sunt et valde similia quæ habet hominum vita. Tu hodie tenes agrum, crastino tenebit alius. Vides possessiones nobiles, et potentes domos? Quot jam singulæ ipsarum dominorum nomina commutarunt! Appellata est primo illius nomine, tum deinde transmutata est ad alium, et alterius nomine nuncupata est. Inde venit ad alium, et nunc illius dicitur. Nonne via est vita nostra? Et alium nunc, alium iterum nunc recipit possessorem, habentque singuli sequentes se invicem. *Beatus ergo est qui in via peccatorum non stetit*. Quid est autem quod dixit, *non stetit*? In prima ætate positi homines, neque in malitia sumus, neque in virtute consistimus (utriusque enim expers est ætas talis et affectus): cum autem intellectus ratio in nobis cœperit adimpleri, tunc impletur illud quod scriptum est: *Cum autem venit mandatum, peccatum revixit, ego autem mortuus sum* ¹⁵. Tunc enim moriuntur cogitationes malæ, ex passionibus carnis atque animæ motibus generatæ. Re enim vera cum venerit mandatum, id est, cum discretio atque intelligentia boni ac mali inesse cœperit cordi, si non obtinuerit animam recta cogitatio, ac defenderit eam ne carnalibus vitiis captivetur, cum adest quidem homini recte agendi facultas et ratio, nec agit tamen recte; tunc accidit ut peccatum reviviscat, moriatur autem anima, ex eo quod oppressa delictis inter mortuos numeratur. Beatus ergo, qui non stetit neque moratus est in via peccatorum, sed cogitatione meliore ad pietatis se convertit exercitia. Duæ enim sunt viæ invicem sibi contrariæ. Una lata est et spatiosa: alia arcta est et angusta. Et hæc duæ viæ duos habent itineris duces, quorum uterque eos qui iter agunt certatim ut se sequantur provocat et instigat. Et illa quidem quæ lata est et spatiosa via, habet ducem dæmonem seductorem, spiritum pessimum, qui sequentes se per libidinem et luxuriam in perditionem præcipitat et

¹⁴ Matth. v, 41. ¹⁵ Rom. vii, 9.

n mortem. Illa vero quæ angusta est et ardua, A
 ducem itineris habet angelum bonum, qui per la-
 borem virtutis sequentes se perducit ad beatum
 et optimum finem. Donec ergo quis nostrum par-
 vulus est et in præsentis vita mollia quæque secta-
 tur etsuavia, nullam futurorum providentiam ger-
 rit : cum autem jam vir fuerit effectus et mentis
 suæ sensu ad perfectum pervenerit intellectum,
 ipsum sibi ordinem vitæ mortalis invenit sugge-
 rentem, vel ea quæ ad virtutem, vel ea quæ ad li-
 biddinem pertinent. Et cum crebrius ad utraque
 oculum mentis suæ cœperit retorquere, præsto est
 ei discernere ac judicare de singulis. Continuo
 namque peccatorum vita, omnia quæ præsentis
 sæculi sunt, ostendit ei grata, et suggerit expe-
 tenda: justorum autem vita sola ea esse bona quæ B
 sunt futura decernit, et quanto magis bona ea esse
 et optima repromittit, tanto virtute ac labore præ-
 sentis vitæ expetenda ea esse persuadet. Illa vero
 fluxa et luxuriosa vita nihil futurum, nihil quod
 non videri ac teneri, imo vero quod gustari possit
 suggerit expetendum; præsentibus perfruendum
 potius quam de futuris persuadet esse pendendum.
 Æstuat igitur omnis anima cogitationibusque di-
 scerpitur, et nunc quidem cum de æternis cogitat,
 virtutem laboremque diligit et amplectitur; cum
 vero intuetur præsentia, libidinem cunctis quæ
 sperantur præfert, voluptatemque præponit. In his
 enim delicias carnis, in illis ejus interitum videt :
 hic ebrietatem, ibi sobrietatem prospicit atque je-
 junium; hic risu dissolvitur, ibi lacrymis affligi- C
 tur; hic luxuriam, ibi orationes; hic delectationes,
 ibi gemitus; hic impudicitiam, ibi pervidet casti-
 tatem. Quoniam ergo id quod vere bonum est sola
 cogitatione concipi potest per fidem, re enim ipsa
 a nobis longe discretum est, et oculus id non vidit,
 nec auris audivit (peccati autem dulcedo præsto
 semper est et parata, atque affluenter semper sug-
 gerit copias suas), beatus qui non poterit ejus ille-
 cebris decipi in perditionemque demergi, sed per
 laboris patientiam spem salutis exspectat. Beatus
 ergo, qui cum ad initium vitii istius venerit, in
 viæ electione non fallitur, nec stat in ea via quæ
 ducit ad mortem, sed illa derelicta ac post tergum
 data, sequitur iter quod ducit ad vitam.

6. *Et in cathedra pestilentiae non sedit.* Putas D
 istas dici cathedras in quibus corporali sessione
 requiescimus, et ex illo ligno in quo sedemus ad
 peccatum nobis præstatur occasio, ut debeamus
 cathedram vel sedile quod forte peccator quis
 præoccupaverit refugere, ne ibi quasi in cathedra
 pestilentiae sedeamus? Aut illud magis putandum
 est, quod cathedra dicitur hoc, cum judicio quodam
 animi et confirmato consilio residet quis in malis?
 Quod utique cavendum est, quoniam cum consilio
 et definitione sententiæ, velut de judicii cathedra,
 in peccatorum operibus permanemus. Tunc enim

quasi stabilitate quadam et immobilitate animus
 roboratus, difficilem se præstat ad conversionem.
 Inveteratum namque vitium animæ, et malum diu-
 turna meditatione ac longiturnitate temporis con-
 firmatum vix aboleri unquam poterit ac depelli,
 velut in naturam quodam modo longa consuetu-
 dine usuque conversum. In primis igitur optandum
 est, si possibile est, ne contingere quidem malum.
 Secundum autem, ut ita dixerim, bonum est, post
 experimentum malæ contagionis velut venenatum
 quoddam vulnus effugere, secundum illud quod
 scriptum est apud Salomonem de muliere mala :
Noli, inquit, confirmare oculum tuum ad eam, sed
resili ab ea, et noli immorari ¹⁶. Nunc vero vide-
 mus quosdam in juventute quidem ad carnis vitia
 esse lapsos, et usque ad ipsam canitiem in malis
 suis permanere atque **717** persistere. Sicut enim
 ii qui in voraginem cæni prolapsi, quocumque se
 visi fuerint convertere vel commovere, in eodem
 semper hesitant luto : ita etiam isti libidinis suæ
 spurcitas omnibus suis motibus per dies singulos
 renovant. Beatum ergo est ne cogitare quidem ma-
 lum. Si vero per surreptionem inimici suscepisti
 consilium malum vel impium, ne stes, neque per-
 maneas in peccato. Quod si et hoc acciderit, sta-
 tim ne confirmeris et resideas in malo. Non ergo
 sedeas in cathedra pestilentiae. Si intellexisti quid
 est cathedra quam sermo descripsit, id est, quod
 perseveratur ac perduratur in malo : inquiramus
 etiam qui sint isti pestilentes, quorum fugiendam
 esse cathedram suadet sermo divinus. Pestilentiam
 dicunt esse ii quibus nosse talia cura est, cum
 morbus talis vel homines vel animalia obtinuerit,
 qui tradi ab uno in alterum et per omnes serpere
 soleat et extendi. Tales ergo quidam sunt operarii
 iniquitatis qui cum alter alteri ægritudinis suæ
 tradiderint morbum, omnes simul ægrotant: simul
 etiam ac pariter pereunt. Aut non vides quomodo
 ii qui scortorum gratia fores obsident lupanarium,
 irrident castos et sobrios viros, cum ipsi inter se
 dedecorum suorum narrationes velut fortia gesta
 dinumerant, cum opera tenebrarum et turpitudi-
 nem dedecora velut virtutum suarum prædicant or-
 namenta? Isti sunt pestilentes, qui mala sua do-
 cendo cæteros, communia omnium faciunt mala,
 cum ad imitationem illiciunt audientes, ad consor-
 tium malorum suorum plurimos associare nitun-
 tur; non aliter quam fragili stipulæ arentibusque
 virgultis ignis immissus, si forte etiam ventorum
 flatibus animetur, omnes pariter agros silvasque
 populatus absumit: ita peccati flamma ex uno in
 alterum succensa, et crebris narrationibus velut
 ventorum quibusdam flatibus verberata, insuper
 etiam malignorum spirituum nequioribus flabris et
 turbinibus concitata, omnem pariter humani ge-
 neris silvam depascitur et absumit. Quid enim
 aliud in illis turpissimis luxuriosorum geritur of-

¹⁶ Prov. ix, 13.

ficinis, cum adolescentes in unum coeunt, cum cœnæ symbola præparantur, cum narrationes obscenæ, cum potibus scorta miscentur? inter quos, si quis forte paulo modestior fuerit inventus vel pigrior ad peccatum, irridetur ab omnibus, et iners atque inutilis judicatur. Parva, quæso, est hujusmodi pestilentia, aut exigua hujusmodi contagio vitiorum? Quid deinde, si incipiat aliquis avaritiæ morbos imitari, et omnes aviditatis vias atque aditus proculcare? Quid, si ambitionis luem, honoris desideria, potentiæ cupiditatem, et singula hujusmodi? Quæ cum turpi vitio priores quique appetunt, exempla pessima cæteris præstant, et medullis ipsis humani generis morbum inserunt, urbes late populosque vastantem. Jam vero livoris et zeli æmulationem quæ non vel regalis aula congemuit, vel quis non militiæ gradus sensit? Quæ castra, quod forum, quæ urbs, qui non ordo deflevit? cum factionibus conjurationibusque insidiæ majoribus, inferioribus facinus propinatur. Sic in singulis quibusque sceleribus unus ex altero accensus, pestilentiae contaminatione prosternitur, unde merito hujusmodi homines dicendi sunt pestilentes. Ne ergo sedeas, inquit, in consilio talium hominum, ne consensus eorum expetas neve conventus, ne morbi eorum contagione maculeris, neque malorum consiliorum vel particeps vel arbiter fias. Sed quis agimus? Adhuc nobis in initiis sermo est, et jam modum excedimus ejus brevitatis, quæ sufficere multitudini debeat; quoniam quidem et vos si plura dicantur, non facile omnia potestis memoriæ commendare, et nobis ministerium verbi pro ingenita corporis fragilitate nequaquam ad plura suppeditat, deficiente nobis voce; quamvis ea quæ dicta sunt in ipsa sui brevitate habere perfectionem aliquam videantur. Continent namque quomodo vel fugienda sint mala, vel expetenda sint bona. Quæ utique, Deo juvante, si a vobis et retineri memoria, et opere videamus impleri, etiam ad complendum quæ sunt reliqua in expositione provocabimur. Præstabit autem Deus et nobis eorum quæ dicta sunt mercedem, et vobis fructum ex his quæ audistis, per gratiam Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA II.

De eo quod scriptum est ¹⁷: «Attende tibi, ne forte fiat in corde tuo sermo occultus iniquitas (11).»

1. Sermonis usum Deus nobis qui nos creavit indulget, pro eo ut cordis occulta consilia invicem nobis verbi ministerio panderemus, et pro communi in alterutrum affectione naturæ unusquisque nostrum proximo suo velut ex arcanis quibusdam

A domiciliis consilii secreta depromeret. Si enim nuda tantummodo atque intectâ anima viveremus, ex ipsis tantum mentis motibus atque intentionibus cogitationem ad alterutrum nosceremur. Verum quoniam vigor animæ velamine carnis operitur, ad indicanda atque in publicam faciem profrenda ea quæ in profundo cogitationibus vel sensibus commovemus, verbis ac nominibus et vocabulis indigemus. Cum igitur motus hic mentis nactus fuerit vocis significantiam, tum velut vehiculo quodam sermonis aeris ictu vectus, ad audientem a loquente transfertur. Et si quidem invenerit tranquillam quietamque audientiam, sicut in portu fidissimo ac tutissimo in auribus auditorum sermo reconditur: si vero velut fluctus quosdam et saxosa vada auditorum tumultus et murmur docentibus refragatur, in medio aeris spatium sermo transfretans naufragabit. Quamobrem præbete tranquillitatem per silentium verbo, fortassis enim aliquid poterit utilitatis afferre sermo veritatis, si tamen non auditoris ignavia, dum minus intentus est animus, facile dilabatur. Talis namque natura ipsa verbi spiritu compaginante formata est, ut velox brevisque sit, et transcurso concita multa designet in paucis, ut per ipsam sui breviter tenacius a memoria reservetur. Hæc namque est natura emendati sermonis, ut neque obscuritate quæ dicuntur offuscet; neque abundans ineptiis, vim rerum quæ indicantur faciat evanescere. Talis enim vero etiam hic est qui nobis nunc ex Moysi voluminibus recitatus est sermo, si tamen meministis vos quibus verbi divini attentior cura est, nisi forte pro brevitate sui paulo tardiores quosque transfugit auditus. Est autem sermo hic: *Attende tibi, ne forte fiat in te sermo absconsus in corde tuo iniquitas*. Faciles sumus ad delicta cogitationum nos homines: propter quod et qui finxit singulatim corda nostra ¹⁸, sciens quod non parum delictorum in his motibus admittitur qui fuerint ex proposito animi mentisque concepti, ante omnia puritatem et munditias cordis injungit ac præcipit. In quo enim proclivius vergimus ad peccatum, hanc nobis partem majore cautela diligentiaque communit. Sicut enim infirmiora quæque corporum membra peritior ac bene prudens medicus antequam ipse morbus immineat, studio præcurrente et diligentia ejusmodi præcurationis antevenit: ita et communis omnium provisor et animarum medicus Deus, hoc quod maxime in nobis ad culpam lubricum prævidebat, circumdare tutioribus septis studuit, et circumvallare cautioribus munimentis. Nam ii actus qui ministerio corporis adimplentur, opus habent et tempore, et opportunitate, et labore, et adjutoriiis, cæterisque hujusmodi instrumentis: mentis vero motus et cogita-

¹⁷ Deut. xv, 9. ¹⁸ Psal. xxxii, 15.

(11) Græce exstat tom. II [III], p. 16.

tionum lapsus absque tempore consumantur, sine labore complentur, omne tempus habent opportunum. Intuere namque mihi ambitiosum quempiam et ingenti supercilio honestatis elatum, imaginem quamdam continentiae et sobrietatis habitu exteriori gestantem, in mediis quoque virorum laudabilium et sapientium residentem; hic subita cogitatione mentis percurrit et evolavit ad loca peccati, maligna desideria mente concepit, colloquia quoque intra se inhonesta finxit et turpia: totus in occulta mentis suae officina universam sibi met libidinis imaginem deformavit, gestusque descripsit. Hic **718** ignotum quidem omnibus peccatum et sine ullo teste commisit: sed arguetur ac revelabitur sine dubio per adventum ejus qui reserat occulta tenebrarum, et manifestat consilia cordium¹⁹. *Observa ergo, ne forte fiat in corde tuo verbum occultum iniquitas. Qui enim aspexerit mulierum ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo.*²⁰ Propter quod corporis quidem actus possunt nonnullis obstaculis intervenientibus impediri: ubi autem mente delinquitur, quia facile est puncto cogitationis evagari, tam pernix adhaerebit noxa delicti. Ubi ergo velox occasio peccati, ibi etiam celeris providetur cura remedii, et ideo protestatur dicens: *Ne forte fiat in corde tuo verbum occultum iniquitas.* Sed jam ad ipsum potius verbi initium recurramus.

2. *Attende, inquit, tibi.* Singula quæque animalium a conditore omnium Deo ad defensionem et tutelam sui, occasiones quasdam proprias acceperunt, quibus, saluti suae cum necesse fuerit, auxilium ferant: et invenias, si diligenter intendas, plurima quæque nullo docente adversum ea quæ sibi perniciem moliuntur, vel obniti vehementius, vel declinare callidius: et rursus naturali quodam impulsu, ad ea quæ expediunt ferri atque compelli. Propterea ergo etiam nobis eruditionis causa magnificum istud mandatum præcepit Deus, ut quod illis adest per naturam, id nobis ope verbi ac rationis addatur, et quod in mutis animalibus absque imperio efficitur, hic nobis per præcepti diligentiam conquiratur: ut majore providentia conservemus ea quæ nobis divinitus indulta sentimus; fugientes quidem peccatum sicut muta animalia sponte sua fugiant noxios et mortiferos cibos: sectemur vero justitiam sicut illa fecundos et utiles pastus nullo cogente sectantur. *Attende ergo tibi*, ut possis discernere ab utilibus noxia. Sed quoniam dupliciter est attendere, aliud quidem corporeis oculis intueri corporea, aliud vero intellectualis animæ virtutibus incorporea et spiritualia conspiciari: in hoc loco si quidem de oculis carnalibus dictum esse sentiamus, continuo verbi sententia arguetur absurda. Quomodo enim quis semetipsum totum corporali oculo attendere poterit vel comprehendere? Quia primo neque semetipsum oculus considerare et intueri

potest, neque vicina sibi et imminencia conspiciari supercilia; sed neque in verticem capitis dirigit aciem suam, aut aliquo pacto propria terga conspiciet, nec aliquid omnino proprio videbit ex vultu: non latentia viscerum, non occulta venarum. Quod si ita est, impium videbitur, discere impossibilia esse Spiritus sancti mandata. Superest ergo ut ad mentis intuitum præcepti vigor atque intelligentia transferatur. *Attende ergo tibi*, id est undique te ipsum circumspice: pervigiles gere ad custodiam tui oculos animæ. *In medio laqueorum ingrederis*²¹, occulte tibi ab inimico tenduntur insidiæ, doli, machinæ, pedicæ ubique defossæ. Circumspice ergo omnia, et cauta intentione considera, ut effugias sicut damula ex laqueis²², et sicut aves ex retibus. Nam et damula non incurrit laqueum, pro eo quod visum dicitur acutissimum gerere, unde et nominis sui etymologiam servat in Græcis; avis vero auxilio usa pennarum, cum voluerit effugere dolos retis, altiora aeris itinera secat. Vide ergo tu, ne forte deterior mutis animalibus ad cautelam tuæ salutis exsistas, ne forte laqueis irretitus²³, venatio et captura diaboli fias, captus ab eo secundum illius voluntatem.

3. *Attende ergo tibi*, id est, neque tuis, neque his quæ circa te sunt, sed tibi soli attende. Aliud enim sumus nos ipsi, aliud quæ nostra sunt, aliud quæ circa nos sunt. Nos namque sumus anima et mens, secundum quam ad imaginem ejus qui nos creavit facti sumus; nostrum vero est corpus et corporalis sensus; circa nos autem sunt mundana substantia, vivendi artes, cæteraque usus instrumenta mortaliū. Quid igitur præcepit sermo? Ne attendas, inquit, carni, neque ea quæ carnis bona videntur, studio impensiore secteris; id est sanitatem corporis, decorem cultumque vultus, voluptatem carnis atque delicias: neque vitæ longioris vota suspires, non divitias sæculi, non ambitionis gloriam; non potentiam caducæ felicitatis mireris, et nihil omnino quod ad præsentis vitæ ministerium pertinet, **719** magnum aestimes et appetendum ut, dum in sollicitudinis tuæ intentione raptaris, illa quæ vere magna sunt, et in quibus vere vita est negligas: sed attende tibi, id est animæ tuæ. Hanc excole, huic omnibus curis, omnibusque studiis consule: ita in omnem maculam quæ in eam forte nequitiae vitii obrepsit abluas et expurges intentione meliorum: exornes vero eam et excolas omnibus virtutis pietatisque monilibus. Quoniam quidem corpus tuum mortale est, anima vero immortalis, et duplex quædam est vita nostra. Una quidem carni huic familiaris, et cito cum ea deficiens: alia vero animæ cognata, nec ullo fine aut circumscriptione claudenda. Attende ergo tibi, et non mortalibus et caducis velut perpetuis incumbas et æternis: neve rursus quæ æterna sunt tanquam caduca et transientia negligas atque contempnas. Contemne potius

¹⁹ I Cor. iv, 5. ²⁰ Matth. v, 28. ²¹ Eccle. ix, 20. ²² Prov. vi, 5. ²³ II Tim. ii, 26.

et despice carnem tuam : pertransit enim. Adhibe diligentiam et studium animæ: immortalis est enim. Intuere igitur et attende cum omni cautela tibi ipsi, ut scias distribuere unicuique parti quod convenit: carni quidem victum et vestitum, animæ vero doctrinam pietatis, conversationem severam et gravem, exercitium virtutis, emendationemque vitiorum; non pinguedini corporis deservire; neque circa carnis lætitiā cursitare quoniam quidem: *Caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem: et hæc sibi invicem adversantur* ²⁴, vide ne forte tu in hujus belli congressione manus accommodans carni, et auxilia ei quam plurima subministrans, potentiam ejus adversus spiritum erigas et meliorem tui partem deteriori facias esse subjectam. Sicut enim stateræ momentum si in unam partem depræsseris, leviolem sine dubio alteram facies: ita in hoc animæ et corporis jugo, cum in unam partem propensior exstiteris, clara erit alterius et manifesta diminutio. Quis enim dubitat, cum corpus luxuria fluitat carnibusque distenditur, ignavum et obtusum effici mentis vigorem? Si vero anima florentioribus virtutis exercitiis imbuatur, et meditatione meliorum ad culmen propriæ magnitudinis erigatur, fatiscere corporis statum, et commoda infirmitate marcescere facit. Et hoc indicans beatus Apostolus dicebat: *Num si is qui foris est homo noster corrumpitur, sed qui intus est renovatur de die in diem* ²⁵.

4. Hoc ergo idem præceptum et infirmioribus utile est, et robustioribus commodum. Nam et in infirmitatibus medici ægris præcipere solent, ut sibi attendant, et nihil omnino contemnant quod ad medelam possit adhiberi. Similiter ergo et medicus animarum nostrarum Sermo divinus, animæ ex peccatorum acerbitate languenti, magnifice brevissimi hujus præcepti succurrit auxilio, dicens: *Attende tibi*, id est, ut si quando forte deliqueris, secundum magnitudinem delicti etiam remedii et emendationis cura pensetur. Grande alicui peccatum et grave commissum est, grandi sine studio confessione indiget pœnitentiæ multis et amaris lacrymis, intentis pernoctatisque vigiliis, jugibus continuatisque jejuniis. Si leve est delictum, et par commissi sit similis pœnitentia. Tantum attende tibi, ut intelligas et agnoscas et sanitatem animæ et languorem. Multi enim, dum sibi non attendunt, ægrotudines graves et insanabiles pati se nesciunt, et ne hi quidem ipsi sentiunt quod ægrotant. Propter quod magna est præcepti hujus utilitas, per quod et ægris cura suggeritur, et sanis perfectionis demonstratur integritas. Unusquisque autem nostrum qui in discipulatum nos verbi Dei mancipavimus, unius alicujus operis ministerium

gerit eorum quæ in Evangelio præcepta sunt. In magna enim domo, in hac Ecclesia dico, non sunt tantummodo vasa diversa aurea et argentea, vel ignea et fictilia, sed et artificia quam plurima et diversa ²⁶. Habet namque domus Dei, quæ est Ecclesia Dei vivi ²⁷, venatores vel captores; habet viatores, habet architectonas, structores, agricolas, pastores, athletas, milites, quibus omnibus commode satis aptabitur brevissimi hujus mandati vigor, ut unicuique et operis diligentiam tribuat, et propositi ac mentis desideria atque incitamenta commoveat. Venator es, et ad capturam a Domino destinatus, qui dixit: *Ecce ego mittam multos venatores, et capient eos supra omnem montem* ²⁸? Attende ergo tibi diligenter, ne ubi te venatio Domini effugiat, et eadat, quo minus verbo veritatis capias et offeras Domino ad salutem eos qui, erroribus decepti nequitie feri ac palabundi per aspera quæque peccatorum et devia pervagantur. Viator es, talis qualis ille qui orat ad Dominum: *Dirige gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea* ²⁹? Attende tibi, ne forte erres a via, ne declines in dexteram neque in sinistram, sed via recta, via regali incede. Architectus es? Attende tibi ut fundamentum fidei quod est Christus Jesus, cum omni diligentia jacias et cautela. Structor es? Vide quomodo ædifices; ne ligna et fenum, ne stipulam vel paleas, sed argentum et aurum et lapides strue pretiosos ³⁰. Pastor es? Attende tibi, ne quid te prætereat eorum quæ ad pastoris studium ac diligentiam pertinent. Si autem quæ sint ista perquiris, ausculta. Quod erravit converte et revoca, quod attritum est colliga, quod ægrum est sana. Agricola es? Attende tibi, ut diligenter circumfodias infructuosam ficum, et adhibeas stercoris squalorem, et totum facias quidquid spectat ad fructuosum eventum. Miles es? Attende tibi, uti ne militans Deo implices te negotiis sæcularibus, ut placeas ei qui te probavit ³¹: sed *Collabora Evangelio, ut milites in illis bonam militiam* ³², dimicans adversus spiritus nequitie et adversus principes et potestates, adversus mundi hujus rectores tenebrarum ³³. Tum deinde etiam adversus vitia carnis assume scutum fidei, et omnia arma spiritus, quibus indutus possis resistere adversus ignita jacula diaboli ³⁴. Athleta es? Attende tibi ne quid adversus leges athleticas geras, quia nemo coronatur, nisi qui legitime certaverit ³⁵. Imitare Paulum, qui sic currit ut comprehendat, et sic luctatur non quasi aera verberans, sed macerat corpus suum et servituti subjicit, ne forte aliis prædicans, ipse reprobis inveniatur ³⁶. Evigila ergo et tu, et indesinentem oculum ad considerandas adversarii astutias gere. Si curris, **720** sic curre ut comprehendas, ea quæ retro sunt obliviscens, et ad

²⁴ Galat, v. 17. ²⁵ II Cor. iv, 16. ²⁶ II Tim. ii, 20. ²⁷ I Tim. iii, 15. ²⁸ Jerem. xvi, 16. ²⁹ Psal, cxviii, 133. ³⁰ I Cor. iii, 12. ³¹ II Tim. ii, 4. ³² II Tim. i, 8; I Tim. i, 18. ³³ Ephes. vi, 12. ³⁴ ibid. 16. ³⁵ II Tim. ii, 5. ³⁶ I Cor. ix, 24-27.

ea quæ in ante sunt extendens³⁷. Si colluctaris, adversus invisibiles adversarios pugna. Talem te esse vult hujus præcepti sententia, nihil remissum, nihil somno et ignavia præpeditum, sed sollicite et vigilanter cuncta circumspectantem; prudentem te esse vult in consiliis, in actibus strenuum. *Attende ergo tibi.*

5. Deficiet me tempus in singulis quibusque producendis quæ in opus Evangelii edocentur, hujus præcepti virtute. Attende tibi, ut vigiles ad omnia, ut nihil te in consiliis prætereat; observare præsentia, futura prospicere, quæ in manibus sunt commode dispensare, quæ sperantur fideliter expectare; ne forte præsentibus jactanter te et inaniter perfrui putes, sicut nonnulli leves et instabiles juvenes vana cogitatione mentis inflati, si quando forte per silentium temporis et nocturnam quietem, falsis imaginibus per cogitationem mente conceptis, describunt semetipsis excelsas dignitates, præclara conjugia, liberorum felicitatem, prolixam senectutem, obsequia subjectorum, clientium famulatus, et cum in re nihil sit, vanæ cogitationis tumore supra omnes homines efferuntur: ingentes domos intra momentum struunt, eas subito et mentes sola conspectis facultatibus replent, immensa terrarum spatia et agros uberes occupant, et tanta possessionum jura defendunt, quanta nutus vagæ mentis incluserit; sed et fructum earum structis latius horreis vanitatis recondunt. Addunt nihilominus greges, armenta, servitia, magistratus, regna etiam ipsa et imperii fastigia alta præsumunt; gerunt bella, movent classica, tropæa statuunt, ducunt triumphos, et per totius regni curas inani sollicitudine debacchantur; ita ut in manibus tenere omnia nusquam comparentibus tanquam præsentibus se perfrui arbitrentur. Proprius est iste languor otiosæ et desidis animæ, videre somnia vigilantem. Quam dissolutionem mentis et inflammationem cordis et cogitationum præsecans et restringens Sermo divinus, saluberrimi præcepti hujus auctoritate succurrit, dicens: *Attende tibi*, id est, ne ea quæ nusquam sunt cogites, sed ut præsentia et quæ palam sunt diligenter expedias. Arbitror autem etiam illud vitium reseccare volens legislator, mandati hujus adjutorium protulit, quoniam facile est unicuique curiosius aliena perquirere, quam propria et domestica procurare. Ne ergo hoc accidat, desine, inquit, mala aliena discutere; desine de aliorum actibus tua perstrepere et concelebrare convivia; desine poculis tuis aliena probra miscere, et inter epulas tuas alterius vitæ innocentiam lacerare. Noli ergo attendere alienis languoribus; sed attende tibi ipsi; hoc est, ad perscrutationem tui converte oculos animæ tuæ, qui multi secundum verbum Domini festucam in oculo fratris vident, trabem vero quæ in suo oculo est non considerant³⁸. Tu ergo nunquam cesses temet-

A ipsum perscrutari; si vita tua secundum normam dirigitur mandatorum, si conversatio tua omni culpa vacat. Attende ergo et circumspice te ipsum; non eorum qui extra te sunt culpas et peccata dinumeres, nec sollicite disquiras sicubi maculæ aliquid in proximo reperias, secundum Pharisæum illum tumidum et jactantem, qui stabat seipsum justificans, et exprobrans ac despiciens publicanum; sed te ipsum discutere ac judicare non cesses; ne quid in cogitatione deliqueris, ne quid sis prolapsus in lingua, dum incauta loquacitate prævenit et præcurrit sermo consilium; ne quid etiam in actibus tuis et manuum opere commiseris, quod vel avaritiæ, vel iræ, vel libidini ministratum sit. Si hæc intra te ipsum semper discutias et inquiras, multa invenies quæ intra te debeas emendare, pro quibus debeas pœnitentiam gerere. Et tanquam homo si quid tale repereris, dic sicut publicanus ille dicebat; *Deus, propitius esto mihi peccatori*³⁹. Attende ergo tibi ipsi. Hic tibi sermo etiam si in rebus prosperis degas, et omni tibi vita secunda felicitate succedat, utilis semper et necessarius apparebit tanquam bonus et fidelis consiliarius, commonitiones vitæ suggerens melioris. Si vero adversis et tristibus urgearis, et hæc tibi in tempore necessitatis commonitio suggeratur, maximum illico remediorum solatium dabit, ut neque in prosperis arrogantius extollaris, neque in adversis mollius et remissius resolveris. Divitiis flores et polles, et illustrium proavorum consulatibus intumescis? patriæ parentum nobilitate te jactas; pulchritudine corporis erigeris et decore? honoribus extolleris, et asseclarum fulciris obsequiis? Tum maxime attende tibi ipsi, et memento quia mortalis es, et quia *Terra es, et in terram ibis*⁴⁰, et quia potest et ad te dici: *Stulte, hac nocte auferent abs te animam tuam, et quæ præparasti cuius erunt*⁴¹? Intuere eos qui ante similis potentie dignitatibus effulserunt. Ubi sunt? quid agunt? ubi fasces eorum? ubi magistratus? ubi diversarum infulæ dignitatum? ubi denique eloquentissimi rhetores, et vehementissimi oratores? ubi qui crebros conventus orationum suarum favoribus concelebrabant? ubi popularis aura? ubi exquisita equorum præparata certamina? ubi denique satrapæ? ubi reges? ubi tyranni? Nonne omnia pulvis et cinis est? Nonne omnia antiquæ fabulæ, superfluaque narratio est? Nonne in perexiguis ossibus angustæ vasculo urnæ conclusis, omnis memoria eorum continetur? Denique intuere et inspice eorum sepulcra, si potueris discernere, quis ibi servus quisve sit dominus, qui pauper quisve dives. Discerne ibi si potes plebeium a rege, virum fortem ab imbecilli, decorum ab informi. Si ergo horum omnium memor fueris, nulla tibi orietur elationis occasio, sed semper memor eris tui, si præcepti memor attenderis tibi.

³⁷ Philipp. iii, 13. ³⁸ Matth. vii, 3. ³⁹ Luc. xviii, 13. ⁴⁰ Gen. iii, 19. ⁴¹ Luc. xii, 20.

6. Quod si ignobilis es et obscuro loco natus, pauper ex pauperibus procreatus, non domo gaudens, non patria, invalidus viribus, quotidiano quoque indigens sumptu, vivens sub potentum colaphis, cum timore omnibus ac tremore subjectus, cunctisque humilitate paupertatis expositus, sicut ait, *Pauper non suffert minas*⁴², non ergo in te metipsum despicias et desperes, neque quia nihil tibi in præsentī vita magnificum præsto est, omnem tibi abscindas et amputes spem bonorum; sed revoca animos **721** tuos ad ea quæ jam tibi bona indulgentia divina concessit, et ad ea nihilominus erige mentem tuam, quæ futura in posterum repromisit. Considera ergo primo omnium quod homo es. id est, solum in terris animal ipsis divinis manibus formatum. Nonne sufficeret hoc solum recte et integre sapienti ad magnum summumque solatium, quod ipsius Dei manibus, qui omnia reliqua præcepti solius fecit auctoritate subsistere, homo fictus es et formatus? Tum deinde quod cum ad imaginem Creatoris et similitudinem sis, potes sponte etiam ad angelorum dignitatem culmenque remeare. Animam namque accepisti intellectualem, et rationalem, per quam Deum possis agnoscere, et naturam rerum conspicabili rationis intelligentia contemplari; sapientiæ dulcissimis fructibus perfrui præsto est. Tibi omne cedit animantium genus, quæ per convexa montium vel prærupta rupium aut opaca silvarum feruntur; omne quod vel aquis tegitur, vel præpetibus pennis in aera suspenditur. Omne, inquam, quod hujus mundi est, servitio et subjectioni tuæ liberalis munificentia Conditoris indulgit. Nonne tu, sensu tibi rationabili suggerente, diversitates artium reperisti? Nonne tu urbes condere, omnemque earum reliquum usum pernecessarium viventibus invenisti? Nonne tibi per rationem quæ in te est mare pervium fit? Terra, flumina fontesque tuis vel usibus vel voluptatibus famulantur. Nonne aer hic et cælum ipsum atque omnes stellarum chori vitæ mortalium ministerio cursus suos atque ordines servant? Quid ergo deficiis animo et deesse tibi aliquid putas, si non tibi equus producit phaleris exornatus, et spumanti ore frena mandens argentea? Sed sol tibi producit, veloci rapidoque cursu ardentes tibi faces calor simul ac luminis portans. Non habes aureos et argenteos discos; sed habes lunæ discum purissimo et blandissimo splendore radiantem. Non ascendis currum, nec rotarum lapsibus veheris; sed habes pedum tuorum vehiculum tecum natum. Quid ergo beatos censes eos qui aurum quidem possident, alienis autem pedibus indigent ad necessarios com meatus? Non recubas eburneis thoris; sed adjacent fecundi cespites viridantes et herbidi thori, florum varietate melius quam fucatis coloribus Tyrii muricis picti, in quibus dulces et salubres somni nullis

A curarum morsibus effugantur. Non te contegunt aurata laquearia; sed cælum te contegit ineffabili fulgore stellarum depictum. Hæc quidem quantum ad communem humanitatis attinet vitam; accipe vero majora. Propter te Deus in hominibus, Spiritus sancti distributio⁴³, mortis oblatio, resurrectionis spes. Propter te divina præcepta hominibus delata, quæ te perfectam doceant vitam, et iter tuum ad Deum per mandatorum tramitem dirigant. Tibi panduntur regna cælorum, tibi coronæ justitiæ præparantur; si tamen labores et ærumnas pro justitia ferre non refugis.

7. Et si attendas tibi, horum plura invenies et majora, nec deficiis animo ad ærumnarum præsentium tolerantiam, dum ad futura præcepti hujus eruditione sustolleris. Sed ne illa quidem parte te incommonitum præteribo. Si quando te, id est, mentem tuam, iracundia exasperat, et stimulis immorantis ægritudinis intumescis, cum rabidentium stridor, genarum pallor, tremor labiorum, cum totus denique ferinos motus agis, si attendas tibi, id est, si recorderis præcepti, iracundiam quidem velut equum indomitum et ferocem, divini sermonis ictum verberibus, continuo coercebis: linguam vero protinus ab insolentia refrenabis, et manus nequaquam ad ultionem irritantis extends. Si quando vero obscenæ concupiscentiæ illecebrosæ animam suggestionibus vexant, et præcipitem eam in luxum libidinis rapiunt, si attendas tibi, et recorderis hujus præcepti, invenies qui præsens ista dulcedo libidinis ad finem amarissimum vergit, et iste qui nunc carni nostræ incubat luxus, generabit ex se pervigilem suppliciorum vermem perpetua ultione conscientiam fodientem. Sed et calor iste desiderii carnalis fervorque libidinis temporalis, æternos gehennæ ignes et ultricium flammaram perpetua promulgabit incendia. His cogitationibus mente conceptis, libido quidem penitus effugata discedet, admiranda vero quædam quies et tranquillitas animæ reparabitur: velut si inverecundarum protervarumque tumultus ac strepitus famularum per adventum et præsentiam gravis ac verecundæ dominæ comprimatur. *Attende igitur tibi*, et intellige quod animæ tuæ pars quidem melior rationalis est: pars vero irrationalis et passibilis. Et illi quidem parti meliori naturaliter præsto est imperare: huic vero inest famulari et obedire rationi. *Attende ergo tibi*, ne forte patiaris vinctam et dedititiam tradi irrationabilibus passionibus rationabilem mentem, neque indulgeas adversum virtutem rationis vitia inolescere, et summam regni in sua jura ditionemque convertere. Si ergo horum singula quæque diligenti examinatione consideres, satis superque sufficient itineris vitæ tuæ rectum tibi tramitem demonstrare, qui te absque errore ullo usque ad ipsa cæli regna perducatur. Denique, si attendas tibi, non re-

⁴² Prov. XIII, 6. ⁴³ Hebr. II, 4.

quiris ut ex universæ creaturæ contemplatione Conditorum ejus agnoscas; sed in temetipso velut in quodam parvo ac minori mundo deprehendas Creatoris tui sapientiam. Incorporeum namque et incomprehensibilem intelligis Deum, ex ipsa anima quæ in te immortalis est; quoniam quidem neque tua mens principaliter in loco aliquo continetur, sed tantum ex consortio corporis invenitur in loco. Invisibilem esse Deum credes animæ tuæ substantia contemplata, quia ne ipsa quidem potest carnalibus oculis intueri. Neque enim color ei ullus aut habitus est, vel forma ei aliqua corporeæ descriptionis exprimitur; sed ex virtutibus tantum innotescit, atque in operationibus. Et ideo neque in Deo requiras oculorum visum, sed sola mente ac fide ad eum conversus, intellectualem de eo sensum atque intelligentiam conspice. Admirare quoque opificis sapientiam, quomodo animæ tuæ virtutem consortio corporis modulatus est, ita ut per omnes ejus partes infusa duceretur, et quam plurimum inter se membra distantia ad unam consonantiam concordiamque **722** constringeret. Intuere ergo et attende quæ sit ista virtus animæ quæ ab ea traditur corpori, membrisque diffunditur, quive rursum sit qui a carne ad animam redit ac redundat affectus; vel quomodo vitam quidem suscipit corpus ab anima, recipit vero anima dolores mæroresque de corpore. Require quæ sint ejus receptacula memoriæ, qui eruditionis litterarumque thesauri; quomodo non obliterantur ea quæ prima dedimus, additamentis novorum augmentisque recentium: sed manet uniuscujusque disciplinæ inconfusa distinctio, velut æreis quibusdam tabulis cordis et libris mentis incisa: quomodo anima cum ad carnis vitia dilabitur et declinat, propriæ virtutis perdit decorem, et quomodo rursum dedecore abjecto nequitiae, et virtutis institutionibus expurgata, ad Creatoris imaginem ac similitudinem reformatur.

8. Attende si videtur, post hanc animæ considerationem, quid etiam ratio in se naturæ corporeæ generat, et admirare quam dignum rationabili animæ admirandus opifex construxit hospitium. Rectum inter omnes animantes finxit solum corpus humanum, ut ex ipso habita videas et cognoscas, quia superiorum tibi est cælestiumque cognatio. Omnia namque quadrupedia prona et ventri obedientia ficta sunt: homini vero intuitus erectus ad cælum datus est, ut non ventrem spectet, neque infra ventrem positus vitis vacet, sed omnem habeat impetum vel conatum ad superioris viæ cursum. Nam idcirco etiam caput in summo culmine totius humanæ fabricæ situm est, et in ipso quod præclarius est in homine sensus isti corporei instituti sunt; id est, visus, auditus, gustus et odora-

tus, qui omnes vicini et pene sibi cohærentes, brevibus tamen dirempti spatiis, in nullo suis usibus invicem officiisque præpediunt vel obsistunt. Oculi quidem excelsiores, speculæ sortiti sunt locum, ut parva superciliorum prominentia superaddita in rectum tenderetur obtutus, et universorum consideratio facilius eis et moderatior fieret. Aures vero quibusdam inæqualibus anfractibus adaptæ, icti æris sonum distincta modulatione suscipiunt. Opus etiam hoc miræ et inæstimabilis sapientiæ Dei, ut vocem quidem extrinsecus nullo vetante suscipiant, quæ inimo et dum per inflexos anfractus ducitur, magis sonora reddatur; nihil tamen aliud extrinsecus, incidere inflexionum ipsa objectacula patiantur, quod impedire possit auditum. Jam vero si linguæ intueris naturam, quomodo quidem mollis est, et motu perfacilis, ita ut ad omnem verbi usum quamlibet variis et diversis motibus absque ullius rigoris difficultate deserviat; sed et dentium murus simul et vocis organo ministerium præbens, dum linguæ ipsi validissima exhibet circumvallationis obstacula, simul et cibis ministret molendo per alios, per alios incidendo. Et ita per hæc omnia cogitationem tuam trahens, competenter ac pie considera. Illud quoque quod aeris spiritum pulmone revocamus, calorem corde servamus; digestionis membra perpende, sanguinis per venas meatus. Ex his omnibus investigabilem Dei sapientiam cernens, tu quoque cum Propheta stupens et admirans exclama: *Amirabilis facta est scientia tua ex me*⁴⁴. Attende ergo tibi, ut possis attendere Deo.

HOMILIA III.

*De eo quod scriptum est in Evangelio*⁴⁵: « *Cujusdam divitis fructus uberes ager attulit,* » etc. (12).

1. Duplex est tentationum species. Aut enim tribulatio cor vexat humanum, et sicut aurum in camino per patientiam probatur unusquisque et agnoscitur: aut interdum etiam ipsa vitæ prosperitas ad tentationem cedit hominibus. Similis namque ejusdemque ignaviæ est in adversis humilem ac miserabilem fieri, et prosperis insolentem efferri. Exemplum sane quod non debemus animo dejecti in adversis, habemus magnificentem Job, inclinari in tristibus penitus nescientem: qui omnem diaboli violentiam velut torrentis cujusdam adversum se turbine venientem, immobili corde et inconcussa mentis vivacitate suscepit; tanto clarior ex tentationibus factus, quanto difficiliora et periculosiora ei sunt ab inimico intenta certamina. Exempla vero eorum qui per secundos vitæ successus prosperitatesque tentantur, multa quidem habemus et alia; non minus tamen ejus quidem Evangelio recitatus est divitis, qui alias quidem premebat reconditas divitias, alias inani spei inaniter præ-

⁴⁴ Psal. cxxxviii, 6. ⁴⁵ Luc. xii, 16 sqq.

(12) Exstat Græce tom. II [III], p. 43.

sumebat, dum benignitas Dei aviditatis ejus intemperantiam non statim ab initio nec continuo, ut pullulare cœperat, punit; quinimo et reconditas divitias novis nihilominus et adventitiis opibus cumulat, si forte eum aliquando nimietate ipsa satiatum ad sensum et intelligentiam humanitatis adduceret, animumque ejus per abundantiam suaderet aliquid de indigentibus cogitare. Sed videamus quid de eo Sermo dicit divinus. *Hominis, inquit, cujusdam divitis fructus uberes ager attulit, et cogitabat apud semetipsum, dicens: Quid faciam? Destruam horrea mea, et majora reædificabo.* Dicis fortasse: Cur ager hominis qui nihil boni operatur, sic uberes attulit fructus? Ut magis magisque Dei patientia nosceretur, dum ad hujuscemodi homines beneficia suæ benignitatis extendit: *Pluit enim super justos et injustos, et solem suum oriri facit super bonos et malos*⁴⁶. Verum talis illa benignitas Dei, sicut per nimiam patientiam facultatem conversionis et emendationis misericorditer impertitur gratis, sic majora et graviora supplicia cocervat ingratis. Largitus ergo est Dominus imbres uberes agris hominis avari, solem præstitit ad nutriendas segetes, multiplicandasque fruges ut acervos divitis auget in omnibus moderata temperies. Igitur quæ a Deo præbentur etiam ingratis, ista sunt, terræ fecunditas, aeris temperies, fructuum lætitia, boum subsidia, et omnia quibus anni proventus fecundis successibus adimplentur: quæ vero ab homine procedunt, qualia, quæso, sint videamus. Animus angustus, et parum putans omne quod nascitur; cujus abundantiam deesse semper aliquid computans, tum deinde in humanum propositum impertiendi cuiquam causam nullam idoneam ducens. Vides beneficiis divinis dives **723** quam gratus (13) existit? Communis hominis naturæ non meminit. Æquum non putat saltem ex superfluis suis aliquid impertiri mandati memor, *Nusquam non cesses benefacere indigenti*⁴⁷. Scriptum non legit nec recordatur præceptum esse, ut *Fides et misericordia non deserant te*, et ⁴⁸ *Confringe esurienti panem tuum*⁴⁹; et quæcumque vel a prophetis, vel a cæteris doctoribus quotidie prædicantur, dives nec videt, nec audit, nec intelligit, sed horrea quidem diruit, et majora reædificat, ac fructibus largioribus replet. Avari tamen divitis cor et propositum non repletur. Semper enim studet cumulare vetera novellis, et augmentis præsentium superare præterita; et dum cumulis semper crescentibus solitos cupit vincere numeros conditorum, ad inextricabiles istos cogitationis exitus devolutus est, ut nec veteribus cederet, nec sufficeret novellis. Propterea ergo cassæ quidem ejus cogitationes, sollicitudo vero inutilis et inanis. *Quid, inquit, faciam?* Quis non talem mi-

serereatur? quis non infelicitatem ejus doleat? Angustatur ex abundantia, constringitur et coarctatur ex opulentia. Infelix in præsentibus bonis, infelicior in futuris. Et, ut vides, ager ei non tam reditus largiores, quam gemitus attulit graviores. Terra ei non fructuum copiam, sed curarum molestiam germinavit; ita ut curis ac mœroribus stimulatus, egentibus et esurientibus similes perferat cruciatus. Denique et egeni vox ista est, *Quid faciam?* unde cibus, unde vestitus? Eadem conqueritur et dives. *Quid faciam?* ubi recondam? lisdem cruciatibus pro sollicitudine facultatum, quibus pauper pro egestate torquetur. Vides divitem nec opimis copiis posse lætari, sed mentem ejus absomit ac solvit affluentia dum nullo intellectu humanitatis admonitus, sentire non potest id sibi abundare quod aliis deest. Non enim apostolicis [Apostoli] commonitionibus accommodat aurem suam, ut discat ab eo abundantiam suæ rationem cum dicit: *Ut vestra abundantia fiat*⁵⁰, id est proficiat ad aliorum inopiam.

2. Et quidem mihi videtur talis hæc passio animæ similis esse his qui tantum gulæ indulgent, ut disruppi magis nimio cibo eligant, quam alicui indulgere reliquias. Sed recordare, o homo, quis est qui largitus est tibi teipsum: quis sis in memoriam revoca. Servus es Dei, et dispensatio tibi commissa est Dominicæ facultatis. Recordare ergo quis est qui tibi injunxit officium dispensandi familiam suam. Quid est quod multis prælatus es? Non est utique sine causa quod tibi a bono et justo Deo officium tribuitur largiendi, et aliis necessitas imponitur indigendi. Dispensatorem te igitur conservorum tuorum ex Dominicis facultatibus esse cognosce: nec æstimes quod omnia ventri et deliciis tuis terra producat. Quæ in manibus habes commissa tibi magis quam concessa cognosce. Parvo tempore aliquantum super his lætaris: et abuti eis voluptuosius delectaris. Cum vero hæc pariter cum vita nostra defluerint, rationem dispensationis nostræ evocamur a Domino reddituri. Hic mihi paulisper indulge, quisquis es, qui divitiarum dispensator es in hoc mundo; et te in illo terribili Dei judicio tribunali astantem, paululum quid vacans, si tamen vacare potes a divitiarum sollicitudinibus, intueri; cum interrogari cœperis commissas tibi opes cum quibus indigentibus divisisti: quibus necessitatem patientibus subvenisti; quos de carceribus, de vinculis, de gladio, profusa pecunia liberasti: quibus pupillis pater, cui viduæ vir, castis provisionibus exstitisti? Pecunia mea, fructus mei, quid apud te operis, quid utilitatis habuere? Tu ad hæc sine dubio respondebis: Omnia simul reposita et recondita claustris validissimis et signaculis tutissimis commu-

⁴⁶ Matth. v. 45. ⁴⁷ Prov. iii, 27. ⁴⁸ ibid. 3. ⁴⁹ Isa. lviii, 7. ⁵⁰ II Cor. viii, 14.

(13) Ironice gratus.

nivi: nulli quidquam tribui: quinimo et ad custodienda ea vigilias meas addidi, curas impendi, sollicitudines tribui. Sed stulti consiliario usus es temetipso. Deliberans enim ais: *Quid faciam?* Consequens utique erat, de talibus deliberantem dicere: *Aperiam horrea mea, et replebo esurientes animas pauperum, patefaciam quæ recondita sunt, et invitabo indigentes ac relevabo afflictos. Imitabor beatum Joseph, et humanitatis voce proclamabo, Si quis indiget panibus, veniat ad me*⁵¹, ut gratiam quam Dominus indulgentiori liberalitate largitus est, communem cum omnibus faciam: velut ex communibus ergo fontibus hauriat unusquisque quod sufficit. Sed tu nihil tale non solum proloqueris, verum ne cogitas quidem: quinimo hominibus quidem divina invides beneficia tuam vero ipsius animam malignis consiliis crucias et affligis, et cogitas abundantiam Dei humanam facere penuriam. Aderant etiam qui animam repererent, qui pignus hujus vitæ revocarent: et ille adhuc ad animam de opulentia loquebatur, et hac nocte auferendæ a se animæ dicebat: *Anima, habes bona multa in annos multos: manduca et bibe et epulare.* Sed vide dispensationem justiciæ Dei. Indulget ei prodere ac proferre omnia consilia sua, publicare sententiam suam, ut et ipse dignam tali mente ac voto condemnationis sententiam ferat. Quod utique propterea scriptum est, non tantum ut quid ille passus sit nosceremus: sed quomodo nos effugere debeamus ne similiter condemnemur.

3. Quod si difficile tibi putas, o homo, magnificentiam divinæ largitionis imitari, imitare terram. Si levare sursum oculos non potest, saltem ea quæ deorsum sunt et in pedibus intueri. Affer etiam tu fructum sicut terra: noli esse deterior insensibili elemento. Illa enim fructus quos affert non suis usibus vindicat, sed tuis ministrat obsequiis; tu vero fructus illius solus invadis, et tibi soli concludis. Quod si te in tantum aviditatis morbus astringit, ut tua velis facere omnia, accipe et ad hoc salutare remedium. Beneficium largientis præbenti magis permanet quam suscipienti; nam misericordia quidem ad indigentem pervenit, gratia vero multiplicatæ mercedis permanet tribuenti. Esurienti dedisti panem, ille quidem pastus est et reffectus; sed ad te redit quod dedisti cum fructibus et usuris. Quod si id difficile putas, considera frumentum quod seminatur in terra, si non ad seminantis potius quam ad suscipientis lucrum cedit. Ita etiam cibus dum tribuitur indigentibus, cum multo fenore divinæ gratiæ retribuetur in posterum. **724** Sit ergo tibi finis agriculturæ hujus initium celsæ satisfactionum. *Seminate enim, inquit, vobis ad justitiam*⁵². Quid ergo afflictaris? quid temetipsum excrucias, luto et lateribus concludens

A humanæ vitæ subsidia? Scriptum non legis: *Melius nomen bonum super divitias multas*⁵³? Si ergo et tu gloriam ex divitiis quæris, cognosce quia melius est mille filiorum quos per misericordiam filios acquisieris patrem vocari, quam mille aureorum dominum dici. Facultates namque relinquuntur hic, etiamsi nolumus; bonorum vero operum conscientia nobiscum pergat ad Dominum. Et considera quanta tibi nunc erit gloria, cum te omnis populus qui ex promptuariis tuis passus est et reffectus, pro tribunali magni illius et justissimi Judicis caterva constipante circumdabit, et pastorem te suum ac tutorem pium et misericordem patrem omni gratiarum voce testabitur. Quod si magistratus in theatris, mimis et athletis, et gladiatoribus, aliisque ejusmodi generibus hominum, totum patrimonium suum largitur ac prodigit, ut unius horæ favorem vulgi acquirat, nihil sibi ulterius profuturum, tu dubitas et cunctaris munificus esse in hujuscemodi largitionibus, in quibus judex residet Dominus, faventium et acclamantium vulgus est angeli ubi omnes qui a sæculo fuerunt sancti, laudatores et prædicatores tui sunt; ubi laus et favor non simul cum die cessat, sed cum sæculis permanet; ubi corona tibi non auri, sed justitiæ dabitur, ubi non honorem unius urbis, sed cælorum regna mereberis? Et hæc omnia conquiruntur per misericordias pauperum, dispensationes indigentium, in quibus cibi corruptibilis pretio, incorruptibilem regni cælorum gloriam æternamque merearis.

C 4. Veni ergo, si videtur, si horum quæ dicimus apud te fides vera est, divitias nostras consulte et utiliter disponamus, præparemus nova et præclarissima munera. Edamus primam candidam in vestitu et indumentis nudorum; secundam vero non minus nobilem, fessas et pereuntes fame animas reparemus. Circumeamus urbem et requiramus eos qui nec ad misericordiam quidem poscendam per debilitatem venire potuerunt, præstemus sumptum quæcunque sunt necessaria largiamur. Nec te pigeat visitare ægrum, requirere clinicum. Memento quoniam et nos cum decumberemus in grabato nostro⁵⁴, cum essemus debiles, et non possemus ipsi per nos ire ad Deum, Deus ipse venit ad nos. Misit enim Filium suum in similitudinem carnis peccati⁵⁵, qui nobis attulit cibum seipsum. Ipse est enim panis vitæ qui de cælo descendit, et dat vitam huic mundo⁵⁶. Et quo ore, quaeso, qua impudentia panem de cælo accipientes, nos panem de terra non damus fratribus? Quod si adhuc nobis sufficit copia patrimonii, edamus etiam illam novissimam, sed non minus favorabilem editionem: eamus ad carceres, requiramus vinctos, humanis miseriis et angoribus condoleamus. In his enim omnibus tibi Christus occurrit, qui cum sit incom-

⁵¹ Gen. XLVII, 16. ⁵² Ose. x, 12. ⁵³ Prov. XXII, 1. ⁵⁴ Joan. v, 8-12. ⁵⁵ Rom. VIII, 3. ⁵⁶ Joan. VI, 33.

prehensibilis secundum deitatis naturam, invenietur tamen abs te per opera misericordiae; ipse enim dixit: *Quia esurivi et dedisti mihi manducare: sitivi, et dedisti mihi bibere: nudus fui, et vestisti me: æger fui et in carcere, et venisti ad me*⁵⁷. Vides qualia munera præparat Sermo divinus? Ibi histriones accipiunt, et gladiatores, et perit omne quod perditis datur; hic in istis esurientibus et sitientibus nudis, ægris et vinctis, Christus se suscipi profitetur. Quid agis, o dives? quid cogitas? quid deliberas? Christo esuriente tu horrea tua claudis? imo nec claudis, sed minora destruis, et majora ædificas? Christo indigente vestitu, tuæ vestes a tineis consumuntur? Christo egente, aurum quæris, aurum desideras, aurum recondis, omnia aurum vides, aurum tibi et vigilantibus cogitatio est, et somnia dormienti? Sicut enim ii qui per insaniam mente translati sunt, non jam res ipsas, sed passionis suæ phantasias vident; ita etiam mens avari semel vinculis cupiditatis astricta, semper aurum, semper argentum videt, semper redditus computat: gratius aurum intuetur quam solem videt, ipsa ejus oratio et supplicatio ad Deum aurum quærit; et vellet atque optaret ut omnia ei in aurum converterentur. Denique quod potest, frumentum in aurum vertere conatur vinum in aurum mutat, lana ei aurum efficitur. Omnis fructus ejus, omne negotium, omne quod movetur, in aurum vertitur; interdum etiam usuræ arte nequissima ex ipso auro aurum nascitur. Sed quid agis? Nec satietas unquam, nec finis erit cupiditati. Nam interdum pueris gulæ nimium deditis indulgemus desideratos cibos avidius sumere, ut nimietate ipsa satiati horrescant, et avertant se de reliquo ab hujuscemodi cupiditate. Avaritia tamen nihil tale patitur, sed quanto plus invenerit, tanto amplius quærit. Sed quid dicit Scriptura divina? *Divitiæ si affluent, nolite cor apponere*⁵⁸. Tu vero fluentes divitias obstruis et concludis, ut intra lacus tuos stagnantes etiam irruptiones operentur. Inde denique est quod nunc etiam horrea tua rumpunt et dejiciunt, paternis non contentæ claustris, et avitos terminos excedentes. Sed quid dicis? *Majora reædificabo*. At hoc satis incertum est. Quis tibi reædificandi tempus indulget? Velocius enim tu dejiceris quam illa erigentur. Verum ille dives habeat vanæ et malignæ cogitationis finem dignum et terminum competentem.

5. Vos autem, fratres, si mihi auscultatis, reserate aditus promptuariorum *vestrorum*, et largior divitiis vestris atque affluentior exitus procuretur, quam dudum fuerat quæsitus ingressus: tanquam affluentissimus fluvius ad segetes rigandas multis derivationibus trahatur per omnem terram misericordiae vestræ affluentia. Aut nescitis quia et puteorum aqua, si frequentius hauriatur, et salubrior efficitur et abundantior: quod si otiosa remanserit

A et immobilis, inutilior et corruptior fiet? Ita et pecunia si cesset et jaceat, inutilis erit; si moveatur et operetur, communem omnibus et utilitatem profert et fructum. Mete ergo uberes pecuniæ tuæ fructus, orationes dico pauperum, intercessionemque sanctorum, qui pro te officiorum tuorum memores, apud justum judicem Deum dignis operum tuorum allegationibus postulent. Caveamus exemplum divitis istius, **725** qui dum præsentis divitias concludit, et de futuris sollicitudinem gerit, divitiis pariter abreptus et vita, pertrahitur ad tribunal horrificum, in quo accusatrix quidem ejus assistit ipsa illa quæ et totius vitæ ejus comes exstitit avaritia: defensor vero et intercessor nusquam ullus apparet: circumspicit namque sanctorum multitudinem divinis tribunalibus assistentem, et intentis ac sollicitis oculis circumlustrat, si quem forte videat charum sibi et familiarem in hac vita obsequiis suis factum, nec usquam tamen ullum invenit. Nullus est qui dicat, Domine, dignus est cui ignoscas, dilexit enim gentem nostram, et ecclesiam ipse ædificavit nobis⁵⁹. Nullæ viduæ quæ procidentes et flentes rogent per Petrum ostendentes vestimenta sua, quæ eis largitus est dives⁶⁰. Nullus ergo miseribitur ejus qui non est misertus; scriptum est enim: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*⁶⁰; et iterum, *Date, et dabitur vobis, et qua mensura mensi fueritis, eadem remetietur vobis*⁶¹. Sed ne hoc fortassis adversus eum temere et immerito coacervare videamur sermones ipsius percunctemur, et videamus cum ei fructus ager uberes attulisset, quid sentit. Facit saltem hoc, quod utique etiam avaro competebat? oratne Deum et deprecatur, ut fructus ad maturitatem sine læsione perveniant, ne grando verberet, ne turbo vastet, ne procella subvertat? solent enim et hæc frugibus sæpe maturis incidere. Nihil horum, sed destruere parat horrea, et majora reædificare.

6. Et ipse quidem in corde suo loquitur; sed qui videt in occulto intra se loquentem, audit in cælis; propterea et inde responsa redduntur. Quæ autem sunt quæ loquitur? *Anima*, inquit, *habes bona multa, manduca, bibe, epulare*. Nonne, si dici potest, muti animalis vox ista est? Si enim suinam animam habuisset, quid ei aliud, quam manducandi et bibendi bona (*al. vana*) imperare debuerat? Nunc autem totus animalis homo est et totus carneus, ut animam suam carnalibus et corruptilibus escis æstimet esse pascendam, et ea quæ in secessum egeruntur animæ præparet ad utendum; cujus utique natura talis est, ut virtutibus alatur, ut verbo Dei saginetur, ut intellectibus piis et religiosis disciplinis, atque exercitiis excolatur. Si quid tale habes bonum, hæc bona ad animam defer. Verum tibi, quoniam Deus venter est, et totus servus es carnis, audi dignam te ap-

⁵⁷ Matth. xxv. 33 sqq. ⁵⁸ Psal. lvi. 11. ⁵⁹ Luc. vii. 4. ⁶⁰ Act. ix. 39. ⁶¹ Matth. v. 7. ⁶² Luc. vi. 38

pellationem, qua te non hominum quisquam, sed ipse Dominus appellat; ait, enim: *Stulte, hac nocte auferetur a te anima tua; et quæ præparas: i* *cujus erunt?* Ipsis illis æternis cruciatibus major est stultitiæ nota. Qui enim paulo post erat rapiendus e vita, quæ cogitat? *Destruam, inquit, horrea mea.* Cui ego respondeo: Et recte quidem, facis; nam vere destruere debes horrea iniquitatis, et ea quæ male ædificaveras manibus tuis ipse subvertere. Destruere promptuaria ex quibus nullus misericordiam consecutus est: dejice ac subruere mammonæ obscura et tetra domicilia. *Destruam, inquit, horrea mea, et majora reædificabo.* Quod si et ista repleveris, quid, quæso, facturus es? Iterum sine dubio destrues, et iterum reædificabis. Et quis finis hujus stulti laboris et vani? Instanter ædificare et instantius destruere. Si vis ego ostendam tibi horrea jam parata: esurientium pauperum ventres: in ipsis tuos conclude thesauros. Tales enim tibi thesauri servabuntur in cælis, in quibus *neque tinea comedit, neque fures effodiunt et furantur* ⁶². Sed dicis; Cum secunda horrea replevero, tunc dabo pauperibus. Longos tibi promittis annos, et satis lata vitæ spatia polliceris. Talia ista promissio non futuram continet humanitatem, sed præsentis misericordiæ dilationem. Quid enim nunc misericordiam fieri vetat? Frumenti copia est, tempus anni prosperum, esurientes præsto sunt flentes, nudi te circumstant gementes, vincti de carceribus et ægri de lectulis miserabili te et flebili lamentatione circumstrepunt. Tu misericordiam qui in crastinum differs, cum hodie crudelis et immisericors fias? Audi saltem sapientissimi consilium Salomonis: *Ne dicas, inquit, Abi nunc, et redi crastino, et dabo tibi* ⁶³; *non enim scis quid pariat superventura dies* ⁶⁴. Sed ne hujusmodi mandata suscipias, aures tibi obstruit avaritia. Num te oportebat gratias agere Deo, exsultare ac lætari quod non ipse mendicans alienas circuis fores, sed alii ante tuas januas sedent, a te misericordiam postulantes? Tu vero difficilis es ad præbendum, et contristaris ac declinas ne quis tibi paulo molestior cogente necessitate paupertatis existat; quasi non potuisset fieri ut esses unus ex his qui ante januam tuam fame perditii jacent. Et tu quidem satis digne: nam voto et mente ac proposito pauper es, et totius boni egenus. Cum enim non habeas charitatem, cum desit tibi humanitas, desit fides, desit spes in Deo, cum tibi desit misericordia, quid te egestuosius? quid te mendicius? Pars tua cum tineis et muribus horreorum tuorum rosoribus erit. Qui utique si talia non videres, si non corrumpi ea cerneres et consumi, quis te persuadere posset aliquid inde largiri?

7. Sed dicis: Quid injustum est, si cum aliena non invadam, propria diligentius servo? O impudens dictum! Propria dicis? Quæ ex quibus re-

A conditis in hunc mundum detulisti? Quando hanc ingressus es lucem, quando de ventre matris existi, quibus, quæso, facultatibus, quibusque subsidiis stipatus ingressus es? Adventum tuum in hunc mundum disce ab Apostolo Paulo dicente: *Nihil enim intulimus in hunc mundum sed nec auferre quidem quid possumus. Habentes autem victum et vestitum his contenti simus* ⁶⁵. Terra communiter omnibus hominibus data est: proprium nemo dicat, quod e communi plusquam sufficeret sumptum, et violenter obtentum est. Verumtamen nudus ex ventre matris existi, nudus similiter reverteris in terram. Et si quidem terræ elementum putas fortuito substitisse, impius es, qui ignoras conditorem Deum. Si vero agnoscis beneficium largitoris, gratus esto Creatori, et require apud te ipsum rationem, cur plus tibi quam cæteris præstitit. Nunquid iniquus est Deus, ut nobis non æqualiter distribuat vitæ subsidia, ut tu quidem esses affluens et abundans, aliis vero deesset, et egerent? An ideo magis quia et tibi voluit benignitatis suæ documenta conferre, et alium **726** per virtutem patientiæ coronare? Tu vero susceptis Dei muneribus et in sinum tuum redactis, nihil te putas agere iniquum, si tam multorum vitæ subsidia solus obtineas. Quis enim tam injustus, tam invidus (*al. avidus*), tam avarus, quam qui multorum alimenta suum non jam usum, sed abundantiam et delicias facit? Neque enim majoris est criminis habenti tollere, quam, cum possidet abundes, indigentibus denegare. Esurientium panis est quem tu detines, nudorum vestimentum est quod tu recludis, miserorum redemptio est et absolutio pecunia quam tu in terram defodis. Tantorum te ergo scias invadere bona, quantis possis præstare, si velis.

8. Bona quidem sunt, ais, verba, sed melius est aurum. Nihil mirum, nam si quis cum impudicis de pudicitia loquatur, et scorta vituperet et exprobrat, ii animi quibus libido dominatur, ex ipsa commonitione ad impudicitiam multo acrius accenduntur: sed tibi iterum ante faciem adducam ipsas futuri judicii Dei formas, ut intelligas quales tibi gemitus recondis. O quam multi pretii tibi in die judicii sermo ille videbitur, de quo superius diximus, qui ait: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis præparavit Pater meus a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bibere: nudus fui, et operuistis me* ⁶⁶. Qualis tibi rursus horror, qualisque sudor, qualesve tenebræ supervenient audienti condemnationis illius sententiam qua dicitur: *Discedite a me, maledicti, in tenebras exteriores, quæ præparatæ sunt diabolo et angelis ejus. Esurivi enim et non dedistis mihi manducare: sitivi, et non dedistis mihi bibere: nudus fui, et non cooperuistis me* ⁶⁷. Neque enim in his verbis, is qui

⁶² Matth. vi, 20. ⁶³ Prov. iii, 28. ⁶⁴ Prov. xxvii, 1. ⁶⁵ I Tim. v, 7, 8. ⁶⁶ Matth. xxvi, 34-36. ⁶⁷ ibid. 41-43.

aliena invasit, arguitur; sed is qui non communiter usus est his quæ habuit, condemnatur. Nos quidem quod utile credidimus, commonuimus. Si quis autem obedire vult divinis præceptis, non ignorat quæ sit repromissionum merces. Qui vero obedire non vult, et negligit, manifesta est ignis æterni comminatio, cujus opto vos inexpertes effici et alienos, et effugere pœnas impiis repromissas: facientes illud quod scriptum est, ut redemptio animarum vestrarum sint divitiæ vestræ, et ad præparata pergatis regna cœlestia, per eum qui vos vocavit Christum Jesum Dominum nostrum, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IV.

De invidia (14).

1. Bonus est Deus, et dignis largitur quæ bona sunt. Malus est diabolus, et malitiam quam semel ipse concepit, hanc etiam hominibus docet: et sicut proprium est boni Dei liberalitas et largitio, ita proprium est diaboli livor et invidia. Et ideo observemus, fratres, vitii hujus incursum, ne forte participes operum diaboli efficiamur, et pariter cum eo sententia condemnemur. Si enim qui elatus est, et superbus, in iudicium et in laqueum incidit diaboli: quanto magis invidus pœnam diaboli et sententiam non evadet? Nihil igitur humanæ animæ invidiæ malo perniciosius accidere potest. Quod malum lædit quidem parum quid etiam eos in quos intenditur, gravius vere et perniciosius eos a quibus procedit, affligit. Sicut enim ærugo ferrum, ita invidia illam ipsam animam in qua est, interimit et consumit: et sicut aiunt viperas dilacerato et exeso illo ipso materno utero quo conceptæ sunt nasci, ita et invidiæ natura illam ipsam ante omnes qua concepta est, vel ex qua generatur, animam consumit et perdit. Tristitia namque et mœror quidam de prosperitatibus proximorum est invidiæ vitium: et ideo nunquam deesse potest invidio mœroris occasio. Si ager proximi opimis fructibus lætus sit, si abundet successionibus facultatum, si lætetur animo et prosperitatibus gaudet, hæc omnia velut pabulum quoddam est et nutrimentum languoris invidiæ. Nec differt homine nudo eo qui potest telis undique incursantibus transfodi. Si virum fortem videat et robustum, unum istud vulnus est invidi. Decorum alium videt, et forma præcipuum; aliud istud lividi telum est. Virtute animi clarus est quis et prudentia cæteris eminens; sermonis quoque prolatione ac virtute magnificus: secat hoc quoque maxime invidum, et interna mente discruciat. Alius augescentibus divitiis suis consulte utitur, et censum sibi a Deo datum communem cum indigentibus facit, misericordia clarus efficitur, et in omnium laude humanitatis beneficus celebratur: omnia hæc cor

A invidi feriunt, et eo sævior est vis doloris, quo eum ne proferre quidam ac publicare potest: sed est quidem semper in gemitibus et mœrore ac mente confusus, et totus malo vitii grassantis assumitur, nec interrogatus tamen potest indicare languorem. Erubescit enim enuntiare in publicum quia tabescit invidia, quia amici bonis et successibus proximi ipse consumitur, quia fratris bona sua mala sunt. Hæc enim dicturus est sine dubio, si velit quæ vera sunt dicere. Verum, quoniam erubescit horum aliquid confiteri, recondit et celat intrinsecus morbum ipsa ejus interna viscera consumentem. Neque ergo medicum languoris sui assumere, neque remedia aliquid invenire potest, cum præcipue omnes Scripturæ repletæ sint verbi B divini medicamentorum, quibus possint ista curari.

2. Sed inde quidem remedium non requirit. Unum autem sibi solum remedium putat, si forte ei cui invidet infaustum aliquid accidat, si aliquis lapsus occurrat. Hoc tantummodo ad languoris sui remedium ducit, si eum qui paulo ante clarus ac beatus habebatur infelicem videat ac defectum: tunc iam et amicus efficitur, tunc et fletus suos sociat, tunc et lacrymas mutuatur, cum eum cui invidebat flentem viderit et lugentem. Et gaudere quidem cum gaudente non pertulit, nunc vero gaudio flet cum flente. Non enim humanitatis tanquam communes casus mortalium miseratur, nec ut abstergat animo prioris vitii maculam, sed ut graviores lapso sensum doloris infligat. Si forte accidat filii orbitas, tunc amplius in defuncti laudibus commoratur, et mille præconis magnificat puerum, ut vultu decorus, ut acer ingenio, ut ad omnia aptus et commodus; **727** et laudat ipse defunctum, cuius viventis laudem ne ab aliquo quidem prolatam ferebat audire. Sed in hoc ipso cum laudat, si videat etiam alios vel similia vel etiam præstantiora sentire, continuo conversus morbum demonstrabit invidiæ. Miratur et laudat divitias, sed post ruinas, decorem vultus et corporis robur in languoris macie et tabo ægritudinis prædicat, et in omnibus inimicum se præsentium servat, amicum vero per-euntium.

3. Quid igitur hoc morbo tetrius? quid humanæ vita perniciosius? quid tam naturæ inimicum? quid tam Deo ipsi adversum? Nec mirum, nam et ipsum malitiæ principem diabolum adversum humanum genus nihil aliud quam invidiæ morbus accendit. Per hanc namque stimulatus, etiam Deo ausus est repugnare. Etenim adversum Deum indignans pro his donis quæ homini concesserat, quoniam in ipsum Deum nihil poterat, homini quem diligebat perniciem mortemque molitus est. Eadem nihilominus etiam primus diaboli discipulus perpetravit, ab ipso et invidiæ vitium et homicidii opus edoctus, socia sibi et cognata crimina, quæ etiam

sanctus Apostolus velut a se invicem indissociata simul pariterque commemorans, dicit: *Pleni invidia, homicidiis* ⁶⁸. Quid est ergo quod in hac parte egit diabolus, ob honorem qui a Deo datus est homini, et continuo incensus invidia est, ut interimeret eum qui fuerat honoratus a Deo? Sine dubio ut ad eum redundaret injuria, qui præstiterat gratiam. Verum, quoniam adversus Deum ipse pugnare non poterat, adversum fratrem pugnare hominem docuit. Fugiamus ergo, fratres, vitii hujus causam, quæ prima adversari Deo docuit, quæ parricidii exstitit mater, quæ naturæ jura confudit, quæ ignorantiam consanguinitatis invexit. Quid enim contristaris, o homo, cum nihil mali perpessus sis? Quid impugnas eum qui tibi videtur in bonis degere, cum te in nullo defraudaverit? Quid si aliquid etiam tibi profuit, nihil videris aliud agere quam tuimetipsius bonis et utilitatibus invidere. Talis erat et Saul, qui beneficia David ad occasionem persecutionis ejus accepit. Primo quidem quod per spiritualem illam citharam divinitus modulatam, et plectro sancti spiritus pulsam, ab incursione dæmonis liberatus est. Verum quid ad hæc beneficii memor rependit? Pro plectro salutifero, hastam mortiferam retorquet in David. Tum deinde belli discrimine simul et opprobrio liberatus, prostrato Golia cui nullus provocanti audebat occurrere, quoniam pro hoc mulierum exsultantium chori in hymnis triumphalibus ad eum qui fecerat fortiter, collocatæ salutis gratiam referentes dicebant, *Percussit David in decem millibus, et Saul in millibus* ⁶⁹, pro hac sola voce quæ ex ipsa veritate processerat, ad insidias et interitum ejus qui salutem patriæ contulerat, incitatur. Et cum eum profugum atque extorrem finibus patriis fecisset ac sedibus, nec sic quidem cessavit invidia, sed et armatos mittit post ipsum, et aliquando mille, aliquando tribus millibus cum bellatoribus insectatur ⁷⁰. Sed etsi ad deserta confugit, etsi apud allophylos latet, ne ibi quidem parcit, semper insidiatores mittit post ipsum; semper dolis et factionibus circumvenit eum cujus beneficiis intra conscientiam suam se novit obnoxium. Si ergo interrogetur quæ belli causa est, quid aliud respondebit, nisi beneficia viri causam sibi esse odiorum? Qui etiam eo ipso tempore cum ab ipso quæreretur ad mortem, noctu ab eo dormiens deprehensus, et absque ulla dubitatione expositus ad interitum ac traditus in manus inimici, reservatur tamen et indulgetur, et ad pœnitentiam remittitur ⁷¹. Et est ei testimonio vox illa, in qua commaculare justus manus suas in sanguine proditi et expositi sibi persecutoris abstinuit; nec tamen his tantis ac talibus beneficiis mens invidi flectitur: sed rursus movet arma, rursus persecutiones excitat nequiores. Sed nihilominus in manus traditur: et rursus in spelunca deprehensus, opportunus fit neci. In quo pietas

quidem et misericordia David magis clarescit, et Saul malitia vel crudelitas manifestius declaratur. Nihil ergo his inimicitiiis difficilius, quæ ex invidiæ amarissimo fonte descendunt. Quoniam quidem hi qui ex aliis occasionibus inimici sunt, si alter forte aggrediatur alterum beneficiis vincere, continuo ferocitas mitigatur; in invidum autem si beneficia conferantur, multo amplius inflammatur; et quanto plura fuerit consecutus, tanto majoribus incendiis conflabit. Magis enim irascitur et dolet, quod ab eo boni aliquid consequitur, quem nolit quidquam boni vel habere vel posse præstare. Quam feram belluam, quos venenatos serpentes mores isti non superant? Canes beneficii memores videas; leones cæteræque feræ mitescunt et vincuntur ad gratiam: soli invidi beneficiis gravius inflammantur.

4. Quid etiam fortissimum illum et nobilissimum virum Joseph servum fecit? Nonne invidia fratrum? In quo etiam admiratione digna est vanitas ipsa commenti. Pertimescent enim exitum somniorum, fratrem subjiciunt servituti: quo scilicet servus effectus, non posset a liberis adorari. Sed si quidem vera sunt somnia, quid proderit argumenti genus? Si impleri necesse est quod prædictum est, superflua est obsistentis intentio; si vero fallitur adolescens in somniis, frustra invidetis erranti. Non invidia, sed miseratione dignus est, qui illuditur. Sed multo aliter quam opinabantur, callida eorum commenta divinæ providentiæ dispensatio temperavit. Per ea namque ipsa prædictorum finis struitur et impletur per quæ putabatur arceri. Certum est enim quia nisi venudatus fuisset Joseph, utique ut Ægyptum non venisset; nec si pudicitie tenax dominæ lascivientis insidias incidisset, non fuisset retrusus in carcerem, nec ministris Pharaonis familiarior exstitisset, nec somniorum regis interpretis fuisset ascitus, ex quo etiam summam potestatem regendæ Ægypti moderandæque sortitus est; et pro frumentaria dispensatione a fratribus suis ob hoc ipsum illuc properantibus adoratus. Verum transeamus ad speciem illius invidiæ, quæ omne piaculi genus humanæ conditionis excedit. Judæorum odium adversum Salvatorem nonne ex invidia descendit? Et **728** quæ erat causa invidiæ? Mirabilia signorum. Cujusmodi vero erant mirabilia? Salus animæ et corporum sanitas. Pascebantur esurientes, et qui pascebat impugnabatur. Vita mortuis reddebatur, et is qui vitam tribuebat, insidias vitæ per invidiam sustinebat. Dæmones fugabantur, et imperanti dæmonibus dolere ab hominibus tendebantur. Leprosi mundabantur, claudi ambulabant, surdi audiebant, cæci videbant. Qui hujusmodi gratiam largiebatur hominibus, ab hominibus flagris servilibus fugabatur. Affligebant eum qui mortalibus venerat reddere libertatem: et judicabant homines judicem mundi. Ad ultimum vero eo usque

⁶⁸ Rom. 1, 29. ⁶⁹ I Reg. xviii, 7. ⁷⁰ I Reg. xxiv, 3. ⁷¹ I Reg. xxvi, 7. ⁷² Gen. xxxvii, 28.

furor piaculi prorupit, ut auctorem vitæ morte multarent. Sic omnia mala ex radice nascuntur invidiæ, et hoc uno tanquam validissimo mucrone usus ab initio mundi usque ad consummationem ejus, diabolus omnes pene animas trucidavit ac perdidit. Denique nihil omittit, quin pro eo quod ipse passione invidiæ dejectus est, etiam nos lapsu similis vili deicere studeat. Idcirco et Salomon sapientissimus omnium, cum homine invidio nec cœnandum quidem suadet, vel ad convivium veniendum ⁷³: per hoc ostendens quod totius vitæ nostræ tempore a consortiis hominum qui in hujuscemodi vitiis irretiti sunt, alieni prorsus et segregati esse debeamus. Sicut enim aridam quamque fragilemque materiem studium nobis est procul ab igne statuere: ita oportet, quantum fieri potest, ab omnibus invidorum non solum amicitias, verum etiam fabulis et colloquiis segregari, et velut a malignis et venenatis jaculis occultari. Non enim possibile est aliter incurrere invidiam, nisi notitiæ et familiaritatis obtentu; quoniam quidem secundum Salomonis sermonem: *Invidia viro ab amico suo est* ⁷⁴. Vere enim ita se res habet. Non enim invidet Ægyptio Scythæ, aut Britanno Indus æmulatur: sed unusquisque gentis suæ hominibus et contribulibus invidet, et non ignotis quibusque, sed vicinis et proximis ac familiaribus suis, imo vero his qui vel artificii ejusdem vel officii vel operis existunt. Armat etiam proximas ætates morbus invidiæ nonnunquam, et propinquos sanguinis: atque inter ipsa sæpe fraternæ germanitatis jura grassatur. Et prorsus sicut rubigo proprie ferri corruptio est ita et amicitiarum propria corruptela invidia est. Sed et illud in causa languoris hujus vel admirari jam quis poterit vel laudare, quod quanto amplius creverit, tanto fit perniciosior ei qui crescit? Sicut enim omne jaculum quod vehementius fuerit intortum, si forte in aliquod solidum et durum corpus illiserit, in eum continuo qui jecerat repercussum jaculum retorquetur ac resilit: ita etiam motus invidentis et animorum telum cum nihil nocuerit ei cui intenditur vulnus tamen invidentis efficitur. Nemo namque tristitia sua unquam imminuere bona proximi potuit: æmulans tamen semetipsum tabo confecit invidiæ. Et ego quidem arbitror venenatis et mortiferis serpentibus morbi hujus esse venena graviora. Nam ab illis aiunt cum prius morsus corpori defixerint, per vulnus dentium venena diffundi: invidiæ autem virus interdum etiam solo aspectu infunditur oculorum; nonnunquam etiam solo concipitur auditu. Continuo namque ut viderit quis vel audierit ea quæ non vult de his quibus invidet, statim dilabatur, statim corruit, statim tabescit: et quamvis decori vultus, quamvis solidi ac sani sit corporis, repente velut ictus venenati serpentis morsibus consumitur et tabescit, venis noxii rheumatis per oculos usque ad cordis

A arcana penetrantibus, ac viscerum interiora vastantibus. Sed ego omitto tali assertionem uti; vulgaris enim videbitur sermo. Illud tamen dico, quoniam adversarii humani generis dæmones, cum viderint propositum hominis suis studiis aptum, ad omne facinus voluntatis suæ eo velut organo abutuntur. Et quid non perhorrescis minister effici dæmonum, sed recipis in te malum per quod inimicus existas his qui te non læserunt, inimicus quoque Dei apud quem omnis bonitas absque invidiæ macula est? Fugiamus invidiam, obicem pietatis, obstaculum regni cœlorum, viam gehennæ, pignus et primitias quasdam pœnæ perpetuæ.

5. Fugiamus quinimo malum quod magisterio serpentis edoctum est, quod a dæmonibus inventum est, quod inimicus homo bonis Dei seminibus supersevit. Sed ex ipso quoque interdum vultu non minus invidi declarantur. Obstrusiores his namque oculi, et obscuriores genæ: demissum et triste supercilium. Anima quoque ipsa passione dejecta, et penitus incurvata. Nusquam veritatis iudicium in negotiis servatur; non sermo ullus honestus eis videtur aut gratus; nihil apud eos nobile, nihil clarum probatur; sed sicut vultures jucunda quæque et amœna loca transeunt, et suavissimis odoribus redolentia transvolant prata, ad fœtida vero quæque cadavera, et loca teris repleta nidoribus convolant: et sicut muscæ, omisso sano corpore, sicubi ulcus est concitæ præcipitesque conveniunt: ita et invidi si quid ab aliquo in hac vita bene gestum est, si quid præclarum in actibus, in verbis probabile in moribus admirandum est, nihil prorsus vident, nihil retractant: sicuti autem quid aut culpabiliter gestum, aut incauto sermone prolatum, ut hominibus accidere solet, hoc proferunt, aut in publicum ventilant; et notitiam viri non ex bonis gestis dictisque, sed ex minimis probabilibus fieri volunt. Quo malo quid nequius? quid tetrius? quid perniciosius dicam? omittere et reticere ea quæ laude digna sunt: rimari vero sicubi quid inveniat quo opus virtutis ex accidentis culpæ occasionibus criminetur? Denique isti tales magnanimum quemque virum protervum vocant; constantem vero et patientem, sine affectu et sensu doloris appellant. Sobrium autem acerbum dicunt; justum, crudelem; prudentem, callidum vocant. Arrogantem liberum criminantur; liberalem vero luxuriosum dicunt. Avarum nominant parcum: et omnes virtutum species decolorare contrariis et a malitia assumptis appellationibus gestiunt; ita ut sæpe etiam invidos quibus ipsi invident, nominent. Quid igitur est? In accusatione et obtreccatione vitiorum sermonis terminum dabimus? Sed hæc ex parte remedium est. Nam ostendere **729** ægro magnitudinem morbi, et per hoc concitare ejus sollicitudinem, ne languoris vim negligat, pars videbitur medicinæ. Verum, si in hoc eum reliqueris gradu, nec remedium

⁷³ Prov. xxiii, 6. ⁷⁴ Eccle. iv, 5.

ostenderis viam, nihil aliud est quam salutem prodidisse languentis. Quid ergo est? Quomodo vel vitandus est morbus ne patiamur, vel si patimur fugiendus? Primo, ut mihi videtur, statuere debemus apud animos nostros nihil magnificum neque expetendum quidquam esse in rebus visibilibus: non opulentiam magni pendere, neque florentis gloriæ tumorem mirari; non robur et valetudinem corporis. Nihil enim eorum quæ temporalia sunt et prætereunt opinandum est bonum, neque omnino horum aliquid quæ videmus; quoniam *quæ videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna sunt*⁷⁵. Ideo ergo eum qui affluit divitiis dignum non putemus invidia; neque is qui sublimitate præcellit, æmulatione dignus habendus est, pro magnitudine potestatis crastino nusquam futuræ. Sed neque corporis virtus et magnificum robur ad invidiam veniat, unius febriculæ caloribus resolvendum, nisi forte quis velut virtutis organis his utatur ad utiles atque optimos actus. Is enim qui indulta sibi corporis fortitudine abutitur ad impia ac proterva ministeria, nihil aliud est quam si quis acceptum ad hostem repellendum gladium, in suum vertat exitium. Quod si quis concessas sibi a Deo facultates in ministeriis indigentium et pauperum sustentatione dispensat, iste non invidia dignus est, sed amore, qui deliciis et voluptatibus suis necessitatem pauperum prætulit, et communem suum victum cum fratribus fecit.

6. Tum deinde eminet quis per prudentiam, et accepta gratia verbi divini Scripturæ sensum aperit, et obscuritates divini et prophetici sermonis exponit: quis unquam talibus adversetur? Quis divini muneris beneficia feralis invidiæ labe contaminet, maxime si ea quæ dicuntur per sancti Spiritus donum et gratiam depromantur, et ob hoc etiam auditorum favor et collaudatio prosequatur? Sic habeto tu quasi tuum sit istud bonum, et tibi per fratrem a Deo doctrinæ destinatum sit donum; si tamen libenter propter te suscipias. Tum deinde venam quidem fontis largius profluentem nullus obturat; nec a solis splendore ullus inhibetur obtutus: et nemo invidet alii solem videnti; nec super cæteros, sed cum cæteris habere ei sufficit participium lucis. Et tu, verbo spirituali in Ecclesia profluente et per gratiam sancti Spiritus pietatis dogmata proloquente, non cum lætitia admoves et adjungis auditum, et instrueris ac proficis, sed mordet te et stimulat audientium favor; et optas si nemo proficeret, tantum ut nemo laudaret. Et quæ erit hujus rei excusatio apud cordium nostrorum judicem Deum? Si ergo, ut diximus, abundat quis in facultatibus, abutitur autem eis tam commode quam sermo divinus edocuit, communem sibi censum cum indigentibus ponens, non invidia talis iste, sed charitate dignus est et amore. Si vero e contrario agat, id est, ut facultates quas ho-

A neste dispensare debuerat, abuti per luxuriam ac turpitudinem properet, nec sic quidem invidia, seu misericordia dignus est; quoniam quidem ne claudere aliquid dignum, sed probris et vituperationibus gerit. Similiter et is qui abundat in verbo, si quidem per gratiam sancti Spiritus loquitur: si vitæ suæ merito commendat, et probat vera esse quæ prædicat; si non refragantur doctrinæ verbis gesta doctoris; si denique non Spiritus sancti voluntati ministram tantummodo exhibet linguam: invidere talibus et adversari, nihil aliud est quam dicere: Nollem mandata Dei hominibus innotescere, nollem homines de morte ad salutis viam revocari. Si vero is qui loquitur, non secundum Deum loquitur, nec per gratiam Dei docet, sed verba profert humani tantummodo ingenii arte composita: nihil in ipsis divini Spiritus, nihil quod cor fodiatur, conscientiam pulset, lacrymam moveat: si denique vita moresque doctoris, prolatis refragantur eloquiis, si aliena sunt ab actibus et moribus suis ea quæ alios docet: nequaquam, quæso, erga tales excitetur invidia. Reclamat enim his continuo apostolicus sermo, et in os eorum ac faciem retorquetur dicens: *Qui alium doces, te ipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mæchandum, mæcharis? Qui abominaris idola, sacrilegium facis*⁷⁶? Quinimo miseratione, ut diximus, et luctu digni sunt isti. Tu vero audi commonentem te David per spiritum sanctum, et dicentem: *Noli æmulari inter malignantes, neque æmulatus fueris facientes iniquitatem: quoniam sicut fenum cito arescet, et sicut olera herbarum cito deficient*⁷⁷. Decet ergo servum Dei neque viris bonis invidere, et super falsis ac simulatis dolere: et æmulationem potius ad imitanda bona, quam invidiam capere. Si vidisti sobrium, si patientem, si constantem in certaminibus pietatis, si quidem et tu talis es, dilige et illum quasi alterum te. Si vero aliquid tibi deest, imitare eum cujus vitam laudabilem vides. Hoc autem studii modo et apud temetipsum proficies, et apud eos qui te vident laudabilis eris. Hæc enim est natura virtutis, ut per arbitrii libertatem a quocumque volente et laborante possit acquiri. In nobis namque potestas hujus studii sita est; nam divitias, pulchritudinem corporis, robur et cætera hujusmodi quæ putantur esse bona, non est in nostra potestate ut habere possimus. Sed si majus bonum quod vere bonum est, id est, virtus animi, merito ab omnibus qui recte judicant, cunctis bonis corporeis præferendum est, cur quod summum et vere bonum est, et in nostra est positum potestate, negligimus imitari; pro his vero bonis quæ falsa sunt nec jure bona dicuntur, tam intentis studiis agitamus, ut pro his perniciosissimæ cladi succumbamus invidiæ?

⁷⁵ Cor. iv, 18. ⁷⁶ Rom. ii, 21, 22. ⁷⁷ Psal. xxxvi, 1, 2.

7. Sed ne illud quidem commonitionem nostri sermonis evadat. Num vides quantum malum in vita hominum obtineat simulatio? Et hæc de invidiæ stirpe procedit; nam bilinguem esse hominem et duplici mente, non aliunde quem invidia nascitur. In profundo namque cordis odium tegit in labiorum vero superficiem coloratam dulcedinem profert: secundum **730** oblectos marinis fluctibus scopulos, qui exiguæ aquæ respersione coopti, ignorantibus et incautis improvisa naufragia moluntur. Sic ergo etiam mors nobis inde velut ex malignis fontibus influit, id est, cum decedimus a bono, cum alieni efficimur a Deo, cum sanctitatis ordinem pacemque confundimus, cum totius honestæ vitæ jura violamus. Fugiamus eam et acquiescamus magis suadenti Apostolo et dicenti: *Nobite effici inanis gloriæ cupidi: invicem provocantes, invicem invidentes*⁷⁸; *sed magis benigni, misericordes, donantes vobis ipsis delicta, sicut et Deus donavit vobis in Christo Jesu Domino nostro*⁷⁹; cum quo est Deo patri cum Spiritu sancto gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA V.

In principio Proverbiorum Salomonis, quam dixit cum esset presbyter, jubente episcopo (15).

1. Magna est obedientiæ merces; et ideo obtemperemus summo sacerdoti et benignissimo patri agones nobis quosdam de eloquiis sancti Spiritus proponenti: qui tanquam magister peritissimus venatorum in locis asperis et difficilibus delectatur catulorum suorum cursus probare. Proposuit autem nobis in principio Proverbiorum movere sermonem. Quam vero difficilis captus sit libri hujus, id est, proverbialis sermonis intellectus, nullus ignorat eorum qui Scripturarum vel notitiam vel studium habent. Verumtamen non idcirco revocandus est pes ab omniconatu sed spem dicendi erigere debemus ad Dominum per orationes summi sacerdotis pastoris nostri ut detur nobis sermo in adaperitione oris nostri⁸⁰. Tres istos libros novimus principaliter sapientissimi Salomonis, Proverbiorum et Ecclesiasten, et quæ dicuntur Cantica canticorum. Quorum unusquisque certam ac propriam continet rationem: utilitas tamen et prospectus idem omnibus, erudiendi humanum sensum atque excolendi mortalium vitam. Proverbia igitur eruditio est moralis et emendatio vitiorum ac vitæ probabilis regula, humanos actus linea quadam dirigens cautiore. Ecclesiastes autem de rebus naturalibus disserit, et quanta sit in hoc mundo vanitas, quantumque in rebus inane demonstrat: ut per hoc utique nequaquam nos huic rei quam vanitatem docuit, persuadeat adhærere, et curas nostras rebus fugientibus inaniter occu-

pare. Cantica vero canticorum perfectionem quodammodo edocent animarum. Consonantiam namque et conjunctionem sponsæ describunt ad sponsum, quæ est animæ ad verbum Dei connexio. Sed ad propositum revertamur.

2. *Proverbia, inquit, Salomonis filii David, qui regnavit in Israel.* Proverbiorum nomen in verbis vulgaribus habere consuetudo hominum solet, id est, ea quæ vulgo velut ex traditione quadam antiquitatis loquuntur, sicut ipsa apud Græcos etymologia enuntiati sermonis ostendit. Quo genere sermonis abutimur ad multa quæ in vita accidunt similia: vera hæc teneat de proverbii nomine vulgi communis opinio. Apud nos vero proverbium est sermo utilis occulta intra se continens, et habens quidem aliquid utilitatis etiam in aperto, plurimum tamen in profundo sensus contegens et in occulto. Denique et Dominus ita dicebat: *Hæc in proverbis locutus sum vobis, sed venit hora cum jam non in proverbis, sed in palam loquar vobis*⁸¹; per quod indicat, quia proverbialis sermo palam et in manifesto non habeat intellectum, sed obliquis quibusdam indicis et occultis, prudentioribus quibusque et eruditioribus voluntatem dicentis insinuet. *Proverbia igitur, inquit, Salomonis filii David, id est, verba totius vitæ cursui necessaria.* Ad didit autem etiam nomen scriptoris, ut auctoritate personæ desiderium studiumque legentis invitet. Semper enim doctoris præjudicium sermonem quidem commendabilem facit, auditorum vero animos ad studiorum desiderium suscitatur. Proverbia ergo Salomonis, illius scilicet ad quem dixit Dominus: *Ecce dedi tibi cor sapiens et prudens, sicut non fuit ante te, et post te non exsurget similis tibi*⁸²; et iterum: *Dedit Dominus sapientiam et prudentiam Salomoni multam valde, et abundantiam sensus cordis, sicut arena quæ est ad oram maris: ita ut multiplicaretur sapientia Salomonis super omnem prudentiam hominum omnium antiquorum, et super omnes sapientes Ægypti*⁸³. Vides quantam vim obtinet superscriptio nominis *Proverbia, inquit, Salomonis filii David.* Adjicitur etiam patris nomen, ut cognoscatur quoniam sapiens erat Salomon, ex sapiente et propheta parente progenitus, id est, qui ab infantia esset sacris literis institutus, qui non regnum vel principatum iniqua aliqua sorte susceperit, velut indebita sibi regna pervaserit; sed iudicio justo patris prophætæ, per quem utique Dei voluntate regni summa digniori ex filiis tradebatur. Hic ergo fuit rex in Jerusalem⁸⁴. Nec hoc quidem otiose dictum est. Non enim solum pro distinctione reliquorum regnorum certi loci regna nominantur, sed ut etiam conditorem famosissimi illius templi, et in figuram futurorum bonorum structi simul nosceres,

⁷⁸ Galat. v. 26. ⁷⁹ Ephes. iv. 32. ⁸⁰ Ephes. vi. 19. ⁸¹ Joan. xvi. 25. ⁸² III Reg. iii. 12. ⁸³ III Reg. iv. 29, 30. III Reg. i. 33.

(15) Græce exstat t. II, [III], p. 97.

et omnium quæ in ea urbe mirabiliter instituta sunt, auctorem parentemque condisceres. Multum autem conducit ad amplectendum institutionum sermonem regem esse qui scribit. Si enim, ut quidam definierunt, regnum est legitima quædam cura et institutio, certum est quia instituta quæ dantur ab eo rege, qui tamen digne meritoque sortitus est, legum vim teneant et sanciant jura vivendi, maxime cum id in commune omnibus consulat, et non propriæ utilitatis decernatur intuitu. Hoc enim differt rex a tyranno, quoniam hic quidem quod sibi utile est consulit, ille quod omnibus.

3. Enumerat ergo consequenter quanta sit libelli hujus utilitas, et dicit primo, quia ex proverbiiis est scire sapientiam et disciplinam. Est autem sapientia divinarum humanarumque rerum et causarum quibus hæc constant, agnitio vel scientia. Si quis ergo de Deo digne sermonem profert, agnovit sapientiam, sicut et Paulus qui dicebat: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos, sapientiam veronon hujus mundi, neque principum hujus mundi qui destruuntur, sed* **731** *loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam, quam prædestinavit Deus ante sæcula*⁸⁵. Sed et is qui ex mundi conditione et creaturarum magnitudine conditorem intelligit et advertit, etiam ipse per hujus mundi sapientiam Deum cognovit. *Invisibilia enim ejus a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur*⁸⁶. Perducit autem nos ad intelligentiam Dei proverbialis sermo cum dicit: *Dominus sapientia fundavit terram*⁸⁷, et rursus: *Cum præpararet cælum præsens eram cum ipso, et ego eram apud eum compaginans, et ego eram cui adgaudebat*⁸⁸. Hæc enim omnia ex persona sapientiæ nobis disputans, manifestius nobis ejus scientiam tradit, tanquam ipsa de se humanis hæc auribus proloquentem. Sed et illud quod ait: *Dominus creavit me initium via um suarum*⁸⁹, et de ea quæ in hujus mundi opere ostenditur sapientia prolocutus est, quæ velut vocem quodammodo ipsa per ea quæ videntur emitit, quia a Deo facta sunt, et non sua sponte processerint, quæ tam sapienter et tam magnifice compagiuita cernuntur. Sicut enim *Cæli enarrant gloriam Dei, et facturam manuum ejus annuntiat firmamentum*⁹⁰, enarrant autem non per sonum vocis, sed per operis sapienter dispositi confessionem: *Non enim sunt loquelæ neque sermones quibus non audiantur voces eorum*⁹¹: ita sunt quidam sapientiæ sermones et rationes, quæ ante omnia insertæ sunt creaturis, id est, illa ipsa ratio per quam unumquodque a sapientia procreatum est, per quam ipsa etiam tacens clamat, et creatorem suum Dominum profitetur. Primo enim omnium ratio et sapientia rerum producta est, tum deinde ipsæ substantiæ, cum jam ratio earum et sapientia

qua possint subsistere præcessisset, per quam ad intellectum quoque solius sapientis Dei mortalium dirigeretur intentio.

4. Præterea est etiam humana quædam sapientia, id est, rerum quæ in vita communi geruntur experientia, secundum quam uniuscujusque artis peritos sapientes dicimus. Quam plurima ergo pars libri hujus ad cohortationem sapientiæ spectat, cum dicit: *Sapientia in exitu canitur, in plateis autem fiducialiter agit, in summis vero muris prædicatur*⁹². In quibus tametsi profundiora sacramenta comprehendit, tamen etiam hoc nihilominus suggerit, ut per ea quæ naturaliter hominibus grata satis et accepta cognoscit, id est, per laudem sapientiæ provocet animas et invitet, ut non segniter vel remisse ejus expetant disciplinas, cujus laus et utilitas in omnibus invenitur. id est, in viis, in plateis, et in munitionibus civitatis. Quæ singula idcirco enumerat, ut magnificentiam rationis quæ in rebus habetur, ostendat. Exitus enim et plateæ, omnis vitæ nostræ indicant actus, in quibus providendum nobis est semper inesse sapientiam. Cautelam vero et munimentum seu continentiam vitæ nostræ designat in muris, in quorum summitate, non in fundamentis, neque in initiis, sed in summa perfectione fiducialiter agere sapientia designatur. Volens quoque nos familiarius jungere et consociare sapientiæ, ait: *Dic sapientiam sororem tuam esse*⁹³; et iterum: *Ama eam, et servabit te*⁹⁴. Tunc deinde communem ejus ad omnes utilitatem demonstrans: *Jugulavit, inquit, victimas suas*⁹⁵, id est, cibos fortes solidosque⁹⁶ præparavit, his qui pro possibilitate sumendi exercitatos habent sensus ad discretionem boni vel mali. *Miscuit, inquit, in cratere vinum suum*⁹⁷: *vinum quod lætificat cor hominis*⁹⁸. Craterem vero ipsum purificatorum nominat sapientiæ mysticum participium, unde licet omnibus, unicuique tamen pro captu virium et meritorum profectibus haurire quod satis est. Præparasse vero se dicit mensam suam. In hoc magnificis quibusdam sermonum formis, spiritualem nobis intellectum vocabulis carnalibus introducit. Rationabilem namque cibum animæ et talem qualem hæc habemus in manibus verbi Dei explanationem, præparatam nominat mensam. Cum ingenti, inquit, prædicatione convocans et invitans. Audis prædicationem dici, et dubitas hæc de mysterio verbi referri? Quod autem dicit cum excelsa prædicatione, nihil humile, nihil dejectum vel obscurum inesse dogmatibus sapientiæ declarat. Quomodo autem invitat? Audi. *Si quis est, inquit, insipiens declinet ad me*⁹⁹; quæ stulta sunt enim hujus mundi vocavit Deus, ut confundat sapientes. Nam sicut infirmi indigent medicina, ita et insipientes indigent sapientia. Ad-

⁸⁵ I Cor. II, 6, 7. ⁸⁶ Rom. I, 20. ⁸⁷ Prov. III, 19. ⁸⁸ Prov. VIII, 27. ⁸⁹ ibid. 22. ⁹⁰ Psal. XVIII, 1. ⁹¹ ibid. 4. ⁹² Prov. I, 20. ⁹³ Prov. VII, 4. ⁹⁴ Prov. IV, 6. ⁹⁵ Prov. IX, 2. ⁹⁶ Hebr. V, 14. ⁹⁷ Prov. IX, 2. ⁹⁸ Psal. CIII, 13. ⁹⁹ Prov. IX, 4.

dit præterea: *Melius est eam mercari, quam auri et argenti thesauros*¹; et: *Pretiosior est, inquit lapidibus pretiosis, et omne pretiosum non est ea dignum*²; et: *Fili, si sapiens fueris, tibi sapiens eris, et proximo tuo*³; et: *Sapienti filio directi sunt actus*⁴, et multa alia, quæ si diligentius percurras libri ipsius textum, dicta invenies de sapientia. Verum quoniam ipse Salomon ait: *Quoniam in malevolam animam non introibit sapientia*⁵, purgari prius studet per timorem Dei mentes eorum, quos ad studium sapientiæ invitat ac provocat. Non enim fas est salutaria sapientiæ sacramenta sordidis mentibus pollutisque committere, vel imperatos atque indocibiles sensibus [al. sensus], et totius rationabilis doctrinæ et eruditionis inexpertes subita sapientiæ luce perstringi. Tale est enim quale si quis polluto ac fœtido vasculo unguentum suave ac pretiosum recondat. Propterea ergo ait: *Initium sapientiæ, timor Domini*⁶. Timor autem Domini purificatio animæ est: secundum quod et Propheeta dicit: *Confige a timore tuo carnes meas*⁷; velut si diceret, quia ubi timor Dei est, omne ibi flagitium cessat: dum corporis membra velut clavis confixa, ad nullius turpitudinis vel sceleris ministerium commodantur. Sicut enim is qui clavis ferreis confixus et dolore terebratus, ad corporalia gesta immobilis manet: ita etiam ii quorum timor Domini corda transfixit, neque oculum movere ad ea quæ non licet possunt, neque manuum ministerio fungi ad gesta nefaria, neque prorsus quidquam gerere possunt quod divina lex prohibet: quoniam clavorum dolore confixus est, quem de futuri iudicii expectatione perpetitur.

5. Contaminatos ergo et indociles animos ac vafros Sapientia a suis auditoribus abigit, et excludit dicens: *Qui autem sine timore sunt, ante portas errabunt*⁸; et iterum: *Quæretur sapientia apud malos, et non invenietur*⁹; et iterum: *Quærent me mali et non invenient*¹⁰: pro eo scilicet **732** quod nulla divina timoris purificatione mundantur. Itaque, si quis adire salutaris sapientiæ desiderat scholas, prius per timorem Dei ab omni militiæ contagione purificatus accedat. Apparuit ergo nobis etiam aliud bonum ex Proverbiorum doctrina veniens, utilitas timoris Dei sapientiæ institutionibus introducta. Verum quoniam secundus sermo Proverbiorum promittit etiam disciplinæ scientiam, videamus quid sibi velit sermonis ipsius virtus. Disciplina vel eruditio est institutio quædam cum labore adhibita animæ, ita ut interdum eam malitiæ sordibus expurget, quæ: *Ad præsens quidem non videtur lætitiæ esse, sed mæroris: postea vero pacatissimum fructum his qui per eam eruditi sunt, reddit justitiæ ad salutem*¹¹. Hanc igitur disciplinam vel eruditionem intelligere non

A cujuscunque mentis est, pro eo quod multi ad ea quæ incurrunt molesta vel tristia, dum per imperitiam ineruditæ mentis nequaquam ex correptione utilem fore rerum exitum provident, ignavæ mentis desperatione continuo deficiunt, et impatientes ad austeritatem curæ, magis se imperitiæ languoribus tradunt. Propterea ergo admirandam et se dignam justi proferunt vocem dicentes: *Domine, ne in ira tua arguas me: neque in furore tuo corripas me*¹². Non enim correptionem refugiunt: sed iram devitant. Simile est et illud huic: *Corripe nos, Domine, verumtamen in iudicio, non in ira*¹³. Et iterum alibi: *Disciplina Domini aperuit mihi aures*¹⁴. Sicut enim pueri cum negligentius studiis operam impendunt, si forte magistrorum ac pædagogorum verberibus excitentur, sollicitiores effecti, capacius quæ docentur assumunt: et idem sermo, qui ante correptiones et verbera non audiebatur a puero, nunc velut auribus ejus vi verberum patefactis et auditur et capitur, et memoriæ commendatur: ita etiam erga eos accidit qui verbum Dei non audiunt, divinamque doctrinam negligunt atque contemnunt, cum fuerit eis a Deo illata correptio, et tribulationibus ac pressuris sæculi fuerint flagellati: tum demum ea quæ semper audiebant, vel quæ ex divinis præceptis eis recitabantur, tanquam nunc primo ad aures suas delata suscipiunt. Propterea ergo dixit: *Quia disciplina Domini aperuit mihi aures*. Disciplina ergo, ut diximus, commonet vel corripit inquietos, sicut fiebat et per apostolum Paulum, cum dicit tradidisse se quemdam Satanæ ut discat non blasphemare¹⁵, velut spiculatori cuidam et carnifici reo tradito, per quem caro quidem patiatur interitum, spiritus autem salvus fiat in die Domini. Alios vero disciplina emendatos jam revocat et restituit ad salutem, sicut illum qui dixit: Post captivitatem meam pœnitentiam egi¹⁶. Et ideo necessarium videtur disciplinæ hujus virtutem semper diligentius utilitatemque perquirere. Ipse igitur sapientissimus Salomon sciens quid ex ea commoditatis oriretur, præcepit dicens: *Noi cessare parvulum emendare, hoc est ad disciplinam revocare: quia si percusseris eum virga, non morietur. Nam tu quidem virga percuties eum; animam vero ejus libera bis a morte*¹⁷. Et iterum: *Quis enim est filius quem non corripit pater*¹⁸? Tum deinde ostendit hanc disciplinam pretiosorem esse hujus mundi facultatibus apud eos qui sanum sapiunt, cum dicit: *Suscipite disciplinam, et non argentum, ut in tempore tribulationis non deficiatis*¹⁹; id est, cum vel corporis morbis afficimur, vel propinquorum et charorum nostrorum urgemur adversis, ni aliter quid de Deo quam pietas et religio postulat sentiamus; sed ut in omni patientia correptiones Domini

¹ Prov. iii, 14. ² ibid. 15. ³ Prov. ix, 12. ⁴ Prov. xiii, 13. ⁵ Sap. i, 4. ⁶ Prov. i, 7. ⁷ Psal. cxviii, 20. ⁸ Eccle. i, 28. ⁹ Prov. xiv, 6. ¹⁰ Prov. i, 28. ¹¹ Hebr. xii, 11. ¹² Psal. vi, 1. ¹³ Jerem. x, 24. ¹⁴ Isa. l, 5. ¹⁵ I Tim. i, 20. ¹⁶ Jerem. xxxi, 19. ¹⁷ Prov. xxiii, 13, 14. ¹⁸ Hebr. xii, 7, 19. ¹⁹ Prov. viii, 10.

pro his quæ deliquimus toleremus: et tu tanquam A disciplina pietatis edoctus, dicas in adversis: *Iram Domini sustinebo, quia peccavi*²⁰; addas quoque his et illud: *Bonum mihi quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas*²¹. Talis erat et Apostolus qui aiebat: *Ut castigati, et non mortificati*²²; et iterum: *Cum autem arguimur, a Domino corripiamur, ut non cum hoc mundo damnemur*²³.

6. Quoniam ergo et litterarum disciplina dicitur, id est, eruditio atque institutio, secundum quod scriptum est de Moyse, quia eruditus est in omni sapientia Ægyptiorum²⁴, uti non se quis eruditionibus et disciplinis quibuslibet passim tradat ac subdat: competenter primus iste Proverbiorum versiculus commonet dicens necessarium esse scire sapientiam et disciplinam, id est, ut illam sapientiam disciplinamque sectemur, quæ nos ad salutem veritatis sua luce perducatur. Quamplurimi namque disciplinis se geometriæ tradunt Ægyptiorum studiis reperiæ, alii astrologiæ a Chaldæis introductæ, alii per alia quæque diversa: quibus dum umbras quasdam et inanes notarum lineas quærunt, et per aerem signorum calculos ducunt, vera his Dei disciplina quæ divinis litteris traditur, pro eloquii sui simplicitate vilescit. Sed et poetica vel rhetorica disciplina quamplurimos occupavit: ubi omnis materia dicendi mendacium est. Neque enim poeticum videbitur aliquid nisi fabulosum fuerit et confictum, neque rhetoricum nisi arte et calliditate connexum, neque sophisticum erit quid nisi deceptiosum fuerit et fallens. Quia igitur quamplurimi talibus studiis occupati, in hujuscemodi quodammodo erroribus consenuerunt, nullum de agnoscendo Deo laborem studiumque sumentes, necessariam proverbialis sermo suggerit scientiam disciplinæ, per quam scire conveniat quibus nos velut utilitatibus et salutaribus debeamus debere disciplinis: a quibus vero velut vanis et inutilibus declinare. Potest autem qui Proverbiis diligenter attendit, intelligere etiam verba prudentiæ, ut si quid ex eis investigare potuerit, ad utilitatem suæ salutis acquirat. Scimus igitur prudentiam unam ex generalibus esse virtutibus, per quam boni mali que gnari efficiamur, vel si quid horum neutrum est comprehendimus. Prudens ergo a principalis prudentiæ vocabulo nuncupatus est. Sed objiciat D fortasse mihi aliquis: Quomodo ergo serpens prudentissimus omnium fuisse dictus est bestiarum²⁵, et rursus Dominus jubet nos prudentes effici sicut serpentes²⁶, et iterum prudens esse dicitur villicus iniquitatis²⁷? Tripliciter, ut mihi videtur, prudentiæ nomen intelligendum est: vel cum quis callide alteri nocet ut sibi prosit, videns quod nisi alterius damno sibi consulere non possit, ut fecit hic villicus iniquitatis sibi providens domini detrimentis, qui prudenter **733** fecisse ipsius Domini sententia

designatus est; vel iterum cum quis nullo suæ utilitatis intuitu, sed solo iræ, vel invidiæ, vel cujuslibet alterius mali, quod de pravo ingenio descendit, impulsu, ita alterum supplantat et deceptit, ut ipse præter mali operis effectum nihil acquirat: sicut serpens primum hominem in paradiso decepisse describitur, in quo sibi non solum nihil profuit alterius subversione, verum etiam multam gravioris condemnationis excepit. Tertium vero prudentiæ genus est quo sine ullius detrimento sibi quisque ac suæ salutis astutius consulit, dum vel quæ commoda sunt diligenter eligimus, vel certe comprehensi in periculis persequentium caput nostrum qui est Christus, et quæ in eum est fidem omni cum cautela et observantia custodimus: secundum quod, ut ego arbitror, Dominus prudentes nos effici tanquam serpentes jubet; quibus hoc aiunt naturalis inesse cautelæ, ut reliquis membris persecutoribus objectis, solum caput cautius ab incursantium periculis tueantur. Qui ergo intelligit verba prudentiæ, continuo deprehendit quæ sint verba fallacia in quibus dolosa deceptio, et quæ sint veritatis specie magis quam veritate composita. Agnoscit nihilominus et quæ sint verba quæ ad utilitatem vitæ atque honestorum actuum proferuntur: ex quibus tanquam peritissimus trapezites quod bonum est continebit, ab omni specie mala se abstinerebit²⁸. Hæc est prudentia per quam et ille prudens vocatur, *Qui edificavit domum suam supra petram*²⁹, id est, qui in fide Christi actuum suorum ædificium collocat, ventis turbinibusque commotis, et imbribus ei ac fluminibus appulsis, immobilis domus atque inconcussa perduret. Per quod edocet Dominus prudentem virum in tentationibus sive his quæ oriuntur ex terra, et fluminum ac torrentium vice rheumata nobis carnis et sanguinis movent, sive in his quæ ad ventorum ac procellarum vicem de aeris sedibus commoventur, per illos adversum quos nobis certamen et pugna est, principatus et potestates, et principem mundi hujus aeris, qui nunc operatur in filiis diffidentiæ: in his, inquam, omnibus qui prudens est vir, id est qui, audiens Proverbiorum sermonem, bene didicit verba prudentiæ, et eruditionibus se atque institutionibus assiduis præmunivit, inconcussus atque immobilis perseverat. Tales erant et illæ quinque virgines prudentes, quæ per prudentiæ disciplinam proviso sibi ipsis et præparato oleo in lampadibus suis, introire nuptiales thalamos cum Sponso potuerunt³⁰. Stultæ autem quæ a studiis cessaverunt, his quibus oleum poterat præparari, alienæ gaudii nuptialis effectæ sunt³¹. Hæc dicta sunt de eo ut ostenderemus qui sit scire verba prudentiæ.

7. Nunc videamus quid est etiam hoc quod dictum est, *Suscipere versutias sermonum*³². Sermo

²⁰ Mich. vii, 9. ²¹ Psal. cxviii, 71. ²² I Cor. vi, 9. ²³ I Cor. xi, 32. ²⁴ Act. vii, 22. ²⁵ Gen. iii, 1. ²⁶ Matth. x, 16. ²⁷ Luc. xvi, 8. ²⁸ I Thess. v, 21. ²⁹ Matth. vii, 25. ³⁰ Matth. xxv, 10. ³¹ ibid. 12. ³² Prov. i, 3, juxta LXX.

quidem qui verus est et ex sana mente procedit, purus et simplex est eadem dicens, et de iisdem semper confirmans. Qui vero varius est et instabilis, arte quadam semper et diversis ligaturis ac molitionibus profertur: implicitus atque in multis facies transformatur, et versatur semper per mille versutias, pro eo videlicet quod nullis veritatis fundamentis ac soliditate subnixus est, sed pro auditorum delectamentis ac pro libidine aurium temperatur. Ut ergo possimus fortiter et constanter obsistere adversus ea verba quæ arte magis quam veritate subnixa sunt, instruit nos proverbiale mandatum, ut si ejus institutionibus intendamus, et lectionem ejus non negligenter et perfunctorie transeamus, velut munimentis inde quibusdam intelligentiæ assumptis, cum congressio nobis talis fuerit objecta bellorum, sciamus suscipere verborum versutias, et velut ex insidiis quibusdam tela directa intelligentiæ scuto refellere. Cum vero aliter quidem natura rei se habeat, aliter vero de ea sermo pronuntiet, et in assensum non vere cogimur rei, versutia quædam verbi est et subversio veritatis; vel, cum pellaciter nobis imago proponitur veritatis, instruitur autem fallentibus verbis mendacii dolus, ut aliud alii quidem videatur quod dicitur, alio autem tendat sensus loquentis. Unde et canibus vulpes vel lepores insectantibus cum aliorum currendi impetum demonstraverint, si vero in aliam subito converterint partem, stropham, id est versuram, fecisse dicuntur. Versutiæ igitur sunt verborum quæ ex scientia falsi nominis ab hæreticis prætenduntur; qui non suscipientes simplicitatem spiritualis doctrinæ, per sophismatum versutias et verborum dolos fortitudinem veritatis eludunt. Suscipit ergo istas versutias verborum qui ex Proverbiorum libris et sermonibus diligentius fuerit eruditus, ut si quando ei intenta fuerit quæstio ex utraque parte conclusiones recipiens, et difficillimum admittens aditum respondendi, tamen si plenius ex divinis litteris fuerit instructus, non continuo mente confusus turbabitur et hærebit; sed etiam si absolutionis exitus in promptu non erit, paria tamen objicere illico inveniet, et adversarium zeli sui converso in eum mucrone percutere, ut si non superior, vel æqualis abscedat. Prestant nobis etiam hoc Proverbia, ut possimus intelligere veram justitiam. Et quoniam justitia dicitur virtus vel affectus animi, unicuique prout dignum est rependens; et hoc competenter implere valde difficile est, dum aliis per prudentiam deest comprehendere quid unaqueque res habeat meriti; alii propriis vitiis occupati, et ira, odio, gratia vel misericordia præventi, quod verum atque æquum est consulere non possunt: ex quo fit ut vel contemnant, et despiciant pauperes, vel injustos et violentos divites, potentesque non arguant.

8. Pollicetur ergo Proverbiorum liber discipulis suis intellectum præstare veræ justitiæ. Sicut enim per lumen mundi quod sunt apostoli, *Vos enim, inquit, estis lux mundi*³³, pervenimus ad veram lucem quæ est Christus, et sicut per sermones sapientium pervenimus ad veram sapientiam quæ est Filius Dei; ita per eruditionem justitiæ quam ex divinis libris edocemur, ad hanc quam dicit veram justitiam, qui est Christus Dominus, pervenimus. Est tamen et in actibus humanis vera justitia, est et simulata justitia. De qua re multi etiam sæculi sapientes quamplurima scripta reliquere. Sed ab illis quoniam illa quæ vere vera est Dei justitia ignorabatur, **734** nihil dignum proferri potuit de humana justitia. Proverbialis vero doctrina, quoniam ab illo cœlesti justitiæ fonte descendit, merito veræ justitiæ intelligentiam præbituram se hominibus repromittit, per quam simul etiam quæ sit simulatæ justitiæ fallacia cognoscamus. Nam et Israel fallitur in qualitate justitiæ; quærens enim suam justitiam statuere justitiæ; Dei non est subjectus. Sed et diversarum gentium leges idcirco inter se in quamplurimis diversæ sunt et contrariæ, quia ratio veræ justitiæ apud eos liquere non potuit. Nam apud quasdam parricidium justum putatum est; apud alias omne homicidium execrabile ducitur. Apud quasdam nationes pudicitia in primis habetur, apud alias omne incestum sacratius quoddam matrimonium ducitur: et diversa apud singulas quasque nationes justa, et apud alias eadem injusta haberi deprehendes. Hic vero liber omnes, qui per se fuerint eruditi, ad hujusmodi confusionibus liberat. Est ergo quædam justitia quæ inter nos homines conversatur, per quam vel quod æquum est singulis tribuentes, vel si id ad liquidum comprehendere non valemus, mente tamen ac proposito tali agentes, nequaquam justitiæ terminis atque æquitatibus excludimur. Est vero etiam cœlestis ac divina justitia, per quam justus iudex universam creaturam suam justissima ratione dispensat, quæ ab hominibus cum summa difficultate vix aliqua ex parte intueri vel considerari potest, præ magnitudine dogmatum quæ in ea continentur. Hoc enim arbitror dici in psalmis per prophetam, *Justitia tua sicut montes Dei*³⁴, et magnitudinem dogmatum ejus montibus cœquari. Promittit ergo se hanc veram divinamque justitiam in manifestum adducere his qui proverbiali eruditioni operam dederint.

9. Sed et his pariter edocebit, quoniam quidem aliqua peccata voluntate committimus, aliqua etiam contra voluntatem indicimus. Examen ergo justitiæ non potest idem in utroque servari: verbi gratia, ut si agatur apud nos duarum meretricum causa, unius quidem quæ distracta lenonibus ac lupanaribus prostituta, turpem corporis quæstum avaris dominis cogatur appendere, alterius quæ

³³ Rom. x, 3, ³⁴ Psal. xxxv, 7.

stimulante luxu ac præcipitante libidine in turpes A semetipsam prodat amplexus: nonne cum unius tituli sit crimen, diversum ex justitia judicium sortietur? Item si delinquat quis qui a puero pessime institutus est, et per iniquos atque injustos parentes in hunc mundum ingressus est, apud quos etiam verbis et actibus flagitiosis ac turpibus infectus animus et nequiter institutus adolevit, alius vero qui multas habuit occasiones quibus ad virtutem provocaretur, honesta monita nutritorum, parentum instituta gravissima, eruditionem verbi divini, conversationem severam, et omnia quibus rudes animi excoli debeant ad virtutem; post hæc si etiam hic priori illi delictum simile incurrat, nonne sub ejusdem tituli culpa, graviori poenæ iste censendus est? Quoniam quidem ille B pro hoc solo culpabitur, quod inserta sibi naturaliter salutaris seminis germina non excoluit, et, ut ita dixerim, suscitavit e terra; hic autem quod cum hæc similiter habuerit, etiam ea quæ ei adita fuerant per bonæ institutionis industriam prodegit ac perdidit, negligentia lapsibus in profundum vitæ pessimæ devolutus. Ideo ergo intelligere veram justitiam sensus est optimi, et intelligentiæ perfectæ. Perfectæ etenim sine dubio mentis intelligere Christum, *Qui factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio et redemptio* ³⁵. Denique conjungitur ad intelligentiam veræ justitiæ, et judicium dirigere, quod utique impossibile est fieri, nisi prius id quis a justo iudice didicerit Christo. Neque enim ipse ille sapientissimus omnium Solomon potuisset famosissimum C illud de duabus meretricibus et puero proferre judicium, nisi virtute Christi veri iudicis inspiratus. Cum enim propositæ sibi questionis et causæ nullus testis posset adhiberi, ad naturæ se continuo testimonium vertit, ut ipsius astipulationibus tacitis quod latebat agnosceret, dum aliena mater interitum pueri libens et intrepida suscepit, vera autem mater naturalibus affectibus stimulata et intimis tremefacta visceribus, ipsa in nece parvuli solo jugulabatur auditu. Qui ergo scit veram justitiam, et ab ipsa institutus est et edoctus, hic dum unicuique dependit quod justum est, competenter judicium dirigit. Sicut enim ut militare se habet exercitium juvenum, si specula forte defixa D sit, in quam vibrare missilia certamen propositum est ac tela dirigere; ille sine dubio probabilis iudicatur, qui neque supergressus est notam speculæ neque inferior abiit, sed cujus ipsum propositi signi punctum dirigentis oculi ductu tremens sagitta percussit: ita etiam justitiæ iudex iudicii sui dirigere debet examen; neque eminentiorum personas mirari, neque ad inferiores injusta miseratione deflecti: utrumque enim divina lex prohibet cum dicit: *Usquequo personas peccatorum acci-*

pitis ³⁶? et iterum: *Non misereberis pauperem in iudicio* ³⁷. Apostolus vero de omnibus pariter pronuntiat dicens: *Nihil facietis in alteram partem declinando* ³⁸. Directum igitur atque indeclinabile judicium, veræ justitiæ præstat peritia: si tamen a tali corde ministretur, quod non vel pecunia corrumpi, vel amicitias inflammari, vel ad gratiam potentium possit infrigi. Ad hos dicit in psalmo Propheta: *Recte iudicate, filii hominum* ³⁹. Argumentum namque est veræ justitiæ inhabitantis in corde, iudicii æquitas. Unde et ipse Salomon in consequentibus exsecratur pondera majora et pondera minora ⁴⁰, abominabile enim est utrumque apud Deum: proverbialiter iniquitatem iudicii in ponderum inæqualitate designans. Non solum autem in iudiciis hæc utilitas adhibetur, sed et in singulis quæ nobis in vita eligimus ad utendum: quoniam quidem habemus in nobisipsis naturale quoddam animi iudicium, per quod mala segregamus a bonis. Quæ virtus animi habens insita et inserta semina iudicandi, si veræ justitiæ eruditionibus excolatur, directum et æquum tenebit iudicii ac discretionis examen: quæ velut in quodam tribunali mentis nostræ residens, quæ laudabilia sunt amplectitur, quæ vero turpia et vitiosa condemnat. Verbi gratia, castitas apud te et impudicitia iudicantur: menti tuæ iudicii hujus summa committitur. Residet mens tua in excelsa sede: cedens utriusque **735** partis examen. Et impudicitia quidem libidinem adhibet advocatum sibi: timore vero Dei patrono utitur pudicitia. Etsi quidem condempnaveris atque exulare penitus a tuis tribunalibus impudicitiam feceris, palmam vero contuleris pudicitia, directum iudicium commissi tibi examinis protulisti. Si vero in persuasionem libidinis vergens peccatum prætuleris castitati, perversum iudicium protulisti. Continuo adversum te proferetur illa prophetæ sententia, quæ dicit: *Væ his qui dicunt dulce amarum, et amarum dulce. Væ his qui ponunt tenebras lucem, et lucem tenebras* ⁴¹. »

10. Verum quoniam secundum ipsum Salomonem *Cogitationes justorum iudicia sunt* ⁴², intrinsecus intra occulta cordis nostri penetralia, oportet nos uniuscujusque rei per quam vivimus, absque ulla perversitate vel declinatione habere iudicium: et vult statera quadam mente nostra uti, qua singula quæque gesta nostra æquissima moderatione libremus. Cum ergo unumquodque mandatum Dei apud nos, id est, in animo et cogitatione nostra adversum resistantem sibi iniquitatem negotium gerit, tu super adversum peccatum legi Dei palmam tribue. Si iniquitas apud te cum æquitate ingreditur, adversum injustas concupiscentias proferto sententiam: patere æquitatem de auditorio mentis tuæ redire victtricem. Injuriae et patientiæ agunt apud te causam: sperne injurias,

³⁵ I Cor. i, 30. ³⁶ III Reg. III, 25. ³⁷ Psal. LXXXI, 2. ³⁸ I Tim. v, 21. ³⁹ Psal. LVII, 2. ⁴⁰ Prov. XX, 10. ⁴¹ Isa. v, 20. ⁴² Prov. XII, 5.

probra et maledicta confunde: victoriam vero defer patientiæ. Inimicitia et charitas apud te negotium gerunt: infames pronuntia inimicitias, extorres domes et patriæ finibus factas, in exilium trude: charitatem vero pro concione collaudans, et cum omni honestate magnificans, inseparabiliter adherere tuis sedibus facito. Simulatio et simplicitas, constantia et timor, prudentia et stultitia, justitia et injustitia, parcimonia et luxuria, et ut simul universa comprehendam, omnis virtus adversum omne vitium certamen habens intra te, id est intra cor tuum, et apud mentis tuæ judicium negotium movet. Quid ergo est? Si veram justitiam didicisti. et rectum tenes directumque judicium, semper intra te condemna vitia, et semper palmam concede virtuti. Si enim in singulis quibusque actibus tuis quæ bona sunt semper obtineant, beatus eris *in illa die, in qua judicabit Deus occulta hominum secundum Evangelium nostrum: et cogitationibus inter se invicem accusantibus aut etiam defendentibus* ⁴³, non condemnaberis tanquam is qui nequaquam cogitationibus tuis malis quibus tunc accusaberis, justitiam sanctitatemque prodideris, percepturus eas coronas quibus prius vincentem apud te coronaveras ipse virtutem. Ecce quantorum tibi bonorum Proverbiorum liber præstitit causas: edocens te quæ sit vera justitia, et quomodo judicium dirigatur.

11. Sed quid etiam post hæc additur? *Ut det, inquit, innocentibus astutiam, puero autem juniorensensum et cogitationem.* Dupliciter intelligimus innocentiam. Aut enim alienum effici a peccato, et emendare se, ac longa bonorum meditatione convertere; et velut radicem ipsam ex se malitiæ resecare pro eo quod ultra nocendi propositum non gerat, innocens quis appellatur: aut innocentia dicitur, in his qui nondum vel voluntatem vel possibilitatem nocendi habent, sive ætatis sive studiorum talium quorumque contemplatione; verbi causa, ut si dicamus, puer nescit superbiam, nescit dolum et fallacias: et iterum sunt quidam rus habitantes, fraudis utique negotiatorum et calliditatis ignari, sed et a forensibus nequitiis ac versutiis alieni; quos et ipsos innocentes appellamus, non quod proposito malitiam studioque declinent, sed quod nondum inciderint in usum nequitiæ. Verum tamen innocens proprie est, qui talis est, qualis fuit David qui dicebat: *Ego autem in innocentia mea ingressus sum* ⁴⁴, id est, qui omne propositum nocendi ex anima sua, recepta atque introducta mentibus suis boni voti virtute, abjecit ac depulit: propter quod merito et hereditatem bonorum sperat cum dicit, quoniam Dominus *Non fraudabit bonis eos qui ambulant in innocentia* ⁴⁵. Ideo denique et cum omni fiducia dicebat: *Judica me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus*

sum ⁴⁵; et iterum *Judica me secundum justitiam tuam, et secundum innocentiam meam super me* ⁴⁷. Designat ergo et describit quodammodo innocentem etiam simplicitas morum et sermonum sinceritas, et nihil vel in actibus affectatum, vel in sermone fucatum. Talis erat et Jacob, *simplex habitans domum* ⁴⁸: id est naturali simplicitate vivens: nihil arte compositum, nihil figmento ad fallendos videndum oculos præparatum. Talem etiam mihi videtur nunc proverbialis sermo innocentiam memorare, quæ penitus nequitiæ expers sit, usumque nocendi non noverit. Unde et laudabilem ei requirit astutiam, ut ad simplicitatem naturæ cautela quoque addatur industriæ: et velut quodam scuto bonæ hujus astutiæ circumdatus, adversum nequitiæ tela invulnerabilis maneat. Oportet namque perfectum virum secundum Apostolum prudentem quidem esse in bono, simplicem vero in malo. Astutiæ ergo opus est cavere malum; simplicitatis autem virtus est non facere malum. Ex his igitur fontibus sibi simpliciores quique astutiam hauriant ad salutem: intelligentes quæ ejus opera describuntur. *Vir enim, inquit, astutus sedes est sensuum* ⁴⁹; et *Astutus autem supervenientibus malis occultabitur* ⁵⁰; et: *Qui custodit increpationes, astutior est* ⁵¹. Astutia ergo est sicut etymologia Græci sermonis ostendit, omnium operum artiumque peritia. Qui ergo omnium operum peritiam recipit, astutus jure dicitur. Opera autem sunt quædam bona, sunt autem et mala: idcirco interdum ad bonum, interdum ad malum astutus accipitur. Et is quidem, quia ad alterius perniciem astute quid molitur et callide, nequam est; qui vero in operibus bonis astute quid providet et prudenter, vel intentatos sibi insidiantium dolos sollicitè cauteque declinat, astutia laudabiliter utitur. Attende ergo diligentius et considera qualis tibi præcipiatur astutia, quia media quædam significatio est nominis istius: et, sicut diximus, qui eis in bonis rebus utitur, laudabilis: qui vero in sinistris, execrabilis invenitur.

12. Unde et abundanter per omnem textum divinæ Scripturæ ad utramque partem intelligentia **736** ejus invenitur inserta. Bona namque astutia proficiscentes Hebræi circumvenerunt Ægyptios, vasa ab eis aurea et argentea vestesque sumentes ⁵², quibus possent utique et mercedes operis quo urbes eorum extruxerant, repensari: et materies vel impensæ ad construendum Dei tabernaculum præparari. Laudabili astutia usæ sunt obstetrices Hebræorum contra tyranni præcepta, salutem nascentibus Hebræis maribus parvulis conferentes ⁵³. Laudabili astutia mater Rebecca juniore filio benedictionum primitias contulit ⁵⁴. Bona astutia usa est Raab: bona etiam Rachel ⁵⁵; altera exploratoribus occultatis ⁵⁶, altera parente in idolorum superstitionis inquisitionibus falso ⁵⁷. Mala

⁴³ Rom. II, 15, 16. ⁴⁴ Psal. XXV, 11. ⁴⁵ Psal. LXXXIII, 13. ⁴⁶ Psal. XXV, 1. ⁴⁷ Psal. VII, 9. ⁴⁸ Gen. XXV, 27. ⁴⁹ Prov. 12, 23. ⁵⁰ Prov. XXVII, 12. ⁵¹ Prov. XV, 5. ⁵² Exod. XII, 35. ⁵³ Exod. I, 17. ⁵⁴ Gen. XXVII, 28. ⁵⁵ Jos. II, 4. ⁵⁶ Gen. XXXI, 34. ⁵⁷ Jos. IX, 4.

vero astutia deceperunt Gabaonitæ Israelitas ⁵⁸. Mala astutia usus est Absalom benignitatis specie ad se cor populi declinando, et paterna regna insidiosa calliditate in sua vota flectendo ⁵⁹. Culpabiliter et de illis propheta pronuntiat, de quibus dicit; *Super populum tuum astute cogitaverunt consilium* ⁶⁰. Verumtamen proverbialis sermo laudabilem nos astutiam docet, quæ, sicut diximus, in omnibus vitæ negotiis adversum nequitiae dolos scutum quoddam debeat esse simplicibus. Denique si hanc prima mulier habuisset astutiam, nunquam profecto dolis fuisset decepta serpentis. Ideo ergo simplicem et innocentem qui temere credit omni verbo, uti ne corrumpantur sensus ejus a simplicitate Christi, circumvallat et communit astutia; velut auxilia ei quædam adversus vitæ hujus certamina suggerens dimicanti.

13. Sed videamus jam nunc quomodo *puero juniori sensum dat et cogitationem*. Quoniam, sicut Apostolus describit ⁶¹, omnis quidem homo duplex est, et alius est exterior, alius vero interior, id est, unus qui videtur, et alius qui intelligitur; et ideo necesse est, nos ea quæ de ætate dicuntur homini cui magis convenire videtur, aptare. Et si quidem dicamus de exterioris hominis ætate, quod puero juniori sensum præbeat corporalem liber hic, id est, vel visum, vel auditum, vel odoratum, vel gustum tactumque, ridicula res videbitur; hæc enim in nobis pariter cum ipsa statim natiuitate subsistunt, nec aliquando talia per doctrinam institutionis adduntur. Neque enim puer corporaliter intelligendus est, neque sensus unus ex his putandus quos supra enumeravimus; sed ad ætatem interioris hominis est referendus intellectus; quoniam et in multis Scripturæ locis de puerili animæ ætate docemur, et alibi de juvenili, alibi quoque etiam de senili, sicut ab apostolo Paulo didicimus, dicente de Corinthiis ⁶², quia parvuli essent, et ideo eos lacte potaverit, quia primis eos et simplicibus Evangelii instruxerit elementis, cum necdum valerent perfectorum dogmatum sumere solidos cibos, juvenis autem secundum interiorem hominem dicitur, qui ex omni parte in animi virtute perfectus est: qui spiritu ferventi in actibus pietatis, et robustus ac validus ad omne opus nititur, bonum: quem et Evangelia violentum designant, id est, qui vim faciens diripere possit regna cælorum: qui etiam ad laudandum Dominum invitatur per prophetam dicentem, *Juvenes et virgines laudate nomen Domini* ⁶³; de quo dicitur etiam per Joel prophetam: *Et juvenes eorum visiones videbunt* ⁶⁴. Senior autem secundum interiorem hominem dicitur quisquis ille est perfecti sensus maturique consilii; sicut erat Daniel, in tenero adhuc corpore maturitatem senilis animi et consummatæ prudentiæ sententiam

gerens; propter quod et dicebant ad eum illi inveterati malorum dierum, *Veni et sede in medio nostrum, et annuntia nobis: quoniam dedit tibi Deus presbyterium* ⁶⁵. Et ideo ergo consequens est puerum quem dicit juniorem, qui magis novus quam junior designatur in Græco, hunc, inquam, puerum vel juniorem vel novum, eum intelligi qui per baptismi lavaerum renovatus est, et conversus factus est sicut puer, et ideo aptus efficitur regno cælorum. Huic ergo tali puero tanquam nuper genito, et rationabili ac sine dolo lac concupiscenti, liber iste proverbialis doctrinæ sensum tribuit, et cogitationem atque intelligentiam præstat. Et sensum quidem ad rerum præsentium intellectum referri potest, cogitatio vero intelligi de futuris; quoniam quidem et humanæ regulam conversationis edocemur, uti ne fallamur in actibus vitæ et vanitati ac libidini rerum præsentium succumbamus: neve inanis gloriæ aura capiamur; et nihilominus etiam futuræ spei cogitationes optimas suggerit, quo scilicet ea quæ fide credimus, per patientiam expectamus.

14. Verum quoniam ætatis differentias ad interiorem hominem traximus, consequens est etiam cætera pari intelligentia persequi; et eum quem diximus sensum non ad corporeum intellectum, sed virtutem animæ revocare, Et ideo si quando dicit *Meis verbis admove aurem tuam* ⁶⁶; scire nos oportet quia aurem animæ, in est, obedientiam mentis requirit, sicut et Dominus dicebat: *Qui habet aures audiendi, audiat* ⁶⁷; et alibi: *Sermo sapiens in aures audientis* ⁶⁸. Per hæc ergo et horum similia dat huic puero juniori vel novo, de quo superius diximus, sensum obedientiæ. Cum vero dicit: *Noli attendere malæ mulieri* ⁶⁹; et rursum; *Non confirmes oculum tuum ad eam* ⁷⁰; et: *Oculi tui recta videant* ⁷¹; manifeste per hæc velut visum quemdam animæ novi hujus pueri tribuit. Et iterum commonet dicens; *Manduca mel filii, ut indulcentur fauces tuæ* ⁷². Mel figuratim nominat doctrinæ cælestis eloquia; *Quam dulcia enim faucibus meis eloquia tua super mel et favum ori meo* ⁷³; et per hanc commonitionem spiritualem, gustum animæ informat in puero. illum scilicet gustum de quo dictum est: *Gustate et videte quoniam suavis est dominus* ⁷⁴. Est autem quidam et tactus animæ, secundum quem tactum contingit eam sapientia, et complectitur velut amatricem quamdam suam. Ita enim dicit; *Ama eam, et complectetur te* ⁷⁵. Et rursus Ecclesiastes; *Tempus, inquit, complectendi, et tempus longe fieri a complexibus* ⁷⁶. Nam corpora quidem impuris complexibus polluantur; anima vero in complexus sapientiæ veniens et semina vitæ concipiens, sanctos edit partus salutis. Hoc

⁵⁸ II Reg. xx, 4. ⁵⁹ Psal. lxxxii, 4. ⁶⁰ II Cor. iv, 16. ⁶¹ I Cor. iii, 1, 2. ⁶² Matth. xi, 12, ⁶³ Psal. cxlviii, 12. ⁶⁴ Joel. ii, 28. ⁶⁵ Dan. xiii, 50. ⁶⁶ Prov. xxii, 17. ⁶⁷ Matth. xiii, 9. ⁶⁸ Prov. xxv, 12. ⁶⁹ Prov. v, 2. ⁷⁰ Eccl. ix, 8. ⁷¹ Prov. iv, 25. ⁷² Prov. xxiv, 13. ⁷³ Psal. cxviii, 103. ⁷⁴ Psal. xxxii, 9. ⁷⁵ Prov. iv, 6. ⁷⁶ Eccl. iii, 5.

ergo modo sensum puero juniori vel novo proverbialis doctrina præstabit : cogitationem vero præstabit cum dicit : *Non proderunt divitiæ in die malo*⁷⁷; injicit namque cordi tuo per hæc cogitationem **737** diei illius in quo tibi abundantia divitiarum subvenire non poterit, nec illis te æternis suppliciis liberabit. Sed et cum dicit : *Innocentes autem hæreditate possidebunt terram*⁷⁸, illam videlicet terram quam etiam mansueti in hæreditatem percipient : sicut Dominus in Evangelio repromittit⁷⁹, et sicut Propheta designat in psalmis, cum dicit : *Mansueti autem hæreditate possidebunt terram*⁸⁰, Sed et cum ait, *Gloriam sapientes hæreditabunt*⁸¹, ad desiderium repromissæ beatitudinis sensus animæ suscitatur ; et ista est cogitatio quæ puero novo per institutionem doctrinæ inseritur cordi, ex interminatione pœnarum quæ peccatoribus præparatæ sunt ; desiderium bonorum et concupiscentia beatitudinis commovetur ex his quæ justis ac fidelibus repromissa sunt. *His enim auditis sapiens sapientior erit*⁸². Multum est quod de Proverbiorum sermone promittitur, id est, quia excedat etiam sapientium sapientiam, et totius doctrinæ eorum supergrediens modum, plus aliquid cæteris liber iste contineat ; ita ut videatur quod cum unaquæque doctrina imperitos suscipiat auditores, ad audienda ac discenda proverbia sapiens quis debet accedere, ut his auditis non tam sapiens, quod jam esse debet, sed sapientior fiat. Scimus autem quod sapiens multis modis dicitur. Nam et illi qui secundum sapientiam mundi hujus eruditi sunt, sapientes dicuntur⁸³ : et qui ad fidem Christi accesserunt, qui est vera sapientia Dei, sapientes⁸⁴ utique tanquam sapientiæ discipuli merito nominantur ; ad quorum doctrinam hanc ipsam quam habemus in manibus, id est, Proverbiorum sermonem, cum accesserint hujus mundi aspicientes, sapientiores eos futuros Scripturæ sententia repromittit. Et quomodo non erunt sapientiores vanam scientiam recusantes, et assumentes scientiam veritatis ? Vel certe quoniam multis modis sapiens dicitur ; nam qui desiderat sapientiam, sapiens appellatur, et is qui jam cœpit proficere in eruditionibus sapientiæ, et ipse sapiens dicitur : et qui ad perfectum eruditus est, sine dubio sapiens nominatur. Qui ergo hæc audierit sapiens, id est, qui descendæ et inquirendæ sapientiæ desideria prima conceperit ; vel ii qui jam in aliquibus videntur esse profectibus, et per hoc sapientes dicuntur, efficientur sine dubio sapientiores : ex his verbis cognoscentes quamplurima de cœlestibus divinisque dogmatibus, quamplurima etiam de humanis rebus atque terrenis. Cum totus iste liber varia præceptorum commonitione nunc malitiam de humanis mentibus effuget, nunc excitet introducatque virtutem,

A nunc linguæ petulantis temeritatem refrenet, nunc oculos a malis conspectibus servet, nunc manus ab iniqui operis motibus arceat, injustas concupiscentias abigat, segnitiam negligentiamque discutiat, laborem et patientiam laudet, prudentiam doceat, sobrietatem ac pudicitiam suadeat ; cum ergo per hæc omnia vitiorum quidem et totius mali operis odium animæ discentis indicat, totius vero boni desiderium suscitet, certum est quod sapientiores ex sapientibus efficit.

15. *Intelligens autem gubernationem acquiret*⁸⁵. Omnis homo qui alicujus artis vult assumere disciplinam, explorare debet prius si naturalibus suis motibus vel positionibus apta est ars illa quam expetit et conveniens, verbi causa si quis athleta vult esse, ut habeat lineamenta corporis bene composita, robusta membra, et valida nervorum compage districta. E contrario qui cursorum cupit inire certamina, considerat utique si corpore levis sit, et agilis motu. Ita et gubernator, si locorum memor, si intellectu prudens, si in omnibus vigilans. Propterea ergo et nunc non quemlibet ad gubernandum sermo proverbialis assumit, sed intelligentem. Quid autem est gubernatio ? Sine dubio disciplina quædam animæ, per quam infidum et fluctuosum hoc vitæ nostræ pelagus cum omni moderatione et observantia transeamus. In multis namque Scripturæ locis aquas et maria vitam hanc nostram invenimus esse nominatam, sicut in psalmis cum dicit : *Misit e summo et accepit me : et assumpsit me de multitudine aquarum*⁸⁶. Manifestissime etenim mobilitatem ac perturbationem vitæ hujus aquas appellat, pro eo quod neque ea quæ hominibus bona videntur et prospera immutabiliter permanent, neque rursus adversa et tristitia perseverant ; sed omnia inconstantia quadam et conversionibus ac permutationibus dilabuntur. Sicut enim impossibile est mare in eodem tranquillitatis statu diutius permanere, sed quod nunc quietum videbatur et placidum, paulo post immanibus videas fluctibus excitari : et rursus quos nunc cernis insanos undarum tumores ipsa pene nubila verberantes, paulo post stagnantia videas et in modum marmoris placida æqualitate constrata, ita etiam vitæ humanæ negotia faciles et subitas vicissitudines permutationesque recipiunt. Propterea ergo gubernatione indiget vita nostra ; et ut in tranquillitate positi, id est, cum omnia nobis ex sententia ac voluntate procedunt, permutationes prospiciamus futuras, nec quasi immortalibus rebus his præsentibus vel prosperis incumbamus : et rursus in tristibus vel adversis nequaquam nosmetipsos despiciamus, ne quis forte ampliore tristitia absorbeatur⁸⁷, et in profundum turbati maris, id est, lascivioris vitæ erroribus demergatur. Neque ergo sanitas corporis,

⁷⁷ Prov. XI, 4. ⁷⁸ Prov. II, 21. ⁷⁹ Matth. V, 4. ⁸⁰ Psal. XXXVI, 11. ⁸¹ Prov. III, 33. ⁸² Prov. I, 5.
⁸³ I Cor. I, 20. ⁸⁴ II Cor. XI, 19. ⁸⁵ Prov. I, 5. ⁸⁶ Psal. XVII, 17. ⁸⁷ II Cor. II, 7.

neque florentis gratia juventutis, neque opulentia domus, neque cæteræ hujus vitæ prosperitates diu permanent, stabiliterque perdurant. Sed dum in talibus degis, dum in tranquillitate navigas vitæ, prospice ac prævide tempestatem aliquam, id est, perturbationem rerum futuram. Imminet namque ægritudo post sanitatem, paupertas post opulentiam. Non enim semper flat ventus a puppe, nec semper æquis lineis vela tenduntur. Aliquoties enim in summa felicitate viventes, subitis perturbationibus velut repentinis quibusdam procellarum incursionibus demerguntur : et rursus nonnulli quos diversarum tentationum molestiæ, et vitæ infeliciores angustiae velut rabidi quidam fluctus, et sævi turbines fatigabant, receperunt vitæ suæ quietem, et transactis omnibus ac depulsis, ad lætitiā mentis et tranquillitatem animi restituti sunt. Hic ergo intelligens gubernator, qui prudenti sollicitoque prospectu, rerum mortalium instabilitate

738 præcognita, cor suum ad rerum permutationes ac vicissitudines præparat, et intrepidus semper interritusque consistens, idem semper est, et semper sibi similis invenitur : id est, neque jactans et elatus in prosperis, neque dejectus et corruens in adversis. Sed et aliud nobis utile gubernationis bonum, et disciplina gubernatoris occurrit. Scio ego præterea et alios fluctus : novi et alias undas adversus animam insurgentes, quæ contra eam ex carnis vitiis concitantur. Ira enim et timor, libidines et tristitiæ, avaritiæ et rapinæ, ac diversa luxuriæ genera, velut procellæ quædam ac turbines violenti, ex prudentia carnis adversus animam concitantur. Qui si eam absque disciplina et vigilantia gubernatoris offenderint, continuo elisam eam atque submersam, fœdis miserandisque naufragiis mergent. Oportet igitur mentem nostram ac sensum velut gubernatorem quemdam totius navis in edito residere ; et excelsiorem vitiis ac passionibus factum, gubernaculorum clavos, id est, cogitationum motus arte peritissima moderari, et omne corpus nostrum velut navis cursum certis lineis dirigentem, constanter quidem fluctibus obviare, et insurgentes undarum tumores impetu sulcantis carinæ compescere ; ipsum vero in excelso et edito positum, nequaquam prorsus amaritudine vitiorum tanquam inquieti maris elatione respergi, sed elevantem oculos semper ad cælum, orare Deum et dicere : *Libera me de profundo aquarum, et ne me demergat tempestas aquæ : neque absorbeat me profundum*⁸⁸.

16. Vis tibi enarrem etiam aliud navigium, ad quod necessaria nobis est gubernationis hujusmodi gratia? *Regnum cælorum simile est homini negotianti*⁸⁹. Omnes ergo qui secundum Evangelium vivimus, negotiatores sumus, qui ex mandatorum Dei mercimoniis possessionem nobis regni cælestis acquirimus. Oportet ergo nos diversas ac varias

congregare honorum cælestium facultates : ne forte cum exquiri cœperint talenta quæ nobis negotiandi causa commissa sunt, confundamur si nulla lucra creditæ nobis Dominicæ pecuniæ demonstramus, et consequatur nos tristis illa et terribilis vox dicens, *Serve male et piger*⁹⁰. Si ergo aliqua nobis convecta sunt mercimonia, cum omni cautela vitæ hujus nobis transfretanda sunt spatia. Videmus enim plurimos in juventute ex operibus mandatorum Dei multas congregasse divitias ; medio vero vitæ suæ tempore tentationibus insurgentibus a spiritibus malignis, tentationum pondus non potuisse sufferre, profecto ex eo quod gubernationis eis non adfuit disciplina ; sed omnia quæ bene prius acquisita fuerant perdiderunt, sicut sunt sine dubio ii *Qui circa fidem naufragaverunt*⁹¹. Alii vero castitatis quam ex juventute servaverunt, tanquam procella quadam exsurgente, naufragia nequissimæ libidinis incurrerunt, et o miserandum lugendumque spectaculum, post jejunia, post afflictiones corporis, post lacrymas ubertim profusas, post continentiam plurimi temporis, per desidiā animæ et negligentiam, horum omnium bonorum nudus et inanis relinquitur. Nonne similis tibi iste talis videtur homini negotianti, qui infinitis et magnificis mercibus oneratam navem lætus et hilaris agens, et vela prosperis flatibus laxans, posteaquam immensi et sævi maris spatia infinita transgressus est, ad ipsum jam portum atque in ipsis, ut ita dixerim, januis quietis nave collisa, et omnibus in quibus merito gloriabatur submersis, nudus et naufragus vix ipse tabulæ innixus evasit? Talis sine dubio est qui multis laboribus et multo sudore censu virtutis ac sobrietatis quæsito, subita eum dæmonis incursione perdiderit ; qui velut diræ procellæ impetu peccati violentia submersus, et ab omni pariter bonorum virtute naufragus factus, dignam illam proferet vocem : *Veni in profundum maris, et tempestas demersit me*⁹².

17. Contine ergo diligentius et cautius vitæ tuæ gubernacula, et gubernā oculus tuum, ne forte per oculi lasciviam rapidus te concupiscentiæ fluctus elidat. Gubernā auditum, ne forte detrahentium et male loquentium te amaritudo respergat : ne recipias auditionem vanam. Gubernā linguam, ne quid vel quod non expedit, vel quod non licet proloquaris. Gubernā animos, ne minis hominum et terroribus conturberis ; ne te tristitiæ pondus absorbeat. Omnes vitiorum passiones, fluctus quidam sunt adversus animam insurgentes. Quorum si semper altior et excelsior sedeas, et intentus sis ad animam gubernandam, liberaberis a vitæ naufragio. Quæ vitia in te si non singula quæque observans cohibueris ac declinaveris, sed indulseris animæ vitiorum suorum voluptatibus vivere, velut navis sine gubernaculis palabunda semper et ober-

⁸⁸ Psal. LXXII, 15. ⁸⁹ Matth. XIII, 45. ⁹⁰ Matth. XXV, 26. ⁹¹ I Tim. I, 19. ⁹² Psal. LXXVIII, 3.

rans, peccatorum scopulis illidetur. Audi vero quomodo tibi ipsa gubernandi disciplina quærat. Mos est navigantibus cælum semper intendere, et inde vias sui cursus agnoscere, per diem quidem solis indicis, in nocte vero septentrionis cæterorumque astrorum signis ac lineis regi. Et tu ergo habeto semper oculos tuos elevatos ad cælum, secundum eum qui dixit: *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in cælis* ⁹³. Respice ad solem justitiæ: et stellis quibusdam clarioribus, quæ sunt mandata Dei, dirigere cursum tuum, et intuitum his defige pervigilem. *Non des somnum oculis tuis, neque palpebris tuis dormitationem* ⁹⁴, ut per mandatorum observantiam nullus tibi viæ error occurrat. *Lucerna*, enim inquit, *pedibus meis verbum tuum, Domine, et lux semitis meis* ⁹⁵. Si enim nunquam dormitaveris in gubernaculis vitæ tuæ, dum per hanc instabilem et fluxam rerum naturam mundi hujus transitum facis, mereberis etiam Spiritus sancti adiutorium, qui te lenibus auris semper ad priora et anteriora perducit, usquequo restituaris ad illum quietissimum et tranquillissimum portum divinæ voluntatis in Christo Jesu, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

739 HOMILIA VI.

De fide (16)

1. Dei quidem sine intermissione memorem esse pium est, nec unquam fidelis anima capere potest ejus satietate fastidium; verbo autem audere disserere Deum, vel explicare temerarium est, cum præcipue sensus humanæ mentis a rerum veritate quamplurimum decidat, et rursus sermonis interpretatio obscurius et infirmius quæ in corde sentiuntur exponat. Si ergo sensus quidem noster abest a rerum veritate quam plurimum, sermo vero longe inferior atque imbecillior sensu est, quomodo non in Dei rebus utroque silentium præstat, ne forte vilitate sermonis summa nobis dignæ fidei periclitetur et admiratio naturæ Dei humani verbi infirmitate minuatur? Nam desiderium quidem inquirendæ atque enarrandæ gloriæ Dei, universæ rationabili naturæ divinitus sentimus insertum; sed competenter et digne de Deo proloqui, simul omnibus et communiter deest. Voto sane et proposito pietatis, alter altero aliquantum differimus: nemo tamen ita elatus est et mente excidit, ut arbitretur se intelligentiæ fastigia summa complexum. Sed qui religiosius quærit, quanto amplius se viderit scientiæ consideratione progressum, tanto magis fragilitatis suæ intelligentiam capiet. Talis erat Abraham, talis et Moyses: qui cum primum Deum videre ut videri ab hominibus fas erat, potuerunt, tunc se uterque magis humilians, Abraham quidem terram se et cinerem nominabat ⁹⁶, Moyses vero gracilis vocis et linguæ se tardissimæ fatebatur ⁹⁷;

⁹³ Psal. cxxii, 1. ⁹⁴ Prov. vi, 4. ⁹⁵ Psal. cxviii, 103. ⁹⁶ Gen. xviii, 27. ⁹⁷ Exod. iv, 10. ⁹⁸ Eccle. i, 8. ⁹⁹ I Tim. vi, 16.

(16) Exstat Græce tom. II [III], p. 130.

A pervidebat enim infirmitatem linguæ suæ magnitudinem divinorum sensuum ministrare non posse. Verumtamen quoniam totius fraternitatis auditus patet nunc et intentus est, cupiens aliquid de fide Divinitatis audire, nec satiari unquam ambitus Ecclesiæ potest in hujusmodi disceptationibus, secundum sententiam Ecclesiasticis dicentis, *Quia non replebitur auris auditu* ⁹⁸, necessarium puto pauca pro viribus dicere. Dicemus autem non qualis et quantus est Deus, sed quantum humana lingua proloqui fas est. Neque enim quoniam locum qui est inter cælum et terram, oculis totum penetrare non possumus, etiam quantum possibile est nobis, cernere declinabimus. Ita ergo et nunc pietatem quidem fidei sermone quo possumus explicamus; B naturæ vero illius eminentiæ concedimus supra omnem sermonem et supra omnem sensum palmam tenere. Neque enim ipsæ angelorum linguæ, si quæ illæ sunt, neque archangelorum cum universa rationabili creatura pariter congregatæ, parum quid daturæ illius contingere ut est potuerunt ac proferre. Verumtamen tu si de Deo aliquid vel dicere vis vel audire, relinque paulisper corporis sensus; imo ipsum, ut ita dicam, totum corpus tuum. Relinque terram, desere maria, ipsum quoque aerem tibi subijcto: transgredere tempora, et curriculum sæcularium ordinem transi. Excede totius mundi statum: conscende etiam super ætherem, stellarum quoque fulgorem, vel cursum, vel ordinem, vel motus varios et diversos, vel inter se C invicem connexionem dissensionemque transgredere. Excede omnia, ipsum quoque cælum superior effectus despice, et in superioribus ejus positus sola mente conspiciare quis in illis regionibus decor, quis splendor rationabilium cœlestiumque virtutum. Intuere angelorum cheros, archangelorum ministerium circumspecte, glorias intuere dominationum, concessum thronorum, virtutum, principatum. Et hæc, inquam, nihilominus omnia supergrediens et transcurrens, et super omnem creaturam caput tui sensus extollens, et mente atque intelligentia cunctis his superior factus, ibi demum ineffabilem illam Dei contuere naturam, inconvertibilem quamdam et immutabilem, D impassibilem, simplicem, incompositam, invisibilem, inaccessam lucem ⁹⁹, inexplicabilem virtutem, sine fine magnitudinem, gloriam inconspicibilem, bonitatem concupiscibilem, inexquisitum decorem, qui mentis quidem puræ contingat et moveat affectus, indicari autem atque explicari sermone non possit.

2. Ibi est Pater et Filius et Spiritus sanctus; sola natura quæ creata non est, dominationis potestas, bonitas naturalis: Pater initium omnium, causa cunctorum, radix viventium, ex qua procedit fons

vitæ, sapientiæ virtus, et imago indemutata invisibilis Dei ¹, qui est Filius ex Patre genitus, Verbum sive ratio vivens, qui erat Deus, et erat apud Deum, et semper erat: non factus, sed natus ex Patre ante sæcula: non assumptus postmodum vel adoptatus in Filium: non possessio, nec factura, sed creator et factor omnium: qui est omnia quæ Pater est, Filium dixi et Patrem: observa mihi semper istas proprietates. Cum ergo sit Filius, et hoc ei proprium sit quod est Filius, est omnia quæ Pater est, secundum vocem suam qua dicit Dominus et Salvator: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt* ². Revera enim certum est omnia esse in imagine, quæcunque sunt in prototypo, cujus imago est. *Vidimus* enim, inquit evangelista, *gloriam ejus tanquam Unigeniti a Patre* ³, in quo indicat non per donum gratiæ datam ei virtutem, sed ex naturali consortio habentem Filium paternæ majestatis indemutabilem gloriam: accipere namque cum omni creatura commune est, habere autem naturaliter proprium est ejus qui ex natura Patris natus est. Ut ergo Filius naturaliter quæ Patris sunt possidet; ut Unigenitus vero omnia pariter quæ Patris sunt in semetipso complectitur, dum inter plures hæreditaria divisio non habetur. Unde ex ipsa Filii appellatione edocemur eum paternæ esse naturæ consortem; non ex præcepto creatum, sed ex ipsa substantia refulgentem; inseparabiliter Patri ac sine ullo initio coherentem. Æqualis est in bonitate, æqualis in virtute, particeps gloriæ. Et quid amplius? Ex eo quod signaculum et imago est Patris, totum in se indicat et ostendit esse quod Pater est. Quæcunque autem tibi post hæc ex corporali assumptione fuerit prolocutus, humanæ salutis dispensationem **740** struens, quam in carne venerat expleturus, eloquitur. Missum se dicit, et non posse ex se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem; et mandatum accepisse, et multa alia hujusmodi; sed hæc non tibi occasionem præstent ad deitatem unigeniti Filii defraudandam. Non enim hoc quod pro tui indulgentia et miseratione inferiora se gerit et agit, imminutio naturalis ejus debet accipi dignitatis; sed naturam quidem intellige Deo dignam: verborum autem humilitatem rationem dispensationis advertite. De quibus si velimus nunc singula quæque discutere, infinitum verborum numerum, et spatia temporis multa consumimus. Sed ad propositum revertamur.

3. Igitur si potuerit mens humana omnem sensum corporeæ naturæ et materialis excedere, sed et universam intelligibilem et rationabilem prætergredi creaturam, et velut piscis quidam de profundo ad summitatem aquarum evadens et natus, sinceri ac puri intuitus percipere libertatem, ibi videbit etiam Spiritum sanctum, ubi Filium vidit et Patrem, eadem omnia habentem, ejusdem sub-

stantiæ ac naturæ, bonitatis quoque et inconvertibilitatis, sanctitatis ac vitæ. Scriptum est enim, quoniam *Spiritus tuus bonus* ⁴, et, *Spiritus rectus* ⁵; et, *Spiritus sanctus* ⁶. Et Paulus dixit: *Lex autem Spiritus vitæ* ⁷. Horum ergo omnium nihil ei extrinsecus accidit; sed sicut inseparabilis est calor ab igne, et fulgor a luce, ita et a Spiritu sancto sanctificatio, et vivificatio, et bonitas, et inconvertibilitas. Ibi ergo assistit Spiritus sanctus, imo ibi est in illa beata natura, nec in numero reliquæ multitudinis numeratus, sed in Trinitate perspicitur, et in illa unitate comprehenditur, nec reliquis substantiis annectitur. Sicut enim Pater unus est et Filius unus, ita et Spiritus sanctus unus est: cæteri vero qui ministeriales spiritus appellantur, per singulos quosque ordines, innumerabiles indicant multitudines. Sed tu noli quærere inter creaturas eum qui supra omnem creaturam est; neque deducas inter eos qui sanctificantur eum qui sanctificat, quo replentur angeli, inspirantur archangeli, sanctificantur virtutes, vivificantur universa: qui in omnem creaturam dividitur, et ob hoc aliter ab hoc, alter vero participatus ab alio. Et cum omnibus suis grâtiâ largitur, non tamen a participantibus assumitur vel impenditur, sed et illi replentur, et ipse indeminutus et integer permanet. Aut si difficile hoc tibi et intellectu peregrinum videtur, respice fulgorem solis quomodo cum singula et diversa corpora circumlustret, ac lucis gratiam præstet omnibus et caloris, in nullo tamen substantia ejus ab his qui de eo participant, aut imminui videtur aut scindi: ita etiam Spiritus sanctus illuminat omnia ad intelligentiam Dei; inspirat prophetas, legislatores sapientiam docet, sacerdotes consummat, corroborat reges, perfectos efficit justos, sobrios quæ honesta sunt docet; præstat gratias sanitatum, vivificat mortuos, vinctos solvit, alienigenas per adoptionem in regenerationem baptismi vocat. Si publicanum susceperit, repletum fide eum evangelistam producit ⁸. Si piscatorem assumpserit, theologon, id est, verbi Dei præconem facit ⁹. Si persecutorem fidei, vas electionis ostendit ¹⁰. Per hunc qui infirmi sunt, fortes fiunt, et pauperes divites efficiuntur. Imperiti sermone, sapientiores fiunt. Unde et Paulus in infirmitate quidem multa, et timore ac tremore, verbum Dei prædicabat: verum per Spiritus sancti gratiam, sudaria a corpore ejus assumpta, et incommodis adhibita, præbebant sanitatem plenissimam ¹¹. Petrus et ipse cum in infirmitate corporis positus esset, per gratiam tamen Spiritus sancti, quos etiam umbra sui contigisset, ab omni ægitudine salvabantur ¹². Pauper erat Petrus et Joannes, non enim habebant argentum neque aurum, sed sanitatis munus donabant auro pretiosius omni. Cum enim

¹ Col. 1, 13. ² Joan. xvi. 13. ³ Joan. 1, 14. ⁴ Psal. cxlii, 10. ⁵ Psal. l, 12. ⁶ ibid. 13. ⁷ Rom. viii, 2. ⁸ Matth. ix, 9. ⁹ Matth. iv, 19. ¹⁰ Act. ix, 13. ¹¹ Act. xix, 10-12. ¹² Act, v, 13.

a multis claudus ille frequenter accepisset aurum vel argentum, mendicus tamen nihilominus permanebat: postea vero quam per Petrum gratiam Spiritus consecutus est, et a mendicitate cessavit, et tanquam servus exsiliens, Deum laude honorabat¹³. Nesciebat Joannes mundi hujus sapientiam, et Spiritus sancti virtute prolocutus est verba quibus nulla philosophia, nulla eruditorum lingua posset occurrere. Iste ergo sanctus Spiritus et in cœlis est, et in terra replet, et ubique adest, et nusquam concluditur. Totus in singulis est, et totus cum Deo est. Non velut officio fungens ministri divina dona largitur: sed auctoritate dividit gratiam: *Dividit enim unicuique Spiritus prout vult*¹⁴. Qui mittitur quidem secundum dispensationem, operatur vero secundum auctoritatem ac potestatem. Hunc adesse et inspirare animas nostras oremus, et nunquam nos derelinquet per gratiam Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum.

HOMILIA VII.

Seu epistola ad virginem lapsam (17).

Tempus est exclamare nos illud propheticum, *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum*¹⁵, ut desileam contritionem filiae populi mei? et licet cæteros obtexerint profunda silentia, atque atrocitate vulneris obstupefacti vitalis animæ motus, atque ipsum pene doloris sensum amiserint, sed nos tam crudele funus absque lacrymis videre non possumus. Etenim si Jeremias [Isaias] propheta eos qui in bello vulnerati sunt tam multiplici lamentatione prosequitur, quid nos de tam funestæ animæ vulnere patiemur? *Vulnerati*, inquit, *tui non sunt, gladio vulnerati et defuncti*¹⁶, sed mucro mortis hujus quam lamentamur, mucro peccati est, in quo ignita jacula maligni, corpora simul et animas hostilis flamma succedunt. Mecum pariter divinæ leges in hoc funere congemiscunt, quæ clamabant semper, et summis vociferationibus commonebant: *Non concupisces mulierem proximi tui*¹⁷. Mecum sacrosancta Evangelia hujuscemodi lapsum videntia, producunt longa suspiria, quod frustra clamaverint, frustra præceperint, quia *Omnis qui videt mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo*¹⁸. Et quomodo nunc intueri **741** possunt istam quam Domino conjunxerant sponsam jam velut quadam libertate mœchantem? Ingemiscunt mecum et indignantur etiam ipsi sanctorum spiritus, et præcipue Phinees zelo Dei plenus, quod ei non licet nunc quoque arrepto simoraste dignam sumere commissi sceleris ultionem. Indignatur etiam mecum Joannes Baptista, quod non potest superna

A sede derelicta, sicut tunc eremum dereliquerat, ad arguendum facinus occurrere: et si ita res posceret, caput magis perdere quam libertatem. Quinimo secundum beatum Abel, etiam ipse defunctus adhuc loquitur, et multo magis modo, quam tunc pro Herodiade, clamat et dicit: *Non licet tibi eam habere*¹⁹; quia licet corpus sepultum sit Joannis, et lingua jam sileat, sermo tamen Dei non est alligatus. Si enim pro conservi matrimonio polluto usque ad mortem exseruit libertatem, quid nunc faciet, tantam contumeliam erga Dominicos thalamos videns? quod tu sacratæ jugum virginitatis abiciens atque immaculatos externi regis respuens thoros, turpi te et infami corruptelæ sociaveris. Et quoniam nefarii commissi nullam tibi subsistit effugium, nec excusatio ulla succurrit, crimine obtegis crimen; quia et impius cum ceciderit in profundum malorum, contemnit²⁰. Ipsam nunc sponsionem tuam negas et de his quæ sponso sponderas inficiare conaris, nec virginitatem te asseris promississe. Sed quomodo negare poteris, cum professionis tuæ quam Deo professa est testes et homines et angelos habeas? Recordare et revoca ad mentem bonam confessionem; recordare ut habueris casta et honesta consortia; ut virginum annumerata sis choris, et conventiculis sis admista sanctorum. Memento venerandæ aviæ tuæ, corpore quidem fessæ viridis vero virtute. Memento matris summos agones in domino perferendis, et novis atque inauditis laboribus proprium corpus a veteri consuetudine refrenantis. Memento sororis, et intueri eam; in quibusdam priores imitantem, in quibusdam etiam superantem, et virginitatis profectibus majorum in religione gloriam cumulantem; quæ te utpote sororem quam propositi sui æmulam crederet, ad similem cursum vitæ exemplis et verbis institutionis provocabat. Memento ut frequentaveris virginales illos et similes angelis choras, et ut in carne posita spiritaliter vixeris: ut cœlestem habueris in terris conversationem. Memento ut dies quietos et noctes lucidas duxeris, in psalmis et hymnis et canticis spiritalibus delectata; ut sanctas orationes profuderis ad Deum; castum et immaculatum cubile servaveris, mensam quoque frugi, sobriaque convivia, et incessum tota virginali reverentia decoratum. Ubi nunc tibi est honestus ille habitus, ubi vultus verecundiæ, et index animorum simplicitas vestis? ubi honesti pudoris ille laudabilis rubor, quem tamen gratus ex abstinentia pallor obduceret, et æmula vigiliarum macies omni decore gratior offuscaret? Quoties in orationibus conservandæ virginitatis gratia lacrymas profudisti? Quoties ad servos Dei scribens, ut pro te orarent deprecata es? Cur, quæso? ut infamis istius corruptelæ gratiam consequi me-

¹³ Act. III, 6-8. ¹⁴ I Cor. XII, 11. ¹⁵ Jerem. IX, 1. ¹⁶ Isa. XXII, 2. ¹⁷ Deut. V, 21. ¹⁸ Matth. V, 28. ¹⁹ Matth. XIV, 4. ²⁰ Prov. XVIII, 3.

rereris, an ut Domino per incorruptionem jungere-
ris? Quoties, o ingrata, cœlestis sponsi munera
suscepisti? Quantus tibi honor nominis illius con-
templatione delatus est? Quoties ambierunt te vir-
ginales illius chori, et tanquam unam e numero suo
in conviviis, in consortiis, in sodalitatibus habuere,
prout vita simplex et casta deposcit? Quoties bene-
dictiones tibi virginum datæ, ac sanctorum litteræ
ad te velut ad sponsam Christi honorabiliter emis-
sæ? Et nunc levi aura spiritus aeris hujus, qui nunc
operatur in filios diffidentiae²¹, pulsata, illa omnia
denegas, omnia respuis, omnia in oblivionem du-
cis, et cœlestem thesaurum exiguae libidinis volup-
tate commutas, quæ ad præsens quidem indulcat
fauces tuas, postea autem amariorem felle invenies.
Pro his omnibus quis est qui non cum luctu ac la-
crymis illam super te propheticam **742** proferat
vocem dicens: *Quomodo facta es meretrix, civitas
fidelis Sion*²²? Quomodo autem non et Dominus
respondeat ad aliquem sacerdotum, quem dignum
suo judicavit colloquio et dicat: Vidisti quæ fecit
mihi virgo Jerusalem²³? Ego eam mihi sponderam
in fide, et in incorruptione, et in justitia, et in ju-
dicio, in misericordia et miserationibus, sicut
per Osee prophetam præcepi²⁴; ipsa autem dilexit
alienos, et vivente me viro suo, adultera dici ma-
luit²⁵, nec timuit alii viro sociari. Quid autem,
etiam paranympum illum talium nuptiarum, Pau-
lum dico, et illum apostolum, et hunc qui nunc tibi
et magister et testis et medicus fuit, cum tu dere-
lictæ domo paterna Domino jungebaris? non, in-
quam, sentis Apostolum hæc ad te verba proferen-
tem: Ego quidem te uni viro virginem castam exhi-
bui Christo, et veritus sum ne forte sicut serpens
seduxit Evam astutia sua, corrumperentur sensus
tui²⁶; propterea incessabiliter commonitionibus
innumeris conatus sum omnem aditum reprimere
et cohibere libidinis, et passionum perturbationes
arcere, omnique custodia custodire Dominicam
sponsam. Præcepi denique et dixi, quia sola quæ
innupta est cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta
et corpore et spiritu²⁷. Denique et culmen tibi vir-
ginalis dignitate aperui: templum te esse dixi Spi-
ritus sancti, pennas tibi per hæc aptans quodammo-
do, ut ad Jesum volatu celeri properares. Sed et ne
qua vis ex insidiis lapsum tibi aliquem moliretur,
horrificis deterrui præceptis dicens: *Siquis templum
Dei violaverit, disperdet eum Dominus*²⁸. In oratio-
nibus quoque meis munimen semper addebam di-
cens, ut integrum tuum corpus et anima et spiritus
servaretur sine quærela²⁹; sed, ut video, sine cau-
sa laboravi in te, quæ tot et tantis laboribus meis
amarum exitum reddidisti. Et nunc necesse est ut
lugeam, pro qua oportuit me lætari. Video enim
quod seducta es a serpente aliquanto deterius quam

A Eva, quia non solum sensus tuus a simplicitate,
sed et corpus a virginitate corruptum est; et hor-
rendum illud incurristi, quod et dicere me piget,
et silere non possum, quia est sicut ignis ardens et
flamma succensa in ossibus meis: et dissolvor un-
dique et non possum ferre, quia tulisti membra
Christi, et fecisti ea membra meretricis³⁰. Hoc est
quod super omnia mala malum est: hoc est quod
comparationem sceleris non habet. Denique sic dicit
et propheta: *Transite, inquit, insulas Cethim, et
videte: in Cedar mittite, et intelligite si facta sunt
talìa, si mutavi gens deos suos, et certe ipsi non sunt
dii: virgo autem mea mutavit gloriam suam, et glo-
ria ejus in confusionem redacta est*³¹. Obstupuit cœ-
lum super his, et horruit nimis valde. Hæc etiam
B nunc Dominus dicit: Quia duo pessima fecit virgo
mea: me dereliquit verum animæ suæ sponsum³²;
et abiit ad amatorem impium et scelestum, animæ
et corporis corruptorem. Discessit a Deo salutari
suo, et exhibuit membra sua servire immunditiæ et
iniquitati³³: mei autem oblita est, et abiit post
amatorem suum. Expediebat illi infelicissimo ut
mola asinaria circumligaretur collo ejus, et projici-
ceretur in mare magis quam scandalizaret virginem
meam³⁴. Quis unquam ita temerarius exstitit ser-
vus, quis in tantum processit insaniam, ut aggredi
Dominicum cubile tentaret? Quis unquam latro in
tantum furoris elatus est, ut templum Dei auderet
irrupere, scilicet vasa viventia, vasa in quibus Dei
anima ad imaginem facta habitabat? Quis unquam
C comperit, in omni hoc sæculo, in media civitate luce
clara violatas esse regias iconas, et porcorum for-
mas pro imperialibus vultibus impositas? Quid
deinde si quis matrimonium hominis corruerit
nonne absque ulla miseratione duobus vel tribus
moritur testibus? Quanto magis merebitur graviora
supplicia, qui Filium Dei conculcaverit et eam quæ
ipsi consecrata est polluerit sponsam, et spiritui gra-
tiæ contumeliam fecerit³⁵. Sed ipsa, inquit, voluit,
et non invitæ vim fei. Et illa procax atque impu-
dens, domina Ægyptia, ipsa sponte sua sancto
Joseph insiliit; sed nequaquam virtutem pudicitiae
furentis libido prostravit. Licet vi et manu fuerit
agressa, validior fuit casti mens, quam procacitas
impudicæ. Sed illa, inquit, hoc animo statuit, et
D proposito jam non erat virgo: et si ego noluissem
alium sine dubio suscepisset. Quid tum? Et Filium
hominis oportuit pati, et oportuit tradi³⁶; sed vae
illi per quem Filius hominis traditus est³⁷. Et
scandala necesse est venire, sed vae illi per
quem veniunt³⁸. Verum post omnia, nunquid
qui cecidit non adjiciet ut resurgat³⁹? Ut quid
aversa est virgo aversione impudenti, quæ au-
dit a Christo dici per Jeremiam; *Et dixi postea
quam fornicata es, per hæc omnia ad me con-*

²¹ Ephes. v, 6, ²² Isa. i, 21. ²³ Jerem. xviii, 13, ²⁴ Ose. ii, 10, 20. ²⁵ Rom. vii, 3. ²⁶ II Cor. xi, 2. ²⁷ I Cor. vii, 34. ²⁸ I Cor. iii, 17. ²⁹ I Thess. v, 23. ³⁰ I Cor. vi, 15. ³¹ Jerem. ii, 10, 11. ³² ibid. 12, 13. ³³ Rom. vi, 19. ³⁴ Matth. xviii, 6. ³⁵ Hebr. x, 28, 29. ³⁶ Luc. ix, 22. ³⁷ Matth. xxvi, 24. ³⁸ Matth. xviii, 7. ³⁹ Psal. xl, 9.

vertere ⁴⁰; et: *Nunquid resina non est in Galaad, aut medicus non est ibi? Quare non ascendit sanitas filiae populi mei* ⁴¹? Sed et multa alia invenies in Scripturis divinis mali hujus remedia. Multa sunt medicamenta quae post perditionem revocant ad salutem. Nunquid mors est? Num est et resurrectio? Respice quam horrida sunt quae de aeterno iudicio conscribuntur: vide quanta de poenitentia dicuntur, quanta decreta de remissione constituta sunt peccatorum, quam innumera exempla de conversionibus et emendationibus scripta sunt. Drachma quae perierat inventa est ⁴²; ovis quae erraverat, humeris reportata est ^{42*}: filius qui consumpserat paternam substantiam cum meretricibus vivens luxuriose, et regressus est et receptus, et ex mortuis dicitur vivus effectus ⁴³. Vides quanta medicamina invenies, si uti velis, si sanare animam tuam cupias. Adduc ad cogitationem novissimum diem (neque enim sola eris quae in perpetuum vivas); sed adduc ante oculos tuos tempus illud quo jam in morte constringimur; quo novissimus spiritus acutissimis angustiis cogitur: horam illam recordare quam Dei sententia perurget, et angeli educere animam de corpore festinant. Quae est in illa hora perturbatio? Ubi tunc carnis desideria, ubi flamma libidinis? Ubi corporis et voluptatis illecebra? Procul haec universa discedunt; nusquam horum memoria remanet; sola nos peccatorum stimulat conscientia, et hinc atque hinc ea quae relinquimus contuentes, amarius illa sola quo adducendi sumus tota formidine et consternatione perhorrescimus. Solam illam perfectionis aeternae necessitatem cogitatione volventes, unde avellamur miserabiliter recordamur, et quo abducimur terribiliter contuemur. Haec tibi per momenta in tuo corde describe, et communem semper vitae exitum recordare: aut certe quod horum majus est, pone tibi ante oculos adventum Filii Dei cum sanctis suis angelis venientis; veniet enim et non silebit ⁴⁴, veniet iudicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua ⁴⁵, veniet et in tuba illa terribili sonitu concinente, ita ut excitet omnes qui a saeculis dormierunt, ut praecedant ii qui bona egerunt, in resurrectionem vitae, qui autem mala, in resurrectionem iudicii ⁴⁶. Memento visionis illius quam Daniel vidit, per quam futurum iudicium ante uniuscujusque oculos ponit. Ait enim: *Videbam, et ecce sedes posita erat, et vetus dierum sedebat: et indumentum ejus candidum sicut nix, et capilli capitis ejus sicut lana munda. Rotae ejus sicut ignis ardens: fluvius ingens ante ipsum currebat. Millia millium ministrabant ei, et dena millia denum millium adstabant ei. Iudicium collocatum est, et libri aperti sunt* ⁴⁷. Sive bona, sive

A mala sive occulta, sive manifesta, sive dicta, sive cogitata, simul omnia in publicam deferenda, et ad universorum auditum singula perventura sunt, simul et angelis et hominibus cuncta revelanda sunt, in Christo Jesu Domino nostro.

HOMILIA VIII.

In psalmum LIX (18).

1. Consideranti mihi et providenti intentos ad audiendum animos vestros, et mearum virium infirmitatem, occurrit quaedam similitudo pueri jam quidem validioris, nondum tamen a lacte depulsi, mamillam matris quae forte longa aegritudine refrixerit perurgentis. Et quamvis sciat mater in uberibus suis fontem lactis aruisse, pulsata tamen a puero saepius et distracta, praebet mamillam, non ut nutriat parvulum, sed ut flentem compescat et cohibeat vagientem. Ita igitur etiam in nobis, licet jugi haec aegritudine et varia infirmitate omnis dicendi virtus aruerit, tamen spectantibus vobis et velut plorantibus proferre cogimur verbum; non quod digne vos pascat et nutriat, sed tantum desiderantibus satisfaciat: quoniam quidem tanta est **743** magnitudo dilectionis vestrae, ut etiam salutationis vobis a me vox sola sufficiat. Ave igitur, Ecclesia Dei, et disce frequentius, imo indesinenter hoc dicere quod nuper in psalmi responsione cecinimus (VERS. 13): *Da nobis auxilium de tribulatione, et vana salus hominis*. In quo, ut video, nec occasio quidem nobis infirmitatis opitulatur. Siquidem secundum intelligentiam psalmi, tribulatio non infirmitatis occasio est, sed divinum animae invitat auxilium. Unde opportune dicent ii qui propter peccata abjecti fuerant, et propter misericordiam reparati sunt (VERS. 3): *Deus, abjecisti nos et destruxisti nos: iratus es, et misertus es nobis*. Et quoniam ad ordinem et consequentiam psalmi sermo devolutus est, si videtur, prout possumus, expositionis ipsius assumamus originem.

2. Historia psalmi hujus secundum attitulationem suam manifeste et evidenter posita in Scripturis sanctis non invenitur: simile tamen aliquid reperiri potest ab his qui attentius legunt in secundo libro Regnorum, ubi scriptum est: *Et percussit David Adrazar filium Moab regem subeuntem inferre manum suam super flumen Euphratem: et occupavit David mille currus ex castris ejus, et septem millia equites, et viginti millia virorum: et dissolvit David omnes currus ejus, et superfuerunt ex his centum currus* ⁴⁸. Post pauca ait: *Et regnavit David in Israel: et erat David faciens iudicium et justitiam, et Joab filius Sarviae erat princeps militiae* ⁴⁹. Et iterum post pauca ait: *Et miserunt filii Ammon et conduxerunt Syriam Roob, et*

⁴⁰ I Jerem. III, 7. ⁴¹ II Jerem. VIII, 22. ⁴² Luc. XV, 8, 9. ^{42*} ibid 4-6. ⁴³ ibid. 13 sqq. ⁴⁴ Psal. XLIX, 3. ⁴⁵ Rom. II, 6. ⁴⁶ Joan. V, 29. ⁴⁷ Dan. VII, 9. 10. ⁴⁸ II Reg. VIII, 3, 4. ⁴⁹ ibid, 15, 16.

*Syriam Soba, viginti millia virorum. Et vidit Joab quia factum est bellum contra faciem suam, elegit ex omnibus filiis Israel electos, et posuit contra Syriam. Et viderunt servi Adrazar quoniam astiterunt contra ipsos Israelitæ, tradiderunt se Israelitis, et servierunt eis*⁵⁰. Huic historiæ soli invenimus aptari posse convenienter attitulationem psalmi hujus: sed tamen videamus quod illud tempus erat, scilicet quo tituli ascriptio gerebatur. Quando autem regibus tituli ascribuntur, nisi cum clariora aliqua et magnificentiora eorum gesta signantur, sine dubio quæ in victoriis atque in rebus bellicis peraguntur? Videtur ergo quæstione dignum, quod velut a miseris quibusdam et lamentationibus incipit: oportebat namque lætum esse et exultantem successibus suis, et non lugentis uti vocibus, sed ovantis. Cum enim victoriæ solemnitas geritur, non solum militaribus viris lætitia est et negotiatoribus et agricolis et artificibus, et omnibus omnino quibus discusso hostili metu pacis gaudia secunda succedunt. Quomodo ergo dicit, *Deus, abjecisti nos*, cum utique certum sit quod vincere non potuissent, nisi eos et suscepisset Dominus et juvisset? Quomodo autem destruxit quos in tantum produxit augmentum, quibus adjecit arma, currus equos, bellatores, provincias quoque ditioni eorum subdidit, Arabiam divitem, Phœnicen, Mesopotamiam, cæterasque confines; regem potentem Adrazar perimi dedit, atque omnem exercitum fundi? Videamus ergo ne forte ingrata [vel ingrati] esse videantur, post hæc omnia dicere ad Deum, *Deus, abjecisti nos et destruxisti nos: iratus es et misertus es nobis*. Arbitror ergo quod tempus quidem ascribendorum titulorum hoc erat quo victoriæ titulus deberet affigi; virtus autem eorum quæ scribuntur referri debet ad finem: finis autem dicitur quod in fine sæculi, id est, in consummatione ejus aptatur. Propter quod et pro his qui immutabuntur scribi dicitur psalmus, quod est, ut omnia simul dicam, de universo genere humano intelligendum: in omnes etenim debet psalmi intelligentia pervenire. Hi enim qui mutabuntur, vel qui immutabuntur, sunt, qui neque corporalis conversationis eundem quem prius ordinem tenent, neque eosdem quos ante animos gerunt. Videtur ergo per prophetiam psalmus ostendere et describere eos, qui parentum conversatione deserta, vel gentium superstitionibus derelictis, ad instituta se evangelica contulerunt, et sunt immutati, id est, nos qui multorum deorum cultum ad unius Dei transferimus venerationem, et idolorum errores ad creatoris transtulimus veritatem; qui libidinum dedecora et luxuriæ corruptelam ad sobrietatis et pudicitiae ornamenta convertimus, qui pro ebrietate sobrietatem, et pro effusione jejunium, honestatem pro obscenitate mutavimus, pro turpibus canticis spirituales agimus psalmos, pro dedeco-

ros cubilibus in Dei oratione prosternimus. Quomodo ergo non de nobis attitulationem ista commutatio? Quomodo non nobis ista Spiritus sancti præparantur eloquia? Quomodo non sermo iste divinus e cælo lapsus, Dei Ecclesiæ loco muneris datus est, et per singula cum relegitur et recitatur, velut pastus quidam uberrimus et copiosissimus animarum cibus a sancto Spiritu ministratur? Superscribitur ergo psalmus in tituli ascriptione, id est, ne forte levis quædam et perfunctoria ejus cantilena putaretur; neve tanquam in aliqua corruptibili materia inscripta, citum habere abolitionis exitum videretur, et ad modicum inserta memoriæ, tum deinde rerum et cogitationum confusione, protinus exolesceret. Hoc est ergo quod indicat, ut hæc scriptura tanquam tituli alicujus inscriptio sulcata profundius in anima describatur, et fixa semper atque immobilis maneat, ad æternam animæ commemorationis monumenta sufficiens. Si vero insolescere velit Judæus, ut aliena nobis dicat esse quæ scripta sunt, ex consequentibus convincetur, in quibus diversæ congregationes, et ea quæ longe sunt cum his quæ prope: ait enim (VERS. 9). *Meus est Galaad, et meus est Manasses*. Hoc idem et de Ephrem et de Juda, quibus adjungit et sociat Moab et Idumæam, et simul omnes Allophylos sibi subditos esse denuntiat.

3. *Deus ergo, inquit, abjecisti nos*. Quos? Qui longe nos fecimus ab eo. Interventu ergo peccatorum et mediis inter nos et Deum intercedentibus iniquitatibus adjecisse nos dicitur Deus. Ait enim et alius propheta, quia inter nos et Deum peccata separant. *Destruxisti nos*, inquit, sine dubio quia eramus constructi et pessime ædificati: huic enim qui ædificat in altum domum suam, et superbiæ celsum culmen extollit, destructio remedium erit; unde et pro summo beneficio suscipiendæ sunt **744** infirmitates quæ a Deo corporibus infliguntur, per quas elatio dejicitur animorum, vel destruitur carnis et sanguinis arrogantia. Iratus est tunc utique cum essemus filii iræ, id est, sicut et cæteri, spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo⁵¹. Et misertus est nobis, sine dubio cum Unigenitum suum dedit ad repropitiandum pro peccatis nostris, ut in sanguine ejus haberemus redemptionem nostram. Quæ utique beneficia nec intelligere unquam nec sentire potuissemus, nisi potasset nos (VERS. 5) *vino compunctionis*. Vinum dicit verbum quod potest cor insipiens et dissolutum austeritate sui et stimulis ad intelligentiam suscitare (VERS. 6.) *Dedisti*, inquit, *timentibus te significationem ut fugiant a facie acrus*. Moyses quidem Israeliticis postes sanguine Agni obsignaverat⁵²; tu vero dedisti nobis signum ipsum sanguinem veri Agni immaculati, qui oblatus est victima pro totius mundi salute. Sed et Ezechiel hoc signum dicit in frontibus dari; ait enim: *Ite*

⁵⁰ II Reg. x, 6, 9, 19. ⁵¹ Ephes. ii, 3, 12. ⁵² Exod. xii, 7.

post ipsum et percutite, nolite parcere, neque misereamini seni juvenique, neque parvulus; sed et virgines et mulieres occidite, est delete penitus: ad omnes autem super quos et signum in frontibus eorum non accedatis ⁵³ (VERS. 8.) Deus, inquit, locutus est in sancto suo, et exaltabor et partabor Siccimam. Siccima ager est hoc nomine appellatus quem præcipuum et electum Joseph filio suo pater dederat Jacob ⁵⁴. Hic ager typum mihi videtur habuisse Prioris Testamenti, quod videbatur filiis Israel (19) populo privata largitione concessum. Nunc ergo ait, quod hanc præcipuam et velut privatam quadam hæreditatem populi in divisionem vocabo, et communem cum cæteris omnibus faciam. Cum autem divisum factum fuerit testamentum in omnes, et cuncta ejus utilitas universis cœperit esse communis, Deo pro nobis omnibus melius aliquid providente, tunc etiam convallis tabernaculorum demetietur, hoc est, universus orbis terrarum, qui vallis tabernaculorum pro habitaculis corporum dictus est. Hic velut quadam sorte divisus atque dimensus per singula loca ecclesiarum Dei, parochiis et incolatibus distinguetur. Tunc etiam ea quæ divisa sunt congregabit ille: *Qui pacificat per sanguinem suum, sive quæ in terra sunt, sive quæ in cælis* ⁵⁵, et qui medium parietem sepi solvens, fecit utraque unum ⁵⁶.

4. VERS. 9, 10. *Meus est Galaad, et meus est Manasses*. Nepos est Galaad iste Manasses; ostendit ergo patriarcharum consequentiam a Deo descendisse: ex quibus Christus secundum carnem. *Et Ephrem susceptio capitis mei, Juda rex meus*. Illas quæ in terræ divisione fuerant partes, rursum ad semetipsas connectit et sociat. *Moab lebes spei meæ*. Alius interpretes ait *lebes* lavacri hæres significatur, vel vas securitatis; quoniam quidem erat gens abjecta a Deo, interposita comminatione ne ingrederetur Ecclesiam Dei, sicut dicit: *Moabitæ et Ammonitæ non ingredientur Ecclesiam Domini usque ad tertiam et quartam progeniem, et usque in sæculum sæculi* ⁵⁷. Verum quoniam peccatoribus remissio per baptismum datur, et exinde præteritorum gestorum securitas nascitur, ostendens etiam ipsis salutem et securitatem per baptismum tribuendam, ait: *Moab lebes spei meæ, vel lavacri, vel securitatis*; sed spem competenter accipimus; non enim quæ dicebantur erant instantia; sed speranda. Omnes ergo Allophyli subjecti sunt Christo, suavi jugo ejus libenter sua colla subdentes; et propterea *in Idumeam extendit calceamentum suum*. Calceamentum est deitatis verbi

A caro ejus quæ Deum subjecta portavit, et qua velut calceatus sermo Dei, hunc nostrum calcavit et ingressus est mundum. Beatificans ergo propheta tempus futurum, quo tanta spes in adventum Christi humano generi arrideret, addit: *Quis, inquit, deducet me in civitatem circumstantiæ?* Ut puto, Ecclesiam dicit: civitatem quidem, pro eo quod jure æquitatis et divinis legibus vivit: *circumstantiæ* vero, quod secundum Græcam significantiam *munitionis* melius dicitur, videtur munimenta fidei designare; sed etiam aliud interpretes ait *civitatem circumseptam*. Quis ergo dabit mihi videre magnum istud et venerabile humano generi munus adveniens? Hoc est nimirum quod etiam Dominus dicebat: *Quia multi prophetae et justi cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt* ⁵⁸.

5. VERS. 13. *Da ergo, inquit, nobis auxilium de tribulatione*. Non quæram auxilium a corporis robore, neque a lætitia carnis, neque ab his quæ apud homines gloriosa dicuntur et prospera; non a divitiis poscam auxilium, non ex opulentia facultatum, non ex virium magnitudine, non ex nobilitate honorum opem quæram: sed de tribulatione, de angustia, de afflictione auxilium poscam a Domino. Hoc enim faciebat et Paulus, qui cum gloriaretur in tribulationibus ⁵⁹, dicebat: *Quando enim infirmior, tunc potens sum* ⁶⁰. *Da ergo nobis auxilium (Domine) de tribulatione*. Cur quæso? *Quia tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio autem spem: spes vero non confundit* ⁶¹. Vides quo cursu te facit ascendere tribulatio? Perducit ad ipsa summa spei fastigia. *Æger es? Æquanimitèr tolera, quoniam Quem diligit Dominus, castigat* ⁶². *Pauper es? Lætare, quia manet te successio et hæreditas Lazari*. Contumelias pateris propter nomen Christi? *Beatus es, quoniam tibi ipsa confusio angelici consortii gloriam parat*. Persuadeamus nobis, fratres, et certissima definitione suadeamus, ut in tempore tentationis non respiciamus ad humanam spem, nec speremus humanis auxiliis juvari: sed in lacrymis et in suspiriis et afflictione, in oratione pervigili, in jugi et intenta supplicatione durantes, ita demum nobis Dei speremus auxilium de tribulatione, si humana velut inania et nihil profutura contemnamus auxilia: fixi et confirmati et corroborati in spe nostra, qui est Christus Jesus Dominus noster, cui est gloria et potestas in sæcula sæculorum. Amen.

⁵³ Ezech. ix, 5, 6. ⁵⁴ Gen. XLVIII, 22. ⁵⁵ Coloss. i, 20. ⁵⁶ Ephes. ii, 14. ⁵⁷ Deut. xxiii, 3. ⁵⁸ Matth. xii, 17. ⁵⁹ Rom. v, 3. ⁶⁰ II Cor. xii, 10. ⁶¹ Rom. v, 3-5. ⁶² Heb. xii, 6.

(19) Sic ms.

NOTÆ FRONTONIS DUCÆI

BURDEGALENSIS,

SOCIETATIS JESU THEOLOGI.

IN HOMILIAS DE JEJUNIO ET DE DIVERSIS ALIIS ARGUMENTIS

Col. 167 B 14. Τῷ εἰδῶτι λέγεις, *Scienti narres*. A Proverbium quod Zenobii, vel Suidæ, vel aliorum collectaneis non reperitur insertum. Plato in *Hippiâ* majore, p. 301, D : Εἰδῶτι μὲν ερεῖς, ὦ Σώκρατες, *Hæc scienti, Socrates, narrabis*; et apud Ciceronem *Epistolar. ad Atticum lib. ix, epist. 6*: *Mirandum enim in modum Cneus noster Syllani regni similiter concupivit*. Εἰδῶσι λέγω, *scientibus narro*. Sic enim legit Erasmus in proverbio, *Doctum doces*, non ut editione Lambini et recentioribus, *Eιδῶς σοι λέγω, Sciens tibi dico*.

Ibid. C 4. Νηστεία. Oliv. ms. et Anglie. νηστείας ὄρων, at paulo post B 13, οὐδαμοῦ ἀπόφασις, ediderat interpretes, *nusquam flagitatio adversus animantium ab implacabili ventre veniens*: atque ἀπόφασις non flagitationem, sed sententiam sonat, et Cornario sententiam judiciariam. Ibid. C 8, Δός ἀργίαν τῷ τραπεζοποιῷ, quo pacto scriptum videtur offendisse interpretes Erasmus, *Da otium mensarum apparatori, non ἀδειαν*, unde Cornarius eruit, *da libertatem mensæ structori*.

Col. 178 C 7. *Non aratorem*. Interpres addidit de suo, *ut ait Hesiodus*, ejus hic versus est quadragesimus tertius in *Operibus et diebus*:

Οἶκον μὲν πρώτιστα, γυναῖκά τε, βουν τ' ἀροτῆρα.

Primum quidem domum, et uxorem, et bovem aratorem. Paulo post ex codicibus Gallicis et Angli. addidimus τρίτον, innuit enim cum ait Apostolus II Cor. xii, 2: "Ἐως τρίτου οὐρανοῦ."

Col. 180 C 10. Οὐ κρέας. Oliv. οὐ κρέας, οὐδ' αἶνον, οὐδ' ὄσα, ut referantur ista ad illa quæ præcesserunt, ἀρτος ἐστίν, οὐ κρέας. Quod vero sequitur, κόρος ὕβρεων ἀρχή, ad dictum illud Solonis alludit apud Laertium: Τὸν μὲν κόρον ὑπὸ τοῦ πλοῦτου γενναῖσθαι, τὴν δὲ ὕβριν ὑπὸ τοῦ κόρου. *Satielatem ex opulentia nasci, ex satietate ferociam*. Interpres Pindari in *Olympiis* profert Homeri versum, quem tamen Erasmus apud Homerum se legere non meminit, neque adeo reperit is qui Indicem operum ejus nuper contextuit. Versus est Theognidis 153:

Τίχται τοι κόρος ὕβριν, ὅταν κακῷ ὄλβος ἔπηται.

Fastum copia gignit, opes ubi pravus adeptus.

Col. 211 A 3. *Illustres equorum*. Interpres *Illustres hippotrophi*. Qua voce nullus apud Latinos est usus. Est in codice Theodosiano titulus de equis curulibus; ἵπποτροφεῖν dicebantur, qui curules

illos equos alebant, seu qui in sacris certaminibus vincere cupiebant, ut docet Budæus in *Commentariis*: profertque locum Isocratis ex oratione de Bigis: Ἴπποτροφεῖν δὲ ἐπιχειρήσας, ὃ τῶν εὐδαιμονεστάτων ἔργου ἐστὶ, φαῦλος δ' οὐδεὶς ἂν ποιήσειεν οὐ μόνον τοὺς ἀνταγωνιστάς, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρόποτε νικῆσαντας υπερβῆλετο. *Verum ubi ad alendos equos animum adjecit, quod ut opulentissimorum munus est, sic nemo vilis id præstare queat: non eos tantum, qui cum eo contendebant: sed omnes qui unquam vicerant superavit*. Demosthenes in *Amatoria* dicit hoc esse τὸ σεμνότατον καὶ κάλλιστον τῶν ἀγωνισμάτων, καὶ τούτου ἐπιθαίνει μόνους τοῖς πολίταις ἐξουσίαν οὐσαν, ἐφιερμένους δὲ τοὺς βελτίστους. *Splendidissimum et pulcherrimum genus illud esse certaminis, solisque propositum esse civibus, nec nisi ab optimatibus expeti*, et in orat. pro Corona: Μέγας τις καὶ λαμπρὸς ἵπποτρόφος. *Magnus ac splendidus sive magnificus, equorum altor* quidam appellatur. Merito ergo numerat equorum altores inter divites ac potentes.

Col. 220 C 7. Ξύλον Scriptura nonnunquam crucem appellat, ut Act. x, 39: "Ὁν ἀνεῖλον κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου, *Quem occiderunt suspendentes in ligno*, sed et compedes ligneas, vel numellam ea voce designat, qua rei detinebantur in vinculis, ut Act. xvi, 24: Καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἔσφαλίσσατο εἰς τὸ ξύλον. *Et pedes eorum strinxit ligno*. At apud Patres Græcos et historicos ecclesiasticos pro equuleo sumitur, quo rei fidiculis vincti torquebantur, ut apud Sozomenum lib. v, cap. 10: Λιχίζεσθαι ἠβούλετο, καὶ δημοσίᾳ προαγαγὼν πρὸς τὸ βασανιστήριον ξύλον αἰωρεῖσθαι προσέταπεν. *Cædereque verberibus constituit, atque publicum in locum ad equuleum deducens sublimem suspendi jubet*. Eusebius Cæsarien. lib. v *Histor.*, cap. 1: Τὰς κατὰ τὴν εἰρκτὴν ἐν τῷ σκότει καὶ τῷ χαλεπωτάτῳ χωρίῳ συγκλείσεις, καὶ τὰς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν ἐπὶ πέμπτον διατεινομένων τρύπημα. *Ut in carcerem conjecti interdum in locis horrida caligine obsitis et plenis molestiarum misere jacerent nonnunquam illorum pedes in ligno extensi distinerentur, et ad quintum usque foramen distraherentur*: quibus verbis Sigonius, lib. iii, cap. 17, *De judiciis Romanorum*, castatam ligneam equulei designari putat, interpretes autem Christophorus, fortasse rectius, crassas compedes, quibus in carcere vincti non detinebantur solum, sed et distenti cruciabantur; addit enim historicus adeo vinctos fuisse di-

vexatos, ὥστε ἀποπνιγῆναι τοὺς πλείστους ἐν τῇ εἰρκτῇ, *ut complures in carcere penitus suffocarentur.* Sic intellexit et Rufinus antiquior interpres, lib. v, cap. 2: *Ac septimopuncto in nervo pedes, contra quam credi fas est, distenti in intimo tenebrarum loco deperirent.* Sic apud Plutarchum de Deo Socratis, τοὺς πόδας ἐν τῷ ξύλῳ δεδεμένοι, *lignis compedibus vincti:* ut vertit Stephanus in *Thesaurō*, qui apud Basilium tamen Homil. in Gordium martyrem pro tormenti quoque genere poni asseri pag. 143: Ἐπὶ τροχῷ κατατεινέσθω, ἐπὶ τοῦ ξύλου στρεβλοῦσθω. *In rota extendatur, in equuleo torqueatur;* et in Homil. in Barlaam pag. 140: Κολαστήριον ξύλον ὡς σωτήριον ἀσπαζόμενος. *Lignum tormento deputatum velut salutiferum complexus.* Propterea ξύλον hic pro equuleo potius, quam pro compede sumi existimavimus.

Col. 235. A 11. *Et auri discrimen.* Ad verbum expressit Cornarius, *et auri præstantiam ex affrictu ad lapidem experimur,* vel certe, si malis, *auri differentiam ex affrictu ad lapidem probamus.* Addiderat in margine interpres, *Is lapis χρυσίτις dicitur.* Meminit ejusdem lapidis sive coticulæ, qua probatur aurum affrictu, Pollux lib. vii. cap. 24: Καὶ ἡ βασανίζουσα τὸν χρυσὸν χρυσίτις λίθος, ἡ Λυδία. *Et aurum examinans lapis, index aut Lydius.* Plinius lib. xxxiii, cap. 8, *Histor. natural.:* *Auri mentionem comitatur lapis, quem coticulam appellant, quondam non solitus inveniri nisi in flumine Timolo, ut auctor est Theophrastus, nunc vero passim, quem alii Heraclium, alii Lydium vocant.* C *His coticulis periti, cum e vena ut lima rapuerint experimentum, protinus dicunt quantum auri sit in ea, quantum argenti vel æris scrupulari differentia mirabili ratione non fallente.*

Col. 238 A 8. *Mulierum felicissima.* Hæc Julitta passa est Cæsareæ in Cappadocia, iii Kal. Augusti, sive xxx Julii, ut Græcorum testatur Menologium. In Romano etiam Martyrologio hujus Basili Orationis fit mentio. Quod sequitur, τὴν ἀσθένειαν ἀποκρούψασα, melius expressit Cornarius, *femineæ naturæ debilitatem occultavit.* Paulo post utitur verbis Isaïæ prophetæ, x, 14, qui principem Assyriorum hæc dixisse vult: Σείσω πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοσσιάν Gregorius Nazianzenus, Orat. i in Julianum intelligit τὸν νοῦν μέγαν τὸν Ἀσσύριον, τὸν κοινῶν ἀπάντων ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, *draconem, illam mentem magnam Assyrium, illum communem omnium inimicum et hostem.* Idem Eusebius *De Demonstrat. evangel.* lib. iv, cap. 9. et Hilarius in *psalm.* cxviii. At Clemens Alexandrinus v *Strom.* hæc ex persona Dei dici putat, et cum eo Tertullianus, lib. ii, cap. 18, in *Marcionem*, et Eusebius rursus *De præparat. evangel.* lib. xiii, cap. 7 vide notas in cap. x Isaïæ prophetæ.

Col. 239 A 7. *Lite agere.* Horum loco scripserat interpres, ait, *Isthæc actio ejusmodi est cui nulla quantivis temporis præscriptio suffragari debeat.*

A Cornarius vero dixit *litem non permissam esse.* Certe εἰσαγωγίμος dicitur ea lis vel actio, ut ex Isocrate docet Budæus in Commentariis, contra cujus exordium præscriptio objici jure non potest; hic vero Julittæ adversarius actionem ejus εἰσαγωγίμον esse negat, hoc est, contendit, lege agere illi non licere, ut cum ait Dinarchus in *Demosthenem:* Εἰσαγωγίμους τὰς δωροδοκίας ποιήσατε. *Intendere crimina licebit adversus sordidos magistratus.* Sigonius lib. iii, cap. 4, *De republ. Atheniens.,* δίκην εἰσαγωγίμον dictam vult, quæ per leges a magistratu introduci, nec ab eo repudiari poterat, unde et εἰσαγωγεῖς dictos introductores, qui accusatori aut litigatori iudicium dabant. Julius Pollux, lib. viii, cap. 8: Εἰσαγωγεῖς τὰς δίκας εἰσέγαγον πρὸς τοὺς δαιτητάς. *Hi actiones ad arbitros introducebant.* Hic ergo παραγραφὴ, quam Latini exceptionem vocant, primum præsidium fuit, cum negabat aliquis actionem illam introduci posse. Martyrologium etiam Romanum hanc objectionem factam Julittæ, exceptionem appellat, xxx Julii: *Cæsareæ Cappadociæ S. Julittæ martyris, quæ bona sua a quodam potente sibi usurpata iudicio repetens, cum ille exceptionem daret, quod illa ut Christiana non deberet audiri, mox a iudice jussa est thus idolis offerre, ut posset audiri.*

Col. 274 B 10. *Produc in publicum* Expunximus dictionem *triumphum*, quod nihil aliud sonet τὸ θριαμβεύειν, quam in publicum proferre, ut pluribus confirmavimus in Notis ad Panegyricum S. Joannis Chrysostomi de S. Juliano ex Suida, θριαμβεύσας, αἰτιατικῇ, δημοσιεύσας. ne quis forte aliter exponat illud Apostoli, II Cor. ii, 14: Τῷ θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ, quam cum Chrysostomo homil. 5 in illam Epistolam, Τουτίστι τῷ πᾶσι κοινοῦντι περιφανεῖς, *qui omnibus conspicuos et notos reddit:* neve cum Theodoro Beza libeat ineptire, qui verbo isti Græco vim conjugationis hiphil affingendam putavit, ut auctorem Latinæ Vulgatæ more suo carperet. Certe hic θριαμβεύειν τὰ καταγωγία, non est, efficere, ut triumphent promptuaria, sed, ea publica et communia reddere, vel in lucem proferre. Itaque corrigendus est etiam hic locus in *Moralibus*, orat. 13, de Avaritia, ubi vertit Ilovius, *duc denique in triumphum domicilium mammonæ.* Paulo post τὰς οἰκίας πενήτων, *domos pauperum* legimus in mss. et excusis, non γαπτέρας, ut interpres videtur scriptum offendisse, *ventres pauperum.* Paulo post, idem scripserat, *Qualia præcepta contemnis, posteaquam avaritiæ aures reserasti?* atqui προαποδύειν contrarium significat, et solet efficere avaritia, ut ad pauperum querelas aures divitum obsurdescant.

Col. 279 A 6. *Relicta Pharis.* Volaterranus, *et Pharisæorum jactantiam, ac legis peritorum arrogantiam, ac scribarum turbam non fuisse imitatum, sed ex solo et vero præceptore hoc intelligere voluisse laude dignum censeo.* At hic non agitur de imitatione, sed de magistrorum delectu, quod nimirum hunc sibi con-

sulendum præceptorem præteritis aliis duxerit, et fortasse aptius legeretur hic γραμματέων ὄχλον, quam ὄχλον, scribarum fastu, ut cum superbia et arrogantia cæterorum copuletur. Paulo post non satis exprimit Græcorum sensum, illud, *Quod divitias nimium amaret, τῷ πάθει ἐσκοτωμένον, quod nimius divitiarum amor tenebras illi offudisset.* Cornarius dixit, *Cupiditate divitiarum illi tenebras offundente.*

Col. 318 B. *Quis necessario.* Non jam constitutæ naturæ aut formæ hominis rationem additam fuisse vult Basilius, sed in ipsa ratione sitam hanc ipsam fuisse similitudinem: itaque perperam interpretatus erat Volaterranus: *Quis hominis formæ ad imaginem suam jam constitutæ rationem addere suavit, ut artium disciplinarumque capax esset?* Sane quidem in ea homilia, quæ quondam decima numerabatur in *Hexaemeron*, sic exponebantur illa verba, *Faciamus hominem ad imaginem nostram,* pag. 143, apud Gregorium Nyssenum, ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, τουτέστι, δώσωμεν αὐτῷ λόγον περιουσίαν, hoc est, illi rationis præstantiam tribuamus.

Col. 326 A 10. *Gentilibus.* Ἑλλήνων hoc loco nomine, ut apud Apostolum, gentiles aut paganos intelligendos censeo, ut tanto magis erubescant Christiani, dum se ab ethnicis superari animadvertunt; item illud: Μία ἐστὶν σχεδόν, τὸν πολυ-άνθρωπον, male expressum erat: *Domum unam frequentem prope populum,* nam illud σχεδόν jungendum fuit cum voce ἐστὶν, quasi dicat tantam fuisse conspirationem animorum in uno populo, ut una familia sub uno tecto coacta videretur. Ac mihi videtur Spartanum præcipue populum innuere Basilius, cujus συσσίτια et φειδίτια ab historicis Græcis celebrantur. Etenim ut tradit Plutarchus in *Lycurgo* et in *Lacedæmoniorum Institutis*, conveniebant eives in ejusmodi conviviis, et in commune singulis mensibus farinae medimnum et octo vini choas conferebant, neque in privatis ædibus cibum sumebant, nisi forte primitias Diis offerrent. Τὸ τρίτον πολίτευμα καὶ κάλλιστον ἐπήγε τὴν τῶν συσσιτίων κατασκευὴν, ὥστε δειπνεῖν μετ' ἀλλήλων συνιόντας, ἐπὶ κοινοῖς καὶ τεταγμένοις ὄφιοις καὶ σιτίοις, οἴκοι δὲ μὴ διαιτᾶσθαι. *Tertium et insigne invexit institutum, conviviorum formam, una ut cœnarent frequentes, communibus et præscriptis obsoniis atque epulis, domi ne vescerentur.* Hæc in *Vita Lycurgi de Spartanis.* Cæterum perperam de suo addidit hic interpres, epulo piscium a Domino excepta: neque enim tria millia erant, Matth. xiv, 21, sed quinque millia, et Matthæi xv, 38, quatuor millia, sed respexit ad illa tria millia, quorum fit mentio Actuum ii, 41.

Col. 342 A 6. *Neque enim ingenitum.* In editione Basiliensi, ἀγέννητός ἐστι, et paulo post, οὕτε γὰρ ἀγέννητος ἡ νόσος, quo pacto etiam legitur in ms. Oliva., sed operæ typographicæ varias lectio-

nes ex Anglicis codicibus margini adjectas amplexæ nonnunquam sunt, ex quibus est illud ἀγέννητος, et ἀγέννητος. Volaterranus scripserat: *Non enim ingenitum est, ut impiorum est opinio, par conditione bonæ naturæ malum ponentium. Nam si ambo sine principio et generatione priora sunt, ex quo nec facta.* Ἀγέννητος, non ortus, ἀπὸ τοῦ γίνεσθαι· ἀγέννητος, non generatus, ἀπὸ τοῦ γενᾶσθαι. Annotavit ex Budæo Stephanus apud Damascenum differre hæc duo, ἀγέννητος et ἀγέννητος: nam ἀγέννητος, ὁ ἄκτιστος καὶ μὴ γενόμενος, qui est increatus et ortus non est, ut Dei Filius ἀγέννητος, increatus est, et tamen γεννηθεὶς, generatus a Patre. Doctissimus quoque Billius, *Observationum sacrarum* lib. 1, cap. 2, bis apud Theodoretum legit ἀγέννητον, cum alterutrum horum per simplex γ scribendum sit. Multum enim inter utrumque interest: *Quandoquidem, inquit, ut est apud Damascenum, ἀγέννητος quidem est, hoc est, non creatus, at non item ἀγέννητος. Hæc enim peculiaris nota est, qua a Patre distinguitur.* Contendit ergo Basilius hoc loco malum increatum non esse, ut Gnostici et Cerdoniani blaterabant, qui duo rerum principia constituebant, unum bonum, a qua bona, alterum malum, a quo mala procedere dicebant, ut ait Augustinus, lib. *De Hæresib.* cap. 21, neque a Deo creatum esse, ut volebat Florinus hæreticus, teste Eusebio, lib. v, *Histor.* cap. 20. Idem de tenebris tribuit Manichæis Gregorius Nazianzenus, *Orat.* 35, pag. 569: Οὐκ ἂν μὲν συγχωρήσαιεν εἶναι μόνου Θεοῦ τὸ ἀγέννητον οἱ τὴν ὕλην καὶ τὴν ἰδέαν συναγαγόντες ὡς ἀγέννητα. Τὸ γὰρ Μανιχαίων προῤῥώτέρω ῥέψωμεν σκότος. *Atqui solius Dei esse ingenitum minime illi concesserint, qui materiam quoque et formam ut ingenitas induxerunt. Manichæorum enim tenebras longius adhuc projiciamus.* Justinus in *Eversione dogmatum Aristotelis*, pag. 96 edit. Commelin.: Πῶς ἡ ὕλη καὶ τὸ ὄν οὐκ ἐστὶ, καὶ ἀγέννητος καὶ ἀφθαρτός ἐστιν· *Quomodo materia et id quod sit, non est, et increata et incorruptibilis est?* Annotatur tamen in Indice Græco apud Aristotelem esse ἀγέννητον ὕλην, unde constat aliquando unum pro altero sumi. Certe lib. 1 *Physicorum*, cap. 9, textu 82, quod de eadem materia dixit, ἀλλ' ἀφθαρτον καὶ ἀγέννητον ἀνάγκη αὐτὴν εἶναι, vertit Perionius, *sed nec interire neque oriri necessario potest.*

Col. 351 A 3. *Satanas erat quidem.* Citatur locus ex lib. iii *Regum*, cap. 11, 14, non nihil immutatus: sic enim ibi legitur: Καὶ ἐξήγειρε Κύριος Σατάν Σαλομῶντι τὸν Ἄδερ τὸν Ἰδουμαῖον. *Et suscitavit Dominus Satan Salomoni Ader Idumæum.* Vulgata Latina, *Suscitavit Dominus adversarium Salomoni Adad Idumæum de semine regio, qui erat in Edom,* non ut ait Basilius, regem Syrorum: longe quippe Idumæa distat a Syria, neque βασιλεὺς Σύρων dicitur, sed ἐκ τοῦ σπέρματος τῆς βασιλείας ἐν Ἰδουμαία, *ex semine regni in Idumæa, καὶ ἐβασίλευσεν ἐν γῆ Ἐδώμ, et regnavit in terra Edom.*

Sed ibidem fit mentio alterius adversarii Salomonis, qui dicitur Damascum occupasse, quæ est in Syria, ibique regnasse, unde occasio erroris lapsusque memoriæ data est Basilio: Καὶ ἤγειρε Κύριος τῷ Σολομῶντι Σατάν τὸν Ῥαζρόν υἱὸν Ἐλιδεκέ τὸν Βαραμέθ, καὶ τὸν Ἀδραδέζερ βασιλέα Σουβᾶ κύριον αὐτοῦ, καὶ προκατέλαβε τὴν Δαμασκὸν καὶ ἐβασίλευσεν ἐν Λαμασέκ. *Et excitavit Dominus Salomoni Satan Razron filium Elidece Barameth, et Adradezer regem Suba dominum ejus, et præoccupavit Damascum, et regnavit in Damasco.* In quem locum Theodoretus in Questionibus in lib. iii. Reg.: Τίνα λέγει Σατάν; Τὸν ἀποστάτην, τὸν ἀθιστάμενον, τὸν ἐναντιούμενον. *Quemnam dicit Satan? Apostatam seu desertorem, repugnantem, adversarium.* Vulgatæ Latinæ auctor *adversarium* hoc loco ex Hebræo vertit, ubi Septuaginta vocem Hebræam retinuerunt; at lib. iii. v, vi, contra. Vulgata habet. *Et non est Satan, neque occursus malus*, ubi LXX, Οὐκ ἔστιν ἐπίβουλος, καὶ οὐκ ἔστιν ἀπάντημα πουηρόν. *Non est insidiator, et non est congressus malus.*

Col. 568, B 13. *Implevistis manus vestras.* Ita scripsimus loco illorum, quæ Volaterranus ediderat, *Vestras hodie manus Deo consecrastis, quilibet in filio suo, ut detur vobis benedictio*, licet haud aliter Cornarius verterit, eodemque modo legatur in Vulgata Latina Exodi xxxii, 29. Cum enim verbum Hebræum מָלַא et πληροῦν, *implere*, significet, et τελειοῦν, *initiare, consecrare*: eam ob causam LXX, Exodi xxix, 10, interpretati sunt καὶ τελειώσεις τὰς χεῖρας Ἀαρὼν, *et consecrabis manus Aaron*; et Vulgata Latina ibidem, *postquam initiaveris manus eorum*; et Numer. iii, 3, οὗς ἐτελείωσαν τὰς χεῖρας αὐτῶν. Idcirco Vulgata Latina *quorum repletæ et consecratæ manus*; et rursus hoc loco verterunt, Ἐπληρώσατε τὰς χεῖρας ὑμῶν, *Implevistis manus vestras.* Cum ergo Septuaginta ex variis significationibus alicujus verbi unam hoc loco elegerint exprimendam, officium est Latini interpretis eam repræsentare, non alias, quas in aliis Scripturæ locis eidem verbo tribuerint. Itaque Exodi xxviii, 41, *et implebis manus eorum*, scilicet oblationibus, exponit Pagninus, ex eo ritu quo nemini licebat munus sacrificandi assumere, nisi cui prius manus impleta fuisset partibus sacrificiorum. Est igitur Hebraismus, cum sacerdotis manus dicuntur impletæ, hoc est, consecratæ: verum amoto Hebraismi velo, clarius dixit p. 130: Τὰς χεῖρας ἑαυτῶν ἐτελείωσαν, *Manus suas consecrarunt.*

Col. 378 D 3. *Sapiens ergo.* Legebatur antea. *Sapiens profecto fuerit quicumque cum invidio minime concreditur aut conversatur, nec etiam in eadem esse cum eo mensa studet.* Imo alludit ad illud Salomonis Proverb. xxiii, 6: Μὴ συνδειπνεῖς ἀνδρὶ βασιλῆϊ, μηδὲ ἐπιθύμει τῶν βρωμάτων αὐτοῦ, *Ne cænes cum viro invidio, neque desideres ci-*

bos ejus. Citatur paulo post alter ejusdem locus ex Eccles. iv, 4: Ζῆλος ἀνδρὸς ἀπὸ ἐταίρου αὐτοῦ. *Zelus aut æmulationo viri a sodali ejus.* Vulgata ex Hebræo dixit: *Labores hominum animadverti patere invidiæ proximi.* Id nimirum est quod vulgatis Hesiodi versibus ex *Operibus* circumfertur.

Καὶ κεραμεὺς κεραμαῖ κοτέει, καὶ τέκτονι τέκτων,
Καὶ πτωχὸς πτωχῷ φθονεῖ, καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ.

Et figulus figulo succenset, et fabro, faber,

Et mendicus mendico invidet, et cantori cantor.

Quod sequitur, *Non Ægyptio vir Scythæ invidet*, exscriptum fuit a Damasceno lib. iii, *Parall.* c. 110, ubi fidelius hoc expressit Billius: *Non Ægyptio Scythæ invidet, sed quisque ei qui ejusdem nationis est: ac rursus in eadem natione non ignotis.*

Col. 390, C. 4. *Qui igitur recte ac feliciter.* In ms. Oliv. scriptum offendimus ἐπιτεταγμένως, quo pacto legisse videtur interpret. cum vertit, *Itaque præcipiendi modo theologiam tradens, sapientiam novit.* In Basiliensi editione cum Anglic. mss. collata ἐπιτετευγμένως, ex qua Cornarius expressit, *Qui igitur recte ac feliciter theologiam tractat, quasi nimirum ἐπιτετευγμένως idem valeat quod ἐπιτυχῶς vel ἐπιτυχόντως μετὰ τοῦ ἐπιτυχάνειν, prospere successu ac feliciter.* Quod si conjecturæ locus sit ἐπιτεταγμένως scripsisse auctorem conjicio, hoc est, *intense, vehementer, sive magna animi contentione, accurate*: sequitur enim ἐν τελείοις, *inter perfectos.* Sic infra pag. 105, ἐπιβαλεῖν τῇ ἀκριβείᾳ τῆς θεολογίας.

Col. 391. A 10 *Creavit me initium.* Proverbior, viii, 22, in. Vulgata Latina scriptum est: *Dominus creavit me in initio viarum suarum*: propterea interpretes diderat: «*Dominus creavit me initio viarum suarum*», *de ea sapientia dicit, quæ mundo innotuit*: et paulo post: *Se factam esse, et non sponte cæpisse proclamant*; tanta videlicet sapientia iis quæ facta sunt competit. Dixerunt ergo LXX ἀρχὴν, non ἐν ἀρχῇ sicut et Symmachus, Ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ πρὸ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ. *principium viarum suarum ante opificium suum.* Ambrosius lib. iii. c. 4, *De Fide*; *Dominus creavit me principium viarum suarum in opera sua*, et exponens locum jungit cum altero Joan. viii 25: *Principium qui et loquor vobis*; et S. Athanasius, iii, *contra Arianos* de Christo item exponens: Ὁ Κύριος ἀρχὴ τῆς κωνῆς κτίσεως κτίζεται ὁδός, ἵνα μνηστέι κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ἀνθρώπος πολιτεύηται. *Via creatur novæ creaturæ principium, ne ulterius secundum primam illam viam homo vivat.* Neque vero dixit Basilius sapientiam mundo innotuisse, vel iis quæ facta sunt competere, sed quæ in mundo ac rebus creatis relucet et apparet. Nam ut eruditissimus Jansenius in Commentario docet, Salomon hic de sapientia Dei increata loquitur quæ toti competit, Trinitati, et variis modis homines invitat; vel potius de sapientia in genere, ut et Deo competit, et per Dei donum hominibus, qua Deum homines

cognoscunt et pie colunt; quia illius prioris est participatio quædam ab illa defluens juxta hominum capacitatem.

Col. 391 B. 3. *Quorum non audiantur.* Cum hæc parentheses recte inclusa sint, conjunctim assumi videntur ad probandum, quod proxime præcessit, *narrant autem sine voce cæli*: ergo ita vertendum est cum Cornario, *quorum ipsorum voces non audiuntur*, vel certe ad verbum, ut exstet Hebraismus et pleonasmus relativi, *quorum non audiuntur voces eorum* ut psal. cxxliii, 13, *Beatus populus cujus Dominus Deus ejus*; quasi dicat David: *Non sunt loquelæ cælorum ullæ, neque sermones, utpote quorum voces non audiuntur, et tamen in omnem terram exivit sonus eorum.* Sic ostendimus Theodotionem edidisse, sicque Theodoretum exposuisse verba psalmi xviii, in Notis nostris in Homiliam 9 ad pop. Antiochenum, Ejus verba sunt ex mss. Augustanis excerpta: *Οὐδὲ γὰρ λόγον οὐδὲ φωνὴν ἀφιείσαι, οὔτε ῥήματα προφέρουσαι, ἀλλὰ τὸν κανόνα καὶ τὴν ἰδίαν τάξιν ὑποδεικνύσαι, πᾶσαν γῆν καὶ θάλασσαν εἰς τὴν θείαν καλοῦσιν ὑμνωδίαν.* Nam nec sermonem, inquit, neque vocem emittentes, nec verba profertentes, sed regulam et ordinem proprium demonstrantes, omnem terram et mare ad divinas laudes decantandas invitant.

Ibid. C. *Sapientia in exitibus*, Ὑμνεῖται dixit non ἐπαινεῖται, ut Volaterranus Latine expressit: *Sapientia in exitu viarum laudatur, in plateis palam prædicatur, in summis mœnibus et arcibus collaudatur.* Neque *καρρησίαν ἀγειν* sonat palam prædicari, sed prædicare. Imo con'endit Flaminus Nobilius in Annotationibus in hunc Salomonis locum, in Vaticana editione passivum accipiendum pro deponente, id est, *cantat et prædicat*, ut Vulgata Latina dixit, Proverb. i, 10, *Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam.* Certe pro *καρρησσεται*, Aquila et Symmachus ediderunt, *δώσει φωνὴν αὐτῆς, dabit vocem suam.* At ambiguum est, quod hoc loco dicit Basilius, *πανταχοῦ αὐτῆς πολὺν εἶναι τὸν λόγον, ubique sermonem ipsius multum esse*: sive ab ipsa habeatur, sive ab ipsa proferatur. S. Hilarius in Psalmum cxxviii, in octonario Daleth, *Sapientia in exitibus canitur, in plateis cum libertate agit.* Idem interpres Irenæi lib. v. c. 20: *In exitu canitur, et in summis muris prædicatur.*

Col. 406 A 11. *Personam enim.* Desiderabantur hæc apud interpretem, licet ab editione Basiliensi et a codicibus mss, non abessent: alludit autem ad illud Domini mandatum Deuteronomii i, 17: *Οὐκ ἐπιγνώσῃ πρόσωπον ἐν κρίσει· κατὰ τὸν μικρὸν καὶ κατὰ τὸν μέγαν κρινεῖς.* *Non agnosces faciem in judicio: juxta eum qui parvus, et juxta eum qui magnus, judicabis.* Ita recte in editione Vaticana; *πρόσωπον* enim hic faciem potius quam personam sonat, et vox Hebræa plerumque in ejusmodi sententiis externam speciem hominis, et vultum vel habitum ejus designat in quod ipse

Vulgatæ Latinæ auctor animadvertit, qui in Psalm. lxxxi, 2. scripsit, *Et facies peccatorum sumitis*: licet alibi *λαμβάνειν πρόσωπον* minus clare vertat, *personam accipere.* Quod sequitur, *οὔτε ποιῶν κατὰ πρόσκλησιν*, ex Anglicis variis lectionibus mutuatum est, eodemque modo Volaterranus scriptum videtur offendisse, cum vertit, *provocatione aut contentione agit*: tamen editio Basiliensis habuit *πρόσκλησιν*, quemadmodum et Olivar. ms., sed addita erat emendatio *πρόσκλησιν*, quæ vera est lectio, ex Apostolo, i Timoth. v, 21: *Μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλησιν, nihil faciens in alteram partem declinando.* Recte, nam et ita Suidas, *Πρόσκλησις, ἑτερομέρεια μὴ διαπράξασθαι τι κατ' ἑχθρῶν ἢ κατὰ πρόσκλησιν.* *Nihil agere ex odio vel inclinatione voluntatis propendendo in alteram partem.* Cornarius secutus Basiliensem ediderat, *neque faciens aliquid ad preces*; quidam, *per advocacionem* vertunt, vitiosam illam secuti lectionem, quam et nonnulli Novi Testamenti codices præ se ferunt. Clemens Alexandrinus lib. iv. *Stromatum* profert similem locum ex epistola Clementis, apostolorum discipuli, ad Corinthios, pag. 222: *Τὴν ἀγάπην αὐτῶν μὴ κατὰ προσκλήσεις, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς φοβουμένοις τὸν Θεὸν ὁσίως ἴσην παρεχέτωσαν.* *Charitatem suam non in alteram partem declinando, sed omnibus qui sancte Deum timent, præbeant æqualem.* Male interpres illic, *non per provocationes*, licet apud eundem auctorem initio libri i *Stromatum* recte locum hunc Apostoli expressisset.

Col. 423 C. *Qui nobis resurrectionis.* Tantumdem valuit *τῷ προξενήσασαι qui nobis conciliaverat, vel acquisiverat jus resurgendi*, non ut interpres scripserat, *qui primitias surgendi dedit.* Idem paulo post, *οὔτε ψυχὴ δεῖξασθαι θεωρίαν*, verterat, *ita uec anima sine hac luce quæ Dei sunt*: nos sensum Græcorum expressimus, cui suffragatur et locus Damasceni interpretante doctissimo Billio lib. i *Parallelor.* cap 55; *Porro absque luce nec oculus ea quæ in aspectum cadunt cernere, nec anima Dei contemplationem suscipere potest.*

Col. 426 A 4. *Ut quos pridem parturivit.* Interpres, *ut quos pridem peperit, tunc demum lactesana eruditionis fide catechumenos enutritos cibi firmioris degustatione institutoque perfecto corroboret.* Nos vocem catechesis retinendam censuimus, ut ab auctore Vulgatæ catechizandi verbum usurpatum est, et elegantem metaphoram sumptam ab animalibus a lacte depulsis. Porro in iis quæ sequuntur redundant illa duo vocabula, longe præclarius, nec a Græco textu agnoscuntur, nec a doctissimo Billio apud Damascenum: *Joannes baptismum pœnitentiæ prædicabat, et ad eum universa Judæa exibat: Dominus prædicat baptismum adoptionis, et quis ex iis qui in ipsum sperant, non parebit? Baptismus ille rudimentarius duntaxat erat; hic perficiendi vim habet.*

Ibid. D 5. *Velut juvenca.* Hic etiam elegan-

tem omiserat comparisonem interpres: *Quid moraris? Jugum, inquam, bonum ac leve est, minime obterens colla.* Item in loco prophetæ illud παροιστρώσα non expresserat: utrumque tamen apud Damascenum reperit Billius, et Latine ita extulit: *Quid refugis? quid tanquam vitulus jugi expers jugum metuis? Suave est, leve est. Non collum premit, sed gloria afficit. Neque enim jugum ad collum astringitur: sed ultro ac libere trahentem poscit. Vides accusari Ephraim ut juvenculam æstro percitam, quia temere huc atque illuc vagatur?* In editione Græca Plantiniana legimus Osee iv, 16: Ὡς δάμαλις παροιστρώσα παροίστησεν Ἰσραὴλ. *Sicut vacca asilo percussa insanavit Israel,* quod est in Vulgata Latina, *Sicut vacca lasciviens declinavit Israel:* et apud eundem prophetam, cap. x, 11, non de Israele, sed de Ephraim dicitur: Ἐφραὴμ δάμαλις δεδιδαγμένη ἀγαπᾶν νεῖκος. *Ephraim vitula docta diligere contentionem.* Idem nimirum accidit et Theodoreto commentarium in hunc prophetam scribenti, ut pro Israel hic Ephraim diceret cum vitula conferri: postquam enim æstrum sive asilum muscam esse dixit vaccis infestissimam, cujus stimulis illæ percitæ, bubulci voce revocari non possunt, sed præcipites interdum aguntur, addit: Ταύταις ἔοικεν ὁ Ἐφραὴμ τῆς τῶν εἰδώλων θεραπείας τὸν οἴστρον δεξιόμενος. Ἐφραὴμ δὲ τὰς δέκα φυλάς ὀνομάζει. *His similis est Ephraim, qui colendorum idolorum æstrum suscepit. Ephraim autem decem tribus nominavit.* Ut igitur pro decem tribubus Ephraim, sic et Israel pro iisdem sumi solet. Ibidem pro, *Subde cor indomitum, sis Christi jumentum* scripsimus, *Subde indomitam cervicem tuam:* est enim ejusdem comparisonis continuatio.

Col. 430 A 3. *Super segmenta.* Non ut interpres, *super ligna.* Licet enim vox Hebræa in illo III Reg. xviii, 33, loco, et sæpe alibi in Scriptura vertatur ξύλον et ξυλάριον, et ξύλων, *lignum et ligneum* quia tamem LXX usi sunt voce σχίδακος, quam exponit Suidas, ξύλον σχιζόμενον, *segmentum e ligno fisso,* debuit hoc quoque fidus interpres exprimere, ut *assulatim,* σχιδακηδόν, dicitur confringi lignum, quod in ejusmodi fragmenta dividitur. Paulo post pro τρισσώσατε καὶ ἐτρισεύσαν, legitur in Medicæo ms. τρισσεύσατε, καὶ ἐτρισεύσαν, In quibusdam Basiliensibus Bibliis Græco-Latinis, τρισσώσατε, καὶ ἐτρισεύσαν. Budæus in Commentariis hunc locum III Reg., xviii, 33, citans, annotat ibi legi τρισσώσατε, et in quibusdam aliis libris τρισσεύσατε, ut in Complutensi editione, καὶ εἶπε, τρισσεύσατε, καὶ ἐτρισεύσαν. In Vaticana est ut in Basiliensi: utrumque in usu est, sed τρισσεύειν aliquando aliud sonat, ut I Reg. xx, 19, Καὶ τρισσεύσεις, καὶ ἐπισκέψῃ. *tres dies manebis, et perquireris.* Theodoretus Quæstione 49: Τὸ δὲ, τρισσεύσεις, ἀντὶ τοῦ, τρεῖς ἡμέρας ἀναμενεῖς, *tres dies expectabis.*

Ibid. D 10. *Putasne te.* Hæc a præcedenti avulsa:

A interpres alteram periodum inchoare voluerat incommode admodum: *Consultumne tibi ac utiliter cogitatum existimas, si quis jus immunitatis tuum ac hujuscemodi remissionem tibi abstulerit, ære quoque alieno te premi patiatur?* Paulo post adverte doctrinam Basili, qui peccata quædam ad mortem, πρὸς θάνατον, et lethalia esse docet, quædam μικρά, parva et non lethalia, contra Stoicos nostri ævi, qui peccata omnia paria volunt esse.

Col. 431 B 5. *Nunc puta.* Felicius hæc et fidelius expressit doctissimus Billius apud Joann. Damascenum lib. 1 *Parallel.* cap. 55: *Nunc animam tuam tanquam in trutina stare existima, atque hinc ab angelis, hinc a dæmonibus trahi. Ultris igitur cordis tui momentum dabis?* Item post pauca: *In acie tesseram duces militibus suis tribuunt, ut et amici sese invicem revocent, et si in pugna cum hostibus commisti fuerint, perspicue disjungi queant.* Ανακαλῶνται dixit, non παρακαλῶνται, ut voluit exprimere Volaterranus. Expunximus demum illa apud interpretem superflua, post *superari possint* addita, *Quod si forte commilitonum separatio fiat.*

Col. 434 A 5. *Ut anima tua.* Basiliensis editio sic habuit, καὶ ῥυσσὴν αὐτὴν ἐκ τῶν ἀνομιῶν. Medicæus codex καὶ ῥυσσὴν, at ex Anglicis variis lectionibus immutatus est locus in pristinum statum restituendus, itaque interpretandus ex verbis doctissimi Billii: *Cum autem baptismus hoc tibi facturum se spondet ac pollicetur, ut anima tua, quam vetustate confecisti, ac rugosam et maculis fædam per iniquitates tuas reddidisti, ad pristinum florem redeat, bene de te merentes contemnis?* ῥυσσός, et ῥυσσός, *rugosus* est, et ut hic Basilius ῥυσσὴν καὶ ἐσπιλωμένην, sic Aristophanes in *Pluto*, πρεσβύτην ῥυπῶντα, ἄθλιον, ῥυσσόν, senem squalidum, miserum, rugosum vocat.

Ibid B. *Sigillum quod.* Hoc, opinor, vult Basilius non quod Volaterranus, *character indeprehensibilis, cæli iter, regni cælestis conciliatio.* Ἀνεπιχείρητος Hesychio est ὁ ἀνεπιβούλευτος, *qui insidiis peti non potest.* Ita dixit infra pag. 119, τέχναις μεθοδεύει τὴν ἐπιχείρησιν. Billius apud Damascenum ibidem vertit, *sigillum nullius conatum metuens, vehiculum in cælum, regni conciliator, adoptionis beneficium.* Paulo post emendavimus illam de navi sententiam pag. 118, φαίνεται ἡ ναῦς. *Videtur navis aliquousque impositorum onera et gravitatem ferre.* Imo apparere dicit, et conspici oculis navim.

Col. 435 A 13. *Felle amariora.* Sic restituimus, cum scriptum offendissemus, *acerbioris exitum tristitiæ sortitur.* Forte legerat interpres ἀναδόσεις, aut aliud quidpiam tale. Similis est locus apud Salomonem Proverb. v, 3: Πρὸς καιρὸν λιπαίνει σὸν φάρυγγα, ὕστερον μέντοι πικρότερον χολῆς εὐρήσεις. *Ad tempus impingual fauces tuas; postea vero amariorum felle invenies.* Non longe abest alter restitutus locus ex Apostolo, cujus voces usur-

pat auctor, Roman. vi, 19: "Ὡςπερ γὰρ πρὸς τὴν ἁκαθαρσίαν καὶ τὴν ἀνομίαν εἰς τὴν ἀνομίαν. Sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiæ iniquitati ad iniquitatem. Quod quia non animadverterat interpres, scripserat, *Absint mihi membra injustitiæ et iniquitatis arma, deinde assumam aliquando etiam arma justitiæ.*

Col. 435 D 3. *Non cum Deo.* Interpres, *non cum Deo convenire, non cum adversario decertare.* Non advertit ex formula sacra solitos Christianos abrenuntiare diabolo et angelis ejus. Basilius ipse alibi tom. III, libro *De Spiritu sancto*, cap. 27: "Ἄλλα δὲ ὅσα περὶ τὸ βάπτισμα ἀποτάσσεισθαι τῷ Σατανᾷ, καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, ἐκ ποίας ἐστὶ γραφῆς. S. Joannes Chrysostomus Homil. 21 ad Antiochenos pag. 275 editionis Parisiensis: Τοῦτο φθέγγεται τὸ ῥῆμα πρότερον, Ἀποτάσσομαί σοι, Σατανᾶ, καὶ τῆς πομπῆς σου, καὶ τῆς λατρείας σου, καὶ συντάσσομαί σοι, Χριστέ. Hoc prius loquere verbum: *Abrenuntio tibi, Satana et pompæ tuæ, et cultui tuo, et conjungor tibi, Christe.* Vide quæ in illam Homiliam annotavimus ex *Constitutionibus apostolorum* lib. vii, cap. 41, et homil. 6 ejusdem Chrysost. in Epist. ad Colossenses, ubi ait, de hac Baptismi formula loquens: Ταῦτα πάντα συνθήκη ἐστὶ. *Hæc omnia sunt pactum conventum*, ut hic Basilius, οὐχὶ συνθέσθαι Θεῷ. Hac eadem pagina post illa verba, *lucrum vero nondum affers*, subjungebantur septem vel octo periodi, quas deprehendimus apud interpretem tanquam laciniam ex homilia de Chananæa divulsam, et huic Basilianæ assutam. Reperitur illa tomo II *Operum* S. Joannis Chrysostomi Latine editorum numero decima septima, inter eas, quæ sunt de variis in *Matthæum* locis; sed apud Origenem cum alia interpretatione inter eas, quæ sunt in diversos, numero septima, quam ob causam nec inter sermones de diversis Novi Testamenti locis ei locum dandum censuimus, licet nonnullis non indigna Chrysostomo videatur. Initium illius apud Origenem: *Mira res, o evangelista, et ecce mulier caput peccati*; apud Chrysostorum, *Miratur evangelista.* Fragmentum hoc protendebatur ab illis verbis: *Hæc itaque animadvertens stude Chananæam imitari*, etc., usque ad illa *dormit, occupatus est*; sed nec in Basiliensi editione, nec in mss. Gallicis occurrit aut Anglicis.

Col. 448 D *Ælianus*, lib. iii *De animalibus*, c. 16, pluribus astutiam perdicis exponit, quam ex Aristotele didicit lib. ix *Historiæ animalium*: "Ὅταν δὲ τις θηρεύῃ περιπετῶν τῆ νεοτρία, προκυλινθεῖται ἢ κέρδιξ τοῦ θηρεύοντος ὡς ἐπίληπτος οὖσα, καὶ ἐπισπᾶται, ὡς ληψόμενον, ἐφ' ἐαυτήν, ἕως ἂν διαδράσῃ τῶν νεοτῶν ἕκαστος κατὰ δὲ ταῦτα ἀναπτᾶσα αὐτὴ ἀνακαλεῖται πάλιν. *Cum ad nidum quis venando accesserit, provolvitur sese perdix ante pedes venantis, quasi jam possit capi, atque ita allicit ad se capiendam hominem, eo usque dum pulli effugiant; tum ipsa avolat et revocat prolem.* Eadem Latine edidit Pli-

nus lib. x, cap. 33, qui tamen in eo differt a cæteris, quod dicat ad extremum in sulco resupinam gleba se terræ pedibus apprehensa operire, non volentem se proripere. Inde fictum Aristophani verbum in *Avibus*, ἐκπεροδικίζω, *astute elabi ac periculum evitare.* Idem confirmari nostrorum temporum experientia, tam in Græcia quam in Gallia, tradit Petrus Bellonius lib. v, *De avibus*, cap. 14. Quod vero subjungit Basilius de athleta conscripto, confirmat observationem clarissimi viri Petri Fabri Sanjoriani Tolosanæ curiæ præsidis lib. iii *Agonistici* cap. 16, qui docet Olympiæ album agonistarum fuisse propositum, quemadmodum gladiatorum ad pugnam designatorum Romæ, colligitque ex hoc Dionis apud Xiphilinum loco in pseud Antonio de Aurelio *Ælice*: Οἱ μὲν γὰρ Ἠλεῖοι φθονήσαντες αὐτῷ μὴ (τὸ λεγόμενον δὴ τοῦτο) ἀφ' Ἡρακλέους ὀγδοὺς γένηται, οὐδὲ ἐκάλεσαν εἰς τὸ στάδιον παλαιστὴν οὐδένα, καίπερ ἐν τῷ λευκώματι καὶ τοῦτο τὸ ἀθλήμα προγράψαντες. *Cui cum inviderent Elei, ne foret, quod dici solet, octavus ab Hercule, neminem ad luctam advocaverunt, quamvis in albo id genus certaminis ascripsissent.* De professione nominis atque in album descriptione illorum, qui gymniciis agonibus decertaturi erant, profert locum Aristidis Orat. 1 *Ἐπὶ Ῥητορικῆς*: Ορῶ δὲ ὅτι καὶ τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσι οὐχ ὅστις πρώτος τὴν ἀπογραφὴν ἐποιήσατο, οὗτος ἀπέρχεται νικῶν, ἀλλ' ὅστις, οὐ τὴν ἀπογραφὴν πεποιήται, τοῦτο ἐπὶ τῆς πείρας ἄριστα δείκνυσι. *In gymniciis video certaminibus non eos quicumque primi nomen dederint, victoriam reportare, verum qui id, ad quod nomen dederint, optime factis comprobarint.* Sic et apud Lucilium Epigrammate 1 lib. ii *Antholog.*:

Ἐπ' ἀπογραφόμενος πύκτης ἀπολώλεκε πάντα. *Hic in pugilum tabulas relatus amisit omnia.*

Col. 442 B 11. *Desperantibus medicis.* Legebatur olim, *a medicis domesticisque deseraris. Quando, inquam, extrema erit anxietas, febrisque ardore viscera adurentur, dolebis miser, etc., apud te dicens, Quam contempta est mea stultitia!* His deletis substituímus quæ excusa sunt, quæque deinde comperimus doctissimi Billii calculo comprobata apud Damascenum lib. ii *Parallel.* cap. 119: *Desperantibus salutem tuam et medicis et propinquis, cum crebo ac sicco anhelitu compressus, vehementi febre internas partes inflammante atque succendente, imo quidem pectore ingemisces, qui autem mæroris socium tibi sese adjungat, non invenies.*

Col. 443 B 7. *Homo aut gehennam.* Videtur scriptum offendisse interpres, ἀνθρωπε, ἐὰν φοβηθῆς, vel aliquid tale, dum ita vertit: *Homo, si gehennam metuis, si regnum affectas, ne vocationem sperne, ne vanas innecte causas, ad excusationem nulla idonea.* Sed receptam lectionem et regii et cæteri codices tuentur.

Col. 459 B 8. *Quod cotylæ unius.* Omiserat hujus mensuræ, nomen Volaterr. *Vasis magnitudinem vini mensuram capientem quanta sit considera. Hanc tu*

nequaquam in vas vinarium reponis, sed in ventrem tuum dudum repletum demittis. Quamobrem, etc., quæ plane sunt ἀπροσδιόνυσα. Cæterum κοτύλη mensuræ liquidorum genere est apud Atticos, capiens quartaria duo, sive Italicas uncias novem. Stephanus, in *Thesouro* κοτύλην docet recte interpretari quosdam hemina Latine, quia nulla est Latinis mensura, quæ proprius ad κοτύλην accedat, nec tamen easdem esse mensuras, quod κοτύλην uncias Italicas novem, hemina Romana decem contineat: scribit tamen Athenæus, lib. xi, pag 479, etiam apud Græcos cotylen vocari heminam, ὡς φησι Πάμφιλος τὴν κοτύλην καλεῖσθαι καὶ ἡμίαν. Est igitur intelligenda hemina Græca, non Romana.

Col. 479 C. 3. Obscura possunt videri illa, *Erat aliquando, quando non erat*, quo pacto etiam Cornarius edidit; sed clarius effertur blasphemum illud Arianorum dictum a beato Hieronymo Epist. 58, in *Dialogo adversus Luciferianos: Si quis dixerit. Erat tempus, quando non erat filius, anathematis*; et apud Hilarium, lib. *De synodis adversus Arianos: Eos autem, qui dicunt, De nullis exstantibus est Filius, vel de altera substantia, et non ex Deo, et quod erat tempus vel sæculum, quando non erat; alieno scilicet sancta et catholica Ecclesia*; et lib. xii *De Trinitate: Non reliquit in verbis, ut non fuerit, antequam nasceretur*. Interpres Athanasii Disput. i contra Arianos pag. 124: Καὶ πάντων οὐκ ὄντων πρότερον, ἀλλ' ἐπιγενομένων, καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι. *Et cum omnia prius non essent, sed postea exstiterint, fuit profecto, cum Verbum non erat: et quia non erat antequam fieret, principium existendi habuit*. Ubi commodius dixisset, *Et quia non erat, antequam nasceretur*: non enim est πρὶν γεννηθῆναι, sed πρὶν γεννηθῆναι. Sic demum vetus interpres Symboli Nicæni: *Eos autem qui dicunt: Erat aliquando, quando non erat, et antequam nasceretur non erat, et quia ex iis quæ non sunt, factus est*. Græca verba sunt his Basilianis persimilia, τοὺς δὲ λέγοντας, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν, καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο. Idecirco emendavimus quod hic verterat Volaterranus πρὸ τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν, *antequam factum esset, non erat*. Postremo apud Gregorium Nazianzenum similem de Patre sententiam habemus a doctissimo Billio pariter expressam. Orat. 37, p. 594: Εἰ ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Πατήρ, ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός. *Si fuit tempus, cum non esset Pater, fuit quoque cum non esset Filius*.

Col. 483 A. *In Barlaam martyrem*. In martyrologio Rom. ad diem 19 Novembris legimus; *Cæsare Cappadociæ sancti Barlaam martyris, qui agrestis licet et rudis, Christi sapientia munitus tyrannum vicit, et ignem ipsum fidei constantia superavit: in cujus die natali sanctus Basilus Magnus celebrem habuit orationem*. In eum locum scribens illustrissimus card. Baronius admonet agere Græcos de hoc martyre in Menologio ad xvi Kal. Decem-

bris sive 16 Novembris, quod convenit cum manuscripto Regio, et cum excuso Latino in hæc verba: *Natalis sancti martyris Barlaam ex Antiochia, quem beatus Chrysostomus encomiis honoravit. Hic propter Christi confessionem ex carcere iudici oblatus nervis cæditur, et extirpatis unguibus ad aram ductus aperta manu carbones cum thure accepit*. In Horologio tamen Græcorum, cui Menologium breve insertum est, non 16 Novembri, sed 19, ut in Romano Martyrologio, festivitas ejus et commemoratio notatur: θ'. Τοῦ ἁγίου Βαρλαάμ καὶ τοῦ ἁγίου προφήτου Ἀβδίου, ἀλληλοῦσα.

Col. 499 B 4. *Extendatur in rota Volaterranus, corpus rotis scindatur, in equuleo suspendatur*. At enim κατατείνεσθαι non est scindi, neque στρέβλουσθαι suspendi. Olim in rota extensi torquebantur rei, cum de criminibus quæstiones haberentur. Suidas idcirco dixit τροχισθεῖσα, βασανισθεῖσα, *rotata in quæstione torta*: Ἀπὸ τοῦ τροχοῦ, ὅπερ ἐστὶν ὄργανον βασανιστήριον, καὶ διατείνον τὰ σώματα καὶ Ἀριστοφάνης: Ἐπὶ τροχῷ γ' αἰχμαίτο μαστιγούμενος. *Ab rota, quod instrumentum est ad torquendum aptum, in quo corpora extenduntur; unde Aristophanes: In rota autem trahatur verberibus cæsus*. Locus est in Pace pag. 653, in quem locum Scholiastes: Οἱ γὰρ δούλοι σφαλλόμενοι ἐπὶ τοῦ τροχοῦ δεσμούμενοι καὶ συρόμενοι ἐτύπτοντο. *Etenim servi, cum peccassent, vincti et tracti in rota cædebantur*. Plutarchus Περί ἀδολοσχίας, *De garrulitate*, pag. 509: Βασάνιζε, καὶ στρέβλου τὸν ἀλάστορα, ἐκομίσθη τροχός, κατατάθη ὁ ἄνθρωπος. *Torque et excrucia sceleratum, affertur rota, extenditur homo*. Ἐσκεδάσθησαν οὖν πάντες καταλιπόντες ἐν τῷ τροχῷ τὸν ἄθλιον ἐνδεδεμένον. *Dissipati sunt omnes, miserum illum rota alligatum relinquentes*. Apuleius, lib. iii: *Nec mors cum ritu Græciensi ignis et rota, tum omne flagrorum genus inferuntur*. Adhibebatur et in suppliciis martyrum a magistratibus rota. Joan. Chrysost., Sermone de S. Luciano martyre pag. 600: Ὅτε βάραθρον ὀρύξας, οὔτε τροχὸν εὐτρεπίσας, οὔτε εἰς ξύλον ἀναγαγών, *neque barathro effosso, neque rota parata, neque cum in equuleum sustulisset*. Nicephorus, lib. vii *Histor.*, cap. 14, narrat S. Panteleemonem depugnasse cum ferro secante, plumbo mvente, et rota membra comminente, atque in æquore maris innatantem lapidem molarem traxisse. Ex his locis apparet supplicium illud quod, Francisco I regnante, in grassatores institutum est, ut fractis membris semianimes in altum elatis rotis supini imponantur, ab rota illa veterum, cui homines alligati torquebantur, ac distendebantur, longe dissimillimum esse, ut observat Jac. Cujacius, lib. iii, cap. 28 *Observationum*.

Col. 507 D 3. *Nam et res in bello*. Profertur hic focus ab Adriano papa Romano in epistola ad Constantinum et Irenen adversus errores Iconomachorum, pag. 412 editionis Romanæ tomi III *Concilior.* ex qua pauculas varias lectiones annotavimus. Illic enim est, ἐπεὶ καὶ πολέμων τρόπαια καὶ νίκαι καὶ

διήγειραν λογογράφοι πολλάκις rursus πρὸς ἀνδραγαθίαν. Item, ἄγὰρ λόγος τῆς ἱστορίας ὑπέγραψε, ταῦτα γραφῆ σιωπῶτα διὰ μιμήσεως δείκνυσι. Cæterum in Medicæo quoque aliter legebatur, καὶ οἱ μὲν τῷ λόγῳ κοσμοῦντες, οἱ δὲ τοῖς πίναξιν ἐγγράφοντες πολλοὺς, quam lectionem Adriani epistola amplectitur: *Quin etiam bellorum trophæa et victorias et historici scriptores et pictores demonstrant: hi quidem oratione rem exornantes, hi vero in tabulis depingentes, multos ad virtutem et virilitatem excitant. Siquidem quæ historia oratione exprimit, hæc tacens pictura per imitationem ostendit.* Hæc interpretatio fidelior illa Anastasii Bibliothecarii, quam sequitur synodus Parisiensis pag. 94. Vide aliam interpretationem Zini apud Damascenum; nos in hac Volaterrani expunximus illa, *Sermo B*

Col. 510 C. 13. *Apud imperatores.* Plures commemorat, non unum, ut Volaterranus, *in tantam quoque imperatores dignationem venerunt, ut ob bellorum experientiam et animi fortitudinem primas apud cum obtinerent.* Porro martyrium passi sunt hi Sancti apud Sebasten Armeniæ urbem, tempore Licinii imperatoris, sub Agricolo præside, ut legitur in Martyrologio Romano, mensis Martii nono die, et confertur illorum obitus ab illustrissimo *Anna- lium ecclesiasticorum* auctore Baronio, tom. III, in annum Constantini Magni undecimum, Christi vero 316, unde suspicari licet his verbis Constantinum et Licinium designari.

Col. 515 B. *Tum mutilatur Ἀκρωτηριάζεται* editum est ex varia lectione codicum Anglicorum margini adjuncta: at in utraque Basiliensi editione, et in Medic, et Olivar. mss. constanter legebatur *ἀκρωτηριάζεται*, quemadmodum et in vulgato Lexico veteri, licet perperam ita scriptum esse contendat Henric. Stephanus in *Thesouro*; quod idem valet atque *ἀκρωτηριάζεσθαι*, *extremas partes amputari*: unde sequitur apud Basilium, *ὡς περ ὑπὸ πυρὸς καιομένων τῶν ἄκρων*, sed interpres ultravis lectionem perperam expresserat, *Deinde in acutum tendit, ut ab igne cum summa cremantur. Ab extremis namque corporis partibus consequens vapor.* Paulo post idem manuscripti vulgatæ lectioni favent Basiliensis editionis τὰ δὲ ἐφ' ἃ συνωθεῖται ὀδύνας δίδωσι non ut ex Anglicis editum est τοῖς δὲ ἐφ' ἃ συνωθεῖται ὀδύνας. Cornarius ex Basiliensi, *eas vero ad quas detri dicitur, doloribus affligit, corporis nimirum partes.* Sequitur ibidem, *περὶ ἣν ἡ πόλις κατῳκίσταται*, quod Cornarius Latine reddit, *stagnum circa quod urbs habitatur*, quasi esset κατοικεῖται, vel κατῳκεῖται. Imo κατοικίξεν πύλων est condere civitatem fundare, collocare. *Stagnum circa quod urbs erat fundata.* Volaterranus contentus fuit hac versione, *quod pro mænibus civitatis erat* quam merito vitiosam esse contendit illustrissimus cardinalis Baronius in suis in Martyrologium Romanum Notis, cum Basilius dicat circa stagnum illud sitam illam urbem fuisse. Nec tamen hic legitur, *περὶ ἣν*

ἡ πόλις κατῳκεῖται, ut videtur scriptum alicubi offendisse, neque Gregorius Nyssenus, Orat. 2 de Martyribus xl, publicis tum balneis vacasse stagnum ait, sed tanta alacritate ad stagnum illos accurrisse, ac si ad publicas balneas devenissent. Ἄλλ' ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες τουτονὶ καταλαβόντες τὸν τόπον, ὡσεὶ δημοσίοις τότε λουτροῖς σχολάζοντα, ὡς καὶ αὐτοὶ μέλλοντες τῷ λουτρῷ καταφαιδρύνειν τὰ σώματα, εἰοίμως τὴν τῶν χιτῶνων πριβολὴν ἀπετίθειτο. *Sed unanimiter universi hoc occupato loco, publicis perinde quasi balneis vacaret, et quasi tum ipsi lavacro corpora curaturi et abluturi essent, haud cunctanter tunicarum amictum deponerant.*

Col. 525 A 6. *Ad quadraginta martyres confugit* Ediderat Volaterranus, *ad hoc confugiat, qui rursus lætatur hos oret*: atque ita bona fide citatur a theologis catholicæ religionis propugnatoribus; sed nihilo tamen minus intercessioni sanctorum nunc favet hic locus, aut eorum invocationi, cum constet tantum virum nequaquam ut exemplum imitandum prolaturum fuisse, quod non probaret, aut quod in crimen idololatriæ vocari posset; præsertim cum addat eos, qui sic oran, exaudiri; at peccatores Deus non exaudit, Joan. ix, 31; denique πρεσβυτέρους δυνάτωτάτους, legatos, oratores, intercessoresque potentissimos eos appellet. Idem Homilia de S. Mamante, p. 185: *Μνήσθητέ μοι τοῦ μάρτυρος, οσοὶ δι' ὀνείρων αὐτοῦ ἀπηλάυσατε, ὅσοι περιτυχόντες τῷ τόπῳ τούτῳ ἐσχήκεσαν αὐτὸν συνεργὸν εἰς προσευχὴν* et Homil. in psalm. xxxiii, spirituales esse virtutes quasdam ait, quæ preces nostras suscipiunt, *αἱ δὲ ὡτα τῷ παραδέχεσθαι ἡμῶν τὰς δεήσεις.*

Col. 538 B 11. *Sophisticam jactantiam.* Κομπτον vulgata Lexica docent sonare nonnunquam vanam grandiloquentiam, cum jactatione conjunctam, sive tumorem grandium verborum, qui merito tribuitur sophisticis. Philostratus in *Vita Apollonii* lib. vii, cap. 8, *κουφολόγον οἱ σόφισται χρῆμα, καὶ ἀλαζῶν ἡ τέχνη: pleni sermonum inanium sunt sophistæ, et multa in eorum arte est jactantia*; et Apollonius de Euphrate, ejusdem lib. cap. 7: *Ὁ μὲν γὰρ κομπαστὴν ἔφη καὶ τερατώδη με εἶναι. Dicebat enim jactatorem esse me, et portentosa quædam loqui.* Basilius noster Epistola 146, pag. 939, tomi II edit. Parisiens. an. 1618, *sophistarum artis proprium esse* dicit *τὰ μεγάλα μικρὰ ποιεῖν ὅποτε βουλεται, καὶ τοῖς μικροῖς περιτιθέναι μέγεθος.* Cornarius hic verterat, *Nemih elationes in sermone sophisticas*; aptius huic loco, quam quod interpres ediderat, *ne in sermone arrogantiam usurpes sophisticam, neque in cantu ad voluptatem accommodatæ voces superiores habeant.*

Col. 567 A 2. *Qui in militari.* Τακτικά doctissimus Budæus interpretatur, quæ ad disciplinam militarem pertinent, licet proprie nonnunquam τακτικός sit, qui instruendæ aciei peritus est. Cæterum Raphael Volaterranus, qui homiliæ istius interpretationem, ut aliarum concionum de diversis argumentis contexuisse putatur, hic ediderat ad-

modum concise, *qui in gymnasiis sese exercent, et manu pedeque instructi postmodum utilitatem, etc.* At distinguit ab exercitationibus militaribus, vel legitimorum certaminum, χειρονομίας Basilus, et a saltationibus, ut Xenophon in *Convivio* pag. 877 (II, 19) : Ὀρχοῦμένην μὲν οὐ, οὐ γὰρ πρόποτε τοῦτ' ἔμαθον· ἐχειρονομούν δέ· ταῦτα γὰρ ἠπιστάμεν· *Non saltabam equidem, quando id nunquam didici: sed manibus gesticulabar, quod facere noram.* Juvenalis Sat. 5 [121] :

*Saltantem spectas, et chironomounta volanti
Cutello.*

Est enim χειρονομία manuum motus et gesticulatio, vel manuum certa cum lege motus. Et χειρονομήσαι, Pollux lib. II, cap. 4, exponit τὸ ταῖν χειρῶν ἐν ῥυθμῷ κινηθῆναι, *manus certa lege et concinne movere.* Ut igitur ait Cicero in *Oratore* [c. 4], sine philosophia non posse effici eloquentem; non ut in ea sint omnia, sed ut sic adjuvet, ut palæstra histrionem: ita Basilus ait Christianum profana poetarum et oratorum doctrina adjuvari, ut milites gesticulandi manibus et saltandi artibus in suis exercitationibus adjuvantur. Quintilianus, lib. I, cap. 19, legem gestus appellat χειρονομίαν, et Lacedæmonios etiam saltationem quamdam tanquam ad bella quoque utilem inter exercitationes tradit habuisse.

Col. 367 B 2. *His externis.* Interpres, *Si gloria pulchritudinis vitæ hujus, quam tanto opere laudamus, illita nobis permansura sit nisi prius purgati, sacras et arcanas Scripturæ disciplinas non facile attingemus.* Notum est plerumque Patres gentilium eruditionem externas disciplinas appellare, ut Chrysostomus ait homil. 1 ad Antiochenos pag. 3: Ἡ μὲν ἔξωθεν παιδείουσις πολλὴν ἀνελιττουσα λήρου· *Externa vero doctrina multas jactans nugas;* et lib. V *De sacerdotio*, pag. 88: Οἱ τοὺς λόγους ἀσκούντες, ἐν τιμῇ οὐ παρὰ τοῖς ἔξωθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς τῆς πίστεως οἰκείοις· *Qui eloquentiæ studium excolunt, in pretio habentur, non apud externos tantum sed etiam apud Christianæ fidei domesticos.* Clemens Alexandrinus, I

Stromatum exponit illud monitum Sapientis, *Ne multum sis apud alienam,* de gentilium disciplinis, Ἐνεστίν οὖν προπαιδευθέντα ἐπὶ τὴν ἀρχικωπύτην σοφίαν ἔλθειν, ἀφ' ἧς τὸ Ἰσραηλιτικὸν γένος αὔξεται. *Licet ergo ei, qui disciplinis prius est institutus, venire ad sapientiam, quæ vel maxime principatum obtinet, a qua augetur genus Israeliticum.* Hieronymus, epist. 84 ad Magnum oratorem Romanum, *Quid ergo mirum si et ego sapientiam sæcularem propter eloquii venustatem et membrorum pulchritudinem de ancilla atque captiva Israelitidem facere cupio?* Videndus de hoc argumento Augustinus, lib. II *De doctrina Christiana* cap. 40, Eusebius, *Historiarum ecclesiast.* lib. VI, cap. 18, et Nicephorus, *Historiarum ecclesiast.* lib. X, cap. 26.

Col. 570 D 4. *In Dorico proverbio.* Observandum est, quod ex solo, ut opinor, Basilio disci-

mus Doricum esse hoc proverbium, et ex S. Gregorio Nazianzeno, epist. 130, λίθον ποτὶ τὴν σπάρταν ἄγειν, qui Dorica dialecto illud effert, neque immutandum esse, nec aliter efferendum, ne forte quis errantem Erasmum sequatur, qui in Chiliadibus suis [4, 8, 99,] tumultuaria opera congestis ordinem invertit, τὴν σπάρτην πρὸς λίθον ἄγειν. *Funiculum, inquit, lapidi admoveere dicuntur, qui curam omnem adhibent, ne quid geratur, secus quam oportet.* Tum addit locum Chrysostomi ex homil. 33 in priorem ad Corinthios, Σκόπει πῶς πάλιν ἐνταῦθα πρὸς τὴν σπάρτην τὸν λίθον ἄγει τὴν οἰκοδομὴν πανταχοῦ ζητῶν τῆς Ἐκκλησίας. *Vide quomodo hic rursus lapidem ducit adamussim, ubique quærens ædificationem Ecclesiæ.* Sic Hervetus; at Erasmus, tamen bonus interpres quam architectus, proverbium invertit, *et funiculum, inquit, admovet ad lapidem:* qui tolerandus in alio fuisset error, non in ipso, qui jam in alia Chiliade [2, 5; 36,] proverbium ex Pultarcho eruisset, hoc ipsum vetans in libro, *Quomodo se quis sentiat in virtute profecisse,* [p. 131 ed. Steph.], πρὸς στάθμην πέτρων τίθεσθαι, μὴ τι πρὸς πέτρῳ στάθμην, *Lapis amussi applicandus est, non amussis lapidi.* Sophocles apud Athenæum lib. XIII, pag. 56, [p. 564, ed. Casaub.] : Ὡς τέκτονος παρὰ στάθμην ἰόντος ὀρθοῦται κανὼν· *Ut fabri adamussim euntis regula dirigitur.* Et apud Homerum Ὀδυσσ. E, 245 :

Ξέστε δ' ἐπισταμένως, καὶ ἐπὶ στάθμην ἴθυκε.

Polivit vero scite, et ad amussim direxit.

Col. 571 C 4 *Tantum aberat ut.* Non hoc vult Basilus, sed solo aspectu ad sui venerationem impulsisse reginam, sive præsentia sua, Ulyssem, quamvis nudus esset. Hic ergo scribe, *primum quidem reginam reveritam eum esse, cum solum apparuisset: tantum abest, ut erubescere deberet quod nudus conspiceretur.* Nam illud alterum μόνον post ὀφθέντα aberat a ms. Oliv., et facile eo carere possumus. Homeri locus est Ὀδυσσ. Z, 137 et 243 : Σμερδαλέως δ' αὐτῆσι φάνη κεκακωμένος ἄλμη. Νῦν δὲ θεοῖσιν ἔοικε, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσι.

Horrende autem illis apparuit afflictus salsugine. Nunc vero diis similis, qui cælum latum habitant.

Col. 574 A. *Unle Solon.* Plutarchus in *Vita Solonis* [c. 3, p. 146 ed. Steph.] hos versus ei tribuit, quemadmodum et Basilus, et apud eum Crusenius interpres ita vertit :

At virtutis opes non nisi rectus habet

*His non cedo malis: quarum est possessio firma: ast
Esse potest locuples improbus atque probus.*

Leguntur tamen inter Theognidis *Gnomas* versu 316, quemadmodum antea obseavavit R. P. Andreas Schottus in suis ad hanc homiliam Notis, qui et sequentem locum Theognidis ita carmine expressum extulit :

Inclinat libram nunc huc, modo Jupiter illic,

Pauper erit subito, qui modo dives erat.

Sed ἄλλοτε ἄλλῳ illic legitur, non ἄλλοτε ἄλλως.

Immutavimus quod dixerat interpres *talentum* A
appendere, quod proprie est libram inclinare. De
 Prodicō Chio [imō *Ceo*] Xenophon consulendus in
 lib. *De dictis et factis Socratis* II, pag. 737: Ἡρα-
 κλῆα ἐπεὶ ἐκ παιδῶν εἰς ἕβην ὠρμάτο, ἐν ᾗ οἱ νέοι
 ἀποκράτορες γιγνόμενοι δαλοῦσιν, *Herculem postea-*
quam exacta pueritia pubertatis iniret cur-
sum, in qua jam adolescentes sui juris fiunt; et
 Cicero melior interpres, lib. I *De officiis* [c. 32].
 Sequitur versus homericus ex lib. Ὀδύσσ. K, [495],
 de Tiresia vate:

Solus nemque sapit, reliqui volitant velut umbræ.

Col. 575 A 7. *Sed lingua quidem.* Emendavimus
 pravam interpretationem, quæ Euripidi, quod est
 a Platone reprehensum, tribuebat, *sed linguam*
quidem virtuti consonam, mentem vero affert dispa- B
rem, ut secundum Euripidem dicat:

Cupio bonus videri magis quam esse

Est enim versus Euripidis in *Hippolyto*, quem La-
 tine sic effert Cicero III *De officiis* [c. 29]:

Juravi lingua, mentem injuratam gero.

Illud vero de Platone sumpsit ex Plutarcho Basilius
 in lib. *De discrimine adulatoris et amici* pag. 50,
 [§ 31 ed. Krigel.]: Ὡς γὰρ ὁ Πλάτων ρησίν,
 ἐσχάτης ἀδικίας εἶναι δοκεῖν δίκαιον, μὴ ὄντα, καὶ
 κολακείαν ἡγετῆρον χαλεπὴν τῆν λαθάνουσαν. *Sicut*
enim Plato ait, extremæ esse injustitiæ justum vi-
deri neque esse: ita et hæc periculosa est existi-
mata assentatio quæ latet. Porro contrarium pro-
 fert idem Plutarchus in *Aristide* [p. 586 ed. Steph.]
 ex Æschylo [Sept. c. Teb. 578] de Amphiarao: Ὁ
 γὰρ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θείλει. *Non enim videri* C
justus hic, sed esse vult. De Basilio item Grego-
 rius Nazianzenus in Oratione funebri pag. 357: Εἶ-
 ναι γὰρ, οὐ δοκεῖν ἐσπούδαζεν ἄριστος. *Neque enim*
optimus videri, sed esse studebat. [Plura habes in
 Annot. ad Greg. Naz. Or. in Cæsar. p. 23,
 l. 26 seqq.]

Ibid. B 3. *Homo quidam.* Interpres scripserat,
Homo quidam in foro, at Plutarchus in *Vita Periclis*
 pag. 154, [p. 281 ed. Steph.] κακῶς ἀκούων ὑπό-
 πνος τῶν βδέλυγῶν καὶ ἀκολάστον, *cum improbus*
et petulans homo quidam contumelia ipsum et ma-
ledictis insectaretur. Illud autem, quod de suo adje-
 cit Basilius, ὅπως αὐτῷ μὴ, sic expresserat in-
 terpres: *Ne quid in philosophiæ studio admitteret.* D
 Sub finem paginæ Euclidis apophthegma, quo
 fratrem iratum placavit, duobus locis expressit
 Plutarchus in libro *De ira cohibenda* [p. 822]: ἀπ-
 ολοίμην, εἰ μὴ σε τιμωρησαίμην, *peream, nisi te*
ulciscar; ἐγὼ δὲ ἀπολοίμην, εἰ μὴ σε πείσαιμι. *Ego*
vero peream, nisi te in meam traduxero sententiam;
 et lib. *De amore fraterno* [p. 869]: Ἐγὼ δὲ εἰ μὴ
 σε πείσαιμι πάνσατθαι τῆς ἀρχῆς, καὶ φιλεῖν ἡμᾶς,
 ὡς πρότερον ἐγίλεις. *ego vero, nisi tibi persuasero,*
ut posita ira nos ames, sicut olim. Animadverten-
 dum hic est interpretem de suo addidisse, *patienter*
laturum, quod neque Basili neque Plutarchi tex-
 tus agnoscit.

Ibid. C 14. *Talis faciebat.* Ὁ θεῖον ἐποίησε. Cor-
 narius vertit, *Ille faciebat.* Ita melius exprimitur
 formula inscriptionum sine titulorum, quibus opi-
 fices varii, ut statuarii et pictores, operum se
 auctores profitebantur: quem morem illustrat te-
 stimonio Plinii in præfatione *Historiæ naturalis* R.
 P. Andr. Schottus noster: *Ex illis nos velim in-*
telligi pingendi fingendique conditoribus, quos in
libellis his invenies, absoluta opera, et illa quoque
quæ mirando non satiamur, pendentis titulo inscri-
psisse, ut Apelles faciebat, aut Polycletus, tanquam
inchoata semper arte, et imperfecta, ut contra judi-
ciorum varietates superesset artifici regressus ad
veniam velut emendaturo quidquid desideraretur, si
non esset interceptus. Itidem Politianus cap. 47
Miscellaneorum veterem inscriptionem marmoreæ
 basis Romæ inventæ addit, Σέλευκος βασιλεὺς Λύ-
 σιππος ἐποίησε. *Seleucus rex Lysippus faciebat:*
agnovimus, inquit, non temere illic ἐποίησε potius,
quam ἐποίησεν, hoc est, faciebat, quam fecit.

Col. 578 C 8. *Non saburratorum.* Ἄνερμάτι-
 στον non est *sine arte navigium*, ut ediderat inter-
 pres, sed, *quod non est ἐρματιζόμενον, saburra*
stabilitum, ut apud Basilium sumi testantur vul-
 gata Lexica, et apud Philonem, lib. III *De Vita Mo-*
sis, nonnulli dicuntur ad pietatem minime obfir-
 mati, ἐνιοι τῶν πρὸς εὐσέβειαν ἀνερματιστῶν. Chry-
 sostomus, in *psalmum* VI, pag. 64: Ὡς περ πλοῖον
 ἀνερματιστον τῆ τῶν ἀγρίων πνευμάτων ἐκδοθῆν
 ῥύμη ταχέως καταποντιζεται. *quemadmodum na-*
vigium non saburratum violentorum ventorum im-
petui relictum celeriter submergitur; et in cap. V
 Isaïæ, pag. 717: Καθάπερ πλοῖον ἀνερμάτιστον καὶ
 κυβερνήτου καὶ ναυτῶν ἀπεστερημένον ἀπλῶς καὶ
 εἰκῆ φέρεται. *Ut navis non saburrata, et guberna-*
tore destituta e! nautis temere fertur et fortuito.

Ibid. 10. *Sed quemadmodum.* Hæc in com-
 pendium ita redegerat interpres, non sine senten-
 tiæ auctoris dispendio: *Et in gymniciis certamini-*
bus nemo sese ad palæstram aut pancration exer-
cens. Item immutavimus illud, *statua plumbo cir-*
cumdata, συνδεδεμένη, proprie *colligata, vel devinc-*
ta; γομφουμένην alii dixissent. Tertullianus in *Apolo-*
getico, *Ante plumbum et glutinum et gomphos sine*
capite sunt dii vestri. In *Agone Tyrsi*, *Mundum ista*
simulacra regere non possunt, quia magis ipsa re-
guntur gomphis ferreis, et plumbo et saxo. Cicero
 in fragmentis librorum *De Republica* apud Macro-
 bium [Somn. Scip. 1, 4], *Virtus non statuas plumbo*
inhærentes, nec triumphos arescentibus laureis de-
siderat. De Milone Pausanias in *Heliacis* pag. 191.
 [6, 14, pag. 486 ed. Kuhn.]: Ἰστώμενος δὲ ἐπὶ
 ἀκλειμένῳ τῷ δίσκῳ, γέλωτα ἐποίηστο τοὺς ἐμπί-
 ποντάς τε καὶ ὠθοῦντας ἀπὸ τοῦ δίσκου. *Peruncto*
disco cum institisset, omnes ludibrio habebat, qui
se detrudere quanto vis impetu facto conarentur.
 Philostratus, in *Vita Apollonii* lib. V, cap. 9, non
 scuto, vel disco uncto, sed cuivis loco insistentem
 non potuisse depelli ait. Τὸν ἀθλητὴν ιστοροῦσι τοῦ-

τον ἄτρεπτον γενέσθαι, καὶ μὴ ἐκβιβασθῆναι ποτε τοῦ A χώρου ἐν ᾧ ἔσται. Aiunt hunc athletam, e loco ubi semel constitisset, nulla potuisse vi dimoveri, sed immobilem permansisse.

Col. 582 B 2. *Ac pertusum.* Hæc substituta sunt in locum illorum Volaterrani verborum, *ac fracta dolia implere.* Jam monuimus τετραμένον rectius scribi quam τετριμένον, in iis quæ annotata sunt in homilias *De jejuniis* pag. 9. Hic addo proverbium istud hoc loco etiam τάττεσθαι ἐπὶ τῶν διακενῆς πονούντων, de frustra laborantibus dici, ut in Appendice Vaticana proverbiorum docetur, quem admodum alterum proverbium, ξαίνεις εἰς πῦρ, *ignem gladio dissecas,* quod hic ingerit etiam Basilii, λέγεται ἐπὶ τῶν μάτην κακοπαθούτων, *in eos jactatur, qui frustra malis divexantur,* ut exponit B Zenobius Centur. 5, proverb. 27. Aristides itidem orat. quæ inscribitur *Apologia quatuor rhetorum:* Ἐλελήθεις δὲ ἄρα σαυτὸν ἀπάσαις ταῖς παροιμίαις ἐνεχόμενος εἰς πῦρ ξαίνων, καὶ λίθον ἐψών, καὶ σπείρων τὰς πέτρας. *Non intelligebas teipsum omnibus illis proverbiiis obnoxium esse, quod ignem diverberares, quod lapidem elixares, quod in saxa semen jaceres.* Plato ipse libro vi *De legibus* [t. VIII, p. 309 ed. Bipontin.]: Ὀλίγου δὲ ποιεῖν τὸν νομοθέτην τὸ τῶν παιζόντων, εἰς πῦρ ξαίνειν. *Ut propemodum legislator faciat, quod solent qui ludunt ignem, dividentes.* Vidit a Platone usurpari de iis qui frustra moliuntur, quod effici nullo pacto queat, Erasmus Roterod. Chiliade 1, cent. 1, [p. 16 ed. Froben, 1546, in-fol.] dum explicaret Pythagoricum symbolum, Πῦρ σιδήρῳ μὴ σκαλεύειν, *Ignem gladio ne fodito,* et Chiliade 1, cent. 4 proverb. 53, perperam confudit proverbium istud cum præcepto Pythagoræ, quemadmodum et inepte appellavit hanc parænesim *Epistolam ad nepotes;* præceptum enim illud vetat, ne ignis exagitetur, hoc est, ne potentium iracundia irritetur; hoc proverbium indicat eos ignem velle dissecare sive flammam velut in partes dividere, atque id aggredi quod fieri nequit. Eodem errore lapsus est interpres *Moralium orationum,* quas Symeon Logotheta ex Basilio collegit, in ea quæ numero xvi est *De ingluvie,* dum vertit, *Nam aperte ignem fodiunt, cribro aquam ferunt pertuso dolio aquam hauriunt.* Græce enim est ut hoc loco, D Ἀτεχνῶς εἰς πῦρ ξαίνοντες, καὶ κοσκίνῳ φέροντες ὕδωρ, καὶ εἰς τετραμένον ἀντλοῦντες πίθον. Proinde corrigendum est, *Nam aperte ignem dissecant, cribro aquam ferunt, et in pertusum dolium infundunt.*

Ibid. 5. *Vel adversa fortuna.* Diogenes Laertius pag. 399 [ed. Casaubon., 1613, in-8.]: Μειράκιον ἰδὼν καλλωπιζόμενον ἔφη· Εἰ μὲν πρὸς ἄνδρας, ἀτυχεῖς· εἰ δὲ πρὸς γυναῖκας, ἀδικεῖς. *Adolescentem intuens Diogenes se componentem, Si quidem, inquit, ad viros, infeliciter: sin autem ad mulieres, injuste.* Ἐταιρεῖν hic est meretricio more se prostituere, unde proverbium apud Græcos οὐδαῖς κο-

μήτης. Interpres ediderat hoc loco: *Nam quid ex talibus expectandum aut suspicandum, nisi ut lascivus ille ornatus feminas prætereuntes invitet, aut alienis matrimoniis insidietur?*

Col. 583 A. 6. *Domum reverterentur.* Plas ergo fecere, quam scripserat interpres, *sane omnes erubere.* Severinus Boethius, lib. 1 *De musica.* cap. 1, rem ita narrat: *Pythagoras ebrium adolescentem Taurominitanum, qui rivalis sui domum vellet amburere, cum intellexisset sono Phrygii modi incitatum esse, mutari modum præcepit, atque ita furentis animum adolescentis ad statum mentis pacatissimæ temperavit.* Quod scilicet M. Tullius commemorat in libro quem de consiliis suis composuit: *cum vinolenti adolescentes, tibiæ cantu instincti, mulieris pudicæ fores frangerent, admonuisse tibicinam ut spondæum caneret Pythagoras dicitur; quod cum illa fecisset, tarditate modorum et gravitate canentis illorum furentem petulantiam consedasse.* Neuter ex his modum fuisse Dorium tradit, quem præscripsit Pythagoras; conveniunt tamen cum hoc Basilii additamento, quæ de Dorio modo Athenæus lib. xiv [p. 624, D.]: Ἡ μὲν Δωριος ἀρμονία τὸ ἀνδρῶδες ἐμφαίνει καὶ τὸ μεγαλοπρεπές, καὶ οὐ διακεχυμένου οὐδ' ἱλαρόν, ἀλλὰ στυθροπὸν καὶ σφοδρόν· *Doricus harmoniæ modus virilem præ se fert gravitatem et magnificentiam, non diffusus aut hilarior, sed tetricus et vehemens;* et Lucianus in *Harmonide* [c. 1]: τῆς ἀρμονίας ἐκάστης διαφυλάττειν τὸ ἴδιον, τῆς Φρυγίου τὸ ἐνθεον, τῆς Λυδίου τὸ Βακχικόν, τῆς Δωρίου τὸ σεμνόν· *conservare singulorum centuum proprietates, in Phrygio quiddam attentum, in Lydio Bacchicum furorem, in Dorio gravitatem.* Plinius demum lib. 11, cap. 22, Saturnum Dorio moveri phthongo scribit, Jovem Phrygio, ex Pythagore doctrina.

Ibid. B. *Aut ea quæ sub ventre.* Non ut interpres, *ventri aut femori servire.* Usitata locutio Basilio ad indicandas venereas libidines. Comment. in Isa., p. 405, τῶν κατὰ γαστέρα ὀρέξεων καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα. Gregorii Nazianz. Orat. 16, pag. 250: Μὴ κακοὶ νομιζοίμεθα καὶ δοῦλοι γαστρὸς καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα· *Ne nos mali existimemur, ac ventris, et eorum quæ sub ventre sunt mancipia.* Gregorii Nysseni *De virginitate* pag. 561: Καθάπερ πρὸς τὴν νομὴν τὰ βοσκήματα μόνῃ τῇ γαστρὶ, καὶ τοῖς μετὰ γαστρὸς ζῶν, *tanquam ad pabulum pecudes ventri soli, et iis quæ post ventrem sunt deditus vivit.* Sic malim vertere, quam cum interprete, cæterisque ventris vitium consequentibus, et fortasse aptius legeretur μετὰ γαστέρα, quod alii auctores dicunt ὑπὸ γαστέρα.

Col. 586 B 4. *Excestitæ filium.* Diogenes Laertius: Σόλων Ἐξηκαστίδου Σαλαμίνιος· Versus qui citatur, Cornarii Latino versu expressus, inter Solonis carmina est numero 71, inter *Gnomica* Theognidis 227, quod vero sequitur distichum 1151.

Col. 587 A 13. *Et quemadmodum.*] Hæc truncata fuerant ab interprete, *Vituperat, more polypo-*

dis, qui colorem terræ quam attigerit reddit. Sed ista. Plutarchus hæc Basilium videtur docuisse, cujus hæc verba sunt in libro *De discrimine adulatoris et amici* pag. 52 [§ 67] : Τὰς δὲ τοῦ κἀλακὸς ὡσπερ πολὺποδὸς τροπὰς ῥᾶστα φωρασσειεν ἂν τις, αὐτὸς ἐπὶ πολλὰ δοκῶν τρέπεσθαι. *Cæterum adulatoris veluti polyphi mutationes facile deprehendet, qui seipsum simulabit varie mutari.* Et in libro *De amicorum multitudine* [p. 167], Theognidis proferit hoc distichum :

Πολύποδος νόον ἴσχει πολύφρονος ὅς ποτὶ πέτρῃ
Τῆπερ ὀμιλήσῃ, τοῖος ἰδεῖν ἐφάνη.

Polypodis mentem versuti sume, sub omni

Qui visu præbet se similem lapide.

Ex initio distichi hujus proverbium conflavit Erasmus, immerito ; neque enim apud auctores in proverbium videtur abiisse, verum aliter efferri solet apud Græcos, ut constat ex Diogeniano Centuria 7, 73 : Πολύποδος ὁμοιότης. Πρὸς τοὺς ἐξομοιουντας ἑαυτοὺς οἷς βούλονται. *Polybi similitudo. In assimilantes se iis, quibus voluerint.* Et in Collectaneis ex Suida cent. 2, 98.

Ibid. C. 6. *Qui longissimæ.* Corrigendum in Græco arbitror παρ' ἡμῶν. Interpres tantum ediderat, *Mathusalem illius, qui mille annos* ; et paulo post ἡδὺν δὲ προσδοκᾷ, *eligere vitam, jucunditatem vero illius exspectandam esse ex usu rerum optimarum.* Sed hoc vult Basilius, sperandum esse, ut quæ aspera sunt, consuetudine fiant mollia. Cicero, II *Tuscul.* [c. 16] : *Ferre laborem, contemnere vulnus consuetudo docet.* Item [c. 17] : *Consuetudinis magna vis est. Pernoctant venatores in nive, in montibus uri se patiuntur. Pugiles cestibus contusi*

ne ingemiscunt quidem. Sallust. in *Jugurtha* [c. 81]. *Benefacere ex consuetudine in naturam vertitur.* Cæterum moniti hujus auctorem prodidit Plutarchus in libro *De exsilio* pag. 602 [p. 1069 ed. Steph] : Τὸ καλὸν ἐκείνο παράγγελμα τῶν Πυθαγορείων. Ἐλοῦ βίου ἀριστον, ἡδὺν δὲ αὐτὸν ἢ συνήθεια ποιήσει. *Pulchrum illud Pythagoreorum præceptum : Dilige vitæ rationem optimam, suavem eam consuetudo faciet.*

Col. 590 B. Mamantis martyr, qui Aureliano imperatore passus est Cæsaræ Cappadociæ, memoria celebratur in Menologio Græcorum ad IV Nonas Septembris, in Martyrologio Romano XVII Augusti. Agit et S. Gregorius Nazianzenus in Orat. in novam Dominicam de eo, et Sozomenus lib. 5, c. 2 *Historiarum Ecclesiasticarum.* Fortunatus in Actis S. Radegundis, lib. 2, reliquias ejus aliquas in Galliam translatas fuisse testatur.

Col. 613 A 9. *Dæmonum.* Hexameter versus est, quem desid. Erasmus in proverbio, *Arena superat*, exprimit hoc Latino :

Mensura est pelagi, et numerus mihi notus arenæ :

sed cum addit hoc oraculo Dei sapientiam ineffabilem comprehendere, non videtur meminisse dæmonis hanc vocem fuisse a Pythia emissam, ut scribit Herodotus lib. I : Ἐν δὲ Δελφοῖσιν ὡ Πυθίῃ ἐν ἐξαμέτρῳ τόνῳ λέγει τάδε· Οἶδα ἐγὼ ψάμμου τ' ἀριθμὸν. Hæc Apollo Lydis a Cræso missis respondit. Scripsit tamen Archimedes librum *De numero arenæ maris*, de quo Clavius noster in Commentariis in sphaeram.

IN LIBROS DE BAPTISMO.

Merito sane præfixerat his libris quispiam ex iis, qui superioribus Latinis editionibus præfuerunt, monita quædam quibus lectorem monebat, ut quoniam non alium nacti erant interpretem, quam hominem Zuinglianæ doctrinæ suspectum, ac proinde a catholica alienum, sibi ab eo caveret ; cum illius καινοτομίας studiosi, sacramentorum vim et efficaciam mirum quantum elevent, et cum ipsi baptismo, tum cæteris gratiæ divinæ vasis minus quam par sit tribuant. Quo nobis crebrius faciendum erit, ut quæ loca sunt in hæc editione recensita cum ex collatione cum aliis auctoris locis, tum ex aliorum Patrum consensu et συναρδία fideliter asseramus. Verterat igitur pag. 624, C, 8, Volfangus Musculus, cui tribuitur in editione Basiliensi anni 1540 hæc interpretatio, *de posteriore nostram sententiam quæsisistis* ; item illud : Ἐτοιμοὶ ἔσεσθε, *parati estote omni vos interrogandi respondere, rationemque communis fidei reddere, rationem de Dominico secundum Evangelium baptismo reddimus.* Usurpat Basilius verba Petri apostoli, I Petri III, 15, nisi quod pro αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον legit, ἐπερωτῶντι ὑμᾶς λόγον, et addit verbum ἔσεσθε. Ubi ad-

vertendum, præstantius esse Joannis baptismo Christi baptisma, ex sententia Basili, contra quorundam ἑτεροδόξων profanam novitatem.

Col. 1515 A 9. *Juxta propositum.* Interpres scripserat, *scopo div. benepl. constantes immoremur*, item omiserat adverbium, *alicubi*, ὀριστικῶς που προσταχθέντα, *ut definite præcepta* : rectius Janus Cornarius, *strictim præcepta sunt* ; quæ enim circumscripta sunt certis limitibus, minus diffusa sunt ; et opponit τῷ ὀριστικῶς, καὶ τῷ ἀπλῶς, τὸ σαφῶς. Germanus huic locus est apud eundem, Basilium, tomo II, Regula breviori 267 : Τὰ ἀμφίβολα καὶ ἐπικεκαλυμμένως εἰρησθαι δοκοῦντα ἐν τισὶ τόποις τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ὑπὸ τῶν ἐν ἄλλοις τόποις ὁμολογουμένων σαφηνίζεται. Non tamen hinc inferre lector debet omnia Scripturæ loca obscuriora, ex aliis dilucidis facile a quovis explicari posse : nam ita falsum esset dicere obscuram esse Scripturam, quod tamen asserit Basilius in præmio Comment. in *Isaiam* pag. 382 : γυμνάσιον ἡμῶν τῆς διανοίας ἐμνηχανήσατο τὴν ἐν ταῖς Γραφαῖς ἀσάφειαν ἐπ' ἰωφελείᾳ τοῦ νοῦ· et posset unusquisque, nihil moratus auctoritatem Patrum, Scripturam exponere, quod

tamen illum non præstitisse testatur Rufinus, lib. xi, cap. 9, hæc de illo et de Gregorio Nazian. scribens, *Ambo Athenis eruditi solis divinæ Scripturæ voluminibus operam dabant, earumque intelligentiam, non ex propria præsumptione, sed ex majorum scriptis et auctoritate sequebantur.* Porro Augustinus etiam libro *De doctrina Christiana*, cap. 25, et alii Patres docent difficiliora loca ex clarioribus exponi debere; sed difficilimum tamen esse asserimus hujusmodi locorum collationem ita instituire, ut quem locum tu putas clariorem esse, ideoque ex alio loco interpretandum, is revera sit clarior, et non contra potius obscurior: ex quo idcirco non alterum interpretari, sed eum ex altero sit necesse. Plura Gregorius de Valentia, Ordinis nostri theologus, in hanc sententiam *Analysis fidei* lib. v, cap. 2.

Col. 1318 C 10. *Gratias ago.* In Vulgata Latina ad Romanos vii, 2, legimus, *Gratia Dei per Jesum Christum:* at in quibusdam libris Græcis, *Χάρις δὲ τῷ Θεῷ, Gratia autem Deo:* in aliis *Εὐχαριστώ τῷ Θεῷ, Gratias ago Deo,* quomodo et hic apud Basilium, et apud Chrysostomum, homil. 13 in Epist. ad Rom. pag. 140 Græco-Latinæ editionis, ubi scribendum, ut hoc loco, *Gratias ago Deo per Christum:* nam illud *meo* Latinæ editionis, Græca quæ exstant non agnoscunt.

Col. 1323 A 8. *Quod per baptismum.* Non ut antea, *in baptismo aquæ.* Trina scilicet sit abrenuntiatio in baptismo, qua profitemur nos nuntium remittere Satanæ, et angelis, et pompis ejus. Chrysostomus, homil. 31 ad Antiochen.: *Διὰ τοῦτο καὶ κελευόμεθα λέγειν, Ἀποτάσσομαί σοι, Σατανᾶ, Propterea jubemur dicere, Abrenuntio tibi, Satana:* et auctor noster lib. *De Spiritu sancto* cap. 27: *Ἄλλα δὲ ὅσα περὶ τὸ βάπτισμα ἀποτάσσεισθαί τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.* Simile illud eadem col., *dum ab omni re diabolo grata abstinemus: quod Musculus ediderat, per id quod ille nihil in nobis habeat.*

Col. 1324 C 14. *Ἀμετωρίστου.* Hoc epithetum obedientiæ omiserat interpres, quod opinor idem valet, ac si *ἀμετάθετον*, vel *ἀμετάβλητον* dixisset, *quod differri non debeat*, et ut ait in Regula fusius disputata 41, p. 387: *Τὸ ἐν παντὶ εὐπειθὲς ἀποδοχῆς ἄξιον, καὶ ἐν σπουδῇ ἀόκνῳ καὶ ἐπιμετείᾳ προσεχεστέρᾳ ἀμέμπτως ἀποπλήρουσιν,* et Regula breviori 114; *Ὡς τοῦ Θεοῦ θέλημα σπουδαιότερον καὶ ἐπιμελέστερον καταδέχασθαι χρὴ,* et *Constitutionum monastic.* cap. 19, pag. 563, *Ἀκριβεστάτην παρὰ τῶν αὐτοῦ ἀπαιτεῖ τὴν εὐπειθειαν,* et, *ἀναμφίλεκτον τὴν ὑπακοήν ἀπαιτεῖ, absque ulla disceptatione vel cunctatione obedientiam requirit.*

Col. 1327, A 7. *Summitatis auriculæ.* Non *mutilatio auriculæ*, ut vertit Musc.; nam *λοβός* extremum auriculæ significat, cujus crebra mentio in consecratione sacerdotum; Levitici viii, 23, *Καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸν λοβὸν τοῦ ὠτός δεξιῦν, et imposuit super extremum auris dextræ;* et Levit. xiv, 14, de eo qui mundatur, *Καὶ ἐπιθήσει ἐπὶ τὸν λοβὸν τοῦ ὠτίου τοῦ καθαριζομένου. Et imponet super extre-*

mum auriculæ ejus qui mundatur. De integritate membrorum corporis, quæ requiritur in sacerdote, qui altari inserviat, agitur Levitic. xxi, 17: *Ἄνθρωπος τυφλός, ἢ χωλός, ἢ ὠτόμητος, ἢ ἄνθρωπος ᾧ ἂν ἦ ἐν αὐτῷ σύντριμμα χειρὸς, οὐκ ἐγγιζεῖ τοῦ προσεγγεῖν.* *Homo cæcus, vel claudus, vel truncatus auribus, vel manibus sectis, non appropinquabit ut offerat;* et Levit. xxii, 23: *Μόσχον ἢ πρόβατον ὠτόμητον οὐ δώσετε.* *Vitulum vel ovem sectam auribus non dabitis.* At mutilationis τοῦ λοβοῦ ὠτίου nullam expressam arbitror in Scriptura mentionem exstare. Paulo post, *τὴν ὑπεροχὴν δείξαντες* necesse non fuit ut verteret interpres, *quæ a nobis exigatur justitiæ præstantia;* non enim de justitia nostra hic agitur, sed de novæ legis supra veterem excellentia. Porro in quibusdam libris veteribus legitur Matthæi xii, 6, ut hoc loco et apud Theophylactum, *τοῦ ἱεροῦ μείζον ὧδε, templo majus aliquid est hic:* at in Vulgatis excusis, *μείζων, major est hic.*

Col. 1330 A 3. *Fuerit denuo.* Correximus illud interpretis, *natus fuerit e supernis.* Licet enim *ἀνωθεν* idem valeat nonnunquam quod *desuper*, ut Joannis xix, 11, *Εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἀνωθεν.* *Nisi tibi datum esset desuper;* hic tamen id sonat, quod iterato fit, ut constat ex Augustino, *De peccatorum meritis et remiss.*, cap. 27, et Chrysostomo Homilia 24 in Joannem, *τὸ ἀνωθεν ἐνταυθα οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ φασιν, οἱ δὲ ἐξ ἀρχῆς.* *Ἀνωθεν hoc loco alii e cælo, alii iterum exponunt.* Sed insistit potissimum illi expositioni, quæ de regeneratione baptismi vult locum intelligi: *Ἐάν μὴ γεννηθῆς ἀνωθεν, ἐάν μὴ μετὰ σπινθηρος πνεύματος τοῦ διὰ τοῦ λούτρου παλιγγενεσίας, οὐ δύνασαι περὶ ἐμοῦ τὴν προσήκουσαν θόξαν λαβεῖν.* *Nisi genitus fueris denuo, hoc est, nisi spiritus per regenerationis lavacrum particeps efficiaris, non poteris convenientem de me opinionem concipere.* Emendandus est et alius huic similis locus pag. 629, *Qui e supernis generantur, promissionem habent.* In eo vero qui sequitur, *nisi quis natus fuerit ex aqua,* non expresserat illud *ἐξ ὕδατος* interpres, ut facile solent ejusmodi novatores sacramento baptismi carere, ac si aqua desit, fide sola niti, quam ob causam et fide parentum filios fieri salvos contendunt, licet baptismi minime sint abluti, utpote qui sancti sint, si fidelium soboles, et si prædestinati sint, absque baptismi salventur: quod tamen falsum esse contendit S. Augustinus, lib. iii *De origine animæ*, cap. 10.

Ibid. A 9. *Quæ desunt passionum.* Musculus ediderat, *Apostolus afflictiones illas Christi, quæ adhuc deerant:* nos Vulgatæ Latinæ verba substituímus. Tertullianus, v in Marcionem 19, *adimplere se reliqua passionum.* Ambrosius in Commentario: *Suppleo reliquias pressurarum Christi.* Quod idcirco notandum censuimus, quod hinc arripiat ansam ὁ ἑτερόδοξος merita operum labefactandi, quibus nos satisfacere dicimus. Nam ut ait Photius, *χρεώσται πάντες καθεστήκαμεν ἀντὶ τῶν μυρίων ἐκείνων καὶ σωσι-*

κόσμων παθῶν καὶ αὐτοὶ ὑπομένειν καὶ ἄνταιν ἀγειν παθήματα καὶ θλίψεις. *Omnes debitores constituti sumus ob innumeras illas et mundum salvantes afflictiones. Nostræ itaque sunt illæ afflictiones, non Christi, sed reliquiæ seu defectus passionum Christi; quia post illius passiones, hoc nobis superest faciendum.*

Ibid. C. 5. *secundum Lucam.* Non, ut interpres volebat, *Evangelio Lucæ*: nimirum cap. ix, 62. Est enim, ut in Latinis codicibus scriptum reperitur, *Sacrosanctum Jesu Christi Evangelium secundum Matthæum, vel Lucam*, id est, prout scriptum est a Matthæo vel Luca: itaque merito reprehenditur ab ipso Beza Sebastianus Castalio, quod verterit, *auctore Matthæo*; Deus enim auctor libri est, scriptor Matthæus vel Lucas.

Col. 1531 D 5. *Ad pœnitentiam.* Rescribe ut in Vulgata Matthæi iii, 11, *in pœnitentiam.* Erasmus vertit, *ad pœnitentiam*: at Beza et cæteri νεωτερισται, *ad resipiscentiam*, quod nimirum externum baptismi signum homines de corrigenda vita admoneat tantum: pœnitentiæ vero vocem non usurpant, quod ex hoc dicendi genere, inquit, multi imperiti occasionem opinionis de satisfactione arripuerint. Catholici vero illam usurpant, quod externum dolorem ac pœnam ex interna conversione profectam significet, non solum vitæ corrigendæ propositum. Vide Bellarminum cardinalem illustriss. lib. i *De pœnitentia*. cap. 7. In sequenti periodo epithetum *sanctum* addidimus e Græco, ab interprete omissum, quo evidentius convincuntur erroris Calvinistæ, qui baptismum Joannis æquare Christi baptismo non verentur.

Col. 1534 B 8. *Sine ulla prorsus.* Ne quis adducere-
tur verbis interpretis, ut crederet Basilium velle baptismum Joannis gratiam contulisse, ac peccata remisisse, his substitutis, illa expunximus, *nec ullam prorsus faciebat ad gratiam Dei et Christi ipsius perveniendi dilationem.* Non enim dubium est, quin baptismus Joannis potuerit peccata remittere ex devotione ac fide accedentium, vel etiam ex contritione, quomodo intelligenda censet similia Basilii verba et fratris ejus Gregorii idem doctissimus cardinalis lib. i *De baptismo*, cap. 21.

Col. 1535 C. *Illud igitur.* Ex hoc loco male vertisse Musculum intelligimus antea ἄνωθεν, *de supernis*, ut superius annotatum est; idque illum tandem agnovisse quod Nicodemi responsum arguebat, Christum scilicet usum esse vocabulo, quo iteratio quædam indicaretur. Porro ex historia Job, qui deinde notatur locus, a correctore sine causa expletus est addito verbo ἦ, quod ab excuso aberat, et a vulgatis Scripturæ libris, sicque legendum in Latino textu, *etiamsi vita ejus sit unius diei.* Apud LXX sic est, ἀλλ' οὐθεις ἓν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Olympiodorus in Catena Nicetæ Τί γάρ, φησὶ, μακρὰ δεῖ περὶ ἀνθρώπου λέγειν ὅπου γε καὶ αὐτὴ ἡ ἀνθρωπίνη γέννησις οὐκ ἀνευ ῥυποῦ καὶ ἁμαρτίας τυγχάνει; Ὅθεν καὶ βαπτίζεται

τὰ βρέφη, τὸν διὰ τῆς παριδάσεως τοῦ Ἀδάμ ῥύπον ἀποπλυνόμενα. *Quid attinet, inquit, de homine plura dicere, quandoquidem neque hominis procreationem sine sorde ac peccato esse contingit? Proinde baptizantur infantes, ut macula, quam ex Adami prævaricatione contraxerunt, abluatur.*

Col. 1538 B 2. *In eam formam.* Locus est in Epist. ad Romanos vi, 17, ubi Vulgata, *in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis*; nec aliter vertitur apud Origenem et Ambrosium, cum et ipse Musculus infra eo redierit pag. 636, D 5, licet Beza scripserit, hunc ipsum Basilii locum citans, *auscultatis ei formæ doctrinæ.*

Col. 1542 C 3. *Mori peccato.* Unum ex tribus omisit interpres, ἐαυτῶ τε, *sibi ipsi*, et illud, κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν βιωῶν, vertit, *secundum incorporationem vitæ, corde, sermone.* Ita scilicet Apostolus ad Romanos xiv, 17, *Nemo enim nostrum sibi vivit*: et II Cor. v, 15, *ut et qui vivunt, jam non sibi vivant.*

Col. 1543 B 1. *Itaque deposita.* Cum dixerit auctor, ἀποθέμενοι τὴν σκληρότητα τῆς ἀπειθείας, et subjunxerit oppositam εὐπειθειαν καὶ ὑπακοήν, malui cum Cornario Latine reddere, *deposita obedientiæ duritie ostendamus.* Sic et Ephesior. v, 6, *υἱοὺς ἀπειθείας*, quos Vulgata, *filios diffidentiae* vertit, et cum ea Budæus ac Tertullianus, *filios incredulitatis*; Cyprianus *contumaciæ filios* appellat. Rursus obsonia peccati mortem hic dixit Musculus, cum posset Vulgatæ verbis uti clarioribus, Roman. vi, 23. *Stipendia enim peccati, mors.* Gregorius Nazian ὀψώνιον exponit τὸ βασιλικὸν σιτηρέσιον, *regium commeatum.* Glossarium vetus, *stipendium, ὀψώνιον στρατιωτικόν.*

Col. 1550 A 10. *Illud, Si enim.* Duas periodos prava interpunctio ex una conflat, et perperam inculcatum fuerat ab interprete, *adimpletur nunc illud.* Locus est Roman vi, 5. Basilus ait, futurum ut in iis, qui custodierint dictum illud (*Si complantati*), promissio illa adimpleatur, *et resurrectionis participes erimus.* Rursus illud, δὲ ἐπικρίναντος, interpretatus est Musculus *somnium secunda expositione confirmatius reddidit*: at secunda expositio potest esse Josephi post primam alterius. Scriptura vero bis eundem Joseph ait exposuisse somnium regis: idem quippe valet hic ἐπικρίνειν, quod apud LXX συγκρίνειν, Genes. xli, 15: *Καὶ ὁ συγκρίνων οὐκ ἔστιν αὐτό, et non est qui illud interpretatur.*

Col. 1551 B 2. *Omnino.* In Basiliensi posteriori edit. mendose fuit excusum πάντας, interpres autem legisse videtur πάντως (*omnino baptismi pacta etiam postremo tandem servantes*). Emendandum πάσας. Paulo post idem scripserat, *declinantem a me malignum non agnoscebam*: at psalmo c, 4, scriptum est ἐκκλίνοντος ἀπ' ἔμου τοῦ πονηροῦ οὐκ ἐγίνωσκον. Quæ Latine expressimus ut apud Augustinum et in veteri Psalterio Latino sunt expressa. Athanasius in Catena Græca sic exponit: Οὕτως νὲ οὐθενὶ μέρει ἐποιούμην τοὺς πονηροὺς, ὡς καὶ

τὴν παρουσίαν καὶ τὴν ἀπουσίαν αὐτῶν ἀγνοεῖν· διὸ καὶ ἀπαρόντων οὐκ ἐγίνωσκον, οὐκοῦν οὐδὲ παρόντων εἰ παρῆσαν ἐγίνωσκον. *Ita nullo in numero erant apud me maligni, ut et præsentiam et absentiam illorum ignorarem. Quamobrem et cum a me discederent, non cognoscebam, proinde neque cum adessent noveram. num adessent.*

Col. 1562 D 4. *Ut sedeant.* Ita plane Basilium hunc versum extulit, ut se habet apud LXX, τοῦ συγκαθῆσθαι αὐτούς, non συγκαθίζειν, ut legisse vel intellexisse videtur interpres scribens, *ut illos mecum habitare faciam.* S. Hieronymus ex Hebræo, *ut habitent mecum.* Sequitur ex eodem psalmo, οὐ κατεύθυνεν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν μου, quod interpres vertit, *prosperare non egit*, quasi esset οὐκ εὐθύνησεν. Itala seu Vulgata Latina vetus e Græco, *non direxit in conspectu oculorum meorum*, et ita scribendum hoc loco S. Hieronymus, *loquens mendacium non placebit in conspectu oculorum meorum.* Joan. Campensis, *non durabit apud me.* Munsterus, *neque firmus manebit coram oculis meis.*

Col. 1566 B 4. *Filii Dei.* Scribendum, *Dei fieri, Dei, qui dicit*, non ut interpres, *dicente Deo*, verba enim sunt Dei apud prophetam, non Jeremiam LI, 26, ut notarat Cornarius, sed Isaiam LII, 11, ex quo etiam citatur ab Apostolo, II Corinth. VI, 17.

Col. 1574 A 2. *Et locum et mores.* Paronomasia est in Græco, τὸν τόπον καὶ τὸν τρόπον· interpres ediderat, *locum et vitæ modum, et pristinae vitæ socios, ut patri consentientes promereamur baptizari.* Atqui sæpe fit mutatio loci, non ingenii, ut loquitur Cicero *Orat. pro Quintio*, et Horat., lib. I *Epist.*, 11, 27 :

Cælum, non animam mutant qui trans mare currunt. Æschines in *Ctesiphontem*, τόπον, οὐ τρόπον μετέβαλεν, *locum, non mores mutavit*, ut citat Lambinus; sed apud Æschinem legimus, οὐ γὰρ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν τόπον μόνον μετέλλαξε, *non enim mores, sed locum solum mutavit.* Deinde illud, τῷ πνεύματι στοιχοῦντες, quia scriptum fortassis offendit. Musculus in ms. πνεύματι στοιχοῦντες, quasi esset πνεύματι, putavit legendum πατρί, neque vidit voces ab Apostolo mutuari Basilium Galat. V, 25 : *Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχοῦμεν.* *Si vivimus spiritu, spiritu et ambulemus.*

Col. 1578 C 8. *Citra constringentem charit.* Hæc ita fuerant ab interprete Latine expressa : *Dum sine socia charitate vescitur? Judicemus itaque hoc, ne nobis ipsis vivamus, sed ei qui pro nobis est mortuus.* Quasi nimirum esset ὥστε κρίνωμεν. Usurpat auctor Apostoli verba ex II Cor. V, 14, 15 : *Ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο ὅτι εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον.*

Col. 1579 D 7. *Peccatorum carnis.* Non fuit causa cur insereret interpres *videlicet* inter has duas dictiones, cum sit Græce ἀμαρτιῶν σαρκός, *peccatorum carnis*, quomodo et in Græcis Apostoli legitur libris, et apud S. Augustinum, *epist.* 59, quæst. 7, Colossens, II, 11, in Vulgata, *in exspoliatione cor-*

poris carnis; quomodo et apud S. Joannis Chrysostomi interpretem, *homil.* 6 in *Epist. ad Colossens.*, quanquam perperam, cum in Græco textu ita plane sit, ut apud Basilium.

Col. 1582 C 2. Idem Musculus scripserat, *et impigro studio auctiorem reddere sategerit*, quod mentem auctoris non exprimit, et potest videri meritum bonorum operum suppressere voluisse, cui Protestantes illi præcones infensi sunt admodum, quasi hoc tantum vellet Basilium, nos in id solum incumbere, id eniti, non perficere, ut scilicet gratiæ incrementum mereamur, quod tamen asserunt Patres et Catholici doctores confirmant auctoritate S. Augustini *tract.* 5 in *Joan.*, *Charitas meretur augeri, ut aucta mereatur et perfici*; et *tract.* 77, *Restat ut intelligamus Spiritum sanctum habere, qui diligit, et habendo mereri ut plus habeat, et plus habendo plus diligat.*

Col. 1583 A 3. *Inter sacrificandum.* Negari non potest haud satis fidum interpretem hic egisse Musculum, qui ita verterit. *Corpus Domini administrare audeat*, ne sanctissimum sacrificium Missæ agnoscere videatur Basilium : neque multo melius Cornarius dixit, *qui audeat tractare corpus Domini.* Atqui hoc loco verbum ἱερατεύειν sacram aliquam administrationem satis indicabat, vel potius idem sonabat quod ἱερεύειν, *sacrificare*, quemadmodum et apud Theodoretum, lib. VII *De curatione Græcarum affectionum*, τὸ δὲ σεβόμενον παρ' αὐτῶν ἱερατεύειν καλεῖσθαι, ἵνα τῷ θύειν μάθωσι μὴ θεοῦ νομίζειν τὰ ὡς ἱερεῖα θυόμενα· *Ea quæ prius colebant, in sacrificium jussit offerre, ut, dum hoc facerent, scirent deos non esse, quos tanquam victimas ipsi mactarent.* Illic enim pro ἱερεύειν in duobus mss. legi ἱερατεύειν Sylburgius annotavit, et hic est paulo post ἱερουργεῖν τὸ μυστήριον τοῦ Κυρίου, *ad sacrificandum mysterium Domini*; et cap. 8 : *Ἐὰν τὰ τῆς ἱερωσύνης μυστήρια ἐπιτελώμεν, si sacerdotii mysteria celebraverimus*; et Concilium Nicænum I, διατυπώσει εἰ, καῖσθαι τὸν ἄμνον τοῦ Θεοῦ ὑθύτως ὑπὸ τῶν ἱερέων, *situm esse Agnum Dei incruente a sacerdotibus immolatum.*

Ibid. C 7. *Et attendant.* Ut in Vulgata Latina Levitici XXII, 2, scriptum est, *Ut caveant ab his, quæ consecrata sunt filiorum Israel, et non contaminent nomen*: ita verterat interpres hoc loco, *Abstineant a sanctis filiorum Israel, nec polluant nomen sanctum meum*: nos verba LXX expressimus. Cornarius ex libro Exodi hæc citari existimavit c. IX; sed perperam: at recte p. 656, animadvertit exhiberi verba sacra ex IV Reg. X, 10, non, ut putavit Musculus, ex II Reg. X, sed in eo tamen lapsus est quod vertit, *ἴδετε, ὅτι οὐ πεσεῖται λόγος Κυρίου, scitis quia non cadet verbum Domini*; quasi esset αἰδάτε. Ubi notandum est omitti a Basilio vocem ἀπρω, *appho*, quæ in quibusdam exemplaribus Græcis Veteris Testamenti additur, abest tamen a Complutensi editione, et a Theodoro, quæst. 32, a quo alibi exponitur κρύφιος, *occultus.*

Col. 1587 C. 11. Locus de rege reprehensio a neutro interprete indicatus, reperitur Job xxxiv, 18, ubi Vulgata, *Qui dicit regi, Apostata; qui vocat duces, impios.*

Col. 1595 A 1. *Supplicium graviss.* Non solum exprimit, ut volebat interpres, *maledictionem gravissimum sane supplicium evidenter exprimentem*, Secuti sumus interpretationem Cornarii, quam confirmat Clemens Alexand., viii Strom., p. 332: Τὰ αἷτια προκαταρκτικά sic appellans, *primordiales causas*, non quæ expriment aut repræsentant, sed τὰ πρῶτως ἀφορμὴν παρεχόμενα εἰς τὸ γίνεσθαι, *quæ primo dant occasionem ad hoc, ut aliquid fiat.* Quosdam enim improbos et in hoc et in futuro sæculo puniri colligit S. Joannes Chrysostomus ex illis Matthæi x, 31. *Tolerabilius erit terræ Sodomorum*, Homil. 37 in Matth.: Τουτο γὰρ ὡς καὶ ἐκείνων κολασθησομένων εἶρηται ἡμερώτερον μὲν, κολασθησομένων δ' οὖν ὁμῶς. Καίτοιγε καὶ δίχην ἐνταυθα ἔδοσαν τὴν ἐσχάτην ἄλλ' ὁμῶς οὐδὲ τουτο αὐτοὺς ἐξαίρησεται. *Hoc enim dictum est, ut intelligamus illos fore puniendos, sed tamen remissius. Etsi enim in hac quoque vita gravissimas pœnas dederunt, non tamen idcirco punitionem in altera vita effugient;* et homil. 3 De Lazaro, pag. 69, editionis nostræ tomo V: Ὅτι δὲ τινες καὶ ἐνταυθα καὶ ἐκεῖ κολάζονται, ὅταν μὴ τὴν ἀξίαν του μεγέθους τῶν ἁμαρτημάτων ἐνταυθα ἀπολάβωσι τιμωρίαν, ἄκουσον. *Quod autem aliqui tunc hic tum illic puniuntur, si minus pro peccatorum magnitudine hoc luerint pœnas, audi;* et in Homil. in terræ motum, in eodem volumine.

Col. 1599 B 1. *Hujus quæstionis.* Non ipsa quæstio est regula, ut præ se ferebant hæc interpretis verba: *Hæc quæstione manifeste, et quasi quodam canone adversus quamcunque talem causam a Veteri Testamento docemur.* Porro in loco Genesis iv, 7, ἀποτροπή non *aversio*, ut ab interprete, sed *conversio* a sanctis Patribus redditur, qui Græcum LXX textum sequuntur, ut a Tertulliano *Adversus Judæos*, cap. 5: *Quonium si recte quidem offeras, non recte autem divides, peccasti, quiesce. Ad te enim conversio ejus.* Idem apud Ambrosium occurret, lib. ii De Cain, c. 7 et Hieronymum, epist. 155, *Quæst. Hebraic. in Genesis.*

Col. 1602 A 6. *Assignata erant.* Interpres illud ἀφώριστο, male expresserat: *Ita ut quædam separatim et extra Hierusalem facta periculum attulerint:* imo ait quædam ipsi urbi Hierusalem attributa fuisse, unde Samaritana dicebat Joannis iv, 20: *Hierosolymis locus est, ubi adorare oportet.* Chrysostomus homil. 2 *adversus Judæos*, pag. 462: Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησε, θύειν ἐπιτρέψας, ἐν οὐδενὶ ἐτέρῳ τόπῳ τῆς οἰκουμένης εἶασε τουτο γινέσθαι, ἀλλ' ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, μόνον. *Itidem fecit Deus, permitiendo sacrificia: neque enim in ullo orbis loco permisit id fieri, nisi in unis Jerosolymis;* et homil. 3, p. 490: Ὅτι τῆς πόλεως ἔξω θύειν οὐκ ἐνι, ἀλλὰ παρανομουσι, πᾶν ὅτιον ἐπιτελοῦντες ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας. *Quod fas non esset extra civitatem immolare victi-*

mas, sed religionem violant, quicunque in aliena regione quidvis ejusmodi perficiunt.

Ibid. C 2. *Secundum sacrificii.* Hæc perperam a præcedentibus, nova periodo inchoata, fuerant divulsa, suppresso etiam nomine sacrificii, quod novo isti dogmati Zuingliano nimium quantum adversatur. Quam ob causam etiam Cornarius scripsit tantum, *dicatus est Deo ad gloriosi mysterii celebrationem:* at ἱερουργία, *sacrificium*, aut *rei divinæ peractio* est, etiam ex ipsius Henr. Stephani *Thesauri Græci* conditoris testimonio, qui et profert locum Apostoli ad Romanos xv, 16, conjungentis hæc duo quemadmodum a propheta Isaia conjunguntur λειτουργὸν καὶ ἱερουργουντα, *ministerium et sacrificium.* Interpres sic ediderat. *Et secundum prophetiam hostiæ eum, qui diligenter ac studiose ad sacerdotium gloriosi mysterii obeundum propensus est.* Alludit nimirum Basilius ad locum Malachiæ i, 11: Καὶ ἐν παντὶ τόπῳ προσάγεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρὰ. *Et in omni loco incensum offertur nomini meo, et sacrificium mundum.* Quibus verbis ex communi Patrum consensu sacrificium novæ legis prædictum est, quod in altari Deo solet offerri. Propterea noster auctor in psalmum cxv, pag. 376: Ἄλλ' ἐν θυσιαστήριον ἀποδέδεικτο τοῖς θυσιάζειν προαιρουμένοις. et *Homilia in Gordium martyrem*, pag. 144, aras sanctissimas in ecclesia fuisse testatur. Qui vero deinde profertur locus, paulo aliter habetur apud Isaiam lxi, 6, neque enim additur vox πάντες, sed tantum Ὑμεῖς δὲ ἱερεῖς Κυρίου κληθήσεσθε, λειτουργοὶ Θεοῦ ἡμῶν. *Vos autem sacerdotes Domini vocabimini, ministri Dei nostri.*

Col. 1615 B 2. *Ne re aliqua.* Emendavimus hæc interpretis, *ne quidquam legitimo divini beneplaciti studio desit: sed in omnibus.* Porro quæ sequuntur Apostoli loca, facile obvia sunt indice Scripturæ Latino instructis; non item ille Levitici xix, 17: Ἐλεγμῶ ἐλέγξεις τὸν πλησίον σου. καὶ οὐ λάψῃ δι' αὐτὸν ἁμαρτίαν. *Arguendo argues proximum tuum, et non accipies propter ipsum peccatum.* Ita scribendum hic, non *recipias.* Psalmo xlix, 21: *Existimasti iniquitatem, Vulgata, inique:* male interpres, *Suspicatus es iniquitatem, et, stabo contra faciem tuam.*

Col. 1619 A 15. *Non quod sibi.* Græce quidem legitur κατὰ τὴν ἑαυτῶν, quam ob causam sic Latine convertit Cornarius, *non juxta suam ipsorum contrarietatem ad ipsum,* sed rectius scriberetur, ut legisse videtur interpres, οὐ κατὰ τὴν ἑαυτου, vel αὐτου πρὸς ἑαυτὸν. quasi dicat, non quod sibi ipse sit contrarius, dum hominibus et ruinæ et resurrectionis est causa, sed quod opposita sit eorum sententia, qui eo utuntur: si enim pariter affecti fuissent, parem ex ejus adventu fructum reportassent.

Ibid. C 4. Ita prorsus legitur apud prophetam, ut apud Basilium, ἐφόνευσαν Σικίμα, *occiderunt Sicima, non ἐν Σικίμοις, vel ut interpres edi-*

derat, in *Sicima*; Hieronymus ex Symmacho, in- A *rum*, sed juxta prædictas et prophelatas tentationes et afflictiones. Dixerat enim Christus, Matthæi xvi, 21: *Cæpit Jesus ostendere discipulis, quia oporteret eum ire Jerosolymam, et multa pati.* Ad verbum esset, *deprecabatur, ne tentationes, quæ ab ipso Domino prædictæ fuerant Jerosolymis, ipsi inferrentur, dixit, Vade post me, Satana.* Sic, quæst. seu c. 13, dixit: *νικῶντες τοὺς ἐπαγομένους ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν πειρασμούς, illatas ab hostibus tentationes vincentes.*

Col. 1622 A 6. *Sed tamen dicit.* Non ὁμοῦ dixit, sed ὁμοῦ: idcirco expunximus illud interpretis, *dixit quoque, Non manducabo.* Immutavimus etiam illud, *Inoffensi estote, ac substituimus verba Vulgatæ, I Corinth. x, 32, Sine offensione estote, ut non modo non impingant, sed neque occasionem impingendi cæteris præbeant.* Philippens, i, 10 *Sine offensione in diem Christi.* Clemens Alexand. iii *Stromatum, Ἀπρόσκοπος τοῖς πολίταις διαβιοῖ. Cives non offendens vivit.* Chrysostomus in *Epist. ad Corinth.* exponit: *μηδεμίαν παρέχετε λαβὴν μηδενί. non detis ansam ulli.*

Ibid. C 5. *Juxta ipsius, vel quas Dominus.* Non ut antea editum fuit, *juxta vaticinia propheta- B illorum considerationem alacriores facti.*

FEDERICI MORELLI

PROFESSORUM REGIORUM DECANI

NOTÆ ET ANIMADVERSIONES IN QUASDAM S. BASILII HOMILIAS.

Ad homiliam, Εἰς τὸ Πρόσεχε σεαυτῶ

Col. 197 C 10. Scribe τῷ πλησίον μεταδ.

Col. 200 C 1. Νέστερα, οἱ προμηθέστεροι τῶν ἰατρῶν ταῖς προφυλακτικαῖς ὑποθήκαις πόρρωθεν ἀσφαλίζονται, οὐ. Hæc sic interpungito, et cum his, si vacat, conferto quæ ab eodem Basilio scribuntur in Lib. *ad virgin.* sub finem. Cæterum qui dicuntur hic προμηθέστεροι, apud Galen., Comm. iv in Hippocratem, *De artibus perhibentur ἀνέγκλητοι καὶ εὐδοκιμοῦντες.* Porro προσφ. ὑποθήκας B. Augustinus, *Enarr. in Psal., vocat præcepta artis medicinæ, quæ, cum eadem maneat, neque nullo pacto mutetur, mutat tamen languentibus, quia mutabilis est nostra valetudo.*

Ad homil. in famem et siccit.

Col. 317 C 1. Ὅνύξι καὶ κυβερνήτην μὲν γὰρ ὁ χειμῶν κ. Livius, I. xxxiv: *Quilibet nautarum vectorumque tranquillo mari gubernare potest: ubi sæva orta est tempestas, ac turbato mari rapitur vento navis tum viro et gubernatore opus est.* Sene- D

ca De divin. Prov.: Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas.

Ad homiliam de Pœnitentia.

Col. 1476. C 3. Ῥῆσις οὐ γὰρ τὰ εὐκαλα δ. Peti- tum et schola rhetorum, et apud Demosth. obser- vatum ab Ulpiano in *Orat. Πρὸς Λεπτυνην*, ad hæc verba, *ἵνα δὲ μὴ λέγων παρολείπω τι τ.,* ubi scribit: *ἔθος ἐστὶ τῷ ῥήτορι, τοῖς ἰσχυροτέροις ἐνδιατρίβειν, καὶ μὴ ῥαδίως αὐτῶν, ἀπαλλάττεσθαι. Mos est oratori immorari firmioribus exaggerandis, nec facile ab iis discedere.* Num abs re fuerit hic sub- jungere, quæ ad argumentum μετανοίας spectant, ex eodem oratore ejusque expositore petita, ad has voces Demosth. *μηδ' ἂν μεταδόξη ποτέ: si quando pœnitentia ducti aliud senseritis,* ait Ulp.

Εὐδιόρθωτα ποιεῖ τοῖς Ἀθηναίοις τὰ πλημμυρήματα.

Ἡμαρτεν ὁ δῆμος κακῶς βουλευσάμενος: ἄφες.

Τῇ μετανοίᾳ λύσει τὰ πταίσματα.

Emendabilia Atheniensibus ostendit esse peccata.

Erravit populus male consultus. Condone.

Pœnitentia lapsis succurret.